

MATERIALLAR TO'PLAMI

**GENDER MODELLAR VOSITASIDA O'QUVCHI
HAMDA TALABA-YOSHLARDA MADANIY XULQ-
ATVORNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI:
MUAMMOLAR, YECHIMLAR**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2024 YIL, 21-22 MAY

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI
VAZIRLIGI**

NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**T.N.QORI NIYOZIY NOMIDAGI O‘ZBEKISTON PEDAGOGIKA FANLARI ILMIY
TADQIQOT INSTITUTI**

**“GENDER MODELLAR VOSITASIDA O‘QUVCHI HAMDA TALABA-
YOSHLARDA MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISH
MEXANIZMLARI: MUAMMOLAR, YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLAR TO‘PLAMI**

21-22-may 2024-yil

**COLLECTION OF MATERIALS
FROM THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE “MECHANISMS OF FORMING CULTURAL BEHAVIOR
IN STUDENTS AND STUDENTS THROUGH GENDER MODELS:
PROBLEMS, SOLUTIONS”
May 21-22, 2024**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНОГО ПОВЕДЕНИЯ У
СТУДЕНТОВ И СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ГЕНДЕРНЫЕ МОДЕЛИ:
ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ»
21-22 мая 2024 г.**

ISSN: 2181-3337

“Gender modellar vositasida o‘quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar, yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami (2024-yil 21-22-may) – T.: Science and Innovation, 2024.

Nashr etishda qatnashganlar:

Baxtiyor Rustamov, Gulira 'no Rakhmatullayeva, Farangiz Sagdullayeva, Humoyun Kodirov, Mansur Suyunkulov, Feruza Ollamurodova, Qandiya Poyonova, Zuhra Ismoilova, Shahzod Meyliev

Mas'ul muharrir

Pedagogika fanlari doktori, professor R.G.Safarova

Tahrir hay'ati a'zolari

X.I.Ibraimov
R.G.Safarova
H.M.Tojiboyeva
N. Masharipova

Pedagogika fanlari doktori, O'zFA haqiqiy a'zosi, akademik
Pedagogika fanlari doktori, professor
Pedagogika fanlari doktori, professor
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim
O'zPFITI doktoranti
O'zPFITI doktoranti

Yu. Maxmudov
N.Ch. Rustamov

Pedagogika fanlari doktori, akademik X.I.Ibraimovning umumiy tahriri ostida.

© T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
© “Science and Innovation” xalqaro ilmiy jurnali
© Mualliflar

MUQADDIMA

O‘quvchi qizlar va o‘g‘il bolalarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirish ularni milliy-madaniy yondashuv asosida ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhim shartidir. Chunki gender o‘ziga xoslik o‘quvchi shaxsining tashqi hamda ichki qiyofasidagi uzviylik va o‘zaro muvofiqlikni ta’minlash imkonini beradi. Gender o‘ziga xoslik o‘quvchilarning ichki dunyosi bilan ijtimoiy-madaniy muhit orasidagi o‘zaro muvofiqlik mexanizmlarini ochish imkonini yaratadi. Natijada, o‘g‘il va qiz bolalar ijtimoiy jihatdan o‘zaro madaniy munosabatga kirishish imkonini beradigan xulq-atvor modellarini o‘zlashtiradilar. Ma’lumki, shaxslararo munosabatlarda o‘zaro qarama-qarshiliklarning ko‘lami kengayib bormoqda. Gender modellar aksariyat hollarda o‘ziga xosligini yo‘qotmoqda. O‘g‘il va qiz bolalarning har biriga xos bo‘lgan g‘ziga xoslik ommaviy va marginal madaniyat ta’sirida yo‘qolib bormoqda. Buni birinchi navbatda gender modellarning dunyoqarashidagi og‘ishlar va cheklanishlarda ko‘rish mumkin. Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat va jamiyat hamda uning asosiy mexanizmi bo‘lgan ta’lim tizimini shaxs tarbiyasiga alohida e’tibor qaratishga undamoqda. Tarbiyaviy jarayonlarning asosiy vazifalaridan biri gender modellarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirishdan iborat bo‘lishi kerak. Buning uchun uzluksiz tarbiya jarayonlarida gender modellarda o‘ziga xoslikni shakllantirish va uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini o‘quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish vazifasi kun sayin dolzarblashmoqda. Chunki o‘ziga xoslikning ko‘rinishlaridan biri gender mansublikdir. Gender o‘ziga xoslik har bir shaxsning gender model (o‘g‘il yoki qiz bola sifatida) o‘zini namoyon qilishiga imkoniyat yaratadi. Bu o‘z navbatida gender modellarning jamiyat madaniy-ma’naviy taraqqiyotini ta’minlashiga sharoit yaratadi. O‘quvchilarda esa o‘z “men”ining obrazini shakllantirishga ko‘maklashadi. Natijada gender modellar o‘zligini anglagan holda ijtimoiy funksiyalarini bajarishga moslashadilar.

Gender modellarga asoslangan ta’lim jarayoni ko‘pincha o‘quvchilarni o‘g‘il yoki qiz bolaga ajratish nuqtai nazaridan yondashiladigan hodisa sifatida baholanadi. Ta’lim jarayonida esa aksariyat hollarda o‘quvchilarning gender xususiyatlariga e’tibor qaratilmaydi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarda gender o‘z-o‘zini anglash tuyg‘usining yetarlicha shakllanmasligiga asos bo‘ladi. Gender modellarga asoslangan ta’limda o‘quvchilarning jinslarga ko‘ra rollarini shakllantirish hamda jismoniy rivojlanishini nazarda tutishi kerak. Shu bilan bir qatorda uyg‘un tarzda rivojlangan shaxsni shakllantirish, gender stereotiplarning ildizlarini bartaraf etishdan iborat. Shuning uchun ham o‘quvchi hamda talaba yoshlarda gender madaniyatni shakllantirish O‘zbekiston jamiyatidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda pedagogika fanida ta’lim jarayoniga gender modellarni tatbiq etishga yetarlicha e’tibor qaratilmayapti. Gender model tushunchasi lotinchadan kirib kelgan bo‘lib, gens - lot. “tug‘ilish” ma’nosini anglatib, qiz yoki o‘g‘il bola modelini o‘z ichiga oladi. Biologik jinsdan farqli tarzda jamiyatda tuzilma shaklida ifodalanadi. Jamiyatdagi turli-tuman madaniyatlarda tarixiy jihatdan shakllangan milliy xarakterdagi modellar mavjud. O‘zbekiston jamiyatida garchand o‘zbek millatiga xos bo‘lgan gender model mikrosotsiumning asosini tashkil etsada, boshqa gender modellarga nisbatan tolerant yondashuv amalga oshirilmoqda. O‘quvchi hamda talaba yoshlarni ham xuddi mana shu yondashuvga asoslangan holda tarbiyalash natijasida O‘zbekiston jamiyatida gender madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Har bir jamiyat o‘z taraqqiyoti davomida ayollarga xos bo‘lgan (feminlik) hamda erkaklarga xos bo‘lgan (maskulin) belgilar majmuini shakllantiradi. Mazkur belgilar o‘zida milliy mentalitetga xos bo‘lgan jihatlarni mujassamlashtiradi. Ushbu belgilar yordamida o‘quvchi hamda talaba yoshlarda xulq-atvor shakllari tarkib topadi. Gender xususiyatlar bola tug‘ilgan dastlabki kunlardan boshlab ota-onalar tomonidan shakllantiriladi. Bu o‘g‘il va qiz bolalarning kiyimlari, o‘yinchoqlari, anjomlar va ularni erkalovchi so‘zlarda o‘z ifodasini topadi. Masalan, o‘g‘il bolalarga “toychog‘im”, qizlarni “qizg‘aldog‘im” deb erkalash, qizlarga pushti, qizil kiyimlar olib berish, qo‘g‘irchoqlar hadya qilish, o‘g‘il bolalarga esa koptoklar, mashinalar, harbiy kiyimchalar hadiya etish an’anasi shakllangan. O‘g‘il bolalar uchun qat’iylashgan model ularning oila boshlig‘i, oilaning ta’minotchisi, unda yashovchi qizlar va ayollarning himoyachisi ekanligida namoyon bo‘lsa, qiz bolalarni esa bo‘lajak ona, uy bekasi, nazokat, nafosat, ibo-hayo sohibi qilib tarbiyalash an’anasi ko‘p asrlar davomida shakllanib kelgan. Ajdodlarimiz gender modellarga tayangan holda ta’lim-tarbiyaning mazmuni, shakllari, vositalarini belgilaganlar. Bunday yondashuv xalq pedagogikasi va ajdodlarimiz merosida qat’iylashgan. Gender modellarga tayangan holda kasb-hunar turlari belgilangan. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, gender modellar har doim ko‘p yoqlamalik va bir-birini inkor etuvchi xarakterga ega. O‘g‘il bolalar kuchli, qat’iyatli, qizlar esa nozik, erkalanishga moyil, ko‘ngilchan bo‘ladilar. Jamiyatda qaror topgan gender modellar uning a’zolari tomonidan tasdiqlanadi va qo‘llab quvvatlanadi. Bunday modellarni qat’iylashtirishda oila, ta’lim muassasalari, huquq-tartibot muassasalari mas’ul hisoblanadilar.

Gender modellarga asoslangan ta’lim jarayoni ko‘pincha o‘quvchilarni o‘g‘il yoki qiz bolaga ajratish nuqtai nazaridan yondashiladigan hodisa sifatida baholanadi. Ta’lim jarayonida esa aksariyat hollarda o‘quvchilarning gender xususiyatlariga e’tibor qaratilmaydi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarda gender o‘z-o‘zini anglash tuyg‘usining yetarlicha shakllanmasligiga asos bo‘ladi. Gender

modellarga asoslangan ta’limda o‘quvchilarning jinslarga ko‘ra rollarini shakllantirish hamda jismoniy rivojlanishini nazarda tutishi kerak. Shu bilan bir qatorda uyg‘un tarzda rivojlangan shaxsni shakllantirish, gender stereotiplarning ildizlarini bartaraf etishdan iborat. Shuning uchun ham o‘quvchi hamda talaba yoshlarda gender madaniyatni shakllantirish O‘zbekiston jamiyatidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunga qadar pedagogik jarayonlarda gender modellar orasidagi munosabatlarni shakllantirish mexanizmlari, shart-sharoitlari, qonuniyatlari etarlicha ochib berilmagan. Gender modellarga pedagogik ta’sir ko‘rsatish imkonini beradigan didaktik vositalar aniqlanmagan. Gender modellar orasidagi munosabatlarning qadriyatli yo‘nalishlari ishlab chiqilmagan. Bo‘lajak o‘qituvchilarni gender modellar orasida qadriyatli munosabatlarni shakllantirish, gender modellarni shaxs sifatida shakllantirish metodikalari yaratilmagan. Gender modellar orasidagi munosabatlarning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqishga etarlicha e’tibor qaratilmayapti. Gender modellar orasidagi munosabatlar masalasi keng ko‘lamli hodisa bo‘lib, unda aksariyat belgilari asosida tenglikni ta’minlash nazarda tutiladi. O‘g‘il va qiz bolalar orasidagi farqlarning ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-psixologik tavsiflari ham muammoning echimini ta’minlashda o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

O‘g‘il va qiz bolalarning o‘quv jarayonida faoliyat ko‘rsatish imkoniyatlarini o‘rganish ham alohida pedagogik muammo hisoblanadi. XXI asrning boshlariga kelib, gender munosabatlarning pedagogik yo‘nalishini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar amalga oshirila boshlandi. Gender munosabatlar sohasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda gender modellarning tarixiy taraqqiyoti va ular bajaradigan funksiyalardagi o‘zgarishlarga e’tibor qaratish bugungi kunda gender modellarning jamiyatda tutgan mavqeini aniqlashda o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda gender munosabatlar pedagogikasi, gender munosabatlarning nazariyasi va amaliyoti, zamonaviy O‘zbekiston jamiyatida ta’lim oluvchilarda gender madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari kabi muammolar o‘z yechimini kutmoqda. Tarbiyaviy jarayonlarni gender yondashuv asosida tashkil etish O‘zbekiston davlati va jamiyatining ijtimoiy buyurtmasi hisoblanadi. Shunday ekan ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirish ham alohida dolzarblik kasb etmoqda. O‘quvchilarga gender rollarga xos madaniyatni shakllantirish, innovatsion yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda genderga xos funksiyalarni shakllantirish, o‘quvchilarning gender dunyoqarashini kengaytirish kabi muammolar ta’lim oluvchilarda gender madaniyatning tarkib topishida muhim o‘rin egallaydi.

Ta’lim oluvchilarda gender munosabatlarni tadqiq etishning istiqbolli yo‘nalishlari quyidagilarda o‘z ifodasini topadi:

a) o‘quvchilar orasidagi gender munosabatlarni o‘rganishning metodologik asoslarini aniqlash;

b) ta’lim oluvchilarda gender munosabatlarni shakllantirish mazmunini aniqlash;

v) gender munosabatlar xarakterini aniqlovchi tushunchalar tizimini nazariy-pedagogik jihatdan asoslash;

d) gender modellar orasidagi funksional tenglik va o‘ziga xoslikni shakllantirish metodikalarini ishlab chiqish;

e) ta’lim oluvchilarning gender statifikatsiyasi, gender differentsiatsiyasi, gender munosabatlar tizimi, gender tartiblilik, genderga xos hayot tarzi, gender munosabatlarning qurilishi, gender munosabatlarning amal qilish tartibi, gender munosabatlar assimetriyasi, gender munosabatlarning o‘zaro nomuvofiqligini bartaraf etish, gender munosabatlar deprivatsiyasi kabi muammolarning nazariy talqini o‘z tadqiqotchilarini kutmoqda.

O‘ylaymizki, xalqaro miqyosda o‘tkazilayotgan bugungi konferensiya ushbu muammolarning yechimi sari qo‘yilayotgan muhim qadam bo‘lib, istiqbolda gender pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlarning yangi taraqqiyot bosqichini boshlab beradi.

Mas’ul muharrir: p.f.d. prof. Safarova R.G.

TA’LIM OLUVCHILARDA GENDER O‘ZIGA XOSLIKNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Umarova Xilola O‘ktamovna

O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vaziri

Annotatsiya: ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida davlat va jamiyat hamda uning asosiy mexanizmi bo‘lgan ta’lim tizimini shaxs tarbiyasiga yo‘naltirishga oid amalga oshirilayotgan islohotlar haqida fikrlar keltirilgan. O‘quvchilarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirishning dolzarbligi, gender o‘ziga xoslik shaxsning asosiy qiyofasini belgilovchi hodisa ekanligi, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularni gender modellar hamda madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid pedagogik, psixologik bilimlar bilan qurollantirish zarurati asoslangan.

Maqola ta’lim sohasi mutaxassisleri, o‘qituvchilar, talabalar hamda ilmiy pedagogik jamoatchilik uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: O‘zbekistonda gender ta’lim, gender o‘ziga xoslik, gender, gender madaniyat, qiz bolalar, o‘g‘il bolalar, gender ta’lim, o‘quv-tarbiya jarayoni, ijtimoiy-madaniy muhit.

O‘quvchi qizlar va o‘g‘il bolalarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirish ularni milliy-madaniy yondashuv asosida ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhim shartidir. Chunki gender o‘ziga xoslik o‘quvchi shaxsining tashqi hamda ichki qiyofasidagi uzviylik va o‘zaro muvofiqlikni ta’minlash imkonini beradi. Gender o‘ziga xoslik o‘quvchilarning ichki dunyosi bilan ijtimoiy-madaniy muhit orasidagi o‘zaro muvofiqlik mexanizmlarini ochish imkonini beradi. Natijada, o‘g‘il va qiz bolalar ijtimoiy jihatdan o‘zaro madaniy munosabatga kirishish imkonini beradigan xulq-atvor modellarini o‘zlashtiradilar. Ma’lumki, shaxslararo munosabatlarda o‘zaro qarama-qarshiliklarning ko‘lami kengayib bormoqda. Gender modellar aksariyat hollarda o‘ziga xosligini yo‘qotmoda. O‘g‘il va qiz bolalarning har biriga xos bo‘lgan o‘ziga xoslik ommaviy va marginal madaniyat ta’siriga berilmoqda. Buni birinchi navbatda gender modellarning dunyoqarashidagi og‘ishlar va cheklanishlarda ko‘rish mumkin. Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat va jamiyat hamda uning asosiy mexanizmi bo‘lgan ta’lim tizimini shaxs tarbiyasiga alohida e’tibor qaratishga undamoqda. Tarbiyaviy jarayonlarning asosiy vazifalaridan biri gender modellarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirishdan iborat bo‘lishi kerak. Buning uchun uzluksiz tarbiya jarayonlarida gender modellarda o‘ziga xoslikni shakllantirish va uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini o‘quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish vazifasi kun sayin dolzarblashmoqda. Chunki o‘ziga xoslikning ko‘rinishlaridan biri gender mansublikdir. Gender o‘ziga xoslik har bir shaxsning gender model (o‘g‘il yoki qiz bola sifatida) o‘zini namoyon qilishiga imkoniyat yaratadi. Bu o‘z navbatida gender modellarning jamiyat madaniy-ma’naviy taraqqiyotini ta’minlashiga sharoit yaratadi. O‘quvchilarda esa o‘z “men”ining obrazini shakllantirishga ko‘maklashadi. Natijada gender modellar o‘zligini anglagan holda ijtimoiy funksiyalarini bajarishga moslashadilar. U har bir shaxsga o‘zining tabiiy iqtidori yordamida murakkab munosabatlarga kirishish mexanizmlarini qo‘llagan holda ijtimoiylashish imkonini beradi. Ushbu jarayonning faol ishtirokchisi sifatida ta’lim oluvchilarning o‘zlari namoyon bo‘lishlari kerak. Chunki gender modelning aynan o‘zi unga taklif etilgan rollarni qabul qilish yoki inkor etish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi lozim. Buning uchun o‘quvchilarda gender o‘ziga xoslikning shakllangan bo‘lishi talab qilinadi. Gender o‘ziga xoslik shaxsning asosiy qiyofasini belgilovchi hodisadir.

U erkak yoki ayolga xos bo‘lgan xususiyatlarning psixologik interiorizatsiyasi natijasida shakllanadi. Mazkur hodisa gender modellarning ijtimoiylashuvi natijasida amalga oshadi. Gender o‘ziga xoslik gender modellarning ijtimoiy

shakllanish mahsuli hisoblanadi. Gender modellar ijtimoiylashish natijasida faollashadilar. Shuning uchun ham umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘g‘il va qiz bolalarning o‘zlari bajaradigan rollarga mos tarzda ijtimoiylashishlarini ta’minlash ta’lim jarayonining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiylashish natijasida o‘quvchilarning xulq-atvoridagi ijobiy jihatlar namoyon bo‘ladi. Ularda shaxslararo pozitiv munosabatlar tarkib topadi. Natijada, ta’lim muassasasi va mirosotsiumdagi ijtimoiy-madaniy muhitning ahamiyatlilik darajasi ortadi. Ijtimoiy konstruksiyalash yondashuvini qo‘llash nuqtai nazaridan qaraganda, ijtimoiy voqelik gender o‘ziga xoslikni ta’minlashda obyektiv hamda subyektiv omil sifatida xizmat qiladi. Uning obyektivligi shundaki, u shaxsning o‘zi bilan bog‘liq emasligidadir, subyektivligi esa shaxsning kelib chiqishi bilan bog‘liqligidir. Ushbu yondashuv doirasida gender ayollar va erkaklar orasida tashkil topgan ijtimoiy model sifatida tushuniladi. U jamiyatning asosiy instituti sifatida konstruksiyalashtirilganligi bilan xarakterlidir.

Genderni ijtimoiy konstruksiyalash nazariyasi ikkita asosga tayanadi.

1. Gender modellar shaxsni ijtimoiylashtirish, kasbiy faoliyatga tayyorlash, mehnat taqsimoti asosida konstruksiyalashtiriladi. Uni gender rollar tizimi, oila, ta’lim muassasalari hamda ommaviy-axborot vositalari shakllantirishga ko‘maklashadi.

2. Gender shaxsning o‘zi tomonidan quriladi. Bunda shaxsning onglilik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, gender o‘ziga xosligi, jamiyat tomonidan qabul qilingan me’yorlarga amal qilishi hamda ular yordamida tarkib topgan jihatlar: kiyinish madaniyati, tashqi qiyofasi, xulq-atvor manerasi kabilar. Bularning barchasi ta’lim tarbiyaning mahsuli hisoblanadi.

Shunga ko‘ra, har bir shaxsga xos bo‘lgan gender stereotiplarning o‘ziga xos jihatlarini aniqlash, bunda ulardagi gender o‘ziga xoslikning har xilligini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Mazkur ko‘rsatgichlar shaxs ruhiy taraqqiyotining oltinchi bosqichiga xosdir.

Turli gender xususiyatlarga ega bo‘lgan gender stereotiplarga xos bo‘lgan ko‘rsatgichlar mavjud. Gender modellar orasidagi farqning mazmun-mohiyatini anglash o‘quvchilarda gender o‘ziga xoslikning shakllanishi uchun muhim hisoblanadi. Turli gender modellarda motivli-qadriyatli yo‘nalishlarni shakllantirish ularda gender o‘ziga xoslikni tarkib toptirishda muhim ahamiyatga ega.

O‘quvchilarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirish maqsadida ta’lim-tarbiyaviy jarayonlar, o‘quv dasturlari, darsliklar mazmuni hamda o‘quv-metodik ta’minotni gender yondashuv asosida takomillashtirish zaruriyati mavjud. Ushbu maqsadda bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularni gender modellar

hamda madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid pedagogik, psixologik bilimlar bilan qurollantirish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
4. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 486-b.
5. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘, kelajagi farovon bo‘ladi. – T.: “O‘zbekistan” 2019. – 147-b.
6. Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: - 2023.
7. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo‘llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.
8. Наумова Т.А., Причинин А.Е., Титов А.В. ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ СЕЛЬСКОЙ МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ // Современные наукоемкие технологии. – 2020.–№3.–С.178-182; URL: <https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=37963> (дата обращения: 30.04.2024).
9. Tojiboyeva X.M. Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro davlat universiteti, 2022. – №1. B.178-182.
10. Шатон Г.И. Гендерные аспекты образования // Гендерные аспекты образования: Сб. науч. докладов преподавателей и студентов жен. негос. ин-та «Энвила». – Мн., 1998.

GENDER MODELLARDAN FOYDALANGAN HOLDA TALABALARDA MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI

A.K.Kirgizboyev

TDPU rektori, tarix fanlari doktori, professor

Gender deganda turli jamiyatlarda yashovchi erkak va ayollar xulqini belgilovchi ijtimoiy va madaniy vazifalar me’yorlari majmuasi tushuniladi. Tadqiqotlarda turli jins vakillari xulq-atvoridagi farq (masalan, shaxsning psixologik sifatleri, xulq shakllari, faoliyat turlari, erkak va ayollar shug‘ullanadigan kasblar) biologik asosdan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy-madaniy me’yorlar bilan belgilanishi aniqlangan. Gender erkak va ayollarga xos ijtimoiy model sifatida jamiyatda shakllanadi va u orqali erkak va ayolning jamiyat va uning turli

institutlaridagi mavqei belgilanadi. Bu oila, ta’lim muassasalari, madaniy hayotda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Gender mavzusidagi asosiy tushunchalar doirasiga quyidagilar kiradi: gender identifikatsiyasi. Bunda erkak hamda ayollarga xos bo‘lgan xulq-atvor shakllari nazarda tutiladi; gender mafkurasi. Bunga O‘zbekiston jamiyatida gender farqlarni asoslab beradigan g‘oyalar va me’yorlar kiradi; gender tabaqalashuvi. Bu tabiiy tarzda mavjud bo‘lgan jinsiy tafovutlarning ijtimoiy mazmun kasb etishida namoyon bo‘ladi; gender rollari. Bunda erkak va ayollar tomonidan jamiyatdagi ijtimoiy talablarni o‘ziga xos tarzda bajarish nazarda tutiladi.

Asrlar davomida shakllangan va insonning faoliyat yo‘nalishini belgilab beradigan ijtimoiy me’yorlar turli jins vakillari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni izga solgan holda jamiyat a‘zolari turmushini yengillashtiradi, gender muammolarini tezlikda hal etish imkoniyatini yaratadi, eng asosiysi, har bir jinsga xos vazifalarni anglash jarayoni milliy, madaniy qadriyatlarning o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi. Bunda ta’lim-tarbiya jarayoni alohida o‘rin egallaydi. Chunki ta’lim-tarbiya jarayonida o‘g‘il va qiz bolalar o‘zlariga xos xususiyatlarni anglaydilar, mos rollarni o‘zlashtiradilar va gender tafakkur asoslarini egallaydilar.

Bugungi kunda pedagogika fanida erishilayotgan eng muhim yutuqlar gender tenglik va farqlar asosida ta’lim berish imkoniyatlarining ochilayotganligida namoyon bo‘lmoqda. Bu hodisa ta’limni gumanitarlashtirish nuqtai nazaridan ham alohida qimmatga ega.

Gender tabaqalashtirish jamiyat va ta’lim tizimida ijtimoiy-pedagogik jihatdan insonparvarlik prinsipini rivojlantirishga asos bo‘ladi. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-intellektual rivojlanish bosqichidagi o‘quv jarayonini shaxsning gender tengligi va farqlari asosida tashkil etish muammosi ham pedagogik jarayonning muhim masalalaridan hisoblanadi. Shuning uchun ham zamonaviy sharoitda o‘quv-biluv jarayonida gender farqlar va o‘ziga xosliklarni hisobga olish, tabiiy pedagogik hodisa sifatida e’tirof etilmoqda. O‘quv-biluv jarayonida gender farqlarga oid o‘ziga xosliklarni hisobga olmasdan turib, ta’lim natijasining samaradorligini ta’minlash mumkin emas. Shu nuqtai nazardan qaraganda, pedagogika fanida gender tenglik va farqlarni hisobga olish tamoyili ustuvor bo‘lishi kerak. Bu ustuvorlikni ta’minlashning o‘ziga xosliklari quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi: a) o‘quv materialini tanlashda o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi o‘ziga xoslikni farqlash; b) o‘g‘il va qiz bolalarning alohida o‘ziga xos faoliyatini rivojlantirish; v) muayyan jinsga mos keladigan o‘quv faoliyatini tashkil etish; g) har bir jinsning o‘ziga xos faoliyat turini shakllantirishga xizmat qiladigan o‘quv materiallarini tanlash; d) ta’lim jarayonida didaktik jihatdan shakllangan gender omillar talqinini qo‘llashga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni shakllantirish.

Gender pedagogikasi – ta’lim muassasasida talabalar o‘zlarini qulay his etishlari, ijtimoiylashish muammolarini yechishga layoqatli bo‘lishlari, o‘zlarini o‘g‘il va qiz bola sifatida his eta olishlariga ko‘maklashishga qaratilgan yondashuvlar majmuini ifodalovchi birlik.

Gender pedagogikasining asosi o‘g‘il va qiz bolalar ta’limining o‘ziga xos jihatlarini quruq tavsiflash emas, balki gender tabaqalashtirish vositasida shakllantiriladigan o‘quv, ijtimoiy ko‘nikmalardir.

Gender pedagogikasining asosiy maqsadi – o‘quvchi shaxsining moyilligini ta’minlash uchun ularga gender streotiplarining ta’sirini yaxshilashdan iborat.

Gender yondashuvlar o‘g‘il va qiz bolalarning tarbiyasidagi farqlar ularning fiziologik, biologik, anatomik xususiyatlari bilangina emas, balki ijtimoiy-madaniy omillar bilan belgilanadi. Bunday konstruktiv yondashuv gender sohasidagi salbiy streotiplarni bartaraf etib, jamiyat a’zolari ongini o‘zgartirish orqali ularni yangilash imkonini beradi. Shu tariqa, pedagogika gender yondashuvlarga tayangan holda ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtiradi.

Ta’lim jarayonida gender yondashuvining asosiy g‘oyasi – o‘g‘il va qiz bolalarning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatish, hamda o‘quv-tarbiya jarayonida amal qiladigan barcha omillarni hisobga olishdan iborat. Bunda ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, maktab hayotini tashkil etish usullari, pedagogik muloqot, o‘quv predmetlari majmui kabilar hisobga olinadi.

Pedagogika va gender orasidagi munosabatlarni aniqlashning maqsadi murakkab ijtimoiy hamda ilmiy kategoriya sifatida “ta’limda gender o‘lchov” tushunchasini qo‘llashni talab qilmoqda.

Bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash vazifalarini muvaffaqiyatli yechish ko‘p jihatdan ta’lim mazmunini muntazam modernizatsiyalashga bog‘liq. Pedagogika fanida gender muammolariga alohida e’tibor qaratila boshlagani natijasida mazkur sohada turli jinsga mansub bolalarni o‘qitish va rivojlantirish muammolari bilan shug‘ullanuvchi alohida tarmoq – gender pedagogikasi shakllandi.

Uzoq yillar mobaynida pedagogikada gender muammosiga e’tibor qaratilmagan. Ajdodlarimiz bu masalaga alohida e’tibor bilan yondoshganlar. Xususan, “Avesto”, Qur’oni karim va Hadisi shariflarda ham gender xususiyatlarni hisobga oluvchi diqqatga sozovor yondashuvlar ilgari surilgan. 20-asrning boshlarigacha o‘g‘il va qiz bolalarga ularning o‘ziga xosliklari va xususiyatlariga ko‘ra alohida-alohida yondashilgan holda ta’lim-tarbiya berilgan. Qizlar uchun alohida maktab va madrasalar mavjud bo‘lib, ularda o‘ziga xos ta’lim turlari joriy etilgan. O‘g‘il bolalar uchun ham alohida maktab va madrasalarda ularning rivojlanish imkoniyatlari va ijtimoiy funksiyalaridan kelib chiqqan holda alohida o‘ziga xos ta’lim turlari joriy etilgan. Biroq, sobiq sovet hokimiyati yillarida “barcha

teng” shiori ostida ta’lim-tarbiya jarayonida gender o‘ziga xoslik va tafovutlarga e’tibor qaratilmagan. Ta’lim dasturlari va texnologiyalarida o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi psixologik farqlar hisobga olinmagan.

Mustaqillik yillarida vaziyat va pedagogik tafakkur tubdan o‘zgardi. Shaxsni shakllantirishda uning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashish zarurligi, o‘quvchilarning gender xususiyatlarini hisobga olish ehtiyojining kuchayganligi pedagoglar tomonidan tobora chuqurroq anglanmoqda.

Gender pedagogikasi o‘g‘il va qiz bolalar ta’lim-tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadi. Shuning uchun ham pedagogikaning jadal rivojlanayotgan sohasi sifatida gender pedagogikasi e’tirof etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021 yil 28 maydagi US-297-IV-son “2030 yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi qarori: lex.uz

2. Tojiboyeva X.M. Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari: Ped. fanl. d-ri (DSc) ... dis. Avtoref. – T., 2022. – 74 b.

3. Мид М. Культура и мир детства: избранные произведения / пер. с англ. и коммент. Ю. А. Асеева; сост. и предисл. И. С. Кона. М. : Наука, 1988.

4. Римашевская Н. М. Гендерные стереотипы и логика социальных отношений // Свободная мысль. 2006. № 3. С. 100–110.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Коломиец Ольга Михайловна

директор Международного

института профессионального развития педагога, профессор

Первого Московского государственного медицинского университета

имени И.М.Сеченова, доктор педагогических наук.

Аннотация: в статье описано исследование по проблеме гендерного образования, проявляющееся в неумении школьников и студентов выстраивать гармоничные взаимоотношения с противоположным полом на основе этических норм и правил поведения, что наносит значительный вред их психическому и физическому здоровью. Исследование представляет теоретическое обоснование значимости целенаправленного гендерного образования для гармоничного, духовно-нравственного развития личности, формирования гармоничных взаимоотношений с людьми разного пола; показана роль нравственности как базиса для гендерного воспитания;

раскрыто его содержание и задачи. Приведены данные, свидетельствующие о причинах снижения нравственности, появлении в обществе таких безнравственных проявлений взаимоотношений полов, как гомосексуализм и др. Результатом исследования выступают выявленные основные компоненты культуры нравственных взаимоотношений мальчиков и девочек, юношей и девушек, мужчин и женщин; разработана методика гендерного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста, эффективность, которой проверена в процессе проведения педагогического эксперимента.

Ключевые слова: гендерное образование, духовно-нравственное развитие личности, культура взаимоотношений.

Annotatsiya: maqolada maktab g‘uvchilari va talabalarning axloqiy me‘yorlar va xulq-atvor qoidalari asosida qarama-qarshi jins bilan uyg‘un munosabatlarni g‘rnatishga qodir emasligi, ularning aqliy va jismoniy sog‘lig‘iga jiddiy zarar etkazadigan gender ta‘limi muammosi bg‘yicha tadqiqotlar tasvirlangan. Tadqiqot maqsadli gender ta‘limining shaxsning uyg‘un, ma‘naviy-axloqiy rivojlanishi, turli jinsdagi odamlar bilan uyg‘un munosabatlarni shakllantirish uchun ahamiyatini nazariy asoslaydi; axloqning gender tarbiyasi uchun asos sifatida roli kg‘rsatilgan; uning mazmuni va vazifalari oshkor bg‘ldi. Axloqning pasayishi sabablarini, jamiyatda gomoseksualizm va boshqalar kabi jinsiy munosabatlarning axloqsiz kg‘rinishlarining paydo bg‘lishini kg‘rsatadigan ma‘lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalari g‘g‘il-qizlar, erkaklar va ayollar g‘rtasidagi axloqiy munosabatlar madaniyatining aniqlangan asosiy tarkibiy qismlari; maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarni gender tarbiyalash metodologiyasi ishlab chiqilgan, bu jarayonda sinovdan g‘tgan samaradorlik pedagogik eksperimentning natijalari keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: gender ta‘limi, shaxsning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishi, munosabatlar madaniyati.

Abstract: the article describes a study on the problem of gender education, manifested in the inability of schoolchildren and students to build harmonious relationships with the opposite sex based on ethical norms and rules of behavior, which causes significant harm to their mental and physical health. The study provides a theoretical justification of the importance of targeted gender education for the harmonious, spiritual and moral development of a person, the formation of harmonious relationships with people of different sexes; the role of morality as a basis for gender education is shown; its content and objectives are disclosed. The data testifying to the causes of the decline in morality, the appearance in society of such immoral manifestations of gender relations as homosexuality, etc. are presented. The result of the study is the identified main components of the culture

of moral relationships between boys and girls, boys and girls, men and women; a methodology for gender education of preschool and primary school age children has been developed, the effectiveness of which has been tested in the process of conducting a pedagogical experiment.

Key words: gender education, spiritual and moral development of personality, culture of relationships.

Направленность гендерного воспитания на повышение культуры взаимоотношений людей противоположного пола позволяет ему занять сегодня важное место в образовании. Основной целью воздействия на внутренний мир подростков, юношей и девушек, входящих во взрослую жизнь, является оказание им действенной помощи в образовательном процессе в усвоении стереотипов нравственного отношения к сверстникам и взрослым другого пола.

Культуроформирующая функция процесса образования в сфере взаимоотношений людей разного пола реализуется в течение индивидуальной жизни. Базисом для ее развития и совершенствования выступает генетически обусловленный подход к установлению характера взаимодействий с человеком другого пола, обеспечивающих сохранение человеческого достоинства. В обществе, где культура основана на стремлении к финансовому благополучию в ущерб морали, безусловные рефлексy и инстинкты преобладают над нравственными нормами, что является причиной бездуховности и отсутствия человеческого достоинства. Трудность проблемы гендерного воспитания детерминирована воздействием улицы, сверстников, интернета, телевидения, кино и др. Родители, в своем большинстве не готовы к решению задач гендерного воспитания детей и подростков.

Целью проведенного исследования было теоретически обосновать значимость целенаправленного гендерного образования для гармоничного и духовно-нравственного развития личности.

Анализ различных аспектов гендерного образования в работах О.В.Бялика, Ю.А.Даринского, М.А.Ерофеева, С.А.Изгорева, Д.Н.Исаева, В.Е.Когана, И.С.Кона, О.В.Нечаева и других показал, что они не решают следующие задачи в образовании по формированию культуры общения и взаимодействия с людьми противоположного пола: сформированность представлений о характере взаимоотношений между мальчиками и девочками, юношами и девушками, мужчинами и женщинами; степень усвоения норм и правил поведения, установленных обществом, способствующих формированию чувства собственного достоинства; понимание зависимости

статуса человека от соответствия его действий и поступков этике человеческих отношений [1-6].

Методы исследования: анализ научной и научно-методической литературы, обобщение передового педагогического опыта специалистов по гендерному воспитанию, педагогический эксперимент, беседы, опрос, тестирование, экспертная оценка, статистическая обработка данных и другие позволили обосновать теоретически и доказать экспериментально важность организации в образовательном процессе гендерного подхода для решения проблемы исследования.

В проведенном исследовании определены основные философско-психолого-педагогические основы гендерного воспитания в образовательном процессе, к которым мы относим следующие:

1. Формирование мировоззрения, представляющего собой совокупность субъективных взглядов и представлений о жизни, степень их соответствия действительности. Сформированность мировоззрения позволяет моделировать возможные варианты взаимоотношений между людьми, вырабатывать собственную линию поведения в процессе общения и взаимодействия с каждым из них.

2. Формирование миропонимания как совокупности понятий и системы взаимосвязей между ними. Миропонимание базируется на мировоззрении и одновременно является его составляющей.

3. Важной структурной частью мировоззрения и миропонимания выступает нравственность, которая проявляется в таких категориях, как: совесть как врожденное чувство различения добра и зла, ответственности за свои действия и поступки; стыд как способность к самоосуждению, объективной оценке своего поведения, признанию собственных ошибок; честь как соответствие характера поведения совести и стыду. Честь определяет личностное чувство меры при выборе манеры общения с людьми другого пола. Чувство меры компенсирует недостаточный уровень гендерного воспитания, не позволяющий осознавать степень различий в особенностях поведения мальчиков и девочек, юношей и девушек, мужчин и женщин. Совесть и стыд позволяют субъекту педагогического воздействия стать духовно-нравственным человеком, развиваться и совершенствоваться в течение жизни.

Причинами безнравственного, бездуховного поведения людей выступает низкий уровень личностной духовно-нравственной культуры, который проявляется в: 1) несформированности культуры восприятия и осмысления объективной реальности, требующей самодисциплины,

выдержки, самообладания, силы воли для нравственного поведения по отношению к человеку другого пола в соответствии с собственной совестью и чувством достоинства; 2) неспособности к выбору нравственной линии поведения в сложных ситуациях, возникающих в процессе взаимодействия с людьми противоположного пола; 3) несформированности мировоззрения и миропонимания. Функция гендерного образования и состоит в создании психолого-педагогических условий формирования у школьников и студентов социально обусловленных поведенческих стереотипов действий и поступков по отношению к другому полу.

Основы личностного восприятия внешнего мира, системы взаимообусловленности поведения разнополых субъектов формируются до пяти-семи лет. При этом большое значение имеют положительные примеры взрослых. Семейное воспитание не располагает возможностями для реализации сложных задач формирования стереотипов нравственного поведения по отношению к другому полу по ряду причин: в семье часто бывает один ребенок или однополые дети; в случае разнополых между ними возможна значительная разница в возрасте и т.д. Вследствие данной реальности, гендерное воспитание как целенаправленный процесс должен начинаться в детских дошкольных учреждениях. Его эффективность обусловлена уровнем профессионализма воспитателей, наличием в составе педагогического коллектива не только женщин, но и мужчин. Задача детских дошкольных учреждений – научить детей управлять психическими и физиологическими процессами в организме. Сформированность данных навыков определяет манеру поведения – главного элемента культуры взаимоотношений людей разного пола. Соразмерность параметров психоэмоционального состояния обеспечивает стабильность и надежность управления своим поведением, поступками и действиями в различных жизненных ситуациях при общении с лицами противоположного пола.

Культура нравственных взаимоотношений мальчиков и девочек, юношей и девушек, мужчин и женщин включает ряд компонентов, основными из которых являются: 1) культура речи, значимость которой обусловлена ее специфическими функциями: точной и образной передачей мыслей, чувств, ощущений; выбором дружелюбного, доброжелательного тона разговора; стремлением понять психоэмоциональное состояние собеседника; 2) высокий уровень культуры жестов, мимики; манера держаться, красивая осанка – все должно располагать к добрым взаимоотношениям с человеком другого пола; 3) нравственное отношение к выбору одежды – главный

принцип следования моде: модная вещь та, что подчеркивает достоинства субъекта и скрывает недостатки телосложения.

Содержание культуры взаимоотношений с людьми другого пола оставляют следующие компоненты: цель и средства ее достижения; формирование мотивации к самосовершенствованию, без которой самые эффективные средства не достигают цели; рациональная последовательность использования средств; создание специальных условий, стимулирующих реализацию генетически обусловленных знаний, принципов и правил поведения с лицами противоположного пола.

Дошкольникам следует разъяснять: функции женщин и мужчин в жизни общества; особенности их поведения; требования к речи; характер воздействий слов, мыслей, эмоций на психоэмоциональное и физическое состояние человека, используя доступные методы, художественные образы, примеры. При переходе выпускников дошкольных учреждений в общеобразовательную школу данное направление гендерного воспитания должно получить закономерное продолжение с постепенным усложнением его содержания: знание этики и правил поведения, направленных на усвоение различий между девочками и мальчиками; культура речи; вежливые отношения к сверстникам, страшим и взрослым (учителям, сотрудникам, техническому персоналу); роль мужчин и женщин в жизни общества; традиции их взаимоотношений и особенности поведения и др.

Результаты проведенного педагогического исследования показали важность применения психолого-педагогических условий в организации целенаправленного гендерного образования школьников и студентов.

Результаты проведенного педагогического эксперимента констатировали объективность следующих критериев определения уровня полового воспитания участников: знание роли мужчин и женщин в жизни общества, отличий в их поведении; требований к их поведению, обязанностям, внешнему виду; умение объяснять правила поведения мальчиков и девочек, понимание необходимости их усвоения; знание этики взаимоотношений мальчиков и девочек; уровень культуры речи; умение точно излагать свои мысли, чувства и ощущения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бялик О.В. Современные подходы к половому воспитанию учащейся молодежи некоторых стран европейского союза // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – М., 2013. – № 1. – С. 8-10.

2. Даринский Ю.А. О подготовке учителя к работе по половому воспитанию школьников // Взаимодействие личности, образования и общества

в России в изменяющихся социокультурных условиях: Межвузовский сборник научных трудов. – СПб., 2002. – С. 227-228.

3. Ерофеева М.А. Интегративно-деятельностный подход в подготовке студентов к гендерно-половому воспитанию школьников // Российский научный журнал. – М., 2012. – № 27. – С. 156-163.

4. Изгорев С.А. Подготовка юношей и девушек к созданию семьи на основе потребности-информационного подхода к половому воспитанию: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Пенза: ПГПУ, 2005. – 21 с.

5. Исаев Д.Н., Коган В.В. Половое воспитание детей: медико-психологические аспекты. – 2-изд. перераб. и доп. – Л.: Медицина, 1988. – 160 с.

6. Кон И.С. Введение в сексологию. – М.: Медицина, 1988. – С. 124-127.

НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ И РОДИТЕЛЕЙ ПО СОХРАНЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Капалыгина Ирина Ивановна, д.п.н., доцент,

Гродненский государственный университет, Беларусь.

Аннотация: информационно-образовательное пространство представляет собой огромный потенциал для развития школьников. Вместе с тем существуют множество опасностей, с которыми встречается учащийся, попадая в это пространство. В этом случае, необходима планомерная и систематическая работа педагогов и родителей по сохранению здоровья и безопасности обучающихся в информационно-образовательном пространстве школы.

Ключевые слова: информационно-образовательное пространство, социальная адаптация, оздоровление, деятельность, безопасность.

Annotation: the information and educational space represents a huge potential for the development of schoolchildren. At the same time, there are many dangers that a student encounters when entering this space. In this case, systematic and systematic work of teachers and parents is necessary to preserve the health and safety of students in the information and educational space of the school.

Key words: information and educational space, social adaptation, health improvement, activity, safety.

Возможности информационно-коммуникационного ресурсов общества возрастают с каждым днем, количество информационных услуг постоянно увеличивается. Информационно-образовательное пространство достаточно

объемно, информативно и доступно для использования почти всем возрастным категориям обучающихся. Для школьников основной школы такое пространство дает возможность обучаться различными способами, обмениваться информацией с педагогами, сверстниками, просматривать тексты, выполнять учебные работы [30].

Учитывая потребность в безопасности школьников и необходимости сохранять здоровье, можно выделить социально-педагогические направления деятельности педагогов и родителей по сохранению здоровья и безопасности обучающихся в информационно-образовательное пространство школы: оздоровительно-досуговое, социально-адаптивное, информационно-дистанционное, коррекционно-поддерживающее, семейно-ориентированное, ассертивно-регулятивное [2]. Раскроем каждое из них.

Оздоровительно-досуговое направление обладает положительным терапевтическим эффектом воздействия на развитие физического самочувствия ребенка. Чтобы грамотно организовать процесс взаимодействия, необходимо учитывать особенности защитно-приспособленческих психологических реакций школьника в информационно-образовательное пространство школы. Нужно знать внутренние и внешние факторы, обуславливающие воспитание личности, основные подходы формирования безбарьерной среды, особенно, для нуждающихся в помощи обучающихся, при каких условиях школьник готов выйти на контакт.

Обозначим следующие методы работы со школьниками, которые на наш взгляд, достаточно эффективны в данном случае: физические упражнения, увеличивающие двигательную активность для чередования статического положения тела перед компьютером и активного; игры или виды деятельности на открытом воздухе; игры и упражнения в домашней обстановке более спокойные и менее подвижные; локальная гимнастика для различных частей тела (пальцев, шеи и др.).

Такие методы способствуют: гармонизации личности и устранению или сглаживанию психотравмирующих факторов; отработке действий в различных ситуациях; смягчению эмоционального дискомфорта; повышению активности и самостоятельности; развитию способности к саморегуляции и самооценке.

Социально-адаптивное направление ориентировано на позитивную социальную адаптацию обучающихся. Социальная адаптация включает приспособление к новым условиям в информационно-образовательное пространство школы, а также способность создавать их для комфортной жизнедеятельности [10, с. 23].

Адаптационные возможности школьника связаны с деятельностью в информационно-образовательное пространство и ее содержанием.

В процессе общения у школьника формируются качества личности, вырабатывается стиль поведения. Важно, как учащийся воспринимает информацию. Эмоциональный отклик является наиболее интегрированной формой активности и социально-психологических контактов.

В процессе реализации социально-адаптивного направления раскрываются различные аспекты (культурные, юридические, этические, духовно-нравственные), а именно: освоение культурных правил поведения в информационно-образовательное пространство; установление позитивного отношения к социальному окружению; развитие умений взаимодействовать в информационно-образовательное пространство; принятие условий наказания за нарушение правил поведения; осознание элементарных прав и обязанностей в информационно-образовательное пространство; усвоение основ духовно-нравственной культуры как ядра духовной сферы личности и цели нравственно-эстетического воспитания.

Информационно-дистанционное направление связано с использованием информационных ресурсов: справочных, документальных, художественных информационных, в основном, доступных для всех. Виртуальное общение позволяет школьникам проводить мероприятия, организовывать встречи онлайн, получать консультации. Для детей определенное значение имеют компьютерные игры, игры онлайн, парные и групповые игры, временные рамки отсутствуют (свой темп, удобное время и место); наблюдается социальное равноправие (равные возможности для здоровых, больных, богатых и бедных).

При реализации данного направления школьник имеет возможность: развивать творческий потенциал в образовательном процессе в информационно-образовательное пространство школы; уметь производить отбор получаемой информации; развивать технические и санитарно-гигиенические умения в информационно-образовательное пространство школы; знакомиться и общаться с разными людьми с учетом информационных рисков; получать консультации, помощь путем виртуального взаимодействия.

Коррекционно-поддерживающее направление основано на коррекционной деятельности, устранении негативных реакций, вызванных эмоциональными расстройствами (агрессивность, возбудимость, тревожность) в процессе работы в информационно-образовательное пространство школы. Наиболее характерна в данном случае оказываемая помощь школьникам в решении трудных ситуаций в общении, во

взаимодействии с другими людьми, в конфликтной ситуации, образовавшейся в результате нового знакомства.

Педагогическая деятельность представляет следующее: устранение ситуаций, травмирующих детскую психику; развитие продуктивного общения в социальном окружении; формирование осведомленности в вопросах нормы поведения и его нравственной стороны; развитие коммуникативных умений, волевой регуляции поведения; создание позитивного микроклимата без барьерной среды во взаимодействии.

Семейно-ориентированное направление предусматривает деятельность родителей по формированию компетентности школьников в области сохранения здоровья в информационно-образовательное пространство школы.

Семья в большей степени несет ответственность за воспитание ребенка по следующим обстоятельствам: большую часть времени ребенок пребывает в семье с родителями; на детей семья оказывает существенное влияние в период взросления; образ жизни и личный пример родителей являются неопровержимым авторитетом для ребенка, начиная с младенчества; дети зависят от образа жизни родителей (употребление одинаковой пищи, просмотр одинаковых программ независимо от времени и возраста, выбор одежды, пассивное курение); родители демонстрируют поведенческие навыки, модели поведения, которые усваивают дети.

Идея интегративного характера воспитания требует согласованного сотрудничества школы с семьей для работы с родителями в целях повышения их информационной культуры и медиаграмотности; организации различных видов деятельности с детьми в семье с пользой для здоровья и установления безопасности в информационно-образовательное пространство.

Перечисленные направления деятельности педагогов в информационно-образовательное пространство школы являются приоритетными при сохранении безопасности обучающихся: способствуют профилактике психофизических отклонений в развитии личности, успешной адаптации детей в информационно-образовательное пространство, приобщению семьи к поддержанию информационной безопасности детей, уверенности в своих позитивных действиях в информационно-образовательное пространство школы и ответственности за них.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Казанская В. Подросток: социальная адаптация: Книга для психологов, педагогов и родителей. – СПб.: Питер, 2011. – 288 с.

2. Капалыгина И.И. Школьник в информационно-образовательном пространстве: здоровьесбережение и безопасность: Монография. – М: Издательский дом «Развитие образования», 2022. – 202 с.

3. Методика организации недели «Безопасность. Интернет»: Методические рекомендации / Автор-сост.: О.В.Селиванова, И.Ю.Иванова, Е.А.Примакова, И.В.Кривопалова. – Тамбов: ИПКРО, 2012. – 85 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ ВУЗА КАК ПРЕДМЕТ И ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Безносюк Александр Алексеевич

доктор педагогических наук, профессор

Киевский Национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев;

Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия

им. Тараса Шевченко, г. Кременец, Украина.

Абстракт: в статье проанализированы особенности гендерной культуры. Теоретически обоснованная необходимость формирования гендерной культуры студентов университета как условие обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин.

Ключевые слова: культура, гендер, гендерная культура, нормы, стереотипы.

Abstract: the article deals with features of gender culture. The importance of formation university students' gender culture as condition to provide equal rights for men and women. is theoretically well-grounded in the article.

Key words: culture, gender, gender culture, norms, stereotypes.

Согласно данным ЮНЕСКО, сегодня в мире функционируют 749 культур (2002 г.). Основой каждой культуры есть ее ценностно-нормативная структура, которая служит ориентиром мотивации конкретных действий людей [1, с.7].

Культура - все, что создано человеческим обществом и существует благодаря физическому и умственному труду людей, в отличие от явлений природы [2, с. 202].

Исследователи-культурологи разделяют культуру на высокую (специализированную), которая представлена в идеях, науке, образовании, искусстве, массовой (популярной), которая происходит от высокой культуры. Две культуры опираются на повседневную культуру[1, с. 21].

Распространение ценностей культуры происходит через систему образования и предназначено для овладения [3, с. 8].

По мнению ученого Б. Ерасова, культура - процесс духовного производства системы по созданию, хранению, распространению и овладению духовными ценностями, нормами, знаниями, представлениями и т.д. В культуре вырабатываются те идеи, нормы, значения, цели, которыми руководствуется общество в своей деятельности [3, с. 79].

Сегодня высшее образование предполагает не только вооружение студентов умениями и навыками профессионального направления, но выступает и как средство социализации по формированию специализированной культуры или "высокой" культуры (И. Кант, Г.С. Крабе), которая создаётся профессионально подготовленными людьми (учеными, педагогами) и помогает функционированию повседневной культуры в виде "массовой" (популярной) культуры [1, с. 17].

Роль образования как фактора культурного развития личности недооценивается. А именно образование сохраняет знания, достижения, традиции и модели поведения, модифицирует формы и типы взаимоотношений между людьми, культурами. Через систему образования происходит проникновение научных теорий в сознание людей [3, с. 324].

Социализирующая функция культуры происходит как внедрение норм, ценностей и значений в структуру поведения и деятельность индивидов, через приучение их к социальным ролям и нормативному поведению, усвоение положительных мотиваций и принимаемых в обществе значений [3, с. 222]. Эти механизмы представляют собой процесс социализации, в состав которого входят воспитание, общение, самосознание и поддерживается посредством особых институтов (семья, школа, неформальные группы и др.) или внутренними механизмами самой личности. В любой культуре существует иногда довольно жестокое деление половозрастных ролей.

На современном этапе складывается новая социальная и культурная ситуация, порождающая новую социокультурную действительность. Особенность новой социокультурной реальности состоит, прежде всего, в том, что наше общество находится на этапе перелома, социокультурной трансформации и модернизации, изменения типа своей организации и существования и условно является посттоталитарным обществом. В такой ситуации активно формируется новая культурная реальность, характеризующаяся новыми отношениями между людьми, особой системой ценностей, норм и принципов, культурных потребностей и средств их удовлетворения.

Среди проявлений новой культурной реальности есть:

- изменение характера отношений между людьми и стиля их взаимоотношений;
- изменение социальной ориентации и идеалов;
- переоценка ценностей и формирование их новой иерархии;
- рост степеней свободы;
- формирование новой инфраструктуры сферы культуры и новых принципов управления ею;
- появление негосударственного сектора культуры и коммерциализации культурной деятельности;
- формирование новых социально-культурных потребностей, шкалы и критериев оценки явлений культуры, появления новых элементов образа жизни;
- открытость культуры, усиление влияния западной (американской) культуры, модернизации сферы культуры [4, с. 78].

Особенности новой социокультурной реальности, именно изменения, которые произошли в межличностных отношениях мужчин и женщин, привели к выделению исследователями гендерной культуры присущими ей ценностями, нормами, знаниями.

Понятие гендерная культура происходит от научных исследований проблем взаимоотношений мужчин и женщин в разных сферах общества. По мнению исследовательниц Н. Козловой и Г. Брандта, ученый Зиммель одним из первых обратил внимание на то, что "объективная культура" в действительности мужская и не замечает женскую.[5, с.170; 6, с.170].

В повседневной жизни через культурные нормы общество и его члены формируют образ и роль "настоящего" мужчины и "настоящей" женщины. Наша деятельность нормируется осуждением или одобрением с стороны общества[7,с. 125]. Да, анализ взаимоотношений мужчин и женщин в различных сферах их жизнедеятельности привел к разграничению понятий пол и гендер. По мнению Н. Абубикировой, "гендер" [gender] – одно из центральных и фундаментальных понятий современного общества, впервые было сформулировано западными феминистскими исследовательницами.

Термин "пол" - это понятие, объединяющее всю совокупность телесных, физиологических характеристик, на основе которых человека считают женщиной или мужчиной. Термин "гендер" указывает на социальный статус и социально-психологические характеристики личности, связанные с полом и сексуальностью, но возникают во взаимодействии с другими людьми [8, с. 13].

В психологии гендер исследуется как соотношение двух категорий – маскулинность и феминность. Согласно со стереотипным представлением

маскулинность включает такие черты личности как агрессивность, логическое мышление, способность к лидерству. Феминность характеризуется как зависимость, заботливость, низкая самооценка, эмоциональность [9, с. 143].

В научной литературе существует несколько концепций гендера, что обусловлено дискуссиями вокруг этого вопросы и многомерности термина. Но общим тот факт, что гендер конструируется с помощью этапов социализации, культурных норм, ролей и стереотипов общества. В контексте гендерных исследований выделяются такие понятия как гендерная культура, гендерное равенство, гендерный подход стереотипы, гендерное насилие и т.д. Вопросы внедрения гендерного подхода в образование освещены в трудах С.Вихор, Т.Говорун, Т.Головановой, А.Кикинежди, И. Клециной, В. Кравец, Л.Мишик, И.Мунтян. Именно благодаря научным исследованиям с использованием гендерного подхода стал очевидный факт неадекватной репрезентации женщин в учебных материалах Роль женщин в обществе и культуре уменьшается, что приводит к ограничению знаний о вкладе женщины в культуру и сферы жизни, которые считаются традиционно женскими[10, 491]. Понятие гендерное культура освещается в трудах по формированию гендерного равенства студентов Т. Головановой. И с точки зрения права, гендерная культура освещается в работах Т. Мельника. Теоретический анализ научной литературы по этому вопросу выявил появившиеся в современном противоречия обществе о понятии гендерной культуры. Вопросы формирования гендерной культуры студентов университета не имеет должного освещения в научных исследованиях.

Целью нашего исследования является определение особенностей гендерной культуры и теоретическое обоснование необходимости формирования гендерной культуры студентов университета. Студенты 1-2 курсов, которые находятся в центре внимания нашего исследования – это юноши и девушки большинству в возрасте от 17 до 20 лет. По распространенной классификации стадий развития личности американского психолога Э. Эриксона, это юношеский возраст, характеризующийся при нормальной линии развитию активным поиском себя в разных ролях; четкой межличностной половой поляризацией поведения; становлением мировоззрения. Аномальной линии развития личности этого возраста присуща сбивчивость ролей; полово-ролевая фиксация, смещение форм полово-ролевого поведения, сбивчивость нравственных и мировоззренческих установок [11, с.34].

Известный исследователь особенностей психологии юношеского возраста И. Кон называет срок от 18 до 23-25 лет поздней юношеством или

началом взрослости. В это время перед юношеством встает задача социального и личностного самоопределения, которое определяет место юношей и девушек в мире взрослых и характеризуется развитием интегративных механизмов самопознания, разработку мировоззрения и жизненных позиций, а также особых психосексуальных ориентаций [12, с.45]

Кроме того, возраст от 17 до 25 лет является важным этапом вторичной социализации, когда пережитые события и их познания в этом возрасте, становятся главными ценностными ориентирами. Следовательно, есть все основания считать проблему формирования гендерной культуры студентов университета. актуальной. Гендерная культура, по мнению А.Кикинежди, А.Кизь, рассматривается как система социально-экономических, правовых и этнопсихологических условий существования общества, что способствует становлению мужчины и женщины как равных социальных существ [13, с.64]. Гендерная культура, по мнению С. Бархатной, рассматривается как неотделимая составляющая демократического мировоззрения, соблюдения принципа равного и равноценного гражданского достоинства каждого человека, независимо от пола, обеспечение равных возможностей для самореализации и развития личности мужчин и женщин, признание необходимости социального партнерства женщин и мужчин, консенсусного характера достижения равенства между ними [10,с. 174].

Исследовательница О. Воронина определяет традиционную гендерную культуру (которую еще называют патриархатной, маскулинистской, андроцентристской) как таковую, где доминирующее начало понимается как полярное по отношению к феминному подавленному и исходя из этого признания и обоснованность в культуре первенства маскулинного начала [14, с. 19].

Необходимо отметить, что часто гендерные проблемы больше связываются с женскими вопросами. Это обусловлено тем фактом, что в период трансформационных изменений в обществе наиболее слабые слои. население оказываются незащищенными от разных проявлений дискриминации, насилия.

Исследовательница из проблем гендера в экономике Журженко считает, что положение женщин резко ухудшилось. Мы стали свидетелями роста женской безработицы, феминизации обнищания. Женщины вытеснены в неформальный сектор труда. Только некоторым женщинам удалось использовать новые возможности, связанные с либерализацией экономики[15, с. 175].

Исследователь гендерных аспектов профессиональной карьеры Н.Гончарова указывает на то, что если женщина пытается преодолеть предложенные ей традиционные роли, она становится маргинальной, и для мужчин, и для женщин. женщин [16, с. 90].

Проведенный анализ периодических изданий показал, что все больше женщин становятся жертвами разных видов насилия. Об этом свидетельствуют такие заголовки статей, как „Откуда ты семейный деспот?“, ”Женский насилие“, „Украинских женщин продают в Македонию“, „Насильственная смерть – дело домашнее“ и т.д.

В основе насильственных действий в большинстве лежат исторически сложившиеся и обусловленные соответствующими мировоззрением и ценностями, закрепляющими подчиненность женщин мужчинам [9, с.391].

Мужчина и женщина – это две взаимодополняющие, а не исключающие друг друга составляющие нашего мира. Невозможно рассматривать проблемы конструирования гендера, не обращая внимания на проблемы мужчин. Средняя продолжительность жизни мужчин в нашей стране на 10-12 лет меньше, чем женская, смертность мужчин трудоспособного возраста (28-45 лет) в 4 раза больше. Разница в продолжительности жизни мужчин и женщин обусловлена недостаточным вниманием к проблемам здоровья. Мужчины сложнее переносят экономические проблемы, безработица, низкая зарплата[17]. Все это обусловлено устойчивыми стереотипами по поводу роли мужчины как основного кормильца в семье, которому нужно снабжать родных. Считается, что главным назначением женщины есть семья, роль отца недооценивается. "Настоящий" мужчина по принятым нормам в Обществе не имеет права жаловаться и тщательно следить за здоровьем.

Таким образом, в исследовании мы понимаем вопрос формирования гендерной культуры студентов как условие признание необходимости обеспечения равных возможностей для самореализации юношей и девушек, мужчин и женщин. Формирование гендерной культуры – это вопрос об осознании существования дискриминационных норм поведения мужчины или женщины в обществе, влияния культуры на формирование и изменение традиционных гендерных стереотипов, норм поведения по выполнению ролей представителями мужского и женского пола в разных сферах жизнедеятельности людей.

Гендерная культура – это составляющая специализированной культуры, являющаяся результатом влияния на личность конкретных людей, занимающихся проблемами межличностных отношений профессионально, и проявляется в осознании личностью мотивов, потребностей, ценностей,

знаний, поведения связанных с отношениями между представителями мужского и женского пола. Гендерное поведение личности может и способствовать, и мешать его профессиональному становлению.

Таким образом, становление личности происходит под влиянием культуры, сохраняющей и распространяющей нормы, ценности, представления, традиции, стереотипы по поведению мужчин и женщин в разных сферах жизнедеятельности людей. Формирование гендерной культуры студентов университета приобретает особую актуальность в контексте вопроса об обеспечении равных прав и возможностей личности, несмотря на пол. Образование должно выполнять основную роль в изменении достаточно устойчивых гендерных стереотипов в отношении ограничение развития потенциала личности студентов – и юношей, и девушек.

Перспективой развития основных идей проведенного исследования мы видим в распространение знаний о гендерной культуре среди студенчества, преподавателей, выявлении механизмов изменений стереотипов и создание социально-педагогических условий для усвоения моделей поведения, предусматривающих диалог, сотрудничество и конструктивное решение проблем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Минюшев Ф.И. Социология культуры: Учеб. пособие. Москва: Академический Проект, 2004. – 272 с.
2. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2006. 540 с.
3. Ерасов Б.С. Социальная культурология: Пособие для студентов высших учебных заведений. Издание третье. Москва: Аспект Пресс, 1998. 591 с.
4. Соціологія культури: Навч. посібник.// О.М. Семашко, В.М. Піча, О.І. Погорілий та ін.; за ред. О.М. Семашка, В.М. Пічі. Київ: „Каравела”, Львів: „Новий Світ-2000”, 2002. 334 с.
5. Брандт Г.А. Природа женщины как проблема (Концепции феминизма). Общественные науки и современность. Москва, 1998. №2. С. 167-180.
6. Козлова Н.Н. Гендер и вхождение в модерн. Общественные науки и современность. Москва, 1999. № 5. С.164-174.
7. Абубекирова Н.И. Что такое «гендер»? Общественные науки и современность. Москва, 1996. № 6. С. 123-125.
8. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навч. посібник. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.

9. Практикум по гендерной психологии /Под ред. И.С. Клециной. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 480с.: ил. (Серия «Практикум по психологии»).
10. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
11. Мартиненко С.М., Хоружа Л.Л. Загальна педагогіка: Навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 176 с.
12. Кон И.С. Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности). Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов. Москва: Просвещение, 1979. 175 с.
13. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Практична психологія та соціальна робота. Київ, 2007. № 8. С. 64-68.
14. Воронина О.А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе. Общественные науки и современность. Москва, 2000. № 4. С. 9-19.
15. Журженко Т.Ю. Дискурс рынка и проблема гендера в экономике. Общественные науки и современность. Москва, 1999. № 5. С. 175-187.
16. Гончарова Н.В. Игры для мальчиков (гендерные аспекты реализации карьерных притязаний) Общественные науки и современность. Москва, 2003. № 1. С. 83-91.
17. Гордиенко С.М. Гендерные проблемы в обществе и медицине. Медицинская газета «Здоровье Украины». Київ, 2007. № 2. С. 23.

GENDER PEDAGOGIKASI SOHASIDAGI TADQIQOTLARNING ISTIQBOLLI YO‘NALISHLARI

Ibraimov Xolboy Ibraimovich

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot
instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, akademik.

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxslararo gender munosabatlar, O‘zbekistonda gender pedagogikasining dolzarb muammolar, gender o‘ziga xoslik va gender tenglik haqida fikr yuritilgan. Ta’lim oluvchilar orasidagi gender munosabatlarni o‘rganish, o‘quvchilar orasidagi gender tengsizlikni bartaraf etish mexanizmlarini qo‘llashning pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Maqola gender pedagogika sohasi mutaxassislari, o‘qituvchilar, talabalar hamda ilmiy pedagogik jamoatchilik uchun metodik manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: gender, gender madaniyat, gender pedagogikasi, gender tenglik, gender ta’lim, o‘quv-tarbiya jarayoni, shaxslararo gender munosabatlar, pedagogik-psixologik yordam.

Gender pedagogikasiga oid tadqiqotlar bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etib, dinamik tarzda rivojlanib bormoqda. Gender pedagogikasi bilan bog‘liq ko‘plab muammolar vujudga kelmoqda. Bu jamiyat va insonlar hayotidagi tub o‘zgarishlar, madaniy rivojlanish, texnika va texnologiyalarning taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liq. Chunki zamonaviy O‘zbekiston jamiyati ko‘plab o‘zgarishlar, madaniy globallashuv jarayoniga duch kelmoqda. Genderga oid tadqiqotlar XXI asrning dastlabki yigirma yili davomida o‘zining yangi taraqqiyot bosqichiga ko‘tarildi.

Shaxslararo gender munosabatlar gender pedagogikasining o‘tkir muammolaridan hisoblanadi. Bunday munosabatlar gender pedagogikasining ilmiy yo‘nalishini belgilab bermoqda, chunki gender masalasi fanlararo o‘rganiladigan muammo hisoblanib u sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik, aksiologiya, lingvistika kabi fanlarning tadqiqot obyektiga kiradi. Xalq pedagogikasida gender modellarga bo‘lgan munosabat alohida o‘rin egallagan. Gender modellarning ilmiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular orasida gender o‘ziga xoslik va gender tenglik mavjud. Gender tadqiqotlar metodologiyasining asosini hokimiyat va etakchilik g‘oyalarining tahlili tashkil qiladi. Ushbu metodologiya jamiyatda gender rollar va gender munosabatlar orqali o‘z tasdig‘ini topgan.

Shaxslararo gender munosabatlarini o‘rganish jarayonida gender tenglik, gender tengliksizlik, gender modellar orasidagi munosabatlar, gender modellarning funksiyalari kabilarni tadqiq etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Gender modellar orasida nomutanosiblikni vujudga kelishi va ularni bartaraf etishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash ham gender madaniyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar orasidagi gender tengsizlikni bartaraf etish mexanizmlarini qo‘llash ko‘p jihatdan o‘quvchining kasbiy mahoratiga bog‘liq. Gender munosabatlar mavzusi gender pedagogikasiga oid tadqiqotlarda alohida ahamiyatga ega, chunki, mazkur muammo o‘ta murakkab, ko‘p qirrali va ko‘p yo‘nalishli hodisa hisoblanadi. Ushbu masala gender pedagogikasiga oid barcha muammolarni o‘z atrofida birlashtiradi. Chunki gender pedagogikasiga oid muammolar o‘g‘il va qiz bolalalar orasidagi munosabatlarning xarakterli jihatlarini tadqiq etishga yo‘naltirilganligi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Ta’lim oluvchilar orasidagi gender munosabatlarni o‘rganish rollarga asoslangan xulq-atvorning to‘laqonli manzarasini tasavvur etishni taqozo etadi. O‘quv jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik mavqelari, nuqtai-nazarlarini pedagogik jihatdan o‘rganish ham gender pedagogikasining etakchi masalalaridan

biri hisoblanadi. Ta’lim oluvchilar orasidagi gender munosabatlar mavzusi juda dolzarb bo‘lib, uning echimi katta amaliy ahamiyatga ega. Ta’lim oluvchilar orasidagi gender munosabatlarni o‘rganish natijalari O‘zbekiston davlatining gender sohasidagi siyosatini shakllantirishda ham muhim o‘rin egallaydi. So‘ggi yillarda O‘zbekiston davlati gender va oila sohasidagi siyosatini yangi kontekstda rivojlantirdi. Ayniqsa, ayollarni qo‘llab-quvvatlash, ularning funksiyalari va madaniy dunyoqarashini rivojlantirish davlat siyosatida ustuvor o‘rin egallamoqda. Gender sohasidagi ma’lumotlar statistik tahlil qilinmoqda.

Gender rollarni shakllantirishga oid o‘quv materiallarini tayyorlash va ta’lim oluvchilar orasidagi gender munosabatlarni ekspertiza qilish sohasida ham sezilarli ishlar amalga oshirildi. Gender modellarga ijtimoiy, pedagogik-psixologik yordam ko‘rsatish, gender modellarning o‘quv imkoniyatlarini kengaytirish ham pedagoglar faoliyatida ustuvor o‘rin egallamoqda. Biz ushbu ma’ruzamizda ta’lim oluvchilar orasida gender madaniyatni shakllantirish borasida amalga oshirilgan tadqiqotlarning tahliliga tayandik. Gender munosabatlarga bag‘ishlangan tadqiqotlarda o‘z aksini topgan asosiy tendensiyalarni aniqlashga harakat qildik. Shu bilan bir qatorda gender pedagogikaga oid tadqiqotlarning istiqbolli yo‘nalishlarini belgilab berishga e’tibor qaratdik. Biz tahlil qilish jarayonida gender modellar orasidagi munosabatlar tadqiq etilgan ishlarga tayandik. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, gender modellar orasidagi munosabatlar sotsiologlar, psixologlar va madaniyatshunoslar tomonidan turli yo‘nalishlarda tadqiq etilgan. Gender pedagogikasiga oid tadqiqotlar esa fanning turli sohalarida amalga oshirilgan tadqiqotlarning natijalariga tayangan holda ish ko‘rishni taqozo etmoqda.

Gender modellar orasidagi munosabatlarga integrativ nuqtai nazardan yondashish muhim ahamiyatga ega.

Chunki gender modellar orasidagi munosabatlar birinchi navbatda ijtimoiy pedagogik hamda pedagogik-psixologik xarakterga ega. Munosabat kategoriyasi sotsiologiya hamda psixologiya orqali pedagogikaga kirib kelgan. Gender pedagogikasida individual gender modellar va guruhlar orasidagi munosabatlar o‘rganiladi. Gender modellar orasidagi munosabatlarni o‘rganish borasidagi tadqiqotlar ayniqsa sotsiologiyada salmoqli o‘rinni egallaydi. Chunki sotsiologiyada gender modellar orasidagi munosabatlarni o‘rganish ancha avval boshlanib, jadallik bilan rivojlanmoqda va gender munosabatlar psixologiya hamda pedagogikaning obyektiga aylanishini jadallashtirdi. Chunki jamiyatdagi har qanday munosabat ta’lim jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi, shu jumladan gender munosabatlar ham. O‘z navbatida ta’lim jarayoni gender modellarga ta’limiy-tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish asosida ularning ijtimoiy rollar va funksiyalarini o‘zlashtirishlarini tezlashtiradi. Gender munosabatlarga oid dastlabki tadqiqotlar o‘tgan XX asrning 90-yillarida

boshlangan. O‘qituvchilar gender modellar orasidagi munosabatlarni rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatish uchun jinslarning ijtimoiy yo‘nalishlari, gender munosabatlarining ijtimoiy-psixologik asoslari, gender munosabatlarga aloqador bo‘lgan pedagogik-psixologik hodisalarni yaxshi bilishlari talab etiladi.

Bugungi kunga qadar pedagogik jarayonlarda gender modellar orasidagi munosabatlarni shakllantirish mexanizmlari, shart-sharoitlari, qonuniyatlari etarlicha ochib berilmagan. Gender modellarga pedagogik ta’sir ko‘rsatish imkonini beradigan didaktik vositalar anqlanmagan. Gender modellar orasidagi munosabatlarning qadriyatli yo‘nalishlari ishlab chiqilmagan. Bo‘lajak o‘qituvchilarni gender modellar orasida qadriyatli munosabatlarni shakllantirish, gender modellarni shaxs sifatida shakllantirish metodikalari yaratilmagan. Gender modellar orasidagi munosabatlarning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqishga etarlicha e’tibor qaratilmayapti. Gender modellar orasidagi munosabatlar masalasi keng ko‘lamli hodisa bo‘lib, unda aksariyat belgilari asosida tenglikni ta’minlash nazarda tutiladi. O‘g‘il va qiz bolalar orasidagi farqlarning ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-psixologik tavsiflari ham muammoning echimini ta’minlashda o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

O‘g‘il va qiz bolalarning o‘quv jarayonida faoliyat ko‘rsarish imkoniyatlarini o‘rganish ham alohida pedagogik muammo hisoblanadi. XXI asrning boshlariga kelib, gender munosabatlarning pedagogik yo‘nalishini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar amalga oshirila boshlandi. Gender munosabatlar sohasida amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda gender modellarning tarixiy taraqqiyoti va ular bajaradigan funksiyalardagi o‘zgarishlarga e’tibor qaratish bugungi kunda gender modellarning jamiyatda tutgan mavqeini aniqlashda o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda gender munosabatlar pedagogikasi, gender munosabatlarning nazariyasi va amaliyoti, zamonaviy O‘zbekiston jamiyatida ta’lim oluvchilarda gender madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari kabi muammolar o‘z echimini kutmoqda. Tarbiyaviy jarayonlarni gender yondashuv asosida tashkil etish O‘zbekiston davlati va jamiyatining ijtimoiy buyurtmasi hosblanadi. Shunday ekan ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirish ham alohida dolzarblik kasb etmoqda. O‘quvchilarga gender rollarga xos madaniyatni shakllantirish, innovatsion yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda genderga xos funksiyalarni shakllantirish, o‘quvchilarning gender dunyoqarashini kengaytirish kabi muammolar ta’lim oluvchilarda gender madaniyatning tarkib topishida muhim o‘rin egallaydi.

Ta’lim oluvchilarda gender munosabatlarni tadqiq etishning istiqbolli yo‘nalishlari quyidagilarda o‘z ifodasini topadi:

a) o‘quvchilar orasidagi gender munosabatlarni o‘rganishning metodologik asoslarini aniqlash;

b) ta’lim oluvchilarda gender munosabatlarni shakllantirish mazmunini aniqlash;

v) gender munosabatlar xarakterini aniqlovchi tushunchalar tizimini nazariy-pedagogik jihatdan asoslash;

d) gender modellar orasidagi funksional tenglik va o‘ziga xoslikni shakllantirish metodikalarini ishlab chiqish;

e) ta’lim oluvchilarning gender statifikatsiyasi, gender differentsiatsiyasi, gender munosabatlar tizimi, gender tartiblilik, genderga xos hayot tarzi, gender munosabatlarning qurilishi, gender munosabatlarning amal qilish tartibi, gender munosabatlar assimetriyasi, gender munosabatlarning o‘zaro nomuvofiqligini bartaraf etish, gender munosabatlar deprivatsiyasi kabi muammolarning nazariy talqini o‘z tadqiqotchilarini kutmoqda.

O‘ylaymizki, xalqaro miqyosda o‘tkazilayotgan bugungi konferensiya ushbu muammolarning echimi sari qo‘yilayotgan muhim qadam bo‘lib, istiqbolda gender pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlarning yangi taraqqiyot bosqichini boshlab beradi.

Shu ma’noda konferensiya ishiga muvaffaqiyatlar tilayman.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
4. Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: - 2023.
5. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo‘llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.
6. Савостенок ПМ. Социально-этические ценности гендерного воспитания в современной культуре // Проблемы выхавання. 2002. - № 4.
7. Чарапанова ЛА. Гендерные аспекты адукацыі і выхавання // Адукацыя і выхаванне. - 2002. - № 4. - С. 51-53.
8. Шатон Г.И. Гендерные аспекты образования // Гендерные аспекты образования: Сб. науч. докладов преподавателей и студентов жен. негос. ин-та «Энвила». – Мн., 1998.
9. Safarova R.G. Oliy pedagogik ta’lim mazmunini modernizatsiyalash imkoniyatlari. Farg‘ona Davlat Universitetida o‘tkazilgan “Ta’limni modernizatsiyalash sharoitida malakali kadrlarni tayyorlashning dolzarb muammolari” mavzusida xalqaro ilmiy - amaliy anjuman. Farg‘ona – 2023. 8-13-betlar.

UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA GENDER MODELLARGA XOS MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Safarova Roxat Gaybillayevna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
“Uzluksiz ta‘lim pedagogikasi va psixologiyasi” bo‘limi boshlig‘i, p.f.d., prof.

Annotatsiya: ushbu maqolada gender modellar, ularning tavsifi, gender modellarning shakllanishi, gender madaniyatning gender modellarni shakllantirishdagi imkoniyatlari, gender rollar va gender funksiyalarini shakllanishida o‘quv jarayonining pedagogik imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan. Maqola gender pedagogika bilan qiziquvchi mutaxassislar, o‘qituvchilar, talabalar hamda ilmiy pedagogik jamoatchilik uchun manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: gender, gender madaniyat, qiz bolalar, o‘g‘il bolalar, maskulinlik, femininlik, gender rollar, gender funksiyalar, gender ta‘lim, o‘quv-tarbiya jarayoni.

Gender modellarga asoslangan ta‘lim jarayoni ko‘pincha o‘quvchilarni o‘g‘il yoki qiz bolaga ajratish nuqtai nazaridan yondashiladigan hodisa sifatida baholanadi. Ta‘lim jarayonida esa aksariyat hollarda o‘quvchilarning gender xususiyatlariga e‘tibor qaratilmaydi. Bu o‘z navbatida o‘quvchilarda gender o‘z-o‘zini anglash tuyg‘usining yetarlicha shakllanmasligiga asos bo‘ladi. Gender modellarga asoslangan ta‘limda o‘quvchilarning jinslarga ko‘ra rollarini shakllantirish hamda jismoniy rivojlanishini nazarda tutishi kerak. Shu bilan bir qatorda uyg‘un tarzda rivojlangan shaxsni shakllantirish, gender stereotiplarning ildizlarini bartaraf etishdan iborat. Shuning uchun ham o‘quvchi hamda talaba yoshlarda gender madaniyatni shakllantirish O‘zbekiston jamiyatidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda pedagogika fanida ta‘lim jarayoniga gender modellarni tatbiq etishga yetarlicha e‘tibor qaratilmayapti. Gender model tushunchasi lotinchadan kirib kelgan bo‘lib, gens - lot. “tug‘ilish” ma’nosini anglatib, qiz yoki o‘g‘il bola modelini o‘z ichiga oladi. Biologik jinsdan farqli tarzda jamiyatda tuzilma shaklida ifodalanadi. Jamiyatdagi turli-tuman madaniyatlarda tarixiy jihatdan shakllangan milliy xarakterdagi modellar mavjud. O‘zbekiston jamiyatida garchand o‘zbek millatiga xos bo‘lgan gender model mikrosotsiumning asosini tashkil etsada, boshqa gender modellarga nisbatan tolerant yondashuv amalga oshirilmoqda. O‘quvchi hamda talaba yoshlarni ham xuddi mana shu yondashuvga asoslangan holda tarbiyalash natijasida O‘zbekiston jamiyatida gender madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Har bir jamiyat o‘z taraqqiyoti davomida ayollarga xos bo‘lgan (feminlik) hamda erkaklarga xos bo‘lgan (maskulin) belgilar majmuini

shakllantiradi. Mazkur belgilar o‘zida milliy mentalitetga xos bo‘lgan jihatlarni mujassamlashtiradi. Ushbu belgilar yordamida o‘quvchi hamda talaba yoshlarda xulq-atvor shakllari tarkib topadi. Gender xususiyatlar bola tug‘ilgan dastlabki kunlardan boshlab ota-onalar tomonidan shakllantiriladi. Bu o‘g‘il va qiz bolalarning kiyimlari, o‘yinchoqlari, anjomlar va ularni erkalovchi so‘zlarda o‘z ifodasini topadi. Masalan, o‘g‘il bolalarga “toychoq‘im”, qizlarni “qizg‘aldog‘im” deb erkalash, qizlarga pushti, qizil kiyimlar olib berish, qo‘g‘irchoqlar hadya qilish, o‘g‘il bolalarga esa koptoklar, mashinalar, harbiy kiyimchalar hadiya etish an‘anasi shakllangan. O‘g‘il bolalar uchun qat‘iylashgan model ularning oila boshlig‘i, oilaning ta‘minotchisi, unda yashovchi qizlar va ayollarning himoyachisi ekanligida namoyon bo‘lsa, qiz bolalarni esa bo‘lajak ona, uy bekasi, nazokat, nafosat, ibo-hayo sohibi qilib tarbiyalash an‘anasi ko‘p asrlar davomida shakllanib kelgan. Ajdodlarimiz gender modellarga tayangan holda ta‘lim-tarbiyaning mazmuni, shakllari, vositalarini belgilaganlar. Bunday yondashuv xalq pedagogikasi va ajdodlarimiz merosida qat‘iylashgan. Gender modellarga tayangan holda kasb-hunar turlari belgilangan. Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, gender modellar har doim ko‘p yoqlamalik va bir-birini inkor etuvchi xarakterga ega. O‘g‘il bolalar kuchli, qat‘iyatli, qizlar esa nozik, erkalanishga moyil, ko‘ngilchan bo‘ladilar. Jamiyatda qaror topgan gender modellar uning a‘zolari tomonidan tasdiqlanadi va qo‘llab quvvatlanadi. Bunday modellarni qat‘iylashtirishda oila, ta‘lim muassasalari, huquq-tartibot muassasalari mas‘ul hisoblanadilar.

Gender modellarga xos belgilar asosida gender madaniyat shakllanadi. Gender modellarga mos kelmaydigan hatti-harakatlar jamiyat a‘zolari orasida keskinlikni vujudga keltiradi. Masalan, xotin-qizlarning og‘ir mehnat turlari bilan shug‘ullanishi, erkaklarning esa aksincha yengil ishlarni bajarishi gender modellar orasida rollarning nomutanosibligini keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham ta‘lim muassasalarida o‘g‘il va qiz bolalarning har biriga mos bo‘lgan gender rollarni shakllantirish zaruriyati kuchaymoqda. Gender modellarga xos bo‘lgan rollarning almashinuvi yoki bajarilmasligi ularda ruhiy bosimlar va ruhiy buzilishlarning vujudga kelishiga sabab bo‘ladi.

Gender o‘ziga xoslikning kelib chiqishini tushunib yetish har bir shaxsning o‘z rollarini bajarishi va uning mohiyatini anglashi uchun qulay imkoniyat yaratadi. Shaxsning o‘z biologik jinsiga xos bo‘lgan rollarni bajara olmasligi gender o‘ziga xoslikning buzilishiga olib keladi. Ma‘lumki, O‘zbekiston jamiyatida ko‘pdan-ko‘p ijtimoiy stereotiplar mavjud, ular orasida gender stereotiplar ham salmoqli o‘rin egallaydi. Gender stereotiplar ayollar va erkaklarning xulq-atvorlarining me‘yorlari va sifati haqida aniq tasavvur hosil qilish imkoniyatini beradi.

Gender stereotiplar muayyan madaniyat doirasida amal qiladi. Ular o‘zgaruvchanlik xarakteriga ega. Bunday o‘zgarishlar madaniyatning o‘zida amalga oshgandagina gender stereotiplarga ta’sir ko‘rsatadi. Millatning tarixiy taraqqiyoti davomida ayni bir stereotipni ikkinchisi bilan almashtirish mumkin. Pedagogika va psixologiya sohasida gender stereotiplarni o‘rganish muammosi nisbatan yangi hisoblanadi. Gender stereotiplarga bag‘ishlangan tadqiqotlar juda kam bo‘lishiga qaramasdan, ularda gender stereotiplashtirish mexanizmlari tadqiq etilga, shu bilan bir qatorda gender stereotiplarning amal qilish yo‘nalishlari ham o‘rganilgan. Ayni bir gender stereotiplar ko‘plab madaniyatlarda uchraydi. Aksariyat madaniyatlarda ayollar his tuyg‘ularga boy, emotsional, ziyrak, orzularga beriluvchan, uyatchan, itoatkor, xurofiy e’tiqodga beriluvchan gender model sifatida baholanadi. Erkaklar esa jahldor, hukmron, yetakchi, kuchli, mustaqil, qo‘pol, aqlli, faol, tashabbuskor gender model ekanligi e’tirof etilgan.

Erkaklarning yetakchiligi madaniy nuqtai nazardan jamiyatda ular bajaradigan funksiyalarni taqsimlashda tayaniladigan manba hisoblanadi. O‘tmishda erkaklar o‘zlariga xos bo‘lgan faollik, jasorat, jo‘mardlik, xalqparvarlik, jangovarlik, insoniylik, oilaparvarlik funksiyalarini muvaffaqiyatli bajarganlar. Bugungi kunga kelib ommaviy madaniyat ta’sirida gender model sifatida erkaklarning funksiyalaridagi jobiy jihatlar pasayib, ayollarniki bilan qorishib ketayotganligi kuzatilmoqda. Bunday salbiy holatni bartaraf etish uchun ta’lim jarayonida har bir gender modelga xos bo‘lgan mansublik funksiyalarini shakllantirish zaruriyati kuchaymoqda. O‘quvchilarda gender rollarga xos bo‘lgan ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish natijasida gender stereotiplarni tarkib toptirish lozim. O‘g‘il va qiz bolalar xulq-atvoridagi farqlar hamda o‘z xulq-atvori haqidagi tasavvurlar gender stereotiplarning shakllanishida muhim o‘rin egallaydi. Aksariyat hollarda xotin-qizlarni to‘laqonli axloqiy subyekt sifatida talqin etish imkoniyatlari cheklangan. Ba’zi hollarda ularga o‘z harakatlarini unumli tarzda amalga oshirish imkoniyati berilmaydi. O‘quvchilarda o‘zlari mansub bo‘lgan gender modellarga xos bo‘lgan hayrixohlik, ishchanlik, mas’uliyatlilik, e’tiqodlilik, qat’iyatlilik kabi axloqiy prinsiplarni singdirish ta’lim jarayonida amalga oshirilishi alohida ahamiyatga ega.

Gender stereotiplarning vujudga kelishida gender munosabatlar modeliga xos bo‘lgan tarixiy jihatdan jinsga xos bo‘lgan farqlar har bir modelning fuksiyalari va hatti-harakatlari orqali namoyon bo‘lishini asoslash imkonini beradi. O‘z navbatida Platon barcha erkaklarning ayollardan farq qilishiga ishonishini ta’kidlagan edi. Barcha madaniyatlarda gender model sifatida diskriminatsiya holatlari uchrab turadi. Bunday salbiy holatlardan o‘z vaqtida o‘quvchi hamda talaba yoshlarni xabardor qilish, bunday yondashuv noto‘g‘ri va asossiz ekanligini ularning ongiga

singdirish kerak. Chunki o‘quvchi va talaba yoshlarda gender modellar haqida o‘z vaqtida to‘g‘ri va aniq tasavvur hosil qilinmasa, dastlab sinf jamoasi orasida, keyinchalik esa ta‘lim muassasasi va mikrosotsiumda shaxslararo munosabatlarda keskinlik va buzilish vujudga keladi. Marginal va ommaviy madaniyat ta‘sirida gender modellarga nisbatan noto‘g‘ri munosabatning shakllanishi kuchaymoqda.

Gender modellarning o‘zida esa marginallik holatlari kuzatilmoqda. Bunday salbiy jihatlarni bartaraf etish pedagogika fani va ta‘lim muassasasi oldiga gender modellarga xos bo‘lgan madaniyatni shakllantirish zaruriyati kuchaymoqda. Gender model sifatida ayollarga bo‘lgan noto‘g‘ri qarash, ularning kuchi va imkoniyatini to‘g‘ri baholamaslik atrofda gender modellar, ularning funksiyalari haqidagi bilimlarning yetarli emasligi, ijtimoiy imkoniyatlarining notog‘ri baholanishi, gender dunyoqarash va gender madaniyatning yetarli emasligi tufayli vujudga keladi. O‘zbekiston Respublikasida ayollarning huquqlari konstitutsiya bilan kafolatlangan.

Pedagogikada gender yo‘nalishni rivojlantirish, gender modellarning pedagogik jihatlarini aniqlash vazifasi ham o‘z yechimini kutmoqda. Ta‘lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi farq fiziologik xarakterda emas balki ularning xulq atvori, ta‘lim-tarbiyasi hamda milliy madaniy xususiyatlariga ko‘ra belgilanadi. Ma‘lumki, o‘quvchining jinsi uning individualligini ko‘rsatuvchi asosiy belgi hisoblanadi. O‘quvchilarda gender madaniyatni shakllantirish ta‘lim mazmunining tayanch asosini belgilashi lozim, chunki ularda gender madaniyatga xos dunyoqarashning tarkib topishi gender-madaniy kompetentlikni tarkib topishi o‘quvchilarning ijtimoiylashishi uchun muhim hisoblanadi. Gender madaniyat o‘quvchilarda ayollar va erkaklar bajaradigan hayotiy funksiyalar haqida tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Natijada ularda gender mansublik hissi tarkib topib, unga mos xarakter shakllanadi. O‘g‘il va qizlarning har biriga o‘ziga xos bo‘lgan fiziologik, psixologik, axloqiy sifatlar shakllanadi va muntazam rivojlanadi. O‘g‘il va qiz boalarda ayollik va erkaklik sifatleri haqidagi tasavvurning shakllanishi ularning estetik tasavvurlarini ham boyitadi. Erkak va ayollarning har biriga xos bo‘lgan go‘zallik, did, nafosat hissi, tashqi imidjga ega bo‘lishga intiladilar. Fanda feminlik va maskulinlik atamaları ayol va erkak so‘zlariga sinonim tarzda qo‘llaniladi. Ularning har biri ijtimoiy hayotda o‘ziga xos rollarni bajaradi. Maskulinlik haqida tasavvur hosil qilish uchun o‘quvchilar uning ko‘plik, tarixiylik, vaziyat bilan bog‘liqlik, variativ xarakterga egaligi haqidagi tushunchaga ega bo‘lishlari lozim. Psixologlarning ta‘kidlashicha turli vaziyatlarda ayollar va erkaklar bajaradigan rollarning o‘zaro qarama-qarshiligi kuzatiladi. Erkaklar ishda jiddiy, qat‘iy bo‘lsalar, uyda muloyim, farzandlarga g‘amxo‘r ota sifatida namoyon bo‘ladilar.

Feminlik ayollarga xos bo‘lgan xulq-atvor shakllarini namoyon etadi. O‘zbekiston jamiyati ayollardan mehribon ona, farzandlariga g‘amxo‘r ona va tarbiyachi, ishda esa mahoratli mutaxassis funksiyalarini bajarishni talab qiladi. Bugun O‘zbekiston jamiyatida ayollar ijtimoiy funksiyalariga ko‘ra erkaklar bajaradigan qator rollarni bajarib kelmoqdalar. Ular ta‘lim olish va ijtimoiy faoliyatda erkaklar bilan teng huquqqa ega, shu bilan bir qatorda oilada ayolga xos bo‘lgan rollar mavjudki, uni faqat ayollarning o‘zlari mahorat bilan bajaradilar. O‘quv jarayonini tashkil etishda qaysi jinsga mansub o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda o‘g‘il yoki qiz bolalarga xos bo‘lgan rollarni bajarish zaruriyati kuchli degan savolga javob topish talab qilinadi. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar qiz bolalarga nisbatan keskinroq bo‘lib, o‘smir yoshda ular o‘z jinslariga xos bo‘lgan rollarni o‘zlashtirishga, o‘zlarini erkak sifatida namoyon qiladilar. Qiz bolalar esa bu yoshda tashqi ko‘rinishlariga e‘tibor qaratishga ko‘proq moyil bo‘ladilar. Ular bu yoshda muloqotga ehtiyoj sezadilar. O‘g‘il bolalar ijtimoiylashish jarayonida atrofdagilarning bosimini ko‘proq his etadilar. Bu o‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalarning ko‘p rolli faoliyat va tarbiya jarayonida harakatlanishlari bilan bog‘liq. Qiz bolalarga esa tarbiyaviy bosimlar bir qadar oz bo‘lib, ularning o‘zlashtirishi va xulq-atvoriga kattalar tomonidan ko‘rsatiladigan ta‘sir esa keng-ko‘lamlidir. Shuning uchun ham ularning subyektiv jihatlari alohida moslashuvni taqozo etmaydi. Xulq atvorlari esa o‘gil bolalarga nisbatan yaqqolroq namoyon bo‘ladi.

Faoliyatning turli turlariga kirishish va qadriyatli yo‘nalishlarni egallash esa qizlar uchun oson kechadi. Ular bir faoliyatni ikkinchisi bilan osongina almashtira oladilar. Xotin-qiz o‘qituvchilar o‘gil bolalarga nisbatan qizlar bilan osongina til topishadilar va ular bilan ko‘proq muloqotga kirishadilar. Qizlar o‘g‘il bolalarga nisbatan ontogenik jihatdan moslashuvchan bo‘ladilar. Agar ilgari o‘g‘il bolalarda erkaklik sifatlarini rivojlantirishga ko‘proq e‘tibor qaratilgan bo‘lsa, bugungi kunga kelib qiz bolalarni oilaviy hayotga tayyorlash maqsadida ularda ayollik sifatlarini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu O‘zbekiston jamiyatining oila, onalik, xotin-qizlarning mavqeini ko‘tarishga bo‘lgan e‘tibori bilan bevosita bog‘liq. Shuning uchun ham o‘smir yoshda har ikkala jinsni ifodalovchi gender modellar qiyinchiliklarga duch keladilar. Ushbu qiyinchiliklarning bir qismi o‘g‘il bolalarga xos bo‘lsa, boshqa bir qismi qiz bolalarga xosdir.

Bir qator o‘ziga xos qiyinchiliklar gender modelning xususiyatlari bilan bog‘liq holda vujudga keladi. Bunday vaziyatda o‘qituvchilar, maktab psixologlari, sinf rahbarlari va ota-onalar hamkorlikda gender model duch kelayotgan qiyinchiliklar, muammolarni bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqishlari, o‘smirlik davridagi qiyinchiliklarni yengishga ularga ko‘maklashishlari maqsadga

muvofiq hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim muassasasi qiz bolalarning bo‘lajak ayol, o‘g‘il bolalarning esa bo‘lajak erkak sifatida shakllanishiga muayyan darajada ta’sir ko‘rsatadi. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘g‘il bolalarning erkak sifatida shakllanishiga ta’lim muassasasi sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Gender modellarning gender xususiyatlarini egallashida pedagogik jamoaning tarkibi ham muhim ahamiyatga ega. Qiz bolalar ta’lim-tarbiya ta’sirida bir qator funksiyalarni bajaradilar. Ular bo‘lajak ona, tarbiyachi, o‘qituvchi, uy bekasi va rahbar kabilar shular jumlasidandir. Bu jarayonda o‘qituvchilar gender modellarning o‘ziga xos xususiyatlar va funksiyalarga ega bo‘lishidagi to‘siqlarni ham o‘z vaqtida aniqlab bartaraf etishlari lozim. Buning uchun kuchli emotsional-kognitiv xarakterdagi ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish talab qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
4. Наумова Т.А., Причинин А.Е., Титов А.В. ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ СЕЛЬСКОЙ МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ // Современные наукоемкие технологии. – 2020.–№3.–С.178-182; URL: <https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=37963> (дата обращения: 30.04.2024).
5. Tojiboyeva X.M. Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro davlat universiteti, 2022. – №1. B.178-182.
6. Шатон Г.И. Гендерные аспекты образования // Гендерные аспекты образования: Сб. науч. докладов преподавателей и студентов жен. негос. ин-та «Энвила». – Мн., 1998.

БУЛЛИНГ СРЕДИ ДЕВОЧЕК: ПРИЧИНЫ И РЕШЕНИЯ

Атемова Қ.Т.

д.п.н., профессор Евразийского национального университета
имени Л.Н.Гумилева. г.Астана, Казахстан.

Мырзапеисова М.

докторант 2-го курса по специальности «Социальная педагогика»
университета ЕНУ им.Л.Н.Гумилева. Астана, Казахстан.

Аннотация: в статье описывается феномен буллинга и кибербуллинга среди девочек. Описаны роли участников буллинга, показаны причины и виды насилия. В конце статьи предлагаются советы по повышению

функциональной грамотности родителей в вопросах предотвращения буллинга. Статья БР 185744152 выполнена в рамках целевого программного финансирования грантового проекта Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, Комитета науки по теме «Разработка мер профилактики буллинга среди детей и подростков и изучение их актуальных аспектов».

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, девочки, родители, национальные ценности, семейное воспитание.

Как говорил тюркский мыслитель и учёный Аль-Фараби, которого называли вторым учителем мира, «Человек приходит в эту жизнь, чтобы быть счастливым, и одно из главных условий счастья – это иметь хороший характер» [1], в современном обществе среди молодежи часто наблюдаются недоброжелательность и грубость в поведении, чуждого нашей природе. Среди них участились насилие в отношении друг друга, грубость и неуважение со стороны девушек.

Наш народ всегда ценил социальное положение и роль юношей и девушек в воспитании подрастающего поколения, придавал большую ответственность их формированию. Чтобы защитить их от зла, если сломлен мальчик, пошатнется семья, а если сломлена девочка, будет сломлена нация.

В связи с этим, говоря, «Кыз оссе елдин корки» [2], признавал девочку символом добра и красоты и брал на себя большую ответственность за ее воспитание. В конце концов, наши сегодняшние дочери – это завтрашние матери, которые составляют основу доброты. Однако отдаленность от народной традиции, а также отсутствие признания наших ценностей сильно изменили характер девочек. Порядочность в обществе снизилась, а среди детей школьного возраста и подростков возросла жестокость и притеснения. В науке мы называем это «буллингом».

Норвежский ученый Д.Ольвеус первым применил понятие «буллинг» для масштабного изучения поведенческой агрессии подростков. С его точки зрения, «Травля» означает физическую агрессию, психологическое давление, запугивание, унижение, насилие, подстрекательство [3]. Негативными действиями могут быть физический контакт, слова или другие формы, такие как негативное выражение лица или неподобающее поведение, или изоляция жертвы издевательств от группы, намеренные попытки ее исключить.

В настоящее время издевательства являются одним из распространенных явлений в школах по всему миру. Поэтому проблема буллинга среди подростков является одной из актуальных проблем, которые до сих пор не решены. Одной из основных предпосылок насилия в

образовательных учреждениях является неуважение подростка к своей личности.

По мнению психолога О.Л.Глазмана, чтобы лучше понять индивидуально-психологические особенности участников буллинга, необходимо понять, какой психологический образ и какие роли они играют [4].

Наука располагает следующими данными о психологическом образе участников буллинга: агрессор/буллер – подросток с заниженной самооценкой, который пытается подняться за счет унижения других; стремится выделиться любым способом; агрессивный, жестокий, склонный к доминированию и манипуляциям; есть проблемы в семье и во взаимоотношениях детей и родителей. Агрессорами могут быть как дети из бедных и неполных семей, так и дети из семей с высоким материальным положением.

Жертва – в большинстве случаев жертвами становятся неуверенные в себе, гиперэмоциональные, раздражительные, замкнутые, нерешительные, боязливые дети. В группе риска также находятся дети, исключенные из социальных групп, «благоприятствуемых» педагогами или наоборот (неблагоприятных), дети с любыми физическими и психологическими особенностями, низким интеллектом и трудностями в обучении.

Свидетели – подростки и дети, попавшие в стрессовые ситуации. Они придерживаются пассивного подхода, не защищая жертву и не вмешиваясь в конфликт, независимо от того, повторится ли хулиган или станет новой жертвой, а прохожий может активно присоединиться к агрессору для поддержки.

Защитник – это поддерживающий подросток, который поддерживает жертву и пытается защитить ее от агрессии.

Подростковый возраст – самый трудный период развития в жизни человека. Именно в этот период подросток проходит все основные признаки биологического, физиологического, психического, личностного и социального развития. На этом этапе происходят изменения в межличностных отношениях, взаимодействии и учебной деятельности подростка со сверстниками, учителями, родителями.

Согласно исследованиям Американского невролога Л.Брайзендайна, подросток сталкивается с большими трудностями при переходе во взрослую жизнь в период полового созревания и адаптации к социальной жизни. В этот период мальчики и девочки сталкиваются с разными проблемами. У мальчиков развивается соперничество, они начинают бороться за лидерство,

уровень агрессии, уверенность в себе, самоутверждение и стремление к независимости.

Девушки склонны быть эмоциональными и внешний вид играет для них важную роль. На первом месте стоят отношения со сверстниками, отношения и близкая дружба, желание распространять слухи и делиться, потеря близкого друга, ссоры и т.д. могут стать причиной одиночества и стресса. Ища выход из стресса, они начинают устанавливать новые отношения. Данные проявления подростков, учитывая их эмоциональную нестабильность, приводят к возникновению конфликтных ситуаций и вовлечению в буллинг.

Мальчики склонны к физической и косвенной агрессии, а девочки-подростки вербально агрессивны, имеют место подозрительность, гневливость, негативизм и враждебность. Свою агрессию они стараются выразить тайно. Природа издевательств над девушками – это ревность и внутренние разногласия. Красивые, артистичные и привлекательные девушки также могут быть выбраны жертвами издевательств. На них давят не силой, как мальчиков, а изоляцией, издевательствами, прозвищами, распространением информации и т.д. психологическое давление оказывают сверстники.

Сегодня, в век развития технологий, любой школьник может умело пользоваться многими видами социальных сетей, такими как Интернет, WhatsApp и Instagram. В связи с распространением мобильной связи и Интернета и ростом активности подростков в социальных сетях появился новый вид буллинга – кибербуллинг – с использованием коммуникационных технологий. Запугивание кого-либо в социальных сетях, электронной почте или сообщениях называется кибербуллингом. Этот вид запугивание более опасен, чем буллинг. Здесь рассылка ложных обвинений и сплетен, интимных и других подобных сообщений, даже если они не направлены непосредственно на ребенка, создает опасную атмосферу. В отличие от других форм издевательств, кибербуллинг позволяет обидчику сохранить свою тайну и тем самым избежать ответственности за свои действия. Поэтому насколько сегодня наши дети защищены от такого давления? Знают ли об этом родители? Могут ли они поддержать своих детей, чтобы защитить их от издевательств?

Итак, остановимся на видах издевательств:

Вербальный буллинг – это словесное оскорбление, запугивание и оскорбление с использованием резких слов без оправдания.

Физический буллинг – это физически агрессивное запугивание или повторяющиеся удары, пинки, блокирования, толчки, а также ненужные или грубые прикосновения.

Социально-психологический буллинг – это психологическое насилие, совокупность умышленных вербальных и поведенческих действий, направленных на унижение, игнорирование, отвержение, контроль или социальную изоляцию человека.

Экономический буллинг – это наказание с применением физической силы, вымогательство путем раскрытия какой-либо информации, требование денег и вещей силой. Подобные действия причиняют потерпевшему не только материальный, но и физический и моральный вред [5].

Появление агрессора, осуществляющего буллинг, мотивировано: отсутствием семейного воспитания, пренебрежение нашими национальными традициями и ценностями; принятие девочками роли матери в семье. Если мать выступает в роли доминанта в семье, то и дочь будет повторять то же самое поведение; в семье он удовлетворяется, проявляя давление со стороны родителей или взрослых в семье на слабых в своем окружении; ревность или негативное поведение по отношению к одному и тому же явлению во время взросления из-за отсутствия доброты, не полученной в детстве; недовольство собой приводит к агрессивному поведению по отношению к успехам других.

В заключение дадим следующие советы нашим родителям: в семейном воспитании мы должны учить дочерей принципам «Уят болады», «Обал болады», «Сауап болады»: родители не должны проявлять грубое поведение перед детьми, быть для них примером своей нравственности; приоритет роли отца будет гарантией успеха матери в воспитании дочери; возможность показать своим дочерям модель морального поведения направляет к предотвращению буллинга; уважение личности ребенка в семье, принятие его как личности позволяет ему принять самого себя. позаботьтесь о том, чтобы поощрять и радовать хорошие качества своих девочек.

Таким образом, проблема буллинга среди девочек имеет множество причин, которые постепенно и целенаправленно находят свои решения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аль-Фараби. На пути к счастью. Философско-социальный трактат. – Алматы: Наука, 1975. – 305 с.
2. Казахские пословицы и поговорки / Сост. Ж.Малайсайрин. – Алматы, 2004. – 184 с.
3. Olweus D. Bullying at school: what we know and what we can do. Malden, MA: Blackwell publishing, 1993. – 152 p.
4. Глазман О.Л. Психологические особенности участников буллинга. – М., 2009. – № 105. – С. 159-165.

5. Терминологический словарь по буллингу и кибербуллингу / Авторский коллектив. – Астана: Мастер ПО, 2023. – 150 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ СТАБИЛЬНОГО БУДУЩЕГО

Азимова Машхурахон Ходжиевна

Доцент государственного образовательного учреждения «Ходжандский
государственный университет имени академика Бабажана Гафурова»

кандидат педагогических наук

Аннотация: в статье рассматривается процесс совершенствования коммуникативной толерантности у студентов для их будущей жизни.

Ключевые слова: гендерный подход, совершенствование, толерантность, педагогика, преподаватель, студент, обучение, воспитание.

Annotatsiya: maqolada talabalarning kelajak hayoti uchun kommunikativ bag‘rikenglikni oshirish jarayoni muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, takomillashtirish, bag‘rikenglik, pedagogika, o‘qituvchi, talaba, o‘qituvchi, ta’lim.

Abstract: the article discusses the process of improving communicative tolerance among students for their future life.

Key words: gender approach, improvement, tolerance, pedagogy, teacher, student, training, education.

Совершенствование коммуникативной толерантности у студентов на основе гендерного подхода является важнейшей проблемой, требующей пристального изучения. В Стратегии «Узбекистан – 2030» [1] отмечается, что при переходе к информационному обществу, расширении масштабов межкультурного взаимодействия особую важность приобретают факторы коммуникабельности и толерантности. Толерантность стимулирует человеческую коммуникацию и расширяет возможности для достижения согласия в обществе. В связи с этим на первый план в образовательном процессе высшего образовательного учреждения выдвигается потребность развития культуры толерантных отношений, способствующих формированию у студентов целостной картины окружающего мира, а также духовно-нравственных ценностей в их национальном и общечеловеческом понимании.

Как отмечает А.Г.Асмолов, в последние десятилетия тема толерантности стала одной из наиболее актуальных и широко востребованных во всём мире и стала обсуждаться на различных уровнях, в разных аспектах,

включая пласт различных проблем, связанных с отношениями людей [2]. И несмотря на то, что понятие «толерантность» трактуется широко, оно не получило научного обоснования как по уровням и формам проявления, так и по отношению ко многим близким по смысловой нагрузке терминам. В ряде научных дисциплин, да и в обществе тоже существует лишь общее понимание смысла толерантности.

Разделяя точку зрения М.Хажиевой, толерантность понимается нами как уважительное отношение к чужому мнению, лояльность в оценке поступков и поведения других людей, готовность к пониманию и сотрудничеству в решении вопросов межличностного, группового и межнационального взаимодействия, как сосуществование в рамках определённых отношений, в том числе и в процессах взаимодействия [3].

Сегодня весьма важно учитывать, что современный мир характеризуется многообразием различных социальных групп, наций и народностей, каждая из которых обладает своими традициями, обычаями и обрядами. Тем более следует учесть, что при современной динамике жизни непрерывно учащаются межгрупповые контакты, а обеспечение коммуникации между ними становится повседневным явлением. В связи с совершенствованием системы высшего профессионального образования в рамках международных интеграционных тенденций в настоящее время актуализировалась проблема коммуникативной толерантности с учётом гендерного подхода. Следовательно, обладание навыками коммуникативной толерантности в процессе общения становится необходимым умением образованного студента.

Коммуникативная толерантность, проявляющаяся в отношении студента к окружающим его людям, является частной разновидностью толерантности. Процесс формирования коммуникативной толерантности происходит через присвоение человеком определённых идей, ценностей, формирования отношения к явлениям действительности.

Исследованию данного феномена посвящены работы Г.Р.Акрамовой, Б.Г.Ананьева, Г.Ариповой, Б.Г.Гершунского, Д.М.Иноятовой, М.Мухаммадсидикова, Х.М.Мухаммедова и других, где коммуникативная толерантность рассматривается в широком контексте как установление и развитие контакта между людьми, в процессе которого происходит обмен мыслями, чувствами, действиями, образцами поведения.

По мнению ряда учёных-педагогов, понимание, проживание, восприятие другой личности, ситуации в коллективе с учётом контекста, понимание поведения в условиях неадекватности, умение структурировать жизненную информацию, связанную с коллективом, умение фиксировать

мысли, проводить визуальную диагностику успешности коммуникативных процессов, эффективности деятельности и успешности жизнедеятельности являются характеристиками коммуникативной толерантности.

Перечисленные категории формируются и совершенствуются в образовательной среде высшего учебного заведения, где совокупность исторически сложившихся внешних факторов развития общества и специально организованных педагогических условий развития личности реализуется в процессе её формирования и предоставляет максимум возможностей субъектам образовательного процесса высшего образовательного учреждения для реализации индивидуально-творческих траекторий в развитии коммуникативной толерантности студентов в этом процессе.

Определённый выбор и успешное применение различных методов и форм воспитательного воздействия в большей степени зависят от искусства преподавателя, его педагогических и организаторских способностей, креативного отношения к процессу национального воспитания и его жизненной позиции. Этот анализ достаточно наглядно показывает комплексный характер совершенствования коммуникативной толерантности на основе гендерного подхода, его многофакторность и вытекающую отсюда сложность управления всей суммой влияний на направленное развитие личности студента.

Формирование умений и навыков толерантного поведения, ценностных ориентаций, установок на толерантность представляет собой целостное формирование коммуникативной толерантности как свойства личности. Этот процесс включает как теоретический, так и практический компоненты.

Сегодня в педагогической практике накоплен достаточный опыт по формированию знаний, умений и навыков компетентного общения.

По мнению Л.Т.Ахмедовой, О.В.Кона [4], эта работа должна проходить через теоретическую подготовку, через обучение отдельным компонентам техники общения, через обучение коммуникативному поведению в различных сферах педагогической деятельности, а также, через включение студентов в эти виды деятельности, применяя при этом различные виды технологий.

Целью применения данной педагогической новации является развитие коммуникативной толерантности студента в контексте актуализации использования в образовательном процессе потенциала варьирования методами обучения. Анализ феномена коммуникативной толерантности с позиции взаимодетерминации в общении позволяет сделать вывод о его значимости в реализации академической мобильности как механизма

образовательной интеграции. Процесс развития коммуникативной толерантности студентов в образовательном процессе высшего образовательного учреждения мы рассматриваем как его составную часть.

Принимая во внимание уровень социальной зрелости студентов, под процессом развития коммуникативной толерантности понимается специально организованное взаимодействие субъектов образовательного процесса, специфика которого в высшем образовательном учреждении заключается в доминанте на становление и развитие устойчивого терпимого отношения к окружающим личностям. Главной характеристикой совершенствования коммуникативной толерантности у студентов является взаимодействие субъектов образовательного процесса и совокупность способов их эффективного взаимодействия.

Результативность используемых в педагогическом процессе способов взаимодействия зависит от многих факторов: индивидуальных и половозрастных особенностей преподавателей и студентов, владения педагогом техникой толерантной коммуникации, эмоционального состояния участников педагогического процесса, ситуативности, избирательности, конкретности, вариативности и др. В основу такого взаимодействия должны быть положены субъектно-субъектные отношения, поскольку они способны обеспечить взаимодополняемость и взаимообогащение деятельности преподавателя и студентов. Субъектом процесса совершенствования коммуникативной толерантности является сам студент. Ключевую роль в организации изучаемого процесса мы отводим коллективному педагогическому субъекту высшего образовательного учреждения и наличию комплекса педагогических условий, в частности, использованию инновационных технологий в процессе обучения, адекватных формируемому качеству личности.

Коммуникативная толерантность, готовность и способность к взаимодействию, вербальному и невербальному общению с другими личностями, есть важнейшее качество, необходимое студенту во всех ситуациях жизни.

Как показало наше исследование, у студента в результате применения инновационных технологий повысилась самооценка, формировалось позитивное отношение к своим однокурсникам, в результате чего расширился круг его общения, у него появилась мотивация к обучению и трансляции толерантной атмосферы сотрудничества, взаимовыручки и коллективного творчества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Указ Президента Республики Узбекистан Стратегия № УП-158 «Узбекистан – 2030» от 11 сентября 2023 года.
2. <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/vospitanie-tolerantnosti-studentov-vuza.html>
3. <https://moluch.ru/authors/5453/>
4. <https://e-library.uzgumya.uz>

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД К ВОСПИТАНИЮ В КАЗАХСКИХ СЕМЬЯХ А.Ш. Стыбаева

к.п.н., ассоциированный профессор,

Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана,
Казахстан

Д.Б. Хусаинова

студентка 3 курса

Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана,
Казахстан

Аннотация: в статье рассматривается проблема гендерного подхода в казахских семьях в историческом ракурсе. Авторами проанализированы взгляды ученых на понятия «гендер», «гендерный подход»; раскрыто содержание воспитания мальчиков и девочек.

Ключевые слова: гендер, гендерный подход, воспитание, мальчики, девочки, казахская семья.

С древних времен казахская семья является устоявшимся институтом воспитания и обучения детей. Научные источники и устный народный фольклор свидетельствует о четких правилах и методах воспитания, обучения, приобщения к труду и ремеслам на основе гендерного подхода. Гендерный подход четко просматривается в разделении игр, труда и бытовых обязанностей мальчиков и девочек, с учетом их половой принадлежности и возрастных особенностей. Например, мальчики с пяти лет начинали пасти ягнят, а девочки привлекались к хозяйственно-бытовому труду.

Рассмотрим более подробней проблему гендерного подхода к воспитанию мальчиков и девочек в казахской семье, но прежде, обратим внимание на суть понятия «гендер». Американский психоаналитик Роберт

Столлер в 1963 году в своем докладе «О гендерной идентичности» впервые обозначил различие понятий пола, которое относится к области биологического деления, и гендера, относящегося к области культурного отношения к своей идентичности [1, 127]. В 1968 году он выдвинул гипотезу о том, что на формирование базовой гендерной идентичности влияют три источника, такие как: анатомия и физиология; отношение родителей, семьи и близких родственников; биологическая сила, собственные ощущения или навязанные обществом склонности, которые могут подтолкнуть к формированию гендерной идентичности [1, 251].

«Гендер» в переводе с английского языка означает «пол», «род». По мнению педагога А.В.Абаховой «слово «пол» выступает не в значении биологической принадлежности, а соотносится с культурно и социально обусловленными половыми ролями» [3, 1].

Казахстанский ученый Г.В.Гринских подчеркивает, что «гендер», «включая в себя половые различия, акцентирует внимание на широком круге проявлений, свойственных мальчикам и девочкам, мужчинам и женщинам, которые так или иначе связаны с их половозрастным статусом, этноконфессиональной и социально-культурной принадлежностью» [4, 1].

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что на современном этапе самой распространенной интерпретацией термина «гендер» является социальный пол или отношение человека к своему полу.

Анализ теоретических источников показывает, что существуют ряд подходов к воспитанию детей, среди которых можно выделить наиболее популярные: возрастной, личностный и гендерный.

Сам подход к воспитанию, по мнению П.В. Степанова, это определенная позиция по отношению к какой-либо педагогической ситуации, которая предполагает использование соответствующих принципов исследования педагогом-исследователем, а также использование соответствующих средств и способов практической деятельности педагогом-практиком [5, 6].

Советские ученые Б.М. Бим-Бад, Л.И. Божович, Т.Е. Конникова, А.В. Мудрик, Л.К. Рахлевская, Е.Е. Сапогова и др. придерживаются возрастного подхода к воспитанию подрастающего поколения. Согласно их точке зрения, возрастной подход – рассмотрение воспитания в контексте физиологических, психических, социальных особенностей развития личности, а также социально-психологических особенностей образуемых ими общностей, учет и использование этих особенностей в практике воспитания [5, 7].

Личностного подхода придерживаются В.В. Сериков, С.В. Белова, И.С. Якиманская, М.М. Балашов и другие. Данный подход предполагает

рассмотрение воспитанника как личности, самостоятельно и ответственно определяющей свою позицию в сфере социальных отношений, в том числе и в сфере воспитания [6, 11].

Гендерным подходом к воспитанию в казахских семьях занимались такие казахстанские ученые как: Калкеева К.Р., Агабекова Ж.А., Касаболат А.Ж., Калимжанова Р.Л. и другие.

С точки зрения К.Р. Калкеевой и Ж.А. Агабековой формирование понятия «гендерное воспитание», способствует вычленению нравственного аспекта воспитания, полового просвещения, совместного и раздельного обучения, влияние поло-ролевой структуры коллектива на развитие личности. Они подчеркивают, что «...цель гендерного подхода в педагогической науке состоит в обосновании гендерного воспитания человека культуры, способного к самореализации и раскрытию своих способностей, реализуемых путем переориентации воспитания на гендерные проблемы, ценностно-смысловое гендерное развитие личности, педагогическую поддержку индивидуальности, создание культуросообразной образовательной среды». Гендерный подход в педагогике, по их мнению, позволяет определить сущность, цели, задачи, принципы, закономерности, условия и технологии гендерного воспитания [7, 142].

А.Ж. Касаболат, Р.Л. Калимжанова в своих исследованиях больший акцент делали на изучение гендерной проблемы в образовании и формирование гендерной идентичности. Основная концепция их исследования заключалась в том, что гендерная идентификация на основе гендерного подхода к воспитанию является фактором, способствующим социальному развитию казахского общества [8,68-75].

Опираясь на вышеизложенные определения, можно предположить, что, гендерный подход к воспитанию – это смешение личностного и возрастного подхода к воспитанию, которое основано на особенностях возраста и личности, на формировании осознанности и самоопределения.

Известный казахстанский педагог-ученый Кожакметова Клара Жантореевна большое внимание уделяла вопросам теории и практики казахской этнопедагогике, в том числе исследованиям в сфере гендерного подхода к воспитанию в казахских семьях. В Концепции этнокультурного образования в Республике Казахстан она обращает внимание на важность основ национального воспитания в воспитании девочек и мальчиков [9,3].

В своей монографии «Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика» она обобщила и описала идеальные образы настоящего джигита и девушки, широко представленных в казахском народном фольклоре. В данных

образах нашло отражение связь с обществом, окружающей средой, природой; жизнь в гармонии с животным миром; позитивное восприятие мира.

К.Ж. Кожамметова выделила следующие качества и свойства, присущие настоящему джигиту: «вождь джигит» – лидер, способный управлять страной; «мудрый джигит» – рассудительный и знающий человек, способный решить любой спор; «отважный джигит» – народный защитник; «рыцарь-джигит» – искусный наездник, который ездит на тулпаре – лучшем из коней, выбирает себе самую цепкую собаку, приучает самого зоркого беркута, владеет всеми пятью видами вооружения воина; «щедрый джигит» – джигит широкой души, славящийся гостеприимством и богатым дастарханом.

В образе настоящей девушки она выделила такие качества как: «разумная девушка» – девушка, которая проявляет адекватное отношение к имуществу и вещам, не отличается алчностью и скаредностью; «внимательная девушка», проявляет внимательность, заботливость, милосердие, аккуратность во взаимоотношениях с родными и близкими, отличается мягкими чертами характера; «деловитая девушка», отличается коммуникабельностью, практичностью, умением планировать семейный бюджет; «хозяйственная девушка», умело ведет хозяйство, радушно принимает гостей, имеет кулинарные способности и способности к рукоделию; «чуткая жена», внимательно и чутко ухаживает за мужем, поддерживает его в начинаниях и проявляет глубокое уважение к нему; «хранительница очага» – продолжательница рода, основной долг которой – родить и воспитать достойных детей [10, 169-171].

Гендерный подход к воспитанию, как мы указывали ранее, очень ярко проявлялся в казахских семьях, так как воспитание мальчиков и девочек сильно отличалось друг от друга. Мальчиков с самого раннего возраста воспитывали как будущих защитников, воинов, добытчиков. После совершения обряда обрезания мальчики, примерно с пяти лет приобщались к работе со старшим поколением, становились полноценными членами общества и переходили в следующую возрастную группу. Они привлекались к уходу за домашним скотом, подготовке дров, постройке кошар, кузнечному и плотницкому делу, плетению узды, выделке кожи, шитью обуви, изготовлению посуды из природных материалов, а также обучались мастерству верховой езды, охоте и военному искусству. Мастерство верховой езды было одним из важных навыков, так как умение держаться на лошади являлось одним из главных условий выживания в степи. Суровые условия кочевой жизни, частые набеги врагов, требовали хорошей военно-спортивной подготовки юношей. Их обучали стрельбе из лука, умению владеть холодным

и колющим оружием, силовым приемам во время верховой езды и навыкам борьбы.

Девочек с 6-7 летнего возраста приобщали к хозяйственно-бытовому труду, т.е. содержать дом и одежду в чистоте, варить мыло, готовить еду, делать заготовки на зиму, накрывать дастархан, встречать гостей, доить коров, кобыл, коз и т.д. В обязанность девочек также входил уход за младшими детьми в семье. Мамы и особенно бабушки учили девочек ремеслам: расчесывать шерсть; прясть пряжу; валять войлок, из него мастерить ковры (текемет, сырмак) и другое; ткать ковры (терме алаша); шить лоскутные одеяла (кұрақ көрпе); шить одежду; вышивать. Также девочкам прививали основы духовно-нравственного и экономического воспитания: передавали знания о традициях, обычаях, обрядах, праздниках; обучали устному народному фольклору, игре на музыкальных инструментах, пению, словотворчеству; умению планировать свою деятельность, откладывать запасы, организовывать сезонные работы, готовиться к зиме; тем самым казахские девушки вырастали образованными, трудолюбивыми хранительницами семейного очага.

Гендерный подход к воспитанию по сей день присутствует в казахских семьях. Особенно ярко он проявляется в семьях, в которых воспитанием детей больше занимаются бабушки и дедушки. Старшее поколение, благодаря своему богатому опыту, передает своим внукам традиционную модель поведения джигита и девушки, основанную на традициях и обычаях казахского народа. Бабушки, как и много веков назад, обучают внушек хозяйственно-бытовому труду: учат вышивать, шить, готовить еду, вести себя в обществе, соблюдать правила общения, т.е. проявлять уважение к старшим, быть милосердными, гибкими и вежливыми. Дедушки же учат внуков вести себя достойно, как подобает мужчине, защищать свою семью, младших, вести себя уважительно по отношению к взрослым, мастерить что-либо своими руками, помогать родным и близким.

Однако, в силу разных обстоятельств, дедушки и бабушки есть не в каждой семье. Современный ритм жизни, необходимость работать целый день, приводит к тому, что у родителей не всегда есть достаточно времени для того, чтобы качественно проводить время с детьми и прививать им жизненные умения и навыки. К тому же, в наше время не наблюдается ярко выраженный гендерный подход к воспитанию, сейчас больше актуально гендерное равенство и распределение обязанностей. Особенно ярко это проявляется в Европе, где родители стараются не акцентировать внимание на гендерной идентификации детей. Наличие интернета и скорость, с которой

распространяется сейчас информация, велик риск подражания западной модели воспитания и в нашем обществе. Хотя в нашем, центрально-азиатском обществе много и молодых родителей, которые стараются продолжить традиции и обычаи предков в воспитании своих детей, понимают значение гендерного подхода и необходимость его использования на практике.

В заключении следует отметить, что гендерный подход к воспитанию имел свое место в истории становления казахской семьи. Данный подход способствовал осознанию детьми принадлежности и закреплению положительного отношения к своему полу, формированию гармоничных представлений о качествах мужчин и женщин, самореализации личности, как представителя определенного пола. Исторические данные доказывают, что в силу кочевого образа жизни, беспокойного времени, гендерный подход был необходим для эффективного функционирования казахского общества. Поэтому не стоит забывать о нем сегодня, особенно когда общество стало немного отходить от традиционных гендерных представлений. Необходимо возродить и усилить работу по воспитанию детей, опираясь на опыт своих предков, где краеугольным камнем выступал гендерный подход.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Дежина Т.П. К вопросу о концепте «гендер» // Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права. 2011. № 3. С. 127-134.
2. Stoller, Robert J. Sex and gender: the development of masculinity and femininity. London. Imprint Routledge. 1968. p.400.
3. Абахова А.В. Гендерный подход в воспитании дошкольников // Молодой ученый. – 2021. – № 44 (386). – С. 235-237. – URL: <https://moluch.ru/archive/386/85070/> (дата обращения: 22.04.2024).
4. Гринских Г.В. Актуальность гендерного подхода в воспитании и обучении современной молодежи // Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика №3, 2010. С. 165-171.
5. Словарь-справочник по теории воспитательных систем / Сост. П.В. Степанов. Изд. 2-е. – М.: Педагогическое общество России, 2002. С. 33
6. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование: поиск новой парадигмы. – Москва, 1998. 182 с.
7. Калкеева К.Р., Агабекова Ж.А. Гендерный подход в педагогике. //Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология. №3(144), 2023. С. 140-148.
8. Касаболат А.Ж., Калимжанова Р.Л. Педагогикалық теория мен практикадағы гендерлік сәйкестік пен теңдік мәселесі //Педагогика ғылымдары, 2024. 68-75 б.

9. Концепция этнокультурного образования в Республике Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 15 июля 1996 г. № 3058.

10. Кожамметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы: Ғылым, 1998. 31.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARDA TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Akramova Gulbahor Renatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti professori, pedagogika fanlari doktori
(DSc)

Annotatsiya: maqola o‘quvchi yoshlarning tanqidiy tafakkurida gender farqlar va tofovutlarning mavjud holatini o‘rganishga bag‘ishlangan. O‘g‘il va qiz bolalarning tanqidiy fikrlashida ba’zi farqlar kuzatilsada, bu farqlar mutlaq emasligini va ular orasida keng farq qilishi mumkinligini tan olish muhimdir. Turli nuqtai nazarlarni rag‘batlantirish va inklyuziv o‘quv muhitini yaratish jinsidan qat’i nazar, barcha o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va oshirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, tanqidiy tafakkur, gender farqlar va tofovut, tanqidiy fikrlash, rivojlantirish.

Bugungi kunda nazariy yondashuvlarning xilma-xilligi va fanlar o‘rtasidagi aloqalarning kuchayishi fanlararo strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Gender yondashuvi ob’ektiv zarurat va tarixiy vositachilik darajasida ham, alohida va shaxs darajasida ham global bo‘lib, turli jihatdan o‘rganishni talab qiladi. Gender tadqiqotlari sotsializatsiya, o‘zini o‘zi identifikatsiya qilish, o‘zini-o‘zi anglash muammolari, shuningdek, ijtimoiy tabaqalanish va bo‘ysunish muammolarini o‘z ichiga oladi, shuning uchun gender tadqiqotlari sotsiologiya, psixologiya, siyosatshunoslik, pedagogika usullariga asoslanadi.

Gender tadqiqotlarini olib borishning dolzarbligi shundaki, bir tomondan, gender stereotiplari, munosabati va me’yorlarini shakllantirish va amalga oshirish usullarini to‘liq aks ettirishga imkon beradi, ikkinchidan, shaxsning gender ijtimoiylashuvi mexanizmlari va birinchi navbatda tabiat tomonidan genetik jihatdan aniqlanmagan, balki tarbiya, madaniyat, mafkura bilan belgilanadi. Gender yondashuvi nuqtai nazaridan, bu nafaqat erkaklar va ayollarning farqlari va xususiyatlari (bu gender psixologiyasining mavzusi), balki kengroq qatlam: genderning farqlari va o‘ziga xos rollarini shakllantiradigan shartlar va omillarni aniqlash zarur.

Gender yondashuvining istiqboli ancha ken bo‘lib, bir qator savollarga javob berishi muhim: gender stereotiplari qanday aniqlanadi, ular gender tabaqalanishiga qanday ta'sir qiladi va ular madaniyatning gender haqiqatini qanday modellashtiradi, tanqidiy tafakkurda gender tofovutlar kabilar.

O‘quvchilarning tanqidiy fikrlashida gender yondashuvlarning dolzarbligi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Ta'limda tenglik. Genderning tanqidiy fikrlashga qanday ta'sir qilishini tan olish o‘qituvchilarga erkak va qiz o‘quvchilar o‘rtasidagi ta'lim natijalaridagi nomutanosibliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Fikrlash va o‘rganishda jinsga bog‘liq naqshlarni tushunish va ularga murojaat qilish orqali o‘qituvchilar barcha o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda qo‘llab-quvvatlovchi yanada adolatli o‘quv muhitini yaratishi mumkin.

Inklyuzivlik. Gender bu xilma-xillikning faqat bir jihati bo‘lib, o‘quvchilar tajribasi va istiqbollari hissa qo‘shadi. Genderning tanqidiy fikrlash bilan qanday kesishishini tushunish o‘qituvchilarga bilish va fikrlashning turli usullarini tan olish va baholash imkonini beradi. Turli xil gender identifikatorlari va tanqidiy fikrlash yondashuvlarini hurmat qiladigan inklyuziv sinflarni yaratish barcha o‘quvchilarda tegishlilik tuyg‘usini rivojlantiradi.

O‘quv dasturlarini ishlab chiqish. Tanqidiy fikrlashda gender farqlarini bilish o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda yordam berishi mumkin. Turli xil ta'lim uslublari va yondashuvlariga mos keladigan turli nuqtai nazarlar va o‘qitish usullarini o‘z ichiga olgan holda, o‘qituvchilar barcha o‘quvchilar uchun yanada qiziqarli va samarali o‘rganish tajribasini yaratishi mumkin.

Ijtimoiy muhitga tayyorligi. o‘quvchining tanqidiy fikrlash qobiliyati ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir. Genderning tanqidiy fikrlashga qanday ta'sir qilishini tushunish o‘quvchilarni ish joyidagi turli xil murakkabliklarga yaxshiroq tayyorlashi mumkin. Gender stereotiplaridan ustun bo‘lgan tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishda yordam berishlari va yanada inklyuziv va innovatsion ish joylariga hissa qo‘shishlari mumkin.

Ijtimoiy adolat. Tanqidiy fikrlashda gender yondashuvlarini ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan o‘rganish ta'lim imkoniyatlari va natijalariga ta'sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan tizimli tengsizliklar va tarafkashliklarga qarshi kurashish muhimligini ta'kidlaydi. Inklyuziv ta'lim amaliyotlari va siyosatlarini qo‘llab-quvvatlash orqali o‘qituvchilar barcha o‘quvchilar o‘zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lgan adolatli jamiyat sari harakat qilishlari mumkin.

O‘quvchilarning tanqidiy fikrlashidagi gender tafovut va o‘xshashliklarga yo‘naltirilgan nazariy g‘oyalarni tahlil orqali quyidagi yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilganining guvohi bo‘ldik.

1. Ijtimoiy konstruktivizm. Ijtimoiy konstruktivizm odamlarning dunyoqarashi va tushunchasini shakllantirishda ijtimoiy va madaniy omillarning rolini ta’kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, gender rollari va umidlari ijtimoiy jihatdan qurilgan va odamlarning tanqidiy fikrlash vazifalariga qanday yondashishiga ta’sir qiladi. Misol uchun, ijtimoiy normalar o‘g‘il va qiz bolalarni turlicha fikrlash va muammolarni hal qilishga o‘rgatishini shakllantirishi mumkin, bu esa jinsga asoslangan tanqidiy fikrlash yondashuvlarining o‘zgarishiga olib keladi.

2. Feministik nazariya. Feministik nazariya kuch dinamikasini, ijtimoiy tengsizliklarni va gender tajribalarini o‘rganish uchun tanqidiy ob’ektivni taqdim etadi. Tanqidiy fikrlash kontekstida feministik nuqtai nazarlar an’anaviy ta’lim amaliyotlari va o‘quv dasturlari erkaklik bilan bog‘liq fikrlashning ba’zi usullarini, masalan, chiziqli fikrlash va raqobatni qanday afzal ko‘rishini va ayollik bilan bog‘liq boshqa yondashuvlarni, masalan, hamkorlik va empatiyani chetga surib qo‘yishini ta’kidlashi mumkin. Feministik pedagogika ushbu me’yorlarga qarshi chiqishga va turli xil bilish va fikrlash usullarini qadrlaydigan yanada inklyuziv o‘quv muhitini yaratishga intiladi.

3. Kesishuv nazariyasi shaxslar bir nechta ijtimoiy o‘ziga xosliklarga (masalan, irq, sinf, jinsiylik) ega ekanligini tan oladi, ular o‘zlarining tajribalari va imkoniyatlarini kesishadi va shakllantiradi. Tanqidiy fikrlashda gender yondashuvlarini ko‘rib chiqayotganda, kesishish bizga gender yakka holda harakat qilmasligini, balki o‘ziga xoslikning boshqa jihatlarini bilan o‘zaro ta’sir qilishini eslatadi.

4. Kognitiv rivojlanish nazariyasi. Piaget va Vygotskiy tomonidan taklif qilingan kognitiv rivojlanish nazariyalari odamlarning vaqt o‘tishi bilan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini qanday egallashi va takomillashtirishi haqida tushuncha beradi. Garchi bu nazariyalar gender farqlarini aniq ko‘rib chiqmasa-da, ular ijtimoiy ta’sirlar, jumladan, gender me’yorlari va taxminlari kognitiv rivojlanish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini bolalikdan voyaga qadar qanday shakllantirishi mumkinligini kontekstualashtirishga yordam beradi.

Ushbu nazariy asoslarni qo‘llash orqali genderning tanqidiy fikrlash jarayonlari bilan qanday kesishishini chuqurroq tushunishlari va bilish va fikrlashning turli usullarini tan oladigan va qadrlaydigan o‘qitish va o‘rganishga yanada inklyuziv yondashuvlarni ishlab chiqish mumkin.

Tanqidiy fikrlash kognitiv qobiliyatlar va ta’sirchan fazilatlarning kombinatsiyasi sifatida belgilanadi. Birinchi holda, bu tahlil, baholash, xulosalar

shakllantirish, tushuntirish, izohlash, o‘z-o‘zini tartibga solish bo‘lsa ikkinchidan: keng doiradagi muammolarga qiziqish; qiziqish; tanqidiy fikrlashdan foydalanishga tayyorlik; asoslantirilgan surishtiruv jarayonlariga bag‘ishlanish; o‘z fikrlash qobiliyatiga o‘ziga ishonch; turli dunyoqarashlarga ochiq fikrlilik; muqobil variantlar va fikrlarni ko‘rib chiqishda moslashuvchanlik; dalillar va dalillarni baholashda adolatlilik; o‘zining noto‘g‘ri qarashlari, stereotiplari, egosentrik yoki sotsotsentrik tendentsiyalarga qarshi turishda halollik; hukmlarni to‘xtatib turish, shakllantirish yoki o‘zgartirishda ehtiyotkorlik; agar halol mulohaza yuritish o‘zgarishlarga asos bo‘lishini ko‘rsatsa, qarashlarni qayta ko‘rib chiqish va o‘zgartirishga tayyorlik.

O‘quvchilar tanqidiy fikrlashda gender yondashuvlarini ko‘rib chiqayotganda, jinsidan qat’i nazar, tanqidiy fikrlash vazifalariga odamlarning qanday yondashishiga turli omillar ta’sir qilishi mumkinligini tan olish kerak. Biroq, gender va tanqidiy fikrlash haqida gap ketganda, ba’zi umumiy tendentsiyalar mavjud.

Bular:

Muloqot uslublari. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erkaklar va ayollar ko‘pincha turli xil muloqot uslublari ega. Bu ularning tanqidiy fikrlash tarziga ta’sir qilishi mumkin, erkaklar ba’zan to‘g‘ridan-to‘g‘ri va qat’iyoq bo‘lishadi, ayollar esa ko‘pincha hamkorlik va inklyuziv tildan foydalanadilar.

Ijtimoiylashuv. Gender rollari atrofidagi ijtimoiy me’yorlar va taxminlar odamlarning tanqidiy fikrlashga qanday yondashishiga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, erkaklar o‘z fikrlarida ishonchliroq va qat’iyoq bo‘lishlari uchun ijtimoiylashtirilgan bo‘lishi mumkin, ayollar esa ehtiyotkorroq yoki hurmatli bo‘lishlari uchun ijtimoiylashgan bo‘lishi mumkin.

Istiqbolli fikrlash. Tanqidiy fikrlash bir nechta nuqtai nazar va nuqtai nazarlarni hisobga olishni o‘z ichiga oladi. Ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollar turli nuqtai nazarlarni tushunishni talab qiladigan tanqidiy fikrlash vazifalarida foydali bo‘lishi mumkin bo‘lgan bir nechta nuqtai nazarni ko‘rib chiqishga va boshqalarning nuqtai nazariga hamdard bo‘lishga moyil bo‘lishi mumkin.

Ishonch va tavakkalchilik. Ishonch darajasi tanqidiy fikrlashga ta’sir qilishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erkaklar ko‘pincha tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ko‘proq ishonch bildiradilar, hatto ularning haqiqiy faoliyati ayollarnikidan sezilarli darajada farq qilmasa ham. Bundan tashqari, erkaklar o‘zlarining tanqidiy fikrlashlarida tavakkal qilishga ko‘proq moyil bo‘lishlari mumkin, ayollar esa xavf-xatarga ko‘proq moyil bo‘lishi mumkin.

Madaniy kontekst. Tanqidiy fikrlashga gender yondashuvlari turli madaniy kontekstlarda sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Erkaklar va ayollar uchun mos yoki kutilgan xatti-harakatlar madaniyatlar o‘rtasida katta farq qilishi mumkin, bu odamlarning tanqidiy fikrlash tarziga ta’sir qiladi.

Ta’lim muhiti. Sinf muhiti, o‘qitish usullari va o‘quv materiallari tanqidiy fikrlashdagi gender farqlariga ham ta’sir qilishi mumkin. Barcha o‘quvchilar o‘z fikrlari va fikrlarini erkin ifoda eta oladigan inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitini yaratish jinsidan qat’i nazar, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Umuman olganda, erkaklar va ayollarning tanqidiy fikrlashga yondashishlarida ba’zi farqlar kuzatilishi mumkin bo‘lsa-da, bu farqlar mutlaq emasligini va odamlar orasida keng farq qilishi mumkinligini tan olish muhimdir. Turli nuqtai nazarlarni rag‘batlantirish va inklyuziv o‘quv muhitini yaratish jinsidan qat’i nazar, barcha o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бутенко А. В., Ходос Е. А. Критическое мышление: метод, теория, практика : учеб.-метод. пособие. М. : Мирос, 2002.
2. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. М. : Смысл, 1998.
3. Воронина О. А., Клименкова Т. А. Гендер и культура // Женщины и социальная политика – Women and social policy: (гендерный аспект). М. : Институт социально-экономических проблем народона-селения. РАН, 1992. С. 10–22.
4. Маслоу А. Самоактуализированные люди: исследование психологического здоровья / пер. А. М. Татлыбаевой. М., 2002.
5. Мид М. Культура и мир детства: избранные произведения / пер. с англ. и коммент. Ю. А. Асеева; сост. и предисл. И. С. Кона. М. : Наука, 1988.
6. Римащевская Н. М. Гендерные стереотипы и логика социальных отношений // Свободная мысль. 2006. № 3. С. 100–110.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

Кучкарова Наргиза Шарипжоновна
Соискатель УзНИИПН

Аннотация: в данной статье сделан упор на развитие профессионального мышления будущих учителей иностранного языка. Приведены наиболее оптимальные методы обучения иностранному языку.

Ключевые слова: гендерный подход, будущий учителей, учебная мотивация, обучение, воспитание, иностранный язык, метод, учебная дисциплина.

Annotatsiya: ushbu maqola bo‘lajak chet tili o‘qituvchilarining kasbiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Chet tilini o‘qitishning eng maqbul usullari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuvi, bo‘lajak o‘qituvchi, o‘quv motivatsiyasi, o‘qitish, tarbiyalash, chet tili, usul, o‘quv intizomi.

Annotation: this article focuses on the development of professional thinking of future foreign language teachers. The most optimal methods of teaching a foreign language are given.

Key words: gender approach, future teachers, educational motivation, training, education, foreign language, method, academic discipline.

В настоящее время перед всей системой образования стоит вопрос о предоставлении будущим учителям возможностей на высоком уровне подготовить себя к будущей профессиональной деятельности.

Ведь система образования требует будущего учителя с высокой квалификацией и глубокими знаниями в области образования и воспитания [1].

Профессорско - преподавательский состав, осуществляющий образование в системе высшего образования, должен обладать глубокими знаниями в области своих учебных дисциплин, а также в соответствии с требованиями времени быть в курсе последних событий и новинок в других сферах человеческой деятельности, любить свою профессию и проявлять особый интерес к своей учебной дисциплине, организовывать практическую работу по предмету на основе учёта международных требований.

Для дальнейшего повышения профессионального мастерства будущих учителей следует творчески подходить к решению многих проблем для того, чтобы будущие учителя были мыслящими и предприимчивыми профессионалами [2]. Новые методы обучения, входящие в образовательный процесс [3], предполагают достижение высоких результатов в короткие сроки без особых умственных и физических усилий со стороны преподавателя и студентов, который в процессе своего обучения в высшем учебном заведении поднимается от объекта, которому он должен обучаться, до субъекта, непосредственно участвующего в его обучении и воспитании. Будущий

учитель становится хозяином учебного занятия, как и преподаватель. На учебных занятиях будущий учитель является партнером, стремящимся получить необходимый объем знаний в области образования, считающимся с его мнениями, взглядами, совместно активно участвующим в дискуссиях в процессе учебного занятия.

В процессе развития учебной мотивации у будущих учителей при правильном выборе методов обучения необходимо ориентироваться на следующие цели обучения, а именно: место иностранного языка в системе других учебных дисциплин; цели учебного занятия, в котором применяются наиболее оптимальные методы обучения; характер дисциплины и учебного материала; организационные формы работы с использованием широкого спектра современных технологий; вид и характер дидактических средств обучения, применяемых в обучении; физиологические и психологические способности будущих учителей, определяемые не только индивидуальными особенностями, но и специфическими условиями проведения учебных занятий; особенностями будущих учителей как специалистов, ученых и педагогов.

Организация учебно-воспитательного процесса в высших образовательных учреждениях в соответствии с государственным образовательным стандартом на основе педагогических и современных информационных технологий требует от преподавателей высшего образовательного учреждения высокой квалификации.

В связи с этим, будущим учителям необходимо освоить следующие методы обучения: словесный метод (лекция, беседа, рассказ и др.); методику организации и проведения практических и лабораторных занятий; организацию самостоятельных форм обучения; логический метод обучения; проблемно-исследовательский (репродуктивный) метод; наглядный метод; индуктивные и дедуктивные методы; научные методы; методы контроля и самоконтроля обучения.

Диалектический характер применения методов обучения включает в себя две взаимосвязанные стороны: деятельность будущего учителя в организации учебно-воспитательного процесса и учебно-когнитивная деятельность будущих учителей.

Ученые-педагоги выделяют несколько классификаций методов обучения: 1) по уровню активности будущих учителей: активные и пассивные; 2) по источнику знаний: словесные методы (источником знаний является устное или печатное слово); наглядные методы (источником знаний являются

наблюдаемые предметы, явления, наглядные пособия, компьютерные модели и т.д.); практические методы (будущие учителя получают знания и формируют компетенции, выполняя практические действия) [4].

В процессе подготовки будущих учителей по иностранному языку необходимо стараться в полной мере использовать возможности современных педагогических технологий образования.

Каждый преподаватель, осуществляющий обучение, должен четко определить уровень способностей будущих учителей, поставив перед собой задачу развития учебной мотивации к деятельности будущих учителей и передачи им новых знаний, и индивидуально составить с каждым из них “план действий”, то есть правильно подобрать методы обучения и практические упражнения в соответствии с усвоенными знаниями и умениями будущих учителей. Значит, при развитии учебной мотивации у будущих учителей по иностранному языку основное внимание должно быть уделено использованию творческих и активных методов обучения. Поэтому одним из основных способов развития учебной мотивации у будущих учителей по иностранному языку является использование интегрированного метода обучения, который позволяет будущим учителям систематически осуществлять междисциплинарные связи в образовании и выстраивать процесс обучения с использованием максимального количества навыков, полученных на практике.

Гендерный подход к учебной деятельности заключается в том, что для его реализации необходимо применить ряд знаний, умений и навыков, полученных не только по изучаемой дисциплине, но и по другим дисциплинам – все это, в зависимости от обстоятельств, позволит будущим учителям развить многогранность в учебной деятельности с учётом особенностей девочек и мальчиков.

Кроме того, в процессе обучения будущих учителей могут быть использованы различные направления современных педагогических технологий. Ученый Ж.Г.Юлдашев описал следующие технологии: эмпирический – получение знаний через органы чувств; познавательная – технология расширения кругозора знаний об окружающем мире; эвристика – система обучения путем задания наводящих вопросов, развития у учащихся целенаправленного творческого мышления, имеющего творческо-исследовательский характер; инверсия – изучение информации с разных сторон, формирование системы мышления, обладающей свойством замещения; интегративная – определение единственно верного вывода на

основе целостности, взаимосвязанности бесконечного множества мелких частей, составляющих информацию и их целостности; адаптивные – приспособление к анализу информации и процессу ее использования, достижение ожидаемого результата на основе адаптации; инклюзивность – организация учебно-воспитательного процесса на основе равенства во взаимодействии учителя и ученика [5, с. 16].

На основе сказанного выше, считаем, что на каждом этапе процесса развития учебной мотивации у будущих учителей по иностранному языку необходимо использовать различные методы: рассказ, беседу, лекции, выполнять проблемные упражнения и задания, использовать обучающие игры, организовывать дискуссии, поощрения в учебном процессе, на основе диспута преподавать учебный материал, вести проблемную беседу, применять индуктивные и дедуктивные методы обучения, прививать будущим учителям умение самостоятельно работать с книгой, использовать современные гаджеты, планшеты, ноутбуки, компьютеры в получении знаний, уметь быть активным во время проведения устного опроса по пройденным темам, ответственно относиться к письменным самостоятельным и контрольным работам, способствующим развитию профессионального мышления у будущих учителей.

В процессе профессиональной практики замечено, что будущие учителя посредством учебных занятий при изучении иностранного языка умеют самостоятельно рассуждать, обосновывать свои мысли и делать собственные выводы. В процессе развития мотивации у будущих учителей целесообразно использовать образовательные уровни как этапы перехода от репродуктивной к проектной деятельности при выполнении творческих заданий различного уровня. Комплексность, которая полностью раскрывает когнитивные способности будущих учителей, развивает умение самостоятельно видеть проблемы, формулировать и доказывать их, применять знания на практике.

Особенностью обучения является учёт гендерного подхода в организации совместной деятельности будущих учителей и преподавателя в образовательном процессе, с помощью которых достигается приобретение знаний, умений и навыков, формируется профессиональное мышление и мировоззрение будущих учителей, развиваются профессиональные компетенции. Интерактивные методы обучения определяют характер взаимосвязанной деятельности преподавателя и будущих учителей, показывают направленность образовательного процесса будущему учителю и преподавателю, а также действия, которые необходимо выполнить именно в

аудитории. К ним относятся: методы логического мышления, обсуждения, диалоги, различные дидактические игры, входящие в общую систему интеллектуальных ценностей, служат важнейшим компонентом в развитии профессиональных компетенций и творческих способностей будущих учителей, в частности, такого компонента, как учебная мотивация.

В настоящее время использование информационных технологий в процессе развития профессиональных компетенций у будущих учителей дает хорошие результаты. Цели использования информационных технологий будущими учителями заключаются не только в освоении способов поиска информации и ее использования в профессиональной деятельности, но и в овладении навыками работы в графических редакторах. При этом метод исследования используется только в том случае, если уровень успеваемости будущих учителей способен самостоятельно реагировать на проведение исследовательской работы.

При обучении по специальным дисциплинам используется метод исследования, вопросы-задания ставятся на заключительном этапе обучения, после того, как большинство будущих учителей решат задачу. Будущим учителям с относительно медленным усвоением даются задания на уровне их знаний. Задания распределяются в зависимости от индивидуальных возможностей каждого обучающегося. Метод исследования может быть использован не только при создании новой модели, сбора информации и данных, передовых достижений науки, но и на этапе ее закрепления и анализа.

Таким образом, учёт гендерного подхода в образовании позволяет использовать новые средства информационных технологий, разработать экономичную технологию затрат умственного труда, оперативно ознакомиться с новейшей научно-технической информацией, внедрить эффективные методы их поиска и анализа, способствующие развитию профессионального мышления у будущих учителей посредством учебной мотивации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ибраимов Х., Куронов М. Умумий педагогика: Дарслик. – Т.: Шаффоф, 2022. – 415-б.
2. Ибраимов Х., Куронов М., Ибрагимова Ф. Педагогика тарихи ва назарияси: Дарслик. – Т.: Шаффоф, 2023. – 392-б.
3. Ибраимов Х. ва бошқ. Ота-она – мураббий: Услубий кўлланма. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2024. – 220-б.

4. Сатимбаева Ю., Кориев А.У. Классификация методов обучения // Молодой учёный. – Ч., 2017. – № 43 (177).

5. Ёўлдошев Ж., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. – Т.: Ўқитувчи, 2004.

1-SHO‘BA

Gender modellar vositasida o‘quvchi va talaba-yoshlarda milliy madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid tarixiy va xalqaro tajribalar tahlili hamda zamonaviy yondashuvlar.

TALABA-QIZLARNING IJTIMOIIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI

R.X.Djurayev

O‘zRFA akademigi, O‘zPFITI bo‘lim mudiri

Annotatsiya: ushbu maqolada talaba-qizlarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish shakllari, ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, qat’iy pozitsiyaga ega yoshlarni tarbiyalash demokratik jamiyatni rivojlantirishda muhimligi ko‘rsatilgan.

Tayanch so‘zlar: talaba-qizlar, shakllari, pozitsiya, ma’naviy yetuk, ijtimoiy faollik.

Аннотация: в данной статье показано значение типов развития социальной активности у студенток-девушек, важность воспитания духовно зрелой, самостоятельно мыслящей молодежи с твердой позицией в развитии демократического общества.

Ключевые слова: студентки, позиция, духовная зрелость, социальная активность.

Annotation: this article shows the importance of the mechanisms of development of social activity in female students, the importance of raising spiritually mature, independent-thinking young people with a firm position in the development of a democratic society.

Key words: female students, mechanisms, position, spiritual maturity, social activity.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirish - bu mustaqil shaxsni o‘zining mexnati, mahorati, ishbilarmonligi tufayli ko‘pgina ehtiyojlarni qondira oladigan bo‘lajak mutaxassisni voyaga yetkazishdir. Bunda talaba-qizlarning axloqiy-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish asosida yot g‘oyalarga, tabiat buzg‘unchilariga qarshi qurashish, ularga salbiy ta’sir etadigan ijtimoiy, ruhiy, iqtisodiy holatlarning oldini olish barqarorlik, tinchlikni saqlash demakdir. Ijtimoiy faollikni rivojlantirish asosida talaba-qizlarda jamiyatga, tabiat va o‘ziga o‘zi ziyon yetkazmaydigan

shaxsni shakllantirish, halq tinchligini, saqlash uchun kurashga jalb etish; o‘z faoliyatini, insoniyat, jamiyat, xalq manfaatlariga yo‘naltirish, har bir talabani madaniy va ma’naviy jihatdan rivojlantirish va ularning bo‘sh vaqti yetarli bo‘lishiga erishish, ularning kuchli, adolatli, huquqiy, demokratik jamiyat qurishga bo‘lgan xohish irodasini mustahkamlash, jamiyat va inson muhofazasini saqlashga intilishini har bir talaba turmush tarzining ajralmas qismiga aylantirish xususiyatlarini amalga oshirish oliy ta’lim muassasalarining asosiy vazifalari hisoblanadi. Ushbu vaziflarni amalga oshirishda oliy ta’lim muassasalarining faoliyati muhim o‘rin tutadi. Chunki, oliy ta’lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalarda mutaxassislik haqidagi bilimlarni, aqliy salohiyatini takomillashtirish bilan birga ijtimoiy faollikni madaniyatni rivojlantirishdir. Har bir xalqda, har bir jamiyatda ijtimoiy faollikni rivojlantirish tizimi mavjud. Chunki, ijtimoiy faollikni inson salomatligini saqlashga, uning botiniy olamini ma’rifiy boyitishga xizmat qiladi. Shu ma’noda o‘z hak-huquqini taniydigan, kuchli va qobiliyatga tayanib yashaydigan, atrof-muhitni muhofaza qilishda mustaqil munosabatda bo‘ladigan, o‘z shaxsiy manfaatlarini jamiyat manfaatlari bilan uyg‘un holda tasavvur etadigan erkin shaxsni rivojlantirish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Mana shu mezonlarga asosan ijtimoiy faollikni rivojlantirish jamiyatning taraqqiyoti, kelajagi, avvalo, uning ma’naviy poydevorini mustahkamlaydi. Har bir talaba shaxsida ijtimoiy faollikni shakllantirish natijasida ularda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga sodiqlik, milliy-madaniy myerosni e’zozlash, munosabat, o‘zlikni anglash, insoniy komillikka intilish, fan va texnikaning zamonaviy yutuqlarini egallash komil topadi. Chunki, bo‘lajak mutaxassislarning chin e’tiqodi, hushyorlik va mas’uliyati, yaxshini yomondan, aslini soxtadan farqlay olishi ijtimoiy faollikni rivojlanshtirish darajasining mezoni sifatida maydonga chiqadi. Ijtimoiy faollik inson qalbining tub-tubidan qalqib chiqadigan eng toza va ajib tuyg‘u, inson hayotiga ma’no beradigan kuch, uni sharaflaydigan sifatlar majmuidir. Ijtimoiy faollikni rivojlantirish natijasida inson irodasi, ma’naviy olami, tafakkuri va dunyoqarashining zamon talablari asosida mushohada qilish rivojlanadi. Bu borada istiqloq yillarida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Birinchidan, ta’lim- tarbiyaning umumdavlat dasturi ishlab chiqilib, u hayotga joriy etildi. Ikkinchidan, yurtimizning tabiiy boyliklari ochilib, ular xalqqa yetkazilmoqda. Uchinchidan, qadimiy shaharlarimiz, obidalar bilan birga xalq ruhiyati ham qayta tiklandi, milliy qadriyatlar yangi xayot topdi.

Ijtimoiy faollik rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari tahlili talabalar ijtimoiy faolligining o‘zaro aloqador bog‘liq mezonlari sistemasini va bu mezonlarning har biri bo‘yicha biz tadqiq qilayotgan fazilatning rivojlanish darajasi haqida xulosa

beradigan ko‘rsatkichlarni ajratish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularni ko‘rib chiqamiz.

Birinchi mezon - talabalar ijtimoiy faolligi anglanganlik darajasini xarakterlaydigan g‘oyaviy, ma’naviy tasavvurlarning shakllanganlik darajasi.

Bu tasavvurlarning rivojlanish darajasini xarakterlovchi ko‘rsatkichlar quyidagilar: Ularning real dunyoga adekvatlik darajasi, g‘oyaviy-axloqiy tasavvurlarning to‘liqligi va ularning anglanganligi.

Qayd etilgan ko‘rsatkichlardan oxirgisi g‘oyaviy-axloqiy tasavvurlar hodisalarning, predmetlarning yanada muhim belgilarini qanchalik aks ettirishini bu tasavvurlar o‘z rivojlanishida tushunchalar darajasiga qanchalik yaqinlashishini izohlaydi.

Ikkinchi mezon - talabalar tomonidan ijtimoiy faollikning zarur komponentlari sifatida amaliy malakalarni egallash darajasi, ijtimoiy faollikning predmyetli - operatsion tomonini xarakterlaydigan bu mezon o‘zining ko‘rsatkichlari sifatida o‘quv - bilish, tashkiliy - mehnat, kundalik hayot, ishlab chiqarish texnik va h. Malakalarning shakllanganlik darajasiga ega bo‘lishi mumkin. Ijtimoiy faollikning u yoki bu turining namoyon bo‘lishi uchun talab qilinadigan amaliy bilimlar, malakalar va ko‘nikmalar xarakteristikasi shu faollik namoyon bo‘ladigan faoliyat mazmuniga bog‘liq.

Uchinchi mezon - talabalarda ijtimoiy faollik motivatsiyasining rivojlanish darajasi. Ko‘rsatilganidek, tadqiq qilinayotgan yoshdagi bu motivatsiya strukturasida - to‘g‘ri tarbiya sharoitlari - yetakchi o‘rinni atrofda qilar haqida g‘amxo‘rlik qilishga intilish egallaydi. Bu intilish rivojlanishining darajasi asosan o‘quvchilarning g‘oyaviy - axloqiy tarbiyalanganligini xarakterlaydi. Bu mezon g‘oyaviy-axloqiy tasavvurlarning rivojlanish darajasi bilan birgalikda talaba ijtimoiy faolligining yo‘naltirilganligini, uni jamoa, jamiyat manfaatlariga muvofiqlik darajasini izohlaydi.

Talaba-qizlarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish shakllari:

- talaba-qizlarning atrofda qilarga nisbatan mehribonlik;
- o‘rtoqlariga o‘qishda, ba’zi ishlarda o‘z tashabbusiga ko‘ra yordam berishga tayyorlik;
- talaba-qizlarning ijtimoiy topshiriqlarga munosabati;
- talaba-qizlarning jamoa ishlari haqida g‘amxo‘rlikni namoyon qilishi;
- talaba-qizlarning o‘z oila a’zolari haqida g‘amxo‘rlik namoyon qilishi.

To‘rtinchi mezon - mustaqillik va tashabbuskorlikning rivojlanish darajasi.

Tashabbus, mustaqillik - bu shaxs xulq - atvorining asosiy xarakteristikalar. V.V.Davidov, M.S.Kon, V.Ye.Komarovalar “shaxs” tushunchasini sub'yektlarning yaxlitligi, mustaqilligi, mustaqil faoliyatga qodirlik sifatida aniqlaydi.

Tashabbuskorlik ijtimoiy faollikni xarakterlovchi maxsus komponent bo‘la turib, shu bilan birga zamonaviy insonning yuksak rivojlangan mustaqilligining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Talaba-qizlarning mustaqilligining ko‘rsatkichlari va asosiy ko‘rinishlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- mustaqillikni tushinish va unga intilishning mavjudligi;
- oldinda turgan faoliyatni rejalashtirish va rejaga muvofiq harakat qilish malakasi;
- belgilarni bajarishda qat’iylilikning namoyon bo‘lishi;
- o‘z ishini o‘zi nazorat, tahlil qilishga va baholashga qobiliyat.

Biz talaba-qizlar ijtimoiy faolligi rivojlanishining umumiy mezonlarini ajratdik. Uning rivojlanishining umumiy tendentsiyalari kabi ular uning alohida turlari - o‘quv - bilish, mehnat, g‘oyaviy - siyosiy, va h. Rivojlanganligining mos ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Shunday qilib, ijtimoiy faollik - insonlarning, alohida shaxslarning, ijtimoiy guruhlarning, umuman jamiyatning murakkab, sistemali, integral fazilati. U ularning atrof muhit bilan ongli o‘zaro munosabat qilish, qobiliyatida bu muhitni maqsadga muvofiq o‘rganish, uni va o‘zlarini o‘zgartirish va buning asosida o‘z o‘zini boshqarish va o‘zini o‘zi namoyon qilish, o‘zlarini va umuman jamiyatni izchil o‘zgartirish, rivojlantirish qobiliyatida ifodalanadi.

Oliy ta’lim tizimida talaba-qizlarda faollikni rivojlantirishda ijtimoiy-pedagogik, umumpedagogik texnologiyalardan foydalanish, uning modulini ishlab chiqish, interfaol metodlarni amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi. Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishda shaxsini rivojlantirishga, qo‘llab-quvvatlashga, moslashuviga, chiniqishiga pedagogik shart-sharoitlar yaratish o‘qituvchining tafakkuriga, mahoratiga bog‘liq hisoblanadi. Bunda o‘qituvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyatida talabalarning ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlanishiga e’tibor qaratishi muhim o‘rin tutadi.

Dunyoda ta’lim tizimida :

- talabalarni kasbiy faoliyatida oliy darajadagi ijtimoiy faollikni rivojlantirishni ta’minlash;
- talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan harakatni yaxshilash;
- talabalarda ijtimoiy faollikni oshirishning yangi ta’siri;
- talaba-qizlarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish-texnologiyasini ta’minlash;
- talaba-qizlarda kasbiy, madaniy va kommunikativ faoliyatga samarali pedagogik mexanizmlarni ta’minlab berishga harakat qiladi.

Kelgusida bunday ilmiy tashlilot ishlari davom ettiriladi va yanada yangi bosqichga ko‘tariladi. Oliy ta’lim tizimida talaba-qizlar ijtimoiy faolligini rivojlantirish jamiyat farovonligiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. 2019 yil 2 sentabr kuni qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda kafolatlari to‘g‘risida”gi qonuni.
2. Abdullajonov M.A. Pedagogika universitetlarida dars berish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy fazilatlarini shakllantirish: dissertatsiya avtoreferati. Pedagogika fanlari nomzodi - T.: 1991. - 21 bet.
3. Kraevskiy V.V. Pedagogikaning umumiy asoslari. – M.: Akademiya, 2003. - 256.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА У СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Г.М.Курбонова

ТДПУ доценти, п.ф.н.

Аннотация: в данной статье рассмотрены вопросы, связанные с формированием опыта социокультурной деятельности студентов на основе использования гендерного подхода.

Ключевые слова: гендер, студент, преподаватель, образование, педагогика, деятельность, социум, культура.

Annotatsiya: mazkur maqolada gender yondashuvidan foydalanish asosida talabalarning ijtimoiy-madaniy faoliyati tajribasini shakllantirish bilan bog‘liq masalalar muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: jins, talaba, o‘qituvchi, ta’lim, pedagogika, faoliyat, jamiyat, madaniyat.

Abstract: this article discusses issues related to the formation of the experience of sociocultural activities of students based on the use of a gender approach.

Key words: gender, student, teacher, education, pedagogy, activity, society, culture.

С обретением независимости республика избрала курс на интеграцию в мировое сообщество на основе демократических преобразований. Основой последних преобразований являются права человека, непременно предполагающие равноправие по признаку пола как условие устойчивого развития экономики, социальной и культурной сфер жизни общества. В связи с этим, важной задачей является формирование культуры гендерного

равенства, которая охватывает все сферы социальных отношений, рассматривает воспитание и пропаганду гендерной культуры, распространение просветительской деятельности в данной сфере как одно из направлений государственной политики нашей страны. Этот вопрос в республике законодательно оформлен Указом Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан № УС-297-IV «Об утверждении Стратегии достижения равенства в Республике Узбекистан до 2030 года» от 28 мая 2021 года [1].

Анализ последних исследований и публикаций, затрагивающих аспекты формирования гендерной культуры у студентов, выделил ряд проблем, имеющих место в этой сфере. Актуальность проблемы формирования гендерной культуры выражается в том, что учёные по-разному трактуют её подходы.

К примеру, Х.М.Тожибоева считает, что «формирование доброжелательного, взаимного уважения и доверия к окружающим как неотъемлемой части культурного мировоззрения при формировании у детей подросткового возраста иммунитета против «массовой культуры» является одной из важных задач педагогов и родителей [2, с. 47].

А.Швецова [3] гендерную культуру трактует как систему знаний о биосоциальных особенностях мужчин и женщин, норм и ценностей, организующих их повседневную совместную деятельность на основе принципов равноправия, солидарности и партнерства.

В.Крайник и М.Микова [4] отмечают, что гендерная культура общества, разделяемая на мужскую и женскую, включает те области культуры, в которых принятые нормы отличаются для людей разного пола. Гендерная культура личности как часть общей культуры должна соответствовать принятым в обществе нормам, ценностям и правилам поведения.

Л.Градусова [5] связывает гендерную культуру с полоролевыми ценностями и полоролевым поведением, гендерными ролями и соответствующими качествами мужественности и женственности, отражающими «естественное положение вещей».

Исходя из состояния изученности проблемы и ее обусловленности важнейшими задачами, стоящими перед обществом в эпоху демократических преобразований, мы можем говорить о важности проблемы формирования гендерной культуры для современной образовательной практики и педагогической теории.

Значит, по мнению учёных-педагогов, гендерная культура – это сложноорганизованная система, имеющая свою женскую или мужскую

специфику, отражаемую в понятиях «культура женщины» и «культура мужчины»; предполагает формирование представлений (эгалитарных или патриархатных) о жизненном предназначении людей разного пола и присущих им положительных качествах, физиологических и психических особенностях.

Совокупность общественных ценностей, сложившихся в том или ином обществе, оттачивается обществом в ходе его истории и им должен следовать каждый индивид, соблюдая нормы как относительно мужчин, так и относительно женщин. Декларация идеи гендерного равенства не подлежит сомнению, поскольку бинарная оппозиция в ней (женственность – мужественность) связана с выполнением социополовых ролей и оправдывает принадлежность к определенному биологическому полу различие норм и социальных требований к студентам.

Анализируя имеющиеся определения сущности гендерной культуры, можно отметить, что существующие подходы к пониманию сущности гендерной культуру могут быть объединены в три группы: полодифференцированный, социополовой (полоролевой) и собственно гендерный.

Последний признает социально и культурно конструируемый характер гендерных отличий, оправдывающих разный социальный статус мужчин и женщин, воспроизводящих гендерную асимметрию и ограничивающих возможности личностной самореализации. При этом происходит отказ от бинарных оппозиций и переход к многополюсной модели социального конструирования гендера. Исходя из такого подхода, рассмотрение гендерной культуры личности как часть общей культуры, состоящей из комплекса характеристик (знаний, качеств, привычек, способов достижения задуманного, ценностных ориентаций), определяет развитие и саморазвитие личности, способ оформления ею собственной жизнедеятельности во всех сферах социальных отношений в зависимости от ее гендерного мировоззрения.

Процесс целенаправленного педагогического воздействия на личность с целью развития у неё определенных социально и профессионально значимых качеств (мировоззрения, знаний, навыков, внимания, ценностных ориентаций, определенных отношений и т.д.) реализуется специально организованной совокупностью содержания, форм, методов и средств и в педагогике определяется как формирование, который является целенаправленным процессом развития личности под влиянием внешних воздействий воспитания, обучения, социальной среды, а также становления студента как субъекта и объекта общественных отношений.

Создание гендерной образовательной среды предполагает:

- создание условий для раскрытия потенциала и развития профессиональной мотивации, содействия повышению качества подготовки и востребованности на рынке труда студенчества независимо от пола;
- проведение кампаний для информирования и мотивации девушек и женщин по выбору нестереотипной карьеры STEM (наука, технологии, инженерии, математика);
- предоставление субъектам образовательного процесса полной и исчерпывающей информации о возможности профессионального самоопределения в соответствии с личностными способностями и интересами вне рамок от стереотипных представлений о женских / мужских профессиях и занятиях;
- поддержка женского лидерства в среде высшего образовательного учреждения;
- пространственно-предметное оформление, включающее библиотечный фонды и информационные ресурсы высшего образовательного учреждения, обогащенные источниками по гендерному содержанию;
- учебно-методические разработки в помощь кураторам и преподавателям высшего образовательного учреждения;
- гендерно чувствительное визуальное оформление пространственно-предметной среды высшего образовательного учреждения (стенды, плакаты, лозунги, доска объявлений) и т.д.

Формирование гендерной культуры у студентов – это процесс развития и саморазвития характеристик личности, определяющих способ оформления ею собственной жизнедеятельности во всех сферах общественных отношений на основе ценностей и равноправия, происходящий под влиянием условий обучения и воспитания в высшем образовательном учреждении.

В процессе проведения диссертационного исследования нами выделены и охарактеризованы педагогические условия формирования гендерной культуры студентов: 1) повышение гендерной компетентности преподавателей и, прежде всего, кураторов студенческих групп путем организации методической работы; 2) формирование гендерно чувствительной среды высшего учебного заведения, основанной на принципах гендерного равенства; 3) вовлечение и участие студентов во внеучебной деятельности, нацеленной на формирование гендерной культуры с акцентом на усвоении современных научных гендерных знаний как основы ценностного отношения к подготовке будущих учителей.

Таким образом, исследование по формированию гендерной культуры у студентов высших образовательных учреждений связано с вовлечением и

участием студентов во внеучебной деятельности, нацеленной на формирование гендерной культуры с акцентом на усвоении современных научных гендерных знаний. Расширение форм внеаудиторной деятельности способствует созданию в высшем образовательном учреждении педагогических условий для разностороннего развития и самореализации студенчества, апробации профессиональных знаний и навыков, реализации межпредметных связей, формирования общих компетенций будущих учителей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Указ Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан № УС-297-IV «Об утверждении Стратегии достижения равенства в Республике Узбекистан до 2030 года» от 28 мая 2021 года: lex.uz
2. Тожибоева Х.М. Гендер ёндашув асосида ўсмир ёшдаги ўқувчиларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантиришнинг педагогик стратегиялари: Пед. фанл. д-ри (DSc) ... дис. Автореф. – Т., 2022. – 74 б.
3. Швецова А.В. Гендерная культура студенческой молодежи в условиях современной России: Автореф. дис. ... канд. социол. наук. – Екатеринбург, 2013. – 20 с.
4. Микова М.В., Крайник В.Л. Механизмы гендерной социализации и гендерного воспитания студентов // Ценностные ориентации молодежи в условиях модернизации современного общества: Материалы межрегиональной научной конференции. – Горно-Алтайск: БИЦ ГАГУ, 2018. – С. 365-368.
5. Градусова Л.В. Гендерная педагогика: учебное пособие. – М.: Флинта, 2011. – 176 с.

FOSTERING STUDENTS' CRITICAL THINKING SKILL, ITS ELEMENTS AND ITS GENDER ISSUES.

Matyakubova Xolida Maksudovna

Ma'mun university

e-mail:holida.matyakubova.90@gmail.com

Annotation: This article explores the integration of critical thinking skills development through English lessons. Focusing on student empowerment, gender equality it investigates into methodologies that encourage independent analysis, comparison, and discussion. The approach fosters not only linguistic proficiency but also cultivates a broader skill set crucial for holistic learning and cognitive growth.

Keywords: english lessons, critical thinking, creative thinking, analytical reasoning, skills, gender issues.

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tili darslarida talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Talabalarning mustaqil tahlil qila olish, solishtirish va munozara qilishga yo‘naltirilgan metodologiyalar, gender masalalari, tilda umumiy bilimni oshirish bilan birga, og‘zaki o‘rganish va tafakkur rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ko‘nikmalarni ham shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: Ingliz tili darslari, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, tahliliy fikrlash, ko‘nikmalar, gender masalalari.

Аннотация: В этой статье исследуется интеграция развития навыков критического мышления на уроках английского языка. С акцентом на стимулировании студентов к самостоятельному анализу, сравнению и обсуждению, она применяет методологии, гендерные проблемы, содействие не только лингвистической грамотности, но и формированию широкого набора навыков, важных для целостного обучения и когнитивного развития.

Ключевые слова: уроки английского языка, критическое мышление, творческое мышление, аналитическое мышление, навыки, гендерные проблемы.

Introduction: This article investigates the empowering field of English language education as a platform for nurturing critical thinking skills among students. It explores the collaboration between language acquisition and the cognitive development of critical thinking abilities, emphasizing how educators can utilize the multifaceted nature of language learning to instill and enhance these crucial skills in learners.

The article provides insights into the theoretical framework underpinning critical thinking and its intersection with language learning, offering practical strategies for educators to integrate critical thinking exercises seamlessly into English lessons. Drawing from educational psychology and linguistic studies, the article presents evidence-based approaches, instructional methodologies, and classroom activities that promote analytical reasoning, problem-solving, and creative thinking within the context of English language education.

In addition to examining the advantages of integrating critical thinking into English language lessons, the article also addresses potential challenges and considerations for educators. It emphasizes the value of fostering a supportive, inclusive learning environment that encourages students to articulate and evaluate diverse viewpoints, thereby developing their ability to think critically and communicate effectively in the globalized world.

Large-scale efforts are underway to ensure the implementation of Resolution No. PQ-5117, dated May 19, 2021, titled "On measures to bring the popularization of learning foreign languages to a qualitatively new level in the Republic of

Uzbekistan" in the Republic of Uzbekistan. Another decree that has resulted in significant and positive changes in modern primary education is the decree issued by the First President of the Republic of Uzbekistan on December 10, 2012, titled “On measures to further improve the system of learning foreign languages”, outlined in Resolution No. PQ-1875. Incomparable large-scale work has been initiated across all facets of the education field to further enhance the study of foreign languages.

Especially teaching and learning English in higher education is one of the well-developed spheres. In the current educational landscape, there is a growing demand to cultivate competent and independent thinkers. This necessitates the exploration of novel approaches to working with students, moving beyond traditional methods. To expand students' perspectives and enhance their worldview, it is essential to employ diverse educational methods. One such innovative approach involves fostering critical thinking skills in students. Critical thinking empowers learners to think independently, analyze information, make comparisons, and engage in discussions with peers, thus avoiding a passive acceptance of information. In addition to skills like articulating and defending ideas, logical reasoning, and effective communication, the development of critical thinking also contributes to broader aspects such as worldview, self-awareness, and an appreciation for beauty and sophistication. Furthermore, individuals with well-developed critical thinking skills are more likely to enjoy mental and physical well-being, embrace and value national traditions, and cultivate a strong sense of homeland.[Kasimkhodjayeva M.A. 2023]

Since the world has changed quickly, it demands that education should develop students' critical thinking at all levels rather than teaching obsolete knowledge.

Critical Thinking (CT) should be not only educational choice, but rather an inseparable part of education. Since the world has changed quickly, it demands that education should develop students' critical thinking at all levels rather than teaching obsolete knowledge.

“They develop critical and creative thinking skills and challenge themselves to identity questions and draw evidence-based conclusions using scientific methods.” [Qing Zhou, 2013,p.3]; “critical and creative thinking are integral to activities that require students to think broadly and deeply using skills, behaviors and dispositions such as reason, logic, resourcefulness, imagination and innovation in all learning areas at school and in their lives beyond school.” [Qing Zhou,2013, p.13] “In the science learning area, critical and creative thinking are embedded in the skills of posing questions, making predictions, speculating, solving problems

through investigation, making evidence- based decisions, and analyzing and evaluating evidence.” [Qing Zhou, 2013, p.13]

According to the ideas above, critical and creative thinking should not only be developed at schools but also they should be continued to improve in high schools and universities. Here's why each of these elements like Reason, logic, resourcefulness, imagination, and innovation is important:

Reason provides the basis for logical thinking and decision-making. It requires the ability to analyze information, evaluate arguments, and come to conclusions based on evidence and logic. Developing strong reasoning skills allows individuals to make informed judgments and solve problems effectively.

Logic is the systematic study of valid reasoning. It helps individuals identify and construct sound arguments, recognize errors, and follow coherent lines of thought. By applying principles of logic, individuals can avoid errors in reasoning and develop more persuasive and convincing arguments.

Resourcefulness involves the ability to find solutions to problems using whatever resources are available. It encourages creativity and adaptability, as individuals learn to think outside the box and explore alternative approaches. Resourceful individuals are skilled in utilizing their skills, knowledge, and experiences to overcome challenges and achieve their goals.

Imagination stimulates creativity and innovation by allowing individuals to envision new possibilities and explore different perspectives. It enables them to think beyond conventional boundaries, challenge existing paradigms, and generate novel ideas. Cultivating imagination encourages curiosity, experimentation, and open-mindedness, fostering a spirit of exploration and discovery.

Innovation is the process of translating creative ideas into tangible solutions that add value. It involves applying imagination, critical thinking, and problem-solving skills to develop products, services, or processes that address unmet needs or improve existing ones. Innovation drives progress and competitiveness in various fields, driving economic growth and societal advancement.

Numerous scholars, including Richard Paul, Linda Elder, Robert Ennis, Deanna Kuhn, Diane F. Halpern, Philip Abrami, and various others, have conducted research and published their views on the developing of critical thinking abilities in their articles and scholarly works. For instance: Linda Elder has collaborated with Richard Paul on various projects related to critical thinking education. She has written extensively on topics such as intellectual standards, metacognition, and fostering critical thinking in education. Ennis developed influential frameworks and criteria for assessing critical thinking skills. His research has informed teaching practices and curriculum development in the field of education. Halpern has

conducted extensive research on the development of critical thinking skills across the lifespan. Deanna Kuhn is a cognitive psychologist known for her research on critical thinking, argumentation, and conceptual change in education. Her work explores the cognitive processes involved in reasoning and problem-solving, particularly in scientific and mathematical contexts. Abrami has investigated instructional strategies and interventions aimed at promoting critical thinking skills in students. His research focuses on meta-analytic approaches to evaluating the effectiveness of educational interventions. These researchers have made significant contributions to understanding the nature of critical thinking and developing strategies for fostering its development in educational contexts. Their work continues to inform educators and policymakers seeking to enhance critical thinking skills in learners.

Gender equality plays a crucial role in developing critical thinking skills across all areas of education. Some factors exist:

1. **Access to Education:** Ensuring equal access to education for all genders provides a foundation for developing critical thinking skills. When both boys and girls have access to quality education, they have the opportunity to hone their analytical abilities, problem-solving skills, and logical reasoning.

2. **Challenging Gender Stereotypes:** Gender stereotypes can limit individuals' abilities to think critically. By promoting gender equality and challenging these stereotypes, we create an environment where individuals feel empowered to think critically regardless of their gender. This allows for a more diverse range of perspectives and ideas to be considered.

3. **Encouraging Participation:** Gender equality encourages both boys and girls to actively participate in discussions, debates, and decision-making processes. This participation fosters the exchange of ideas and allows individuals to practice and refine their critical thinking skills through interaction with others.

4. **Equal Opportunities:** Gender equality promotes equal opportunities for skill development and advancement. When individuals are treated equitably regardless of their gender, they are more likely to invest in developing their critical thinking skills and pursuing opportunities for growth and advancement.

5. **Creating Inclusive Learning Environments:** Inclusive learning environments, where all genders feel valued and respected, are conducive to the development of critical thinking skills. Such environments foster open dialogue, collaboration, and the free exchange of ideas, which are essential components of critical thinking.

In summary, promoting gender equality is essential for developing critical thinking skills as it ensures equal access to education, challenges stereotypes,

encourages participation, embraces diverse perspectives, provides equal opportunities, and fosters inclusive learning environments.

REFERENCE:

1. Bailin, S. (2002). Critical thinking and science education. *Science & Education*, 11,361-375.<http://dx.doi.org/10.1023/A:1016042608621>
2. Qing Zhou , Qiuyan Huang, Hong Tian. (2013) Developing Students' Critical Thinking Skills by Task-Based Learning in Chemistry Experiment Teaching. DOI: 10.4236/ce.2013.412A1006
3. Kasimkhodjayeva M.A. 2023, Development of students' critical thinking skills in English classes., DOI: <https://doi.org/10.55640/eijmrms-03-05-24>
4. Matyakubova Xolida. (2023). Teaching English pre-intermediate level psychology students' using the CLIL method. *universal journal of social sciences, philosophy and culture*, 1(1), 61–66. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/ss/article/view/1158>
5. Shukurullayevich, Alimardonov Zohid, and Sapaeva Barno Shanazarovna. "With the help of innovative pedagogical technologies forming professional competence of students" *Temurbeklar maktabi*." *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities* 1.1.5 Pedagogical sciences (2021). pp.90-96

TALABALAR BILAN ISHLASHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI VA QOBILYATLARI

Irmuxamedova Navruza Abdullajonovna

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada talabalar bilan ishlashda o‘qituvchining pedagogik mahorati va qobiliyatlari haqida bayon etilgan. Ta’lim-tarbiya muassasalarining oldiga shaxsni rivojlantirish, shakllantirish, uning individual xususiyatlari, ruhiy holatlari, bilish jarayonlarini inobatga olgan holda ularning ilk va oddiy aks ettirishdan boshlangan onglarini yetuk insonlarga xos darajada rivojlanishi uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratishdek mas’uliyatli vazifa turadi.

Kalit so‘zlar: fan, akademik qobiliyatlar, ta’lim-tarbiya, pedagogik, didaktik, psixologik, mexanizm.

O‘qituvchining o‘rni va uning vazifalari o‘sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishiga jamiyat va jamoatchilik tomonidan e’tibor qaratilishining naqadar muhim ahamiyatga egaligi bilan belgilanadi. Zamonaviy o‘qituvchi ijtimoiy psixolog bo‘lmasligi mumkin emas. Shuning uchun ham u o‘qituvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yo‘lga solish, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir.

O‘qituvchi bo‘lish uchun kasbni sevishdan tashqari, o‘z fani bo‘yicha chuqur, shuningdek yondosh fanlar sohasida ham keng bilimga ega bo‘lish kerak. Bola bilimdon o‘qituvchini hurmat qiladi. Yosh inson qoshida obro‘yini qozonishni istagan o‘qituvchi o‘z kamoloti ustida muttasil, doimiy ishlamog‘i lozim.

Hayot, fan va madaniyat juda katta sur‘at bilan rivojlanmoqda. Hozir axborotlar nihoyatda ko‘paygan davr. Axborotlar oqimi ichidan o‘zi uchun eng muhimini topa olish biz o‘qituvchilardan tinmay o‘qishni talab etmoqda.

O‘qituvchi o‘z ustida ishlamasligining yomon oqibati shundaki, u o‘quvchilar umrini zoye ketkazadi. O‘quvchining oltin vaqtini behuda oladigan o‘qituvchi esa bir umr ziyo bermay, dudlab yotgan chiroqni eslatadi. Ziyokor-o‘qituvchi esa mudom porlab nur bermog‘i, o‘z ziyosidan avlodni bahramand qilishi lozim.

«Ta‘lim to‘g‘risida»gi va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» o‘qituvchilar oldiga juda katta va mas‘uliyatli vazifalar yukladi. Bu esa o‘qituvchilardan o‘z ustlarida muntazam tinmay ishlashlari va yosh avlodni o‘z Vataniga, xalqiga munosib insonlar qilib tarbiyalashni talab etadi.

O‘qituvchilik kasbi ulug‘ va sharaflı, murakkab, o‘z o‘rnida mas‘uliyatli kasblardan biridir. Dunyodagi barcha insonlarni komil bo‘lib yetilishiga o‘qituvchi sababchi bo‘ladi. Barcha joylardagi hamma kasb-hunar, ilmiy, olimu-fuzalolar o‘qituvchining mehnati samarasidir. O‘qituvchi mehnatini biror narsa bilan taqqoslab bo‘lmaydi. O‘qituvchilik kasbini egallashga intilayotgan har bir inson o‘zida avvalo iroda, sabr-matnat, pedagogik mahoratni, o‘qituvchilik ixtisosligiga xos bilim, malaka, ko‘nikmalarni egallashi lozimdir.

Mahoratli o‘qituvchi o‘zini mahorat egasi sanasa u quyidagi bilim, ko‘nikma, malakalarni egallagan bo‘lishi zarurdir.

1. O‘qituvchi dunyoqarashi keng, hamma voqea, hodisa ustida erkin fikr yurita olishi zarurdir.

2. Mustaqil O‘zbekistonimiz o‘qituvchisi birinchi galda o‘zi o‘qitadigan fanni chuqur egallagan bo‘lgandagina o‘quvchilarda umumiy va kasbiy ta‘lim sifatini oshira oladi va ularda fan - texnika hamda amaliy faoliyatga qiziqish va istak hosil qila oladi.

3. O‘qituvchi hozirgi zamon fan-texnika talabiga muvofiq yaxshi dars berishi va uning har minutidan unumli foydalanishi zarur.

4. O‘qituvchi yaxshi o‘qituvchi bo‘lishi uchun pedagogika, psixologiyaga qo‘shib, o‘z fanining metodikasini yaxshi bilmog‘i lozim.

5. O‘qituvchining umumiy madaniyati yuqori bo‘lishi bilan birga bu kasb adabiyot va san‘at sohasidagi bilimlarga ega bo‘lishni talab qiladi.

6. O‘qituvchi pedagoglik odobiga rioya qilishi kerak. Pedagoglik odobi o‘qituvchilik kasbiga xos fazilatlardan bo‘lib, u o‘qituvchining bolalar bilan ishlashi jarayonida uning tajribasi mahorati oshadi.

7. O‘qituvchi pedagoglik mahoratiga va har tomonlama bilimga ega bo‘lishi kerak, chunki unga o‘quvchilar har sohada murojaat qilishlari mumkin.

Uzoq yillar olib borilgan tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko‘p qirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko‘rsatib berdi. Ana shu tadqiqot ma’lumotlaridan foydalani, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim o‘rin egallaydigan qator komponentlar /tarkibiy qismlar/ ni ajratib ko‘rsatish mumkin:

Didaktik qobiliyatlar – bu bolalarga o‘quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, bolalarda fanga qiziqsh uyg‘otib, ularda mustaqil faol fikrlashni uyg‘ota biladigan qobiliyatlardir.

Akademik qobiliyatlar – matematika, fizika, biologiya, ona tili, adabiyot, tarix va boshqa shu kabi fanlarga xos qobiliyatlardir.

Qobiliyatli o‘qituvchi o‘z fanini faqat kurs hajmidagi emas balki atroflicha keng, chuqur bilib, bu soxada erishilgan yutuqlar va kashfiyotlarni doimiy ravishda kuzata borib, o‘quv materialini mutlaqo erkin egallab, unga kata qiziqish bilan qaraydi hamda ozgina bo‘lsada tadqiqot ishlarini olib boradi.

Perseptiv qobiliyatlar – bu o‘quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, o‘quvchi shaxsining vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog‘liq nozik tomonlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatlardir.

Nutq qobiliyati – kishining o‘z to‘yg‘u-xislarini nutq yordamida, shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu o‘qituvchilik kasbiga muxim qobiliyatlardandir.

Tashkilotchilik qobiliyati – bu birinchidan, o‘quvchilar jamoasini uyushtira bilish, bunday jamoani jipslashtira olish va ikkinchidan, o‘zining shaxsiy ishini to‘g‘ri tashkil qila olish qobiliyatidir.

Avtoritar qobiliyati – bu o‘quvchilarga bevosita emosional-irodaviy ta’sir etib, ularda obru orttira bilishdan iborat qobiliyatlardir.

Kommunikativlik qobiliyati – bu bolalar bilan muloqotda bo‘lishga, o‘quvchilarga yoshdoshish uchun to‘g‘ri yo‘l topa bilishga, ular bilan pedagogik nuqtai-nazardan maqsadga muvofiq o‘zaro aloqa bog‘lashga pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

Pedagogik xayol – kishining o‘quvchilar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyixalashtirishda o‘z ish harakatlarining natijasini oldindan ko‘ra bilishda namoyon bo‘ladigan maxsus qobiliyatidir.

Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati – bu qobiliyat bir vaqtning o‘zida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bo‘lib, o‘qituvchi ishida g‘oyat muxim ahamiyatga egadir.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan qobiliyatlardan tashqari, o‘qituvchi inson shaxsining maqsad sari intilishi, uddaburonlik, mehnatsevarlik, kamtarinlik kabi qator ijobiy xislatlariga ega bo‘lishi lozim.

Ta‘lim tizimida o‘quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va uning samaradorligining ijtimoiy-pedagogik -psixologik xususiyatlarini amalga oshirishga ta’sir etuvchi muhim omillarni nazariy va empirik jihatdan o‘rganish, tahlil qilish bizni quyidagi xulosalar chiqarishga olib keldi.

1. Mamlakatimizda ta‘lim tizimini har tomonlama mukammal shakllantirishning muhim tomonlarini hozirgi davr talablaridan kelib chiqqan ta’kidlab o‘tish psixologiya fanining ham shakllantirish zaruriyati, rivojlanish qonuniyatlari, xususiyatlari va uning oqibatlarini haqida samarali izlanishlar olib borishiga qisman bo‘lsa-da turtki beradi.

2. Mazkur muammoga doir psixologik tadqiqotlarda aynan o‘quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning samaradorligini oshirishda amaliyotchi psixologning o‘rni va vazifalari keng ko‘lamda o‘rganilmagan bo‘lsada, lekin uning shakllari, bosqichlari, uslublari, ta‘lim tizimi faoliyatiga xos o‘zaro munosabatlar, jamoadagi psixologik muhit faoliyat sub’ektlarining pozitsiyalari va vazifalari atroflicha tadqiq etilgan.

3. O‘qituvchining o‘rni va uning vazifalari o‘sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishiga jamiyat va jamoatchilik tomonidan e’tibor qaratilishining naqadar muhim ahamiyatga egaligi bilan belgilanadi. Zamonaviy o‘qituvchi ijtimoiy psixolog bo‘lmasligi mumkin emas. Shuning uchun ham u o‘qituvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yo‘lga solish, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Beknazarova. L. Jabborov. A. O‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligining psixologik xususiyatlari. T.: “ Fan” 2008 y.
2. Boymurodov. N. Amaliy psixologiya. T.: 2008 y
3. G‘oziyev. E. Muomala psixologiyasi. T.: 2001 y.
4. M. A. Maqsudova. Muloqot psixologiyasi. T.: “ Turon – Iqbol “ 2008 y.
5. [www. ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz).
6. www. google.uz.

O‘G‘IL BOLALARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASH JARAYONIGA GENDER YONDASHUVNI TADBIQ ETISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Aripov Shokirjon Olimovich

Farg‘ona davlat universiteti

p.f.b.f.d (PhD) Pedagogika kafedrası g‘qituvchisi

Annotasiya: ushbu maqolada tarixan erkaklarga yuklatilgan vazifalarga ko‘ra instrumental gender rollar, ayollarga esa ekspressiv rollar taqsimlangan. Gender farqlarni rag‘batlantirishga xizmat qiladigan asosiy holat erkaklar va ayollarning o‘ziga xos rollarini tarkib toptirish orqali ularni ijtimoiylashtirishdan iborat ekanligi haqida so‘z borgan.

Kalit so‘zlar: o‘g‘il bolalar, oilaviy munosabatlar, gender yondashuv, pedagogik imkoniyatlar.

Аннотация: исторически инструментальные гендерные роли отводились мужчинам, а экспрессивные роли – женщинам. Было сказано, что основной ситуацией, способствующей развитию гендерных различий, является социализация мужчин и женщин путем создания для них определенных ролей.

Ключевые слова: мальчики, семейные отношения, гендерный подход, педагогические возможности.

Annotation: historically, instrumental gender roles were assigned to men, and expressive roles were assigned to women. It was said that the main situation that serves to promote gender differences is the socialization of men and women by creating specific roles for them.

Keys words: boys, family relations, gender approach, pedagogical opportunities.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘g‘il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda ularning gender tiplar haqidagi tasavvurlari aniq tarixiy davr uchun xosdir. Gender stereotiplar shaxsning yoshligidan boshlab, ijtimoiylashish jarayonida shakllanadi. Bunda jamiyatda qaror topgan madaniy xulq-atvor me’yorlari, shaxslararo madaniy munosabatlar, urf-odatlar va muhit alohida ta’sir ko‘rsatadi. Oilaviy munosabatga tayyorlashda ijtimoiylashish mahsuli sifatida alohida o‘g‘il bolalarda ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish ko‘nikmalari namoyon bo‘ladi. Turli bosqichlarda ijtimoiylashish omili sifatida kiyimlar, so‘z vositasida amalga oshirilgan murojaatlar, ota-onalarning talablari, o‘yinchoqlar, xalq og‘zaki ijodi va yozma badiiy adabiyot namunalari, radio, televideniya, kino, maktab ta’limi, tengdoshlari va sinfdoshlarining fikrlari, ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni ko‘rsatish mumkin.

Gender maskulinlik va feministlik rollarga bo‘linadi. Gender rollar xotin-qizlar va erkaklarning o‘ziga xosligini namoyon qiluvchi ko‘rsatkich hisoblanadi. Turli davrlarda hamda turli madaniyatlarda gender rollarning namoyon bo‘lishi uning madaniyat mahsuli ekanligini ko‘rsatadi.

Xovstedning ta’kidlashicha, gender rollardagi farqlar turli madaniyatlarda gender rollarning farqlanishi orqali namoyon bo‘lib, ular muayyan madaniyatdagi maskulistik va feministik darajalar orqali ifodalanadi. Maskulistik madaniyatdagi shaxslar yutuqlarga erishishning yuqori motivasiyasiga ega bo‘ladilar. Ular hayot mazmunini ko‘plab ishlarni bajarish, doim band bo‘lishda ko‘radilar. Feministik madaniyatga mansub shaxslar esa, oilaviy hayot bilan ko‘proq band bo‘lib, o‘zlari bajaradigan rollarda tenglikka erishishni istaydilar. Buni Daniya, Finlyandiya, Norvegiya, Shvesiya kabi davlatlarning fuqarolari misolida ko‘rish mumkin.

Xovstedning fikriga ko‘ra, erkaklik – bu milliy madaniyatning atributi bo‘lib, u ijtimoiy qadriyatlarning qat’iyatlilik (ishonch) va materializm bilan tavsiflanadigan darajasini ifodalaydi.

Ayollik esa, milliy madaniyatning tarkibiy qismi bo‘lib, boshqalarga nisbatan munosabat va e’tibor darajasini namoyon qiladi.

Erkaklar xotin-qizlar va erkaklarning ijtimoiy rollari sezilarli darajada farqlanadigan jamiyatlarda etakchi kuch hisoblanadi. Aksincha, xotin-qizlar bilan erkaklarning ijtimoiy rollari teng bo‘lgan jamiyatlarda ayollikka ustuvor o‘rin ajratilib, ular qadriyatlar tizimida hayot sifati etakchi o‘rin egallab, atrofdagilar bilan ijobiy munosabat tajribasi hosil bo‘ladi, ma’naviy-axloqiy yo‘nalishlar ustivorlik qiladi.

Aql-idrok va xayrixohlik qadrlanadi, intellektual rivojlanish jadallashadi. Qulaylikka ustivor o‘rin ajratiladi. Uydagi va oiladagi qadriyatlar ishdagi muvaffaqiyatni ta’minlaydi.

Shaxsni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda maskulinlik va feministlik asosiy faoliyat uslubi sifatida gender olamning manzarasini ifodalaydi. Maskulinlik va feministlik omillarining ajratilishida biologik va ijtimoiy jinsdagi farqlar etakchi o‘rin egallaydi. Oilaviy munosabatlarda jinslarning farqlanishi tabiiy hamda ijtimoiy taraqqiyotning asosiy rivojlanish ko‘rsatkichidir. U o‘zining maqsadga yo‘naltirilgan funksiyalariga ega.

Oilaviy munosabatlarda erkaklar va ayollar rollarining tarixiy jihatdan farqlanishi o‘ta chuqur omil hisoblanib, har ikkala jinsning muhim jihatlari va obrazini ommalashtirishga xizmat qiladi.

O‘g‘il va qiz bolalarga madaniyatning ta’siri umumiy madaniyatning tarkibiy qismini tashkil etadi. Bu gender madaniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bu

tushuncha murakkab xarakterga ega bo‘lib, o‘z tarkibiga iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ta’limiy, maishiy, tarixiy va ko‘plab yo‘nalishlarni mujassamlashtiradi.

Oilaviy munosabatlarga oid tasavvurlar, o‘g‘il va qiz bolalarga xos madaniyat, asosan, ta’lim jarayonida shakllanadi. U o‘g‘il va qiz bolalarning o‘ziga xos ijtimoiylashishiga zamin yaratadi. Ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarga xos bo‘lgan ijtimoiylashish jarayoni tizimli tarzda amalga oshadi.

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolar uchun jinsidan qat’iy nazar teng huquqlilik kafolatlangan. Shu bilan bir qatorda ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarning teng huquqliligini hisobga olgan holda ularning har biriga xos bo‘lgan milliy madaniyat va xulq-atvor shakllantiriladi. Bunday yondashuv ko‘p asrlar davomida vujudga kelgan bo‘lib, o‘zining ijobiy jihatlarini davr sinovidan o‘tkazgan.

X.M.Tojiboyevaning fikricha, darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarda o‘g‘il va qiz bolalarga xos bo‘lgan gender stereotiplar turli o‘quv materiallari yordamida mustahkamlangan. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘g‘il va qiz bolalarning har birida o‘ziga xos xulq-atvor ko‘rinishlarini shakllantirishdan iborat.

Madaniy boyliklarni egallashda o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi o‘zaro munosabatlarni tizimlashtirish alohida ahamiyatga ega. O‘g‘il va qiz bolalarning har birida gender madaniyatni shakllantirish ularni muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish va jamiyat madaniy hayotini barqarorlashtirish uchun alohida ahamiyatga ega.

Insoniyat tarixidan ma’lumki, patriarxal jamiyatda erkaklarning mavqei kengayib, ularga xos madaniyat va madaniy stereotiplar shakllangan. Antik davrlarda gender masalalariga ilk bor Aristotel va Platon murojaat qilgan. Oldingi paragraflarda ta’kidlanganidek, Platon o‘g‘il va qiz bolalarning birgalikda ta’lim olishlarini yoqlab chiqqan. Aristotel esa o‘g‘il va qiz bolalarga alohida-alohida ta’lim berish zarurligi, ularning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga egaligi haqidagi qat’iy xulosaga kelgan.

O‘rta asrlar Islom madaniyatida o‘g‘il bolalarga kuch-qudrat egasi, mardlik, jasorat timsoli, Vatanni mudofaa qiluvchi shaxs sifatida qaralgan.

G‘arbda ham XVIII-XIX asrlarda o‘g‘il bolalarga ta’lim berish borasidagi fikrlar o‘zgarib, yangicha munosabat vujudga kelgan. Jumladan, Jan Jak Russo o‘g‘il va qiz bolalarga bir xil sharoitlarda ta’lim berish g‘oyasini yoqlab, o‘g‘il bolalarda mardlik, to‘g‘riso‘zlik, qat’iyatlilik, vijdonlilik sifatlari, qizlarda esa uyatchanlik, nazokatlilik, ziyraklilik sifatlari tarkib toptirilishi lozim, – deb hisoblaydi. Djon Lokk esa o‘quvchilarni uy sharoitida maxsus tayyorlangan tarbiyachi nazorati ostida o‘qitish lozimligini ta’kidlaydi. U o‘g‘il bolalarda xaqiqiy djentelmenlik sifatlarini shakllantirish uchun xorijiy tillar, geografiya,

matematika, falsafa kabi o‘quv fanlarini o‘qitish, qizlarga esa raqs, musiqa, san’atdan saboq berish zarurligini uqtiradi.

K.Gelvesiy esa ta’lim olishda o‘g‘il va qiz bolalarning teng huquqli ekanliklarini e’tirof etadi. Yan Amos Komenskiy o‘g‘il va qiz bolalarni birga o‘qitish tarafdori bo‘lib, ularga alohida-alohida ta’lim berish uchun xech qanday asos mavjud emasligini ta’kidlagan. I.G.Pestalossi ham turli jinsga mansub o‘quvchilarni alohida-alohida o‘qitish g‘oyasini tanqid qilib, ularga birgalikda ta’lim berishni yoqlagan.

Ko‘plab pedagoglar, psixologlar, sotsiologlarning ta’kidlashlaricha, o‘g‘il va qiz bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda jinsga xos muayyan xatti-harakatlar bilan bog‘liq. Jumladan, globallashuv, jamiyatda gibril madaniyatning tobora keng ko‘lam kasb etayotganligi o‘g‘il va qiz bolalarning xatti-harakatlaridagi jinsga xos nomutanosiblikning vujudga kelishiga asos bo‘lmoqda. Natijada genderni ijtimoiy konstruksiyalash tushunchasi vujudga keldi.

Genderning ijtimoiy konstruksiyasi shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida vujudga keladi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, gender stereotip va rollar o‘zgaruvchan xarakterga ega. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender rollar turli tarixiy sharoitlarda turli madaniyatlar ta’siri ostida o‘zgaradi. Chunonchi, M.Mid ham o‘g‘il va qiz bolalarning rollari muayyan jamiyatdagi ijtimoiy voqelik bilan bog‘liq holda o‘zgarishini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Uning ta’biricha, har bir jinsga xos bo‘lgan rollar tabiiy tarzda shakllanadi. Ushbu shakllanish ijtimoiy madaniy omillar yordamida jadallashadi.

Taniqli olimlar N.Smelzer va E.Giddens[38]larning ushbu yo‘nalishdagi ishlari xam muammoning nazariy talqinini yaratishda alohida ahamiyat kasb etgan. Ular shaxsning jinsiga ko‘ra, ijtimoiy rollarini belgilashning fundamental asoslarini yaratganlar.

Har bir jamiyatda mavjud bo‘lgan oilaviy munosabatlar tajribasi shaxsning gender rollarini belgilashda o‘ziga xos ahamiyat kasb etgan. Smelzerning ta’kidlashicha, ayollar va erkaklarning jamiyatdagi rollari muntazam o‘zgarib turadi va ushbu tendensiya saqlanib turadi. Shu bilan bir qatorda mutaxassis gender rollarni faollashtirish usullari va yo‘llarini ham ko‘rsatib o‘tadi.

Shuning uchun ham umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘g‘il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash maqsadida genderga xos madaniy dunyoqarash, ijtimoiy voqelik haqida aniq tasavvur hosil qilish talab qilinadi. Oilaviy munosabatlardagi gender rollar jamiyatdagi muammolar bilan bog‘liq holda shakllanadi va o‘zaro muvofiqlashadi. Agar jamiyatdagi tizim o‘zgarsa, gender bajaradigan rollarda ham o‘zgarishlar vujudga keladi. Rollardagi nomutanosibliklar oilaviy munosabatlarda xotin-qizlar va erkaklarning farzand

tarbiyasiga nisbatan mas’uliyatni to‘g‘ri taqsimlamaganliklari bilan ham izohlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Hofstede G. Masculinity and Femininity: The taboo dimension of national cultures, 1998. SAGE Publications Inc. 238 p.
2. <https://constitution.uz/uz>.
3. Tojiboyeva X.M. “Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari” // Monografiya. – Toshkent: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2021. – 208 bet.
4. https://pikabu.ru/story/sotsialnaya_filosofiya_xviii_veka_zhanzhak_russo_6544057
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/Гелвеций,_Клод_Адриан
6. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2021). The pedagogical system of preparing boys for family relationships in general secondary schools. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 48(8).
7. Арипов, Ш. О. (2022). Ёшларни оилага тайёрлашда оилада эр ва хотиннинг айрим мажбурият ва бурчларини қонуний жиҳатдан тушунтириш. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 68-75.
8. Aripov, S. O. (2020). Socio-psychological role and significance of the family in preparing children. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 311-313).
9. Olimovich, A. S. (2023). Diniy va dunyoviy bilimlar asosida ajrim sabablarini yoshlarni oilaga tayorlashda yetkazib berish. *ijodkor g‘qituvchi*, 3(26), 335-338.
10. Olimovich, A. S. (2023). The Role of Parents in the Formation of Young People and the Imagination of the Family. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 2(4), 4-8.
11. I Tuychieva, S Aripov, D Madaminova... - AIP Conference ..., 2023 - pubs.aip.org Language and computer in the development of ommunicative competence of school children...The teacher needs to develop social-emotional skills that will motivate students to succeed in and out of the classroom. In order to develop students' social and emotional skills, it instills ...
12. AS Olimovich History of development of family relations - IMRAS, 2023.
13. Aripov Shokirjon Olimovich “Educational Thoughts on Preparing Young People for the Family in Islamic Teachings” *Journal of Ethics and Diversity in International Communication* | e-ISSN: 2792-4017 | www.openaccessjournals.eu | Volume: 3 Issue: 2 2023.

APPROACHES TO ENHANCE THE CREATIVE SKILLS OF FEMALE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

Gulyamova Nigina Azimovna

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti, PhD tadqiqotchi

E-mail: nigina.madina1994@gmail.com

Abstract: the article delves into the importance of nurturing and enhancing the creative abilities of the educators, particularly in the context of primary school education. The article highlights the professional and pedagogical aspects that are crucial for promoting creativity among educators working with young children. By emphasizing the significance of creativity in the teaching profession, the article underscores the need for continuous growth and development in this area. The article serves as a valuable resource for educators and professionals seeking to enhance their creative abilities and effectively cultivate creativity in primary school settings.

Key words: creative ability; collaborative lesson; new perspectives; innovative classroom; practical strategies.

Аннотация: в статье рассматривается важность воспитания и повышения творческих способностей педагогов, особенно в условиях начального школьного образования. В статье освещены профессионально-педагогические аспекты, имеющие решающее значение для развития творческих способностей педагогов, работающих с детьми раннего возраста. Подчеркивая значение творчества в педагогической профессии, статья подчеркивает необходимость постоянного роста и развития в этой области. Статья служит ценным ресурсом для педагогов и специалистов, стремящихся повысить свои творческие способности и эффективно развивать творческие способности в начальной школе.

Ключевые слова: творческие способности; совместный урок; новые перспективы; инновационный класс; практические стратегии.

Annotatsiya: maqolada, ayniqsa, boshlang‘ich maktab ta’limi sharoitida o‘qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash va oshirishning ahamiyati haqida so‘z boradi. Maqolada yosh bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar o‘rtasida ijodkorlikni rivojlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan kasbiy va pedagogik jihatlar yoritilgan. Maqolada o‘qituvchilik kasbidagi ijodkorlikning ahamiyati ta’kidlangani holda, bu sohada uzluksiz yuksalish va rivojlanish zarurligi ta’kidlangan. Maqola boshlang‘ich maktab sharoitida o‘zlarining ijodiy qobiliyatlarini oshirish va ijodkorlikni samarali rivojlantirishga intilayotgan o‘qituvchilar va mutaxassislar uchun qimmatli manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijodiy qobiliyatlar; kollaborativ dars; yangi istiqbollar; innovatsion sinf; amaliy strategiyalar.

The rapid development of global education requires an innovative and creative approach to the educational process. Because it is characterized by an increasing need for creativity in all spheres of human activity, which occurs under the influence of innovative and creative creativity, which determines the development and direction of any society in the world. In foreign developed countries, including the USA, Canada, Germany, Russia, Japan, Korea, the educational process is carried out on the basis of an innovative and creative approach.

The President of the Republic of Uzbekistan Sh. On August 23, 2019, SH. M. Mirziyoyev, in a dialogue with employees of public education and higher education, discussing the current tasks that should be solved in the system of continuous education, noted: “...activities in educational institutions today are aimed at increasing the level of reputation of teachers who conduct it, like teachers themselves today, must have a new creative approach to the educational process,” [1] he expressed a number of opinions. So, today's teachers are actively involved in educational work; they are required to organize their activities in step with the times. Also, primary school teachers working in general education institutions must have general and special competencies and be able to show a creative approach in their work.

Professional growth and development of a person as a specialist inherently manifests itself as a process. Professional maturity is an important period of human ontogenesis, beginning with professional growth and development of ideas (14-17 years) and ending with professional activity (55-60 years). The formation and development of a creative personality depends on the mutual compatibility of changes in his internal and external world, socio-economic conditions and ontogenesis of a person - from birth to the end of his life, the content of activity, requiring continuity and continuity.

It is known that professional experience is reflected as the integration of knowledge, skills and abilities. However, the acquisition by a primary school teacher of professional competencies and skills of creative activity requires not only the integration of practical skills and competencies, the development of methods and means for effectively organizing the activities of a specialist, but also mastery of the methodology. professional creativity requires the development of creative thinking and sufficient assimilation of personal qualities of a creative nature.

In order to fully understand the general essence of the process of developing the creative potential of primary school teachers, it is necessary first of all to understand the meaning of the concepts of “creativity” and “creative approach”.

According to Ken Robinson, “creativity is a collection of original ideas that have their own value” [6, p.74]. And Gardner, in his research, explains this concept as follows: “creativity is a practical action performed by a person, which should reflect a certain novelty and have a certain practical value” [7, 110 p.].

Creativity characterizes a person as a whole or his specific characteristics, mental acuity. Creativity is also reflected as an important factor of talent. According to the American psychologist P. Torrance, “creativity is a problem of putting forward scientific hypotheses; testing and modification of hypotheses; identifying the problem based on the formation of solution results; it expresses sensitivity to the mutual opposition of knowledge and practical actions to find a solution to the problem” [3, p. 86].

In Embale's terms, creativity means “the possession of highly unusual skills along with deep knowledge of a particular field” [5].

Creativity (Latin, Ing. “to create” - creativity, “creative” creator) - characterizes a person's readiness to develop new ideas and expresses the importance of creative ability, which is part of talent, as an independent factor. A person's creative abilities are manifested in his thinking, communication, feelings and certain types of activities.

Possessing creative qualities, teachers direct their personal abilities, natural and social energy to the high-quality and effective organization of professional activities. It also helps to create new ideas that are different from the traditional approach to organizing the educational process, not to think in a single template, originality, initiative, and intolerance of uncertainty.

Therefore, a creative approach to organizing the professional activities of a teacher with creative qualities, activity in creating new, advanced ideas that serve the development of educational activities and personal qualities of students, independent assimilation of advanced pedagogical achievements and experience” training is also aimed at gaining the experience of a constant and consistent exchange of ideas with colleagues about pedagogical achievements.

It is worth noting here that every person by nature has the ability to be creative. So how can a person demonstrate that they have creative abilities? At this point, Patti Drapeau advises: “If you think you are not creative, I suggest you start organizing activities right now to develop creative thinking. In fact, the point is not whether you are creative or not, but to organize activities in the spirit of creativity and strive to try out new ideas in practice” [3, 4 p.].

According to Patty Drapeau, creative thinking is, first of all, complex thinking about a specific problem. Integrated thinking requires teachers to draw on multiple ideas when implementing learning objectives, problems, and goals. On the other

hand, one-way thinking is based on only one correct idea. In observation, one-sidedness and versatility of thinking about the problem cannot be denied. Therefore, unified and comprehensive thinking is equally important in the formation of creativity.

That is, when performing a task or solving a problem, a person looks for several solution options (multidimensional thinking), and then settles on the only correct solution that guarantees the most optimal result.

A person’s creative abilities are manifested in his thinking, communication, feelings and certain types of activities. Creativity characterizes a person as a whole or his individual characteristics. Creativity is also reflected as an important factor in talent. In addition, creativity determines mental acuity and “ensures students’ active participation in the learning process.”

In addition, the existence of different opinions in the scientific understanding of the problem of creativity, the lack of a comprehensive conclusion is another manifestation of the relevance of the research topic. However, in many Western countries this problem has been analyzed and studied differently. For example, N.N. Nechaev, Yu.A. Ponomarev, D.V. Scientists such as Ushakov generally studied the issue of creativity as an individual psychological characteristic of a person, and Aghababyan A.R., Arutyunyan N.D., Aleinikov A.G., Andreev V.I., Vishnyakova N.F., Drapeau Pattila analyzed the spiritual and psychological aspects of creativity [3,4, 5,6,7].

By the 21st century, this term began to be used in the field of education of the Republic of Uzbekistan. Especially in “Innovative Pedagogy,” which has begun to emerge as a separate and young branch of pedagogy, we often come across this term. R.A. Mavlonova in her textbook “Pedagogy, Innovation, Integration in Primary Education” specifically focused on the issues of creativity and its formation. The manual deeply analyzes the content and essence of the concept of creativity. However, the scientific-theoretical, scientific-pedagogical aspects of the problem of creativity, as well as in the process of mastering professional and personal competencies, have not been studied as a special object of scientific research. The modern system of continuing education requires a creative approach.

Creativity is a process directly related to innovation. After all, in order for a teacher to be creative, he must be aware of the latest news in his field, as well as events and developments throughout society, and be able to correctly use innovative news in his work. Therefore, a teacher can, in any situation, any process and at any time, look for the most effective way and effectively organize the educational process, putting it into practice, quickly, understandably, conveniently, easily and effectively for the minds of students. they say it is a form of creativity.

Getting acquainted with the research conducted by the above-mentioned scientists and educators, especially the scientist R.A. Mavlonova, summarizing them all, we can recognize the following points:

1. Creativity is a pedagogical category that encourages a person to innovate (create something new).

2. Creative potential is the integration of the professional and personal qualities of a teacher. Because if a teacher is not naturally curious and ambitious, he will never be able to be creative.

3. Creativity is not a quality that appears in teachers on its own; it is a teacher's desire to innovate, to overcome difficulties that arise in the process of mastering innovations and applying them in their teaching activities; innovative innovations are associated with the ability to actively and creatively use in their work and have your own original ideas, find optimal solutions.

Based on the author's approach, the content of the concept of creative potential can be explained as follows: Creative potential is an integral part of human spirituality as a category that develops the personality, a factor in the self-development of the individual, the basis of the vitality of the individual, the knowledge acquired by the individual, is manifested not in versatility, but in the desire for new things. ideas and in reforming and changing established stereotypes in the process of creating something new, in making unexpected and unusual decisions in the process of solving life problems.

The creative potential of a teacher is reflected as his general characteristic. This is the first condition and result of creative activity. This quality represents a person's ability and willingness to express himself. In addition, on the basis of creative potential, the overall personal abilities, natural and social strength of each specialist are manifested. Creative potential is closely related to cognitively oriented creativity.

When organizing educational activities, a modern teacher abandons pre-planned activities, forms and develops independent, critical, logical, creative thinking in students, encourages them to think creatively, i.e., to assimilate new ideas. changing their attitude towards learning, motivating them to achieve should be the main factor.

The formation of teacher creativity comes from “needs, orientations and concepts of the Self.” The requirement of time is that the teacher's creative activity must be manifested in all types of teaching activities. A general conclusion is formed that the creative activity of a teacher is connected, first of all, with pedagogical skills.

REFERENCES:

1. Public education and higher education system of the President of the Republic of Uzbekistan his speech at the meeting with his teachers. 2019.08.23.
2. President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, 24, 2020 the text of the January Address to the Oliy Majlis. <http://uza.uz>
3. Drapeau Patty. Sparking student creativity (practical ways to promoteminnovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. - p. 260
4. Agababyan A. R., Harutyunyan N. D. On the issue of the relationship between creativity and personal characteristics // Ananyev Readings, 2007: Materials scientific and practical conference. St. Petersburg, 2007, pp. 598–599.
5. Aleynikov A.G. About creative pedagogy / A.G. Aleinikov // Vestnik higher school. - 2009. - No. 12. - pp. 29-34.
6. Andreev V.I. Pedagogy of creative self-development. Innovative well. – Kazan: KSU Publishing House, 1996. – 566 p.
7. Vishnyakova, N.F. Creative acmeology. Psychology of higher education education / N.F. Vishnyakova. - Mn.: Narodnaya Asveta, 2007. - 300 p.

MUTAXASSISLARNING GENDER YONDASHUV ASOSIDA MADANIY MUVOFIQLIKKA OID QARASHLARI

N.T.Jalilova

O‘zPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya: Oliy pedagogik ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarga sharq va g‘arb pedagoglari tomonidan ilgari surilgan madaniyatga muvofiqlik tamoyiliga oid didaktik qadiyatlarni qiyosiy o‘rganish muhim masalardan biridir. Maqolada sharq va g‘arb pedagoglari ilgari surgan madaniyatga muvofiqlik g‘oyalari mazmuni qiyosiy tahlil asosida aks ettirilgan.

Tayanch so‘zlar: pedagogik meros, didaktik qadriyat, madaniyat, tamoyil.

Ta’lim-tarbiyaning madaniyatga muvofiqlik tamoyili o‘qitish va tarbiyalash jarayonida milliy-ma’naviy madaniyatdan imkon qadar kengroq foydalanishni taqozo etadi. U pedagogik faoliyatini qay tarzda tatbiq etish, bunda ta’lim oluvchining ruhiy-fiziologik, gender va boshqa tabiiy xususiyatlariga tayanish va tegishli shakl, metod va vositalarni qo‘llashni nazarda tutadi.

Ushbu tamoyil Sharqda birinchi renessans davrida Abu Nasr Forobiy tomonidan ilmiy-falsafiy asoslangan bo‘lsa, G‘arbda 1850-yillarda nemis pedagogi Adolf Disterveg tomonidan ilmiy-pedagogik ishlab chiqilgan.

Ma’lumki, Sharqda ta’lim-tarbiyaning maqsadi G‘arbnikidan farqli ravishda komil insonni tarbiyalashga qaratiladi. Ushbu g‘oya hamdo‘stlik davlatlari pedagoglari e’tiborini jalb etib, A.N.Djurinskiy va G.M.Kodjaspirovaning

“Pedagogika tarixi” o‘quv qo‘llanmasi orqali rossiyalik talabalar Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Nosir Xisrav, Muslihiddin Sa‘diy Sheroziy, Kaykovus kabilarning pedagogik merosini o‘rganayotganlari e‘tiborga molikdir [1].

Sharqda didaktikaning markaziy muammosi - nimanı o‘qitish va qanday o‘qitish masalasi san‘at bilan tenglashtirilib, uni muayyan qonun-qoidalar bilan asoslash mantiqsiz sanalgan va u haqida ilmiy-metodik asarlar yozilmagan. Lekin G‘arbdan (didaktikaning asoschisi Ya.A.Komenskiy hamda tarbiyaning madaniyatga muvofiqlik tamoyili asoschisi Distervegdan) 8 asr oldin Sharq allomalari ta‘limning ilmiylik, ko‘rgazmalilik, nazariya va amaliyot birligi, tizimlilik, izchillik, mantiqiylik (isbotlash va dalillash), kuzatish va takrorlash, tushunarlilik (yaqindan uzoqqa, osondan qiyinga o‘tish) kabi didaktik prinsiplariga oid g‘oyalarni falsafiy bayon etishgan. Sharq allomalarining didaktik qarashlari G‘arbga kuchli ta‘sir ko‘rsatganini tarixiy dalillar ham isbotlaydi: Ispaniya arablar tomonidan istilo etilgach, G‘arbda ta‘lim-tarbiya 8 asr davomida Sharq ilm-fani ta‘sirida shakllandi.[2] Islom Andaluziyasining Qurtabo shahri(Kardova)da 800 madrasa, 70 ta kutubxona mavjud bo‘lib, I.Gasprinskiyning ta‘kidlashicha bu davrda “Faranglar kelib, Andaluziya maktab-madrasalarida o‘qidilar. Yevropa Qurtabo madrasalaridan andoza olib, universitetlarini qurdi. Xullas, insoniyat taraqqiyotini yangi bir bosqichga olib chiqqan G‘arb ilm-fanining tamal toshi ... musulmonlar Ispaniyasi tomonidan qo‘yilgan edi” [3,65]. G‘arbda Ibn Sino, Forobiy, Ibn Ro‘shd, Imom G‘azzoliy asarlari qator nufuzli oliy o‘quv yurtlarida o‘qitildi. 1312 yildan Vena sobori qaroriga ko‘ra, Parij, Rim, Oksford, Bolonya, Salomansk oliy o‘quv dargohlarida Sharqshunoslik kafedralari faoliyat yurita boshlaydi. Shu tariqa Sharq G‘arbga madaniyat tashuvchi asos vazifasini o‘tadi.

Olimlarning ta‘kidlashicha, Oksford universiteti professori Rodjer Bekon (XIII asr) Al Forobiy va Ibn Sinolarning xulosalarini chuqurlashtirib, o‘zining “katta”, “o‘rtacha” yoki “kichik” qomusiy kitoblarini yozadi. Bu asarlar XV-XVI asrlarda Ovropa pedagogikasida pansofik harakatga turtki beradi. Uning asoschilaridan biri chet el pedagogi Yan Amos Komenskiy edi.[4, 46]

Mil. avv. VII-VI asrlarda “Avesto” otashparastlik dini asoschisi Zardusht jamiyatni Gumata (Gumata-ezgu fikr), Gukta (Gukta-ezgu so‘z), Gvarshta (Gvarshta-ezgu amal) bosh tamoyillari asosida tarbiyalash g‘oyasini ilgari surgan bo‘lib, uning ushbu tamoyili Rim faylasufi Arestotel (mil avv. 384-322 y/y.)ning “Ritorika” asarida ilgari surgan jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani uzviy amalga oshirish, avval tana haqida g‘amxo‘rlik, so‘ng esa tarbiyalanuvchining ruhi haqida g‘amxo‘rlik qilish borasidagi qarashlariga hamohangdir. Faylasuf o‘z asarida go‘zallik sog‘lomlik, iste‘dod, xotira, zehnlilik, ziyraklik kabilar ne‘mat ekanligi, nutq va amaliy faoliyatni rivojlantirish zarurligi [5,352]ni deb ta‘kidlaydi.

Sharqda birinchi renessans davriga xos didaktik qadriyatlar Qadimgi Rim faylasuflarining ta’lim-tarbiya sohasidagi ilg‘or g‘oya va qarashlari ta’sirida shakllangan. Platon (Aflotun) (e.a. 427-347)ning davlatning istiqboli uning tarbiyaga qilayotgan g‘amxo‘rligiga to‘g‘ri mutanosibligi haqidagi fikri G‘arb va Sharq zamonaviy pedagogik fikr taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Bu fikr XVII asr oxiri - XIX asr boshida G‘arbiy Ovrupani uyg‘otib, XX asrda esa nochor Yaponiyani jahonning oliy taraqqiyot bosqichiga olib chiqqanligini e’tirof etish lozim. Hozirgi kunda ham ta’limning yetakchi mavqeini mustahkamlash haqida fikr yuritilganda barcha davlatlarda, jumladan O‘zbekistonda ham Platonning ushbu konsepsiyasiga murojaat etiladi [6, 4-7].

Sharqda Abu Nasr Forobiy (873-950), Abu Rayhon Beruniy (973-1048) va Ibn Sino (980-1037) qadimgi Rim mutafakkirlari pedagogik qarashlarini yaxshi o‘rganib, ularning ayrim g‘oyalarini rivojlantirganlar. Beruniy Ibn Sino bilan yozishmalarida Arestotelning aql va his-tuyg‘u yordamida xulosa chiqarish haqidagi konsepsiyasiga o‘zining kuzatish va tajribaga asoslanib xulosa chiqarish konsepsiyasini qarshi qo‘yadi. Ya’ni, u bilimlarning amaliy isbotlanishini talab etadi [7,8]. Bundan Beruniyning bilish nazariyasiga modernistik yondashganini ko‘rish mumkin. Beruniy kuzatish va tajriba konsepsiyasi tabiiy-matematik bilimlarni o‘zlashtirishning eng ishonchli usuli hisoblanadi. Ibn Sino esa yuqoridagi masalada Arestotelning yondashuvini ma’qul topgan. Ta’kidlash joizki, Ibn Sino “Isog‘uji” (Aristotelning mantiq ilmiga oid asari kirish qismi), “Uludus kitobi” (Evklid asari), “Al-Majastiy” (Ptolemeyning “Almagest” asari), “Moba’d ut-tabi’at” (Aristotelning “Metafizika” asari) bo‘yicha maxsus ta’lim ham olgan.

Al-muallim as-soniy (“Ikkinchi muallim”, “Sharq Arastusi”) sifati bilan mashhur Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida Platon (mil avv. 428/427 yoki 424/423 – 348/347) g‘oyalariga xamohang huquqiy ta’lim-tarbiya ustuvorligi tamoyili ilgari suriladi. Platon Forobiy kabi ta’limning funksiyasi qonunga bo‘ysinadigan ideal davlat fuqarosini tarbiyalash deb hisoblab, o‘zi asos solgan oliy dorilfunun - “Akademiya” (mil. avv. 387-yilda ochgan)da iqtidorli davlat maslahatchilari tayyorlagan.

Tarbiyaning madaniyatga muvofiqlik tamoyili asoschisi Adolf Disterveg (1790- 1866) uning mohiyatini “tarbiyada zamonaviy madaniy muhit, Vatan madaniyatining maxsus xususiyatlarini nazarda tutish, o‘quvchini muayyan ijtimoiy-tarixiy hayot sharoitlari va ularga mos insoniy madaniyatni nazarda tutgan holda tarbiyalash” da deb biladi[8]. Abu Nasr Forobiy esa oqil insonning jamiyatdagi mavjud madaniyatga mos xulq-atvorga ega bo‘lishi zarur deb hisoblaydi[9]. Har ikki olim g‘oyalarida anologik tendensiya mavjud bo‘lib, Forobiy

Distervegdan qariyb 9 asr avval ta’lim-tarbiyada madaniyatga muvofiqlik g‘oyalariga asos solgan.

Fikrimizcha, har ikki olimning madaniyatga muvofiqlik tamoyili borasidagi qarashlarini yanada chuqur o‘rganish qiyosiy pedagogikada o‘ziga xos qiziqarli tajriba bo‘la oladi hamda Markaziy Osiyo allomalarining G‘arb madaniyatiga hamda ta’lim-tarbiyasiga ta’sirini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. А.Н.Джуринский. Истории педагогики: Учеб. Посб. Для студентов педвузов. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.;
2. F.Sulaymonova. Sharq va G‘arb (Qadimgi davrlar va o‘rta asrlar madaniy aloqalari). Monografiya. – T.: O‘zbekiston, 1997. – 415 b.
3. И.Гаспринский. Хаёт ва мамот масаласи. Танланган асарлар. – Т.: Маънавият, 2006. -318 б. – 65-б.
4. Tursunov I.Y., U.Nishonaliyev. Didaktika kursi. Darslik. T.: O‘qituvchi, 1997. – 232 b. -46-b.
5. Arastu. Poetika. Axloqi kabir. Ritorika. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2011. – 352 b.
6. M.Quronov. Istiqlol va taraqqiyot yo‘lining pedagogik kafolatlari // Xalq ta’limi, 1993, № 4-5. -4-7-betlar, 4-b.
7. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar (arabchadan A.Rasulov tarjiması. Izohlar muallifi: I.Abdullayev, I.Rasulov. Mas’ul muharrirlar: I.Abdullayev, O.Fayzullayev). T.1. – T.: Fan, 1968. – 488 b. – 8-b.
8. Дистервег, Адольф. Руководство к образованию немецких учителей. – <https://WWW.google.com/url>
9. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 293 b.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Азимова Гулнозахон Муроджоновна

Преподаватель государственного образовательного учреждения
«Ходжандский государственный университет имени академика Бабажана
Гафурова»

Аннотация: в статье раскрыты международные подходы к формированию национально-культурного поведения студентов на основе гендерных моделей.

Ключевые слова: гендерная модель, международный подход, национально-культурное поведение, педагогика, студент, преподаватель.

Annotatsiya: maqolada gender modellari asosida talabalarning milliy va madaniy xulq-atvorini shakllantirishga xalqaro yondashuvlar ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: gender modeli, xalqaro yondashuv, milliy-madaniy xulq-atvor, pedagogika, talaba, o‘qituvchi.

Abstract: the article reveals international approaches to the formation of national and cultural behavior of students based on gender models.

Key words: gender model, international approach, national-cultural behavior, pedagogy, student, and teacher.

Современные гендерные исследования в педагогической науке представляют для нас особый интерес, поскольку в нашем обществе принята ментальность с точки зрения социокультурной оценки и интерпретации половых различий.

Гендерная культура - это система знаний о биосоциальных особенностях мужчин и женщин, норм и ценностей, организующих их повседневную совместную деятельность, которая определяет роли и модели поведения личностей в зависимости от половой принадлежности, характера взаимодействия с окружающими, социальный статус во всех аспектах жизнедеятельности.

Гендерная культура (фр. *égalité* - равенство) [1] основывается на принципах гендерного равенства, признании и соблюдении норм мирового законодательства в отношении прав мужчин и женщин.

В высшем образовательном учреждении гендерная культура представляет собой культурно-образовательную среду, включающую административно-кадровую политику, образовательные стандарты, научные исследования, этические принципы взаимодействия, личные суждения преподавателей и студентов о роли мужчин и женщин, транслируемые ими в рамках образовательного процесса.

Структура гендерной культуры включает в себя три основных компонента: когнитивный (знания об особенностях мужчин и женщин, а также понимание исторической изменчивости и социально-культурной определенности их общественных ролей и статусов), аксиологический (ценности, нормы, принципы, определяющие взаимодействия между людьми) и праксиологический (принятые и допустимые модели поведения), где каждый компонент связан с определенными функциями гендерной культуры, раскрывающими ее практическую значимость.

Когнитивная составляющая определяет гносеологическую и семиотическую функции. Осмысление исторических событий с точки зрения их влияния на жизнь мужчин и женщин, анализ знаково-символического содержания явлений культуры и духовной жизни личности формирует аналитичность и широту мышления.

Аксиологический компонент позволяет выделить гуманистическую и ценностную функции, роль которых раскрывается в понимании и принятии принципов гуманизма и равноправия, а также в приобщении к общечеловеческим ценностям и жизненным принципам.

Коммуникативная и индивидуализирующая функции проявляются в праксиологической составляющей гендерной культуры, обеспечивая, с одной стороны, эффективное взаимодействие между парнями и девушками и раскрытие личностного потенциала посредством выхода за пределы стереотипов, с другой стороны.

Гендерная культура формируется как результат гендерного образования – целенаправленного процесса воспитания адекватной оценки различий между студентами и понимания их равенства, несмотря на различия, на практике, реализуемой в процессе изучения учебных дисциплин по гендерной проблематике.

Применение гендерной теории и методологии преподавателями требует специальных компетенций от педагогов, что, в свою очередь, актуализирует вопрос о непрерывном образовании и самообразовании в данной сфере.

Элементами системы непрерывного гендерного образования являются: социальный запрос, институциональные возможности, методический потенциал и психологическая готовность к восприятию идеи.

Сосредоточивая в себе наиболее образованных представителей общества, высшее образовательное учреждение является уникальной средой для развития гендерной культуры, располагая для этого как научно-методической базой, так и возможностью практического внедрения теоретических разработок в образовательный процесс.

Одним из наиболее действенных механизмов развития гендерной культуры является участие в международных программах, предоставляющих возможность осознать себя частью глобального процесса развития равноправия в мире.

Международные программы создаются с целью защиты прав женщин в различных жизненных ситуациях: избирательное право, право на труд и его достойную оплату, право на образование, брачно-семейные права, право на отпуск по беременности и родам, право на телесную неприкосновенность и

защиту от насилия. Они являются одной из главных движущих сил крупнейших изменений в социальном устройстве современных обществ.

По версии журнала Forbes [2], список наиболее влиятельных организаций, реализующих международные проекты по защите прав женщин, возглавляет созданное в 2010 году подразделение Организации Объединенных Наций – UN Women (ООН Женщины).

Стратегическими приоритетами UN Women являются достижение равноправного участия женщин в системе управления, достойного труда и гарантированного дохода, защита от насилия, активное участие женщин в обеспечении устойчивого мира и предотвращении международных конфликтов. Помимо разработки глобальных нормативно-правовых документов, UN Women предоставляет техническую и финансовую поддержку для решения проблем женщин, проводит мониторинг общественного прогресса в достижении гендерного равенства. Кроме того, в список попали такие гендерные программы, деятельность которых направлена на развитие экологического сознания и охрану окружающей среды (WEDO – Women’s Environment and Development Organization), предотвращение военных конфликтов и минимизацию их последствий (Women’s International League for Peace and Freedom (WILPF), поддержку женского предпринимательства (Business and Professional Women’s Foundation). Стоит отметить, что одну из лидирующих позиций в списке занимает Graduate Women International – международная организация женщин-выпускниц вузов, выступающая в поддержку расширения прав и возможностей женщин путем обеспечения доступа к качественному среднему, высшему и послевузовскому образованию, а также непрерывному обучению.

Идеи гендерного равенства встречают серьезное сопротивление в ряде стран в виду религиозных и культурных традиций, в основе которых лежит такая картина мира, когда в обществах имеют место неравенства мужчин и женщин. Мир стал слишком сложным и многослойным, в связи с этим, возникновение и развитие женских организаций во многих континентах является логичным процессом, свидетельствующем о необходимости конструктивных перемен и готовности женщин к их осуществлению.

Кроме того, огромный вклад в развитие гендерных исследований во всем мире вносит Китай, а Всекитайская федерация женщин является важнейшим международным центром защиты прав и интересов женщин. Именно в этой стране состоялся самый масштабный в истории мирового женского движения форум – IV Всемирная конференция по положению женщин, где произошло

подписание одного из важнейших документов ООН, касающихся вопросов гендерного равенства – Пекинской декларации 1995 года [3].

Этот факт свидетельствует о том, что сегодня необходимо кардинально-конструктивно подходить к решению гендерных проблем в мировом масштабе. Основным достижением для системы гендерного образования стало подтверждение требования ООН к государствам осуществлять анализ положения женщин в своих странах и направлять в ООН ежегодные национальные доклады. В качестве научного результата стоит подчеркнуть долгожданную институционализацию понятия «гендерный».

В общественном плане это событие стало катализатором женского движения в высшем образовании и, в частности, создания Форума Женщин-Президентов Университетов, который был создан по инициативе Университета коммуникации Китая в 2001 году и с тех пор является мировой площадкой для обсуждения вопросов развития высшего образования и роли женщин в этом процессе. На сегодняшний день международный статус WWUPF обеспечивается за счет постоянно поддержки и представительства ООН и ЮНЕСКО. За прошедшие годы проведено восемь форумов и семь субфорумов в разных странах, общий состав участников которых составил более 1100 женщин-президентов из более чем 100 стран и регионов. На данных субфорумах обсуждаются различные вопросы по следующим темам: положение женщин в политике, проблемы женщин в семье, гендерное равенство и формирование лидерских качеств в женщинах, занятых в сфере образования. Президент Академии женского лидерства Китая, профессор Лю Цзинань отметила, что единственный путь развития общества лежит через развитие образования.

Директор Отдела по вопросам гендерного равенства ЮНЕСКО Сание Гюлсер Корат обратила внимание на ряд ключевых проблем женщин, работающих в системе высшего образования, что позволило сформулировать пять принципов для развития гендерной культуры в высшем образовательном учреждении: прозрачность процедур назначения и продвижения по службе; обеспечение законодательной и инфраструктурной поддержки; искоренение гендерных стереотипов и предубеждений; позиционирование опыта успешных женщин-лидеров как образцов для подражания для других женщин; привлечение мужчин к поддержке и развитию гендерной культуры.

Несмотря на огромную работу, которая проводится в высших образовательных учреждениях на основе международных подходов, имеют место и проблемные моменты. К примеру, в исследовании Йельского

университета ученые представили материалы для заявлений от студента, претендующего на должность руководителя лаборатории, который также собирался поступить в аспирантуру. Половина экспертов получила заявку с мужским именем, а половина получила точно такое же заявление с женским именем. Результаты показали, что соискатели «женского пола» были оценены значительно ниже, чем «мужчины», по уровню компетентности, способности к найму и желанию ученого наставлять студента [4].

Анализ традиционных практик назначения и продвижения по службе в большинстве стран мира показывает, что йельский факт не единственный в мире и имеют место факты, где женщины повсеместно исключаются по причинам, которые не связаны с их компетентностью или способностью выполнять ту или иную работу. В связи с этим, важно обеспечить многосторонний подход при формировании национально-культурного поведения студентов на основе гендерных моделей. Вот почему особая роль педагогического образования признается во всем мире, поскольку от качества образования учителя зависит будущее его учеников.

ЛИТЕРАТУРА:

1. https://www.google.com/search?sca_esv=556fd070db8e09d3&q
2. <https://eca.unwomen.org/ru/about-us/about-un-women>
3. https://www.un.org/ru/events/pastevents/women_conf_beijing_1995.shtml
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-zhenskie-proekty-kak-faktor-formirovaniya-gendernoy-kultury-universiteta>

GENDER YONDASHUV ASOSIDA YOSHLARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O‘ZIGA XOS IJTIMOIIY- PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Xudayqulov Xol Jumayevich

Mirzo Ulug‘bek nomidangi O‘zMU “Pedagogika va umumiy psixologiya”
kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori.

E-mail: xol.xudayqulov.51@mail.ru

Тел: 90-128-47-10.

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari haqida to‘xtalib, unda ijtimoiy hayotdagi turli muhit va sharoitlarda, bshlajak oildagi ota-onaning bolalar tarbiyasini tashkil etishda qo‘llaniladigan munosabatlarning bir-biriga mos kelmasligi,uning oqibatlari ijtimoiy tarbiya negizida bolalarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilishiga to‘xtaladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy oila, ijtimoiy xususiyat, psixologik- pedagogik xususiyatlari, oilaviy muhit, ma’naviy-axloqiy tarbiya, oilada ota-onaning tarbiyaviy roli, oiladagi nizolar, nizolar oqibatida bolalar hayotidagi xaflari, mehnatsevarlik, jismoniy kuch ishlatmaslik, oilada bolalarni iqtisodiy munosabatlarga tayyorlash.

Аннотация: в данной статье рассматриваются специфические социально-педагогические особенности подготовки современной молодежи к семейным отношениям, в которых проявляется противоречивость отношений, используемых при организации воспитания детей родителями в разных средах и условиях общественной жизни, ее последствия, на основа социального воспитания, нравственность детей - перестает уделять особое внимание нравственному воспитанию.

Ключевые слова: современная семья, социальные характеристики, психолого-педагогическая характеристика, семейная среда, духовно-нравственное воспитание, воспитательная роль родителей в семье, конфликты в семье, проблемы в жизни детей вследствие конфликтов, упорного труда, неприменения физической силы. , готовя детей к экономическим отношениям в семье.

Annotation: This article focuses on the specific socio-pedagogical features of preparing today's youth for family relations, in which the inconsistency of the relations used in the organization of children's education by parents in different environments and conditions of social life, its consequences, on the basis of social education, children's moral - stops paying special attention to moral education.

Key words: modern family, social characteristics, psychological - pedagogical characteristics, family environment, spiritual and moral education, the educational role of parents in the family, conflicts in the family, problems in children's lives as a result of conflicts, hard work, not using physical force, preparing children for economic relations in the family.

Yangi renesans davrida zamonaviy oilalarning ijtimoiy- pedagogik xususiyatlariga to‘xtalar ekanmiz, unda hozirgi vaqtda bugungi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari, zamonaviy rivojlanish xususiyatlariga ega ekanligi ko‘zga tashlanadi. Shunday ekan bugungi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlarini anglab yetishi, o‘ziga xoslikning ota-onalar birinchi bo‘lib yoshlarga ibrat-na‘muna sifatida o‘z faoliyatlarida buni inobatga olishsa, tarbiyaviy imkoniyatlarini oshirishga yordam bergan bo‘lar edilar. Bugungi zamonaviy yoshlarni oilaviy munosabatlar rivojining o‘ziga xosliklaridan biri – bu shahar va qishloqdagi oilalarining ijtimoiy hayot tarzidagi farqda namoyon bo‘ladi.

Masalan: qishloqlarda har bir bola o‘zining boshqalar tomonidan qattiq nazorat ostida ekanligini his etadi. Bu, bir tomondan, hodisa ijobiy bo‘lsa, boshqa tomondan, bunday ijtimoiy nazorat tor manfaatparastlikni keltirib chiqaradi. Shahar hududi katta bo‘lganligi sababli bu kabi amaliy nazorat bo‘lmaydi. Ko‘pgina hollarda garchi ko‘p qavatli bir uyda, hatto bir pod‘ezdda istiqomat qilsalarda qo‘shnilar bir-birlarining farzandlarini tanimasliklari mumkin.

Ota-ona qanchalik yuqori ma‘lumotga ega bo‘lsalar ularning bolalari ta‘lim muassasasida shunchalik muvafaqqiyatli o‘qishadi. Zamonaviy ota-onalar ma‘lum kasb yoki hunar egalari bo‘lib, bolalarning tarbiyasini butunlay bobo va buvilarga topshirib qo‘yishgan. Ko‘p holatlarda katta avlod vakillari hamda yosh ota-onalar tomonidan bolalar tarbiyasini tashkil etishda qo‘llaniladigan metodlarning bir-biriga mos kelmasligi bu jarayonda turli ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

Oilalarning bozor iqtisodiyoti sharoitida moddiy jihatdan turlicha ta‘minlanganligi ham oilada bolalarni tarbiyasini tashkil etish jarayoniga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi. Odatda har bir oilada bolalarning turli ehtiyojlari uchun oila daromadining 25 foizidan 50 foizigacha hajmdagi mablag‘ sarflanadi.

Oiladagi farzandlar sonini kamaytirish, tug‘ilishning oldini olish – zamonaviy oilalarning o‘ziga xos muhim xususiyatlaridan biri. Ayni vaqtda shahar yoki qishloqda bo‘lishidan qat‘iy nazar oilalarda bir-ikki nafar bola tarbiyalanmoqda. Tug‘ilishni kamaytirish ko‘plab sabablarga bog‘liq murakkab jarayon sanaladi. Bu boradagi asosiy sabablar quyidagilardir:

- 1) ota-onaning ish bilan bandligi;
- 2) maktabgacha ta‘lim muassasalarining bolalarni o‘zida yetarlicha qamrab olmasligi;
- 3) bola tarbiyasida moddiy ta‘minot ahamiyatining ortishi;
- 4) qulay bo‘lmagan turar-joyga egalik;
- 5) oilaning xo‘jalik sharoiti;
- 6) ota-onalarning “o‘zi uchun yashash” kabi xudbinona qarashlarga egaligi.

Bugungi kunda tug‘ilishni kamaytirish masalasini hal qilishda yana bir pedagogik muammo kun tartibiga qo‘yilmoqda. Bu kam bolali oilalarda bolalarni tarbiyalashga doir samarali metodlarni ishlab chiqish va o‘rganish zamonaviy oilalarning ijtimoiy psixologik va pedagogik xususiyatlariga bog‘liqdir.

Bu borada bugungi yoshlar ya‘ni bo‘lajak ota-ona nikohdan o‘tmasdan avval oilaviy hayotni tashkil etish hamda farzandlar tarbiyasini yo‘lga qo‘yishga psixologik jihatdan tayyor bo‘lishlari zarurligini anglab yetishi lozim. Nikohdan keyin esa bu boradagi mas‘uliyatni yanada teran his etgan holda o‘z ustilarida izlanishlari, farzand tarbiyasini to‘g‘ri tashkil etish borasidagi ma‘lumotlarni o‘zlashtirishga e‘tibor qaratishlari maqsadga muvofiqdir. Biroq, ayni o‘rinda shuni

ham aytib o‘tish joizki, oilaviy hayotga qadam qo‘yayotgan yoshlarning barchasi ham bu borada yetarlicha pedagogik bilimlarga ega emas. Shuningdek milliy qadriyatlar va udumlar asosida o‘z xoxishlari bilan emas, ota-onalarning ko‘rsatmasi bilan oila qurish hollari ko‘zna tashlanadi. Bu esa hozirgi zamon ota-onalarni kerakli o‘quv adabiyotlari bilan ta‘minlash, mazkur adabiyotlarni o‘qib-o‘rganishni ular orasida keng tashviqot etishni talab etadi. Oila qurish uchun bugungi hamma yoshlar ham yetarlicha ma‘lumotga ega emas va oila qurish. Uni barqarorligini saqlashga tayyor emaslar. Ayniqsa milliy qadriyatlarga mos odatlarimiz, or-nomusimiz, yigitlarning g‘ururi hammada bir xil emasligi evazida ko‘plab onalar o‘z farzandlarini ko‘chalarga, ko‘p qavvatli uylar orasiga, shifxonalar eshigida qoldirib ketmoqda. Ba’zi bir onalar esa o‘z farzandlarini sotib yubormoqda, hatto ba’zi birlari esa o‘zini va farzandlarni joniga qasd qilib yuqori etajdagi uylardan otib yuboribmoqda va o‘zlarini ham uldirmoqdalar yoki o‘zlari bilan birga farzanlari bilan daryoga tashlab g‘arq bo‘lmoqdalar. Buday holatlar hatto og‘ir urushlarida ham bo‘lmagan, aksincha ayollarimiz butun mashaqatlarni o‘z bo‘yinlariga olib qora mehnat bilan birga urushga ketgan oila boshliqlariga maddiy-ma‘naviy ko‘mak berish bilan birga ota-onasidan yetim qolgan, urush maydonidan keltirilgan bolalarni olib boqishgan. Bu ayollar ham bizning onalar emasmi, qani ulardagi mehr-oqibat bugungi qizlarimizda bo‘lajak onalarda nega ko‘zga tashlanmayapti. Xuddi shunday bugungi yosh yigitlarimiz bo‘lajak otalar ham oilaviy munosabatlarda hali yetarlicha talabga javob beradi deya olmaymiz. Ayniqsa chet elga ishga borayotgan umuman arziyas pul yuborish bilan otalik burchimni bajardim degan yoshlar adashadi. Iqtisodiy imkoniyatlari bo‘la turib bola tarbiyasi onalar ishi deb, tamoman oiladan uzoqlashib, o‘zlarini ayshi bilan band bo‘lib, ikkinchi oila qurganlar ham yo‘q emas. hatto nafaqa to‘lashdan bosh tortib o‘z oilasi va farzandlarini kaltaklayotgan otalar ham yo‘q emas. Yaqinda kaltak zarbidan alamzoda ayol, o‘z turmush o‘rtog‘ini uzluksiz kaltagidan, xiyonatidan va to‘xtavsiz uyga ichib kelishidan charchagan ayol, o‘z umir yo‘ldoshini oyoq-qo‘llarini bog‘lab ustiga binzin sepib yoqib yuborganini eshitgan bo‘lsangiz kerak.

Zamonaviy taraqqiyotning tezkorligi, shuningdek, “ommaviy madaniyat” nomi ostida targ‘ib etilayotgan g‘oyalarning turli mintaqalar hududiga keng yoyilayotganligi tufayli bugungi kunda bo‘lajak ota-onalarni oila tarbiyasiga tayyorlash va uni tashkil etishda avvalgidek yuqori samaradorlik ko‘zga tashlanmayapti. Natijada oilaviy ajralishlar juda ko‘payib ketmoqda. Shu sababli oilashunos olimlar oila tarbiyasi samaradorligini oshirish borasidagi tavsiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etishga jiddiy e‘tibor qaratmoqdalar. Quyida ana shunday tavsiyalar xususida so‘z yuritiladi.

Oiladagi tarbiya jarayonining qoniqarsizligi sabablari va ularni bartaraf etish nimalarga bog‘liq. Bolalarning oila muhitida qoniqarsiz tarbiyalanayotganligining asosiy sabablari orasida quyidagilarni alohida ajratib ko‘rsatish mumkin:

Oila iqtisodiy rivojlanish darajasining pastligi. Bugungi kunda ota-onalar garchi ish bilan ta‘minlangan va barqaror oylik maoshlarini olib tursalar-da, biroq, oila a‘zolari ehtiyojlari (Masalan: oilaning har bir a‘zosini mobil telefon (ular uchun oy sayin xizmat to‘lovi zarur), Notebook, Netbook bilan ta‘minlash, shuningdek Internet xizmatidan foydalanish borasidagi ehtiyojlar)ning kun sayin ortib borishi tufayli oila budjetini shakllantirish va undan oqilona foydalanishda muayyan qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda. Bu esa o‘z-o‘zidan ota-onalarni asosiy ishidan tashqari qo‘shimcha daromad topishga imkon beruvchi mehnat bilan uzluksiz shug‘ullanishlarini taqozo etadi. Asosiy vaqtlarini mehnatga sarflanayotgan ota-onalar tirikchilik vositalari (ish haqi, oziq-ovqat mahsulotlari, xom ashyo va b.q.)ni ishlab topish uchun sarflanmoqda.

1. Turmush tarzini yo‘lga qo‘yishga nisbatan ongli yondasha olmaslik: Aksariyat ota-onalarda zo‘rma-zo‘raki hokimiyatga intilish, ijtimoiy tanglik, ertangi kunga nisbatan ishonchsizlik, ishidan ayrilib qolishdan qo‘rqish holatlari kuzatiladiki, bu ularning haddan tashqari jismoniy va ruhiy zo‘riqishlariga sabab bo‘ladi, buning natijasida turli kasalliklarga chalinish holatlari kuzatilmoqda.

2. Zamonaviy oilada ayollarning zimmasiga keragidan ortiq mas‘usuliyatning yuklanayotganligi. Bugungi kun ayolining zimmasiga ham ish joyida, ham uyda ularning imkoniyatlaridan ortiq majburiyatlar yuklatilmoqda. Olib borilgan tadqiqotlar natijalarining ko‘rsatishicha, bugungi kunda shaharlik ayollar haftasiga 77 soat mehnat qilishsa, shundan 36 soatini uy yumushlarini bajarishga sarflaydi. Oilaviy ajrimlar sonining yuqoriligi. Bu holat ko‘plab ijtimoiy-maishiy hamda ma‘naviy-axloqiy sabablar tufayli kelib chiqmoqda. Barcha davrlarda ham oilaviy ajrimlar bolalar uchun kuchli ruhiy zarba bo‘lib, bu ularning axloqi hamda ruhiyatiga keskin salbiy tasir ko‘rsatadi.

3. Ota va onaning bolalar tarbiyasini tashkil etishda birdek mas‘uliyatli emasliklari. Aksariyat oilalarda erkak kishi – oila boshlig‘i asosan oilaning iqtisodiyoti va moliyaviy masalalarini hal etishi lozim, bolalar tarbiyasi esa to‘la-to‘kis onaning zimmasida, degan tushuncha shakllangan. Bugungi kunda ayrim otalarda hatto “bolalarni boqish oilaning emas, balki onaning majburiyati” qabilidagi tushuncha shakllanmoqda. Bu kabi noto‘g‘ri qarashning yuzaga kelishiga ko‘p holatlarda ayollarning o‘zlari ham sababchi bo‘lishmoqda. Ular erkaklarni amaliy harakatga rag‘batlantirish o‘rniga “Siz ishlab topmasangiz, men o‘zim mablag‘ topaman” deyishga o‘tishgan. Buning evaziga ba’zi bir erkaklar moddiy imkoniyat yaratish o‘rniga, o‘zlari oilada bola boqar bo‘lib qolishi, yoki ayollarini

chet elga yuborib, g‘urursizlarcha boqimonda bo‘lib uyda o‘tirib qolishi kechirib bo‘lmas holatlar ko‘plab ko‘zga tashlanadi.

4. Avlodlar orasidagi ziddiyatlarning kuchayib borayotganligi. So‘nggi paytlarda oilalarda u yoki bu arimas sabablarga ko‘ra turli mojarolar yuzaga kelmoqda. Asosiy ziddiyatlar qaynona-kelin o‘rtasida kelib chiqayotganligi o‘zbek xalqiga xos asriy an‘analar unutilayotganligidan dalolatdir. Zero, asrlar davomida buvi va qaynonalar kelinni o‘z oilalariga qiz sifatida qabul qilib, unga uy-ro‘zg‘or yuritishni, atrofdagilar bilan muomala qilishni o‘rgatishgan bo‘lishsa, bugungi kunda hali hayotiy tajribaga ega bo‘lmagan kelindan ham qaynota-qaynonaga xizmat qilish, uy-ro‘zg‘or ishlarini bekamu-ko‘st bajarish, qolaversa, agar u ta‘lim olayotgan bo‘lsa, o‘qishini davom ettirish yoki ishlash (pul mablag‘ini ishlab topish) talab etilmoqda. Bu esa o‘z-o‘zidan yosh kelinda jismoniy va ruhiy zo‘riqishni yuzaga keltirmoqda. Oilaviy mojarolarning tobora avj olayotganligi ba‘zan o‘lim holatlarini ham keltirib chiqarmoqda.

5. Oila bilan ta‘lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikning uzluksiz bo‘lishiga erishila olmayotganligi. Ayni vaqtda O‘zbekistonda ta‘lim muassasasi, mahalla va oila o‘rtasida mustahkam hamkorlikni qaror toptirilishini ta‘minlashiga jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Ta‘lim muassasasi, mahalla va oila hamkorligi Konsepsiyasi ushbu e‘tiborning yorqin misoli sanaladi. Konsepsiya g‘oyalari ta‘lim muassasasi, mahalla va oila o‘rtasidagi hamkorlik asosida yoshlar tarbiyasini samarali tashkil etilishini ifodalaydi. Mazkur g‘oyalar qanchalik ezgu bo‘lmasin, biroq, ularga amal qilishda ta‘lim muassasalari va oilalarning tashabbuskorligi yetarlicha bo‘lmayapti. Bu esa o‘z-o‘zidan oilalarda tashkil etilayotgan bolalar tarbiyasining kutilgan darajada qoniqarli bo‘lmasligiga olib kelmoqda.

Yuqorida aytilgan qoniqarsiz sabablarini bartaraf etish uchun ko‘proq oilada tashkil etiladigan ma‘naviy-axloqiy tarbiya munosabatlarga e‘tibor qaratsak maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Axloq barcha insoniy munosabatlarning asosi bo‘lganligi sababli ijtimoiy tarbiyani negizida yoshlarni ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratilsa, ijtimoiy-pedagogik munosabatlar ijobiy tomonlarga yo‘naltirilsa, jamiyatga kirib kelayotgan yoshlar orasida oila qurishga tayyorgarlik ijobiy holatda bo‘lgan bo‘lar edi. Pedagogik manbalardan birida oiladagi munosabatlarga to‘xtalib shunday deyiladi “Ijtimoiy-axloqiy me‘yorlar mazmunidan xabardor etish, ularga axloqiy me‘yorlarning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish, ularda ijtimoiy-axloqiy me‘yorlar (talab va ta‘qiqar)ga nisbatan hurmat hissini qaror toptirish asosida axloqiy ong va madaniyatni shakllantirish maqsadi ko‘zlanadi”¹.

¹ U.I Inoyatov., N.A.Muslimov., M.Usmonboyeva., D.Inog‘omova. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo‘llanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. – 98-bet..

Yuqoridagi fikrga tayangan holda shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, oilada yoki ta’lim muassasalarida bo‘lishidan qat’iy nazar ma’naviy-axloqiy tarbiya quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etiladi:

1) bolalar ongida odo, axloq va axloqiy sifatlar kabi tushunchalarni shakllantirish;

2) mavjud nazariy tushunchalar asosida bolalarda muayyan ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish;

3) bolalarda ijtimoiy va tabiiy borliqqa nisbatan ijobiy axloqiy munosabatni shakllantirish.

“Ota-onalar oila sharoitida ma’naviy-axloqiy tarbiyani uyushtirishda bolalarning eng oliy axloqiy sifatlar – ota-onani hurmat qilish, oilaning katta yoshli a’zolariga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, atrofdagilarga mehr-muhabbatli bo‘lish, kattalarni izzat qilish, to‘g‘riso‘zlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, insonparvarlik, or-nomus, g‘urur, vijdon, saxiylik, har qanday jarayonda ham adolatli bo‘lish, intizomlilik, ijtimoiy faollik, chin fuqarolik, oilaparvarlik va boshqalarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratishlari lozim”².

O‘zbek olimlaridan biri bo‘lgan M.X.To‘xtaxodjayeva shunday deydilar: “Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog‘lom muhit, oila a’zolarining psixologik jihatdan o‘zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo‘llab-quvvatlay olishlari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo‘yilayotgan talablar, shuningdek, ularga ko‘rsatilayotgan e’tiborning bir xil bo‘lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. oilada muayyan an’ananing qaror topganligi, unga oila a’zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan (garchi u oddiy bo‘lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e’tiqodning shakllanishini ta’minlaydi”³.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya negizida vatanparvarlik tarbiyasi, uni tashkil etish ham muhim o‘rin tutadi. Vatan mustaqilligiga erishish qanchalik qiyin bo‘lsa, uni himoya qilish, mustaqillikni saqlab qolish ham shunchalik murakkab jarayondir. Shunday ekan ota-onalar, eng avvalo, o‘z farzandlari ongiga vatanparvarlik va insonparvarlik tushunchalarini singdira olishlari lozim bo‘ladi. Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat, unga sadoqat, o‘ziga mansub bo‘lgan millat o‘tmishi, urf-odatlar, an’analari, qadriyatlariga sodiqlik; vatan va millat tarixidan g‘ururlanish; yurtning moddiy, shuningdek, millat tomonidan yaratilgan ma’naviy boyliklarini asrash,

² Xudayqulov X.J. Oila pedagogikasi. – T.: Innovatsiya – Ziyo. 2022 y.

³ To‘xtamurodov M.X. Pedagogika. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2007. – 302-bet.

ularni ko‘paytirish borasida g‘amxo‘rlik qilish, vatan va millat obro‘si, sha‘ni, ornomusini himoya qilish, yurt ravnaqi va millat taraqqiyotiga ishonish g‘oyalari doimiy singdirib borilishi lozim.

Ota-onalar oiladagi suhbatlar jarayonida odob, axloq, axloqiy me‘yor, axloqiy ong, axloqiy munosabat va axloqiy e‘tiqod nima ekanligini bolalarga tushuntirib borishlari lozim. Shuning bilan birga oilada aqliy tarbiyani tashkil etish ham muhim ahamiyatga egadir. Ota-onalar oila muhitida aqliy tarbiyani samarali tashkil etishga e‘tibor qaratar ekan, asosiy maqsad yoshlarni ilm-fan, texnika va texnologiya sohasida erishilayotgan yutuqlar, yangilik va kashfiyotlardan xabardor qilish, ijtimoiy va tabiiy fanlar bo‘yicha bilimlarni berish orqali ularda tafakkur, dunyoqarashni rivojlantirishdan iborat ekanligini nazarda tutishlari lozim.

Bu borada xulosa qilib shuni aytmoqchimizki, ota-ona yoki oilaning boshqa a‘zolarining dunyoqarashi, ehtiyoj va qiziqishlari doirasi hamda ular tomonidan ko‘rsatilayotgan namuna muhim tarbiyaviy omil bo‘lib xizmat qiladi. Bugungi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari haqida achinib shuni aytmoqchimizki, oila bu jamiyatning muqaddas bir bo‘lagi va uni e‘zozlash barchaning asosiz vazifasidir. Oila muhitida bugungi yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari ko‘p jihatdan yoshlarning aqliy va ma‘naviy yetuklikka yo‘naltirish muhim bo‘lib, ular hayotida yangi-yangi imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. - 488 b.
2. Karimov I.A. Yuuksak ma‘naviyat yengilmas-kuch.-T.: Ma‘naviyat. 2008 y.
3. Aminov M.N. Tarbiya. Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. – T.: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, 2010 y.
4. Asqarova O‘ va bosh. Pedagogika.– T.: “Navro‘z” nashriyoti, 2014 y.
5. Azizxojayeva N.N. Pedagogik texnologiya. –T.: Fan. 2004 y.
6. To‘xtaxodjayeva X.M va bosh. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Pedagogika nazariyasi. 1-qism / Oliy ta‘lim muassasalari uchun darslik.– Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2007 y.
7. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Miriy – Parxish / 6-tom. – Toshkent: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2003 y. – 461-bet.
8. Xudayqulov X.J. Komillik fazilatlar. –Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021y.
9. Xudayqulov X.J. Boboqulova D.M. Pedagogika O‘quv qo‘llanma / Oliy ta‘lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: “Innovatsiya-ziyo”, 2021y.

10. Xudayqulov X.J. Rasulova Z. Oila pedagogikasi.Darslik. - T.: “Innovatsiya-ziyo. 2022 y.

GENDER MODELLAR VOSITASIDA GENDER-INKLYUZIV SINFINI YARATISH STRATEGIYALARI

Hasanova Gulnoz Qosimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası dotsenti

E-mail: gulnoz7676@gmail.com

Annotatsiya: inklyuziv ta'limda millati, jismoniy va ruhiy xususiyatlaridan qat'iy nazar, barcha bolalar umumiy ta'lim tizimiga kiritilishi va o'z tengdoshlari bilan o'zlarining yashash joylaridagi oddiy maktablarda o'qishlari kerak. Ushbu maqolada gender modellaridan foydalangan holda talabalar o'rtasida gender-inklyuziv sinfni yaratish jarayoni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, gender modellar, empatiya, gender tenglik, gender neytral til.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta'lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi.

Gender inklyuzivligi gender identifikatsiyalari va ifodalarining xilma-xilligini o'z ichiga olgan va hurmat qiladigan muhitni yaratishga qaratilgan tushunchadir. Gender inklyuzivligi barcha odamlar, jinsi holatidan qat'i nazar, o'zlarini teng, xavfsiz va jamiyatda qabul qilingan his qilishlarini ta'minlashga intiladi. Gender inklyuzivligining bir qismi sifatida barcha gender guruhlar, shu jumladan ayollar, erkaklar va transgender odamlarning ehtiyojlari va huquqlarini hisobga olish muhimdir. Bu gender o'ziga xosliklari xilma-xilligini tan oladigan va hurmat qiladigan inklyuziv siyosatlar, qonunlar, ta'lim dasturlari, ish joylari va jamoat joylarini yaratishni anglatadi. Gender inklyuzivligi gender asosidagi kamsitish va stereotiplarga qarshi kurashda yordam beradi va har bir insonning o'zi bo'lishi va o'z ehtiyojlari va xohishlariga muvofiq rivojlanishi uchun sharoit yaratadi.

Gender modellaridan foydalangan holda genderni qamrab oluvchi sinfni yaratish strategiyalari jinsi kimligidan qat'i nazar, barcha talabalarni kutib oladigan va qo'llab-quvvatlaydigan o'quv muhitini yaratishga qaratilgan. Bunga inklyuziv

tildan foydalanish, o‘quv dasturiga turli nuqtai nazarlar va tajribalarni kiritish, shuningdek, jinsi bo‘yicha kamsitish yoki tarafkashlikka duch kelishi mumkin bo‘lgan o‘quvchilarni resurslar bilan ta‘minlash va qo‘llab-quvvatlash kiradi.

Gender modellaridan foydalangan holda genderni qamrab oluvchi sinfni yaratish bo‘yicha ba‘zi maxsus strategiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Sinfidagi muhokamalar va materiallarda gender-neytral til va olmoshlarni qo‘llash;

2. O‘qishlar, videolar va mehmon ma‘ruzachilari kabi kurs materiallarida jinsning turli xil ifodalarini o‘z ichiga oladi;

3. Gender o‘ziga xosligi va ifodasi haqida ochiq va hurmatli muloqotni rag‘batlantirish;

4. Maslahat xizmatlari yoki qo‘llab-quvvatlash guruhlariga kirish kabi jinsi bo‘yicha kamsitish yoki tarafkashlikka duch kelishi mumkin bo‘lgan talabalarni resurslar bilan ta‘minlash va qo‘llab-quvvatlash;

5. Xavfsiz va inklyuziv jismoniy muhitni yaratish, masalan, gender-neytral hojatxonalar va jihozlarni almashtirish.

Gender-inklyuziv sinfning ahamiyati quyidagilardan iborat:

Genderni qamrab oluvchi sinf - bu shunchaki trend yoki mashhur so‘z emas, balki bu bugungi kundagi zaruratdir. Bu barcha talabalar, jinsidan qat‘i nazar, o‘zlarini erkin his qilishlari va o‘quv jarayonida to‘liq ishtirok etishlari mumkin bo‘lgan ta‘lim maydonini taklif etadi.

Talabalar o‘zlarining gender o‘ziga xosligi tufayli o‘zlarini chetga surib qo‘yganlarida, ularning akademik samaradorligi, ruhiy salomatligi va tegishlilik hissi sezilarli darajada ta‘sir qilishi mumkin. Shunday qilib, inklyuziv sinfni yaratish nafaqat individual talabalarga, balki butun ta‘lim jamoatchiligining boy gobeleniga ham foyda keltiradigan faol choradir.

Amaliy strategiyalarni o‘rganishdan oldin, gender o‘ziga xosligi va gender ifodasi haqida asosiy tushunchaga ega bo‘lish muhimdir. Gender identifikatori insonning erkak, ayol yoki boshqa biror narsa ekanligini chuqur his qilish hissini anglatadi, bu tug‘ilish paytida tayinlangan jinsdan farq qilishi mumkin. Gender ifodasi - bu odamning o‘z jinsini dunyoga ko‘pincha xatti-harakati, kiyimi, soch turmagi va tashqi ko‘rinishining boshqa jihatlari orqali taqdim etish usuli.

Keng tarqalgan noto‘g‘ri tushunchalar va stereotiplar ko‘pincha turli xil gender o‘ziga xosliklarini yo‘q qilishga yoki istisno qilishga olib keladi. O‘qituvchilar ushbu afsonalarni yo‘q qilishda va ko‘proq ma‘lumotli va empatik o‘quv muhitini yaratishda faol rol o‘ynashlari kerak.

Gender-neytral tildan foydalanish. Sinfda til talabaning jinsini tasdiqlashi yoki bekor qilishi mumkin.

Genderni qamrab oluvchi tashabbuslar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

1. Gender-neytral til: Ikkilik gender identifikatorlarini qabul qilmaydigan inklyuziv tildan foydalanish (masalan, "u" yoki "u" o‘rniga "ular/them" olmoshlarini ishlatish);

2. Gender-neytral ob'ektlar: gender-neytral hojatxonalar va barcha gender identifikatsiyasiga ega bo‘lgan shaxslarni joylashtirish uchun kiyimlarni almashtirish;

3. Inklyuziv siyosatlar: shaxslarni gender identifikatori va ifodasi asosida kamsitishdan himoya qiluvchi va hamma uchun resurslar va imkoniyatlardan teng foydalanishni ta'minlaydigan siyosatni amalga oshirish;

4. Ta'lim va tarbiya: tushunish va xabardorlikni oshirish uchun xodimlar, talabalar va jamiyat a'zolari uchun gender xilma-xilligi va inklyuziya bo‘yicha trening va ta'lim berish;

5. Yordam xizmatlari: Gender identifikatorini o‘rganayotgan yoki o‘tish davridagi shaxslar uchun maslahat, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash guruhlar kabi qo‘llab-quvvatlash xizmatlari va resurslarini taklif qilish;

6. Vakillik: ko‘rinish va inklyuzivlikni rag‘batlantirish uchun o‘quv dasturlari, tadbirlar va qarorlar qabul qilish jarayonlarida turli xil gender identifikatorlari ifodalanishini ta'minlash;

7. Tasdiqlash muhiti: odamlar kamsitish yoki ta'qib qilishdan qo‘rqmasdan o‘zlarining gender o‘ziga xosligini ifoda etishda o‘zlarini qulay his qiladigan hurmat va qabul qilish madaniyatini yaratish.

Gender modellari jamiyatdagi gender rollari, o‘ziga xosliklari va munosabatlarini tushunish va tahlil qilish uchun foydalaniladigan nazariy asoslar yoki istiqbollarga ishora qiladi. Bu modellar gender qanday tuzilgani, amalga oshirilishi va tajribaga ega bo‘lishini tushuntirishga yordam beradi va ular genderning shaxslar hayoti va o‘zaro munosabatlariga qanday ta'sir ko‘rsatishi haqida tushuncha beradi.

Ba'zi umumiy gender modellari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Ikkilik gender modeli: Ikkilik gender modeli an'anaviy gender tushunchasiga asoslangan bo‘lib, har biriga alohida rollar, taxminlar va xususiyatlarga ega bo‘lgan ikki toifadan, erkak va ayoldan iborat. Ushbu model gender sobit va biologik jins bilan belgilanadi degan fikrni mustahkamlaydi;

- Ijtimoiy konstruktiv model: Ijtimoiy konstruktiv model jinsni madaniy me'yorlar, e'tiqodlar va amaliyotlar tomonidan shakllantirilgan ijtimoiy tuzilma sifatida ko‘radi. Unda gender tabiatan yoki biologik jihatdan belgilanmagan, balki

ijtimoiy jarayonlar va o‘zaro ta’sirlar orqali yaratilgan va saqlanib qolganligini ta’kidlaydi;

- Kesishma modeli: Kesishma modeli genderning irq, sinf, jinsiylik kabi boshqa ijtimoiy toifalar bilan kesishishini va imtiyoz va zulmning ko‘p va bir-biriga o‘xshash shakllarini yaratish qobiliyatini tan oladi. U o‘ziga xoslikning turli jihatlarining o‘zaro bog‘liqligini va gender dinamikasini tushunishda ushbu kesishmalarni hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi;

- Feministik model: Feministik model gender tengsizligi va patriarxal tizimlar va tuzilmalar jinsga asoslangan kamsitish va zulmni davom ettirish usullariga qaratilgan. U an’anaviy gender me’yorlariga qarshi chiqish, gender tengligini himoya qilish va ijtimoiy o‘zgarishlarni rag‘batlantirishga intiladi;

- Queer nazariyasi modeli: Quir nazariyasi gender va jinsiylik haqidagi an’anaviy tushunchalarni shubha ostiga qo‘yadi va gender o‘ziga xosliklari va ifodalarining ravonligi va xilma-xilligini o‘rganadi. Bu genderning ikki tomonlama tushunchalarini shubha ostiga qo‘yadi va turli xil gender o‘ziga xosliklarini qabul qilish va nishonlash tarafdori;

- Performativ model: Judit Butlarning ishidan ta’sirlangan ijro modeli jinsni shaxslar o‘zlarining jinsi o‘ziga xosligini ifodalash uchun bajaradigan harakatlar va namoyishlar to‘plami sifatida ko‘rib chiqadi. U jinsni shakllantirish va ifodalashda til, imo-ishora va xatti-harakatlarning rolini ta’kidlaydi;

- Gender modellari jamiyatdagi genderning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini tahlil qilish va tushunish uchun qimmatli asoslarni taqdim etadi. Ushbu modellarni o‘rganish va tanqid qilish orqali tadqiqotchilar, faollar va siyosatchilar gender tengligini targ‘ib qilish, stereotiplarga qarshi kurashish va yanada inklyuziv va adolatli jamiyatlarni yaratish ustida ishlashlari mumkin.

Genderni qamrab oluvchi sinfni yaratish xilma-xillik, tenglik va barcha gender identifikatorlariga ega bo‘lgan shaxslarni hurmat qilishni targ‘ib qiluvchi amaliyot va strategiyalarni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Gender modellarini o‘qitish yondashuvingizga kiritish orqali siz barcha talabalar uchun yanada inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratishingiz mumkin.

Gender modellari yordamida genderni qamrab oluvchi sinfni yaratishning ba’zi usullari quyidagilar:

Gender stereotiplarini tan olish va e’tiroz bildirish: Talabalarni turli gender modellari, masalan, ijtimoiy konstruksiya modeli yoki kesishuv modeli bilan tanishtirish, ularga gender ijtimoiy me’yorlar va taxminlar asosida qanday shakllanganligini tushunishga yordam berish. Gender stereotiplari haqida tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish va gender rollari va o‘ziga xosliklari haqidagi taxminlarga qarshi turish.

Inklyuziv tildan foydalanish: sinfda ishlatadigan tilingizga e'tibor bering va o'quvchilarning jinsi haqidagi taxminlardan qoching. Iloji bo'lsa, gender-neytral tildan foydalaning va o'quvchilarga o'zlarining afzal ko'rgan olmoshlarini o'z-o'zidan aniqlashlariga imkon bering. Talabalar uchun hukm yoki kamsitishdan qo'rqmasdan o'zlarining jinsini ifoda etishlari uchun xavfsiz joy yaratish.

Turli nuqtai nazarlarni qo'shish: o'quv rejasi va o'quv materiallariga turli xil gender identifikatorlari va tajribalarini qo'shing. Gender o'ziga xosliklari va ifodalarining xilma-xilligini aks ettiruvchi misollar, o'qishlar va muhokamalardan foydalaning. Marginallashtirilgan gender guruhlar vakillarining hissasini ta'kidlang va ikkilik gender me'yorlari g'oyasiga qarshi turish.

Gender tengligini targ'ib qilish: jinsidan qat'i nazar, barcha talabalar uchun teng ishtirok va imkoniyatlarni rag'batlantirish. Talabalar o'zlarini gapirish, o'z nuqtai nazarlarini baham ko'rish va munozaralarda ishtirok etish uchun kuchga ega bo'lgan sinf muhitini yarating. Adolatli ta'lim tajribasini targ'ib qilish uchun genderga asoslangan qarama-qarshilik va tengsizliklarni bartaraf qilish.

Gender xilma-xilligini qo'llab-quvvatlash: Talabalar o'zlarining gender identifikatorlarini o'rganayotgan yoki gender bilan bog'liq muammolarga duch kelganlar uchun yordam va resurslar bilan ta'minlash. Talabalarning farovonligi va akademik muvaffaqiyatlarini qo'llab-quvvatlash uchun maslahat xizmatlaridan, genderni o'z ichiga olgan muassasalardan va jamoat resurslaridan foydalanishni taklif qiling. Talabalarning jinsiy identifikatsiyasiga nisbatan shaxsiy hayoti va maxfiyligini hurmat qilish.

Inklyuziv sinf amaliyotlarini rivojlantirish: Turli xil ta'lim uslublari, imtiyozlari va ehtiyojlarini qondiradigan inklyuziv o'qitish amaliyotini amalga oshiring. Hamkorlik va turli nuqtai nazarlarni hurmat qilishga yordam beradigan guruh faoliyati, loyihalari va topshiriqlarini yarating. Talabalarni bir-birining tajribasini tinglashga va o'rganishga undash.

Gender tengligi himoyachisi: gender tengligi va ijtimoiy adolatni himoya qilish uchun o'qituvchi sifatida platformangizdan foydalaning. Gender tengsizligi, kamsitish va zo'ravonlik bilan bog'liq dolzarb muammolarni muhokama qiling va talabalarga o'z jamoalarida ijobiy o'zgarishlarni yaratish uchun harakat qilish imkoniyatini berish.

Gender modellarini o'qitish amaliyotiga kiritish va genderni qamrab oluvchi sinf yaratish orqali o'quvchilarga gender xilma-xilligini chuqurroq tushunishga, zararli stereotiplarga qarshi turishga va barcha shaxslarni hurmat qilish va qabul qilish madaniyatini rivojlantirishga yordam bera olish mumkin.

O‘qituvchilar barcha o‘quvchilar hurmat, qadrli va qo‘llab-quvvatlanayotganini his qiladigan gender inklyuziv sinfini yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Auhadeeva, L. A. (2012). Communicative aspect of teacher training. Moscow: VINITI. 162p.
2. Auhadeeva, L. A. (2014). Communicative Competency in Teacher Training. World Applied Sciences Journal, 31(4), 583-586.
3. Auhadeeva, L. A., & Zakirova, A. R. (2013, June 29) Gender studies as an innovative approach in education. Papers of the 1st International Scientific Conference. New York, USA: Cibunet Publishing, 84-86p
4. Lahelma, E., Lappalainen, S., Palmu, T., & Pehkonen, L. (2014). Vocational teachers' gendered reflections on education, teaching and care. Gender and Education, 26(3), 293-305.
5. G.Q. Hasanova. Maktabgacha yoshdagi bolalarni muloqotga o‘rgatish metodikasi //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1373-1378.
6. G.Q. Hasanova. Boshlang‘ich sinflarda raqamli o‘yinlarga ssoslangan ta’limni tashkil etishning ahamiyatli tomonlari //Miasto Przyszłości. – 2023. – T. 42. – C. 334-336.
7. G.Q.Hasanova. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda sensor tarbiyaning ahamiyati //Научный Фокус. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 1181-1186.
8. G.Q.Hasanova. Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalar nutqini rivojlantirishda maqol va matallarning o‘rni //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1379-1384.
9. G.Q. Hasanova. The concept of the development of the giftedness of Preschool Children of Creative Self-Realization //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 10. – №. 1.
10. G.K.Xasanova. Pedagogical research methods of training in higher educational establishments: A comparative analysis //European journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 250-255.

ФОРМИРОВАНИЕ ОПЫТА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Норбадалов Сорбон Соатмурадович

Старший преподаватель

Худжандского государственного университета

имени академика Бабаджана Гафурова

Аннотация: в статье речь идёт о формировании социокультурной деятельности у студентов на основе гендерных моделей.

Ключевые слова: гендерные модели, студент, преподаватель, социокультурная деятельность, опыт, педагогика, формирование.

Annotatsiya: maqolada gender modellari asosida talabalarda ijtimoiy-madaniy faoliyatni shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: gender modellari, talaba, o‘qituvchi, ijtimoiy-madaniy faoliyat, tajriba, pedagogika, shakllanish.

Abstract: the article deals with the formation of sociocultural activities among students based on gender models.

Key words: gender models, student, teacher, sociocultural activity, experience, pedagogy, formation.

В современных условиях формирование опыта социокультурной деятельности у студентов с помощью гендерных моделей представляет собой важное направление в педагогической науке, поскольку культура социума складывается из культуры каждой личности.

Одной из важнейших видов культуры и искусства является музыка. Если сравнивать музыкальную сферу искусства с другими отраслями, можно сказать, что эта одна из самых вдохновенных его форм. Своими ритмами, мелодией, гармонией, динамикой, разнообразием звуковых сочетаний и колоритов музыка передает бесконечную гамму чувств и настроений. Её сила заключается в том, что, минуя разум, она проникает прямо в душу, в подсознание и создает настроение студента. Соответственно своему содержанию музыка может вызывать в человеке самые равные чувства, побуждения и желания. Она может расслаблять, успокаивать, бодрить, раздражать и т.д. Но существуют влияния, которые проходят мимо сознания, составляя значимую долю наших смыслов и мотивов. Конечно, нельзя преувеличивать роль музыки в построении человеческого «Я» и его поведения: существует масса факторов, и внешних, и внутренних, которые оказывают влияние на наш внутренний мир. Внешний мир современного студента связан с интеграцией в мировое сообщество, что позволит обеспечить равноправие по признаку пола как условие устойчивого развития экономики, социальной и культурной сфер жизни общества. В связи с этим, важной задачей сегодня является формирование культуры гендерного равенства, которая охватывает все сферы социальных отношений. Обеспечение равных прав и возможностей женщин и мужчин рассматривает воспитание и пропаганду гендерной культуры, распространение просветительской деятельности в этой сфере как одно из направлений

государственной политики. Гендерная культура личности как часть общей культуры должна соответствовать принятым в обществе нормам, ценностям и правилам поведения.

Анализ последних исследований и публикаций, затрагивающих аспекты данной проблемы доказывает, что проблемы формирования гендерной культуры у студентов рассмотрены различными учёными.

К примеру, А. Швецова [1] гендерную культуру трактует как систему знаний о биосоциальных особенностях мужчин и женщин, норм и ценностей, организующих их повседневную совместную деятельность на основе принципов равноправия, солидарности и партнерства.

В.Крайник и М.Микова [2] отмечают, что гендерная культура общества, разделяемая на мужскую и женскую, включает те области культуры, в которых принятые нормы отличаются для людей разного пола.

Л.Вовк [3] считает, что это совокупность общественных ценностей, сложившихся в том или ином обществе, которые оттачивались обществом в ходе его истории, и которым должен следовать каждый индивид, соблюдая нормы как относительно мужчин, так и относительно женщин и т.д.

Существующие подходы к пониманию сущности гендерной культуры могут быть объединены в три группы: полодифференцированный, социополовой (полоролевой) и собственно гендерный. Последний признает социально и культурно конструируемый характер гендерных отличий, оправдывающих разный социальный статус мужчин и женщин, воспроизводящих гендерную асимметрию и ограничивающих возможности личностной самореализации. При этом происходит переход к многополюсной модели социального конструирования гендера к частной, где гендерная культура студента рассматривается как часть общей культуры, состоящей из комплекса характеристик (знаний, качеств, привычек, способов достижения задуманного, ценностных ориентаций), определяющих развитие и саморазвитие личности, способ оформления ею собственной жизнедеятельности во всех сферах социальных отношений в зависимости от ее гендерного мировоззрения.

Процесс целенаправленного педагогического воздействия на личность с целью развития у неё определенных социально и профессионально значимых качеств (мировоззрения, знаний, навыков, внимания, ценностных ориентаций, определенных отношений и т.д.) реализуется специально организованной совокупностью содержания, форм, методов и средств и в педагогической науке определяется как формирование. Это целенаправленный процесс развития и становления личности под влиянием внешних воздействий

воспитания, обучения, социальной среды; процесс становления студента как субъекта и объекта общественных отношений.

Формирование гендерной культуры у студентов можно рассматривать как процесс развития и саморазвития характеристик личности, определяющих способ оформления ею собственной жизнедеятельности в музыкальной сфере на основе равноправия, происходящий под влиянием условий обучения и воспитания в высшем образовательном учреждении.

В педагогике условия понимаются как особенности организации педагогического процесса, которые детерминируют результаты обучения, воспитания и развития личности, объективно обеспечивают возможность их улучшения посредством применения передовых образовательных методик, реализации новой парадигмы образования, внедрения современных и инновационных технологий, лучшего педагогического опыта.

Педагогические условия как комплекс специально спроектированных генеральных факторов влияния на внешние и внутренние обстоятельства учебно-воспитательного процесса и личностные параметры всех его участников обеспечивают целостность обучения и воспитания в информационно-образовательной среде соответственно с требованиями общества и запросами рынка труда, способствуют всестороннему развитию личности, создают благоприятные возможности для проявления ее задатков, учета потребностей, формирования общечеловеческих и профессионально важных качеств, общих и профессиональных компетенций. В педагогической практике любые условия действуют совокупно, образуя комплекс педагогических условий, который может касаться как в целом стратегии развития определенной ступени образования, так и образовательной системы учебного заведения.

Типологию педагогических условий можно определить по девяти ключевым показателям: целесообразность, направленность, структурированность, процессуально-личностная детерминированность, сущность, назначение, последовательность, значимость и конкретизированность.

Обоснование совокупности педагогических условий требует ее соотношения с исследуемой педагогической реальностью, а точнее – с интерпретацией последней исследователем, воплощенной в составляющих названной реальности. Для конкретного исследования уточнение и конкретизация совокупности педагогических условий зависит от специфики предмета исследования, которая определяет направленность условий и наполнение их конкретным смыслом.

В зависимости от разных аспектов организации учебно-воспитательного процесса имеются пять групп педагогических условий: 1) ресурсное обеспечение; 2) обстоятельства и среда; 3) позиция преподавателя по организации и управления обучением; 4) отношение студентов в учебном процессе (мотивация, заинтересованность, стремление, включенность в обучение и т.п.); 5) направленность на личность студента как центральную фигуру педагогического процесса.

В научно-педагогических исследованиях чаще всего отражаются организационно-педагогические, психолого-педагогические и дидактические виды условий, которые обеспечивают эффективное функционирование и развитие педагогической системы.

Организационно-педагогические условия объединяют широкую группу целенаправленно сконструированных возможностей (содержание, методы и формы), связанных с организацией управления функционированием и развитием педагогических систем и процессов.

На институциональном уровне (субъект управления – руководитель) создаются организационные условия для взаимодействия педагогической организации с социумом, для ее адаптации к изменениям, сохранения ее целостности.

На управленческом уровне (субъект управления – руководитель) создаются организационно-педагогические условия для осуществления деятельности преподавателей и студентов, направленной на реализацию педагогических целей.

На техническом уровне (субъект управления – педагог) создаются педагогические условия для реализации целесообразной деятельности студентов.

К условиям формирования гендерной культуры у студентов высших образовательных учреждений относятся: гуманитаризация профессиональной подготовки путем интеграции в ее содержание гендерных моделей; педагогическая поддержка становления гендерной идентичности, соответствующей биологическому полу; проектирование ситуаций образовательной среды на основе развития диалога «маскулинной», «феминной» и «андрогинной» культур.

Для нашего исследования мы выделили ряд организационно-педагогических условий формирования гендерной культуры у студентов управленческого и технического уровней:

1) на управленческом уровне – повышение гендерной компетентности преподавателей и, прежде всего, кураторов академических групп, путем организации методической работы;

2) на управленческом уровне – формирование гендерно чувствительной среды высшего учебного заведения, основанной на принципах гендерного равенства и недискриминационности.

Таким образом, формирование опыта социокультурной деятельности студентов музыкальных направлений обучения с учётом гендерных моделей предполагает создание условий для раскрытия потенциала и развития профессиональной мотивации, содействия повышению качества подготовки и востребованности на рынке труда студентов независимо от пола; проведение мероприятий для информирования и мотивации девушек и женщин по выбору нестереотипной карьеры STEM (наука, технологии, инженерии, математика); предоставление субъектам образовательного процесса полной и исчерпывающей информации о возможности профессионального самоопределения в соответствии с личностными способностями и интересами вне рамок стереотипных представлений о женских/мужских профессиях и занятиях.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Швецова А.В. Гендерная культура студенческой молодежи в условиях современной России: Автореф. дис. ... канд. социол. наук. – Екатеринбург, 2013. 20 с.

2. Микова М.В., Крайник В.Л. Механизмы гендерной социализации и гендерного воспитания студентов // Ценностные ориентации молодежи в условиях модернизации современного общества: Материалы межрегиональной научной конференции. – Горно-Алтайск: БИЦ ГАГУ, 2018. – С. 365-368.

3. Вовк Л. Формування гендерної культури особистості у національній системі освіти // Імідж сучасного педагога. – К., 2014. – № 6. – С. 53-56.

TA'LIM BERISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARNING GENDER YONDOSHUVI

Xakimova Sanobar Samandarovna

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali.

E-mail: sanobarxakimova3008@gmail.com

Annotatsiya: maqolada gender yondashuvining dolzarbligi tahlil qilinadi va maktablarda gender yondashuvini amalga oshirish modeli taklif etiladi. Eksperiment natijalariga ko'ra, kognitiv qiziqishni oshirish va ijtimoiy qarama-qarshiliklarning

maktab o‘quvchilarining xatti-harakatlariga ta’sirini tuzatish uchun o‘quv jarayonida ushbu yondashuvdan foydalanish zarurligi haqida gapirish mumkin.

Kalit so‘zlar: trening, kognitiv qiziqish, eksperiment, gender yondashuvi.

Ta’lim zamonaviy shaxsning asosiy kompetensiyalarini doimiy shaxsiy takomillashtirish uchun sharoit yaratadi va shakllantiradi, O‘qitish samaradorligini oshirish maqsadida talabalar tomonidan ta’lim va tarbiyaning innovatsion texnologiyalari, fan kurslari doirasidagi yangi uslublar ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilmoqda. Ushbu texnologiyalarda gender yondashuvi dolzarb vazifa kasb etmoqda.

"Gender" tushunchasini insonning ijtimoiy jinsga mansubligi sifatida aniqlash mumkin, bu esa uni ijtimoiy stereotiplarga asoslangan xatti-harakatlarini belgilaydi. Pedagogika fani va pedagogik amaliyot jamiyatdagi gender munosabatlarining gender tushunchasini o‘zlashtirish yo‘lining eng muhim vazifasidir[1]. Gender yondashuvi insonning fiziologik tuzilishini hisobga oladi. Bizga ma’lumki, o‘g‘il bolalar va qizlarning psixologik va pedagogik xususiyatlari, bu motivatsiyaga, kognitiv qiziqishni shakllantirishga, o‘quv materialini idrok etish va tushunishga, bolaning qobiliyatlariga va boshqalarga ta’sir qiladi.

Ko‘pgina o‘qituvchilar (A. Sirotyuk, L. Shtyleva, R. Kirby, L.Ilyasova) ta’kidlaganidek, "o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi farqlar o‘quvchilarning gender xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi"[2]. Biroq, universitetda jamiyatda rivojlangan gender qarama-qarshiliklari bilan bog‘liq bir qator muammolar mavjud. Masalan, jins tarkibi bo‘yicha u ayoldir. Bundan tashqari, bola tarbiyasi bilan faqat ona shug‘ullanadigan ko‘plab oilalar mavjud. Bu yerdan, tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, ijtimoiy muammo paydo bo‘ladi: bolalarda erkak xatti-harakatlari namunasi yo‘q, chunki o‘shish jarayonida ular asosan ayollar tomonidan amalga oshiriladi. Bu omil tarbiya va real hayot sharoitlari o‘rtasida yana bir qator ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

Gender yondashuvining dolzarb masalalari ta’limdagi mavjud muammolar bilan bog‘liq: o‘quvchining o‘rtacha imidji, bolalarning gender xususiyatlarini hisobga olmaslik. Bularning barchasi o‘g‘il-qizlar uchun alohida ta’limga o‘tish uchun zamin yaratadi. Shu bilan birga, jamiyatda asosiy maktabda birgalikdagi ta’lim hozirgi bosqichda "ob’ektiv zarurat"[4] degan fikrni saqlab qoladi. Shuning uchun ham o‘qituvchilik amaliyotida gender yondashuvidan foydalanish muammosi dolzarbdir. Mavjud gender qarama-qarshiliklari va oilaviy muammolarni hisobga olgan holda, aynan maktab tuzatish funksiyasini o‘z zimmasiga olishi va gender yondashuvini amalga oshirish asosida bolalarning rivojlanishiga alohida yordam berishi mumkin.

Ushbu yondashuvni amalga oshirish doirasida eksperiment o‘tkazildi, unda o‘quv materiali va o‘qitish usullarining gender tabaqalanishining talabalarning kognitiv qiziqishi va kognitiv faolligini oshirishga ta'siri aniqlandi.

1. Maktab o‘quvchilarining gender stereotiplarini o‘rganish.

Stereotiplarning ijtimoiy hodisa sifatidagi o‘ziga xosligi shundaki, ular uzoq vaqt davomida shakllanadi va barqaror bo‘ladi, ammo bu zamonaviy jamiyatda tez o‘zgarib borayotgan gender stereotiplarini tavsiflamaydi. Eksperimentning birinchi bosqichi doirasida 12-15 yoshgacha bo‘lgan maktab o‘quvchilarida shakllangan gender stereotiplari anketalar va individual suhbatlar asosida aniqlanadi. Ularning beqarorligiga qaramay, ularning bilimsiz ta'lim jarayonini qurish qiyin. Bularning barchasi gender jarayoniga asoslangan holda o‘qitishni farqlash imkonini beradi.

2. Gender yondashuvi asosida o‘qitishning differentsiatsiyasi.

Tajriba ishlari boshlanishidan oldin uch yo‘nalish bo‘yicha tayyorgarlik tadqiqot ishlari olib borildi. Aniqlangan gender stereotiplaridan foydalangan holda o‘qituvchi o‘g‘il bolalar va qizlar bilan ishlash uchun o‘quv materialini tahlil qiladi va ularning xususiyatlari va afzalliklarini hisobga olgan holda moslashtiradi.

3. Natijalarni tahlil qilish va o‘qitishning gender farqlash modelini ishlab chiqish.

Yig‘ilgan uslubiy ishlanmalar asosida ta’limda gender farqlash modelini yaratishga o‘tish imkonini beradi.

Tajriba maktabning o‘quv jarayoni sharoitida bo‘lib o‘tdi, chunki real doirasida ta'lim maydoni keng ochilmoqda amalga oshirish uchun imkoniyatlar doirasi. Birinchidan, bir necha yil davomida sinf bilan ishlagan o‘qituvchi o‘quvchilarning xulq-atvori va psixologik xususiyatlarini biladi, bu unga o‘quvchilarda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarni ko‘rish imkonini beradi.

O‘qituvchi o‘quv materialini yaratish, to‘ldirish va sozlash, innovatsion usullar va o‘quv qo‘llanmalarini jalb qilish va yaratish imkoniyatiga ega. Uchinchidan, o‘qituvchi ta'lim maydonining ta'sirini nazorat qiladi. Maktab an'analari bilan bilgan holda, o‘qituvchi mavjud ta'lim muhitiga yangi yondashuvni mantiqiy ravishda integratsiyalashi, shu bilan o‘rganishni yanada qulayroq qilishi va tarbiyani "erkak" va "ayol" shaxsiyat xususiyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirishi mumkin. Bundan tashqari, sanab o‘tilgan omillar minimal xato bilan natijalarni olish uchun sharoit yaratadi. Tajriba ishlari muallif tomonidan ishlab chiqilgan nazariy model asosida amalga oshirildi. Keling, unga murojaat qilaylik.

Gender yondashuvining elementlarini samarali amalga oshirish uchun siz uni amalga oshirish bir necha bosqichda amalga oshirilishini tushunishingiz kerak:

mazmunli, uslubiy va kompozitsion. Bu bosqichlar o‘zaro bog‘liqdir. Ular bir-biriga aylanishi yoki oddiygina bir-biri bilan birga yashashi mumkin.

Gender yondashuvini amalga oshirish bo‘yicha ish mazmun bosqichidan boshlanadi, bunda o‘qituvchi o‘quv materialini uning jinsini farqlash imkoniyatlari nuqtai nazaridan tahlil qilishi kerak. Tabiiyki, jinsidan qat’i nazar, barcha o‘quvchilar ega bo‘lishi kerak bo‘lgan umumiy bilim, ko‘nikma va malakalar mavjud. Ular o‘quv materialining o‘zgarmas asosini tashkil qiladi. Shu bilan birga, har bir mavzuda qizlar yoki o‘g‘il bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun tushunarli, qiziqarli va zarur bo‘lgan materialni ajratib ko‘rsatish mumkin. Muhokama uchun turli muammolarni tanlash, turli misollar keltirish, har xil hikoyalar haqida gapirish orqali o‘qituvchi ikkala jinsdagi o‘quvchilarning e’tiborini bir xilda jalb qilishi mumkin.

O‘qituvchi "erkak" deb ta’riflagan o‘quv materialiga qizlarning qiziqishi ehtimoli bor, ammo kognitivlikni cheklamaslik kerak, aksincha, bu holat gender o‘zaro munosabatlarini qurish uchun sharoit yaratadi. Uning tamoyillaridan biri turli jinsdagi talabalar uchun tayyorlangan o‘quv materialining rejalashtirilgan kesishishidir. Trening doirasidagi gender o‘zaro ta’siri - bu o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi o‘quv materialining turli tomonlarini muhokama qilish, bu ikki tomonlama natijaga ega bo‘lishi kerak: o‘quv va psixologik. Birinchidan, talabalar o‘zlari ishlagan o‘quv materialini birlashtiradi va to‘ldiradi. Ikkinchidan, o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasida psixologik o‘zaro ta’sir bo‘ladi, bu o‘quvchilarga qarama-qarshi jinsga nisbatan turli xil xatti-harakatlar variantlarini sinab ko‘rishga imkon beradi (ular qabul qilgan gender stereotiplarini tekshirish va o‘zlarining xatti-harakatlar modelini ishlab chiqish). Keyingi bosqichda (uslubiy) o‘qituvchining o‘g‘il va qiz bolalarning turli sur’atlarda rivojlanishini hisobga olishi muhimdir. Bu omil ko‘pincha o‘qituvchi darsda qo‘llaydigan uslubiy texnika va pedagogik texnologiyalarni tanlashga ta’sir qiladi. Zamonaviy tadqiqotchilar ham bunga e’tibor berishdi va qizlar va o‘g‘il bolalar uchun turli xil o‘qitish usullari qo‘llanilishini ko‘rsatishga harakat qilishdi. "Qizlar uchun usullar:tushuntirish va tasviriy, reproduktiv, darsga akademik tayyorgarlik, esdalik, og‘zaki qobiliyat, mehnatsevarlik, hamkorlik. O‘g‘il bolalar uchun usullar: muammolarni hal qilish, evristik, tadqiqot, ijodiy, "kashfiyotni qayta ochish", fazoviy muammolarni hal qilish, amaliy ma'lumotlarga e’tibor berish"[2]. Biroq, taklif etilayotgan tasnif shuni ko‘rsatadiki, u eskirgan gender stereotiplariga asoslangan. Hozirgi maktabda o‘qitish usullarini tanlash qiyinroq. Bolalar guruhi bir xil usullarga tayyor emas, shuning uchun har bir aniq bolalar guruhida afzal qilingan usullarni o‘rganish kerak. Uslubiy bosqichning bir qismi sifatida o‘qitish usullari tanlanadi va ma'lum bir fanni o‘qitishda gender yondashuvi elementlaridan foydalanish modeli quriladi. Tashkiliy

jihatdan gender yondashuvi doirasida o‘quvchilarni kichik guruhlariga bo‘lish shart emas, aksincha, o‘g‘il-qizlarning birgalikda o‘qishi asosiy talab hisoblanadi.

Tarkibiy (aralash) bosqich gender tengligi, gender tushunish va gender hamkorligi uchun sharoit yaratish uchun zarurdir. Gender tengligi deganda biz o‘g‘il va qiz bolalarning psixologik xususiyatlari va afzalliklarini doimo hisobga olishni tushunamiz. Biz gender tushunchasini qarama-qarshi jins vakillari tomonidan shakllantirilgan muammoning nuqtai-nazarini ongli ravishda idrok etish qobiliyati deb hisoblaymiz.

Gender hamkorligi - bu o‘g‘il bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda qizlar bilan muloqot qilish qobiliyati Gender yondashuvini joriy etish natijasi bir-biri bilan muloqot qilish qobiliyati sifatida gender kompetentsiyasini shakllantirish va shu bilan o‘qitishning o‘rtacha darajasini engish bo‘lishi kerak. Bolalarning psixologik ongida boshqa jins vakillari bilan muayyan xatti-harakatlar va o‘zaro munosabatlar shakllanadi.

Gender yondashuvini joriy etishning eng oson yo‘li jinsga qarab tuzilgan guruhlarda (o‘g‘il bolalar va qizlar) ishlashdir. Garchi sinf jamoasini butun dars uchun ajratish mutlaqo mumkin bo‘lmasa-da, chunki asosiy tamoyillardan biri (gender o‘zaro ta’siri) amalga oshirilmaydi. Har bir darsda o‘qituvchi o‘qitishda gender yondashuvidan foydalana olmaydi, lekin o‘qituvchi o‘g‘il va qiz bolalarning individual idroklarini eslab qolishi kerak.

Ushbu yondashuv doirasida didaktik topshiriqlarni amalga oshirishni uchta o‘quv darajasida tashkil etish mumkin.

1. Darsni o‘rganish.

O‘qituvchi tomonidan o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, o‘g‘il bolalar va qizlar uchun ko‘proq afzalroq bo‘lgan o‘qitish shakllarini aniqlash kerak, bu sizga darslar yoki uning elementlari orqali o‘ylash, texnikani tanlash va gender farqlarini hisobga olish imkonini beradi. .

O‘quv jarayonida talabalarga gender yondashuvi elementlarini bosqichma-bosqich joriy etish taklif qilindi.

Dastlab, uy vazifasi va uni tekshirish uchun qizlar va o‘g‘il bolalar uchun mazmunli yoki semantik umumiy nuqtalarga ega bo‘lishi kerak bo‘lgan turli xil savollar taklif qilindi. Ushbu ish usuli ko‘pchilik o‘quvchilarning kognitiv qiziqishini saqlab qolishga imkon berdi. Keyinchalik, sinfda o‘quv materialini mustahkamlash uchun shunga o‘xshash shakl joriy etildi. Yakuniy bosqich sifatida yangi materialni o‘rganish jarayoniga gender yondashuvining elementlari kiritildi. Masalan, tarix darslarida o‘g‘il bolalarga ham, qizlarga ham bir xil tarixiy manbani o‘rganish taklif qilingan, ammo tahlil qilish uchun turli topshiriqlar berilgan. Bu talabalarni hujjatning turli xususiyatlariga e’tibor berishga majbur qildi. Sinfda uni

muhoqama qilishda qizlar bir tomondan uning ma'nosini, boshqa tomondan o'g'il bolalarni ifodaladilar. Shunday qilib, hujjatni gender manfaatlariga asoslangan holda o'rganish tushuntirish jarayonida o'qituvchi tomonidan shakllantirilgan g'oyani kengaytirish va to'ldirish imkonini berdi. Sinfda gender yondashuvini amalga oshirish shakllari va usullarini o'rganish bo'yicha olib borilgan ishlarning natijasi gender xususiyatlarini hisobga olgan holda to'liq foydalanishga asoslangan bir nechta darslarni o'tkazish edi.

2. Fakultativ darslar (tanlov va maxsus kurslar) davridagi ta'lim gender yondashuvidan foydalanish uchun ko'proq imkoniyatlarni o'z ichiga oladi.

Fakultativ darslarning maqsadi nafaqat tarixiy bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, balki gender yondashuvining pedagogik imkoniyatlarini o'rganish edi. Ta'limning ushbu shakli qat'iy dars formatidan voz kechish va ijodiy chuqur o'rganish imkoniyatlarni kengaytirish imkonini beradi

3. Loyiha va tadqiqot faoliyati o'quvchilarning jinsi xususiyatlarini hisobga olgan holda mavzu va ish shakllarini tanlash imkonini beradi. Har qanday maktab mavzusining mavzusi o'qituvchiga jinsni hisobga olgan holda ta'lim va tadqiqot faoliyatini tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa. Zamonaviy maktabda darslarda gender yondashuvining amalga oshirilishi bu talabalarning motivatsiya jarayoniga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Darslar davomida talabalarning bilim faolligi oshadi. Sinfda gender muammolarni oldini olish mumkin, chunki ishbilarmonlik muloqoti muhitida darslarda gender jinslararo norasmiy muloqot qobiliyatlari o'zaro ta'siri uchun shart-sharoit shakllanadi. Amalga oshirish modelini sinovdan o'tkazish o'g'il bolalarda ham, qizlarda ham kognitiv qiziqishning ijobiy dinamikasini ko'rsatadi. O'qitish usullarini tanlashda gender yondashuvi tamoyillaridan foydalanish talabalarning bilim faolligini saqlashga imkon berdi. Turli jinsdagi o'quvchilarning xususiyatlarini keng ko'rib chiqish ta'limning differentsiatsiyasini kuchaytirishga, ularning yutuqlari va talabalar shaxsiyatini rivojlantirish istiqbollarini mustahkamlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Штылева Л. В.Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ. М., 2008. С. 11.

2. Сиротюк А. Дифференциация обучения на основе гендерного подхода // Народное образование. 2003. № 8. С. 138–139.

3. Шатон Г. И.Гендерные аспекты образования // Гендерные аспекты образования. Минск, 1998. С. 7–12.

4. Кон И. С.Плюсы и минусы раздельного и совместного обучения // Педагогика. 2006. № 9. С. 16–22.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТ ГЕНДЕРНОГО ВОПРОСА В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Махмудов Абдулхалим Хамидович

доктор педагогических наук, профессор,
заведующий отдела УзНИИПН им.Кари Ниязи

Аннотация: в статье раскрываются гендерные аспекты цифровизации общества, экономики и образования. Отдельное внимание уделено вопросам кибербезопасности женщин в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: гендер, кибербезопасность, образование, цифровизация, экономика, обучение, угроза, цифровой разрыв

Annotatsiya: maqolada jamiyat, iqtisodiyot va ta'limni raqamlashtirishning gender jihatlari ochib berilgan. Raqamli ta'lim muhitida ayollarning kiberxavfsizligi masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: gender, kiberxavfsizlik, ta'lim raqamlashtirish, iqtisodiyot, ta'lim, tahdid, raqamli xavf.

В последние годы характеризуются высокими темпами цифровой трансформацией всех сфер экономики и общества. Это означает, что цифровизация проникает во все аспекты нашей жизни — экономические, политические и социальные. В частности простые граждане могут использовать мобильный Интернет и цифровые устройства для решения своих проблем(оплату различных сервисов, участия в консультациях и политических процессах), менеджеры могут эффективно использовать цифровые технологии для расширения своего бизнеса, мигранты могут использовать операторов системы мобильного банка для отправки денежных средств домой, пожилые люди и люди с инвалидностью могут получить облегченный доступ к услугам телемедицины, а работники могут воспользоваться гибкими условиями труда и возможностями удаленной работы для баланса своей личной и общественной жизни[1].

Возникает такое ощущение, что цифровизация является нейтральной с гендерной точки зрения. Однако это не совсем так. Социальные и гендерные нормы, и глубоко укоренившиеся гендерные стереотипы не позволяют прекрасному полу использовать многочисленные возможности, предлагаемые цифровыми технологиями, для личностного и профессионального роста[2].

Вышеуказанные факторы, а также гендерное насилие, обусловленное цифровыми технологиями, является прогрессирующим феноменом, усугубляемым широким использованием социальных сетей и цифровых платформ, а также ставит под удар женщин в политике, гражданском обществе

и правах человека. Женщин по-прежнему мало среди лиц, принимающих решения в сфере цифровизации. По мере того, как наше общество и экономика ускоряют свой переход к цифровым технологиям, мы должны признать, что цифровизация и цифровые инструменты имеют огромные перспективы в качестве ключевых факторов для расширения прав и возможностей женщин, но также серьезно ставят под угрозу безопасность и права женщин. Неспособность понять и устранить дифференцированное воздействие технологий на женщин и мужчин, вероятно, приведет к увеличению гендерного цифрового разрыва, лишит женщин права голоса и участия, и усилит риски для их безопасности.

Еще один немаловажный фактор – это информационная безопасность. Кибербезопасность и киберзащищенность для женщин Интернет несет в себе риски относительно кибербезопасности, такие как кибербуллинг или домогательства в сети, социальная инженерия, груминг (обхаживание) со стороны сексуальных маньяков или зависимость. Эти риски усилились в связи с цифровой миграцией, ускоренной пандемией COVID-19, что имеет серьезные последствия для психического здоровья, самооценки и уверенности в себе, особенно для женщин и молодежи. Для того чтобы женщины не становились жертвами этих угроз, необходимы более активные меры и цифровая грамотность, т.е. цифровое образование.

Кроме того, ограниченная представленность женщин в области кибербезопасности на глобальном уровне представляет собой проблему, поскольку неспособность интегрировать гендерную проблематику и обеспечить значимое участие женщин в механизмах принятия решений и надзора может привести к тому, что эти потребности в области безопасности будут упущены из виду.

Еще одна проблема это отсутствие грамотности и цифровых навыков, связанные с мотивацией обучения информационной безопасности и уровень грамотности в обществе. Женщины со средним образованием в шесть раз чаще пользуются Интернетом, чем женщины с начальным или более низким уровнем образования[3]. Чем совершеннее устройство, тем выше уровень грамотности, необходимый для его освоения и частого использования интернета. Более того, женщины в целом реже, чем мужчины, обладают цифровыми навыками на всех уровнях цифровой грамотности: например, вероятность использования информационно-коммуникационных технологий(ИКТ) для базовых целей, таких как использование арифметических формул в электронной таблице, среди женщин на 25 процентов ниже. Этот разрыв еще больше увеличивается по спектру навыков:

вероятность того, что женщины обладают продвинутыми навыками в области ИКТ, в четыре раза ниже, чем у мужчин. Повышение осведомленности и проведение кампаний по цифровой грамотности могут расширить знания о функциональности устройств, интернета и возможностях, возникающих при подключении к сети, а программы повышения навыков и знаний использования цифровых технологий в формальном и неформальном контекстах и гендерно-чувствительные тренинги для учителей могут сократить гендерный разрыв в цифровых навыках[3].

Во всем мире процент женщин среди технических специалистов крупнейших и наиболее влиятельных технологических компаний, как правило, очень низок

Чтобы обеспечить более сбалансированную с гендерной точки зрения рабочую силу в области кибербезопасности, которая учитывала бы гендерные аспекты, необходимо больше инициатив в области образования и специальных навыков, тренинги по формированию уверенности в себе и примеров для подражания через ассоциации информационных сетей, управляемые и возглавляемые женщинами[4]. С точки зрения образования в сфере информационной безопасности необходимо выполнение следующих действий:

- в школах необходимо активно бороться с признаками проявления мужественности и патриархальных взглядов как основных факторов, ведущих к кибернасилию на гендерной почве, и признать, что эта форма насилия является продолжением насилия в обычной форме;

- Широко освещать и доводить до школьников различные формы домогательств и гендерного насилия в Интернете, и ввести активную работу по противодействию в кибернасилии на гендерной почве и защите потерпевших;

- быть внимательным и обеспечить возможность девочкам сообщать о жестоком обращении в Интернете и получать поддержку, проводить тренинги по кибернасилию на гендерной почве;

- создать меры и инициативы по оказанию помощи девочкам, подвергающимся гендерному насилию в интернете, в том числе путем предоставления юридических и психологических консультаций, и поддержать разработку цифровых инструментов для повышения безопасности женщин в онлайн и офлайн среде [5].

В заключении необходимо отметить. Что эффективность вышеуказанных мер возможно только при содействии всех социальных институтов, взаимопонимание и придерживание основных правил кибербезопасности и

повышение квалификации в сфере информационной безопасности, путем создание программ обучения, в том числе путем создания академий развития кибернавыков.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Махмудов А. Х., Анарбаева Ф. У. Рақамли таълимда педагогик технологияларни қўллаш имкониятлари //Development issues of innovative economy in the agricultural sector. – 2021. – С. 476.
2. Махмудов А. Х., Абдурахмонов З. Б. Таълимда замонавий рақамли технологияларидан фойдаланишнинг ютуқлари ва муаммолари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 97-99.
3. Е. Дорохова и др., Кибернасилие в отношении женщин и девочек в странах Западных Балкан: отдельные тематические исследования и подход к управлению кибербезопасностью, Женевский Центр по Управлению Сектором Безопасности, 31 марта 2021 г.
4. CISOMAG, 8 марта 2020 г., Устранение разрыва в навыках посредством большей представленности женщин в сфере кибербезопасности
5. Вервир и Ди Меко, Гендерная дезинформация, демократия и необходимость нового цифрового социального контракта.

GENDER MODELLAR VOSITASIDA TALABA-YOSHLARDA MILLIY MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISHGA OID TAJRIBALAR VA XALQARO YONDASHUVLAR

Adizov Baxtiyor Raxmonovich

p.f.d., professor BuxDu huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish mintaqaviy markazi direktori

Umedjanova Malika Lukmanovna

Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada gender - xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta’lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihati ko‘rsatilgan. Har ikki jins vakillarining o‘z orzu va maqsadlari sari dadil odimlashi, hayot sifatini oshirish uchun bir xil imkon berish kerakligini ilgari suradi. Aynan rivojlangan jamiyatning talablaridan biri bu erkak va ayol huquqlari tengligining ta’minlanishidadir.

Kalit so‘zlar: gender, erkak va ayol huquqlari, huquqiy himoya, huquqiy kafolat, tenglik, fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, qonuniy huquq va erkinliklar, milliy qonunchilik.

Аннотация: в данной статье показан социальный аспект гендера - отношения между мужчинами и женщинами во всех сферах жизни и деятельности общества, включая политику, экономику, право, идеологию и культуру, образование и науку. Тот факт, что представители обоих полов смело преследуют свои мечты и цели, говорит о том, что им следует предоставить одинаковые возможности для улучшения качества жизни. Одним из требований развитого общества является обеспечение равных прав мужчин и женщин.

Ключевые слова: гендер, права мужчины и женщины, правовая защита, правовые гарантии, равенство, международный пакт о гражданских и политических правах, законные права и свободы, национальное законодательство.

Annotation: this article shows the social aspect of gender - relations between men and women in all spheres of society's life and activities, including politics, economy, law, ideology and culture, education and science. The fact that representatives of both sexes are boldly pursuing their dreams and goals suggests that they should be given the same opportunity to improve the quality of life. One of the requirements of a developed society is the provision of equal rights for men and women.

Key words: gender, male and female rights, legal protection, legal guarantee, equality, international covenant on civil and political rights, legal rights and freedoms, national legislation.

2019 yil 2 sentyabrda qabul qilingan Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasining qonuni xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rniga qaratilgan huquqiy himoya, huquqiy kafolat siaftida ma’qullangandi.

Quvonarli tomoni shundaki, ming yillardan buyon jamiyatda ayol va erkak o‘rtasidagi tengsizlik va uni hal etish masalasi hamisha dolzarb bo‘lib kelgan huquqiy munosabatlarning nechog‘lik dolzarbligiga qaratilgan qonundir. Jumladan, qonunning 1-moddasida qayd etilganidek, qonunning maqsadi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Qonunda gender tushunchasi ham qayd etilgan bo‘lib, unga ko‘ra, gender - xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihati ko‘rsatilgan. Demak, gender tushunchasi faqat ayollar manfaatlarini ifodalamaydi. Balki har ikki jins vakillarining o‘z orzu va maqsadlari sari dadil odimlashi, hayot sifatini oshirish

uchun bir xil imkon berish kerakligini ilgari suradi, xolos. Aynan rivojlangan jamiyatning talablaridan biri bu erkak va ayol huquqlari tengligining ta’minlanishidadir.

Darhaqiqat, qadim yunon Suqrot, Arastu, Aflotun kabi olimlari eng yaxshi davlat sifatida jamiyatda tenglik va adolat hukm surgan polisni nazarda tutishgan. eng yaxshi qonunlar sifatida ham barcha tengligini kafolatlagan qonunlarni ilgari surishgan. Erkak va ayollar tengligi g‘oyasini yunon olimi Antifont o‘z asarlarida qo‘llagan holda: “Tabiat barchani: ayollarni ham, erkaklarni ham teng qilib yaratadi, lekin odamlar insonlarni tengsiz holatga soluvchi qonunlarni ishlab chiqishadi”, deb ta’kidlagan. Sharq qomusiy olimlardan Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida tenglik hukm surgan davlatni fozillikka intilgan davlat sifatida qayd etgan bo‘lsa, 1791-yilda Olimpiya De Guj tomonidan tayyorlangan fuqarolik va ayol huquqi deklaratsiyasida ilk bor ayollarning erkin fikrlash va o‘z fikrini bildirish huquqiga ega ekanligi e’tirof etilgan. Gender tengligining huquqiy rivojiga e’tibor beradigan bo‘lsak, eng avvalo, gender tenglikning huquqiy asoslari xalqaro va milliy qonunchilikni tarixiy-nazariy va huquqiy jihatlarini tahlil etish joiz. Albatta, barchamizga ma’lumki, 1948-yilda BMT Bosh assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida erkak va ayollarning tengligi alohida e’tirof etilgan bo‘lib, Deklaratsiyaning 1-moddasida “Hamma odamlar o‘z qadr-qimmatini hamda huquqlarida erkin va teng bo‘lib tug‘iladilar. Ularga aql va vijdon ato qilingan, binobarin bir-birlariga nisbatan birodarlik ruhida munosabatda bo‘lishlari kerak”, deya ta’rif berilgan. BMT tomonidan 1966-yilda qabul qilingan yana bir xalqaro hujjat – Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 3-moddasida ta’kidlanishicha, “Mazkur paktda ishtirok etuvchi davlatlar erkaklar va ayollar uchun ushbu Paktda ko‘rib chiqilgan barcha fuqarolik va siyosiy huquqlardan bir xilda foydalanishini ta’minlash majburiyatini oladi”. Aynan mazkur xalqaro norma “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida” qonunning 2-moddasida “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risidagi qonun hujjatlari ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir, - degan moddaning amaliy va huquqiy asosidir. Demak, yuqorida qayd etilgan xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilgan mustaqil davlatimiz xalqaro huquqning umume’tirof etilgan talablaridan kelib chiqib o‘z milliy qonunchiligida ayollar va erkaklar tengligi masalasiga jiddiy ahamiyat berishining sababi ham asoslidir.

Mazkur asosning yana bir huquqiy kafolati bu O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida «Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar», deb belgilanganligidir. Demak, gender tengligining ham xalqaro huquqiy ham, konstitutsiyaviy huquqiy asosi kafolatlangan. Gender tengligi ijtimoiy tenglikni ham

anglatadi. Bunday tenglikni ta'minlash uchun Konstitutsiya va qonunlarga zarur qoidalarini kiritishning o'zi kifoya emas. Shu bois ham, “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish”ga alohida e'tibor qaratilgan.

Xotin-qizlarning gender kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida O'zbekiston Respublikasida Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiya tashkil etildi.

Komissiyaning asosiy vazifalari xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi yagona davlat siyosatini amalga oshirish, ushbu sohada davlat dasturlarini, milliy harakatlar rejalarini va strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish, ushbu sohada qilingan ishlar bo'yicha har yili O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga axborot taqdim etish, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash va bu borada xalqaro standartlarga rioya etish sohasida xalqaro tashkilotlar, xorijiy mamlakatlarning tegishli organlari bilan hamkorlikni amalga oshirishdan iborat.

Qonuniy huquq va erkinliklardan foydalanishda jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymaslik ayrim ijtimoiy munosabatlarga tatbiq etilmaydi.

Mazkur qonunning 5-moddasiga muvofiq, quyidagilar jins bo'yicha kamsitish hisoblanmaydi:

- bola tug'ish va ona suti bilan oziqlantirish vazifalari bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solishda farqlarni belgilash;
- qonunda belgilangan tartibda muddatli harbiy xizmatga chaqirish;
- gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralar ko'rish;
- xotin-qizlar va erkaklarning mehnatini muhofaza qilishda reproduktiv salomatligini saqlash xususiyatlari;
- kasbiy malakaga doir tavsiyalar berish;
- qamoqda saqlash, jazoni ijro etish joylarida saqlash tartibi va shartlarini hamda huquqiy jihatdan ta'sir ko'rsatishning boshqa choralarini tartibga solishda farqlarni belgilash.

Qonunning 13-moddasida davlat organlarining xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi vakolatlari hamda 15-moddasida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi ishtiroklari belgilandi.

Agar shaxs o'zini jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan deb hisoblasa, vakolatli organlarga yoki sudga murojaat qilish huquqiga ega

bo‘lib, bunda jins bo‘yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan shaxsdan davlat boji undirilmasligi, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi buzilganligi to‘g‘risidagi ishlarni sudlarda ko‘rish chog‘ida advokatlar tomonidan ko‘rsatiladigan yuridik xizmatlarga haq to‘lash qonun hujjatlarida belgilangan tartibda, ularning xohishiga ko‘ra davlat hisobidan qoplanishi hamda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini buzganlikda aybdor shaxslar belgila

Hayot shiddat bilan o‘zgarayotgan davrda jamiyat ham taraqqiy etar ekan, insonlar ham zamon bilan hamnafas bo‘lishga harakat qilashadi. Bu ayollarga ham tegishlidir. endilikda ayollar faqat uy-ishlari, bola tarbiyasi bilan shug‘ullanib, “yo oila, yo ish”, - degan fikrlar gender tengligiga to‘sqinlik qiladi. Ko‘rib turibmizki, rivojlanishning eng o‘tkir muammolaridan biri tenglikka erishish, ayniqsa, jamiyatda ham, oilada ham erkak va ayolning gender tengligiga erishish eng og‘ir masalalardan biridir. Ming afsuski, xotin-qizlar ko‘pincha rivojlanish jarayonidan chetda qoladi va hatto unda ishtirok etgan taqdirda ham juda katta qiyinchiliklar va hatto yo‘qotishlar (Bunda ko‘pgina hollarda oilaviy nizolar, ajrimlar) evaziga erishadi. Mazkur holatni oldini olishda qonunning 25-moddasida Uy mehnati jins bo‘yicha bevosita yoki bilvosita kamsitish uchun asos bo‘lishi mumkin emas, u ayollar va erkaklar tomonidan teng darajada amalga oshiriladi”-deb belgilangan. Aynan 21-modda esa, mehnat munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini belgilagan. Bugun xotin-qizlar bandligini ta‘minlash ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri, xalq turmush darajasi va sifatini yuksaltirishning muhim sharti sifatida belgilangan. Xotin-qizlarni tadbirkorlikka keng jalb etish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida kreditlar ajratish oxirgi yillarda sezilarli oshdi.

E’tiborli jihati shundaki, bugungi yangilanayotgan jamiyatda ayollarning siyosat va iqtisodiyotga keng jalb qilinishi tufayli gender tengligi borasida o‘zgarishlar, siljishlar, hattoki yutuqlar ko‘zga tashlanmoqda. Ayniqsa, siyosatda ayollar faollashganining guvohimiz ya’ni davlat boshqaruvida, sudlov tizimida, ichki ishlar, bojxona tizimida ham xotin-qizlarning mehnat qilayotgani ayni haqiqatdir. Zero, bu borada mazkur qonunning 4-bobi: “Saylov huquqlarini amalga oshirishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari” ga bag‘ishlangan hamda 18-moddada saylov huquqlarini amalga oshirishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta‘minlash huquqi ya’ni, xotin-qizlar va erkaklar hokimiyat vakillik organlariga saylash va saylanishda teng huquqlarga egaligi qayd etilgan. Siyosiy partiyalar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va xalq

deputatlari mahalliy Kengashlari deputatligiga nomzodlar ko‘rsatishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar ta’minlanadi.

Gender tenglik jamiyat rivojida muhim bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarda dolzarb ahamiyatga ega ekanligi bugungi kunda yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Bugun oilada, jamiyatda, ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirishga alohida e’tibor qaratilayotgani natijasida ijtimoiy munosabatlarda ham, qonunchilikda ham katta o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda.

Aslida ayollarga nisbatan har qanday zo‘ravonlik barcha aqlli jamiyatlarda, jumladan, Islomda ham qoralanadi. Ayollarga nisbatan kuch ishlatish tajovuz hisoblanadi. Ularga nisbatan hech qanday kuch, zo‘ravonlik, urish, kaltaklashni ishlatib bo‘lmaydi. Nasihat qilish, u kor qilmasa, sekin turtib ogohlantirish, u ham kor qilmasa, yotoqlarida tark qilish ko‘zda tutilgan.

Shu bois ham, qonun 32-moddadan iborat bo‘lib, 29-moddasida “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo‘lishi hamda 30-moddada O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va boshqa manfaatdor tashkilotlar ushbu Qonunning ijrosini, ijrochilarga etkazilishini hamda mohiyati va ahamiyati aholi o‘rtasida tushuntirilishini ta’minlashi qayd etilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 21 iyundagi Oliy Majlis Senatidagi nutqi.
2. BMT Inson rivojlanishi to‘g‘risidagi ma’ruza. – Tashkent: 1996.
3. Saribayeva U.S. O‘zbek oilalarida gender tenglik va milliy qadriyatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. - T.: “Pedagogika” ilmiy-nazariy va metodik jurnali 2020 yil 5- son, 3-6 b.
4. Lukmanovna U. M. Hadislarda ma’naviy-axloqiy tarbiya talqini va uni o‘quvchilarda shakllantirishning nazariy asoslari //barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 1. – C. 158-161.
5. Umedjanova M. L., Salikhov S. M., Salikhov T. M. The Role of National Education in Preparing Young People for Family Life //European journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 271-276.
6. Umedjanova, M. (2023). Talabalarni aksiologik yondashuv asosida oilaviy hayotga tayyorlashning amaliyotdagi mavjud ahvoli. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43).
7. Umedjanova, M. (2022). Oliy ta’lim tizimida pedagogik ta’lim klasteri. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 8(8).

8. Umedjanova, M. (2023). Теоретические основы подготовки студентов к семейной жизни на основе аксиологического подхода. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43).

9. Umedjanova, M. (2023). Узлуксиз таълим тизимида педагог кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлашнинг самарали ўрни. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43).

10. Umedjanova, M. (2023). Psixik jarayonlarning zamonaviy pedagogik-psixologik tadqiqotlari. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43).

11. Umedjanova, M. (2022). Talabalarni milliy qadriyatlar ruhida oilaviy hayotga tayyorlash. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 8(8).

12. Umedjanova, M. (2022). Эффективная роль повышения квалификации и переподготовки учителей в системе непрерывного образования. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 8(8).

13. Umedjanova, M. (2023). Личные и профессиональные особенности учителя. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43).

14. Umedjanova, M. (2023). АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПЕДАГОГИКЕ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 36(36).

15. Umedjanova M. Talabalarni milliy qadriyatlar ruhida oilaviy hayotga tayyorlash //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

МЕХАНИЗМЫ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ, СЕМЬИ И МАХАЛЛИ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА.

Алибаев Дониёржон Шухратжонович

докторант (PhD) УзНИИПН

Матякубова Динара Азамат кизи

самостоятельный соискатель (PhD) УзНИИПН

Аннотация: в данном тезисе рассматриваются механизмы духовного развития учащихся начальных классов с учетом взаимодействия школы, семьи и махалли на основе гендерного подхода.

Ключевые слова: механизмы, школа, семья, махалля, взаимодействие, гендерный подход, духовные ценности.

Введение: духовное развитие учащихся начальных классов является ключевым аспектом их общего развития. Это время не только для приобретения знаний, но и для формирования ценностей, установок и личностного роста. В этом процессе важную роль играют школа, семья и

махалли, а также гендерный подход, который учитывает особенности развития мальчиков и девочек.

Основная часть. Школа играет центральную роль в духовном развитии учащихся. Здесь создается образовательная среда, которая способствует формированию ценностей, навыков социализации и развитию личности. Педагоги должны использовать разнообразные методики обучения, учитывающие гендерные особенности, чтобы стимулировать интерес к обучению и воспитывать уважение к различиям. Школа является местом, где дети проводят большую часть своего времени в течение учебного года. Здесь они получают знания, развивают навыки и формируют свою личность. С точки зрения гендерного подхода, школа должна учитывать различия в стиле обучения мальчиков и девочек. Например, для мальчиков может быть полезнее использование более активных и соревновательных методов обучения, в то время как для девочек - более кооперативные и коммуникативные подходы.

Семья является первой и основной социальной средой для ребенка. В этом контексте родители и родственники играют важную роль в формировании ценностей, навыков и убеждений. Важно, чтобы семья обеспечивала поддержку, понимание и эмоциональную связь с ребенком, а также активно участвовала в его образовании и развитии. Семья играет ключевую роль в формировании ценностей и убеждений у детей. В контексте гендерного подхода, семья может влиять на развитие гендерных ролей и стереотипов у своих детей. Например, родители могут поощрять мальчиков к проявлению эмоций и интереса к традиционно "женским" занятиям, а девочек - к самостоятельности и активному участию в общественной жизни.

Махалля оказывает значительное влияние на духовное развитие учащихся начальных классов. Оно может предоставлять дополнительные образовательные и культурные ресурсы, создавать условия для включения детей в общественную жизнь, а также поддерживать традиции и ценности, способствующие формированию личности. Махалля может оказывать влияние на духовное развитие учащихся начальных классов. Оно может предоставлять различные возможности для самореализации и социальной адаптации детей, а также поддерживать традиции и ценности, способствующие развитию личности. С точки зрения гендерного подхода, махалля может быть важным фактором в формировании гендерных ролей и ожиданий у детей.

Гендерный подход в духовном развитии учащихся начальных классов подразумевает учет различий между мальчиками и девочками в их

потребностях, интересах и способностях. Это означает адаптацию образовательных программ и методик под индивидуальные особенности каждого ребенка, а также борьбу со стереотипами и дискриминацией на основе пола. Суть духовного развития учащихся начальных классов заключается в интеграции всех этих компонентов и взаимодействии между ними. Используя гендерный подход, мы можем создать более эффективные механизмы развития, учитывая индивидуальные особенности каждого ребенка и его потребности. Важно стремиться к созданию инклюзивной среды, где каждый ребенок может чувствовать себя принятым и поддержанным в своих усилиях по саморазвитию и самоопределению.

Вывод. В заключении, стоит подчеркнуть, что механизмы духовного развития учащихся начальных классов через взаимодействие школы, семьи и махалли на основе гендерного подхода являются ключевыми для формирования целостной личности ребенка. Только через совместные усилия всех сторон можно обеспечить детям благоприятные условия для развития, которые помогут им стать гармоничными и ответственными членами общества.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: Молия, 2002.
2. Туленова Г.Ж. Ешлар ижтимоий фаоллигини оширишда маънавий омилнинг роли : фалсафа фан. док. дис. Тошкент. – 2006.
3. Харченко С. А. Развитие культуры сотрудничества будущего педагога: Вестн. Вост. - Сиб. гос. акад. образования. – 2010.
4. Попова М. Н., Прокопьева М. М. Социально педагогическое партнерство школы и семьи как средство повышения родительской компетентности: Современные наукоемкие технологии. – 2015.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПОВЕДЕНИЯ УЧЕНИКОВ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

Насимова Шахноза Ихтиёр кизи

докторант (PhD) УзНИИПН

Аннотация: данная статья рассматривает механизмы развития национально-культурного поведения учеников с использованием гендерного подхода в образовании. В современном образовательном контексте гендерный аспект играет значительную роль в формировании личности и социокультурных навыков учеников.

Ключевые слова: развитие, ученики, национально-культурное поведение, гендерный подход, образование, стереотипы, равноправие, образование.

Введение: в современном образовании одним из ключевых аспектов является не только передача знаний, но и формирование целостной личности, способной успешно взаимодействовать в обществе. Одним из важных элементов этого процесса является развитие национально-культурного поведения учеников. Гендерный подход в этом контексте играет значительную роль, позволяя учитывать различия в социальных ролях и ожиданиях по отношению к ученикам разного пола.

Основная часть: понимание гендерных различий помогает образовательным учреждениям создавать более эффективные механизмы развития национально-культурного поведения учеников. Каждый пол имеет свои уникальные особенности, которые могут влиять на способы восприятия информации, общения, и самоопределения в обществе. Учитывая эти различия, педагоги могут адаптировать методики обучения и воспитания, сделав их более эффективными и приспособленными к индивидуальным потребностям каждого ученика.

Гендерный подход также способствует созданию инклюзивной образовательной среды, где каждому ученику предоставляется возможность раскрыть свой потенциал независимо от половой принадлежности. Это включает в себя создание условий для свободного выражения себя, поддержку интересов и способностей каждого ребенка, а также борьбу с стереотипами и предвзятостью.

Гендерный подход способствует развитию эмпатии и понимания учеников по отношению к представителям другого пола и культурным группам. Это важно для формирования толерантного и уважительного отношения к различиям, что является основой для гармоничного сосуществования в многонациональном обществе.

Важным аспектом реализации гендерного подхода является выбор обучающих методик, которые учитывают гендерные различия. Это могут быть специально разработанные уроки, активности и игры, адаптированные под особенности восприятия и обучения мальчиков и девочек. Такой подход помогает ученикам лучше усваивать материал и развиваться как личности.

Гендерный подход в образовании играет важную роль в преодолении стереотипов и предвзятостей. Обучение учеников о различиях и сходствах между полами способствует формированию более открытого и толерантного общества, где каждый человек уважается независимо от его гендерной

принадлежности. Гендерный подход в образовании также направлен на поддержку развития личностной идентичности учеников. Предоставление возможностей для самовыражения и самоопределения помогает каждому ребенку лучше понять себя и свое место в обществе, что способствует их эмоциональному и социальному развитию. Гендерный подход в образовании стремится к созданию равноправных условий обучения для мальчиков и девочек. Это включает в себя не только доступ к образовательным ресурсам и возможностям, но и борьбу с дискриминацией и неравенством, которые могут препятствовать полноценному развитию учеников. Реализация гендерного подхода в образовании требует также участия родителей и общественности. Важно создать партнерские отношения между школой, семьей и обществом для поддержки учебного процесса и формирования положительного гендерного климата. Для успешной реализации гендерного подхода в образовании необходимо сотрудничество с профессионалами и экспертами в области гендерных исследований и педагогики. Это поможет разработать и внедрить эффективные методики работы с учениками, учитывающие их индивидуальные потребности и особенности.

Одним из ключевых механизмов развития национально-культурного поведения учеников является использование интерактивных методик обучения и проведение экскурсий. Посещение мест исторического и культурного значения, знакомство с традициями и обычаями народа, изучение фольклора и народных искусств – все это способствует более глубокому пониманию и проникновению в культурное наследие.

С развитием информационных технологий мультимедийные ресурсы и виртуальные туры становятся эффективным инструментом для ознакомления с культурой различных народов. Ученики могут изучать исторические события, традиции, религиозные обряды и культурные праздники через интерактивные приложения и онлайн-ресурсы, что обогащает их представления о многообразии культурного наследия.

Проведение межкультурных мероприятий, обмен опытом с учениками из других регионов и стран способствует расширению кругозора и пониманию культурных особенностей различных народов. Общение с представителями других культур помогает ученикам выработать толерантное отношение к различиям и научиться уважать их.

Внедрение интеркультурного образования в учебный процесс позволяет учителям акцентировать внимание на межкультурных взаимоотношениях, развивать навыки межкультурной коммуникации, а также формировать у учеников понимание собственной культурной идентичности.

Семья играет важную роль в формировании национально-культурного поведения учеников. Важно поддерживать родителей в их стараниях сохранить и передать культурное наследие, а также организовывать совместные мероприятия для участия всей семьи.

Вывод. В заключении, стоит подчеркнуть, что гендерный подход в образовании играет важную роль в развитии национально-культурного поведения учеников. Понимание гендерных различий, создание инклюзивной образовательной среды, развитие эмпатии и использование специальных обучающих методик – все это важные компоненты процесса формирования целостной личности, способной успешно функционировать в современном многонациональном обществе. Механизмы развития национально-культурного поведения учеников являются многообразными и включают в себя как учебные, так и внеклассные мероприятия. Они направлены на формирование у учеников глубокого понимания и уважения к своей и другим культурам, что является важным аспектом их социальной и культурной компетенции.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Икрамов, Р. А., & Хожиев, Р. Б. У. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования, (14-1 (92)).
2. Норбекова, Б. Духовное воспитание - как основа психологического воспитания. Общество и инновации. 2021год.
3. Alibekov D. Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science 2020.
4. Tansiqboyeva G. Ayollarning diskriminatsiya qilinishini bartaraf etish – ularning amaldagi tengligining zaruriy sharti. Ayol huquqi va erkinliklari. – T.: 2002-y.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

Медетова Раушан Мамадияровна

Заведующий отделом УзНИИПН,

доктор педагогических наук, старший научный сотрудник

Аннотация: в данной статье раскрыта стратегия развития культуры толерантности у будущих учителей.

Ключевые слова: гендерный подход, культура, будущий учитель, педагогика, стратегия, профессионализм, развитие.

Annotatsiya: ushbu maqola bo‘lajak o‘qituvchilarda bag‘rikenglik madaniyatini rivojlantirish strategiyasini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: gender yondashuvi, madaniyat, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogika, strategiya, professionallik, rivojlanish.

Annotation: this article reveals a strategy for developing a culture of tolerance among future teachers.

Key words: gender approach, culture, future teacher, pedagogy, strategy, professionalism, development.

Образование – это одно из основных прав личности, источник расширения возможностей, а также движущая сила социально-экономического и культурного развития общества. В современную эпоху важнейшими направлениями развития образовательной системы каждого государства являются создание «интеллектуального капитала», «экономики, основанной на знаниях» (knowledge-based economy), «толерантного общества» [1].

Особенность толерантной, основанной на знаниях, системы образования состоит в том, что она позволяет сделать скачок в создании эффективной и конкурентоспособной системы обучения и воспитания, где главным драйвером инновационного и динамичного образования является человеческий капитал, качественно креативный и мотивированный на успех.

Инновационное развитие системы образования ориентировано на подготовку будущих учителей, способных творить и созидать в условиях современного общества. Качественное совершенствование системы образования является важнейшей задачей и для Узбекистана, на что неоднократно обращает внимание президент республики. В этих целях принимаются многочисленные постановления, способствующие совершенствованию системы образования.

Осуществление качественного скачка в этой сфере способно решить ряд вопросов: повысить уровень толерантности кадрового корпуса; эффективно применять педагогические технологии в целях повышения качества обучения; всесторонне обогащать содержание учебно-методической литературы; готовить педагогические кадры с учётом мировых тенденций в образовании; повышать уровень мотивации у будущих учителей.

Решение обозначенных выше задач связано с гендерным подходом в образовании. Этот вопрос приобрёл в современном мире особую актуальность. В связи с этим, были приняты целевые программы, разработаны проекты, намечены грандиозные планы. К примеру, принята «Пекинская платформа +30: женщины в современной глобальной экономике» [2].

Перспективы расширения современных педагогических исследований в этом отношении будут способствовать реализации ряда задач. В их числе: поиск стратегий и выработка рекомендаций с учетом сложившихся реалий в гендерном образовании, мотивация для изучения представителями женского пола технологий, учёт их интересов, решение социальных задач в таких областях, как «зеленый» переход, биоинженерия, электронное здравоохранение и искусственный интеллект.

Для качественной подготовки будущих учителей важно продвигать новые виды учебного контента и эффективно применять педагогические методы, развивать мышление у будущих учителей, а также оптимизировать онлайн и виртуальные среды обучения. Для этого нужны платформы и инструменты, разработанные в помощь будущим учителям, а также необходима интеграция инновационных технологий и эффективных педагогических методов в процессе подготовки будущих учителей.

Будущие учителя должны уметь участвовать в разработке и применении новейших методов в образовании, использовать цифровые технологии, чтобы продвигать устремления национального и международного масштаба в сфере образования и непрерывного обучения: в области педагогики, учебных программ, систем оценивания, социальной помощи и организации обучения.

Включить гендерное равенство в качестве неотъемлемого элемента в учебные планы, опираться на личностно-ориентированный, аффилиционный, системный, контекстно-ориентированный, деятельностный, аксиологический и акмеологические подходы в образовании, а также подход, основанный на правах личности, в учебные программы, syllabus и учебно-методические комплексы учебных дисциплин, преподаваемых в высших образовательных учреждениях.

Кроме того, важно выявлять и устранять проявления гендерного неравенства и лежащих в его основе факторов; наметить стратегии, которые призваны обеспечить гендерные нормы в педагогической науке, наращивать институциональный и человеческий потенциал специалистов сектора образования, ориентироваться на самые маргинализированные слои населения и поддерживать обучение; инвестировать в полноценные исследования образовательные технологии, при этом производя оценку воздействия и эффективности для обеспечения равенства еще до того, как выделять ресурсы на масштабирование этих мер; использовать стратегии и действия, которые направлены на изменение восприятия сферы технологий женщинами.

Преподаватели во всех звеньях системы образования должны быть обеспечены ресурсами и дидактическими материалами, которые наглядно

демонстрируют вклад женщин в сферу деятельности, формировать у будущих учителей установки, нормы поведения и навыки, поддерживающие справедливость в вопросах гендерного равенства. Важно продолжать усилия в данном направлении и обеспечить активное вовлечение и реальное участие женщин и девушек в процессах развития цифровой экономики. Поскольку инновации и технологические изменения способны помочь внести значительный вклад в обеспечении доступа представителей женского пола к цифровой информации, что может повысить их осведомленность о своих правах, усилить их гражданскую активность, дать им больше возможностей выражать свои идеи и мнения, участвовать в творческих и культурных мероприятиях.

Комплексное изучение гендерного воздействия инноваций на образование в цифровую эпоху имеет уникальную возможность для повышения целенаправленности и эффективности обсуждений, когда основное внимание сосредоточено на технологических инновациях образования.

Подготовка к Саммиту будущего и работа над текстом Глобального цифрового договора под эгидой ООН включает общие принципы открытого, свободного и безопасного цифрового будущего для всех. Ряд изученных вопросов в этом смысле соответствуют темам, которые рассматриваются в рамках Глобального цифрового договора: обеспечение возможности подключения к Интернету для каждого, защита данных, соблюдение прав личности, ответственность за дискриминацию и вводящий в заблуждение контент, а также цифровое достояние как глобальное общественное благо. С этой целью для рассмотрения на Совещании группы экспертов выбраны четыре взаимосвязанные подтемы, охватывающие различные аспекты приоритетной темы: продвижение качественного образования, которое является основным фактором, определяющим доступ в Интернет для представителей женского пола и использование его в цифровой эпохе, включая формальное и неформальное образование. Для гендерного равенства в цифровой сфере требуется более высокий уровень гендерного паритета в системах образования.

Кроме того, необходимо поддерживать разработку онлайн-контента, в том числе доступных для женщин; обеспечить женщинам участие на этапах пользовательского тестирования услуг; активно вовлекать женщин и экспертов по гендерным вопросам в процессы разработки данных, что позволит гарантировать более справедливые и равноправные результаты в сфере цифровых технологий для интенсификации обработки и извлечение

огромных объемов пользовательского контента. Естественно то, что технологии ценны в целях образования в той мере, в какой они обеспечивают доступ к высококачественному образовательному материалу и формам взаимодействия, способствующим обучению, применению и масштабированию ресурсов.

Обеспечение эффективности цифрового обучения складывается из трех ключевых элементов: первый – обеспечить возможность подключения и доступа через трансформирующие качественные программы цифрового обучения, которые соответствуют будущим учителям и учитывают гендерные аспекты, являются доступными каждому и способствуют их распространению и многократному использованию; второй – обеспечить для будущих учителей творческий потенциал для расширения педагогических возможностей и применения соответствующих технологий таким образом, чтобы они способствовали развитию творчества; третий – предоставить уместный и открытый контент, выстроенный вокруг ценностей будущего учителя.

Качественный контент в цифровом обучении будет стимулировать будущих учителей и образовательные учреждения к тому, чтобы создавать и поддерживать порталы для цифрового обучения, помогая преодолеть разрыв между формальным и неформальным обучением.

ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnyy-kapital-v-ekonomike-osnovannoy-na-znaniyah>
2. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20R.pdf>

GENDER STREOTIPLAR GENDER MADANIYATNING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

X.Nurbayeva

Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: nurbayevaxolniso@tersu.uz

Annotatsiya: maqolada gender madaniyat va ushbu fenomenning muhim tashkillashtiruvchilaridan biri gender streotiplar mazmuni, turlari bayon qilingan. Gender madaniyat shakllanishida tarixiy merosning o‘rni, ijtimoiy sifatlar shakllanishida an’analar ta’siri borasida nazariyalar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: gender, gender madaniyat, gender streotiplar, femininlik, maskulinlik

Аннотация: в статье излагается содержание, виды гендерных стереотипов, являющихся одними из важнейших организаторов гендерной культуры и данного явления. Проанализированы теории о роли исторического

наследия в формировании гендерной культуры, о влиянии традиций на формирование социальных качеств.

Ключевые слова: пол, гендерная культура, гендерные стереотипы, феминизм, маскулинность.

Abstract: the article describes the content and types of gender stereotypes, which are one of the most important organizers of gender culture and this phenomenon. The theories on the role of historical heritage in the formation of gender culture, on the influence of traditions on the formation of social qualities are analyzed.

Keywords: gender, gender culture, gender stereotypes, feminism, masculinity.

Gender madaniyat insonda axloqiy bilimlar mavjudligiga, uning o‘z hatt-harakatlarini mavjud (yaratilgan) madaniyat asoslariga rioya qilgan holda, jinslararo o‘zaro munosabatlarni hisobga olgan holda axloq qoidalari asosida baholay olishga qodirligiga e‘tibor qaratadi. Bu nafaqat jinslararo munosabatlarni muvofiqlashtirish usuli, balki birgalikdagi hayotga nisbatan munosabat, ushbu munosabat voqe‘likni ijodiy o‘zgartirishga va gender o‘zaro munosabatlarni ijobiy idrok qilishga ko‘maklashadi.

Gender madaniyat quyidagicha ta‘riflanadi:

- jinslar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish tizimi, ijtimoiy hayot prinsiplari va an‘analarida gavdalanuvchi individlarning ijtimoiy o‘zaro ta‘siri qoidalari va normalarining ongli qadrlanuvchi jamlanmasi, ko‘pqatlamli fenomen;

- inson faoliyatining turli sohalariga ko‘chiriluvchi, tarjima qilinuvchi "erkak" va "ayol", "erkaklarcha" va "ayollarcha" tushunchalari haqidagi mavhum bilimlar to‘plami, ular asosida ong shakllanadi va qadriyatlar-motivatsiya sohasi quriladi, atrofdagi dunyoni idrok etish amalga oshiriladi;

- o‘zlashtirilishi mustahkamlanishi yoki buzilishiga olib keluvchi jamiyat tomonidan yaratilgan va individlar ongiga singdirilgan, yasama xulq-atvor streotiplari to‘plamidan yuzaga keluvchi ijtimoiy muhit;

- ayollar va erkaklarning bioijtimoiy o‘ziga xosliklari, ularning kundalik birgalikdagi faoliyatini teng huquqlilik, birdamlik, hamkorlik prinsiplari asosida tashkillashtiruvchi normalar va qadriyatlar haqida bilimlar tizimi.

Gender madaniyatni o‘rganishda gender universallar - an‘naviy kontekstdagi ularni nima farqlashiga urg‘u berilishidan farqlanuvchi, balki ularni nima birlashtirilishi nuqtai-nazaridan qaraluvchi erkaklar va ayollar uchun umumiy bo‘lgan qadriyatlar va normalar vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Gender madaniyatni o‘rganishda gender qadriyatlar asosiy ahamiyat kasb etadi. Ular o‘zgarayotgan munosabatlar va fikr holatlarini, chegara darajalarini aniqlashga, kelajakni rejalashtirishdagi muammoli qismlarni ajratib ko‘rsatishga imkon beradi.

Tadqiqotchilar gender madaniyatning bir biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan va inson hayot faoliyatining asosiy sohalari (mehnat, ijtimoiy-siyosiy, maishiy-oilaviy, ta’limiy, ma’naviy-axloqiy sohalar)da namoyon bo‘luvchi quyidagi tuzilma qismlari (blokklarini) ajratib ko‘rsatishadi:

- aksiologik – tahliliy fikrlash, gender ongini mustaqil rivojlantirishga qodirlik; gender tenglik, har bir inson shaxsi va uning jinsiy mansubligidan qat’iy nazar o‘z-o‘zini namoyon eta olishi qadrlil ekanligi g‘oyasining maqsadga muvofiqqligini tan olish, eskirgan gender streotiplardan voz kechish; o‘z-o‘zini bilishga urinishning gender o‘ziga xosliklarini yo‘nalish; o‘ziga muayyan jins vakili sifatida ijobiy munosabatda bo‘lish [3, b. 12];

- kognitiv – gender madaniyat mazmunini, gender qadriyatlarni o‘zida ifodalovchi mohiyatini bildiradi, gnoseologik funktsiya bajaradi; normative-huquqiy mezon, gender streotiplarni anglash, tolerantlik; tushunchalar-atamalar apparatini bilish, gender nazariyalarning asosiy g‘oyalarini tushunish; rollar diapozonlari, maskulinlik/femininlik normalari hamda majburiyatlari borasida adekvat tasavvurlarning mavjudligi; gender streotiplar funksiyalarini anglash, shaxs gender identifikatsiyasi shakllanishi o‘ziga xosliklarini tushunish [3, b. 12];

- operatsional – vaziyatga xos kommunikativ vazifalarni, turli xil o‘quv va kasbiy vazifalarni hal qilish uchun bilish faoliyati usullarini mustaqil bajarishga (amalga oshirishga) tayyorlik [3];

- praksiologik – o‘zaro munosabatlarning oila va mehnatga xos yoki faoliyatga xos, amaliy modellarini: jinsiy mansubligidan qat’iy nazar shaxsga hurmat ko‘rsatish; egalitar xulq tajribasini namoyish qilish, erkak va ayollar rollari uchun tipik bo‘lgan va tipik bo‘lmagan faoliyat turlari va harakatlarni amalga oshirish, bajarishda ishtirok etish; biologik jinsiga mos shaxs sifatlarini ijobiy yo‘nalishda o‘z-o‘zi tarbiyalashni tashkillashtirish (qurish)ning o‘ziga xosliklarini ifodalaydi [3; 12];

- shaxsiy-ijodiy – madaniyatni egallash va uni ijodiy o‘zgaritirish, gnostik (tadqiqiy) va gumanistik funksiyalarni amalga oshirishni nazarda tutadi [3].

Gender ijtimoiy tizimni tashkil etuvchi sinfiy mansublik, yosh va boshqa xususiyatlar qatori jamiyat ijtimoiy strukturasiining asosiy o‘lchamlaridan biri sifatida qaraladi. E. A. Здравомыслова va A. A. Темкина ta’kidlashadi: «Gender – bu ta’limga, kasbiy faoliyatga nisbatan individual imkoniyatlarni, hokimiyat, jinsiy hayot, oilaviy roller va reproduktiv xulq-atvor imkonini belgilab beruvchi ijtimoiy maqomdir. Ijtimoiy maqomlar ushbu jamiyatning madaniy makoni doirasida amalda bo‘ladi. Bu maqom sifatida genderni gender madaniyat mos kelishini anglatadi»[4]. Shunday qilib, gender fenomeni mavjudligi gender tizim va gender madaniyat yuzaga kelishiga olib keladi.

Г. Н. Карелова gender madaniyat tarixiy merosiylik qonunlari bo‘yicha rivojlanadi va har bir davr ijtimoiylik rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadi, ammo tarixiy jihatdan boyish oldin egallangan qadriyatlar rad etilishini anglatadi deya hisoblaydi[5]. Gender madaniyat konkret avlodlar tajribasida shakllanar va mustahkamlanar ekan, avlodlarga yetkaziladi va merosiylik jarayoni hisobiga tabiiy birlik sifatida qabul qilinadi.

Gender madaniyatiga bunday yondashuv akademik N. P. Dubinin tomonidan ishlab chiqilgan meros nazariyasiga mos keladi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, inson tabiatida irsiyatning ikkita dasturi mavjud – biologik va ijtimoiy.

Merosning ijtimoiy dasturi genlarda qayd etilmagan va shunga qaramay, shaxsiyat rivojlanishining ichki omili sifatida ishlaydi. Akademik yozadi: "tan olish kerakki, ilm-fan, din, madaniyat ko‘rinishidagi ijtimoiy ustki tuzilmalar, insoniyat jamiyatidagi ijtimoiy turdagi xatti-harakatlarning barcha shakllari ijtimoiy merosning ulkan jarayoni natijasidan boshqa narsa emas".

Merosning ijtimoiy dasturi, bizning fikrimizcha, gender madaniyatining gender rollari, gender stereotiplari va gender tushunchalari kabi elementlarini o‘z ichiga oladi. Gender rollarini ijro etish ayollarning "ayol" va erkaklarning "erkak" rollarini bajarishini belgilaydigan mavjud xatti-harakatlar normalari tizimi tomonidan yashirincha nazorat qilinadi. Ushbu normalar tizimida tegishli gender rollariga rioya qilishni rag‘batlantiradigan va ulardan chetga chiqishni jazolaydigan sanksiyalar mavjud. Garchi antropologlar, xususan M. Mid, "tipik erkak" yoki "tipik ayol" tushunchalari nisbiy ekanligi aniqlangan, chunki bir jamiyatda erkak kasbi, xulq-atvori, fe'l-atvori deb hisoblanadigan narsa boshqasida ayolniki sifatida baholanishi mumkin, gender madaniyatida gender rollarining bajarilishi majburiydir.

O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunga quyidagi tushunchani kiritish taklif etiladi: “Gender stereotiplari – ma’lum bir davrda vujudga kelgan ayollar va erkaklarning gender rollari va farqlari, xususiyatlari to‘g‘risidagi jamiyat a’zolarida shakllangan barqaror salbiy g‘oyalar, fikrlar (amaliyot) yig‘indisi”.

Gender stereotiplari ayollik/femininlik va erkaklik/maskulinlikning ijtimoiy tasvirlari bilan bog‘liq. Biroq, gender stereotiplari ta’riflarida birlik yo‘q.

Bir qator tadqiqotchilar o‘z ta’riflarida erkaklar va ayollarning shaxsiy xususiyatlariga e’tibor berishadi ("gender yoki jinsiy rol stereotiplari — bu erkaklar va ayollarning shaxsiy xususiyatlari haqidagi tasavvurlarning sxematik to‘plami" [1; 222]. Boshqa ta’riflar guruhida gender munosabatlariga e’tibor qaratiladi; bu ta’riflar odatda yanada murakkab va kengaytirilgan. "Gender stereotiplari-bu "erkaklik" va "ayollik" ning ijtimoiy jihatdan ishlab chiqilgan toifalari bo‘lib, ular jinsga qarab har

xil xatti-harakatlar, erkaklar va ayollarning ijtimoiy rollar va maqomlar ichida turlicha taqsimlanishi bilan tasdiqlanadi; va bu insonning ijtimoiy jihatdan kerakli tarzda o‘zini tutishi va o‘zining yaxlitligi, izchilligini his qilish uchun psixologik ehtiyojlari bilan qo‘llab-quvvatlanadi” [2; 17]. Va nihoyat, yana bir katta ta’riflar guruhi maskulinlik va femininlik tushunchalarini asos qilib oladi. "Gender stereotiplari-bu erkaklik va feminizmning sxematik, umumlashtirilgan obrazlaridir" [1. 292].

Biz obrazlarni ijtimoiy jihatdan ajratib turadigan va hissiy jihatdan baholovchi xarakterga ega deb hisoblaymiz. Ushbu eng keng ta’riflar biz uchun aniqroq ko‘rinadi. Birinchidan, bu erkak va ayolga qanday fazilatlar, xususiyatlar, shuningdek, kengroq kontekstda — erkak va ayol printsiplari haqida ijtimoiy g‘oyalarni o‘z ichiga oladi; va erkak va ayolga mos keladigan faoliyat va ijtimoiy rollar (jamiyat va oilada) haqidagi ijtimoiy g‘oyalar. Ikkinchidan, ular "gender" konsepsiyasida nafaqat ijtimoiy, balki madaniy va ramziy tarkibiy qism mavjudligini hisobga olishadi, bu narsalar, xususiyatlar va munosabatlarning erkak va ayol printsiplari bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan jinsi bilan bog‘liqligini anglatadi. Masalan, millat, ijtimoiy sinf, siyosiy dushman, landshaft elementlari (suv elementining ayolligi) va boshqalar — va bu genderizatsiya jarayoni gender munosabatlari tizimiga doimiy ta’sir ko‘rsatadi.

Gender stereotiplarining muhim xususiyatlari ijtimoiy stereotiplarning xususiyatlariga mos keladi.

Birinchidan, gender stereotiplari hissiy jihatdan baholanadi. Baholash har qanday gender stereotipiga xosdir - ayollarning zaifligi, passivligi va erkak jasorati, ayollarning sezgirligi, hissiyligi va erkaklarning o‘zini tuta bilishi. Bundan tashqari, shuni yodda tutish kerakki, birinchidan, ushbu baholash birinchi navbatda guruh ichidagi qadriyatlar tizimini aks ettiradi va ikkinchidan, baholash turli xil belgilarga ega bo‘lishi mumkin (erkaklar maqsadga erishishga qaratilgan - erkaklar shuhratparast; ayollar hissiy va sezgir - ayollar injiq), bu bizning fikrimizcha, boshqa g‘oyalar ambivalentsiyasi bilan bog‘liq.

Ikkinchidan, gender stereotiplari barqaror va muntazamdir. Masalan, ayolning o‘ziga xos hissiyotlari haqidagi zamonaviy g‘oyalar va ayolning his – tuyg‘ularini nazorat qila olmasligiga o‘rta asr qarashlari deyarli bir xil ko‘rinadi, shuningdek ming yil davomida hokimiyatning oqil, adolatli, hissiyotlarga bo‘y bermaydigan erkakka mansubligi, bog‘liqligi haqidagi g‘oyalar o‘zgarmagan. Shuningdek, erkaklar mustaqilligi, erkinligi, ma’suliyatligi haqidagi zamonaviy stereotiplar erkak aqlsizroq, mas’uliyatsizroq ayol uchun javobgar bo‘lishi kerak degan qadimgi va o‘rta asr tushunchalari bilan o‘zaro bog‘liqligi mavjud.

Biroq, barcha ijtimoiy stereotiplar singari, ijtimoiy tasavvurlar va me'yorlar o'zgarishi bilan gender stereotiplari o'zgaradi. Ayol va erkaklik stereotipi, agar biz yoshi, millati, ijtimoiy mavqeini hisobga olmagan holda "umuman ayol va erkak" haqida gapiradigan bo'lsak, so'nggi yuz yil ichida, albatta, o'zgardi-erkak yagona boquvchi va oilaning himoyachisi ekanligi, ayol zaif va umuman nochor yaralma ekanligi aniq va ijtimoiy jihatdan umummaqbul g'oyalar yo'q. Bunday o'zgarishlar ushbu davrda ayolning ishlab chiqarish va jamiyatdagi rolining keskin o'sishi bilan bog'liq edi. Shunga qaramay, gender stereotiplaridagi o'zgarishlar ijtimoiy voqelikdagi o'zgarishlarga qaraganda ancha sekinroq ekanligini ta'kidlash mumkin.

Uchinchidan, gender stereotiplari vakillik birligining yuqori darajasi bilan ajralib turadi. Tadqiqotchilar, agar ular ijtimoiy hamjamiyat ichidagi shaxslarning kamida to'rtidan uch qismi tomonidan ajratilsa, maskulinlik va femininlik obrazlarini stereotipik deb bilishadi [qarang, masalan.: 1; 71-74].

Va nihoyat, gender stereotiplari normativdir. "Haqiqiy erkak" qanday bo'lishi kerakligi (masalan, ayolni himoya qila olish), ayol u yoki bu vaziyatda o'zini qanday tutishi kerakligi va hatto qanday kiyinishi kerakligi (erkak yubka kiymasligi kerak) haqidagi g'oyalar ijtimoiy jihatdan umumiy bo'lganligi sababli, haqiqiy erkaklar va ayollar buni hisobga olmasligi mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ashmore R.D., Del Boca F.K. The Social Psychology of Female-male Relations: A Critical Analysis of Central Concepts. N.Y., 1986.

2. Basow S. A. Gender stereotypes and roles. Pacific Grove, 1992.

3. Воронина, О. А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе / О. А. Воронина // Обществ. науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 14.

4. Здравомыслова, Е. А. Социальная конструкция гендера и гендерная система в России / Е. А. Здравомыслова, А. А. Темкина // Материалы Первой Рос. лет. шк. пожен. и генд. иссед. «Валдай-96». – М., 1997. – С. 84–89.

5. Карелова, Г. Н. Женщины обновляющейся России : опыт реализации гендерного подхода / Г. Н. Карелова. – М., 1997. – С. 22.

6. Парсонс, Т. Понятие общества : компоненты и их взаимоотношения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль / под ред. В. А. Добренькова. – М. : Изд-во Междунар. ун-та бизнеса и управления, 1996. – С. 494–525.

7. Штуден, Л. Л. Кризис сознания как феномен культуры : автореф. дис. ... д-ра культуролог. наук : 24.00.01 / Л. Л. Штуден ; Новосиб. гос. акад. экономики и управле-ния. – Новосибирск, 2002. – С. 9

O‘QUVCHI QIZLAR TARBIYASIDA GENDER DIFFERENSIATSIYASINING AYRIM JIHATLARI

Muhammadjon Quronov

RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
direktorining o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori, professor.

E-mail: Kuranovkuranov5@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchi qizlarning gender differensiatsiyasining ayrim jihatlari haqida fikr bildirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, gender, tadqiqot, tarbiya, milliy, differensiatsiya.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi yoshlar ma’naviyatiga e’tiborni eng yuqori nuqtaga ko’tardi. Prezidentimiz Sharq donishmandlarining: “Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir!” degan hikmatli so‘zlarini misol keltirib, zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanib borayotganini, nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a’zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun, avvalo, ilm-ma’rifat, yuksak ma’naviyat kerakligini, ilm yo‘q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to‘g‘ri yo‘ldan adashish holatlari kuzatilishini ta’kidladi.

O‘zbekistonda maktab ta’limiga jalb qilingan umumiy o‘quvchilar soni 5 million 821 ming 861 nafarni tashkil etsa, ularning 48,8 foizini o‘quvchi qizlar tashkil etadi. Boshlang‘ich ta’limga qaratilayotgan e’tibor o‘z navbatida boshlang‘ich sinf o‘quvchi qizlarida ijtimoiy-faol shaxs sifatlarini tarbiyalash bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan ma’naviy islohotlarning muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Masalaga global pedagogik miqyosda yondashilsa, har o‘n nafar qiz bolaning to‘qqiz nafari boshlang‘ich ta’lim, to‘rtinchi uch nafari esa o‘rta ta’lim olishi aniqlangan. Iqtisodiy jihatdan kam daromadli mamlakatlarda qizlarning 2/3 qismi boshlang‘ich maktabda o‘qiydi, faqat har uch qizdan biri o‘rta maktabning yuqori bosqichini tugatishi ma’lum bo‘lgan. Bu kabi dalillarni o‘qiganda O‘zbekistonimizda ta’limning bepul va majburiy ekani, bitta o‘quvchining taqdiri bilan o‘nlab tashkilotlar shug‘ullanishi, Prezidentimizning shaxsan o‘zlari qizlarning ta’lim va tarbiyasiga jiddiy e’tibor qaratayotgani mazmun-mohiyatini xar bir vatandoshimiz chuqur anglab yetadi.

Donishmand xalqimizda qiz bolani parvarishlash, ularga ta’lim va tarbiya berish, qizlarni oila va yurt sha’ni deb ardoqlash hamisha ustuvorlik kasb etgan. Shoirona ta’bir bilan aytganda “O‘g‘il bola uyning, qiz bola ko‘ngilning sultoni” hisoblanadi.

Xotin-qizlarning fazilatlarini, ijtimoiy sifatlarini, jamiyatlardagi o‘rni, avvalo oilada shakllanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 5325-son Farmoniga muvofiq yurtimizda har bir xotin-qizning muammosini yuqoridan his etib, manzilli tarzda ular bilan alohida ishlash davri kelganligini alohida ta’kidlab o‘tgani bejiz emas. Shu asosda O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 14 martdagi 200-son qarori bilan “Xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha mutaxassis to‘g‘risidagi Nizom” amaliyotga joriy etildi. O‘zbek qizlarining ko‘rkam xulqli bo‘lishi milliy tarbiyaning asosiy talablaridan birini tashkil qiladi. Xulq qizning faqat axloq-odob, go‘zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining faqat nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalar majmuining o‘z shaxsiy hayotida qo‘llashi ekan, bunda eng katta ma’suliyat ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o‘rinda bir narsani alohida ta’kidlash kerakki, qiz bolalar tarbiyasida asosiy ta’sirchan kuch-qudrat bu onadir. Ota ko‘pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta’minlash qolaversa oilaning xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladi. Bu o‘zbek oilalarining tarixidan ma’lum bo‘lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo‘lib qolgan an’anadir. Shunga ko‘ra bola bilan ko‘proq ona birga bo‘ladi. Shu bois onalarning qizlarga beradigan bilimlari, tajribalari oila va ijtimoiy hayotni davom ettirishning zaruriy ehtiyojlari talabi bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi. Agar qizlar ilk yoshlardan boshlab ijtimoiy faol shaxs sifatlarini egallasa, o‘z navbatida komila onalar, barkamol shaxslar bo‘lib yetishadilar. Shunday ekan, aslida har bir xalqning, mamlakatning kelajagi ijtimoiy faol sifatli qizlarning tarbiyalariga bog‘liq deb xulosa qilish mumkin.

Gender differentsiatsiyasi muammosining pedagogik retrospektivasi (qadimgi davrdan ma’rifat davriga qadar) tarbiya va ta’limning quyidagi xususiyatlari bilan namoyon bo‘ladi:

a) ko‘plab tarixiy davrlarda asosiy e’tibor o‘g‘il bolalarni tarbiyalashga qaratilgan;

b) ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi risolalarda "bolalar", "bola" tushunchalarining umumlashtirilgan holda qo‘llaniladi, ammo kontekstda erkak kishi tushuniladi;

s) ayol faqat oila va uy ro‘zg‘or ishlarini o‘rganishi mumkin;

d) qizlarga tikuvchilik, kashta tikish, to‘r to‘qishni o‘rgatish kerak;

ye) o‘qish, yozish va arifmetika qizlar uchun faqat uy hisobini yuritish uchun kerak zarur;

f) ayol eriga yoqish uchun o‘z iste’dodlarini rivojlantirishi lozim.

Biroq, tarixiy manbalar qiz tarbiyasi bular bilan cheklanmaganligini ko‘rsatadi. Zero Islom ta’limoti kishilik jamiyatida o‘z o‘rnini topib, uning diniy va dunyoviy hayotida amaliy suratda tadbiqini topgan ilk saodat asridan boshlab yosh avlod tarbiyasiga katta ahamiyat berib, jamiyat asosining poydevori, ummat istiqboli bo‘lgan yoshlarning har tomonlama komil inson bo‘lib etishishlarini talab qiladi. Payg‘ambarimiz sallallohu alayhi va sallam mahamat qilib aytadilar: “Kishining o‘z farzandini chiroyli odob-axloq bilan tarbiyalashi ko‘p miqdordagi nafl sadaqasidan yaxshiroqdir”(Termiziy rivoyati). Boshqa bir hadisda: “Ota bolaga go‘zal odobdan yaxshiroq narsani bera olmaydi”, deyilgan (Termiziy rivoyati). Islom ta’limotida qizlarning kasb-hunarlar egasi bo‘lib ulg‘ayishiga jiddiy ahamiyat berilgan. Bu haqda Payg‘ambarimiz alayhis-salom: “Farzandlaringizga suzish va kamon otishni, ayollarga kasb-hunarni o‘rgatinglar” (Bayhaqiy rivoyati).

Buyuk qomusiy olim Yusuf Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tanadan quvvatni, ko‘zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta’kidlashicha, agar insonning o‘zida go‘zal fazilatlar bo‘lsa, ularni boshqalarga o‘rgatishi lozim. Lekin odob-axloq, rasm-rusum, odat va ahloqni hosil qilish uchun zo‘r kuch va harakat kerak bo‘ladi⁴.

Jinslarning gender tengligini va ularni o‘rganish bolalarning nafaqat gender tarbiyasi muammosini ilmiy o‘rganish, balki ta’lim-tarbiya mazmunini insonparvarlashtirish jarayonlarini samarali tashkil qilish uchun ham zarurdir. Ushbu maqsadda gender tarbiya tizimini takomillashtirish yo‘llarini izlash zarurati oshib bormoqda. Buning ustiga, ilmiy va xalq ta’lim tizimlarining interferensiyasi bolalarni tarbiyalashda gender yondashuvini hisobga olgan holda namoyon bo‘ladi. O‘zbek milliy tarbiya modeli jinslarning differensiatsiyalashini ochib beradi bu shaxsning har tomonlama va barkamol rivojlanishining asosiy shartidir.

O‘zbek xalq milliy tarbiya tizimi xususiyatlarini o‘rganish umuminsoniy tarbiya tajribasini o‘rganish va anglashning boy manbaini ochib beradi. Shu munosabat bilan yaqin vaqtlarga qadar ilmiy pedagogik tadqiqotlar e’tiboridan chetda qolib kelayotgan o‘zbek qizlari tarbiyasining tarixiy pedagogik tajribasi juda boy metodik yondoshuvlarga ega. Dissertatsiyaning ushbu bandida o‘zbek milliy pedagogik madaniyatidagi differensiatsiyalashtirilgan gender tarbiyaning xususiyatlarini va undan zamonaviy o‘qyv amaliyotida foydalanish imkoniyatlarini o‘rganishga harakat qilindi. Ushbu ilmiy ishning asosiy qoidalarini belgilashdan oldin unda ishlatilgan asosiy tushunchalardan biri - differensiatsiyaning mazmuni aniqlanishi kerak. «Differensiatsiya» bu – bolalarni u yoki bu xususiyatlariga qarab

⁴ Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. B.16

guruhlash va ushbu guruhlardagi tarbiya jarayonini tabaqalashtirilgan holda tashkil qilish orqali bola shaxsining individual tipologik xususiyatlarini xisobga olishni o‘z ichiga oladi. Tarbiyada «gender differensiatsiya» uchun asos bu turli jinsdagi bolalarning psixologik va psixofiziologik xususiyatlari hisoblanadi.

Tadqiqotimizning asosiy maqsadini oydinlashtirish uchun «gender farqlarni xisobga olgan holda tarbiyani differensiatsiyalash» tushunchasini kiritish lozim, deb hisoblaymiz. Biz tadqiqotimizda «gender" va «gender differensiatsiyasi" tushunchalaridan foydalanamiz. Tarbiyaga gender yondashish bu - gender omilining ko‘p qirrali ta’sirini hisobga olishdan iborat bo‘lib, bu xususiyatning bir necha jihatlarini: biologik jins, jinsiy rol stereotiplari, jinsiy me’yorlar, gender rolning o‘ziga xosligini o‘z ichiga oladi. Biologik unsur bilan belgilanadigan psixologik va neyrofiziologik bilimlar o‘g‘il va qiz bolalarning o‘ziga xos xususiyatlaridir. O‘g‘il va qiz, erkak va ayol shaxsining shakllanishi va rivojlanishida ijtimoiy omil muhim hisoblanadi. «Gender», «gender farqlar», «gender differensiatsiyasi» tushunchalarining ijtimoiy-madaniy tarkibiy qismlari zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning so‘nggi yo‘nalishlari bo‘lib, qizlar tarbiyasini rekonstruksiya qilish va gender differensiatsiya shartlari bo‘lib xizmat qiladi. «Tarbiyaning gender differensiatsiyasi» tushunchasini «tarbiyaning jinsiy differensiatsiyasi», «gender farqlarni xisobga olgan holda differensiatsiyalash» va «tarbiyaning mazmuni, vosita va metodlarini o‘g‘il yoki qiz bolaning gender xususiyatlaridan kelib chiqib tanlash» tushunchalari mazmunida qo‘llaniladi. «Gender» atamasi «jins» so‘zidan kengroq tushunchaga ega bo‘lgani va zamonaviy ilmiy tilning xolis terminiga aylangan. Shuni ta’kidlash kerakki, «jins» va «gender» tushunchalarining nisbati va ta’rifi hali to‘liq ommalashmagan, shuning uchun biz «gender» tushunchasini biologik jinsning o‘ziga xos milliy, madaniy psixologik va psixofiziologik xususiyatlari bilan belgilanishi mumkin, deb hisoblaymiz. Shunday qilib, mazkur tadqiqotda «gender differensiatsiyasi», «gender tafovut" va «gender farq"larni hisobga olgan holda ta’limni differensiatsiyalash» tushunchalari bir biriga yaqindir.

Shaxsning ijtimoiy faol sifatlarga ega bo‘lishi murakkab pedagogik jarayon bo‘lib, unda umuminsoniy, milliy, ijtimoiy, gender(erkak va ayol), sotsiotipik va individual rivojlanishi birlashadi. Ushbu farqlarning mohiyati va tabiati, jinsiy ong faqat boshqa odamlar bilan muloqot, ijtimoiylashuv va tarbiya ta’sirida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliy-25-01-2020>.

2. Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018.

3. Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. B.16.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHI-YOSHLARDA “OMMAVIY MADANIYAT”GA QARSHI MILLIY MADANIY XULQ- ATVORNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti (O‘zPFITI) direktorining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada gender yondashuv asosida o‘quvchi-yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi milliy madaniy xulq-atvorni rivojlantirish yo‘llari bayon qilingan.

Tayanch so‘z va iboralar: gender yondashuv, gender madaniyat, madaniy xulq-atvor, ommaviy madaniyat, madaniy immunitet, milliy madaniyat, milliy tarbiya.

Абстрактный: в данной статье описываются пути развития национально-культурного поведения на фоне «популярной культуры» у студентов на основе гендерного подхода.

Ключевые слова и фразы: гендерный подход, гендерная культура, культурное поведение, массовая культура, культурный иммунитет, национальная культура, национальное образование.

Abstract: this article describes the ways of developing national cultural behavior against "popular culture" among students based on the gender approach.

Key words and phrases: gender approach, gender culture, cultural behavior, mass culture, cultural immunity, national culture, national education.

Gumanitar fanlar uchun gender umumiy ilmiy kategoriya sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun ham gender yondashuv prinsiplari barcha gumanitar sohalar kabi pedagogikada ham birday qo‘llaniladi. Biroq gender prinsiplari pedagogikaning o‘ziga xos jihatlari va metodlari bilan bog‘liq holda amal qiladi. Uch guruhdagi xususiyatlar genderning tavsifini oydinlashtirish uchun muhim ahamiyatga ega: biologik mansublik, jinsga xos rolli stereotiplar, jamiyat talablari asosida erkaklar va ayollar amal qiladigan xulq-atvor hamda o‘zaro munosabat me‘yorlari.

O‘g‘il va qiz bolalarga xos madaniyat, asosan, ta’lim jarayonida shakllanadi. U o‘g‘il va qiz bolalarning o‘ziga xos ijtimoiylashishiga zamin yaratadi. Ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarga xos bo‘lgan ijtimoiylashish jarayoni tizimli tarzda amalga oshadi. Darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarda o‘g‘il va qiz bolalarga xos

bo‘lgan gender stereotiplar turli o‘quv materiallari yordamida mustahkamlangan. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘g‘il va qiz bolalarning har birida o‘ziga xos xulq-atvor ko‘rinishlarini shakllantirishdan iborat.

Madaniy boyliklarni egallashda o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi o‘zaro munosabatlarni tizimlashtirish alohida ahamiyatga ega. O‘g‘il va qiz bolalarning har birida gender madaniyatni shakllantirish ularni muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish va jamiyat madaniy hayotini barqarorlashtirish uchun alohida ahamiyatga ega.

Ko‘plab pedagoglar, psixologlar, sosiologlarning ta’kidlashlaricha, o‘g‘il va qiz bolalarda jinsga xos muayyan xatti-harakatlarning shakllanishi ijtimoiy omillar bilan bog‘liq. Jumladan, globallashuv, jamiyatda gibrid madaniyatning tobora keng ko‘lam kasb etayotganligi o‘g‘il va qiz bolalarning xatti-harakatlaridagi jinsga xos nomutanosiblikning vujudga kelishiga asos bo‘lmoqda. Natijada genderni ijtimoiy konstruksiyalash tushunchasi vujudga keldi.

“Ommaviy madaniyat” tahdidlari kuchayotgan bugungi kunda qizlarda o‘g‘il bolalarga xos, o‘g‘il bolalarda qizlarga xos qadriyatlar etakchilik qilmoqda. Bunday munosabatlar ikki tomonlama xarakter kasb etmoqda. Ijtimoiy mavqedagi o‘zgarishlar qadriyatlar tizimiga xam ta’sir ko‘rsatmoqda[1].

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarga bog‘lanib qolish holatlari o‘smirlar orasida eng ko‘p uchraydigan hodisalardan biri hisoblanib, “ommaviy madaniyat” tarafdorlari shu yo‘l bilan o‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar ongini zaxarlamodalar. Ularning xarakterida tajovuzkorlikning ustivorligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Aksariyat o‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar kelajakda an’anaviy oila qurishga qarshi bo‘lmoqdalar. Ularning aksariyati oilaviy hayotda bajaradigan rollarini aniq tushunmayptilar yoki buni eskilik sarqiti sifatida baholaydilar. Erkin oilaviy hayot g‘oyasini qo‘llab-quvvatlovchi o‘smirlar guruhi shakllanmoqda. Bu esa, kelajakda oilaviy qadriyatlarning qadrsizlanishiga sabab bo‘ladi.

“Ommaviy madaniyat” tarafdorlarining turli xatti-harakatlariga qarshi kurash chora-tadbirlarining qo‘llanilayotganligiga qaramasdan bu sohada samaradorlikka erishish imkoniyatlari etarlicha emas. “Ommaviy madaniyat” tarafdorlari turli diniy tashkilotlar tuzish orqali o‘g‘il va qiz bolalarning ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqdalar. Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasi hukumati yoshlar orasida sog‘lom diniy e’tiqod va dunyoqarashni shakllantirish maqsadida diniy ta’lim-tarbiyani tartibga solish, yoshlar ongida sog‘lom diniy dunyoqarash va e’tiqodni shakllantirish, jamiyat a’zolarining madaniyatini rivojlanshtirish, ajdodlarimiz diniy merosiga nisbatan hurmat uyg‘otish kabi ustuvor yo‘nalishlardagi vazifalarni amalga oshirmoqda.

Shu bilan bir qatorda bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy axborotlar ta’siriga berilgan o‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalarni mazkur ta’sirdan himoya

qilishning pedagogik tizimini vujudga keltirish alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilar ongiga milliy madaniy qarashlarni singdirish uchun qat’iy chora-tadbirlar ishlab chiqish talab qilinmoqda. Bunday chora-tadbirlarning mazmun mohiyati o‘smir yoshdagi o‘quvchilarni ommaviy madaniyat ta’sirlaridan asrashga qaratiladi. “Ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’siri, birinchi navbatda, o‘g‘il va qiz bolalarda o‘zlarining jinsiy mansubliklarini anglamaslik hissini shakllantirmoqda. Ta’lim muassasalarida o‘g‘il va qiz bolalarga nisbatan “ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’sirini yumshatish uchun pedagogik jamoa a’zolari ham alohida faollik ko‘rsatishlari lozim.

“Ommaviy madaniyat”ning o‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalarga ko‘rsatayotgan ta’sirini aniqlash, uning salbiy oqibatlarini bartaraf etish chora-tadbirlarini izlash imkonini beradi. Bugungi kunga kelib gibrad madaniyatning ta’sir ko‘lami tobora kengayib bormoqda va ko‘plab salbiy oqibatlar namoyon etmoqda. Uning salbiy oqibatlarini kompleks ta’sir ko‘rsatish asosidagina bartaraf etish mumkin.

O‘g‘il va qiz bolalarga madaniyatning ta’siri umumiy madaniyatning tarkibiy qismini tashkil etadi. Bu gender madaniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bu tushuncha murakkab xarakterga ega bo‘lib, o‘z tarkibiga iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ta’limiy, maishiy, tarixiy va ko‘plab yo‘nalishlarni mujassamlashtiradi.

O‘g‘il va qiz bolalarga xos madaniyat, asosan, ta’lim jarayonida shakllanadi. U o‘g‘il va qiz bolalarning o‘ziga xos ijtimoiylashishiga zamin yaratadi. Ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarga xos bo‘lgan ijtimoiylashish jarayoni tizimli tarzda amalga oshadi.

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi[2]da fuqarolar uchun jinsidan qat’iy nazar teng huquqlilik kafolatlangan. Shu bilan bir qatorda ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarning teng huquqliligini hisobga olgan holda ularning har biriga xos bo‘lgan milliy madaniyat va xulq-atvor shakllantiriladi. Bunday yondashuv ko‘p asrlar davomida vujudga kelgan bo‘lib, o‘zining ijobiy jihatlarini davr sinovidan o‘tkazgan.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida xotin-qizlarga nisbatan gender diskriminasiyasi mavjud emas. Jumladan, madaniy boyliklarni o‘zlashtirish va o‘z xulq-atvorida namoyon qilishda ham qizlar va ayollarning huquqlari cheklanmagan.

Darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarda o‘g‘il va qiz bolalarga xos bo‘lgan gender stereotiplar turli o‘quv materiallari yordamida mustahkamlangan. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘g‘il va qiz bolalarning har birida o‘ziga xos xulq-atvor ko‘rinishlarini shakllantirishdan iborat.

Madaniy boyliklarni egallashda o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi o‘zaro munosabatlarni tizimlashtirish alohida ahamiyatga ega. O‘g‘il va qiz bolalarning har

birida gender madaniyatni shakllantirish ularni muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish va jamiyat madaniy hayotini barqarorlashtirish uchun alohida ahamiyatga ega.

Umuman olganda, ta’lim tizimi shaxsni ijtimoiylashtirishning o‘ziga xos sub’ekti hisoblanadi. “Ommaviy madaniyat” xurujlari tobora ortib borayotgan hozirgi sharoitda umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalarda gender madaniyatni shakllantirish va ular orasida madaniy munosabatlarni barqarorlashtirish murakkablashmoqda.

O‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalar o‘zlarining gender xususiyatlarini ifodalashga haqlidirlar. Bu, o‘z navbatida, ularning muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirishlari uchun zarur hisoblanadi. O‘g‘il va qiz bolalarning har birida gender madaniyatni maqsadga muvofiq tarzda shakllantirish uchun ayollarning mavjudligini anglash, ularning jamiyatdagi rolini to‘g‘ri baholash, ayollar bilan bog‘liq masalalarning tarixini o‘rganish, uning vujudga kelish sabablari, mazkur muammolarni echish yo‘llari va gender madaniyatning rivojlanish istiqbollari o‘rganish hamda o‘quvchilarni ushbu yo‘nalishdagi bilimlardan xabardor qilish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Safarova R.G. va b. O‘quvchi-yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi kurashchanlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari // Monografiya. – T.: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2018 yil, 192 bet.

2. Tojiboeva X.M. Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari: pedagogika fanlari doktori diss. T.: TDPU, 2022-yil. 222 bet.

3. <https://constitution.uz/uz>

ZAMONAVIY “GENDER” ATAMASI VA O‘SMIRLARNI MUSTAQIL QAROR QABUL QILISHIGA YO‘NALTIRISHNING GENDER MUAMMOLARI

B.M.Xakimova

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti, 2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqola gender va uning o‘smirlarda mustaqil qaror qabul qilishdagi rolini o‘rganadi. Maqolada, shuningdek, turli jinslar o‘rtasidagi yosh mezonlariga muvofiq qaror qabul qilishdagi farqlar haqida ba’zi xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: gender, o‘smirlar, mustaqil qaror qabul qilish, jins, tenglik, ayol, erkak, gender identifikatsiya, qiz, o‘g‘il.

Hozirgi vaqtda "gender" atamasi nafaqat tadqiqotchilarga, balki keng jamoatchilikka ham ma'lum. Yigirmanchi asrning oxirida, gender tadqiqotlari nafaqat xorijda, balki mamlakatimizda ham ancha keng tarqalgan va hatto ilmiy bazaga kiritilgan. Biroq, hozirgi vaqtda ushbu kontseptsyaning umumiy qabul qilingan ta'rifi mavjud emas, bu ko'plab ob'ektiv va sub'ektiv holatlar bilan bog'liq.

Gender muammolari hammaga ta'sir qiladi - murakkab, yashirin va ochiq shakllarda. Bizning jinsiy va gender o'ziga xosligimiz inson tabiatining ajralmas jihatlaridir. Jins, jins, gender o'ziga xosligi kabi atamalar turli xil ma'nolarga ega, ammo ular ko'pincha chalkashib ketadi.

Gender erkaklar va ayollarni farqlovchi biologik va fiziologik xususiyatlarni bildiradi. Tug'ilganda biz erkak yoki ayol sifatida belgilanamiz va bu o'sha paytdan boshlab ijtimoiy va huquqiy haqiqatga aylanadi.

Gender yo'nalishi ayollar va erkaklarning jinsiga qarab tayinlangan ijtimoiy jihatdan qurilgan kutishlari, xatti-harakatlari va faoliyati to'plamini anglatadi. Gender rollarining har qanday ma'lum bir to'plami uchun ijtimoiy kutishlar muayyan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy kontekstga bog'liq va irqi, etnik kelib chiqishi, sinfi, jinsiy orientatsiyasi va yoshi kabi boshqa omillarga ta'sir qiladi.

Gender rollari o'rganiladi va turli insoniyat jamiyatlari ichida va o'rtasida keng farqlanadi va vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Biz tug'ilganimizdanoq ijtimoiylashganmiz. Biz oilamiz, maktabimiz, kasbiy muhitimiz, ommaviy axborot vositalari, yangi axborot texnologiyalari va ommaviy madaniyatning katta ta'siri ostida rivojlanamiz, o'samiz va o'zimiz yashayotgan jamiyatning kutilgan me'yorlariga muvofiq o'zimizni qanday tutishni o'rganamiz. Ijtimoiylashuv - bu odamlar guruhining haqiqiy a'zosi bo'lish uchun muhim jarayon. Biroq, bizning sotsializatsiyamizning bir qismi sifatida olgan barcha ma'lumotlarni o'zimiz va jamiyat uchun foydali deb hisoblash mumkin emas. Gender sotsializatsiyasi o'g'il va qizlarning iste'dod va qiziqishlarini to'liq o'rganishni cheklashi mumkin. Bundan tashqari, ko'pincha haqiqiy bo'lmagan va qarama-qarshi umidlar ichki nizolarga, psixologik muammolarga olib kelishi mumkin va bu umidlarni qondirishni istamaslik yoki qobiliyatsizligi boshqa odamlar tomonidan ta'qibning muayyan shakllariga olib kelishi mumkin.

Gender identifikatori odamlarning tug'ilish paytida tayinlangan jinsi bilan bir xil bo'lishi yoki bo'lmashligi mumkin bo'lgan jinsini bildiradi. Bu har bir insonning gender o'ziga xosligini chuqur his qilgan ichki individual tajribasiga ishora qiladi va tananing shaxsiy hissini va kiyim, til va xulq-atvor kabi ifodaning boshqa shakllarini o'z ichiga oladi.

Xo'sh, gender nima? Bu madaniyat jinslarga xos bo'lgan xususiyatlar va xatti-harakatlarga ishora qiluvchi ijtimoiy tushunchadir. Eng oddiy misol - "haqiqiy erkak

bo‘lishi kerak" yoki "haqiqiy ayol bo‘lishi kerak" degan iborani eshitganingizda xayolingizga keladigan fazilatlar to‘plami. Gender (inglizcha gender, lotincha jins "genus" dan) - biologik jihatdan berilgan jinsdan farqli o‘laroq, jamiyat tomonidan qurilgan ayol yoki erkak modeli. Turli madaniyatlar va jamiyat turlari tarixan o‘zlarining gender modellarini ishlab chiqdilar, ular asosan stereotiplarga asoslangan. Kontekstga qarab, bunday xususiyatlar ijtimoiy tuzilmalarni (ayniqsa, gender va boshqa ijtimoiy rollar) yoki gender o‘ziga xosligini bildirishi mumkin. Gender identifikatori jinsiy orientatsiya bilan bog‘liq emas. Amerikalik seksolog John Mani bu so‘zni birinchi marta 1955 yilda o‘z asarlarida biologik jins va ijtimoiy rolni ajratish uchun ishlatgan. Ammo "gender" tushunchasi faqat 1970-yillarning boshlarida keng tarqaldi. Ba’zi hollarda "gender" tushunchasi "jinsiy" tushunchasining sinonimi sifatida noto‘g‘ri qo‘llaniladi. Aslida, gender va jins o‘rtasidagi farq juda muhim, chunki ayollar va erkaklar o‘rtasidagi ko‘p farqlar tabiatda biologik bo‘lmagan sabablarga ham ega.

Mahalliy pedagogika "gendersiz" bo‘lib qolganiga qaramay. Barcha sanab o‘tilgan atamalar orasidagi farqlarni bilish va tushunish muhimdir.

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasida nafaqat psixofiziologiyada, balki jamiyat tomonidan yaratilgan ko‘plab tub farqlar mavjudligini qabul qiladi. T.P.Xrizmanning tadqiqotlariga asoslanib, o‘g‘il va qizlar dunyoni turlicha idrok etadilar, ya’ni ular ko‘radi va ko‘radi, tinglaydi va eshitadi, gapiradi va sukut saqlaydi, his qiladi va boshdan kechiradi.

Ta’limda gender yondashuvi - bu jinsga qarab shaxsning potentsialini rivojlantirishdagi an’anaviy madaniy cheklovlarning o‘zgarishi, pedagogik ta’sir jarayonida qizlar va o‘g‘il bolalarning maksimal darajada o‘zini o‘zi anglash va ochib berish uchun sharoit yaratish. (L.V. Shtyleva)

Maktab o‘quvchilari uchun gender ta’limi ularga ijtimoiylashuv muammolarini engishga yordam berishga qaratilgan bo‘lib, uning muhim qismi bolaning o‘zini o‘g‘il va qiz sifatida tanib olishi va shu bilan ma’lum bir ijtimoiy rolni qabul qilishidir.

Demokratiyaning paydo bo‘lishi bilan jamiyat ayollarga ta’lim olish, kasbiy manfaatlarini ro‘yobga chiqarish, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida ishtirok etishda erkaklar bilan teng huquqlarga ega bo‘ldi. Ammo bularning barchasiga qaramay, ta’lim usullari va uslubi o‘zgarishsiz qoldi - patriarxal. Bu, ayniqsa, oilaviy ta’lim uchun to‘g‘ri keladi, bu erda qizlar uy ishlarini bajarishga va bolalarni tarbiyalashga, o‘g‘il bolalar esa kasbiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Bir tomondan jamiyat, jinsidan qat’i nazar, raqobatbardosh mutaxassis yetishtirishni talab qilsa, ikkinchi tomondan, oila va maktab yosh avlodni patriarxat doirasida tarbiyalaydi.

Shunday qilib, ta'limda gender yondashuvining asosiy g'oyasi "o'g'il va qizlarning rivojlanishiga ta'lim jarayonining barcha omillarining (mazmun, o'qitish usullari, maktab hayotini tashkil etish, pedagogik muloqot, sub'ektlar to'plami va boshqalar)" odatda o'smirlarning qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir qiladi.

Qaror qabul qilish jarayoni inson tafakkurining eng murakkab mexanizmlaridan biridir, chunki unga turli omillar va variantlar aralashib, turli natijalarga olib keladi. Orasanu va Connolly (1993) buni ma'lum bir vaqt va joyda atrof-muhit elementlarini o'z ichiga olgan ongli ravishda bajariladigan bir qator kognitiv operatsiyalar sifatida belgilaydi. Narayan va Corcoran-Perry (1997) qaror qabul qilishni hal qilinishi kerak bo'lgan muammo va uni muayyan muhitda hal qilmoqchi bo'lgan shaxs o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifatida ko'rishadi.

Qaror qabul qilish uchun siz bir necha bosqichlardan o'tishingiz kerak: qaror qabul qilishingiz kerakligini tushunib oling. Qaror qabul qilish va erishish kerak bo'lgan maqsadlarni aniqlash zarurligini anglash kerak. Erishilishi kerak bo'lgan maqsadlarni aniqlang, taklif qilingan maqsadlarga erishadigan alternativlarni yarating, bu muqobillar kutilgan natijalarga javob beradimi yoki yo'qligini baholang va nihoyat samarali global natijani ta'minlaydigan eng yaxshi alternativni tanlang (Halpern, 1997). Bu butun jarayonga shaxsiy va atrof-muhit o'zgaruvchilari ta'sir qiladi. Aslini olganda, odamlar xo'jayinining ularni kuzatayotganini his qilishlariga, ularda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning miqdoriga yoki ularning hayotida ma'lum motivlar muhim rol o'ynashiga qarab turli xil qarorlar qabul qilishlari mumkin. Asosan, qarorlarni o'rganuvchi nazariyalarni ikki yo'nalishga guruhlash mumkin: me'yoriy va tavsiflovchi. Normativ nuqtai nazar, qaror qabul qilishda oqilona harakat qiladigan shaxslarning tanlovini tushuntiradi va statistik modellardan foydalangan holda, har bir muqobil haqida taqdim etilgan ma'lumotlarga asoslanib, sub'ektlarning javoblarini bashorat qiladi. Tasviriy nuqtai nazar odamlarning aslida qanday tanlashlarini, ya'ni hukm va tanlov asosida yotgan psixologik jarayonlar, vazifa va atrof-muhit xususiyatlarini tushuntiradi. Bu qarashlar orasidagi asosiy farqlardan biri qaror qabul qiluvchiga qanday qarashidir. Normativ ko'rinish qaror qabul qiluvchilarga "cheklanmagan" ma'lumotlarni qayta ishlash qobiliyatini beradi, bu qaror qabul qiluvchilarga barcha mumkin bo'lgan alternativlarni to'liq tekshirish va eng yaxshisini tanlash imkonini beradi. Ta'riflovchi nuqtai nazar axborotni qayta ishlashning "cheklangan" qobiliyatini ta'minlaydi, bu ko'pincha murakkab va dinamik muammolarni ko'rib chiqishda xatolarga olib keladi, garchi ular ularni qoniqtiradigan variantlarni tanlashga moyildirlar.

Kannon-Bowers, Salas va Pruitt (1996) ga ko'ra, yuqoridagi xususiyatlar boshqalar bilan bir qatorda qarorning asosiy belgilarini tashkil qiladi, bu mualliflar ularni o'zgaruvchilarning uchta guruhiga ajratadilar: (a) tabiati bilan bog'liq

muammoli omillar. qaror, masalan, har bir muqobil bilan bog‘liq noaniqlik, vaqt va pul etishmasligi, ma'lumotlarning miqdori va sifati, kutilayotgan maqsadlar va qarorlarning mumkin bo‘lgan oqibatlari; (b) qaror qabul qiluvchining ichki omillari, masalan, motivatsiya, hissiyotlar, to‘liq ma'lumotlarni qayta ishlash, tajriba va qaror qabul qilish jarayonining bosqichlarini tartibga solish; v) qaror qabul qilinadigan muhitning omillari, garchi ular qarorning bevosita qismi bo‘lmasa-da, masalan, ijtimoiy ta’sir, yaqinlar tomonidan majburlash va ish talablari. Boshqa psixologik hodisalarda bo‘lgani kabi, jins va yosh qaror qabul qilishga ta'sir qiluvchi o‘zgaruvchilar qatoriga kiradi va aniqrog‘i, individual farqlarni aniqlashga imkon beradi. Gap shundaki, bizning qarorlarimizga jinslarni ajratib turadigan xususiyatlar haqidagi e’tiqodlarimiz ta'sir qiladi, garchi bu e’tiqodlar shubhali mezonlarga asoslangan bo‘lishi mumkin. Jamiyat erkaklar va ayollar o‘rtasidagi ijtimoiy va mehnat tengligi tomon ketayotgan bo‘lsa-da, odamlarning qaror qabul qilish jarayonini belgilovchi omillarga ahamiyat berishda jinsiy farqlar mavjudligini psixologik nuqtai nazardan o‘rganishni davom ettirish kerak. Hozirgacha tadqiqot natijalari biroz aralashgan, chunki ba’zi muhim farqlar topilgan bo‘lsa-da, ularning aksariyati minimaldir (Crow, Fok, Hartman va Payne, 1991; Hatala & Case, 2000; Hawkins & Power, 1999; Venkatesh & Morris, & Ackerman, 2000). Ayollar atrof-muhit ta'siriga ko‘proq duchor bo‘lishadi; ular ko‘proq ma'lumot izlaydilar va qaror qabul qilish jarayoniga ko‘proq vaqt ajratadilar (Gill, Stockard, Jonson va Williams, 1987). Erkaklar esa ko‘proq dominant, qat’iy, ob’ektiv va realistik (Wood, 1990).

Biroq, bu farqlar gender bilan bog‘liq ijtimoiy me’yorlar va stereotiplarning tarqalishi natijasida talqin qilinadi, ular qadriyatlar, an’analar va xatti-harakatlarning taxminlari shaklida uzatiladi. Bir qator boshqa ta’lim omillari bilan birgalikda ular qarorlarning ma’lum jihatlari bilan bog‘liq ba’zi farqlarning paydo bo‘lishiga va saqlanib qolishiga hissa qo‘shishi mumkin (Bussey va Bandura, 1999). Shu sababli, tadqiqot natijalari hozirgi kunga qadar biroz cheklangan bo‘lsa-da, bu farqlarni o‘rganishni davom ettirish va ular qanday shakllanganligini aniqlash muhimdir.

Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ushbu tadqiqot ishtirokchilarining qaror qabul qilish jarayonlarida jiddiy jins va yosh farqlari mavjud. Ya’ni, ishtirokchilar o‘zlarining yoshiga qarab qaror qabul qilishda o‘zlarini bir xil tutmaydilar, chunki ular vazifaga, qaror qabul qiluvchiga va qaror qabul qilish jarayonini shakllantirgan atrof-muhit omillariga ahamiyat berishlari ba’zi jihatlari bilan farq qiladi. Shunday qilib, ayollar qaror qabul qilish bilan bog‘liq bo‘lgan noaniqlik, shubha va dinamizm haqida ko‘proq tashvishlanadilar. Ular vaqt va pulga katta ahamiyat berishadi; ular o‘zlariga yoki boshqalarga ta'sir qiladimi, qarordan kelib chiqadigan oqibatlarga ko‘proq e’tibor berishadi. Ayollar atrof-muhit va yaqinlari ularga qo‘yadigan cheklovlarni ko‘proq bilishadi va qaror qabul qilish jarayonida ularning his-

tuyg‘ulari ular uchun muhimroqdir. Aksincha, erkaklar qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ma'lumotlarni tahlil qilish va qarorning maqsad yoki vazifalarini aniqlashga ko‘proq ahamiyat berishadi. Ular qaror qabul qilish jarayonida ko‘proq g‘ayratli bo‘lib, ishning barcha jabhalarida ko‘proq bosimni his qilishadi. Ushbu tadqiqotning yana bir xulosasi - bilish va o‘zini o‘zi boshqarishda jinsiy farqlarning yo‘qligi. Ya'ni, erkaklar ham, ayollar ham ma'lumotni diqqat bilan qayta ishlaydilar, qaror qabul qilish bilan bog‘liq xotiradan tegishli ma'lumotlarni oladilar, agar ular juda xilma-xil bo‘lsa, ma'lumotlarni tasniflaydilar, alternativallarni mantiqiy tushunadilar, natijalarni bashorat qiladilar, oqibatlarini baholaydilar, vaziyatdan kelib chiqadigan muammolarni hal qiladilar va hamma narsani nazorat qiladilar. qaror qabul qilish bosqichlari. Ma'lum darajada, tadqiqot namunasidagi ushbu intellektual jihatlarining ekvivalentligi jinsiy farqlar intellektual qobiliyatlar yoki qobiliyatlardan ko‘ra ko‘proq erkaklar va ayollarning xatti-harakatlari yoki ijtimoiy rollarining talablari bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Штылева Л.В. Педагогика и гендерных подходов в образовании // Женщины в российском обществе №3 (19)-2000. С.61-66
2. Еремеева В.Д., Хризман Т.П. Мальчики и девочки - два разных мира. Нейропсихология - учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. – М.: ЛИНКА-ПРЕСС,1998. С.33
3. Кон И.С. Ребёнок и общество. – М.: 1988. С.169
4. Narayan, SM., and Corcoran-Perry, S., 1997, Line of reasoning as a representation of nurses’ clinical decision making. *Research in Nursing & Health*, 20, 353-364.
5. Crow, S.M., Fok, L.Y., Hartman, S.J. *et al.* Gender and values: What is the impact on decision making? *Sex Roles* 25, (1991). 255–268 pp
6. Venkatesh, Morris, Ackerman A Longitudinal Field Investigation of Gender Differences in Individual Technology Adoption Decision-Making Processes, 2000.

GENDER YONDASHUVLI O‘QITISHNI TASHKIL ETISHNING BUGUNGI KUNDAGI HOLATI VA UNING MADANIY MUHITGA TA’SIRI

Malikova Dilraxon Maxmudovna

O‘zPFITI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada mamlakatimizda gender yondashuvi bo‘yicha ta’lim muassasalari tashkil etishning yutuqlari va kamchiliklari haqida mulohazali

fikrlar aks ettirilgan. Alohida o‘qitishning afzalliklari va birgalikda ta’limning ustun jihatlari ko‘rib chiqilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: gender, ta’lim, alohida ta’lim, birgalikdagi ta’lim, gender yondashuv, o‘g‘il bolalar, qiz bolalar, ta’lim tizimi.

Абстрактный: в статье речь идёт о пользе и вредах гендерного подхода к обучению а так же об организации школ с разделным обучением. Рассматриваются выгодные стороны разделного образования и преимущество совместного обучения.

Ключевые слова и фразы: гендер, образование, специальное образование, совместное обучение, гендерный подход, мальчики, девочки, система образования.

Abstract: this article reflects thoughtful thoughts about the achievements and shortcomings of the establishment of educational institutions based on the gender approach in our country. The advantages of separate education and the advantages of joint education are considered.

Key words and phrases: gender, education, special education, co-education, gender approach, boys, girls, education system.

Oilada farzand tug‘ilishidan oldin uni intiq kutishadi, agar tug‘iladigan bolaning jinsi aniqlansa, unga atab kiyim-kechak va boshqa jihozlar xarid qiladilar. Bola taxminan uch yoshidan boshlab o‘zining kimligini anglashini psixologlar o‘rganib chiqqanlar. G‘arb olamida o‘g‘il bolalar mardlik vajasorat timsoli, ular bilan faqat ijobiy voqeliklarni tasavvur qiladilar. Qizlar esa, negativ, ya’ni, salbiy hodisotlarning jamlanishi deb qabul qilinadi. Inkvizitsiya davri, ayollarning ilk gunohi va boshqa qarashlar shular jumlasidandir.

Sharq allomalari ayolga nozik xilqat sifatida qarab kelganlar, ularni begona ko‘zlardan avaylab-asraganlar. O‘g‘il bolalarga kichikligidan or-nomus tushunchasi chuqur singdirilgan holda tarbiyalangan. Qizlar oilada bo‘lajak beka sifatida hunar o‘rganib, xonadon sha’nini saqlaganlar. Ammo farzandning jinsidan qat’iy nazar ularning ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor berilgan. Shahar va qishloqdagi masjidlar qoshida yoki mahalladagi savodli kishilar xonadonida o‘g‘il bolalar uchun maktablar mavjud edi. Otinlar, oymullolar, xalfa ayollar tomonidan qizlar uchun ham maktablar ochilgan edi. To‘g‘ri, bunday maktablarda diniy bilimlar berilgan, ammo shu bilan birga hisob, yozuv, shoirlar ijodiyotiga ham vaqt ajratilgan. Madrasalarda fanlar ko‘paygan va ta’lim sifati ham oshgan. Biz bundan kelib chiqib shuni anglaymizki, O‘rta Osiyo hududida qadimdan ta’lim va tarbiya har doim uyg‘unlikda, bir-biridan ajratilmagan tarzda tashkil etilgan.

Zamonaviy ta’lim muassasalarida o‘quvchilar jinsidan qat’iy nazar bir sinfda o‘qitiladi. O‘quvchilar qobiliyati va fanlarni o‘zlashtirishiga qarab baholanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida o‘g‘il va qizlarning alohida xususiyatlari darrov ko‘zga tashlanadi, qizaloqlar necha yoshda bo‘lsalar ham o‘zlarining nazokatini unutmaydilar. O‘g‘il bolalar esa, kuchli va engilmas ekanliklarini his etib turadilar. O‘quvchilarni birgalikda o‘qitish samaradorligi inkor qilinmagan holda ajratib, alohida o‘qitishning ham afzalliklari ta’kidlanmoqda. O‘g‘il va qizlarning bir maktabda boshqa-boshqa sinf xonalarida o‘qitish oqibatida ularning imkoniyatlari yanada ko‘proq ochiladi degan mulohazalar olimlar o‘rtasida tortishuvlarga sabab bo‘lmoqda.

Xo‘sh, ta’lim jarayonini tashkil etishda o‘quvchilarni qay tarzda o‘qitish ma’qul?

Yuqorida qayd qilinganidek, ajdodlarimiz bolalarni hamisha alohida o‘qitganlar va bu o‘z natijasini bergan. O‘g‘il bolalar xulq-atvorida ularning oila boshlig‘i, opa-singillarining, ayollarining va qizlarining, ayniqsa, onalarining himoyachisi bo‘lish tushunchalari kattalar tomonidan singdirib borilgan. Qizlarga kelajakda oilada tutadigan o‘rinlari, ularning bo‘lajak ona, uy bekasi va erkakning hamfikir yo‘ldoshi bo‘lish g‘oyasi uqtirilgan. Bu jihatlarning ayrimlari bugungi kun qarashlariga ziddek, ammo ba’zi qirralardan biz ham foydalanishimiz zarurligi tobora ayon bo‘lib bormoqda.

Birgalikdagi tahsil jarayoni o‘quvchilar orasida raqobatni keltiradi, bu esa, o‘quvchilarning ilm olishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy va madaniy rivojlanishga sabab bo‘ladi, o‘quvchilar jamiyatdagi mavjud ta’lim yutuqlarini hamjihatlikda egallaydilar.

Pedagog mahorati o‘quvchilarning har bir predmet yuzasidan qay darajada o‘zlashtirishiga ta’sir qiladi. Egallangan bilimlar bo‘yicha o‘quvchilar o‘rtasida tanlovlar o‘tkazilganida, o‘g‘il va qiz bolalarning o‘zlashtirish foizini hisobga olish - maktabdagi fanlar mutaxassislari malakasini bildiradi. Ta’lim muassasalarida bilim olayotgan o‘quvchilarning 51 foizini o‘g‘il bolalar, 49 foizini qiz bolalar tashkil etadi. Mamlakatimizda mavjud 10500 dan ortiq maktabning deyarli 22 foiz qishloq maktablarida nafaqat suv yo‘qligi, ularda sanitariya sharoitlari umuman yaratilmagani bois, qiz bolalarning ta’lim olishida muammolar yuzaga kelmoqda.

Xalqaro maktablararo o‘tkaziladigan PIRLS sinovlarida 4-sinf o‘quvchilari ishtirok etishdi va matnni o‘qib, tushunish borasida 57 mamlakat orasida 49-o‘rinni egalladilar, ammo shuni ta’kidlash joizki, qizlar o‘g‘il bolalarga nisbatan yaxshiroq natijaga erishdilar. Maktablarda o‘qitishni alohida olib borishning ham o‘ziga hos tomonlari bo‘lib, shularga to‘xtalib o‘tamiz.

Maktab o‘quvchilari alohida o‘qitilishi, biroq ovqatlanish va tadbirlar tashkil qilinadigan joylar umumiy bo‘lishi mumkin. Umumiy foydalanish ob’ektlarida

o‘quvchilar o‘zlarini qanday tutishlariga qarab, ularning ijtimoiy-madaniy rivojlanishiga baho berish mumkin.

O‘quvchilar madaniy saviyasini oshirishda hamda jamoat joylarida tarbiyadagi nuqsonlarini kuzatish maqsadida hamkorlikdagi tadbirlar uyushtirish, o‘g‘il va qizlarning yashirin imkoniyatlarini ochib ko‘rsatadigan qirralarni ko‘zdan qochirmaslikni tavsiya etamiz. Duet qo‘shiqlar, sahna ko‘rinishlari, she‘riy kompozitsiyalar o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini namoyon etish bilan birga ularning bilimlarini oshirishga ham xizmat qiladi.

Aniq fanlarni o‘zlashtirishda ko‘pincha, o‘g‘il bolalarning qiz bolalardan ustunligini e‘tirof etishadi, biroq qizlar orasida ham aniq va tabiiy fanlarni yuqori baholarga biladiganlar oz emas. Axborot texnologiyalarini o‘rganayotgan qizlar ham kun sayin ortib bormoqda. Turli tashkilotlar ajratgan grandlar asosida o‘qib, ilmini oshirayotgan qizlar dasturiy ta‘minot sohasida muvaffaqiyatlarga erishmoqdalar. Shuningdek, aniq va tabiiy fanlar sohasida ham qizlar ko‘zga ko‘rinarli ishlarni amalga oshirmoqdalar, xalqaro matematika va kimyo olimpiadalarida mamlakatimiz qizlari yigitlar kabi medallarga egalik qilmoqdalar. O‘g‘il va qizlarga teng bilim berilishi har yili o‘tkazib kelinaytgan yosh kitobxon tanlovlari natijasi misolida ham ko‘rinmoqda. Ko‘plab mutolaa etuvchilar nafaqat kitob o‘qiyaptilar, balki bu orqali o‘zlarining madaniy onglarini ham rivojlantirmoqdalar.

Tarixiy haqiqatdan ko‘z yuma olmaymiz, bizning o‘tmishimizda ham qizlarning ilm olishiga, savod chiqarishiga qarshiliklar bo‘lgan va afsuski, hozir ham mavjud. ammo hadisi sharifda “Har bir muslim va muslima ilm talab qilmoqqa haqli”, deyilgan savodsiz va ilmsiz ota-onalardan qanday qilib bilimdon farzand dunyoga kelsin?

Shu bois yosh avlodning tarbiyasigagina emas, balki ta‘limiga ham chuqur e‘tibor qaratish lozim. Oilada bosh tarbiyachi ona bo‘lgani sababli, qizlar tahsilga diqqat qaratish shart. Tadqiqotchilar tavsiya qilayotgan o‘qitishga gender yondashuv darslarni turlaicha tuzishni taqozo etadi. Ratsional fikrlaydigan o‘g‘il bolalar o‘qiydigan sinflarda fanlar ko‘rgazmali qurollar, tarqatma materiallar va turli grafikalar yordamida olib borilgani ma‘qulroq. Emotsional fikrlashga moslashgan ta‘sirchan qizlar sinflarida, hissiyotga asoslangan tarzda o‘qitishni tashkil qilish talab qilinadi. Qizlarning o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talab, bu ularning shogirdlariga o‘z fikrlarini himoya qilishni o‘rgatishdir. Tanaffus, kutubxona va raqs o‘quvchilar hamkorligini ta‘minlaydi. Etiket ya‘ni o‘zini tutish to‘g‘risidagi dars soatlari ham ba‘zi paytlarda birgalikda olib borilishi mumkin. Ammo gender bo‘yicha yondashilgan maktablardagi asosiy darslar alohida sinflarda o‘qitilishi aniq. Bu sohada boy tarixiy merosimizga murojaat qilishimiz tabiiy hol. Jadid

ma’rifatparvarlari tashkil etgan maktablardagi tajribalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O‘g‘il bolalarni qiz bolalardan batamom ajratib o‘qitish o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy moslashishida murakkabliklarga olib keladi. Chunki oliy o‘quv yurtlari va umuman, jamiyatning ko‘plab tashkilotlarida barcha insonlar birgalikda tahsil olishadi, mehnat qiladilar. Ta’lim tizimini qayta ishlab chiqish jarayonida gender modeli maktablar bo‘yicha alohida dastur ishlab, taqdim etish, tajribali pedagoglar hamda ota-onalar, olimlar va jamoat vakillari orasida muhokama qilish talab qilinadi. O‘tgan asrda ta’limning bir necha bor isloh etilishi, o‘ziga xos qiyinchiliklarga olib keldi, avval alohida o‘qitish joriy qilingan maktablarda vaqt o‘tib hamkorlikdagi o‘qitish yo‘lga qo‘yildi. Ta’lim sifatiga esa zarar yetdi. Birgalikdagi ta’limni targ‘ib etayotganlar raqobat paydo bo‘lishi, natijada ta’lim sifati oshishi haqida aytsalar, alohida ta’lim tarafdorlari o‘g‘il bolalar ayrim hollarda qiz bolaga teng bo‘lishdan or qilib, o‘qishga e’tiborni susaytirib, o‘zlarining kuchlarini ko‘rsatishga urinishlarini ta’kidlaydilar. Hamkorlikdagi o‘qitish jaraynida qizlarning uyalib, darslar davomida o‘z salohiyatlarini to‘liq ko‘rsata olmasliklari ham birgalikdagi ta’limning kamchiligi deyiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo‘lsak, har qanday ta’limni tashkil etishda ham uning ustun jihatlarini qo‘llashimiz va kamchiliklarni bartaraf etish lozim, ya’ni, o‘quvchilarni butunlay ajratib o‘qitmasdan, sinflarni ajratib, umumiy foydalanish hududlarini avvalgidek qoldirish muhim ahamiyatga ega. Dars soatlarini ham tahlil qilib, ba’zi mavzular yoki predmetlarni birgalikda tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday maktablarda o‘g‘il bolalar dars vaqtida o‘z imkoniyatlarini to‘liq ochib ko‘rsatadilar, umumiy foydalanish joylarida esa odob-axloqlarini namoyish etadilar. Qizlar ham dars mobaynida tortinchoqliklarini unutadilar, umumiy foydalanish maskanlarida axloq normalariga rioya qiladilar.

Mamlakatimiz ta’lim tarixida alohida o‘qitish va birgalikdagi o‘qitish tajribasi yetarli, shu sabab, tadqiqotchi pedagoglar har tomonlama o‘rganib tavsiyalarini bayon etganlari ma’qul. Hatto, birgalikdagi ta’lim to‘liq tadbiq etilgan davrda ham alohida o‘qitish elementlari mavjud bo‘lgan, masalan, harbiy ta’lim muassasalari, mehnat va jismoniy tarbiya darslari alohida tashkil etilgan. Ayrim davlatlarda haligacha alohida ta’lim amal qilmoqda, shu kabi mamlakatlar tajribasini ham o‘rganib chiqish foydadan xoli emas.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, alohida ta’limning ham istiqbolli tomonlari bor va ulardan aslo ko‘z yumib bo‘lmaydi. Masalan o‘g‘il va qiz bolalarning ochilmagan qirralari namoyon bo‘ladi, o‘g‘il bolalar o‘z tengdoshlaridan ortda qolmaslik uchun o‘qishga jiddiy e’tibor qaratadilar, mamlakat kelajagi uchun qayg‘ura boshlaydilar. Qizlar tortinishni bir chetga qo‘yib, ilm olishga harakat qiladilar, fikrlarini himoya

qiladilar, nafaqat hunar balki bilim ham egallaydilar. Umumiy foydalanish maskanlarida har ikki guruh ham obro‘lariga yarashmaydigan jihatlardan qochadilar, o‘zlarini odob doirasida tutadilar, bir-birlarining hamiyatini ayaydilar, hurmat bilan munosabatda bo‘ladilar.

Tavsiyalar:

1. Gender yondashuvga asoslangan maktablar tashkil etish;
2. Maktablarda pedagoglardan tashqari psixologlar va ota-onalar hamkorligini ta’minlash;
3. Ta’limni tashkil etishda o‘g‘il va qiz bolalarning alohida tomonlarini, xususiyatlarini, qobiliyatlarini hisobga olish;
4. Ta’lim jarayonini tashkil etishda tarixiy tajribalarni atroflicha o‘rganish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Zulfiya Xolmatova. O‘zbekistonda gender tarbiya - oila mustahkamligi mezonlari “Jamiyat va innovatsiyalar”, 9-son – 2021.
2. Каримуллаева Э.М, Дамаданово Х.Д. Проблемы перспективы гендерного обучения в современной системе образования. «Учёные записки университета им. П.Ф. Лесгафта», 2011.

MAKTAB O‘QUVCHILARI O‘RTASIDA MADANIY XULQ –ATVORNI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI GENDER TENGLIGINI ANGLATISH MEXANIZMINI SHAKLLANTIRISH

Xanberdiyeva Mumtoza Ruslanovna

Xalqaro Nordik universiteti

Ta’lim muassasalarini boshqaruvi

yo‘nalishi 1-kurs magistri

Annotatsiya: ushbu maqola maktab o‘quvchilari o‘rtasida mavjud gender tenglik masalasidagi mavjud muammolar va ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri xususidadir. Bundan tashqari, ushbu maqola ayni paytda maktablarda yuqori sinf o‘quvchilari o‘rtasidagi madaniy determenizmning oldini olish, kelajakda bu ularning xatti-harakatlariga ko‘chgan xulq-atvorga aylanib qolishi va avloddan-avlodga o‘tishi mumkinligi haqida bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, kollabaratsya, axloqiy tamoyillar, muammolar ildizi, madaniy determenizm.

Abstract: this article is about existing problems of gender equality among school students and their impact on educational efficiency. This article also discusses the prevention of cultural determinism among students of school, which in the future can become a behavior that is transferred to their actions and passed from generation to generation.

Keywords: gender equality, collaboration, moral principles, the root of the problems, cultural determinism

Meni kishilarimizning ongida paydo bo‘lgan stereotip ko‘p o‘ylantiradi. Odatda biz ayolni avvalambor ona, oila qo‘rg‘onining qo‘riqchisi sifatida hurmat qilamiz.

Bu, shubhasiz, to‘g‘ri. Ammo bugun har bir ayol oddiy kuzatuvchi emas, balki mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik o‘zgarishlarning faol va tashabbuskor ishtirokchisi ham bo‘lishi kerak

M.SH.Mirziyoyev

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarga nazar soladigan bo‘lsak, ta‘lim-tarbiya borasida olib borilayotgan ishlar juda sermahsul. Chunki hukumat sifatli ta‘limni tshkil qilishni bugunning ustuvor masalasi, deb qabul qilmoqda. Buning amaldagi isboti sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida [1] ham ta‘lim masalasiga alohida urg‘u berilgan. Har qanday davrda mamlakat taraqqiyotining har qanday jabhasini ta‘limni rivojlantirmasdan turib erishib bo‘lmasligi ayon haqiqat . Shu sabab bugungi davrda zamon talabiga javob bera oladigan raqobatbardosh ta‘lim tizimini yo‘lga qo‘yishda barcha omillarga alohida e‘tibor qaratilayapti. Jumladan, o‘quvchilardagi madaniy axloq masalasi bu omillarning muhimlaridan biridir. Chunki bola fiziologiyasi 14 yoshdan 16 yoshgacha bo‘lgan davrda juda og‘ir o‘tadi. Bu davrda ulardagi bazi bo‘shliqlar paydo bo‘la boshlaydi. Bu ularning o‘tish davridagi ruhiyati bilan bog‘liq. Aynan bu davrda ularda tengdoshlari bilan katta tushunmovchiliklar yuzaga kela boshlaydi, bu faqat tengdoshlari bilan emas, balki u borgan ko‘p jarayonlarda hatto o‘z tengdosh dugona yoki do‘stlari bilan ham yuz berishi mumkin. Albatta, bu holat uning aynan kasb tanlash ostonasida maqsadlarini to‘g‘ri belgilay olmay qolishiga sabab bo‘ladi. Shu sabab, bolada dastlab madaniy axloq me‘yorlari, gender tenglik borasidagi axborotini oshirish masalasi bugun juda dolzarb. Shu o‘rinda bir savol: gender tenglik tushunchasi ta‘lim-tarbiya sifatiga qanday ta’sir qilishi mumkin?

Jins (inglizcha: gender, lotincha: genus “mehribon”) erkaklik va ayollik bilan bog‘liq xususiyatlar spektri. Kontekstga qarab, bu xususiyatlar ijtimoiy tuzilmalarni (ayniqsa, gender va boshqa ijtimoiy rollar) yoki gender identifikatsiyasini o‘z ichiga olishi mumkin[2]. Gender identifikatori jinsiy orientatsiya bilan bog‘liq emas [3].

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda gender tenglik tamoyilini jamiyatga singdirish bilan bog‘liq amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-yubiley sessiyasida

o‘zbek tilida so‘zlagan nutqida O‘zbekistonni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlarini ko‘rsatib, gender masalasiga alohida to‘xtalib o‘tdi. Jumladan, “Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o‘rni tobora kuchaymoqda. Yangi parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko‘paydi”, - deb mamlakatimizda xotin-qizlar siyosati bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarni ta’kidlab o‘tdi.[4] Tan olish kerakki, yurtimizda qizlarimizga bo‘lgan e’tibor, ularga berilayotgan imkoniyatlar, ularning bor salohiyatlarini ko‘rsatish uchun shart-sharoitlar keng ko‘lamda amalga oshirilayapti. Bugun ular o‘z imkoniyatlarini shunday fan, texnika jadal rivojlanayotgan davrda ko‘rsatib, jahon bilan yuzlashayaptilar. Gender masalalari yuzasidan O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari orasida yuritayotgan ilg‘or siyosati natijasida 2021-yilda birinchi bo‘lib muloqotga O‘zbekiston raislik qildi. Yurtimizda ayollar huquqlari himoyasini tubdan kuchaytirish, har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga doir 30 dan ortiq me‘yoriy-huquqiy hujjat qabul qilinib, amaliyotga tatbiq etildi. Xususan, “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda Kirish so‘zlari 5 imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi hamda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunlar qabul qilindi. Joriy yilning 1-mart sanasida qabul qilingan “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo‘llab quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni hamda joriy yilning 7-martida qabul qilingan “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Prezident Farmoni xotin-qizlar bilan ishlash tizimining yangi bosqichga ko‘tarilishiga olib keldi, “2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha Milliy Dastur” qabul qilindi.[5] Bu borada 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining 69-maqsadida: xotin-qizlarning ta’lim va kasbiy ko‘nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko‘maklashish, tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish vazifasi belgilab qo‘yilgan.[6]

Xo‘sh, shunday shart–sharoitlar, imkoniyatlar, chora-tadbirlar olib borilayotgan bir paytda maktab o‘quvchilari orasida qanday muammolar mavjud bunga qanday yechimlar joriy qilish pedagogika sohasida samara beradi. Qadimdan yurtimizda ayollarni ojiza deb hurmat qilish bo‘lgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan ularning potensiali erkaklardan past hisoblanib, kasb borasida chegara mavjud bo‘lgan. Bu esa odamlar orasida erkaklarga xos kasb va ayollarga xos bo‘lmagan kasb degan tushunchani paydo qilgan. Biroq bugun biz axborot va

telekommunikatsiya mukammallashayotgan va takomillashayotgan bir davrda yashar ekanmiz, kasblarni bu ikki turkumga ajratish mutlaqo mumkin emas. Bundan tashqari o‘tgan yillar davomida ayollar tomonidan erishilgan yutuqlar ularning qarshi jins vakillaridan kam bo‘lmagan potensialga ega ekanligini anglatadi. Jumladan, dunyoda ilm-fan sohasida eng nufuzli sanalgan Nobel mukofoti doirasida 1901-yildan buyon 61 nafar (900nafari ichidan) ayol bu mukofotni qo‘lga kiritgan. Bulardan 6 nafar ayol fizika bo‘yicha, 8 nafar ayol kimyo, 12 nafar ayol tibbiyot, 16 nafari adabiyot, 16 nafari tinchlik yo‘nalishi va 3 nafari iqtisod yo‘nalishi bo‘yicha mukofotni qo‘lga kiritgan.[7] Garchi bu ko‘rsatgich erkaklarga nisbatan kam bo‘lsada, lekin ta’limda gender modelining taraqqiyoti boshlanganini ko‘rsatgan. Jamiyatda qizlarni ilmiy qilish bugun eng dolzarb mavzuga aylangan, Prezidentimiz: “Ayollarimizga ilm berish jamiyatni ilmiy, ma’rifatli va salohiyatli qilish demakdir,”- deydi. Albatta, mana shu jamiyatga yetishtirilayotgan har tomonlama kamolga erishgan kelajak avlodning poydevorini tarbiya qiladigan ayollarimizni ta’lim-tarbiyaning poydevori bo‘lgan maktab tarbiya qiladi, talim beradi. Demak, ularga maktab davridanoq jamiyatda ularning o‘rni, maqsadlari, madaniy axloqiy tushunchalar bilan singdirilishi kerak.

Gender modelining yaratilishi ta’limda katta o‘zgarishlar amalga oshishida muhim rol o‘ynaydi, sababi jinsidan qat’iy nazar ularda katta imkoniyatlar bor ekanligini anglashni ta’minlaydi. Odamlar orasida diskriminatsiyani to‘xtadi. Natijada maktab o‘quvchilari orasida maktab yoshidanoq, ayniqsa, 15-16 yoshlarida ularda jamiyatning qaysi bo‘g‘iniga mos kelaman, deb emas, balki jamiyatning qaysi bo‘g‘inini tanlasam bo‘ladi, degan katta tanlovlar eshigini ochadi.

Pedagogika doirasida maktabda gener modeli yaratishda ularda quyidagi madaniy-axloqiy tushunchalar paydo bo‘la boshlaydi:

- Jamiyatga men kerakman;
- Men eplay olaman;
- Hayotga yangicha boqaman;
- Huquqlarim paymol bo‘lishiga yo‘l qo‘ymayman;
- Men faol fuqarolik pozitsiyasiga ega insonman;
- Har qanday kasb menga mos keladi;
- Kasblar meni emas, men kasbni tanlayman.

kabi ichki motivatsion kuch paydo bo‘ladi. Aslida insonning kelajak pozitsiyasini belgilab beruvchi ikki kuch tashqi va ichki kuch bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Birinchi omil uni o‘rab turgan jamiyat voqealari bo‘lsa, ikkinchi omil uning ruhiyatidagi kechinmalardir. Har ikkalasi insonni maqsadlari tomon yo jadallashtiradi yoki ini umidsizlantiradi. Misol tariqasida, qiz bola azaldan bola tarbiyasi va uy-ro‘zg‘or ishlari bilan chegaralansa yetadi, degan tushuncha bazi

yoshi ulug‘ kishilar tafakkuriga singib ketgan va ular qiz maktab ostonasidan chiqishi bilan jamiyatda kelin,bona “mansabi” taqdim qilinadi. Bu esa uning kelgusi umidlarining yakuni va umidsiz hayotni barpo qiladi. Bugun jamiyatdagi bunday qarashlarning qonun bilan belgilab berilishi natijasida bu tushunchalar ancha pasaydi. Pedagogika sohasi ta’lim jarayonida gender modeliga ega bo‘lishi va u asosda ta’limni olib borishida asosiy ikki omil yetakchilik qiladi. Bulardan biri zamon talabiga mos bo‘lgan darsliklardir. Globallashuv davrida zamon yoshlariga darslik yaratayotganda mavzular ko‘lamiga qaysi jins vakili bo‘lmasin shaxs sifatida bir xil huquq va burchlari, imkoniyatlari kabi tushunchalar bilan bog‘liq mavzular berilgan. Biroq bu bir tomonlama bo‘lib 15-16 yosh o‘quvchida noto‘g‘ri qarash paydo bo‘la boshlashi mumkin. Misol tariqasida ular qizlarning ulardan ustunlik qilishi, yoki kelajakda oilada ham boshqaruvchilik ayolning qo‘lida bo‘lishi mumkinligi haqida noto‘g‘ri qarashlar paydo bo‘la boshlashi mumkin. Mana shu o‘rinda madaniy xulq-atvorni shakllantirish “sinf generatori” bo‘lgan pedagog uchun katta mas’uliyatni yuklaydi. Chunki madaniy xulq atvorning eng katta tushunchalari maktab ostonasida singadi. Madaniy xulq-atvorning pastligi kelajak avlodga qanday ta’sir qiladi? Madaniy determinizm ikkita asosiy omildan shakllanadi: irq va din . Inson va uning o‘ziga xos madaniyatini shakllantirishda mafkura, muhit, ob-havo sharoiti ham katta rol o‘ynaydi. Madaniy determinizm vaqt o‘tishi bilan xulq-atvor namunalarining uzluksizligini taminlaydi, chunki o‘rganilgan xatti-harakatlar avloddan keyingi avlodga o‘tadi[8]. Madaniy determinizm insoniyat tarixi davomida madaniyatlar va sivilizatsiyalarning ko‘p xilma-xilligini yaratuvchi sabablarni tavsiflaydi. Aynan erta yoshdan bolalarda xulq-atvor tushunchasi shakllana boshlaydi, ularga mana shu tushunchani singdirish lozim. Bu uchun:

- milliy ana’nalar va qadriyatlarimizni o‘zida asragan milliy teatrlarni bolalar ishtirokida tayyorlash;
- ota-nalarni mana shu tomoshalarga jalb qilish;
- dars mashg‘ulotlari orasida o‘yin metodlari orqali bolalarda oiladagi mas’uliyatda erkakning muhimligi;
- odob va axloqni yaxshilashga qaratilgan tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish;
- milliy qadriyatlarimizni o‘zida mujassam qilgan liboslar ko‘rgazmasini tashkil qilish;
- kitobxonlikni targ‘ib qilish;
- ota onalar majlisida ularga namunali oilalarnng eng katta yutug‘i -madaniy axloq ekanligini ma’lum omillar bilan ko‘rsatish muhimdir.

Yuqori sinf o‘quvchilarida esa bu mas’uliyat sinf rahbarining zimmasiga yozilmagan qoida kabi his qilinishi lozim ,chunki boladagi xulq-atvor yuqoriga

chiqqan sayin o‘zgarib boradi. Aynan mana shu o‘rinda pedagoglardagi prognozlash kompetentligi juda qo‘l keladi. Ular boladagi xulq atvorning o‘zgarihi bilan bog‘liq omillarni bashorat qila olishi va unga ta’sir o‘tkazadigan usullardan foydalana olishi yoki yangisini kashf qilmog‘i lozim. Bunda unga Kratvol taksanomiyasi asosida ishlash tavsiya qilinadi. Yani muammo mavjud holatdan eslanadi, tushuntiladi, tahlil qilinadi, amalda qo‘llab ko‘riladi, baholanadi va yangi model ishlab chiqiladi.

“Muammoli vaziyat” usuli ta’lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan usuldir.

“Muammoli vaziyat” usuli uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta’lim oluvchilarning bilim darajalarga mos kelishi kerak. Ular qo‘yilgan muammoning yechimini topishga qodir bo‘lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmagach, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari so‘nishiga, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarining yo‘qolishiga olib keladi. “Muammoli vaziyat” usuli qo‘llanilganda sinf o‘quvchilari ikki guruhga bo‘linadi, qizlar va o‘g‘il bollar aralash guruhga, ta’lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o‘rganadilar.

“Muammoli vaziyat” usulining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu bo‘yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.

2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

3. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.

4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o‘rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so‘ng bir xil fikrlar jamlanadi.

5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to‘g‘risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so‘ng bir xil fikrlar jamlanadi.

6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo‘llarini ishlab chiqadilar.

7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo‘yicha taqdimot qiladilar va o‘z variantlarini taklif etadilar.

8. Barcha taqdimotdan so‘ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta’lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo‘llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

Shu bilan birga, umumta’lim maktablarida o‘quvchi-o‘qituvchi, o‘quvchi-o‘quvchi, farzand-ota-ona, o‘qituvchi ota-onalar o‘rtasida shaxslararo munosabatlarda yuzaga keladigan nizoli va muammoli vaziyatlarni yechimini topish

maqsadida “Ishonch quti”si tashkil qilish tavsiya etiladi. “Ishonch quti”ni tashkil etishning maqsadi amaliyotchi psixolog tomonidan o‘quvchilarga tushuntiriladi. Savollar va muammolar anonim tarzda beriladi. “Ishonch quti”siga tushgan savollar va muammoli vaziyatlarga amaliyotchi psixolog, quti yonida tashkil etilgan “Psixolog maslahati” burchagida tavsiyalar sifatida javob beradi. Savollarga aniq javob olinmasa, berilgan javobga aniqlik kiritish maqsadida amaliyotchi psixolog va maktabning motivator o‘qituvchisi bilan muloqot o‘rnatilib borilishi mumkin. “Ishonch quti”ga tushgan savollar qat’iy sir saqlanishi shart. Aks holda, turli nizoli vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Demak, savollar qiz bolalar va o‘q‘il bolalardan kelib tushgani uchun ular orasidagi mavjud muammolar aniqlashga katta yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, maktabda gender model tizimi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta’lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning imkoniyatlari bir xil ekanligi haqidagi tushunchalarni maktab davridanoq singdirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. „What do we mean by "sex" and "gender"?“ (en). World Health Organization. 2016-yil 9-yanvarda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2015-yil 26-noyabr.
2. „Gender — Совет Европы“ (ru). www.coe.int. 2020-yil 19-sentyabrda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2020-yil 18-iyul.
3. Ta’lim transformatsiyasida gender tenglik masalalari Salomova Diyora Vahob qizi
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29 yanvar 2022 yildagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni.
5. Lex.uz. <https://lex.uz>
6. Ta’lim transformatsiyasida gender tenglik masalalari, Salomova Diyora Vahob qizi
7. "Yenikeev M. I."Psixologicheskiy ensiklopedicheskiy slovar. M., 2010. <https://uz.wikipedia.org/wiki/>

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ К ГЕНДЕРНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ И ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ

Сулейманова Рамзия Марсиловна

докторант НИИ педагогических

наук им. Т. Н. Кары Ниязи

Аннотация: в статье говорится о важности развития гендерных подходов в образовании, позволяющих учитывать способности, возможности и образовательные потребности представителей мужского и женского пола. Раскрывается роль современного учебного заведения в системе формирования гендерного самосознания субъектов образования.

Ключевые слова: гендер, пол, гендерное образование, гендерная педагогика, педагогические кадры, гендерные подходы в образовании, гендерная социализация, гендерная толерантность школьников.

Одним из важных направлений развития педагогической науки на современном этапе является становление новой отрасли научных знаний - гендерной педагогики, изучающей особенности обучения и воспитания детей разного пола. Предметом исследования гендерной педагогики выступает коррекция процесса социализации подрастающего поколения в зависимости от пола в эпоху глобальных социально-экономических и культурологических трансформаций [1].

Педагогика в целом и воспитание, как педагогическое явление, согласно Л.В. Штылевой, нуждаются в осмыслении своих позиций в вопросах полоролевой социализации воспитанников, так как воспроизводимые школой жесткие стандарты в отношении женственности и мужественности становятся объективным препятствием для эффективной социализации воспитанников [6].

Развитие гендерного образования необходимо для поддержания национальной безопасности государства: страна не может продолжать игнорировать или недоиспользовать потенциал любого пола во всех сферах жизни. Политика государства опирается на гендерную модель симметричного и равновесного включения мужчин и женщин во все сферы общественной жизни. Поэтому жизненно необходимым и важным становится развитие и внедрение гендерного подхода в образовании, который основывается на всестороннем учете интересов обеих социально-половых групп общества.

Образовательные учреждения в свою очередь отражают гендерную стратификацию общества и культуры в целом, демонстрируя на своем примере неравный статус мужчин и женщин. Деконструкция традиционных культурных ограничений развития потенциала личности в зависимости от пола, создание условий для максимальной самореализации юношей и девушек в процессе педагогического взаимодействия является важнейшей целью гендерного образования. Его развитие позволяет сформировать представление о том, что пол не является основанием для дискриминации в какой-либо сфере

жизни и дает возможность выпускникам школ осуществить свободный выбор путей и форм своей самореализации.

Гендерный подход предполагает гармонизацию поло-ролевого взаимодействия на основаниях эгалитаризма как принципа равных прав и возможностей личности независимо от половой принадлежности, считает С.П. Рыков [6]. Осуществлять гендерный подход в образовании детей - значит ставить личность и индивидуальность ребенка в развитии и воспитании выше традиционных рамок пола.

Целью гендерного подхода в школе должно быть преодоление гендерных стереотипов, которые мешают успешному развитию личности ребенка, мальчика и девочки. Так Л.Н. Надолинская подчеркивает, что внедрение гендерных подходов в школе благоприятствует развитию партнерских отношений между полами, воспитывает их в духе толерантности [4].

Непосредственно в воспитании гендерный подход имеет своей целью создание таких условий для воспитания юношей и девушек, в которых, согласно А.В. Мудрику, их «развитие и духовно-ценностная ориентация будут способствовать проявлению и позитивному становлению индивидуальных маскулинных, фемининных и андрогинных черт; относительно безболезненному приспособлению подрастающего поколения к реалиям полоролевых отношений в обществе и эффективному полоролевому обособлению в социуме» [3].

Сущность гендерного подхода в воспитании заключается в индивидуальном подходе к проявлению ребенком гендерной идентичности. С позиций данного подхода, гендерная идентичность не является единообразной, жесткой, одинаковой для всех мужчин и женщин в рамках своего пола, признается множественность, индивидуальность, пластичность гендерных различий. Это значит, что перед воспитанием встает задача индивидуализации гендерной идентичности и изучения субъективных смыслов создания той или иной модели идентичности каждым воспитанником.

Таким образом, одной из задач внедрения гендерного подхода в образование является создание условий для роста самосознания и возможностей самореализации личности с индивидуальным набором маскулинных, фемининных и андрогинных характеристик.

Как отмечает И. Костикова, «дело не в том, что представители разных полов нуждаются в дифференцированном подходе со стороны преподавателя, а в том, что они вынуждены сталкиваться со сложным миром меняющихся

гендерных стереотипов, которые приходят в противоречие с личными желаниями и склонностями человека. Объяснить природу стереотипов, показать их изменчивость и социальную обусловленность - таковы задачи гендерного подхода в образовании» [2].

Для эффективного внедрения гендерного подхода в образование, по мнению Л.В. Штылевой, необходимо изучить факторы педагогической среды, влияющие на процесс формирования гендерной идентичности воспитанников, формы школьной работы, значимые для гендерной социализации, подготовить для этого педагогический персонал [6].

Следовательно, понимание гендерных проблем, овладение основными положениями гендерной концепции становится актуальной задачей в сфере воспитания и образования молодежи, а также в сфере подготовки специалистов, которые профессионально занимаются ее образованием.

Достижение этой цели требует:

- коррекции дошкольного образования и общеобразовательных программ в школах, средних специальных и высших учебных заведениях;
- введения специальных курсов в систему подготовки педагогических кадров школ и высших учебных заведений;
- разработки гендерно ориентированных учебников для средней школы, направленных на преодоление стереотипных представлений о социальных ролях мужчин и женщин;
- обеспечения научно-методической базы.

С точки зрения возрастного аспекта гендерное образование, согласно И. Костиковой, следует рассматривать как образование школьников, студентов, взрослых [2]. Образование школьников должно быть направлено на то, чтобы помочь справиться им с проблемами социализации, важной составной частью которой является идентификация ребенка как мальчика или девочки и принятие ими определенной социальной роли. Образование студентов строится на разъяснении гендерных стереотипов, с которыми сталкивается молодежь, вступая во взрослую жизнь, и в совместном поиске средств преодоления этих стереотипов. Образование взрослых носит преимущественно адаптационный характер, помогая приспособиться к происходящим в обществе изменениям или бороться с возникающими трудностями.

В рамках образования взрослых следует рассматривать гендерное образование педагогических кадров. Гендерное образование педагогов школ дает представление о специфике взросления мальчиков и девочек и направлено на преодоление тех стереотипов, которые мешают успешному

развитию личности ребенка. Специфика университета предполагает теоретическую направленность образования, его ориентацию на обсуждение фундаментальных проблем в области гендерных подходов в образовании.

Инициаторами изменения гендерных отношений в образовании должны стать преподаватели вузов. Вместе с тем, Е. Ярская-Смирнова [5] отмечает, что далеко не все преподаватели осознают так называемый скрытый учебный план, который существует в учебном заведении. Согласно автору, скрытый учебный план - это, во-первых, организация самого учреждения, включая гендерные отношения на работе, гендерная стратификация учительской профессии; во-вторых, содержание преподаваемых предметов; в-третьих, стиль преподавания. Эти три измерения скрытого учебного плана не просто отражают гендерные стереотипы, но и поддерживают гендерное неравенство, отдавая предпочтение мужскому и доминантному и недооценивая женское и нетипичное.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Костикова, И., Митрофанова, А., Пулина, Н., Градскова, Ю. Перспективы гендерного образования в России /И. Костикова, А. Митрофанова и др. //Высшее образование в России. - 2001. - №2. - С. 68 - 75.
2. Мудрик, А.В. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании /А.В. Мудрик // Воспитательная работа в школе. - 2003. - №5. - С. 15 - 19.
3. Надолинская, Л.Н. Влияние гендерных стереотипов на воспитание и образование /Л.Н. Надолинская //Педагогика. - 2004. - №5. - С. 30 - 35.
4. Решетников, П. Гендерные школы /П. Решетников //Народное образование. - 2007. - № 1. - С. 217 - 220.
5. Рыков, С.П. Гендерные исследования в педагогике /С.П. Рыков //Педагогика. - 2001. - №7. - С. 17 - 22.
6. Штылева, Л.В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании. <http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jornal3/shtil.htm>.

GENDER MODELLAR VOSITASIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MILLIY MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISHGA OID TARIXIY TAJRIBALAR

Xolbo‘tayeve Dilduza Usmon qizi

O‘zPFITI 3-bosqich tayanch doktoranti

Anotatsiya: mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy-madaniy xulq-atvorni gender modellar vositasida shakllantirish lozimligi, ularga oid tarixiy tajribalari, o‘ziga xos xususiyatlari, o‘qituvchi kasbiy va ilmiy faoliyatida gender

modellar vositasida milliy-madaniy xulq atvorni shakllantirishning o‘rni, tarixiy tajribalari haqida fikr yuritilgan. Maqola ilmiy pedagogik jamoatchilik, talabalar, tadqiqotchilar uchun manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: gender modellar, tendensiya, sotsiolog, psixolog, refleksiv ko‘nikma, milliy madaniy xulq-atvor.

Hozirgi vaqtda jahon jamiyati taraqqiyotining umumiy tendentsiyalariga e‘tibor qaratgan holda, zamonaviy bilimli, axloqiy, harakatchan, hamkorlikka yo‘naltirilgan, mustaqil ravishda konstruktiv qarorlar qabul qila oladigan va ularning mumkin bo‘lgan oqibatlarini bashorat qila oladigan shaxslarga muhtoj. Jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti, samarali iqtisodiyoti, yuksak madaniyati va axloqi har ikki jinsdagi erkak va ayol (o‘g‘il va qiz) fuqarolarning umumiy intellektual salohiyati bilangina erishilishi munosabati bilan shaxsni tarbiyalashning mohiyatini aniqlash va yondashuvlarini belgilash zaruriyati tug‘iladi. So‘nggi yigirma yil ichida xalqaro pedagogikada shaxsni tarbiyalashda mavjud yondashuvlar bilan bir qatorda gender (fuqarolik, sanoat, oila) deb nomlangan yangi yondashuv belgilandi. Pedagogikada shaxs tarbiyasiga gender yondashuvini amalga oshirish jarayoni odatda gender ta‘limi deb ataladi. Biroq, shuni ta‘kidlash kerakki, bu tushunchaning mohiyati va mazmuni noaniq talqin qilinadi. Sharhlarning noaniqligi chet el va mahalliy etnograflar, tarixchilar, sotsiologlar, madaniyatshunoslar, psixologlar va ulardan keyin o‘qituvchilarning ko‘plab fanlararo tadqiqotlari natijasi bo‘lgan “gender” mohiyatini tushunishdan kelib chiqadi. Ba‘zi mualliflar nuqtai nazaridan “gender” va “biologik jins” sinonim tushunchalardir; boshqa olimlar fikricha ular o‘zaro bog‘liq, ammo sinonim emas. Shunga asoslanib, bizning maqolamizning maqsadi xalqaro pedagogikada mavjud bo‘lgan gender madaniyatini shakllantirishning tarixiy tajribalarini o‘rganish, o‘rta maktab o‘quvchilarda erkak va ayolning shaxsiyatini tarbiyalash yondashuvlarining mohiyatini ochib berish va ularning bir-birini to‘ldirish g‘oyasini asoslashdir. Ma‘lumki, gender tushunchasi sotsiologiyada 1970-yillarda paydo bo‘lgan. G‘arbda va Rossiyada u tadqiqotchilarning e‘tiborini faqat 90-yillarning boshidan boshlab jalb qila boshladi. Mahalliy pedagogikada shaxsni gender tarbiyasi muammosiga 2000-yillarda e‘tibor berila boshlandi, ammo hali hanuzgacha yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mahalliy pedagogikada gender ta‘limi, madaniy an‘analarga ko‘ra, erkaklar va ayollarning rollarini (o‘g‘il bolalar va qizlar) jinsiga qarab farqlashni o‘z ichiga oladi va jinsiy rol ta‘lim deb ataladi, uning dolzarbligini yetarlicha asosli deb atash mumkin emas. Ayni paytda G‘arb olimlari “gender-rol” atamasidan foydalanib, gender ta‘limi deganda nafaqat jinsni, balki individual, yosh, psixologik xususiyatlarni, ijtimoiy ehtiyojlarni hisobga olgan holda insonning xulq-atvor madaniyatini uning shaxsiyatining madaniy muhiti rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish deb tushunadilar. Biroq, amerikalik

olimlarning fikriga ko‘ra, jamiyatda uy bekasi, xotini va bolalar tarbiyachisining faqat bitta roli bilan cheklanish istagi tufayli ayollarning ishlab chiqarishdan chiqib ketish tendensiyasi mavjud. Ushbu yondashuvlarning nomuvofiqligi shaxsni tarbiyalash asoslarini qayta ko‘rib chiqish zarurligiga olib keladi, bu esa erkaklar va ayollarning ijtimoiy (shu jumladan gender) rollarining butun spektrini bajarishda to‘liqroq amalga oshishiga yordam beradi. Ijtimoiy rol - bu jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va ma‘lum bir ijtimoiy mavqega (maqomga) ega bo‘lgan erkak va ayol tomonidan mavjud vaziyatga muvofiq o‘zlashtirilgan fikr va his-tuyg‘ular, niyatlar va harakatlar tizimi.

Gender modeli - bu shaxsning jinsiga qarab, ya‘ni ayollarga, erkaklarga yoki boshqa jinsga tegishli bo‘lgan maqbul, mos yoki munosib deb hisoblangan xatti-harakatlar va munosabatlarni belgilaydigan ijtimoiy normalar jamlanmasi. Gender rollari asosan erkaklik va ayollik tushunchalariga qaratiladi. Shaxsning xulq-atvori va gender roli o‘rtasidagi nomuvofiqlik gender nomuvofiqligi deb ataladi. Turli madaniyatlarda gender rollarining soni va o‘ziga xos mazmuni sezilarli darajada farq qiladi, ammo madaniyatlararo o‘xshashliklar ham mavjud.

Fanda gender modellari va ularning xilma-xilligi biologik tomonidan qay darajada aniqlanishi va jamiyat tomonidan qay darajada qabul qilinganligi haqida yagona nuqtai nazar yo‘q. Gender modellari kelib chiqishi jihatidan qat‘iy biologik nazariyalar, xususan, evolyutsion psixologiya, empirik ma‘lumotlar orqali qo‘llab-quvvatlanmaydi. Lekin insonning keng doiradagi xulq-atvoriga ta‘sir qiladi. Masalan, shaxsning tanlagan kiyimi, kasbi, narsalarga yondashuv uslubi, shaxsiy munosabatlar hamda ushbu munosabatlarda o‘zini qanday tutishi hisobga olinadi. Umuman olganda, mavjud ilmiy dalillar shuni ko‘rsatadiki, gender rivojlanishiga nafaqat biologik, balki kognitiv va ijtimoiy omillar ham ta‘sir qiladi. Gender modeli atamasi keng tushuncha bo‘lishiga qaramay, an‘anaviy tarzda ayollarni xususiy sohada, erkaklarni esa ijtimoiy sohada ushlab turadi.

Jamiyatning gender tizimi - bu o‘zaro bog‘liq bo‘lgan institutlar va tashkilotlar majmui bo‘lib, ular yordamida ayollar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlar ijtimoiy, mafkuraviy va tashkiliy jihatdan quriladi, jamiyatning gender muammolariga munosabati, haqiqiy gender tengsizligi yoki tengligi shakllanadi, yutuqlarga erishiladi, haqiqiy xotin-qizlar va erkaklarning huquqlari, erkinliklari va burchlarini ta‘minlash hamda kafolatlash, erishilgan gender madaniyati darajasiga muvofiq, ularning o‘zini o‘zi amalga oshirishi uchun real imkoniyatlar yaratiladi. Gender amaliyot tizimi sifatida genderni o‘zgartirish bo‘yicha amaliy ishlarning barcha shakllarini qamrab oladi. Jumladan, emansipatsionizm amaliyoti erkaklar hukmron tizim muhitiga kirishi, har ikki jinsning teng huquqli sifatida qarorlar qabul qilishda ishtirok etishi, gender strategiyalari va ularning tegishli siyosatini

shakllantirish va gender qonunchiligini yaratish. Ushbu amaliyot milliy va xalqaro miqyosda rivojlangan. Ushbu ish doirasida biz I.S.Kletsina tomonidan taklif qilingan ta’rifga amal qilamiz. Kletsina genderni “ayollar va erkaklarning ijtimoiy xulq-atvorini, bir-biriga bo‘lgan munosabatlarini belgilovchi madaniy xususiyatlarning o‘ziga xos majmui” deb tushunadi. Shuning uchun gender nafaqat ayollar yoki erkaklarga, balki ular o‘rtasidagi munosabatlarga ham tegishlidir

Pedagogik nuqtai nazardan gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy madaniy xulq-atvorni shakllantirish yosh bilan bog‘liq jihatlarni o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Maxsus tashkil etilgan ta’lim jarayoni hamda undan tashqarida amalga oshiriladigan mustaqil bilim olish vaziyatlarida ham yangi o‘zlashtirilgan bilimlardan konstruktiv tarzda foydalanish o‘qituvchilarning bilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Hozirgi zamon pedagogikasida ko‘nikmalar muayyan o‘quv harakatlarini takomillashtirish vositasi sifatida talqin qilinadi. Bunday ko‘nikmalarni o‘quvchilar maxsus o‘rganadilar va murakkab masalalarni yechish jarayonida ulardan foydalanadilar. Taniqli psixolog V.V.Davidovning ta’kidlashicha, refleksiv ko‘nikmalar o‘quv harakatlarining ichki tayanch asosi hisoblanib, u ehtiyojlar, mayllarni o‘zaro muvofiqlashtiradi. Refleksiv ko‘nikmalar bilish harakatlari natijasida namoyon bo‘ladi.

T.F.Ushevaning ta’biricha, refleksiv ko‘nikmalar o‘quvchilarning mavjud olam haqidagi bilimlariga tayangan holda refleksiv harakatlarni amalga oshirishlari natijasida oydinlashadi, u o‘quvchilar shaxsiy faoliyatlarini amalga oshirish usuli sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy ta’lim tizimini tahlil qila turib, A.S.Obuxov quyidagilarni alohida ta’kidlab ko‘rsatadi: “Rivojlanish va takomillashish maqsadi bilan bog‘liq tarzda refleksiya o‘zining tayanch maqsadlarini anglash usuli sifatida o‘quvchilarni rivojlantirishga xizmat qiladi”.

Mazkur faoliyat o‘quvchining o‘zi va o‘qituvchining birgalikdagi faoliyati natijasida rivojlanadi.

Falsafa, psixologiya hamda pedagogika fanlarida refleksiya tushunchasining kelib chiqishi haqida bir qator yondashuvlar mavjud. Pedagogik yo‘nalishda N.V.Ippolitova va N.Sterxovalar refleksiya tushunchasiga quyidagicha yondashadilar:

1. Shartlar muayyan obektlar, tushunchalar, shart-sharoitlarning majmui hisoblanadi.
2. Ifodalangan majmualar insoning ta’lim-tarbiyasi va rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Shart-sharoitlarning ta'siri shaxs ta'lim-tarbiyasi va uning rivojlanishini jadallashtirishi va unga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuningdek, uning dinamikasi va yakuniy natijasiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash - axloqiy xatti-harakatlar va axloqiy odatlarni shakllantirish. Harakat insonning atrofdagi voqelikka munosabatini tavsiflaydi. Axloqiy tarbiyaning asosiy kategoriyasi, B.T.Lixachevning fikricha, axloqiy tuyg'u tushunchasi - doimiy hissiy hissiyot, tajriba, haqiqiy axloqiy munosabatlar va o'zaro ta'sirlar. Axloqiy me'yorlar faqat bolaning hissiy o'zlashtirilishi tufayli subektiv axloqqa aylanadi. Shaxsning axloqi axloqiy tamoyillarga ongli ravishda amal qilishda va axloqiy xulq-atvorning odatiy shakllarida namoyon bo'ladi. Ta'lim bolaga ichki mazmunli, shartli dunyoqarash, axloqiy tuyg'u va xulq-atvor ongiga, o'zini - o'zi boshqarishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya jarayonining o'ziga xosligi uning mazmuni - jamoat axloqi, har bir bolaning individual ongi va xulq-atvoriga ijtimoiy axloqiy ong normalarini joriy etish zarurati bilan ham bog'liq. Shunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir yetadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi. Shaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga yetadi. Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin. To'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Shunday ekan, yoshlarni tarbiyalab rivojlantirish bir-biriga ta'sir etadigan bu tarbiya tamoyilidir. Bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham yetakchi o'ringa ega bo'lib, tarbiya tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin. Ibn Sinoning fikricha insonlar xulq-atvorida bir muncha nuqsonlar bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. “Umumiy o'rta ta'lim maktablarida madaniy muhitni yaratishning pedagogik texnologiyalari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani, may 15-16, 2023
2. “Science and Education” Scientific Journal / Impact Factor 3.848 April 2023 / Volume 4 Issue 4 www.openscience.uz / ISSN 2181-0842
3. Стеценко И.А. Педагогическая технология подготовки учителя к рефлексивной деятельности // Известия ТРТУ. 2006. №2. С. 171-176
4. Ибрагимова Г. Интерфаол ўқитиш жараёнида бўлажак ўқитувчиларда креатив функцияни ривожлантириш. – Т.: “BAYOZ”, 2011. – 52 б

5. Connel R. Gender and power: Society, Person and politics, 198.

GENDER MODELLAR VOSITASIDA O‘QUVCHI HAMDA TALABA-YOSHLARDA MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

(Xorijiy mamlakatlar misolida)

Tashpulatova Mufazzal Ravshanbekovna

Xalqaro Nordik Universiteti

Ta’lim muassasalari boshqaruvi yo‘nalishi magistri

E-mail: mufazzalravshanbekovna@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada gender modellari vositasida o‘quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlarini yurtimizda va rivojlangan mamlakatlar doirasida tahlil qilindi. Shuningdek, gender atamasini qachon paydo bo‘lganligi va rivojlanish bosqichlari o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: gender modellari, vosita, o‘quvchi, talaba-yoshlar, madaniy xulq-atvor, shakllantirish, mexanizm, rivojlangan mamlakat.

Абстрактный: в данной статье проанализированы механизмы формирования культурного поведения у школьников и студентов, опосредованные гендерными моделями и в рамках развитых стран. Также изучались этапы развития, когда появляется термин пол.

Ключевые слова: гендерные модели, инструмент, ученик, студенческая молодежь, культурное поведение, формирование, механизм, развитая страна.

Abstract: this article analyzed the mechanisms of the formation of cultural behavior in the reader and student - youth through the means of gender models and within the framework of developed countries. Also, when the term gender appeared and the stages of development were studied.

Key words: gender models, tool, pupil, student-youth, cultural behavior, formation, mechanism, developed country.

Hozirgi kunda davlatlar rivojlanishida alohida e’tiborga molik bir qator masalalar sirasiga jamiyat, davlat, ta’lim, oila tuzilmalarida gender tenglikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor berilmoqda. Shunday ekan, gender rivojlanishda muhim ahamiyatga ega tushuncha sifatida o‘rganilishi lozimdir.

Ilm-fan, tadqiqotlar maydoniga gender tushunchasi o‘tgan asrning 70-yillarida kirib keldi. Bu davrga kelib feminist olimlar tomonidan turli qarashlar, g‘oyalar ilgari surila boshlandi.

Gender - bu shaxsning jamiyatdagi xatti-harakatlari va bu xatti-harakat qanday idrok etilishini belgilaydigan ijtimoiy jinsdir. Gender erkaklar va ayollar o‘rtasidagi biologik farqlar bilan bog‘liq bo‘lgan madaniy va ijtimoiy ma’nolarni

bildiradi, ular mos ravishda erkaklik va ayollik bilan tavsiflanadi. Gender ta’lim, kasbiy faoliyat, hokimiyatni boshqarishga kirish uchun individual imkoniyatlarni belgilaydigan ijtimoiy mavqeni tavsiflaydi.⁵ Keng ma’noda gender shaxsning biologik jinsi, uning tarbiyalangan jinsi yoki jamiyatda shakllangan jinsi bilan mos kelishi shart emasdir. „Gender“ tushunchasining paydo bo‘lishi jinsning biologik xususiyatdan ijtimoiy-psixologik xususiyatga aylanishi bilan bog‘liqdir. „Gender“ atamasi fanga birinchi marta psixoanalitik R. Stoller tomonidan 1958-yilda kiritilgan. R.Stoller D.Moni bilan birgalikda biologik jins va ijtimoiy jins kabi tushunchalar orasidagi farqlarni kiritdi. 1963-yilda Stokgolmda bo‘lib o‘tgan psixoanalitiklar kongressida so‘zlagan nutqida R.Stoller ijtimoiy-jinsiy gender o‘z-o‘zini anglash tushunchasi haqida ma’ruza qildi. Gender bilan bog‘liq masalalarni o‘rganishda biologik va madaniy komponentlarni ajratish taklifi zamonaviy gumanitar bilimlarda alohida yo‘nalish - gendershunoslikning shakllanishiga sabab bo‘ldi. Keyinchalik gender tushunchasi 1950-1960-yillarda ijtimoiy fanlar vakillari tomonidan rivojlantirildi. XX-asrda bu atama erkaklar va ayollarning xulq-atvori va shaxsiyatida uchraydigan farqlarning ijtimoiy va madaniy shart-sharoitlarini ta’kidlash zarur bo‘lgan hollarda qo‘llaniladi. „Gender“ atamasi „tur“ va „jins“ kabi toifalarga qarshi edi. Bu toifalar tabiiy va barqarordir⁶. Gender jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va yaratilgan. Agar jins tushunchasi ayol va erkak o‘rtasidagi jismoniy, tana farqlari bilan bog‘liq bo‘lsa, unda „gender“ tushunchasi ularning psixologik, ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga ta’sir qiladi. Jins va gender o‘rtasidagi farq juda muhim, chunki ayollar va erkaklar o‘rtasidagi ko‘plab farqlar tabiatda biologik bo‘lmagan sabablarga bog‘liqdir. Agar shaxsning jinsi biologik jihatdan aniqlangan bo‘lsa, gender madaniy va ijtimoiy jihatdan belgilanadi⁷.

Gender modellari ham o‘quvchilarning xulq-atvori va munosabatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu modellar odamlarning o‘zini va boshqalarni qanday qabul qilishiga ta’sir qiladi va ularning atrofidagi dunyo bilan o‘zaro munosabatlariga ta’sir qilishi mumkin.

O‘qish kontekstida gender modellari o‘quvchilar bilan shug‘ullanishni tanlagan kitob turlari haqida ma'lumot beradi. Misol uchun, an’anaviy gender me’yorlari ba’zi odamlarni o‘zlarining gender o‘ziga xosligi bilan mos keladigan

⁵ Ilyenkov, E. V. Falsafa va madaniyat [Matn] / E. V. Ilyenkov. — M. : Politizdat, 1991. — 374 p. Ilyenkov, E. V. Shaxs nima [Matn] / E. V. Ilyenkov. — M. : Politizdat, 1984. — 358 p.

⁶ Kletsina, I.S. Gender munosabatlari psixologiyasi. Nazariya va amaliyot [Matn] / I. S. Kletsina. — Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2004. — 408 p.

⁷ Gapova, E. Gender nazariyasi antologiyasi [Matn] / E. Gapova. — Minsk. : Propylaea, 2000. 8 — 9 p.

kitoblarga moyil bo‘lishiga olib keladi. Bu turli nuqtai nazarlarga ta’sir qilishni cheklashi va shaxsiy o‘shiga to‘sqinlik qiladi.

Xuddi shunday, ta’lim sharoitida gender modellari o‘quvchilarga qanday munosabatda bo‘lishiga va o‘qituvchilar va tengdoshlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanishiga ta’sir qiladi. Erkaklik va ayollik haqidagi stereotiplar bu taxminlarga mos kelmaydigan talablar uchun to‘siqlar yaratishi mumkin, bu esa chetlanish yoki kamsitish tuyg‘ulariga olib keladi.

Yoshlarda madaniy xulq-atvorning shakllanishiga gender modellari ham katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘smirlar ko‘pincha o‘zlarining shaxsiyatlari va xulq-atvorlarini shakllantirish uchun gender rollari atrofidagi ijtimoiy umidlarga e’tibor berishadi. Bu zararli stereotiplarni davom ettirishi va jinslar o‘rtasidagi tengsizlikni kuchaytirishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal etish uchun Yaponiyada o‘qituvchilar va ota-onalar uchun an’anaviy gender me’yorlariga qarshi inklyuziv ta’lim muhitini ta’minlashga e’tibor qaratilgan. Turli xillikni targ‘ib qilish va gender stereotiplari haqida tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish orqali biz yoshlarga o‘zlari va boshqalarni yanada nozikroq tushunishga yordam bera olamiz. Bu, oxir-oqibatda, barcha shaxslar, ularning jinsi kimligidan qat’i nazar, qadrlanadigan va hurmat qilinadigan adolatli jamiyatni yaratishga hissa qo‘shadi.

Shuningdek, “Ayollar va qizlarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish AQShning gender tengligi bo‘yicha milliy strategiyasida o‘z aksini topganidek, AQShning ichki va xorijdagi siyosatining uzoq yillik asosidir”, - dedi elchi Karti.

Gender modellari orqali yoshlarning madaniy xulq-atvorini shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, odamlarning e’tiqodlari, qarashlari va xatti-harakatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Gender modellari ommaviy axborot vositalari, oila, ta’lim va tengdoshlar guruhlari kabi turli vositalar orqali davom ettiriladigan erkaklik va ayollik bilan bog‘liq ijtimoiy normalarni anglatadi.

Koreya kontekstida gender modellarining yoshlarning madaniy xulq-atvoriga ta’siri bir necha sabablarga ko‘ra muhimdir:

1. Ijtimoiylashtirish: Gender modellari yosh shaxslarni jamiyatdagi tegishli gender rollariga ijtimoiylashtirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu jarayon o‘g‘il-qizlar, erkaklar va ayollar uchun mos xulq-atvorni tushunishlarini shakllantiradi.

2. Identifikatsiyani shakllantirish: Gender modellari odamlarning madaniy kontekstida o‘ziga xoslik va tegishlilik hissini shakllantirishga yordam beradi. Ular o‘z gender o‘ziga xosligini va uning kengroq ijtimoiy umidlar bilan qanday bog‘liqligini tushunish uchun asos yaratadi.

3. O‘rnak olish: Gender modellari o‘z shaxsiyatini yo‘naltirishda yoshlarga taqlid qilish yoki rad etish uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. Turli gender ijobiy vakillari yoshlarni an‘anaviy me‘yorlarga qarshi chiqishga undaydi.

4. Tengsizlikning takror ishlab chiqarilishi: Gender modellari, shuningdek, genderni asoslangan zararlar va tengsizliklarni davom ettirishi mumkin, bu esa jamiyatdagi ayrim guruhlarini chetga suruvchi kuch dinamikasini kuchaytiradi.

5. Madaniyatni saqlash: an‘anaviy gender modellarini mustahkamlash jamiyatning o‘ziga xosligi uchun muhim bo‘lgan madaniy meroslar va qadriyatlarni saqlab qolishga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu modellarni barcha shaxslar uchun inklyuziv va vakolatli ekanligiga ishonch hosil qilish uchun ularni tanqidiy ko‘rib chiqish ham muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Gender modellarini o‘rgangan olimlar qatoriga V.Fon.Gumbold, A.A.Potebnya, Dj.Lakoff, T.A. van Deyk, L.Push, E.S.Kubryikova, V.A.Maslova, Yu.S.Stepanov, A.Vejbitskaya, A.V.Kirilina, I.Zikova, D.V.Semenova kabi olimlarni kirgizishimiz mumkin. Ular gender tushunchasini asarlarida turlicha tadqiq qilishgan.

O‘zbek olimlaridan esa Sh.Rahmatullayev, A.E.Mamatov, B.Yoldoshev, P.U.Bakirov, M.K.Xoliqova, A.R.Ismailov, G.S.Xakimova, K.D.To‘xtayeva, B.M.Jo‘rayev, N.Z.Nasrullayeva, N.D.Sagindikova, I.M. To‘xtasinov, G.Ergasheva, U.S.Yigitaliyeva, Sh.K.Gulyamova, K.R.Aliyeva va boshqalar gender masalalarini turli aspektlar jihatidan tadqiq etishgan.

Tadqiqot metodologiyasi. G‘arbda gender tadqiqotlari rivojlanishida shartli ravishda uch bosqichni ajratish mumkin.

Birinchi bosqich(taxminan 70-yillar) - G‘arbda ilk feministik harakatning liberal orientatsiyasining intensiv rivojlanishi bilan bog‘liq dastlabki ilmiy ishlarning paydo bo‘lishi bilan shakllangan. Liberal feminizm tarafdorlari qonun hujjatlari va siyosiy qayta yechimlar gender neytrallik jihatini hisobga olishi, jinslarning o‘xshashligi haqidagi fikrni o‘rganishi hamda o‘zida aks qilish g‘oyalarini ilgari suradilar. Ko‘rib chiqilayotgan davrda ijtimoiy, psixologiya fanlarida struktura funksionalizm nazariyasi ustunlik qildi, unga ko‘ra jinslar o‘rtasidagi munosabatlar gender rollari tushunchasi orqali aniqlandi. Oila misolida ko‘rib chiqilsa, oilaviy funktsiyalar ajratilish kerak: ayol ichki muvozanatni o‘rnatish vazifani bajaradi, erkak esa oila va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o‘rtasida instrumental ya’ni munosabatlarni tartibga solish vazifalari yuklanadi.

Gender tadqiqotlari rivojlanishining uchinchi bosqichining boshlanishi 80-yillarning ikkinchi yarmi davriga to‘g‘ri keladi. Bu davrning o‘ziga xosligi feministik harakati shoxlarning ko‘pligi bilan tavsiflanadi, masalan, rangli

feminizm, postmodern, gumanistik, ekzistensial madaniy feminizm va boshqalarni ko‘rsatish mumkindir⁸.

Tahlil va natijalar. Sharqiy Osiyo va Tinch okeanidagi gender bilan bog‘liq ba’zi muammolar juda murakkabroq hamda joylashuv va kontekstiga bog‘liqdir. Misol uchun, Xitoy, Vyetnam, Tailand, Filippin va Indoneziyada ishchi kuchi ayolni mavqeini belgilaydigan asosiy faktordir. Bu mamlakatlarda „gender muammolari odatda iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, bandlik va ish joyidagi muammolar, masalan, norasmiy ishchilar, migratsiya oqimining feminizatsiyasi, mehnat sharoitlari va uzoq muddatli ijtimoiy ta’minot bilan bog‘liqdir. Biroq, Papua-Yangi Gvineya, Timor-Sharqiy, Laos, Kambodja kabi iqtisodiy jihatdan barqaror bo‘lmagan mamlakatlarda va uzoqroq hududlardagi ba’zi viloyatlarda „ayollar ijtimoiy va maishiy nizolar va tabiiy ofatlar bilan bog‘liq xarajatlarni ko‘tarishga moyildir. Rivojlanishning turli bosqichlarida barcha viloyatlarda izchilligicha qo‘layotgan muammolardan biri shundaki, qaror qabul qilishda ayollarning ovozi zaifligidir. Buning sabablaridan biri „markazsizlashtirish tendentsiyasining kuchayishi, bu qarorlar qabul qilishni ayollarning ovozi ko‘pincha eng zaif bo‘ladigan darajaga olib keldi-ki, hatto milliy darajada kuchli himoyachi bo‘lgan ayollar fuqarolik jamiyati harakati ham biror narsa tashkil etilishi va eshitilishi uchun kurashib kelishmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, gender modellari yoshlar o‘rtasida madaniy xulq-atvorni shakllantirishga qanday ta’sir qilishini tushunishning ahamiyatini oshirib bo‘lmaydi. Turli gender o‘ziga xosliklarining ijobiy ifodalarini targ‘ib qilish va zararli stereotiplarga qarshi kurashish orqali yoshlari rivojlanishi uchun yanada inklyuziv va adolatli muhit yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Platon. Sobr. s.: 4 jildda — T. 3. — M.: Fikr, 1994. — 477 b.
2. Ilyenkov, E. V. Falsafa va madaniyat [Matn] / E. V. Ilyenkov. — M.: Politizdat, 1991. — 374 p. Ilyenkov, E. V. Shaxs nima [Matn] / E. V. Ilyenkov. — M.: Politizdat, 1984. — 358 p.
3. Kletsina, I.S. Gender munosabatlari psixologiyasi. Nazariya va amaliyot [Matn] / I. S. Kletsina. — Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2004. — 408 p.
4. Gapova, E. Gender nazariyasi antologiyasi [Matn] / E. Gapova. — Minsk.: Propylaea, 2000. 8 — 9 p.

⁸ Fyedyeralnoye agyentstvo po obrazovaniyu GOU VPO "Krasnoyarskiy gosudarstvyenniy pyedagogicheskiy Univversityet im. V.P. Astafeva "J.G. Duskaziyeva\Gyendyernaya psixologiya\Uchebnoe posobie

5. Fyedyeralnoye agyentstvo po obrazovaniyu GOU VPO "Krasnoyarskiy gosudarstvyenniy pyedagogicheskiy Univversityet im. V.P. Astafeva "V.G. Duskaziyeva\Gyendyernaya psixologiya\Uchebnoe posobie

6. Vvedenie v gendernie issledovaniya. Xrestomatiya / Jerebkin S., Jerebkina I.. — Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2019. — 994 s. — ISBN 978-5-89329-422-4.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI TAKOMILLASHTIRISHGA OID O‘ZBEKISTON VA XORIJ TAJRIBALARINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Raxmatova Mexrinoz Majitovna

T.N Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston

Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

I bosqich doktoranti (DSc)

Annotatsiya: ushbu maqolada yoshlar, ularning dunyoqarashi, tafakkuri, jamiyat hayotida faolligi, ma’naviy yuksakligini ta’minlashda ta’lim va tarbiya jarayonining uzviyligi, gender yondashuv asosida yoshlarda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirishga oid O‘zbekiston va xorij tajribalarining o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan. Tarbiyaviy jarayonlardagi mavjud real muammolar sanab o‘tilgan. Shuningdek, muammolarni bartaraf etishda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar keltirilgan. Bugungi kunda yoshlar tafakkuri, fe’l-atvori, sa’y-harakatlarida yangi qadriyatlar qaror topmoqda. Yoshlarda hayotga munosabat tizimi o‘zgarib, ularning qiyofasida yangi jihatlar shakllana boshladi. Bu esa bevosita siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy sohalarida tub yangilanishlar, gender yondashuvga alohida e’tibor qaratilishiga asos bo‘lishi xulosa qismida keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, ilmiy salohiyat, tarixiy sharoit, an’anaviy jamiyat, strategiya, milliy o‘zlikni anglash, yoshlar, ma’naviyat, ma’naviy salohiyat, siyosiy, ma’naviy ijtimoiylashuv, ta’lim va tarbiya jarayoni, fuqarolik pozitsiyasi, milliy va umumbashariy qadriyat, tarixiy-siyosiy voqelikni idrok etish, yoshlarning ijtimoiy-madaniy, falsafiy-huquqiy qiyofasi, ijtimoiy ishlab chiqarish.

Abstract: in this article, the unique aspects of Uzbekistan and foreign experiences related to the improvement of educational processes for young people based on gender approach are studied. Real problems in educational processes are listed. Also, the tasks that should be performed to eliminate the problems are listed. Today, new values are being established in the thinking, character, and efforts of young people. Young people's attitude towards life has changed, and new aspects have begun to form in their image. It is stated in the conclusion that this is the basis for radical reforms in the political, economic and spiritual spheres, special attention to the gender approach.

Key words: gender approach, youth, spirituality, spiritual competence, political, spiritual socialization, education and upbringing process, citizenship position, national and universal value, scientific competence, historical conditions, traditional society, strategy, understanding of national identity, historical-political reality perception, social-cultural, philosophical-legal image of young people, social production.

Аннотация: в данной статье изучаются уникальные аспекты Узбекистана и зарубежного опыта, связанные с совершенствованием образовательного процесса для молодежи на основе гендерного подхода. Перечислены реальные проблемы в образовательном процессе. Также перечислены задачи, которые следует выполнить для устранения неполадок. Сегодня в мышлении, характере и усилиях молодых людей утверждаются новые ценности. Изменилось отношение молодых людей к жизни, и в их образе стали формироваться новые аспекты. В заключении говорится, что это является основой радикальных реформ в политической, экономической и духовной сферах, особого внимания гендерному подходу.

Ключевые слова: гендерный подход, молодежь, духовность, духовная компетентность, политическая, духовная социализация, образовательно-воспитательный процесс, гражданская позиция, национально-универсальная ценность, научная компетентность, исторические условия, традиционное общество, стратегия, понимание национальной идентичности, историко-политический. восприятие действительности, социокультурный, философско-правовой образ молодежи, общественное производство.

Ma’naviy salohiyat zamirida ma’lum bir taraqqiyot jarayonida ushbu davr sharoiti, ijtimoiy muhit potensialini o‘zida aks etgan insonlarning jamiyat yuksalishidagi roli mujassamlashgan. Ma’naviyat chashmasini doimo izlash – inson kamolotini belgilovchi ehtiyoj, hayotining maqsad va mazmunidir. Mazkur maqsadni amalga oshirishda tarbiyaviy jarayonlarda gender tenglik muhim o‘ringa ega. Gender yondashuv asosida yoshlarda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirishga oid O‘zbekiston va xorijiy tajribalarning o‘ziga xos jihatlarini o‘rganish, taqqoslash, ilg‘or tajribalardan foydalanish yoshlarga oid davlat siyosati va strategiyalarni isloh qilib, mukammaltirishga xizmat qiladi. Gender yondashuvda yoshlarning yangicha fikr yuritishi, dunyoqarashining o‘zgarishi, siyosiy va ijtimoiy ongi o‘sishining o‘zi jamiyatdagi o‘zgarishlardan darak beradi.

Jamiyat taraqqiyotida asosiy e’tiborni yoshlar ma’naviy salohiyatini yuksaltirish omillariga qaratish va shunga asoslangan islohotlarni bosqichma-bosqich va izchil ravishda o‘tkazish zaruriyati hamisha davlatimizning diqqat

markazida turishi maqsadga muvofiqdir. Sharq xalqlarida gender tenglik jamiyatda xotin-qizlar faolligining o‘shishiga xizmat qiladi.

Yoshlar anglashi lozimki, davlatimiz siyosatining eng asosiy maqsadi – xalqimiz, yurtimizda yashayotgan har bir inson uchun munosib hayot sharoitini yaratish, tinch, osuda, farovon hayotimizni yanada mustahkamlashdir. Har bir fuqaroning xulq-atvor madaniyati jamiyatdagi barqarorlik, fuqarolararo, millatlararo munosabatlarda totuvlik va hamjihatlikni saqlash, mamlakatning har jihatdan taraqqiy etishiga hissa qo‘shishdan iborat bo‘lishi zarur.

O‘zbekistonda faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davrida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, sud-huquq tizimidagi o‘zgarishlar, gender yondashuvga munosabat, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish jarayonlari Yaponiyada katta qiziqish uyg‘otmoqda. Shuning uchun ularning ko‘plab tadqiqotchilari O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish jarayonlarini o‘rganmoqdalar.

Yaponiyaning nufuzli ilmiy markaz, yirik ilmiy muassasalari tomonidan O‘zbekistondagi yoshlarga oid davlat siyosatining barcha qirralari: 1) yoshlar to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish; 2) yoshlarni huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish; 3) milliy, madaniy an‘analarning avloddan-avlodga o‘tishi, avlodlarning ma‘naviy aloqasi; 4) yoshlar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash; 5) gender yondashuv asosida jamiyatda xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish; 6) qonun va davlat dasturlarini ishlab chiqish, amalga oshirishda yoshlarning ishtirok etishiga obyektiv baho berilmoqda.

Mamlakatimizdagi islohotlarni o‘rganish, gender tahlil shuningdek, Markaziy Osiyo va Kavkazni o‘rganish instituti, Sharqiy Osiyo tadqiqotlari instituti tomonidan ham olib borilmoqda. O‘zbekistondagi yoshlar siyosatidagi tarbiyaviy jarayonlar yutuqlarini targ‘ib qilishda “Yaponiya-O‘zbekiston”[1], “Fukuoka-O‘zbekiston”[2], “Nara-O‘zbekiston”[3] jamiyatlari samarali hissa qo‘shmoqdalar. Bu borada Yaponiya xalqaro salomatlik va farovonlik universiteti, Milliy etnografiya muzeyida olib borilgan tadqiqotlarni ham tilga olish lozim. O‘zbekistonda yoshlar ma‘naviy salohiyatini yuksaltirish borasidagi tadqiqotlar “Mainichi”[4] va “The Japan Times”[5] gazetalarida ham o‘z aksini topgan.

Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston tomonidan taklif etilgan konvensiya loyihasida yoshlar duch kelayotgan asosiy muammolar ajratib ko‘rsatilgan. Mazkur hujjatda davlatlarning barcha strategiyalarida yoshlar huquqlarini yaxshilashning yo‘nalishlari va vositalari belgilab berilgan[6].

Buyuk Britaniyadagi British Youth Council 230 dan ziyod milliy va mahalliy yoshlar tashkilotini birlashtirgan tashkilot hisoblanib, yoshlarning o‘z hayotlariga daxldor qarorlarga ta‘sir ko‘rsata olishlarini ta‘minlaydi. Mamlakatda Yoshlar

parlamenti (UK Youth Parliament) va xalqaro Buyuk Britaniya Yosh elchilari (UK Young Ambassadors), National Youth agency uyushmalari faoliyat ko‘rsatadi. Xorijiy mamlakatlarning aksariyatida davlatning yoshlar siyosati sohasidagi asosiy prinsiplari, vazifalari aks etgan huquqiy hujjatni ishlab chiqishga katta e‘tibor qaratiladi. Misol uchun Qozog‘iston, Latviya, Litva, Janubiy Koreya, Ozarbayjon kabi davlatlarda ham yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi qonunlar qabul qilingan[7]. Mazkur Qonun mamlakatning ushbu sohadagi asosiy faoliyati, vazifalari, shuningdek eng muhim tamoyillarini o‘zida aks ettiradi. Biroq mazkur qonunlarda gender yondashuv asosida yoshlarda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirishning aniq mexanizmlari ko‘zda tutilmagan.

Keyingi yillarda aksariyat Yevropa davlatlarida yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishda o‘rta va uzoq muddatlarga mo‘ljallangan strategiya va dasturlarni ishlab chiqish tajribasidan keng foydalanilmoqda. Xususan, Buyuk Britaniya, Avstriya, Vengriya, Ruminiya, Serbiya, Slovakiya kabi davlatlarda ushbu yo‘nalishdagi chora-tadbirlar keng ko‘lamda amalga oshirilmoqda.

Xalqaro tajribada strategiyaning afzal tomonlaridan biri uni qabul qilishdan oldin yoshlarning turli qatlamlari o‘rtasida ko‘plab yondashuvlar asosida tadqiqotlar o‘tkazilib, mavjud holat va muammolar aniqlanadi hamda uni bartaraf etishga oid chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqiladi. Ikkinchi tomondan, ma‘lum vaqt oralig‘ida strategiyadagi vazifalarning ijrosi monitoringi olib boriladi. Bu davlatning yoshlarga oid siyosatini ma‘lum bir muddatlarda baholab borib, tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Moldovada yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda bugungi kunga qadar 3 ta strategiya ishlab chiqilgan. Shuningdek, bu mamlakatda yoshlar siyosati va dasturlarini rivojlantirish milliy agentligi tashkil etilgan”[8]. Mazkur strategiyalarni ishlab chiqishdan avval, mamlakatning 10 ta uyezdida yoshlar o‘rtasida so‘rovnomma va tadqiqotlar o‘tkazilib, yoshlar orasida uchrayotgan dolzarb muammolar tahlil qilingan. Aniqlangan muammolardan kelib chiqib, strategiyaning asosiy maqsad va vazifalari belgilab olingan. Unga ko‘ra, keyingi 6 yilda yoshlar sektorini rivojlantirish, yoshlarning, xususan, imkoniyati cheklangan yoshlarning shaxsiy va kasbiy o‘sishini ta‘minlash uchun tegishli sharoitlarni yaratish belgilab olingan[9]. Bunda:

- demokratik jarayonlarni mustahkamlashda gender modellar asosida yoshlarning faol ishtirok etishini ta‘minlash;

- yoshlarning bilim, malaka va kasbiy mahoratini oshirgan holda, axloqiy tarbiyasini yaxshilab, ularning shu jumladan, imkoniyati cheklangan yoshlarning jamiyatga ijtimoiylashuvi uchun sharoit yaratish;

- yoshlarning tadbirkorlik faoliyatidagi imkoniyatlarini kengaytirib, ularning bandligini ta'minlash, bu borada imkoniyati cheklangan yoshlarga alohida e'tibor qaratish;

- yoshlar tashkilotlarining infratuzilmasini yaxshilash hamda yoshlar bilan ishlash borasida ta'sirchan mexanizmlarni qo'llash vazifalari asosida strategik yo'nalishlar belgilab olingan.

Ushbu strategiyani amalga oshirishga Moldova Yoshlar va sport vazirligi mas'ul etib belgilangan.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlar yoshlar siyosatini amalga oshirishda bir qancha uslub va mexanizmlardan foydalanib kelmoqda. Mazkur uslublar, ilg'or tajribalarni keng amaliyotga qo'llash gender yondashuv asosida yoshlarda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Состоялось собрание членов Ассоциации “Япония - Узбекистан” // www.jahonnews.com.

2. Siyosiy partiyalar vakillarining saylovchilar bilan uchrashuvlari ochiq va faol bo'ldi // uza.uz. Вечер узбекской культуры в Токио // www.jahonnews.com

3. Узбекистан – сердце Великого Шелкового Пути // www.jahonnews.com

4. Сотрудничество на уровне стратегического партнерства // www.jahonnews.com

5. Yoshlar huquqlari – umuminsoniy qadriyatlarning ajralmas qismidir. Tahrir hay'atidan // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2020. № 3. –B.10. National Youth policy overview // www.youthpolicy.org / [nationalyouthpolicies](http://nationalyouthpolicies.org)

6. В Молдове появится Национальное агентство развития молодёжной политики и программ // <https://gov.md/ru/content/v-moldove-poyavitsya-nacionalnoe-agentstvo-razvitiya-molodezhnoy-politiki-iprogramm>

7. Rashidov Sh. Ayrim xorijiy davlatlarda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmlari // Demokratlashtirish va inson huquqlari. 2020. №3. –B.28.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISH VOSITALARI

Mahmudov Yunusbek

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxslararo munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, o'quvchilarning shaxslararo munosabatlarga kirishishga ma'naviy-

ma’rifiy tadbirlar va darsdan tashqari mashg‘ulotlarning ahamiyati haqida ma’lumotlar bergan.

Tayanch so‘zlar: shaxslararo munosabat, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, o‘quvchi-o‘quvchi, ta’lim-tarbiya muhiti, muloqot ko‘nikmasi, o‘qib-o‘rganish, hamkorlik.

Аннотация: в данной статье представлена информация об особенностях межличностных отношений, значении духовно-просветительской деятельности и внеклассной деятельности студентов для участия в межличностных отношениях.

Ключевые слова: межличностные отношения, духовно-просветительская деятельность, студент-студент, образовательная среда, коммуникативные навыки, обучение, сотрудничество.

Abstract: this article provides information about the characteristics of interpersonal relationships, the importance of spiritual-educational activities and extracurricular activities for students to engage in interpersonal relationships.

Key words: interpersonal relationship, spiritual-educational activities, student-student, educational environment, communication skills, learning, cooperation.

O‘quvchilarda shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda muayyan mavzularda tashkil etiladigan tadbirlarda foydalanilar edi. Darsdan tashqari bunday tadbirlarni tashkil etish o‘quvchilarni uyushtirish, ularni ma’naviy-ma’rifiy jihatdan tarbiyalash maqsadini amalga oshirishga xizmat qilgan. Aksariyat pedagoglar ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni o‘quvchilarni tarbiyalash jarayonining tarkibiy qismi sifatida baholaganlar. O.Musurmonova, N.Ortiqov, O.Abdug‘aniyev va boshqalarning ishlari shular jumlasidandir. Bu jarayonda o‘quvchilarda ixtiyoriylik, faollik va mustaqillik, o‘zaro hurmat, uyushqoqlik, bir-birini qo‘llab-quvvatlash, hamkorlik, o‘zaro dialokka kirishish kabi sifatlar va ko‘nikmalar shakllanadi. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarda amalga oshiriladigan faoliyat o‘quvchilarda shaxslararo qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘quvchilarni faollashtirish va ijtimoiylashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Maktabda tashkil etiladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar o‘quv jarayonining tarkibiy qismi sifatida o‘quvchilarning bilim ko‘nikma va tayanch kompetensiyalarini tizimli tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi. Ma’naviy-marifiy tadbirlarning vaqti o‘quvchilarning imkoniyatlari va xohish istaklarini hisobga olgan holda belgilanadi. Shuning uchun ham bu dars jarayonidan vaqt taqsimoti jihatidan farqlanadi. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning quyidagi shakllari o‘quvchilar orasida shaxslararo qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirishda quyidagi shakli qulay hisoblanadi:

1. O‘yinga asoslangan faoliyat;

2. Bilish faoliyati;
3. Muammoli qadriyatli muloqot jarayoni;
4. Dam olish va xordiq chiqarishga yo‘naltirilgan faoliyat;
5. Badiiy-ijodiy faoliyat;
6. Ijtimoiy-kreativ faoliyat. Shuningdek, ixtiyoriy tarzda qayta shakllantiruvchi ijtimoiy faoliyat;
7. Sog‘lomlashtiruvchi sport faoliyati;
8. O‘lkashunoslik yo‘nalishidagi turistik faoliyat;
9. Foydali mehnat faoliyati.

O‘quvchilarda shaxslararo qadriyatli munosabatlar tajribasini shakllantirishning bir qator yo‘nalishlarini ham ajratib ko‘rsatish mumkin.

- Ilmiy bilish;
- Badiiy-estetik;
- Sog‘lomlashtiruvchi sport
- Harbiy vatanparvarlik;
- Ijtimoiy foydali hamda loyiha faoliyati yo‘nalishlari shular jumlasidandir.

O‘quvchilarda shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ma’naviy-marifiy ishlarning yo‘nalishlari bir-birlari bilan o‘zaro aloqador bo‘lib ularning mazmuni bir-birini to‘ldiradi. Masalan: o‘quvchilarda shaxslararo qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirishda sog‘lomlashtiruvchi sport musobaqalari, badiiy-estetik mazmundagi tadbirlar hamda harbiy vatanparvarlik tadbirlari alohida ahamiyatga ega. Harbiy vatanparvarlik hamda loyiha faoliyati dars va darsdan tashqari aksariyat tadbirlarning tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur tadbirlar o‘quvchilarda qadriyatlararo munosabat tajribasini shakllantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Chunki o‘quvchilarda vatanparvarlik, fuqarolik, o‘z kuchiga ishonch, jamoaviylik, hamkorlik, bir-birini qo‘llab-quvvatlash, badiiy-estetik did, nafosat tarbiyasi va muomala madaniyatiga oid ko‘nikmalar shakllantiriladi. Ijtimoiy foydali mehnat faoliyati esa o‘quvchilar orasida ijtimoiy ijod va mehnat faoliyatiga oid munosabatlarni kengaytirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o‘quvchilarning ijtimoiylashuvlari jadallashadi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, ma’naviy ma’rifiy ishlar o‘quvchilarda shaxslararo qadriyatli munosabatlarni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratdi. O‘quvchilar orasida shaxslararo qadriyatli munosabatlarni shakllanishiga ko‘maklashadigan faoliyat turlari ularni ijtimoiylashtirishga xizmat qiladi.

O‘quvchilarda qadriyatli shakllantirishga ko‘maklashadigan ma’naviy marifiy tadbirlar faoliyat natijasi va uning samaradorligi orasida aloqadorlikni vujudga keltiradi.

Ma’naviy ma’rifiy tadbirlar natijasida o‘quvchilar birgalikda faoliyat ko‘rsatish tajribasini egallaydilar.

Ma’naviy ma’rifiy tadbirlarning tarbiyaviy ahamiyati o‘quvchilarning ma’naviy axloqiy sifatlarining muayyan darajaga ko‘tarilganligidan dalolat beradi. O‘quvchilar faoliyat muayyan turida ishtirok etganligidan keyin ular orasida hamkorlik, birgalikda faoliyat ko‘rsatish motivlari shakllanadi.

Ma’naviy ma’rifiy tadbirlarning tarbiyaviy ahamiyati shundaki u o‘quvchilarning shaxsiy taraqqiyotini ta’minlaydi. O‘quvchilarda shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda o‘qituvchilar quyidagi faoliyat turlarini tashkil etishlari mumkin.

O‘yinga asoslangan faoliyat. O‘quvchilar o‘quv jarayonida qo‘yilgan muammoni shaxslararo munosabatlarga oid o‘quv muammosini quyidagi vositalardan foydalangan holda yechishlari mumkin. Imkon qadar aniq voqelikka yaqinlashish o‘yin shartini to‘la qanoatlanira oladi. O‘yinlardan o‘quvchilarda shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda foydalanish mumkin. Chunki o‘yin texnologiya, adabiyot, tarbiya darslarida o‘quvchilar orasida shaxslararo munosabatlarini shakllantirishning asosiy vositasi bo‘la oladi. Darsdan tashqari jarayonlarda esa turli viktorinalar, bahs-munozara vaziyatlari, mushoiralar, sayohat, sport va turistik tadbirlarda o‘quvchilarda shaxslararo munosabatlar samarali shakllanadi. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda bir-birlaribilar erkin so‘zlasha olishlari, qiziqish va tasavurlarini hamrohlariga yetkazaolishlari, va bir-birlarining fikirlarini anglay olishlarini ko‘rish mumkun.

Chunki o‘quvchilar har doim o‘yin shaklidagi birgalikdagi faoliyatga ehtiyoj sezadilar. Jismoniy tarbiya, sport musobaqalari va turli ko‘ngilochar tadbirlarda, ayniqsa, o‘g‘il bolalar, shashka, shaxmat, arqon tortish, tennis o‘yinlarida alohida qiziqish bilan ishtirok etsalar, qizlar voleybol, basketbol musobaqalarida bir-birlarini qo‘llab quvvatlagan holda shaxslararo munosabatlarga kirishadilar.

O‘yinga asoslangan faoliyat o‘quvchilarda xulq atvor motivlarini shakllantirib, bilish imkoniyatlarining yangi manbalarini kashf etish imkonini beradi. Ularda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada jamoaviylik hissi asoslangan shaxslararo munosabatlar yangi sifat bosqichiga ko‘tariladi. O‘quvchilar jamoasi orasida do‘stona munosabatlarni vujudga keltirib, ijodiy tasavvurlarni kengaytiradi.

O‘yin jarayonida o‘quvchilarda turli hayotiy vaziyatlarga kirishish, gender modellarga asoslangan holda rollarni bajarish imkoniyati vujudga keladi. Shu bilan bir qatorda ular bir-birlariga ko‘maklashish, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalariga ham ega bo‘ladilar.

Bunday mashqlarning pedagogik ahamiyati shundaki, o‘quvchilar o‘z xatti-harakatlarining tashqaridan baholanishiga muvaffaq bo‘ladilar.

O‘quvchilar o‘yin vaziyatlarida xatolarga yo‘l qo‘yganlarida bosimlar va qo‘zg‘alishlarga duch keladilar. Bunday bosimlar ularning kundalik hayotida ham tez-tez vujudga kelishi mumkin. O‘yinlar esa o‘quvchilarda qiyinchiliklardan qo‘rqmaslik, bosimlarni bartaraf etish, o‘zaro munosabatlarning yangi shakllarini izlash, ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘yinlar katta pedagogik imkoniyatga ega bo‘lib, bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarni ham faolashtirishga ko‘maklashadi. Ularni muloqotga undaydi. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar o‘yin jarayonida faolashshib o‘yin jarayonida sezgirlik bilan yondashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-fevraldagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonnning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmonidagi uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishga oid ustuvor vazifalar.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4038-son Qarorining mazmun, mohiyati.

3. R.G.Safarova. Pedagogikada madaniyatshunoslik yondashuvining rivojlanish tendensiyalari. // “Zamonaviy uzluksiz ta’limni raqamlashtirish: pedagogika sohasidagi zamonaviy tendensiyalarva rivojlanish omillari” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. Andijon 2022. B. 20-23

4. Dilova Nargiza Gaybullayevna. Ta’lim va inovatsiyalar tadqiqotlar. (2022 йил № 2) Sharq mutafakkirlari merosi vositasida ta’lim jarayonidagi shaxslararo munosabatlarni o‘rnatishning pedagogik xususiyatlari. DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.99.93.028>

5. Safarova Rohat Gaybullaevna. Developing professional competence of future professionals on the basis of cultural approach. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(9), 17–22.

GENDER MODELLAR VOSITASIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY-MADANIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH

Haydarqulova Mahliyo Zafarovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti

tayanch doktoranti

E-mail: haydarqulovamahliyo@gmail.uz

Annotatsiya: mazkur maqolada gender tushunchasi haqidagi fikr-mulohazalar, gender yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash tizimini rivojlantirish, o‘qituvchilarning kasbiy va madaniy tafakkurini rivojlantirishda gender modellardan foydalanishga aloqador bilimlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: gender modellar, kasbiy kompetentlik, madaniy tafakkur, jins, individual faoliyat, intellektual salohiyat, zamonaviy ta’lim, jinsiy tarbiya, oshkoralik, kasbiy mahorat.

FORMATION OF PROFESSIONAL AND CULTURAL THINKING OF FUTURE TEACHERS THROUGH GENDER MODELS

Annotation: this article describes the ideas about the concept of gender, knowledge related to the use of gender models in the development of the system of training future educators on the basis of a gender approach, in the development of professional and cultural thinking of teachers.

Key words: gender models, professional competence, cultural thinking, gender, individual activity, intellectual potential, modern education, sex education, transparency, professional skills.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ С ПОМОЩЬЮ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Аннотация: в данной статье изложены размышления о понятии гендер, развитие системы подготовки будущих педагогов на основе гендерного подхода, знания, связанные с использованием гендерных моделей в развитии профессионального и культурного мышления педагогов.

Ключевые слова: гендерные модели, профессиональная компетентность, культурное мышление, пол, индивидуальная активность, интеллектуальный потенциал, современное образование, половое воспитание, гласность, профессионализм.

Kirish qismi. Daqiqa sayin rivojlanayotgan, soat sayin o‘zgarib borayotgan, kun sayin o‘tmishga aylanayotgan ulkan o‘zgarishlar va shiddatli texnologiyalar kirib kelayotgan bugungi asrimizda zamon bilan hamnafas yoshlarni tarbiyalashdek ulkan vazifa bo‘lajak o‘qituvchilar zimmasida desak adashmaymiz. Bunday ulkan vazifani bajarish davomida pedagoglar o‘quvchilarning individual qobiliyatlari bilan bir qatorda gender tengligiga ham alohida e’tibor qaratmog‘i lozim. Shuni ta’kidlash lozimki, so‘nggi besh yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta’minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab quvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilishga

qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Hozirda ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan, barcha islohotlarning mazmun-mohiyati bir narsaga, ya‘ni ta‘limning sifatini oshirish, dars jarayonida kam kuch sarflab, ko‘proq samaradorlikka erishishga qaratilgan.

Zamon talablariga javob beradigan, yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonlari hozirgi kunda xalqaro mehnat bozorining asosiy talabi hisoblanadi. Buning sababi shundaki, jamiyatda erkin fikrlovchi, o‘zini bemalol namoyon qila oladigan kishilar juda muhim. Ular jamiyat taraqqiyotini harakatga keltiruvchilari hisoblanadilar. Bu esa o‘z o‘rnida mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga katta xissa qo‘shuvchi va ta‘lim mazmunini yangilovchi, o‘qitishning innovatsion shakl va usullarini, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o‘rgatishda ilg‘or xorijiy tajribalarni amaliyotga keng joriy etish zaruratini keltirib chiqaradi. Shu jihatdan, hozirgi kunda ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini yanada ko‘tarishga, ta‘lim yo‘nalishlarining o‘zaro uzviyligi va uzluksizligini ta‘minlash bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Gender - bu shaxsning jamiyatdagi xatti-harakatlari va bu xatti-harakat qanday idrok etilishini belgilaydigan ijtimoiy jins. Gender erkaklar va ayollar o‘rtasidagi biologik farqlar bilan bog‘liq bo‘lgan madaniy va ijtimoiy ma‘nolarni bildiradi, ular mos ravishda erkaklik va ayollik bilan tavsiflanadi. Gender ta‘lim, kasbiy faoliyat, hokimiyatni boshqarishga kirish uchun individual imkoniyatlarni belgilaydigan ijtimoiy mavqeni tavsiflaydi. Keng ma‘noda gender shaxsning biologik jinsi, uning tarbiyalangan jinsi yoki jamiyatda shakllangan jinsi bilan mos kelishi shart emas. „Gender“ tushunchasining paydo bo‘lishi jinsning biologik xususiyatdan ijtimoiy-psixologik xususiyatga aylanishi bilan bog‘liq. „Gender“ atamasi fanga birinchi marta psixoanalitik R. Stoller tomonidan 1958-yilda kiritilgan. R.Stoller D.Moni bilan birgalikda biologik jins va ijtimoiy jins kabi tushunchalar orasidagi farqlarni kiritdi. 1963-yilda Stokgolmda bo‘lib o‘tgan psixoanalitiklar kongressida so‘zlagan nutqida R.Stoller ijtimoiy-jinsiy (gender) o‘z-o‘zini anglash tushunchasi haqida ma‘ruza qildi. Gender bilan bog‘liq masalalarni o‘rganishda biologik va madaniy komponentlarni ajratish taklifi zamonaviy gumanitar bilimlarda alohida yo‘nalish-gendershunoslikning shakllanishiga sabab bo‘ldi. Keyinchalik gender tushunchasi 1950-1960-yillarda ijtimoiy fanlar vakillari tomonidan rivojlantirildi. XX asrda bu atama erkaklar va ayollarning xulq-atvori va shaxsiyatida uchraydigan farqlarning ijtimoiy va madaniy shart-sharoitlarini ta‘kidlash zarur bo‘lgan hollarda qo‘llaniladi. „Gender“ atamasi „tur“ va „jins“ kabi toifalarga qarshi edi. Bu toifalar tabiiy va barqaror. Gender jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va yaratilgan. Agar jins tushunchasi ayol va erkak o‘rtasidagi jismoniy, tana farqlari bilan bog‘liq bo‘lsa, unda „gender“

tushunchasi ularning psixologik, ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga ta’sir qiladi. Jins va gender o‘rtasidagi farq juda muhim, chunki ayollar va erkaklar o‘rtasidagi ko‘plab farqlar tabiatda biologik bo‘lmagan sabablarga bog‘liq. Agar shaxsning jinsi biologik jihatdan aniqlangan bo‘lsa, gender madaniy va ijtimoiy jihatdan belgilanadi. Shu bilan birga, xulq-atvorning ideal modelini shakllantirish jarayonida ham o‘qituvchilar, ham ota-onalar turli jinsdagi bolalarning biologik xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. Masalan, unutmang: qizlar irsiy omillardan ko‘proq ta’sir qiladi va o‘g‘il bolalar uchun - atrof muhit bilan bog‘liq.

Gender farqlari nafaqat tabiatga, balki madaniyatga, tarbiyaga, hatto iqtisodiy vaziyatga ham bog‘liq bo‘lgan bunday shaxsiy xususiyatlarni anglatadi. Ular bizning hayotimizga katta ta’sir ko‘rsatadi, uni yaxshi va yomon tomonga o‘zgartiradi, hatto bizning huquqlarimiz buzilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ko‘p odamlar kichkina qizlar jim va ehtiyotkor bo‘lishlari kerak, o‘g‘il bolalar esa o‘jar va jasur bo‘lishi kerak, deb hisoblashadi. Ammo bular endi jinsiy aloqa emas, balki gender farqlari. Shuningdek, o‘rta asrlarda erkaklar meros huquqiga ega bo‘lib, ayollar esa bunday huquqqa ega emasligi, erlarning qaror qabul qilishlari, xotinlar esa bolalarni tarbiyalash bilan shug‘ullanishlari. Bu farqlar doimiy emas. Ular vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin, mamlakatga, qabul qilingan an’analarga va turmush tarziga bog‘liq. Ammo ular ko‘p mamlakatlarda ayollarning maoshi erkaklarning 70 foizini tashkil etishi va ikkinchisi orasida parlament a’zolari, prezidentlar, menejerlar ko‘proq ekanligining sababi.

Tadqiqot obyekti va qo‘llanilgan metodlar. Talabalarga ta’lim berish jarayoni ularni kasbiy faoliyat tajribasi va fundamental bilimlar bilan qurollantirishdan iborat. Bularning barchasi talabaning o‘quv-bilish faoliyatlari va o‘quv jarayoni natijalari orqali namoyon bo‘ladi. Ta’lim jarayonida uning mazmuni bilan bog‘liq holda talabaning turli jihatlari: intellektual, ma’naviy, kasbiy layoqatlari rivojlanadi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchi kasbiy faoliyat sub’ekti sifatida shakllanadi. Ta’lim jarayonida bevosita bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy dunyoqarashi rivojlanadi. Uning intellektual, kasbiy sifatlari tarkib topadi. Bu jarayonda ularda gender modellar vositasida kasbiy va madaniy tafakkurini shakllantirish juda muhim sanaladi.

Kasbiy talablar zamonaviy ta’limga qo‘yilgan ijtimoiy buyurtmadan kelib chiqqan holda belgilanishi lozim. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash va rivojlantirishda kasbiy bilimlar asosiy o‘rinni egallashi lozim. O‘quv jarayonida talabalarning kasbiy bilimlari tarixiy ijtimoiy tajriba, gender modellar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarning uyg‘unlashuvi asosida rivojlantiriladi. Talabalarni kasbiy bilimlarni egallashga yo‘naltirish ularning o‘quv-bilish faoliyatini rivojlantirish asosida amalga oshiriladi. Mazkur bilimlarni talabalar bir vaqtning o‘zida egallashlari mumkin.

Yurtimizda xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rni va mavqeini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik tarixiy ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, jamiyatda siyosiy, ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligi ayollarga bo‘lgan munosabat va e’tibor bilan bog‘liq. Misol qilib aytadigan bo‘lsak parlament a’zolari, deputatlar, vazirlar, va boshqa boshqaruv organlarida xotin – qizlar soni kundan kunga ko‘payib bormoqda. Yana bir misol bundan bir necha yil oldin tuman hokimi lavazimiga ayollarning ham tayinlana boshlangani hech birimizga sir emas.

Har yili 11 fevralda ilm-fan sohasida xotin-qizlarning o‘rni va ahamiyatiga bag‘ishlangan xalqaro tadbirlar o‘tkaziladi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Taraqqiyot maqsadlari yo‘lida fan, texnika va innovatsiyalar to‘g‘risidagi rezolyusiyada 11 fevral – Ilm fanda xotin-qizlar ishtiroki xalqaro kuni, deb e’lon qilingan. O‘zbekiston Prezidenti BMT Bosh Assambleyasi 75-yubiley sessiyasida qayd etganidek, "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o‘rni tobora kuchaymoqda. Yangi Parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko‘paydi".

Haqiqatan ham, Oliy Majlisga bo‘lib o‘tgan oxirgi saylovlar natijasida birinchi marotaba O‘zbekiston parlamentida ayollar soni bo‘yicha BMT tavsiyalari (kamida 30 foiz) to‘liq bajarildi. Qonunchilik palatasiga 32 foiz, ya’ni 48 nafar ayol-deputatlar saylangani, o‘z navbatida, dunyodagi 190 parlament ichida O‘zbekiston parlamentining 37-o‘ringa ko‘tarilishini ta’minladi.

Harakatlar strategiyasi doirasida Oliy Majlis Senatida xotin-qizlar va gender tengligi masalalari qo‘mitasi hamda Oliy Majlis Senati raisi boshchiligida Gender tenglikni ta’minlash masalalari bo‘yicha komissiya tuzildi. Xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rni va mavqeini oshirish maqsadida O‘zbekistonda birinchi marta ayol kishi parlament yuqori palatasi raisi etib saylandi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Yurtimizda kechayotgan islohotlar samarasi o‘laroq, jamiyatimizning barcha jabhalarida gender tenglikka katta e’tibor qaratilmoqda. Gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va madaniy tafakkurini shakllantirish asosida o‘sib kelayotgan yosh avlodga bu tushunchasi singdirish asosiy maqsadimizdir. Xulosa qilib aytganda, atoqli ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy: “Qizlar hammadan ko‘ra bilim olishga intilishi kerak, chunki bu bilim bilan kelajak avlodni tarbiyalaydi”, deb uqtirgani bejiz emas. Aslida ham, har qanday rivojlangan jamiyatda taraqqiyot va sivilizatsiya darajasi ayolga bo‘lgan munosabat, xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyatlar ko‘lami hamda miqyosi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonuni. O‘RQ-637-son 23. 09. 2020. Ta’lim to‘g‘risida (lex.uz)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash” to‘g‘risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli Farmoni.

3. Nasiba Sobirova Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish.

4. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar> – mustaqil – ish – kurs – ishi / item / 12106- GENDER TENGLIK

5. Sadullayeva Aziza Raximovna. Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirishda gender yondashuv.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH

Bakayeva Rayxon Izatovna

Buxoro viloyati maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi, metodist.

E-mail: rayhonbakayeva@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv asosida o‘quvchilarda funksional savodxonlik komponentlaridan biri global kompetensiyalarni rivojlantirish, yuqori sinf o‘quvchilarida global kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati va bugungi kundagi zarurati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’limda gender yondashuv, funksional savodxonlik, global kompetensiyalar, gender tenglik.

Аннотация: в данной статье рассматривается развитие глобальных компетенций, являющихся компонентом функциональной грамотности, у учащихся на основе гендерного подхода, важность и необходимость развития глобальных компетенций у старшеклассников сегодня.

Ключевые слова: гендерный подход в образовании, функциональная грамотность, глобальные компетенции, гендерное равенство.

Abstract: this article discusses the development of global competencies, which are a component of functional literacy, in students based on a gender approach, the importance and need for the development of global competencies in high school students today.

Key words: gender approach in education, functional literacy, global competencies, gender equality.

Bugungi kunda maktab ta'limida gender yondashuv masalasi faol muhokama qilinmoqda. Oilada va jamiyatda an'anaviy erkak va ayol rollarining o'zgarishi, oila va oilaviy qadriyatlar inqirozi sharoitida ta'limtizimida yosh avlodni erkak va ayolning ijtimoiy rollarini bajarishga samarali tayyorlash yo'llarini izlash zarurati ortib bormoqda. Yoshlarimizning o'z zimmalaridagi ijtimoiy va oilaviy rollarni

muvaffaqiyatli bajarishda qiynalayotganliklari ta’limda gender yondashuv masalasiga yanada e’tiborli bo’lishimiz kerakligini ko’rsatmoqda.

Hozirgi vaqtda ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish dunyo mamalakatlari gender tengligi va teng huquqlilik masalalariga e’tiborning kuchayib borayotganligi bilan ifodalanadi. Har bir jamiyatning gender tenglik masalasiga o’ziga xos qarashlari mavjud bo’lib, erkak va ayollarning tutgan o’rni, imkoniyatlari, o’ziga xos xususiyatlar asosidagi tushunchalar ushbu qarashlar poydevorini tashkil etadi. Ko’pgina davlatlarda haligacha erkak va ayol munosabati o’rtasidagi tafovut, ya’ni gender tengsizligi asosiy muammolardan biri hisobladi. Natijada inson o’zining salohiyati, imkoniyatidan foydalana olmay, shaxs sifatida shakllana olmaydi. Gender tengsizlik ta’sirida o’sgan bolada esa o’qish yo’nalishini, kelajakdagi kasbini tanlashda gender yondashuv tajribasi yetishmasligi sababli jamiyatga, oilada o’z o’rnini topa olmaydi.

Gender yondashuv masalasida respublikamizda har bir sohada tizimli ishlar amalga oshirilayotganligi islohotlarda yaqqol namoyon bo’lmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O’zbekiston — 2030” strategiyasi to’g’risida” PF-158-sonli farmonida xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta’minlash vazifasi belgilab qo’yilgan.[1]

Ta’limda gender yondashuvi - bu shaxsga yo’naltirilgan yondashuvning tarkibiy qismlaridan biri bo’lib, o’quvchining gender xususiyatlarini hisobga olish va shu asosda o’qitishning mazmuni, shakllari, usullarini aniqlash, shaxsni uning tabiiy imkoniyatlariga mos ravishda rivojlantirishga qaratilgan qulay ta’lim muhitidir.[2] Gender yondashuv o’quvchilarning maktabda o’zlarini qulay his qilishlariga va ijtimoiylashuvning barcha qiyinchiliklarini yengishga yordam berishga qaratilgan usullar, uslublar, o’qitish va tarbiyalash vositalari to’plami bo’lib, ularning muhim qismi bolaning o’zini o’zi identifikatsiya qilishdir.

Ayniqsa, ta’lim tizimida xorijiy tajribalar asosida olib borilayotgan islohotlar o’quvchi yoshlarga kelgusida yangi imkoniyatlar eshigini keng ochib bermoqda. Maktab o’quvchilari turli xil ijtimoiy rollar va kasblarga tayyorlashdan voz kechish, har bir o’quvchi shaxsiga individual yondashgan holda ota-ona, psixolog, pedagog yoki kasb bo’yicha maslahatchi hamkorligida suhbat o’tkazish, ularning shaxsiy ehtiyojlariga qarab turlicha uyushtirilishi va yo’naltirilishi lozimligi ta’kidlanmoqda.[3]

Gender ta’limining muhim maqsadlaridan biri bolalarga onalik kabi an’anaviy ayollar faoliyatining ijtimoiy ahamiyatini va g’amxo’rlik, e’tibor, hamkorlik va bag’rikenglik kabi fazilatlarni tan olishga yordam berishdir. Ushbu

e’tirof gender ta’limining asosiy maqsadi bo‘lgan erkaklar va ayollar o‘rtasidagi haqiqiy hamkorlikka olib kelishi mumkin.[4] Natijada bolalar ayollar va erkaklar teng huquqli ekanligi, ularning oila va jamiyatdagi o‘rni, jamiyat hayotiga qo‘shgan hissalarini teng darajada muhimligini anglaydilar.

Dunyo miqyosida globallashuv jarayonining jadal sur’atlar bilan sodir bo‘layotgan bir sharoitda, yangi texnologiyalar tezkor sur’atlar bilan rivojlanayotgan va professional istiqbollarning noaniqligi ortib borayotgan bir paytda yosh avlodning muvaffaqiyati hamda o‘zini to‘liq anglashi uchun mezonlar paydo bo‘lmoqda. Har bir maktab bitiruvchisida “tanqidiy, ijodiy fikrlash, birgalikda ishlash va kundalik hayotda hamda ish joyida qo‘llaniladigan doimiy o‘zgaruvchan texnologiyalarga moslashish qobiliyati” ni shakllantirish, shuningdek, jamiyat hayotida faol ishtirok etish zarurati tug‘ilmoqda. Natijada ta’lim tizimi oldida turgan vazifalar yanada aniqlashdi, maktab o‘quvchilarining funksional savodxonligining mohiyati va tuzilishi haqidagi ilmiy-pedagogik g‘oyalarni kengaytirish zarurati paydo bo‘di. Funksional savodxonlikning zamonaviy talqini tez o‘zgaruvchan, doimiy ravishda yangilanib borayotgan jamiyatda shaxsning samarali integratsiyasi g‘oyasini aks ettiradi. Hozirgi vaqtda funksional savodxonlik strukturasi kengayib bormoqda. 2018-yilda xalqaro PISA tadqiqotlarida birinchi marta global kompetensiyalarni o‘z tadqiqotlariga mezon sifatida kiritdi. PISA tadqiqotchilari global kompetensiyalarni o‘quvchilarning atrofdagi dunyo bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish qobiliyati sifatida belgilashdi.

PISA tadqiqoti asoschisi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) bosh kotibining ta’lim siyosati bo‘yicha maxsus maslahatchisi Andreas Shlyayxer global kompetensiyalar tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi. “bu ochiq fikrning qiziquvchanligi, ochiq yurakning rahm-shafqati va bizning intellektual, ijtimoiy va hissiy salohiyatimizni yangi insoniy dunyoni yaratishga yo‘naltiradigan jasoratdir. Bu esa zamonamizning eng katta tahdidlariga – yopiq aqlning jaholatiga, yopiq qalbning nafratiga va qo‘rquviga, iroda erkinligining dushmaniga qarshi eng yaxshi quroldir”. Global kompetensiyalar shunchaki o‘ziga xos ko‘nikmalar emas, balki turli xil madaniy kelib chiqishiga mansub odamlar bilan muloqot qilishda va global muammolarni hal qilishda qo‘llaniladigan bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlar yig‘indisi hisoblanadi.

T.V. Koval, S.E. Dyukova esa “Global kompetensiyalar”-funksional savodxonlikning qiymat-integratsion komponenti ekanligini, u o‘ziga xos mavzu mazmuniga, qiymat asosiga ega va yumshoq ko‘nikmalarni (soft skills) rivojlantirishga qaratilganligini ta’kidlaydilar.[5]

Global kompetensiyalar - bu dunyoviy va madaniyatlararo muammolarga turli nuqtai nazardan tanqidiy qarash, odamlar o‘rtasidagi farqlar, o‘zi va boshqalar

haqidagi tasavvurlar, mulohazalar hamda g‘oyalarga qanday ta'sir qilishini tushunish, boshqa odamlar bilan ochiq, samarali muloqotda ishtirok etish qobiliyatidir. Global kompetentsiya quyidagi qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi: global va madaniyatlararo muammolarni o‘rganish qobiliyati, turli qarashlar va dunyoqarashlarni tushunish va qadrlash, boshqalar bilan muvaffaqiyatli va hurmat bilan muloqot qilish, jamoaviy farovonlik va barqaror rivojlanish uchun harakat qilish. Global kompetentsiya funksional savodxonlikning tarkibiy qismi bo‘lib, zamonaviy jamiyatda yo‘naltirish va muvaffaqiyatli yashash asosini tashkil etuvchi asosiy kompetensiyalardan biridir. Global kompetentsiyaning asosiy ko‘nikmalari quyidagilardir: axborotni baholash qobiliyati; fikrlar, yondashuvlar, istiqbollarni aniqlash, ularni tahlil qilish; dalillarni shakllantirish; murakkab vaziyatlar va muammolarni tushuntirish; harakatlar va ularning oqibatlarini baholash.

Ona tili darslarida o‘quvchilarda gender yondashuvi asosida o‘quvchilarning funksional savodxonlik komponenti hisoblangan global kompetensiyalarni rivojlantirish murakkab jarayon bo‘lib, o‘qituvchidan gender yondashuv asosida o‘quvchilarda global kompetensiyalarni rivojlantirishda o‘qitishning zamonaviy shakllari va usullaridan foydalanishni talab qiladi. Ushbu shakl va usullarni qo‘llagan holda o‘qituvchi tashabbuskor, mustaqil, ijodiy fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. 10-sinf “Ona tili” darsligida “Gender tengligi” mavzusida matn berilgan bo‘lib, ushbu matnda gender tenglik tushunchasining mohiyati ochib berilgan, gender tenglik tarixi, Sharqda ayollarga bo‘lgan munosabat, gender notenglik haqida fikr yuritilgan[6]. Global kompetensiyalarni shakllantirish maqsadida tanlanadigan matnlarda odatda global muammolar aks ettiriladi. Masalan, dunyoda suv tanqisligi, migratsiya va qochqinlar, oziq-ovqat muammosi, energiya va xom ashyo muammolari, inson huquqlari va shu jumladan gender tenglik mavzulari beriladi. Gender tenglik mavzusidagi matn ustida ishlash jarayonida keys metodi, klaster, sinkveyn kabi metodlardan foydalanish samarali natija beradi.

Faoliyat turidagi zamonaviy texnologiyalardan biri bu keys usuli yordamida o‘qitishdir. Bu aniq muammoli vaziyatlarni (holatlar) yechish orqali o‘rganishga asoslangan faol muammoli-vaziyatli tahlil usulidir. Keysni hal qilish natijalari hisobot, sharh, taqdimot, buklet, loyiha himoyasi, insho, og‘zaki taqdimot va boshqalar shaklida taqdim etilishi mumkin. Bu usuldan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir, chunki u hayotdagi muammolarni hal qilishda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi, bu muammolarni hal qilish uchun zarur bilimlarni mustaqil ravishda izlash orqali o‘rganishga o‘rgatadi.

Keys usulining mohiyati real vaziyatni tahlil qilishdan iborat bo‘lib, uning tavsifi bir vaqtning o‘zida nafaqat har qanday amaliy muammoni aks ettiradi, balki

ushbu muammoni hal qilishda o‘zlashtirilishi kerak bo‘lgan ma’lum bilimlar to‘plamini ham dolzarblashtiradi. O‘qitishning interfaol usuli bo‘lgani uchun o‘quvchilarning fanga qiziqishini oshirishga yordam beradi. Ushbu texnologiyadan foydalanish bolalarda muloqot qobiliyatlari, ijtimoiy faollik, o‘z fikrini to‘g‘ri taqdim etish va boshqa odamning fikrini tinglash qobiliyati kabi keyingi hayot uchun muhim fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.[10] Masalan, “Gender tenglik” mavzusidagi matnda asosida quyidagicha topshiriqlardan foydalanish mumkin.

1-keys.

Keys mazmuni:

Dars mavzusi: Gender tengligi

Muammo: Ayting-chi, hayotda gender notenglik holatlariga uchragan bolalarni uchratganmisiz? Ularning bu holatga tushish sabablari.

Savollar:

1. Matnni o‘qib chiqing. Tasavvur qiling siz huquqshunossiz. Sinfdozlaringizga gender tenglik va gender notenglik tushunchalarini qonuniy jihatdan tushuntirib bering.

2. Ularni qanday himoya qilish yoki ularga qanday yordam berish mumkin?

3. Nima uchun matnda ayrim so‘zlar ajratib ko‘rsatilgan? Ularning talaffuzi va yozilishidagi o‘ziga xoslik nimada?

4. Matn mazmunida ushbu so‘zlarning o‘rni qanday deb o‘ylaysiz?

5. Hayotda gender tengsizlikdan aziyat chekkan bolalarni uchratganmisiz?

6. Guruhingiz bilan mavzuga oid 5 daqiqali sahna ko‘rinishi tayyorlang.

Ish bosqichlari:

- o‘quvchilarni jamoalarga bo‘lish;

- jamoa sardorini tanlash;

- muhokamani boshlash va bu ish ustida ishlash;

- oxirida, agar o‘quvchilar xohlasa, mavzu bo‘yicha sahna ko‘rinishi tayyorlashlari mumkin.

Ushbu keys yuzasidan o‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘lingan holda birgalikda muammo yechimini izlashga harakat qilishadi. Ularga foydalanish uchun manbalar nomi ham taqdim etiladi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini taqdimot tarzida izohlab bayon qiladilar yoki sahna ko‘rinishi namoyish etadilar.

Matn yuzasidan navbatdagi topshiriq beriladi. 1-topshiriq. Matnni o‘qib chiqing va matn mazmunidan kelib chiqib, gender tenglik va gender notenglik tushunchalari haqidagi to‘g‘ri fikrlarni * belgisi yoniga yozing.

2-topshiriq yuzasidan quyidagi jadval beriladi. O‘quvchi matnni to‘liq o‘qib chiqib * belgi yoniga matn mazmunidan chiqargan xulosalari asosida to‘g‘ri fikrlarni yozadi.

Xulosa fikrlar	*
Ba’zi oilalarda qizlarni ta’lim olishiga ruxsat etilmaydi.	
Bolalarni ota-onalar tomonidan kaltaklanishi ularni qilgan ishlari sababli ro‘y beradi.	
A.Navoiyning fikricha, yaxshi ayol oilaning davlati va baxti sanaladi.	

Ona tili darsining refleksiya bosqichida o‘quvchilarning mavzu yuzasidan olgan bilimlarini mustahkamlovchi va ijodiy fikrlash imkonini beruvchi topshiriq berish mumkin.

Masalan, “gender tenglik matnini o‘qib,..., mening fikrimcha gender tenglik..., men gender notenglik fikriga..., agarda men o‘qituvchi bo‘lganimda bu mavzuni...” kabi davom ettirish uchun jumlar beriladi. O‘quvchilar jumalarni davom ettirashadi va matn mazmunidan chiqargan xulosalarini bayon qilishadi, global xarakterdagi muammolardan biri bo‘lgan gender tenglik mavzusida fikr bildirishadi. Natijada ularda global kompetensiyaga oid axborotni baholash qobiliyati, fikrlar, yondashuvlar, istiqbollarni aniqlash, ularni tahlil qilish, argumentlarni shakllantirish, murakkab vaziyatlar va muammolarni tushuntirish, harakatlar va ularning oqibatlarini baholash kabi ko‘nikmalar shakllanadi.

Global kompetensiyalarni shakllantirish global xarakterdagi muammolar va madaniyatlararo o‘zaro munosabatlarning turli nuqtai nazaridan tanqidiy tekshirish, madaniy, diniy, siyosiy, irqiy va boshqa tafovutlar idrok, mulohazalar va munosabatlarga qanday ta’sir qilishi mumkinligini bilish, inson qadr-qimmatini umumiy hurmat qilish asosida boshqalar bilan ochiq, hurmatli va samarali muloqot qilish, turli vaziyatlarda jamoaviy farovonlik va barqaror rivojlanish uchun samarali individual yoki guruh harakatlarida ifodalanadi. Global muammolar va madaniyatlararo tafovutlardan xabardor bo‘lish har qanday madaniyat vakillari bilan hurmatli munosabatlar o‘rnatish va inson qadr-qimmatini alohida hodisa sifatida qabul qilishning kalitidir. Bolalar madaniy, diniy, irqiy va boshqa farqlar boshqalarning qarashlariga qanday ta’sir qilishini tushunishni o‘rganadilar. Boshqa odamlarning e’tiqodlarini tushunish va qabul qilish qobiliyati zamonaviy dunyodagi eng muhim qobiliyatlardan biridir.

O‘quvchilarda gender yondashuvi asosida o‘quvchilarning funksional savodxonlik komponenti, ya’ni global kompetensiyalarni rivojlantirish, shuningdek, gender ta’limida asosiy mas’uliyat o‘qituvchi zimmasiga tushadi, u o‘qitish va tarbiyalashda har bir o‘quvchining jinsidan qat’i nazar, qiziqishlari va ehtiyojlari, individual va yosh xususiyatlarini bilishi, individual va yosh xususiyatlari uning o‘ziga xosligini ko‘rish, eshitish va tushunish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Shuning uchun o‘qituvchidan gender ta’limi masalalarini yaxshi bilishi talab etiladi.

O‘qituvchining maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligi deganda o‘qituvchi shaxsining tizimli tarbiyalanishi, gender pedagogikasi asoslari haqidagi bilimlarni, ularni amaliy pedagogik faoliyatda qo‘llash zarurati va qobiliyatini, muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi tushunadi. Bundan tashqari, zamonaviy o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi bu gender kompetensiyasidir, chunki o‘qituvchi ta’limini modernizatsiya qilishning o‘ziga xosligi uning shaxsiy rivojlanish paradigmasiga yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi va o‘quvchining o‘zini o‘zi bilish va o‘zini o‘zi anglash jarayonlarini ta’minlash va qo‘llab-quvvatlashda uning individual xususiyatlari, uning o‘ziga xos xususiyatlari xilma-xilligini hisobga oladi. Bo‘lajak o‘qituvchining gender kompetensiyasining ahamiyati, shuningdek, o‘qituvchilar maktabda ijtimoiylashuvining asosiy agenti ekanligi va o‘quvchilarda erkaklar va ayollarning fazilatlari, ularning roli, o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘zaro munosabatlar madaniyati va kasbiy faoliyatning gender o‘ziga xosligi va boshqalar haqidagi g‘oyalarini shakllantirishga katta ta’sir ko‘rsatishi bilan bog‘liq. Shunday qilib, shuni ta’kidlash kerakki, ta’limga gender yondashuvi amaliy ahamiyatga ega, ammo uni amalga oshirish uchun bolaning o‘ziga xos xususiyatlari va shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olish kerak. O‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil etish bilan gender yondashuvi shaxsning uyg‘un rivojlanishi va o‘zini o‘zi anglashiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O‘zbekiston - 2023" strategiyasi PF-158-son Farmoni.
2. Дьячкова, Н. А. Гендерный подход в обучении школьников / Молодой ученый. 2014. № 20.2 (79.2).-С. 14-15.-URL: <https://moluch.ru/archive/79/13998/>
3. Samandarova G.A. Gender yondashuv asosida maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish masalalari // SAI. 2023. №Special Issue 13. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gender-yondashuv-asosida-maktab-o-quvchilarini-kasbga-yo-naltirish-masalalari>.
4. Sharifzoda S. Oliy pedagogik ta’limda gender yondashuvini amalga oshirishning ijtimoiy zarurati. “Madaniyatshunoslik yondashuvi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish strategiyalari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami, 2023-yil 19-20-oktabr, 263-268-bet.
5. Коваль Т. В., Дюкова С. Е. Глобальные компетенции - новый компонент функциональной грамотности // Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. №4 (61). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnye-kompetentsii-novyy-komponent-funktsionalnoy-gramotnosti>

6. Mengliyev B. [и др.]. Ona tili 10-sinf uchun darslik / B. Mengliyev, S. Abdurahim, K. Mavlonova, M. Siddiqov, S. Atoyeva, Toshkent: Respublika ta’limmarkazi, 2022. 224 с.

7. Баурова Юлия Владимировна Гендерный подход в образовании: взгляд на проблему // Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. Акмеология образования. Психология развития. 2010. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-podhod-v-obrazovanii-vzglyad-na-problemu>

8. Леонтьев А. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла. Сборник материалов. Москва: Издательский дом РАО, 2003. 368 р.

9. Kudratova A. Funksional savodxonlikni shakllantirishda o‘qituvchining kasbiy kompetentligi // Orient. Renaissance Innovative, Educ. Nat. Soc. Sci. 2021. Vol. 1, № 7. P. 247–253.

O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARDA G‘OYALARNI GENERATSIYALASHNING GENDER XUSUSIYATLARI

Rustamov Nazir Choriyevich

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda g‘oyalarni generatsiyalashning o‘ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. O‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalarda asosan qanday g‘oyalarning generatsiya bo‘lishi, o‘g‘il va qiz bolalarda kreativligining o‘xshash va farqli tomonlari hamda bu faoliyatni tahlil qilishga yordam beradigan xorijiy mamlakatlarda amalga oshirilgan tajribalar haqida alohida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, o‘smir, o‘quvchi, umumta’lim muassasasi, kreativ, fikr.

Abstract: this article discusses the specific features of generating ideas among teenage students studying in general education institutions. About the generation of ideas in adolescent boys and girls, the similarities and differences of creativity in boys and girls, and the experiments carried out in foreign countries that help to analyze this activity discussed separately.

Key words: gender, teenager, student, general education institution, creative, thought.

Абстрактный: в данной статье рассматриваются особенности генерации идей у студентов-подростков, обучающихся в общеобразовательных учреждениях. О порождении идей у мальчиков и

девочек-подростков, сходствах и различиях творчества мальчиков и девочек, а также экспериментах, проведенных в зарубежных странах, помогающих проанализировать эту деятельность, говорится отдельно.

Ключевые слова: пол, подросток, студент, общеобразовательное учреждение, творчество, мысль.

Hozirgi globallashuv jarayonida o‘smirlarni voyaga yetkazishning o‘ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjudligi barchamizga ma’lum.

Barchamizga ma’lumki o‘smirlik davri taqlidchanligi, muhim nuqtai nazarning shakllanmaganligi, hissiyotlilik, mardligi va tantiligi bilan farqlanadi. Shuning uchun ham tashqi ta’sirlarga beriluvchan o‘smir o‘g‘il qizlarga alohida e’tibor berish zarurligini amaliyot jarayoni ko‘rsatmoqda. Hozirgi globallashgan sharoitda:

- fan va texnika rivojlanishi natijasida madaniyat, san’at va adabiyot, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarning o‘zgarayotgani;

- ommaviy axborot tizimining kengayishi tufayli o‘smirlar onglilik darajasining ko‘tarilgani;

- o‘g‘il va qizlarning dunyo voqealaridan, tabiat va jamiyat qonunlaridan, tarixdan yetarli darajada xabardorligi;

- ularning jismoniy va aqliy kamoloti jadallashtirishgani;

- o‘smirlar bilan ishlashda g‘oyaviy-siyosiy, vatanparvarlik va baynalminal tarbiyaga alohida yondashish zarurligi;

- oshkoralik, ijtimoiy adolat, demokratiya muammolarining ijtimoiy hayotga chuqur kirib borayotgani;

- o‘quvchilar uchun mustaqil bilim olish, ijodiy fikr yuritish, o‘zini o‘zi boshqarish, anglash, baholash va nazorat qilishga keng imkoniyat yaratilgani [6] kabi asosiy omillar o‘smir yoshdagi o‘quvchilarga e’tiborning kuchayishiga sabab qilib ko‘rsatilmoqda.

O‘smirlarning jismoniy o‘sishi va jinsiy jihatdan yetilishi ularning psixikasida keskin o‘zgarishlarni vujudga keltira boshlaydi. Umumta’lim muassasalarida o‘quv fanlarining ko‘payishi, axborotlar tarmog‘ining kengayib borishi ularning fikr yuritishini jadallashtiradi va tafakkurini yuksaltiradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda endigina rivojlanish bosqichiga ko‘tarilgan intellekt o‘smirlik davrida kelganda yanada takomillashuv bosqichiga o‘tadi. Ta’lim jarayonida ularda olingan materiallarni tahlil va sintez qilish, muammoning mohiyatini tushunish jadal sur’atlar bilan rivojlana boshlaydi. Tafakkurning tezlik bilan o‘sishi, rivojlanishi intellektni qo‘shimcha ma’lumotlar bilan boyitib boradi. Buning natijasida o‘smirlarda analitik-sintetik faoliyat jadal sur’at bilan rivojlana boshlaydi. Natijasida

o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda sabab va natijani izohlash uquvi mustahkamlanib boradi. Shuning uchun ham o‘smir yoshdagi o‘quvchi dars jarayonida o‘qituvchilar tomonidan berilgan materiallarning muhim belgilarini ajratib olishga, keng ma’noli umumlashtirishni amalga oshirishga harakat qila boshlaydi.

O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda yuqoridagi kabi fikr yuritish faoliyatining jadallashib borishi – mustaqil fikrlash hamda tanqidiy fikrlashning rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq hisoblanadi. Bu esa o‘z navbatida kichik maktab yoshidagi o‘quvchidan farqli o‘laroq, o‘smirning aqliy faoliyatida yangi davr boshlanganini bildiradi. Maktab ta’limining bevosita ta’siri natijasida o‘smirda o‘zini anglash jarayoni ham asta-sekinlik bilan rivojlana boshlaydi. U o‘zining shaxsiy fikriga, mustaqil qarashiga, biror masala yu zasidan o‘zining shaxsiy mulohazasiga ega bo‘lishi uchun harakat qila boshlaydi. Yon atrofida hamda ijtimoiy turmushda bo‘layotgan voqea-hodisalarga mustaqil tayangan holda o‘zining mustaqil fikrini bildirishga harakat qila boshlaydi. O‘quvchida mustaqil fikrlash jarayoni shakllangandan so‘ng o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kreativ yondashilgan holda yangi-yangi g‘oyalarni generatsiyalash ya’ni yaratish ko‘nikmalari ham rivojlana boshlaydi. O‘smirlarda g‘oyalarni generatsiyalash jarayoni kreativlik bilan bevosita bog‘liq hisoblanadi. Chunki biror-bir masalaga kreativ jihatdan ijodiy yondashgan insongina yangilik yarata oladi. Shu jumladan, g‘oyalarni generatsiyalash ham ijodkorlik jarayonining mahsuli hisoblanadi. Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi. O‘smir yoshdagi o‘quvchi qiz va o‘g‘il bolalarda g‘oyalarni generatsiyalash qay tarzda amalga oshadi? Ulardagi gender jihatdan farqli va o‘xshash tomonlari qanday? Bu haqda misollar bilan to‘xtalib o‘tamiz.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta’lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihatidir [5]. Gender – ba faqat ayollarga tegishli tushuncha emas, balki gender deganda, erkaklar va ayollarning ijtimoiy xulq-atvori, shuningdek, jinslar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tizimi tushuniladi.

Gender nazariyasi ta’lim jarayonida o‘g‘il bolalar va qizlarga xos xususiyatlarni farqlash masalasiga turli nuqtayi nazardan yondashadi. Bu yondashuvda jinslar o‘rtasidagi asosiy farqlar ijtimoiy o‘ziga xosligida namoyon bo‘ladi. Ushbu farqlar jamiyatda ijtimoiy institutlar, me’yorlar va madaniy qarashlar vositasida shakllangan. Bunda gender farqlarning ijtimoiy jihatlari muhim ahamiyatga egadir. Gender tabaqalashtirish jamiyat va ta’lim tizimida ijtimoiy-pedagogik jihatdan insonparvarlik tizimini rivojlantirishga asos bo‘ladi.

Bugungi kunda o‘g‘il va qiz bolalarning rivojlanishidagi fiziologik, axloqiy, emotsional, xulq-atvorga oid farqlar to‘liq o‘rganilgan bo‘lib, o‘quvchilarning

rivojlanishida hisobga olish lozim bo‘lgan quyidagi gender xususiyatlarni sanab o‘tish mumkin:

- qiz bolalar o‘g‘il bolalarga qaraganda ikki marta ko‘proq savol berishadi;
- qizlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zining istaklari haqida gapirmaydi, lekin tezda kelishib ketadi; o‘g‘il bolalar esa, hal qiluvchi fikrni ayta olishadi va o‘z huqtau nazarida qolishni afzal ko‘rishadi;
- mustaqil hal etish bilan bog‘liq vazifalarni bajarishda o‘g‘il bolalar sifati, qiz bolalar esa hajmini hisobga olishadi;
- o‘g‘il bolalar ko‘proq falsafiy fikr yuritadi, fikrning mantig‘iga e‘tibor berishadi; qizlarga ko‘proq psixologiya, adabiyot yoqadi;
- o‘g‘il bolalar dialog, munozarani afzal ko‘rishadi; qiz bolalar monologlikka moyil, eshitishni va o‘zida aks ettirishni yoqtiradi;
- o‘g‘il bolalar ko‘proq virtual(mo‘jiza)likka, xayolotga qiziqishadi; qiz bolalar o‘g‘il bolalarga qaraganda ratsional va pragmatik. Ular o‘z tanlovlarini foydalilik nuqtai nazaridan, ya’ni tanlanayotgan narsa qanchalik maqsadga erishishga imkon berishiga qarab amalga oshirishadi;
- o‘g‘il bolalar o‘z tuyg‘ularini ochiq bayon etishadi; qiz bolalar o‘z xohish va istaklarini yashirishadi, aytish uchun uzoq vaqt kutishadi [4].

Yuqoridagi og‘il va qiz bolalar orasidagi gender farqlarga e‘tibor bergan holda o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning kreativlik potensialini yuksaltirishda gender omilning ahamiyatiga e‘tibor berib o‘tamiz.

Madaniy qadriyatlari yoki kelib chiqishidan qat’i nazar, ko‘pgina tadqiqotlarga e‘tibor berilganda kreativlikda gender farqlari aniqlanmaganligini ko‘rishimiz mumkin. E‘tibor berib qaraganimizda ta’lim tizimida ayrim gender farqlari aniqlagan bir nechta tadqiqotlarni ko‘rishimiz mumkin. Ammo ularning ko‘pchiligining ko‘pincha sifatsiz o‘tkazilganiga va test natijalari bir-biriga nomuvofiq ekanligining guvohi bo‘lamiz. 1980 yillarda o‘tkazilgan gender va kreativlik bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, bu tadqiqotlarning yarmi hech qanday farq topmaganligini, yarmi esa farqlar aniqlaganiga hamda ushbu farqlar ikkiga bo‘linganligini ko‘rishimiz mumkin. Unga ko‘ra uchdan ikki qismi ayollar ko‘proq kreativ, uchdan bir qismi esa erkaklar ko‘proq kreativ ekanligini aniqlagan[1].

Ba’zi tadqiqotlarga e‘tibor beradigan bo‘lsak, gender farqlari masalasi batafsilroq ko‘rib chiqilganligiga guvoh bo‘lamiz. Ushbu izlanishlardagi natijalar shundan iboratki, ayollar og‘zaki sohada kreativlik bo‘yicha erkaklardan ustun turadi, odatda bu divergent fikrlash o‘lchovlari yordamida o‘lchanadi. Ba’zi tadqiqotlarda gender farqlari masalasi batafsilroq ko‘rib chiqilgan bo‘lib, ushbu izlanishlardagi takrorlanishlar shundan iboratki, ayollar og‘zaki sohada kreativlik

bo‘yicha erkaklardan ustun turadi, odatda bu divergent fikrlash o‘lchovlari yordamida o‘lchanadi. Bu kabi xulosaga Monrealdagi 1445 nafar ingliz tilida so‘zlashuvchi beshinchi va oltinchi sinf o‘quvchilari, to‘qqiz yoshdan o‘n bir yoshgacha bo‘lgan 160 nafar Hindistonlik bolalarning 128 nafar yuqori natijalarga erishgan sakkizinchi sinf o‘quvchilari va to‘qqizinchi sinf o‘quvchilari hamda 320 nafar o‘n olti yoshli Yamaykalik talabalar orasida o‘tkazilgan tadqiqot natijasida erishilgan [2].

Qizlar va o‘g‘il bola yoshlar o‘rtasidagi o‘zlarining kreativliklarini ifodalash shakllari farq qiladi. Maqbul g‘oyalar va loyihalar ularning o‘zlarini ifodalash usullarini oshirish va yangiliklar qo‘shish orqali kreativlik xususiyatlarini rivojlantirishda muhim jihatlari hisoblanadi.

Ba‘zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, respondentlarning rasm chizish topshirig‘iga javoblarni o‘rganib chiqib, o‘rta maktab yoshidagi o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasida ijodkorlikda hech qanday farq topmagan. Ammo tadqiqot jarayonida qizlarning “uy xo‘jaligi” va “hayot” toifalarida, o‘g‘il bolalarning esa “mexanika fanlari” va “sport o‘yinlari” toifalarida javob ko‘proq berishganini aniqlangan. O‘sha o‘quvchilardan qarama-qarshi jins vakillari bo‘lib (o‘g‘il bolalar qiz sifatida, qizlar o‘g‘il bolalar kabi) javob berishlari so‘ralganda, natijalar teskari chiqqan. Bir necha tadqiqotlarda ma‘lum bo‘lishicha, “tajovuzkor g‘oyalar”ning ayollarga qaraganda erkaklar ijodidada ko‘proq uchraydi. Maktab yoshidagi bolalarning Torrensning kreativ fikrlashni aniqlashga qaratilgan testiga munosabatini Dudek va Verreault kontent tahlilini o‘tkazganlarida, ular qizlarning nisbatan libidinal jarayonlarga moyilligini, o‘g‘il bolalarning esa ko‘proq agressiv g‘oyalarga moyilligi aniqlanadi.

Stroug va Deari Vachter kabi tadqiqotchilar o‘rta maktabda o‘g‘il va qizlarning ijodiy hikoya yozish jarayonini o‘rganishganlarida, ishtirokchilar ichidan faqat o‘g‘il bolalardan iborat juftliklar aralash jinsli juftliklar va butun qizlar juftliklariga qaraganda past darajadagi ijtimoiy g‘oyalarni o‘zlarida aks ettirishlari, faqat o‘g‘il bolalardan tashkil topgan juftliklarda, qizlar juftliklariga qaraganda ochiq-oydin tajovuzkor g‘oyalarning yuqori darajasi mavudligi ma‘lum bo‘ladi [1].

O‘smir yoshdagi o‘quvchilarning kreativligiga tashqi ta’sirlarning qay darajada ta’sir etishiga doir ham bir qancha tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo‘lib, o‘quvchi qizlarda tashqi motivatsiya ularning kreativligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan vaziyatlarga ko‘proq moyilligi ma‘lum bo‘ldi. Bayer sakkizinchi sinf o‘quvchilaridan (oltmish olti qiz, oltmish ikki o‘g‘il) ichki va tashqi motivatsiyani targ‘ib qiluvchi sharoitlarda original she’rlar va hikoyalar yozishni so‘radi. Ichki motivatsiya sharoitida subyektlarga ularning she’rlari va hikoyalari baholanmasligi aytiladi, tashqilarda esa subektlar baholashni kutishga majbur qilindi

va baholashning ahamiyati ta’kidlandi. Shundan so‘ng ekspertlar she’r va hikoyalarning kreativlik darajasini baholab chiqadilar. Albatta, ushbu tadqiqotda jins va motivatsion holatning sezilarli ta’siri borligi ma’lum bo‘ladi. O‘g‘il bolalar uchun ichki va tashqi motivatsiyalar o‘rtasida kreativlik ko‘rsatkichlarida deyarli farq yo‘qligi, qizlarda esa sezilarli farqlar borligi ma’lum bo‘ladi. Xuddi shu yoshdagi o‘quvchilar bilan o‘tkazilgan keyingi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, rag‘batlantirishlar va kutilayotgan baholarning salbiy ta’siri ayollarda cheklangan. Buning sabablaridan biri o‘g‘il bolalar qizlarga qaraganda shaxslararo muloqotga tasirchanligi ancha kamligidadir. Bu ularning ichki va tashqi motivatsiya darajasini, qizlarning motivatsiya darajasiga ta’sir qiladigan xabarlarga nisbatan ta’sirchanligining kamligidadir.

O‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bola o‘quvchilarning g‘oyalarni generatsiyalashda iqtidorning ham o‘rni beqiyosdir. O‘smir yoshdagi o‘quvchilarning iqtidorlarini namoyon etishlarida ta’lim tizimining ham ta’siri borligi ba’zi bir tadqiqotlarda ma’lum bo‘ldi. Iqtidorning gender farqlari ustida ish olib borgan L.V.Popova o‘zining “Iqtidorli ayollarning o‘z-o‘zini anglash muammosi” nomli maqolasida yozishicha, boshlang‘ich va o‘rta maktablar uchun bir qator darsliklarni tahlil qilganda, ba’zi bir darsliklarda bosh qahramon obrazida asosan o‘g‘il bolalar va erkaklar ustunlik qilishini aniqlagan. Darsliklardagi turli xil obrazlarni ifodalangan rasmlarning 66,0 foizida faqat o‘g‘il bolalar va erkaklar tasvirlangan bo‘lsa, 13,6 foiz rasmlarda esa faqat qizlar va ayollar tasvirlangan. Hikoyalar, mashqlar va topshiriqlar uchun yanada katta nomutanosiblik xosdir: 81,2% da faqat o‘g‘il bolalar va erkaklar, atigi 17,9% - qizlar va ayollar. Ko‘pgina rasmlar, hikoyalar va mashqlarda ayol qahramonlar stereotipik xususiyatlarga ega - ular saqlanadi, himoyalanaadi, o‘rgatiladi. Darsliklarning puxta o‘ylab topilmaganligiga yana bir misol, uchinchi sinf uchun o‘qish kitobi: 38 ta hikoya va she’r mualliflari orasida faqat bitta ayolga joy bor edi. O‘g‘il bolalar maktab darsliklari sahifalarida “o‘zlarini topishga” urinishda, o‘zlarini hikoyalar va mashqlar qahramonlari bilan tanishtirishda aniq ustunlikka ega bo‘lishadi, qizlar esa o‘zlari uchun namuna topa olmaydilar [3]. Yuqoridagi bu holatga e’tibor beradigan bo‘lsak, gender jihatdan asar qahramonlari sifatida o‘g‘il bolalarning ko‘proq ifodalanishi ham ulardagi o‘ziga ishonch tuyg‘usini oshishiga hamda qobiliyatlarini to‘laqonli aks ettirishiga ta’sir etadi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirib xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tishimiz kerakki, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda yaratuvchanlik qobiliyatlarini tarkib toptirishda, rivolantirishda gender omillarning o‘rni beqiyosdir. Tadqiqotlar natijasida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda gender yondashuv natijasida g‘oyalarni generatsiyalash ko‘nikmasini rivojlantirishga hamda ikkala jins vakillarini ham

ijodkorlik qobiliyatlarini to‘laqonli aks ettirib, mamlakatimiz va insoniyat hamjamiyati uchun foyda keltiradigan barkamol shaxslar etib tarbiyalashimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “Genderga doir kompleks yondashuv gender tenglikka erishishning samarali vositasi sifatida” mavzusidagi Xalqaro konferensiya materiallari to‘plami / “Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti. – Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti, 2023. 103-bet.
2. “Ilmiy tadqiqotlarda gender masalalarini inobatga olish” mavzusidagi Yozgi maktab yakunlari bo‘yicha to‘plam materiallari / “Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti. – Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti, 2023.
3. Каган В. Е. Стереотипы мужественности–женственности и образ “Я” у подростков // Вопросы психологии, 1989. – С. 53–63.
4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika. Darslik. “Sano-standart” nashriyoti. T.: 2017-yil.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
6. G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. T.: “NIF MSH”. 2020. 143-bet.

ABDURAUF FITRATNING FARZAND AXLOQIY TARBIYASIDA GENDER YONDOSHUVGA TAYANISHGA OID QARASHLARI

Jumayeva Feruza Faxriddinovna

Buxoro davlat pedagogika institut tayanch doktoranti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada ma’rifatparvar jadid Abdurauf Fitratning “Oila” risolasi, undagi oilada farzand tarbiyasiga oid axloqiy-ma’rifiy qarashlari tahlil qilingan, hamda risolaning hozirgi kundagi ahamiyati izohlangan.

Tayanch so‘zlar: jadid, ma’rifatparvar, axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya, badan tarbiyasi, tarbiya usullari, individual yondashuv

Tez sur’atlarda rivojlanib borayotgan inson jamiyati hozirgi kunda jamiyat a’zolari oldiga shunday qat’iy talablar qo‘yib boryaptiki, yosh avlodning axloqiy tarbiya masalasi zamonamizdagi eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelmoqda. Garchi bu borada ilm-fan taraqqiyotining ilk davrlaridan boshlab olimlar tomonidan munosabat bildirilib, minglab asarlar, ilmiy g‘oyalar, nazariyalar ishlab chiqilgan bo‘lsada, shaxslarni axloqiy tarbiyalash bo‘yicha mukammal tarbiyaviy usul yaratilmagan. Sababi insonlar tabiatan umumiy ehtiyojlarga ega bo‘lsalarda, turli xil psixologik, ma’naviy xususiyat va fazilatlarini o‘zida namoyon etadilar. Shu

jihtadan, qadimdan bola tarbiyasiga individual yondashuv tarbiya usullarini belgilashda samarali yondashuvlardan biri bo‘lib kelgan. Darhaqiqat, individual yondashuv-ta’limda pedagogik jarayonni o‘quvchilarning individual xususiyatlarini (temperament va xarakter, qobiliyat va moyillik, motiv va qiziqish va boshqalar) hisobga olgan holda amalga oshirish, bu ularning turli hayotdagi xatti-harakatlariga qanchalik ta’sir qilishini anglatadi. [1]

Ayniqsa, sharq davlatlari pedagogikasida uzoq vaqt davomida bolalarga ta’lim-tarbiya berishda individual yondashuv asosidagi usullardan foydalanib kelingan. Sharqda oila qurish, oilada farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanishga insonlarning muqaddas burchi sifatida qaralgan. Buni hattoki ularning diniy e’tiqodlari manbalarida ham ko‘rish mumkin. Masalan, Avestoda “Bola asosan oila muhitida tarbiyalanib, inson sifatida shakllanadi. Tarbiya esa, hayotning eng muhim tirgagi hisoblanadi. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u avvalo yaxshi o‘qishi va so‘ngra esa, yozishni o‘rganish bilan eng yuksak pag‘onaga ko‘tarilsin.”[2] degan fikrlarning keltirilishi, yurtimiz hududida yashovchi xalqlarning farzand tarbiyasiga azaldan dolzarb vazifa sifatida qarab kelganligini ko‘rish mumkin. Hozirgi kunda ham ushbu tendensiya davom etib kelayotganligini Respublikamizda ta’lim-tarbiya tizimida olib borilayotgan oqilona siyosatda ham ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘z saylovoldi dasturida “Yangi O‘zbekistonning asosiy ustuni bilim, ta’lim va tarbiya bo‘ladi.” deb ta’kdlagan edi. [3] Hamda buning natijasini ta’lim-tarbiya sohasida olib borilayotgan chuqur islohotlarda ham ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, qomusiy mutafakkirlar, ma’rifatparvar adiblar va pedagoglarning ta’lim-tarbiyaga doir g‘oyalari, asarlari, tarbiya borasidagi amaliy harakatlari o‘rganilib kitoblar nashr qilinmoqda. Hattoki, 2023 yil 11—12-dekabr kunlari Toshkent shahrida “Jadidlar: milliy o‘zlik, istiqlol va davlatchilik g‘oyalari” mavzusida ilmiy konferensiya o‘tkazilib, dunyo olimlari bilan birga jadid mutafakkirlarining siyosiy, ma’naviy, ta’lim-tarbiyaga oid turli ilmiy g‘oyalari muhokama qilindi. Shu o‘rinda maqolamizda, jadid ma’rifatparvarlari axloqshunosligida milliy qahramonimiz hisoblanadigan Abdurauf Fitratning “Oila” asarida farzand tarbiyasiga oid axloqiy qarashlarini ilmiy tahlil qilib, bugungi kundagi ahamiyatli jihatlarini izohlab o‘tmoqchimiz.

Fitrat **“Oila yoki oilani boshqarish tartiblari”** asari ikki qismdan iborat bo‘lib, birinchi qismida oila qurish, unda er va xotinning vazifalari, ularning axloqiy fazilatlari, haq-huquqlari, taloq masalasi kabi mavzular yoritilgan bo‘lib, vujudga keladigan turli hayotiy vaziyatlar va ularning turli xil amaliy yechimlari haqida obdon to‘xtalib o‘tilgan. Risolaning ikkinchi qismi farzand tarbiyasi deb nomlangan bo‘lib, an’anaviy tarbiya turlari - badan tarbiyasi, aqliy tarbiya, axloq tarbiyasi,

ularning xususiyatlari, amaldagi e’tiborli jihatlari hamda maktab ta’limi, qiz bolalarning ilm olishi muhimligi, ota-onalarning farzandiga nisbatan haq-huquqlari, yetim bolalarning axloqiy tarbiyalari xususida fikrlar, hayotiy vaziyatlardan izohlar keltirilgan. Fitrat “Oila” asarining ikkinchi qismini hozirgi dunyo hamjamiyati uchun muhim bo’lgan farzand tarbiyasiga oid axloqiy hukmni eslatishdan boshlaydi, ya’ni “xalqning harakat qilishi, davlatmand bo’lishi, baxtli bo’lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo’lishi, zaif bo’lib xorlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e’tibordan qolishi, o’zgalarga tobe qul, asir bo’lishi, bolalikdan o’z ota-onalaridan olgan tarbiyalariga bog’liq.”[4] Darhaqiqat shaxsning axloqan yuksak tarbiyalanganligi butun bir jamiyatning yutug’i hisoblanadi, bunday shaxs hamisha insonlarga yaxshilik ulashib, o’z vazifalarini mas’uliyat bilan bajaradi. Axloqiy kamolotga erishgan shaxs insonparvarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni o’zida mujassam etadi, bu esa har qanday jamiyat farovonligi uchun muhim jihatlardir. Fitrat farzand tarbiyasida tarbiyaning quyidagi turlariga alohida e’tibor qaratish zarurligini uqtiradi, bular:

- badan tarbiyasi;
- aqliy tarbiya;
- axloqiy tarbiya.

Bolani jismonan tarbiyalashda uning tozalik va gigiyenaga amal qilishi, o’z vaqtida va to’g’ri ovqatlanishi, o’z vaqtida uyquda bo’lishi hamda jisimoiy harakatda faol bo’lishi kerakligini tushuntirib o’tadi. Ma’rifatparvar bu bilan cheklanmasdan amalda bolani go’daklikdan qanday ovqatlanish tartiblari, to’g’ri harakat faoliyati-o’yin bilan olib borilishi haqida ota-onalarga yo’riqnomalar berib boradi. Fitrat bolalarning toza havoda bo’lishlari, tabiat go’zalliklaridan estetik zavq ola olishlariga ahamiyat beradi va deydi: «Havo inson uchun ovqatdan ham muhimdir. Besh-olti soat ovqatsiz turish mumkin, bir daqiqa havosiz turish mumkin emas. Shuning uchun go’daklarni hamma vaqt sof havoga, bog’-chorbog’larga olib chiqish lozimdir. Farangdagi shaharlarning har taraflarida bolalar uchun chorbog’lar, havo maydonchalari yaratilgan. Bulardan tashqari, ularning maktablarida bolalar tanaffus vaqtlarida maxsus maydonchalarda turli o’yinlar o’ynaydilar.”[5]

Aqliy tarbiyani ma’rifatparvar “odamning zehnini, aql-idrokini kamolga yetkazish” sifatida ta’riflab, tafakkurini rivojlantirish uchun unda mantiqiy fikrlash, to’g’ri hukm qilish asosida to’g’ri qaror qabul qila olish, hissiyot va idrokini tarbiyalash borasida turli usullar haqida fikr bildirib, ularga misollar keltiradi. Masalan, bolalar zehnini doimiy rivojlantirib borishda ertaklar aytib berish va ulardagi voqealardan qanday xuloslarga kelganliklari haqida so’rash kerakligini uqtirib o’tadi. Bolalarni yoshlikdan xotirasini mustahkamlash uchun maktab muallimlari bilan shug’ullanishi kerakligi uqtirilgan.

Abdurauf Fitrat axloqiy tarbiyani “odamning fe’lu huyida va harakatida yaxshi fazilatlarni tarbiyalash” deb izohlaydi. Bunda bolalarda yoshligidan yaxshi fazilatlarni shakllantirishda bolaning mayl va istaklarining tarbiyasi bilan mashg‘ul bo‘lishi lozim. Ayniqsa bolalarda baxt mayli, faoliyat mayli, izzat-nafs mayli, mehr-muhabbat mayli, ibrat mayli, bilish mayli, go‘zallikka mayl, iroda va ixtiyorni mustahkamlash orqali matonatlilik, mustaqil fikrlilikni shakllantirish axloqiy tarbiyada muhim jihat sifatida izohlanadi. Bundan tashqari Abdurauf Fitrat ota-onalar axloqiy tarbiyada quyidagi 4 jihatlariga alohida e’tibor berishi kerakligini ta’kidlaydi. Bular:

1. Badan tarbiyasi, aqliy tarbiya va axloqiy tarbiyada sustkashlik qilmasdan, uzluksiz olib borish;
2. Ota-onalarning doim o‘z farzandlariga ibrat bo‘ladigan fazilatlarni namoyon etishi kerakligi;
3. Bolalarga buyuk, aqlli, irodali insonlar haqida ko‘proq aytib berishi, ularni motivlashtirib borish;
4. Bolalarga mustaqil qaror qilib, o‘zi faoliyat ko‘rsatishiga imkon berish.

Fitratning yuqorida keltirilgan fikrlari xuddi hozirgi ota-onalarimizga farzand tarbiyasining nozik jihatlari haqida yo‘riqnoma berayotgandek, chunki axloqiy tarbiya masalasi hamma zamonlarda ham birdek ahamiyatli va dolzarb hisoblanadi. Yana ushbu axloqiy-ma’rifiy risolada millat bolalari uchun ilk ta’lim maskani bo‘lgan maktab muammolari qilingan. Ma’rifatparvar ota-onaning yana bir muhim vazifasi farzand maktab yoshiga yetgach, bolasi uchun maqbul maktabga berish, maktab bilan bog‘liq tarbiyaviy ishlarga erinmay tushuntirish bergan. Turkiston uchun o‘z davrida mamlakat taraqqiyoti va istiqbolini xatarga soluvchi muammo - xotin-qizlar ilm olishi, tahsili zaruriyatini o‘rtaga qo‘yadi. Chunki farzandning, umuman, millatning ilk tarbiyasi ayollar qo‘lida kechadi. Ilm va idrok egasi bo‘lmagan noqobil ona o‘z farzandining ham qobiliyatsiz bo‘lib qolishiga sherik bo‘ladi, bas, shunday ekan, qizlar tahsili millat uchun eng zarur bo‘lgan muammo darajasiga ko‘tarilishi, xuddi erlar kabi ular tahsil va takomilga loyiqligi Qur’oniylar dalillar bilan isbotlangan. [6]

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Fitrat mustaqil hayotda yashashda va jamiyat taraqqiyotida yosh avlod tarbiyasining rolini muhimligini ta’kidlar ekan, uch narsa tansihatlik, sog‘lom fikr va yaxshi axloq ushbu jamiyat poydevori ekanligini dalillar asosida ko‘rsatadi. Shuning uchun ham Fitratning yozgan asarlari o‘z davrida ham hozirgi kunimizdagi muhim masalalar sababini aniqlash va ularga yechim topishda asosiy qo‘llanma bo‘la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Psixologik lug‘at / Umumiy. ed. A. V. Petrovskiy, M. G. Yaroshevskiy. - 2-nashr, M. 1990. - 494 b.
2. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. “Sharq” nashriyoti.-T., 2004.-12 - b.
3. <https://daryo.uz/2023/05/30/>
4. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Ikkinchi nashr. –T. “Ma’naviyat”, 2000.-55-b
5. Hamidulla Boltaboyev Jadidlar. Abdurauf Fitrat [Matn]: risola. / H.Boltaboyev. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. – 227-b.

MAMLAKATIMIZDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT SOHASIDAGI GENDER MUNOSABATLARINING DOLZARBLIGI

Ibraximov Sanjar Urunbayevich

Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

“Ijtimoiy fanlar va jismoniy tarbiya” kafedrası mudiri.

Annotatsiya: mazkur maqolada mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi gender munosabatlarning dolzarbligi haqida fikr yuritilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: jamiyat, gebder, sport, demokratik, tenglik, erkaklar va ayollar.

Ma’lumki, jamiyatda gender siyosatining o‘ziga xosligi erkaklar va ayollar tengligini e’lon qilgan jahon demokratik tamoyillaridan biridir. Jamiyatda gender tengligi tamoyilini targ‘ib qilish inson hayotining muhim va ajralmas qismi ekanligi haqida tushuncha kuchaymoqda. Bu esa har ikki jinsning ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olgan holda, har bir inson uchun teng imkoniyatlarni hurmat qilgan holda, jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotni kuchaytirish bilan birga hayot sifatini yaxshilashga yordam beradigan uyg‘un birlikni yaratishga qodir. 1991-yilda O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng gender tengligi Konstitutsiyamizda mustahkamlab qo‘yilgan asosiy demokratik tamoyillardan biriga aylanganini hisobga olish muhimdir.

Mamlakatimiz ham gender tengligi va xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan inson huquqlari bo‘yicha 60 dan ortiq xalqaro tashkilot va shartnomalarga qo‘shilgan.

Ayni paytda O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlashda asosiy harakatlantiruvchi kuch bo‘lgan “Xotin-qizlar qo‘mitasi” tashkil etildi.

Shunday qilib, biz jamiyatni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni samarali yaratishga qaratilgan xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish tamoyillari va normalarini tartibga soluvchi xalqaro huquqiy hujjatlarga faol qo‘shilmoqdamiz.

O‘zbekiston Respublikasining “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunida ayollar va erkaklar tengligini ta‘minlash maqsadlariga erishishda gender tengsizligini bartaraf etish maqsadida davlat organlari tomonidan ko‘riladigan “gender siyosatini amalga oshirishni ta‘minlash bo‘yicha maxsus chora-tadbirlar”ni ko‘rsatadi, buning natijasida ayollar va erkaklarning huquqlari va erkinliklari, shuningdek, ayollarning qonuniy manfaatlarini yanada katta qadriyat kasb eta boshlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev BMT Inson huquqlari kengashining 46-sessiyasida so‘zlagan nutqida gender siyosati masalalarida biz ayollarning davlat, siyosiy va ishbilarmonlik hayotidagi rolini tubdan oshirish niyatida ekanimizni ta‘kidladi. Bu, albatta, tegishli faoliyat sohasida ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar tamoyillariga rioya etilishini ta‘minlaydi.

Shuni ham ta‘kidlash kerakki, O‘zbekistonda ayollar mehnat faoliyati ko‘plab davlat sektorlarida, jumladan, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va san‘at va boshqalarda keng namoyon bo‘lmoqda. Binobarin, O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar tizimida ayollarning mehnat bozorida faol ishtirokini ta‘minlash ayollarga yuksak hurmat-ehtirom muhim ta‘sir ko‘rsatadi.

Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekistonda sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib etish va aholini jismoniy tarbiya va ommaviy sportga jalb etish to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasida ayollar sportini izchil rivojlantirishga jiddiy e‘tibor qaratilmoqda.

2019-2023-yillarda O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Shu bilan birga, 2018-yil oktabr oyidan boshlab sport bilan shug‘ullanish tizimi yaratilganini alohida ta‘kidlash lozim.

Unda “Yoshlar haftaligi”, “Ayollar haftaligi”, “Qo‘shnilar va keksalar haftaligi” va boshqa maqsadlar yoritilgan bo‘lib, ular doirasida Respublika bo‘ylab 6000 dan ortiq ommaviy sport tadbirlari o‘tkazilgan va ularda yarim milliondan ortiq kishi ishtirok etgan.

Gender tengligi sohasini hisobga olgan holda sog‘lom turmush tarzini belgilaydi. 2005 yildan boshlab O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida “Xotin-qizlar qo‘mitasi” tashabbusi bilan “Ayollar o‘rtasida sportni rivojlantirish” kafedrasi ochilib, unda ayol murabbiylar tayyorlash yo‘lga qo‘yilgani, unga muvofiq so‘nggi yillarda sport bilan shug‘ullanuvchi ayollar soni sezilarli darajada oshdi.

Biroq, ayollarni sport tashkilotlarida rahbarlik lavozimlariga, xususan, murabbiylar shtabi lavozimiga tayinlash masalasida ijtimoiy tenglik yetarli emas.

Agressiv jismoniy aloqa erkaklar sportining o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, o‘z navbatida, inoyat va nafislik sportchining muhim tarkibiy qismlari ekanligiga e‘tibor qaratish lozim.

Shu bilan birga, erkaklar sporti bo‘yicha to‘plangan bilimlar, sport mashg‘ulotlarini tashkil etish va metodologiyasi bilan, shubhasiz, ayollarning erkaklar sportining an‘anaviy turlarini yaxshi o‘zlashtirishlariga, shunga mos ravishda sport yutuqlarida yuqori o‘rish sur‘atlarini ko‘rsatishga yordam beradi va, bizningcha, ayol murabbiylar va jamoalar o‘rtasidagi munosabatlarda ko‘proq xos bo‘lishi mumkin.

Tokio 2020-yilgi Olimpiada o‘yinlariga mezbon etib saylanganidan so‘ng XOQ gender masalalari bilan shug‘ullanganini ham alohida ta‘kidlashimiz muhim. Va shu munosabat bilan Olimpiya o‘yinlarida ayollar huquqlarini himoya qilish uchun bir nechta yangi qoidalar e‘lon qilindi.

Masalan, bunga quyidagilarni ajratib ko‘rsatishimiz mumkin:

- har bir jins vakillarini terma jamoalar tarkibiga kiritish;
- ayollar va erkaklar sportini teng miqdorda translyatsiya qilish.

Natijada Tokiodagi Olimpiya o‘yinlari tarixida birinchi marta ayol ishtirokchilar soni erkak ishtirokchilar sonidan oshib ketishga muvaffaq bo‘ldi.

Biroq, bu yangilik o‘yinlarning sifati bo‘yicha tortishuvlar bilan birga keldi va ommaviy axborot vositalarida keng munosabatda bo‘ldi.

Ko‘rsatilgan omillar O‘zbekiston Respublikasining 2024-yilda bo‘lib o‘tadigan Olimpiya o‘yinlarida ayollar olimpiya dasturining kengayishi bilan bog‘liq.

Umuman olganda, har ikkala jinsning kuch ko‘rsatkichlariga qaramay, shuni ta‘kidlash kerakki, ayollar yuqori moslashuvchanlik va yaxshi o‘rganish qobiliyati, konformizmga moyillik, shuningdek, ajralmas mehnatsevarlik bilan faoliyatdagi muvaffaqiyatlar bilan ajralib turishi mumkin.

Bu tashqi ta‘sirlarga yuqori qarshilik va yurak-qon tomir tizimining eng kam zaifligi bilan maxsus chidamlilikka ega bo‘lgan zaif jinsiy aloqa vakillari.

Shu bilan birga, sport mashg‘ulotlari jarayonida erkaklar asosan g‘alabali muvaffaqiyatlarga, o‘z navbatida ayollar esa o‘z sport natijalarini yaxshilashga qaratilgan.

Ayollar qiyinchilik va to‘siqlarni yengib o‘tishda ham ko‘proq kuzatuvchan va topqir, ammo ular strategik muammolarni hal qilishga unchalik moyil emas, asosiy e‘tibor hozirgi muammolarga qaratiladi.

Zamonaviy ayollar sportining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri ayollarning futbol, kurash, boks, og‘ir atletika, regbi kabi an‘anaviy ravishda erkaklar uchun ajratilgan aniq sport turlarini o‘zlashtirish imkoniyatidir.

Mazkur yo‘nalishlarning yuksak ommaviyligi va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgani sportni rivojlantirish uchun zamin yaratadi, bu esa O‘zbekiston Respublikasi sportchilariga Olimpiya o‘yinlarida munosib ishtirok etishga intilib, turli bosqichlarda izchil sezilarli natijalarga erishish imkonini bermogda.

Shuni ta’kidlash kerakki, sport barcha zarur shart-sharoitlarni ta’minlaydi, bunda gender siyosati va qo‘llanilgan ayollik tushunchasi tubdan qayta ko‘rib chiqilgan.

Aynan sport gender tengligi uchun qulay shart-sharoit yaratish orqali ayollarning jamiyatda o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish nuqtai nazaridan kuchli vositaga aylanishi mumkin. Jismoniy tarbiya va sportda strategik maqsadlarni aniq belgilash muhim ahamiyatga egadir.

Jismoniy tarbiya va sportda strategik maqsadlar quyidagilar bo‘lishi kerak:

- ayollar o‘rtasida sportni barqaror rivojlantirish bo‘yicha innovatsion dasturlarni qo‘llab-quvvatlash;
- sportda salbiy gender stereotiplariga qarshi kurashishni ta’minlash;
- regbi amaliyotida gender tengligini ta’minlash maqsadida sport harakatini targ‘ib qilish va rag‘batlantirish;
- adolatli jinsiy aloqa shaxsini shakllantirishda ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanish.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o‘tgan yillar davomida sportni rivojlantirish bilan bog‘liq gender siyosatiga qiziqish ortib bormogda, bu faoliyatda ayollarning ijtimoiy maqom sifatidagi o‘rni muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, sport sohasidagi ikkala jins vakillarining rollarining ijtimoiy munosabatlari ayollar sportining rivojlanishiga va umuman murabbiylik darajasida gender ziddiyatlarini hal qilishga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston. 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Daryo.uz
4. Lex.uz

TALABALAR O‘RTASIDA GENDER ME‘YORLARNI BAHOLASH USULLARI

Ikramova Aziza Aminovna

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada oliy ta’limda talabalar o‘rtasida tenglikka nisbatan gender me‘yorlari haqida fikrlar berilgan bo‘lib, xorijiy mamlakatlarda

o‘quvchi yoshlar orasidagi gender tengliklar misollar orqali keltirilgan. Bundan tashqari maqolada bir nechta mamlakatlarda gender tengliklarni muammolarini hal qilish masalalari misollar orqali aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, gender tahlil, irq, jins, xulq-atvor faoliyati, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil, gender rol.

Annotation: in this article, all opinions are given about gender standards in relation to equality among students in higher education, and gender equality among young students in foreign countries is given through examples. In addition, the article provides examples of how to solve the problems of gender equality in several countries.

Keywords: gender, gender analysis, race, sex, behavioral activity, socio-economic analysis, gender role.

Gender tahlil erkaklar va ayollar o‘rtasidagi munosabatlarni, ularning resurslardan foydalanish imkoniyatini, faoliyatlarini va bir-biriga nisbatan duch keladigan cheklovlarni tushunish uchun ishlatiladigan turli xil usullarni anglatadi. Gender tahlili jins va uning irqi, etnik kelib chiqishi, madaniyati, sinfi, yoshi, nogironligi yoki ayollar va erkaklarning turli xil ishtiroki, xulq-atvori va faoliyati shakllarini iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy tuzilmalar tushunishda muhimligini tan oladigan ma’lumotlarni taqdim etadi. Gender tahlil ijtimoiy-iqtisodiy tahlilning muhim elementidir. Har tomonlama ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishda gender munosabatlari hisobga olinadi, chunki gender barcha ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlarning omili hisoblanadi. Gender munosabatlarini tahlil qilish ayollar va erkaklar duch keladigan turli xil sharoitlar va ularning vaziyatlari tufayli siyosat va dasturlarning ularga qanday ta’sir qilishi mumkinligi haqida ma’lumot beradi.

Mahalliy darajada gender tahlili ayollar, erkaklar, qizlar va o‘g‘il bolalarning oilada, jamiyatda, iqtisodiy, huquqiy va siyosiy tuzilmalarda turli rollarini ko‘rsatadi. Gender nuqtai nazaridan asosiy e’tibor hozirgi mas’uliyat va imtiyozlar taqsimotining sabablari va ularning mukofotlar va rag‘batlantirishlarni taqsimlashga ta’siriga qaratilgan. Gender-rolga nisbatan ko‘proq tenglik e’tiqodlari va ko‘proq almashish barcha madaniyat va gender guruhlarida ko‘proq farovonlik bilan bog‘liq ekanligi ko‘rsatiladi. Madaniy tafovutlar esa umumiy xulq-atvorga qaraganda gender roli e’tiqodlari uchun katta ahamiyatga ega. Yosh, ta’lim darajasi va bandlik gender roli e’tiqodlari va farovonlikdagi madaniy farqlarning yarmini tashkil etadi, lekin uy vazifalari va bolalarga g‘amxo‘rlik qilishda degani emas. Birinchi avlod ko‘p hollarda ikkinchi avlodga qaraganda ko‘proq an’anaviy gender roli e’tiqodlari haqida xabar berishadi.

Yoshlarning gender me’yorlarini o‘lchash ta’lim sohasidagi tadqiqotchilarning e’tiborini tortgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Hozirgi

vaqtda sinfda ham, jamoat mulkida ham gender bilan bog‘liq zo‘ravonlik, jumladan, qizlar va o‘g‘il bolalarga jinsiy, jismoniy yoki psixologik zarar etkazish keng tarqalgan. Maqolaning maqsadi Oliy ta‘limda talabalar o‘rtasida tenglikka nisbatan gender me‘yorlarini baholashdan iborat.

Oliy ta‘limda gender tenglikni statistik ma‘lumotlar asosida berish maqsadida xorijiy mamlakatning ikkita oliy ta‘lim muassasasida o‘tkazilgan tadqiqot ma‘lumotlari keltirilgan. Birinchisi Malayziyadagi Xalqaro Islom Universiteti (IIUM) va Malayziyadagi Pendidikan Sulton Idris Universiti (UPSI). Tadqiqotni amalga oshirish maqsadida ikkita oliy ta‘lim hududlaridan jami 300 nafar talaba (77 erkak va 223 ayol) qatnashuvchilar sifatida tanlab olindi. Ushbu tadqiqotda so‘rov tadqiqot dizayni ishlatilgan. So‘rovnomalar tadqiqot protokoli bo‘yicha nazorat ostida to‘ldirildi. Ushbu tadqiqotning birinchi maqsadi talabalarning oliy o‘quv yurtlarida tenglikka bo‘lgan munosabatini an‘anaviy va noan‘anaviy nuqtai nazardan baholash edi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, qatnashuvchilarning aksariyati tenglikka nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishiga qaramay; diniy yetakchilik va ta‘limda o‘g‘il bolalarning qizlarga nisbatan ustuvorligiga gender tengligiga nisbatan unchalik qulay emasligi qayd etildi. Tadqiqot erkak va ayol talabaning tenglikka bo‘lgan munosabati o‘rtasida farq bor-yo‘qligini o‘rganib chiqildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, talaba qizlar tenglikka nisbatan ko‘proq noan‘anaviy munosabatda bo‘lishdi. Tadqiqotda demografik xususiyatlar va talabalarning tenglikka bo‘lgan munosabati o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqot to‘rtta muammoni ko‘rib chiqdi. Birinchidan, madaniy va gender guruhlarida gender-rol e‘tiqodlari, umumiy xulq-atvor va farovonlik qay darajada bir xil psixologik ma‘noga ega degan savolga javob berish orqali chora-tadbirlarning tengligini ko‘rib chiqildi.

Ikkinchidan, gender tengligi haqidagi qarashlar barcha madaniy va gender guruhlardagi farovonlik bilan bir xilda bog‘liqmi degan savolga murojaat qilindi.

Uchinchidan, gender roli e‘tiqodidagi o‘xshashlik va farqlar, turli madaniy va gender guruhlarida o‘rtasida uy mehnati va bolalarni parvarish qilish, farovonlik masalalari muhokama qilindi. Uy mehnatini taqsimlashda gender roli e‘tiqodlariga qaraganda kamroq madaniyatlararo farqlar mavjud. Bundan tashqari, akkulturationsiya gender rolga bo‘lgan e‘tiqodlar va almashish xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlarga olib kelishi aniqlandi. Nihoyat, ikkinchi avlod immigrantlari birinchi avlod immigrantlariga qaraganda kamroq an‘anaviy gender roli e‘tiqodlari va ko‘proq baham ko‘rish xulq-atvori haqida xabar berishlari tasdiqlandi.

Ushbu tadqiqot 2020-2022 yillarda o‘tkazilgan oila va gender bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha oliy ta‘limda o‘tkazilgan keng ko‘lamli panel tadqiqotining bir

qismiga aylandi. Biz bu erda faqat boshqa jinsdagi sherigi bilan birga yashaydigan va uyda bolalari bor ishtirokchilarning kichik namunasi natijalarini olib ko‘rsatilgan.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, madaniy farqlar gender roli e‘tiqodlarida saqlanib qoladi, ammo fon o‘zgaruvchilari uchun tuzatishdan keyin ular kamayadi. Asosiy o‘zgaruvchilar, ayniqsa ta‘lim darajasi, asosan madaniy guruhlar va avlodlar o‘rtasidagi gender-rol e‘tiqodlaridagi farqlar uchun javobgardir. Suitor (1991) ta‘kidlashicha, uy mehnatini taqsimlashdan qoniqish ko‘proq gender va madaniyat farqlarini ko‘rsatishi va haqiqiy almashish xatti-harakatlaridan ko‘ra farovonlik va nikoh sifatini yaxshiroq qilishini bashorat qilish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qizlar ta‘limiga sarmoya kiritish eng muhim sarmoyadir, sababi rivojlanayotgan mamlakatlar hayot sifatini yaxshilashga harakat qilishlari uchun ayollarning o‘qimishli bo‘lishlari muhim sanaladi. Afsuslar bo‘lsinki, butun dunyo bo‘ylab, deyarli 300 million maktab yoshidagi bolalar ta‘lim olmayapti, ularning 60 foizini esa qizlar tashkil etadi. Albatta, ta‘lim shunchaki maqsadga erishish vositasi emas, balki butun umr uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan maqsad hamdir. O‘g‘il bolalar uchun ta‘lim ko‘pincha huquq sifatida ko‘riladi, uni ba‘zan rad etadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda pedagoglar qizlarning ta‘limda paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qiladigan barcha muammolarni hal qila olmaydilar. Ammo biz ba‘zi bir jiddiy sabablarga murojaat qilishimiz mumkin. Ko‘pgina mamlakatlarda qizlar o‘g‘il bolalarga qaraganda aqlliyoqdir va biz ta‘limni ularning ehtiyojlariga ko‘proq moslashtira olamiz, shuning uchun ularning samaradorligi yaxshilanadi, imkoniyatlari kengayadi va o‘zlarini jamiyat a‘zolari sifatida o‘z qadr-qimmatini tushunish ular o‘z bilimlarini kengaytiradigan fanlarni tanlashadi. Bu qizlarni maktabda qolishga, yaxshi o‘qishga undashi va jamiyatga arzigulik kadr bo‘lib yetishishi mumkinligini ko‘rsatishi mumkin.

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, insonning xatti-harakati doimo ijtimoiy va madaniy kontekstda sodir bo‘ladi. O‘sha kontekst jamiyatdan boshqasiga farq qiladi. Bir madaniyat uchun muvaffaqiyatli dastur ishlab chiqilsa, ushbu dastur boshqa bir madaniyat uchun umuman ta‘sir qilmaydi. Shunday qilib, jinsga bog‘liq qobiliyatlar bo‘yicha yagona madaniyat tadqiqotlarini o‘tkazish juda foydali.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu maqoladagi tavsiyalar bu madaniy g‘oyalarni buzish yoki o‘zgartirish emas, balki har ikki jinsdagi bolalar o‘z imkoniyatlarini maksimal darajada o‘rganishlari mumkin bo‘lgan shart-sharoitlarni yaratishdir. “Gender-neytal” degani har ikki jinsdagi bolalar uchun optimal imkoniyatlar va natijalarni ta‘minlash demakdir. Bunga mos keladigan tizimlarni yaratish tamoyil esa hozirgi ta‘limning katta qismini turli bosqichlarda bittasi uchun mo‘ljallanganligini tan olishni anglatadi. Shuni eslatib o‘tish muhimki, tadqiqot natijalariga ko‘ra, erkaklar va ayollar bir-biriga nisbatan ko‘proq o‘xshash degan

xulosani tasdiqlaydi. Ammo, kognitiv, xulq-atvor yoki kognitiv o‘rganish uslubidagi bir nechta farqlar tug‘ma hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Acharya, M., and L. Bennett. 1981. The Rural Women of Nepal: An Aggregate Analysis and Summary of Eight Village Studies. The Status of Women in Nepal, Vol. 2, Part 9.
2. Kathmandu: Centre for Economic Development and Administration, Tribhuvan University. American Association of University Women.1988
3. College Admission Tests: Opportunities or Roadblocks? Washington, DC: American Association of University Women. Bardos, Achilles N., Jack A. Nagl1eri, and Peter N. Prewitt. 1992.
4. Gender Differences in Planning, Attention, Simultaneous and Successive Cognitive Processing Tasks. Journal of School Psychology 30: 293-305. Barry, H., 111., M.K. Bacon, and I.L. Child. 1957. A Cross-Cultural Survey of Some Sex Differences 1n Soc1al1zat1on. Journal of Abnormal and Social Psychology 55: 327-332.
5. Arrindell, W. A. (1998). Femininity and subjective well-being. In G. Hofstede (Ed.), Masculinity and femininity: The taboo dimension of national cultures (pp. 44–54). Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Berkel, L. A. (2004). A psychometric evaluation of the sex-role egalitarianism scale with African Americans. Sex Roles, 50, 737–742.
7. Cronkite, R. C. (1977). The determinants of spouses’ normative preferences for family roles. Journal of Marriage and the Family, 39, 575–585.
8. Jöreskog, K. G., & Goldberger, A. S. (1975). Estimation of a model with multiple indicators and multiple causes of a single latent variable. Journal of the American Statistical Association, 70, 631–639.
9. Kagitcibasi, C. (2006). An overview of acculturation and parent–child relationships. In M. H. Bornstein & L. R. Cote (Eds.), Acculturation and parent–child relations: Measurement and development (pp. 79–95).
10. Yount, K. M. (2005). Women’s family power and gender preference in Minya, Egypt. Journal of Marriage and the Family, 67, 410–428.

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA GENDER YONDASHUVNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Gulyamova Aziza Otabek qizi

Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI II kurs doktoranti.

Annotatsiya: ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda gender tenglikning pedagogik ahamiyati haqida atroflicha to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, tenglik, tanqidiy, fikrlash. Pedagogik, oila, oliy ta’lim muassasasi, erkak, ayol.

Mana insoniyat yaralibdiki, erkak va ayollar o‘rtasidagi munosabat, jamiyatda, oilada ularning roli, gender tenglik va gender adolat muammolariga e’tibor qaratilib kelinadi. Bugungi kunga kelib ijtimoiy hayotning asosiy jabhalarida gender tenglikni ta’minlash butun jamiyatning taraqqiyotiga xizmat qilishi o‘z isbotini topgan va topib kelmoqda.

Yurtimizda so‘nggi yillarda gender tenglik tamoyilini jamiyatga singdirish bilan bog‘liq amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir. Bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni xar bir sohada ko‘rish mumkindir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-yubiley sessiyasida o‘zbek tilida so‘zlagan nutqida O‘zbekistonni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlarini ko‘rsatib, gender masalasiga alohida to‘xtalib o‘tdi. Jumladan, “Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o‘rni tobora kuchaymoqda. Yangi parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko‘paydi”, – deb mamlakatimizda xotin-qizlar siyosati bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarni ta’kidlab o‘tdi.

“Gender” so‘zi inglizcha “gender”, lotincha “genus” so‘zlaridan olingan bo‘lib, “zot, jins, kelib chiqish” ma’nosini anglatadi. Agarda biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratadigan bo‘lsa, gender ayol va erkaklarning jamiyatdagi o‘rnini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni ta’minlashda asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 7-martdagi Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida mamlakatimiz xotin-qizlariga berilgan imkoniyatlarga va ularni yanada kengaytirishga alohida e’tibor berildi, bundan tashqari, shu sanada “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni (PF–87-son, 07.03.2022-y.) qabul qilinib, unga ko‘ra: 2022/2023 o‘quv yilidan:

1) OTM, texnikum va kollejlarda, sirtqi va kechki ta’limda o‘qiyotgan xotin-qizlar kontraktlarini to‘lash uchun 7 yilga foizsiz kredit berish uchun banklarga byudjetdan har yili 1,8 trillion so‘m yo‘naltiriladi;

2) davlat OTMlarida magistraturada o‘qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to‘lovlari qoplab beriladi va bunga har yili kamida 200 milliard so‘m ajratiladi;

3) xorijiy OTMlarga bakalavriat uchun – 50 nafar, magistratura uchun – 10 nafar xotin-qizlarga har yili “El-yurt umidi” jamg‘armasi orqali qo‘shimcha grantlar ajratiladigan;

4) har yili 2 100 nafar ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan talaba xotin-qizlarning ta‘lim kontraktlari mahalliy byudjetdan to‘lab beriladi;

5) mutaxassisligi bo‘yicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma‘lumotga ega bo‘lmagan 500 nafar xotin-qizlar har yili Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi tavsiyanomalariga asosan davlat OTMlariga umumiy kvotadan tashqari alohida test sinovlari natijalariga muvofiq kontrakt asosida o‘qishga qabul qilinadigan;

6) davlat ilmiy tashkilotlari yoki OTM doktoranturasiga xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratib boriladigan bo‘ldi.

Shu bilan birga xozirgi kunga kelib gender tenglikda talabalarni o‘qitish va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish xam dolzarb muammodir. Zamonaviy universitetlarning vazifasi shunday ta‘lim sharoitlarini yaratishdan iboratki, ular yordamida talabalar, universitet bitiruvchilari tanqidiy bilimlarni o‘zlashtirmoqdalar.

Ilg‘or darajada fikrlash shundayki u hoh o‘g‘il bola bo‘lsin hoh qizbola bo‘lsin eng muhim muammolarga to‘g‘ri yechim topa olishdir. Tanqidiy fikrlash talabalarning individual xususiyatlarini va ularning rivojlanishining ijtimoiy sharoitlarini hisobga olgan holda innovatsion texnologiyalardan eng samarali foydalanish imkonini beradi. Ushbu muammoni samarali hal qilish uchun tayyorgarlik zarurdir. Talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun yangi usul va texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishga qodir yuqori malakali mutaxassislar xozirgi kunda juda muhimdir. Oliy kasbiy ta‘lim sharoitida talabalarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Ko‘plab universitet talabalari ko‘pincha tanqidiy fikrlash qobiliyatlaridan foydalangan holda intellektual harakatlarni talab qiladigan vazifalarni bajara olmaydi. Chunki ko‘pchilik talabalar yangi ma‘lumotni faqat tayyor shaklda qabul qiladilar va darsda jarayonlarida faol qatnashmaydilar. Shunday qilib, talabalar passiv bo‘lib qoladilar va ularning kognitiv faolligi faqat olingan ma‘lumotlarni qayta ishlab chiqarish bilan cheklanadi, natijada mamlakatimizning ta‘lim siyosatida darslarni an‘anaviydan nostandartga o‘tkazish shaklini tubdan o‘zgartirish kerak. Tanqidiy fikrlashni o‘rgatish jarayoni uchun samarali bo‘lishi uchun nafaqat tanqidiy fikrlashni

o‘rgatishning alohida kursini joriy etish, nafaqat bu qanday sodir bo‘lishini tushuntirish, balki aniq amaliy mashg‘ulotlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy usullarini joriy etish kerak.

Tanqidiy fikrlash xar ikki jins vakillarida yetuk shaxs darajasiga ko‘tarilgan bo‘lsa, quyidagi xususiyatlarda yaqqol ko‘rinadi:

- o‘z fikrini shakllantirish qobiliyati: individual pozitsiyasi vaziyatni, sharoitlarni tanqidiy baholashga asoslanadi;

- oldin so‘roq qilinadi va qayta tekshirilgan ma'lumotlarni tahlil qilinadi, taqqoslash asosida shakllantiriladi;

- o‘z tanlovini qabul qilish qobiliyati - muammolarni hal qilishning o‘ziga xos, yangi usullarini, eng samarali rivojlanish strategiyalarini izlash;

- muammolarni aniqlash, ularni hal qilishning muqobil usullarini izlash va topish;

- tahlil qilish va introspeksiya qilish qobiliyati - nafaqat boshqalarni, balki o‘zini ham tanqidiy baholash. Konstruktiv ichki va shaxslararo muloqot qilish qobiliyati, o‘zini tinglash, o‘z hayotini tahlil qilish, harakatlar natijasini baholash, aniqlash va o‘z xatolarini tuzatish.

Shuni ta’kidlash kerakki, tanqidiy fikrlash uchun har bir shaxs tanqidiy fikrlashning rivojlanishining bir necha bosqichlaridan o‘tishi kerak, intellektual fikrlashning sifatiga rivojlanishning muayyan darajalaridan o‘tish orqali erishish mumkin.

Har qanday vaziyatga baho berishda, xox bu ta’lim xox tarbiya bo‘lsin o‘g‘il va qiz bolalarda turli xil kechishi kuzatiladi.

Haqiqiy tanqidiy fikrlash inson hayotining barcha jabhalarida namoyon bo‘lishi kerak, chunki insonning hayot sifati ko‘p jihatdan nafaqat nazariy sohada, balki hayotning ko‘plab amaliy sohalarida ham to‘g‘ri fikr yuritish qobiliyatiga bog‘liq.

Amerikalik olim Richardning fikricha, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning olti bosqichi mavjud bo‘lib, bular:

1. Tanqidiy fikrlash;
2. Tanqidiy fikrning vujudga kelishi;
3. Birlamchi tanqidiy fikrlash;
4. Amaliy tanqidiy fikrlash;
5. Murakkab tanqidiy fikrlash;
6. Mukammal tanqidiy fikrlash.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali biz talabalarni olingan ma'lumotlarni ongli ravishda idrok etishga, mavjud ma'lumotlardan ishbilarmonlik o‘yinlarida, treninglarda, vaziyatli muammolarni hal qilishda va tahlil qilishda foydalanamiz.

Tanqidiy fikrlash nima? Bu, birinchi navbatda, mustaqil fikrlash, o‘z nuqtai nazariga, voqelikka o‘z qarashlariga ega bo‘lish qobiliyatidir. Mashg‘ulotlar davomida har bir talaba o‘z fikrlarini shakllantiradi va o‘rtoqlarining ishini baholaydi. Ish mikroguruhlarda olib boriladi, bunda har bir kishi g‘oyalar generatori vazifasini bajaradi, muammoning yechimini taklif qiladi va o‘z nuqtai nazarini asoslaydi.

Demak, shunday fikrga kelishimiz mumkin tanqidiy fikrlash tabiatan individualdir. Mustaqillik tanqidiy fikrlashning birinchi muhim xususiyatidir. Axborot tanqidiy fikrlashning yakuniy nuqtasi emas, balki boshlang‘ich nuqtasidir. Bilim motivatsiyani yaratadi, busiz talaba tanqidiy fikrlay olmaydi. Tahlil orqali o‘z tushunchangizga kelish uchun turli nuqtai nazarlarni, faktlarni, pozitsiyalarni bilish kerak. Muammoni hal qilishning o‘ziga xos yo‘lini taklif qilar ekan, talaba o‘rtoqlarini tinglashi, muammo bo‘yicha ularning nuqtai nazarida oqilona don topishi, pozitsiyalarni yaqinlashtirish, murosa qilish yo‘llarini ko‘rishi, o‘z qarashlarini hamkasblari tajribasi bilan boyitishi kerak. Tanqidiy fikrlash savollar berish va hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolarni tushunishdan boshlanadi. Tanqidiy fikrlashni o‘rgatishning qiyinligi shundaki, talabalarga atrofimizdagi turli muammolar va ularni amalga oshirishning turli xil variantlari taklif etiladi. Bularning barchasini anglash, tushunish, yuzaga kelayotgan qiyinchilik va qarama-qarshiliklarni amalga oshirishda o‘z o‘rnini topishi kerak. Tanqidiy fikrlash talabalar muayyan muammo bilan shug‘ullana boshlaganlarida paydo bo‘ladi. Seminarlarda hayotga yaqin bo‘lgan topshiriqlar va ularning kelajakdagi kasbi muhokama qilinadi. Tanqidiy fikrlashning ajralmas xususiyati o‘z pozitsiyasini bahslasha olish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlaydigan odam muammoga o‘z yechimini topib, uni asosli, ishonchli dalillar bilan asoslaydi, uning to‘g‘riligi va dolzarbligiga o‘rtoqlarini ishontiradi. Talabalar nafaqat o‘z nuqtai nazarini aql bilan himoya qilishni, balki agar ularning dalillari ishonchliroq bo‘lsa, hamkasblarining pozitsiyasini qabul qilish qobiliyatini ham o‘rganadilar.

Demid Kluster ta'rifiga ko'ra, "Tanqidiy fikrlash - bu mustaqil fikrlash, bu erda ma'lumot yakuniy nuqta emas, balki boshlang‘ich nuqtadir. Tanqidiy fikrlash - bu hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolarni tushunish uchun savollar. Tanqidiy fikrlash - bu ishonchli dalillarga intilish va ijtimoiy hodisadir."

Har bir fikr, uni boshqalar bilan baham ko‘rganda sinovdan o‘tadi va o‘tkirlashadi - yoki faylasuf Xanna Arendt yozganidek, "Mukammallikka faqat boshqa birovning huzurida erishish mumkin". Boshqa odamlar bilan bahslashganda, o‘qiganimizda, muhokama qilganimizda, bahslashib, fikr almashganimizda, biz o‘z pozitsiyalarimizni aniqlaymiz va chuqurlashtiramiz. Shuning uchun ham tanqidiy fikrlash asosida ish olib boruvchi o‘qituvchilar o‘z darslarida har qanday juftlik va

guruh ishlarini, jumladan, bahs-munozara va bahs-munozaralarni hamda o‘quvchilar yozma ishlarini nashr etishning har xil turlaridan foydalanishga harakat qiladilar. Tanqidiy tafakkurga bergan ta’rifimning birinchi bandi uning mustaqilligi haqida gapirayotgan bo‘lsa, bu so‘nggi badda tanqidiy fikrlashning ijtimoiy parametrlari alohida ta’kidlanishida hech qanday qarama-qarshilik yo‘q. Oxir oqibat, har qanday tanqidiy fikrlovchi ma’lum bir jamiyatda ishlaydi va o‘z shaxsiyatini qurishdan ko‘ra kengroq muammolarni hal qiladi.

Tanqidiy fikrlash insonning butun umri davomida o‘rganish qobiliyatini shakllantiradi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarini yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 07.03.2022-y., 06/22/87/0198-son

2. Дэвит Клустер профессор, преподаватель американской литературы Хоуп-колледжа. Главная страница журнала «Русский язык» 2002

3. Кирилина А. В. Лингвистические гендерные исследования как проявление смены эпистемы в гуманитарном знании // Армия и общество. — 2010.

4. Jamie Birt. Main Types of Critical Thinking Skills (With Examples) Updated July 31.2023.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNI TADQIQOTCHILIKA YO‘NALTIRISH

L.M.Qaraxonova

“Tabiiy fanlarni o‘qitish texnologiyalari” bo‘limi mudiri, p.f.f.d.(PhD) katta
ilmiy xodim

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchilarda gender yondashuv asosida tadqiqotchilika yo‘naltirishning o‘ziga xos usul va vositalari haqida atroflicha fikr bildirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, o‘quvchi, o‘g‘il bola, qiz bola, tadqiqot, boshlang‘ich sinf, tajriba, tadqiqot, maktab, o‘qituvchi.

Bugun birinchi galdagi masala, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilarini tadqiqot ishlariga jalb qilishda ularning qiziqishlari va imkoniyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirishga qaratilgan. Shunday ekan, har bir maktabda tahsil olayotgan o‘quvchi albatta biror tajriba va tadqiqot ishiga jalb etilishi zarur bo‘ladi. Hozirda hatto boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining “Tabiiy fan”larining mazmunida deyarli asosiy talab amaliy ishlarni bajarish va loyiha ishlarini o‘rgatish

masalalarini oldingi vazifalar sifatida tashkil etmoqda. Ta’kidlash joizki, endilikda biologiya kursining har bir yo‘nalishi mazmunida albatta laborotoriya, amaliy va tajriba ishlari uchun katta soatlar ajratilmoqda. Bu esa, bolalarni tajribaga, tadqiqotga yo‘naltirish zaruriyati asosiy darajaga kutarilayotganligidan dalolat beradi.

Tadqiqot ishlarini tashkil etish davomida maktablardagi yuqori sinf o‘quvchilarining 9-11 sinf o‘quvchilarining tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha ko‘pgina samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Lekin bu borada bolalarni tadqiqotchilikka, yaratuvchilikka o‘rgatish bilan bog‘liq o‘ziga xos muammolarni ko‘rish mumkin. Ya’ni umumiy o‘rta ta’lim maktablarida bu kabi tajribalarni tadqiqot sifatida o‘zlashtirishni xohlaydigan o‘quvchilarni topish, yo‘naltirish va ularni tarbiyalash har doim ham oson kechmadi. Ayniqsa o‘g‘il bolalarni jalb qilish va ularni tadqiqotchilik ishlariga yo‘naltirish biroz qiyin kechdi.

Tajriba sinov ishlarida e’tiborli jihati shu buldiki, o‘g‘il bolalarning tadqiqotchilik ishlariga qiziqishi sust, bu jihat ko‘proq qiz bolalarda shakllangan. O‘g‘il bolalarimiz negadir, tadqiqot ishlarini qiziqish bilan qabul qilmadilar. Hatto uni mazmunini anglashni xam xohlamagan o‘g‘il bolalar bo‘ldi.

Aslida bu masalada gender yondashuvni o‘ylab ham kurmagan holda hamma o‘quvchilarda bir xil qiziqish bo‘ladi deb o‘ylagan fikrlarimiz o‘zgardi. Shundan keyin hamma o‘quvchilar bilan suhbatlar, muhokamalarda ko‘proq o‘g‘il bolalarni fikrlarini eshitishga, ularni band qilishga harakat qilindi.

Bunda ularga qiz bolalarni hamkorli qilish masalasi ham mavjud edi. Aynan shundagina, ya’ni o‘g‘il va qiz bolalarni teng miqdorda jalb qilish va ishni bosqichma bosqich tashkil etish asnosida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida umumiy tarzda o‘quvchilarning tadqiqotchilik ko‘nikmalarini kompetensiya darajasigacha rivojlantirish, ularning ta’limning keyingi bosqichlarida ilmiy-tadqiqotchilik ishlariga jalb etish imkoniyatini yuqori darajada oshiradi deb kafolatlashimiz mumkin.

Bunday samarali ishni tashkil etishda bizga asosiy yordamchi o‘qituvchi hisoblanadi. Chunki tajribali o‘qituvchigina sinf kesimida bolalarning to‘liq imkoniyatlarini bizga baholab berishlari mumkin. Shu asosda kichik loyiha ishlariga o‘quvchilarni jalb qilishda, biz dastlab xar bir kichik loyihaga 1 nafar qiz bola va 1 nafar o‘g‘il bolani birgalikda biriktirdik.

Natijada biologiya darslaridagi va darsdan tashqari mashg‘ulotlarida tanlab olingan loyiha ishlarini amalga oshirishda birgalikdagi hamkorlik faoliyati shakllandi. Bolalar kuzatish, o‘rganish, ma’lumotlar yig‘ishda qizlarga yordam beribgina qolmay, keyinchalik o‘z pozitsiyalarini himoya qilishga ham o‘rganishdi.

Shunday qilib, har bir o‘quvchining nuqtayi nazaridan o‘quv loyihasi yoki tadqiqoti uning ijodiy salohiyatini maksimal darajada oshirish imkoniyati sifatida shakllandi. Bunda kuproq qiz bolalarning aktiv faoliyati guruhdagi boshqa o‘g‘il bolalarning ham ishga bo‘lgan qiziqishini tarbiyalab bordi. Chunki bunday faoliyat bolada individual yoki guruhda o‘zinni ifoda etish, o‘z kuchingizni sinab ko‘rish, bilimlaringizni qo‘llash, foydali bo‘lish, erishilgan natijani omma oldida ko‘rsatish imkonini beradi. Bu qiziqarli muammoni hal qilishga qaratilgan faoliyat bo‘lib, ko‘pincha o‘g‘il yoki qiz bolalarning o‘zlari tomonidan muammo shaklida shakllantiriladi, agar bu faoliyat natijasi - muammoni hal qilishning topilgan yo‘li amaliy xarakterga ega bo‘lsa, muhim amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi. va, bu juda muhim, kashfiyotchilarning o‘zlari uchun qiziqarli va ahamiyatli.

O‘qituvchi nuqtayi nazaridan o‘quv dasturi loyihasi yoki tadqiqot - bu bolalarda muayyan ko‘nikmalarni va loyihalash va tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va rivojlantirishga imkon beradigan rivojlantirish, o‘qitish va tarbiyalashning integratsiyalashgan didaktik vositasidir, xususan:

- muammolilik (muammo maydonini ko‘rib chiqish va kichik muammolarni ajratib ko‘rsatish, etakchi muammoni shakllantirish va ushbu muammodan kelib chiqadigan vazifalarni belgilash);

- o‘quvchining mazmuniy faoliyatini maqsad qo‘yish va rejalashtirish;
- introspektsiya va mulohaza yuritish (loyiha muammosini hal qilishning samaradorligi va muvaffaqiyati);

- o‘z faoliyati natijalari va ishlarning borishini taqdim etish;
- taqdimotlar turli shakllar, maxsus tayyorlangan dizayn mahsulotidan foydalanish (maket, plakat, kompyuter taqdimoti, chizmalar, maketlar, teatrlashtirish, video, audio va sahna ko‘rinishlari va boshqalar);

- tegishli ma’lumotlarni qidirish va tanlash va assimilyatsiya qilish zarur bilim;

- amaliy qo‘llash turli, shu jumladan atipik vaziyatlarda maktab bilimlari;
- dizayn mahsulotini ishlab chiqarish uchun mos texnologiyani tanlash, ishlab chiqish va foydalanish;

- tadqiqot (tahlil, sintez, gipoteza, tafsilot va umumlashtirish).

Ta’lim muassasasida o‘g‘il bola yoki qizlarning mustaqil loyiha va tadqiqot faoliyatini o‘zlashtirishi o‘qituvchi tomonidan ta’limning barcha bosqichlarida maqsadli tizimli ish shaklida qurilishi kerak.

Tadqiqot faoliyati samaradorligini oshirish uchun ta’lim muhitini yaratish kerak. O‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishning zaruriy sharti rahbarlar orasida ilmiy tadqiqot malakalarining mavjudligi hisoblanadi. Zamonaviy o‘qituvchilarning muhim maqsadi - ma’naviy boy, jismonan sog‘lom, erkin va

ijodiy, o‘zini o‘zi belgilash va o‘z-o‘zini rivojlantirishga qodir shaxsni rivojlantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishdir.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish jarayonidan oldin quyidagilar mavjud: o‘quvchilarni tadqiqot faoliyatiga nisbatan tez jalb qilish imkonini beradigan vazifalar, mazmun, shakl va usullarni aniqlash.

Maktab ta’lim tizimda o‘quvchilar orasida ularning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishda o‘qituvchi bir qator muammolarni hal qiladi, ularning asosiylariga quyidagilarni kiritish o‘rinlidir:

1) Sinfdagi barcha bolalarni tenglikda imkoniyatlarini, shaxsiy fanga bo‘lgan qiziqishlarini inobatga olish asosida ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishga moyilligini aniqlash;

2) O‘g‘il bolalar qiz bolalarning o‘zaro hamkorlikda ishlashini yo‘lga qo‘yish asosida ularni dunyoni, jarayon va hodisalarning (fan, texnika, san’at, tabiat, jamiyat va boshqalar) mohiyatini tushunishga qiziqishni shakllantirish;

3) Bolalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish;

4) O‘g‘il bolalarning mustaqil, ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish va ularni ijodkorlikka yo‘naltirish;

5) O‘g‘il bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, chunki ko‘p hollarda o‘g‘il bolalarda tortinchoqlik, gapirmaslik va o‘z fikrlarini ayta olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga extiyoj seziladi;

6) Loyiha ishlaridagi texnik vositalarni o‘rganish bo‘yicha bolalarni jalb etish;

7) Tabiat qo‘ynida olib boriladigan tajriba ishlariga kproq o‘g‘il bolalarni jalb qilish holatlari ulardagi tadqiqot motivatsiyyasini shakllantirishga yordam beradi.

Umuman olganda, dastlabki tadqiqot ishlarida o‘quvchilar tayyor shakllarni o‘rganadilar ijtimoiy hayot, o‘zining ijtimoiy tajribasiga ega bo‘ladi, faol hayotiy pozitsiyani egallaydi, bu esa ijobiy o‘zini o‘zi amalga oshirishga yordam beradi. Ijodiy faoliyat jarayonida egallangan ko‘nikma va malakalar sinfdagi o‘g‘il bolalar va qizlarga o‘zini madaniyat va fanga bog‘liq his qilish, mehnat bozorida o‘zini faol ko‘rsatish, ta’lim kapitalini erkin tasarruf etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Boboyeva Z., Usmonova Z. Gender tadqiqoti asoslari kursi xrestomatiyasi. – T.: «O‘zbekiston», 2003. – 276-b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston. 2023.

3. **O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.**

4. **Daryo.uz**

5. **Lex.uz**

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA GENDER HAMDA KASBIY- MADANIY O‘Z-O‘ZINI ANGLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Namozova Madina Toyir qizi

O‘zPFITI tayanch doktoranti

Annotasiya: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda gender o‘z-o‘zini anglashni shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini, shaxsiy sifatlarning o‘ziga xosligi, gender mansublik, o‘qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishi muammolari ochib berilgan. Shuningdek gender modelning jamiyatda tutgan mavqei, bajaradigan rollari, ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlari, gender stereotiplar haqida ham ma’lumot berilgan.

Tayanch so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, o‘z-o‘zini anglash, gender o‘z-o‘zini anglash, gender me‘yorlar, gender pedagogika, gender munosabatlar, gender modellar, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat.

Bo‘lajak o‘qituvchi uchun gender o‘z-o‘zini anglash muhim ahamiyatga ega. Bo‘lajak o‘qituvchilarda gender o‘z-o‘zini anglashni shakllantirishda muayyan pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda gender o‘z-o‘zini anglashni shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini yetarlicha tadqiq etilmagan. Jamiyatda xotin-qizlar va erkaklarga nisbatan munosabatning turlichaligi, gender stereotiplarning qat’iylashganligi kabi omillar o‘qituvchilarning gender munosabatlariga yetarlicha e’tibor qaratmayotganligiga sabab bo‘lmoqda. Jamiyatda marginal hamda ommaviy madaniyat hurujlarining kuchaya yotganligi talaba qizlar va o‘g‘il bolalar munosabatlarining keskinlashuvi, ularda gender mansublikning yetarlicha shakllanmasligiga asos bo‘lmoqda. Gender yondashuvning asosini femininlik va maskulinlik tashkil etadi. Ularda shaxsiy sifatlarning o‘ziga xos majmui namoyon bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda muayyan jinsga mansub yoshlarning ongida mujassamlashgan qarashlar ham gender munosabatlarga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Gender haqida fikr yuritilganda mutaxassislar ularning biologik jihatlariga emas, balki, jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatlariga asoslangan holda o‘z qarashlarini bayon qiladilar. Chunki gender modellar jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotida muhim o‘rin egallaydi. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilarda gender o‘z-o‘zini rivojlantirish orqali ularning ijtimoiy-pedagogik tayyorligini ta’minlash haqida fikr yuritish maqsadga muvofiq. Bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirishda refleksiya muhim ahamiyatga ega. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchining o‘z-o‘zini anglash muammosining ilmiy asoslarini tahlil qilish lozim. Pedagogik amaliyot o‘qituvchilarning gender o‘z-o‘zini anglashiga ehtiyoj

sezmoqda. Chunki gender o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmasiga ega bo‘lgan o‘qituvchigina ta’lim jarayoniga gender yondashuvni tatbiq eta oladi. Bu ularga kasbiy faoliyat jarayonida vujudga keladigan muammolarga samarali yechim topish imkonini beradi. Ular birinchi navbatda o‘quv jarayonining genderga oid tarkibini refleksiyalash ko‘nikmasiga ega bo‘lishlari kerak. Bo‘lajak o‘qituvchining gender o‘z-o‘zini anglashi integratsiyalashgan obrazlar majmui sifatida talqin etiladi. Shu asosida bo‘lajak o‘qituvchilar o‘z “men”ini namoyon eta oladilar. Mazkur tuzilma tarkibiga shaxsning o‘zi haqidagi bilimlari, tasavvurlari kiradi. Jumladan muayyan gender model sifatida o‘zining jismoniy, ruhiy, ijtimoiy holati haqidagi tasavvurlarini ko‘rsatish mumkin. O‘zi mansub bo‘lgan gender modelning kelib chiqishi va farqli jihatlari, o‘zining hayotiy va kasbiy rivojlanish yo‘li haqidagi tasavvurlari alohida ahamiyatga ega. Gender modelning jamiyatda tutgan mavqei, bajaradigan rollari, ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari, gender stereotiplar va maqsadlarni bilish ham bo‘lajak o‘qituvchilar uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalarda gender o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirishning psixologik asoslari ijtimoiy-madaniy moslashish imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq. Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender o‘z-o‘zini anglash muammosi Yu.Vasilkova, L.Ojigova, S.Butkovskayalar tomonidan tadqiq etilgan. Pedagogik faoliyatning gender tahlili hamda pedagog shaxsiga bag‘ishlangan ishlar R. Safarova, B. Ma’murov, N.Muslimov, N.B.Antonova, Z.Ermakov, L.Shneyderlar tomonidan amalga oshirilgan. Shaxsning o‘z-o‘zini anglashini tahli qilishga bag‘ishlangan tadqiqotlar V.Stolin, S.Pantileyeva, T.Martsinkovskayalar tomonidan amalga oshirilgan. Gender hamda kasbiy o‘z-o‘zini anglash muammolarini I.Kon, L.Ojigovalar, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatning shaxsning yosh va gender bilan bog‘liq jihatlari L.Ojigova o‘rgangan. Mualliflarning ta’kidlashicha, gender o‘z-o‘zini anglash o‘qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bilan bir qatorda gender o‘z-o‘zini anglash bo‘lajak o‘qituvchining madaniy saviyasi va dunyoqarashini ham belgilaydi. Bo‘lajak o‘qituvchilar pedagogik faoliyatining gender tahlili ularning kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlash yo‘llarini asoslash imkonini beradi. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchilar gender konsepsiyasining mohiyatini anglab yetishlari lozim. Bu konsepsiya doirasida bo‘lajak o‘qituvchilar o‘zlari gender model sifatida shaxsiyatlari, egallayotgan kasblari haqidagi bilimlarga ega bo‘lishlari talab etiladi. Shu bilan bir qatorda bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv layoqatlarining rivojlanishi ham muhim ahamiyatga ega. Bo‘lajak o‘qituvchining refleksiyasi gender jihatdan o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmasiga ega bo‘lgan shaxs sifatida yondashishni talab qiladi. Ikkinchi tomondan esa, bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv tomonlari hamda o‘qituvchi o‘z-o‘zining gender jihatdan anglash darajasini refleksiyalash ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shu bilan bir

qatorda bo‘lajak o‘qituvchi uchun ahamiyatli tomonlardan biri unda genderga xos bo‘lgan ustanovkalarning shakllanishidir. Bunday o‘ziga xoslik uning o‘zbek ayoli va pedagog sifatidagi qiyofasini namoyon eta olishi kerak. Mazkur qiyofaga xo bo‘lgan belgilar o‘ziga ijobiy munosabatda bo‘lish, o‘zining ayollik va kasbiy imkoniyatlarini mos tarzda baholay olish hamda muloqot jarayonida o‘z sheriklarining imkoniyatlarini hisobga olish ko‘nikmasiga ega bo‘lishlarini taqozo etadi. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan shart-sharoitlarga mos tarzda, bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z-o‘zini anglash texnologiyalari aniqlanadi. Bunday texnologiyalarni tanlash va qo‘llash jarayonida o‘quv materiallarining shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lishi hamda talabalaning emotsional, ruhiy sohalariga ta’sir ko‘rsatishini ta’minlash talab etiladi. Bunday texnologiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy faollik, madaniy dunyoqarashni roviylantirishga xizmat qiladi. O‘quv materiallarini tizimli tarzda strukturalash imkonini beradigan texnologiyalar badiiy estetik mazmundagi didaktik vositalarni o‘quv jarayonida qo‘llash orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda gender sifatlarni shakllantirishga e’tibor qaratiladi. Bir qator texnologiyalar o‘quv jarayoniga bo‘lajak o‘qituvchining ruhiyatiga ta’sir ko‘rsatadigan didaktik vositalarni qo‘llash imkonini ham berishi lozim. Biz quyida ular haqida imkon qadar fikr yuritamiz.

O‘quv materiallarini tanlash va tizimlashtirish imkonini beradigan texnologiyalar. Ularning bo‘lajak o‘qituvchining shaxsiy kasbiy rivojlanishi va emotsional sohalariga ta’sir ko‘rsatadigan o‘quv materiallarini tanlashga xizmat qilishi nazarda tutiladi. Ushbu texnologiyaning pedagogik instrumenti tarkibiga aniq obrazlar misolida emotsional-psixologik ustanovkalarni yaratish vazifasi kiradi. Bo‘lajak o‘qituvchilar muayyan nazariy materiallarni o‘zlashtirish jarayonida professor o‘qituvchi aniq obrazlar yordamida talabaning hissiy sohasiga ta’sir ko‘rsatadi. Natijada, bo‘lajak o‘qituvchilarda voqelikka nisbatan aniq munosabat shakllanadi. Bunday voqelik madaniy, ma’rifiy, iqtisodiy, ijtimoiy xarakterga ega bo‘lishi mumkin.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv jarayonidagi faolligini ta’minlovchi texnologiyalar. Mazkur texnologiyalar professor o‘qituvchilarga o‘quv jarayoni oldiga qo‘yilgan maqsadga erishish imkonini beradi. Bunda bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini ta’minlash bilan bir qatorda, uni madaniy, axloqiy, intellektual hamda gender model sifatida rivojlantirishni ham nazarda tutadi. O‘quv jarayonini faollashtirish talabalarga taqdim etiladigan o‘quv materiallari hajmini oshirishni nazarda tutmaydi, nazorat ishlarini ham ko‘paytirishga e’tibor qaratilmaydi. Balki, didaktik vositalar mazmun-mohiyatini anglashlari, madaniy hamda gender jihatdan o‘z-o‘zlarini anglashlari uchun qulay asos yaratadi. Natijada

talabalar nafaqat intellektual, balki shaxsiy- kasbiy jihatdan rivojlanishga muvaffaq bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: - 2023.
3. Савостенок ПМ. Социально-этические ценности гендерного воспитания в современной культуре // Проблемы выхавання. 2002. - № 4.
4. Чарапанова ЛА. Гендерные аспекты адукацыі і выхавання // Адукацыя і выхаванне. - 2002. - № 4. - С. 51-53.
5. Safarova R.G. Oliy pedagogik ta’lim mazmunini modernizatsiyalash imkoniyatlari. Farg‘ona Davlat Universitetida o‘tkazilgan “Ta’limni modernizatsiyalash sharoitida malakali kadrlarni tayyorlashning dolzabr muammolari” mavzusida xalqaro ilmiy - amaliy anjuman. Farg‘ona – 2023. 8-13-betlar.

O‘QUV JARAYONINI GENDER YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETISHNING IJTIMOIIY PEDAGOGIK AHAMIYATI

Shokirova Madinabonu Shomurod qizi

Buxoro Davlat Pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'limda gender yondashuvi ijtimoiy xususiyat sifatida o‘rganilishi va o‘g‘il-qizlarning rivojlanishiga har tomonlama ta’siri, unda uchraydigan muammo va yechimlar haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, ijtimoiy tenglik, demokratiya, madaniy determinizm, qonuniylik, gender pedagogikasi, notipik muammolar, raqobat.

Gender - xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta’lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta’lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi.

Gender tenglikni ta’minlashning asosiy tamoyillari

- Qonuniylik;
- Demokratiya;
- Ochiqlik;
- Oshkoralik.

O‘zbekiston gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxatida 2019-yildan boshlab qatnashishni boshladi. 2019-yil holati bo‘yicha O‘zbekistonning gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxatdagi 189 mamlakat ichida 62-o‘rinni egalladi.

Gender tenglik haqida umumiy ma’lumotlarni bir eslab olish qatorida, avvalo, bu tushuncha tarixan qanday tarkib topganiga bir nazar solsak.

Qadimgi yunonlar faqat o‘z tilida so‘zlashuvchilar o‘zlarining fikrlari va siyosiy mexanizmlarini tushunishlariga ishonishgan, boshqalarni „barbaroi“ deb atashgan, inglizcha " barbar " so‘zidan olingan.

Nikkolo Makiavelli siyosiy xulq-atvor universal ekanligini ta’kidlagan bo‘lsada, u madaniyat elementlari, xususan, din foydali siyosiy mexanizmlarni tashkil qilishi mumkinligini ham ta’kidladi.

Sotsiolog Maks Veber protestantizm va kapitalizm o‘rtasidagi munosabatlar haqida yozar ekan, iqtisodiy mexanizmlarning paydo bo‘lishida dinning madaniy jihatlari, jumladan protestantlik odob-axloqi hal qiluvchi rol o‘ynaganligini ta’kidlagan.

Romantizm Iogann Volfgang Gyote, Iogann Fichte, Avgust Strindberg va Fridrix Shlegel kabi yozuvchilar tomonidan tasvirlangan madaniy determinizmning ko‘plab elementlarini o‘z ichiga olgan. Romantizm kontekstida geografiya shaxsni va vaqt o‘tishi bilan u bilan bog‘liq bo‘lgan urf-odatlar va madaniyatni shakllantirdi. Ular jamiyatning o‘rni bilan uyg‘un bo‘lib, o‘zboshimchalik bilan kiritilgan qonunlardan ko‘ra ko‘proq kuchga ega edi.

Ommaviy axborot vositalari nazariyasida ko‘plab mualliflar siyosiy mexanizmlar odamlar ko‘radigan ommaviy axborot vositalarining tasvirlari bilan belgilanadi va ular madaniyatning boshqa shakllarini siqib chiqarish orqali iqtisodiy va siyosiy mexanizmlarni belgilaydi, degan fikrga ega.

Zamonaviy konservatizmدا sharhlovchi Patrik Byukenan va iqtisodchi Robert Barro kabi odamlar madaniy me’yorlar siyosiy tartiblarning xatti-harakatlarini belgilaydi, deb ta’kidlaydilar.

Madaniy determinizm ko‘plab yozuvchilar va mutafakkirlar tomonidan qo‘llaniladigan paradigmadir. Rut Benedikt bolalar o‘z hayotlarini boshqaradigan madaniyatning bir qismiga aylanishlarini yozgan edi.

Hozirgi dolzarb muammolardan biri bu aynan gender tenglikni mustahkamlash maqsadida uni aynan yosh bolalar orasida, maktabgacha ta’limdan boshlab boshlang‘ich ta’limda uzluksiz davom ettirish biz nazarda tutgan maqsad kaliti bo‘lib xizmat qiladi.

"Gender pedagogikasi" degan tushuncha mavjud - bu bolalarga maktabda o‘zlarini qulay his qilishlariga va ijtimoiylashuv muammolarini yengishga yordam

berishga qaratilgan yondashuvlar to‘plami bo‘lib, ularning muhim qismi bolaning o‘zini o‘g‘il yoki qiz sifatida tanib olishidir.

Gender pedagogikasining asosiy maqsadi gender stereotiplarini yumshatish yoki butunlay yengishdir, ya'ni shaxsning shaxsiy mayllarining namoyon bo‘lishi va rivojlanishi foydasiga "erkak" va "ayol" tushunchalariga mos keladigan xulq-atvor namunalari va xarakter xususiyatlari haqidagi standartlashtirilgan g‘oyalar.

"Gender" va "jins" tushunchalari o‘rtasidagi farqlarga asoslanib, o‘qitishning ikkita yondashuvi mavjud: jinsiy rol va jinsga asoslangan. Ularning ikkalasi ham bir xil tadqiqot obyekti, ya'ni odamning jinsi bilan bog‘liq, ammo ulardagi o‘rganish mavzusi boshqacha.

Ta'limdagi gender-rol yondashuvi insonning jinsini uning biologik, fiziologik xususiyati sifatida o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Inson biologik jins bilan tug‘iladi. Ta'limda gender yondashuvi jinsni ijtimoiy xususiyat sifatida o‘rganishni va o‘g‘il-qizlarning rivojlanishiga ta'lim jarayonining barcha omillarining, shuningdek, xatti-harakatlarda, reaksiyalarda namoyon bo‘ladigan erkak va ayol psixologiyasining o‘ziga xos ta'sirini hisobga olishni o‘z ichiga oladi.

Ta'limda gender yondashuvini amalga oshirish jamiyatdagi "erkak" va "ayol" toifalarining ijtimoiy, konstruktiv kelib chiqishini anglagan holda harakat qilish, rivojlanish va tarbiyada bolaning shaxsiyati va individualligini an'anaviy gender doirasidan ustun qo‘yishni anglatadi.

Optimal variant, bir-birini to‘ldiradigan yagona jarayonning ikki tomoni bo‘lgan o‘qitishda ham erkak, ham ayol komponentlarini amalga oshirish kabi ko‘rinadi.

Ta'limda gender va jinsiy rol yondashuvlari o‘rtasidagi asosiy farqlar quyida aks ettirilgan:

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda gender rivojlanish xususiyatlari:

- qizlar murakkab og‘zaki ko‘nikmalarni erta egallaydilar va og‘zaki muloqotga tayanadilar, o‘g‘il bolalar esa og‘zaki bo‘lmagan muloqotdan foydalanadilar;
- dars boshlanganidan keyin optimal natijaga erishadigan qizlarga qaraganda o‘g‘il bolalarga darsga kirish uchun ko‘proq vaqt kerak bo‘ladi;
- o‘g‘il bolalar uzoq vaqt davomida hissiy stressga bardosh berolmaydi, ular shunchaki eshitish yo‘lini o‘chirib qo‘yishadi va ma'lumotlar ularning ongiga yetib bormaydi.
- o‘g‘il bolalar bir joyda davomiy o‘tirishga bardosh berishlari qiyinroq va darsda ko‘proq chalg‘ishadi. Bu dars va tanaffus vaqtida intizomning buzilishiga olib keladi.

• o‘g‘il bolalarda fazoviy idrok rivojlangan, qizlar esa sensorli idrokga ega, ya'ni eshitish va hid. O‘g‘il bolalarning aqliy rivojlanishi ma'lum bosqichlardan o‘tadi: harakatlarni o‘zlashtirish bosqichida ular o‘quv jarayoniga izlanish momentini kiritishlari kerak va harakat modelini bermasliklari kerak, faqat shu tarzda ular o‘z-o‘zini tutish tamoyilini tushunadilar va eslashadi.

Bunga yechim sifatida quyidagilarni tavsiya bera olamiz:

• qizlar sinfdoshlariga qaraganda o‘qituvchiga ko‘proq e‘tiborli. O‘g‘il bolalar o‘qituvchiga emas, balki boshqa o‘quvchilarga ko‘proq e‘tibor berishadi;

• o‘g‘il bolalarda tajovuzkorlik ko‘proq jismonan namoyon bo‘ladi. Biroq, hamma ham shunday emas. O‘qituvchi sinfdagi sezgir, raqobatbardosh va tajovuzkor o‘g‘il bolalarga e‘tibor qaratishi va bolalar oldida ularning obro‘cini oshirishi kerak;

• o‘g‘il bolalarning o‘qishga bo‘lgan munosabati yetilmagan: ular o‘z mas’uliyatini his qilmaydilar, yomon baholar, o‘qituvchilar va ota-onalardan norozilikdan kam tashvishlanadilar yoki umuman tashvishlanmaydilar;

• Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlarini kichik yoshdagi bolalar kabi tutadilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlash bo‘yicha tavsiyalar:

- yigitlar yangi ma'lumotlarini izlayotganida ularning o‘zi qaror qabul qilishi kerak;

- ma'lumot olishga e‘tibor qaratish;

- siz ularga o‘rganilayotgan obyektga ko‘proq tegishiga ruxsat berishingiz kerak;

- og‘zaki ko‘nikmalarni rivojlantirish - tez-tez aytib berish va ixtiro qilishni taklif qilish;

- eshitish e‘tiborini rivojlantirish;

- ko‘proq harakatga ruxsat bering va buning uchun joy bilan ta’minlang;

- ta’lim va rivojlanishda ota va erkak o‘qituvchining shaxsiyati katta ahamiyatga ega.

Bu esa o‘z navbatida ta’lim samaradorligini oshirishda oila va maktab hamkorligini takomillashtirishni talab etadi.

Qizlar bilan ishlashda:

- ishni boshlashdan oldin, vazifani bajarish algoritmini bering; asta-sekin notanish muammolarga o‘zlarining yechimlarini topishga undash;

- grafiklar, jadvallar va tasvirlangan materiallar yordamida mavhum fazoviy idrok etishni rivojlantirish;

- raqobat, faollik, yetakchilik va notipik muammolarni hal qilish qobiliyatini rag‘batlantirish;

- agar o‘qituvchi ayol bo‘lsa, unda qizlar o‘zlarini u bilan tanishtirishadi; ona
- ayol xatti-harakatlarining namunasi sifatida gavdalanadi;
- o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Ta’lim jarayoniga gender yondashuvini joriy etish texnologiyasi zarur. Ishonchim komilki, agar siz o‘z sinfingizda tadqiqot o‘tkazsangiz, siz gender identifikatsiyasining an’anaviy xususiyatlariga duch kelasiz.

Ta’limda gender sotsializatsiyasi haqida bir narsa aytish kerak. Gender sotsializatsiyasi - bu erkaklar va ayollarning jamiyatdagi o‘rni, mavqei va maqsadi haqidagi madaniy g‘oyalarga muvofiq me’yorlar, xatti-harakatlar va munosabatlarni o‘zlashtirish jarayoni.

Ijtimoiylashtirishning uch bosqichi mavjud:

- a) boshlang‘ich - bolaning oilada ijtimoiylashuvi;
- b) o‘rta - maktabda o‘qish;
- v) kattalarni ijtimoiylashtirish (birinchi ikki bosqichda shaxs to‘liq tayyor bo‘lmagan rollarni qabul qilish bosqichi).

Gender sotsializatsiyasining asosiy agentlariga oila, tengdoshlar guruhi, ta’lim instituti, ommaviy axborot vositalari, ishchi jamoa, interaktiv klublar, masjidlar va boshqalar kiradi.

Ota-onalar bilan gender kompetentsiyasini rivojlantirish ustida ishlash kerak. Ota-onalarning tarbiya va ta’lim jarayonlaridagi ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Jumladan, o‘qituvchilar kengashlari, seminarlar, bolalar va ota-onalar o‘rtasidagi munosabatlar bo‘yicha treninglar, ta’limga gender yondashuviga urg‘u berib, oilada gender rollarini shakllantirishga yordam beradi.

Bu kabi chora tadbirlarni amalga oshirar ekanmiz ta’lim jarayonida albatta ko‘zda tutilgan maqsadimizga erisha olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. "Yenikeev M. I."Psixologicheskiy ensiklopedicheskiy slovar. M., 2010. Slovar-spravochnik / Per. s angl. K. S. Tkachenko. — M.: FAIR-PRYeSS. Mayk Korduell. 2000.
2. Diamond, Jared (1997). Guns, Germs, and Steel Ruth Benedict.
3. Битянова М.Р. Адаптация ребенка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка// Сб. метод. матер. для администр., педагогов и шк. психологов. М., 2004. 123 с.
4. Еремеева В.Д. Мальчики и девочки. Учить по-разному, любить по-разному: Нейропедагогика— учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. Самара, 2010. 160 с.

5. Жданова С.Н. Социально - педагогические аспекты дифференцированного воспитания девочек и мальчиков: Учеб. пособие. Оренбург, 2009. 55 с.

6. Клецина И.С. Психология гендерных отношений: теория и практика. СПб., 2009. 380 с.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY MADANIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER MODELLARIDAN FOYDALANISH

Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning muloqot qobiliyatlarini oshirish uchun gender modellari strategiyalarining kasbiy va madaniy ta'limga integratsiyalashuvini o‘rganadi. Gender muloqotining turli nazariyalari va strategiyalarini o‘rganib, ta'lim muassasalarida genderga oid muloqotning ahamiyatini muhokama qilish haqidagi strategiyalarni oldinga suradi.

Kalit so‘zlar: kasbiy ta'lim, madaniy ta'lim, kelajakdagi o‘qituvchilar, gender modellari, muloqot qobiliyatlari, o‘qituvchilarni tayyorlash, tanqidiy mulohaza, hamkorlikdagi ta'lim, inkyuziv yondashuv

Annotation: this paper explores the integration of gender models strategies into the professional and cultural education of future teachers to enhance their communication skills. By examining various gender communication theories and strategies, this study proposes a framework for incorporating these elements into teacher education programs. The main part discusses the significance of gender-aware communication in educational settings, presents practical strategies for implementing gender models, and outlines their potential impact on teacher-student interactions. The conclusion highlights the importance of addressing gender dynamics in teacher training to foster inclusive and effective communication practices.

Keywords: professional education, cultural education, future teachers, gender models, communication skills, teacher training, critical thinking, collaborative learning, inclusive approach.

Gender erkak yoki ayol bo‘lish bilan bog‘liq ijtimoiy, madaniy va psixologik xususiyatlar va rollarni anglatadi. Gender murakkab va ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, u biologik farqlardan tashqarida ekanligini tushunish muhimdir.

Ta'lim tizimlarida gender o‘quvchilar tajribasi va imkoniyatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tarixiy jihatdan ta'lim tizimlariga gender me'yorlari va stereotiplar ta'sir ko‘rsatgan, bu esa jinslar o‘rtasidagi kirish, ishtirok

etish va natijalarda nomutanosiblikka olib kelishi mumkin. Bu turli yo‘llar bilan namoyon bo‘lishi mumkin, masalan, genderga asoslangan o‘quv dasturlari, maktabdan tashqari mashg‘ulotlarda etakchilik va ishtirok etish uchun teng imkoniyatlarning yo‘qligi, ta’lim muassasalarida genderga asoslangan kamsitish yoki ta’qib qilish.

Ta’limdagi gender tengsizliklarini bartaraf etishga qaratilgan sa’y-harakatlar ko‘pincha gender tengligini ta’minlashga va barcha o‘quvchilar jinsi kimligidan qat’i nazar, rivojlanish uchun teng imkoniyatlarga ega bo‘lgan inklyuziv ta’lim muhitini yaratishga qaratilgan. Bu an’anaviy gender rollariga qarshi kurashuvchi siyosat va amaliyotlarni amalga oshirish, marginallashtirilgan gender guruhlarini qo‘llab-quvvatlash va resurslar bilan ta’minlash hamda maktablarda hurmat va inklyuzivlik madaniyatini rivojlantirishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Kommunikativ ko‘nikmalarning o‘qitishdagi ahamiyatiga umumiy nuqtai.

Muloqot qobiliyatlari samarali o‘qitish uchun asosdir. Mana ularning ahamiyati haqida umumiy ma’lumot:

- yo‘riqnomaning ravshanligi: Aniq muloqot o‘quvchilarning o‘qitilayotgan materialni tushunishini ta’minlaydi, chalkashlikni kamaytiradi va o‘quv natijalarini yaxshilaydi.

- ishtirok etish: Kuchli muloqot qobiliyatiga ega o‘qituvchilar o‘quvchilar e’tiborini o‘ziga jalb qilib, o‘rganishni yanada qiziqarli va interaktiv qiladi.

- aloqalarni o‘rnatish: Samarali muloqot o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida ijobiy munosabatlarni rivojlantiradi, o‘quvchilar savollar berish va yordam so‘rash uchun qulay his qiladigan o‘quv muhitini yaratadi.

Gender modellari va ularning ta’limdagi ahamiyati bilan tanishtirish

Aloqa uslublaridagi gender farqlarini tekshirish.

Muloqot uslublaridagi gender farqlarini o‘rganish, odamlarning o‘zini qanday ifodalashidagi turli nuanslarni aniqlashi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erkaklar va ayollar sotsializatsiya, madaniy me’yorlar va biologik omillar ta’sirida o‘zlarining muloqot usullarida alohida naqshlarni namoyon etishlari mumkin.

Misol uchun, ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollar ko‘proq hamkorlik va sheriklik tilidan foydalanishadi, erkaklar esa ko‘proq qat’iy va raqobatbardosh muloqot strategiyalarini qo‘llashlari mumkin. Biroq, bu naqshlar universal emasligini va vaqt o‘tishi bilan kontekst, individual farqlar va ijtimoiy o‘zgarishlarga qarab o‘zgarishi mumkinligini tan olish kerak. Bundan tashqari, faqat jinsga e’tibor qaratish har bir jinsdagi muloqot uslublarining xilma-xilligini va irq, etnik kelib chiqishi va jinsiy orientatsiya kabi boshqa kesishuvchi identifikatsiyalarning muloqot xatti-harakatlariga ta’sirini e’tiborsiz qoldirishi mumkin.

1. Ijtimoiy normalar va stereotiplarning muloqot xatti-harakatlariga ta'sirini muhokama qilish.

Ijtimoiy me'yorlar va stereotiplar odamlarning qanday muloqot qilishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Misol uchun, gender rollari haqidagi stereotiplar suhbatda kimdir o'zini qanchalik ishonchli his qilishiga ta'sir qilishi mumkin. Xuddi shunday, irq yoki etnik kelib chiqishi bo'yicha ijtimoiy normalar odamlarning bir-birlarining muloqot uslublarini qanday qabul qilishlari va ularga munosabat bildirishlarini shakllantirishi mumkin. Ushbu ta'sirlar kontekstga qarab samarali muloqotni osonlashtirishi yoki to'sqinlik qilishi mumkin.

O'qituvchilar ta'limiga gender modellarini kiritish

1. O'qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga gender nuqtai nazaridan munosabatni integratsiyalash strategiyalari.

O'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga gender munosabatini integratsiyalash bir nechta strategiyalarni o'z ichiga oladi:

1. O'quv dasturlarini integratsiyalash: Mavjud kurs ishlariga gender tushunchasi mavzularini kiritish, o'qituvchilar genderning murakkabliklarini va uning ta'limga ta'sirini tushunishlarini ta'minlash.

2. Kasbiy rivojlanish: Genderga bog'liq bo'lgan o'qitish usullari, muloqot strategiyalari va sinfni boshqarish usullariga qaratilgan seminarlar va seminarlarni taklif qiling.

3. Rol o'ynash mashqlari: stajyor o'qituvchilarni sinfda gender tarafkashlik, kamsitish va inklyuzivlik bilan bog'liq muammolarni ko'rsatadigan rol o'ynash stsenariylariga jalb qiling.

4. Tanqidiy mulohaza: tinglovchilarni jinsga nisbatan o'zlarining noto'g'ri qarashlari va taxminlari haqida tanqidiy fikr yuritishga undash, o'z-o'zini anglash va turli nuqtai nazarlarga nisbatan empatiyani rivojlantirish.

5. Inklyuziv til bo'yicha ko'rsatmalar: Og'zaki va yozma muloqotda stereotiplardan qochadigan va gender tengligini targ'ib qiluvchi inklyuziv tildan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar bering.

6. Turli nuqtai nazarlarni o'z ichiga olish: o'quv dasturlarida qo'llaniladigan o'quv materiallari va misollar turli gender o'ziga xosliklari va tajribalarini ifodalashini ta'minlash.

7. Hamkorlikdagi ta'lim: tinglovchilar ta'limda gender tengligini ta'minlash strategiyalarini ochiq muhokama qilishlari va almashishlari mumkin bo'lgan hamkorlikdagi o'quv muhitini rivojlantirish.

8. Gender ekspertlari bilan hamkorlik: gender masalalari bo'yicha mutaxassislar yoki tashkilotlar bilan o'qituvchilarni tayyorlash dasturlariga

genderdan xabardor muloqotni integratsiya qilish uchun ekspertiza va resurslar bilan ta'minlash uchun hamkorlik qiling.

Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari o‘qituvchilarni gender kimligidan qat’i nazar, barcha talabalar uchun inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratish uchun yaxshiroq jihozlashi mumkin.

Empatiya va turli nuqtai nazarlarni tushunishni rivojlantirish uchun rol o‘ynash mashqlari va amaliy tadqiqotlar.

Rol o‘ynash mashqlari va amaliy tadqiqotlar empatiyani rivojlantirish va turli nuqtai nazarlarni tushunishning ajoyib usullaridir. Mana bir nechta fikrlar:

1. Rol o‘ynash stsenariylari: Ishtirokchilar turli rollarni o‘z zimmalariga oladigan stsenariylarni yarating, masalan, mijozlarga xizmat ko‘rsatish vakili, hafsalasi pir bo‘lgan mijoz va o‘zaro munosabatlarni nazorat qiluvchi menejer. Bu ishtirokchilarga vaziyatda turli manfaatdor tomonlarning istiqbollarini tushunishga yordam beradi.

2. Tarixiy misollar: Tarixiy voqealarni turli nuqtai nazardan o‘rganing. Misol uchun, ishtirokchilar muhim tarixiy lahzalarda, masalan, Fuqarolik huquqlari harakati yoki Hindistonning bo‘linishi paytida turli xil madaniy kelib chiqishi bo‘lgan shaxslar sifatida rol o‘ynashi mumkin edi.

3. Zamonaviy misollar: Ish joyidagi mojarolar yoki jamoat muammolari kabi madaniy farqlarni o‘z ichiga olgan real hayot stsenariylarini taqdim eting. Ishtirokchilar vaziyatni turli nuqtai nazardan tahlil qilishlari va muammolarni qanday hal qilishlarini muhokama qilishlari mumkin.

4. Madaniyatlararo muloqot mashqlari: Ishtirokchilar muloqot uslublari, me’yorlari va qadriyatlaridagi madaniy tafovutlar bo‘yicha harakat qilishlari kerak bo‘lgan stsenariylarni ishlab chiqish. Bu kasbiy yoki ijtimoiy muhitda turli madaniyatlarga mansub shaxslar o‘rtasidagi rolli o‘zaro munosabatlarni o‘z ichiga olishi mumkin.

5. Hikoya mashg‘ulotlari: Ishtirokchilarni madaniy kelib chiqishi yoki o‘ziga xosligini ta’kidlaydigan shaxsiy hikoyalari yoki tajribalarini baham ko‘rishga undash. Bu boshqalarga dunyoni ularning ko‘zlari bilan ko‘rishga imkon berish orqali hamdardlikni rivojlantirishga yordam beradi.

6. Mulohaza yuritish va mulohaza yuritish: Har bir mashq yoki amaliy tadqiqotdan so‘ng, ishtirokchilar o‘z tajribalari haqida fikr yuritishlari, o‘rganganlarini muhokama qilishlari va yangi tushunchalarini real hayotda qo‘llash yo‘llarini aniqlashlari mumkin bo‘lgan brifing sessiyasiga yordam bering.

Ushbu tadbirlar guruhingizning aniq maqsadlari va ehtiyojlariga moslashtirilishi mumkin, xoh u ish joyidagi xilma-xillik bo‘yicha trening sessiyasi, jamoat seminari yoki ta’lim dasturi.

O‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro munosabatlarini kuchaytirish.

Sinfni boshqarish va talabalarning faolligini yaxshilash uchun gender modellarini qo‘llash.

Sinfni boshqarish va talabalarni jalb qilishda gender modellarini qo‘llash o‘quvchilarning jinsi identifikatorlariga asoslangan turli xil ehtiyojlari va afzalliklarini tushunish va hal qilishni o‘z ichiga oladi. Bu turli xil ta’lim uslublariga mos keladigan dars rejalari va tadbirlarini ishlab chiqish, barcha o‘quvchilarning ishtirokini rag‘batlantiradigan inklyuziv muhit yaratish va gender stereotiplarini kuchaytirishi mumkin bo‘lgan til va xatti-harakatlarga e’tibor berishni o‘z ichiga olishi mumkin. Bundan tashqari, o‘qituvchilarning genderga sezgir amaliyotlar bo‘yicha kasbiy rivojlanishini ta’minlash sinf dinamikasini va talabalarning faolligini yanada oshirishi mumkin.

Noto‘g‘ri fikrlarni bartaraf etish va inklyuziv muloqot amaliyotini rivojlantirish.

Noto‘g‘ri fikrlarni hal qilish bizning oldindan o‘ylangan tushunchalarimiz va stereotiplarimizni tan olish va ularga qarshi chiqishni o‘z ichiga oladi. Inklyuziv muloqot amaliyotini rivojlantirish har bir kishi, ularning kelib chiqishi yoki kimligidan qat’i nazar, o‘zini hurmat va qadrlı his qiladigan muhitni yaratishni anglatadi. Bu faol tinglashni, inklyuziv tildan foydalanishni va ovozlari va nuqtai nazarlarning xilma-xilligini targ‘ib qilishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Natijalar va muammolar.

O‘qituvchilar ta’limida gender modellarini joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni ko‘rib chiqish.

O‘qituvchilar ta’limida gender modellarini joriy etish an’anaviy o‘qitish usullaridan o‘zgarishlarga qarshilik ko‘rsatish, stereotiplarni kuchaytirmasdan inklyuzivlikni ta’minlash va madaniy sezgirliklarni boshqarish kabi muammolarga duch kelishi mumkin. Bundan tashqari, o‘qituvchilarni o‘qitish amaliyotiga gender nuqtai nazarini samarali kiritish uchun etarli tayyorgarlik va resurslar bilan ta’minlashda qiyinchiliklar bo‘lishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish o‘quv dasturlarini qayta ishlab chiqish, professor-o‘qituvchilarni tayyorlash va genderni qamrab oluvchi ta’lim muhitini rivojlantirish uchun doimiy yordamni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Pedagoglar va talabalar uchun uzoq muddatli imtiyozlarni muhokama qilish.

O‘qituvchilar uchun uzoq muddatli imtiyozlar kasbiy o‘sishni, ishdan qoniqishni oshirishni va talabalar hayotiga doimiy ta’sir ko‘rsatish imkoniyatini o‘z

ichiga oladi. Talabalar uchun uzoq muddatli imtiyozlar takomillashtirilgan akademik natijalar, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va kelajakdagi ishlarga yaxshiroq tayyorgarlikni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, sifatli ta’lim orqali mustahkamlangan o‘qituvchi va talaba munosabatlari o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va muvaffaqiyatiga doimiy ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xulosa. Ushbu maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini oshirish uchun gender modellari strategiyalarini kasbiy va madaniy ta’limga qo‘shishni targ‘ib qiladi. Ta’lim muassasalarida gender dinamikasini tan olish va hal qilish orqali o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari samarali ta’lim va ta’lim natijalarini olg‘a suradigan inklyuziv muloqot amaliyotlarini rivojlantirishi mumkin. Ushbu maqolada gender modellarini amalga oshirishning amaliy strategiyalarini taqdim etish va ularning o‘qituvchi va talaba o‘zaro munosabatlariga potentsial ta’sirini belgilaydi. Xulosa qilib shuni ta’kidlash lozimki, inklyuziv va samarali muloqot amaliyotini qo‘llab-quvvatlash uchun o‘qituvchilarni tayyorlashda gender dinamikasiga e’tibor qaratish muhimligini ta’kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Tannen, D. (1990). You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation.
2. Johnson, A. G. (2007). Privilege, Power, and Difference.
3. Sadker, M., & Sadker, D. (1994). Failing at Fairness: How America's Schools Cheat Girls.
4. Martin, J. N., & Nakayama, T. K. (2010). Intercultural Communication in Contexts.
5. Grant, A. M., & Gino, F. (2010). A Little Thanks Goes a Long Way: Explaining Why Gratitude Expressions Motivate Prosocial Behavior.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA PROGNOZLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Bekmuratov Arziwbay Kojamuratovich
Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti
Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda prognozlash kompetensiyasini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, usullari va vositalari haqida fikr yuritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, kompetensiya, prognozlash, qobiliyat, malaka, kasb-hunar, gender.

Hozirgi paytda puxta o‘ylangan, ilmiy asoslangan davlat siyosati vositasida mamlakatimiz fuqarolarining tabiiy qobiliyati, bilimi, malakasi, kasb-hunarga layoqati va sayharakatlaridan oqilona foydalanish uchun qulay zamin yaratish, shuningdek, mustaqil O‘zbekistonning ravnaq topishida ularning ehtiyojlari, ijtimoiy manfaatlari, hayotiy istiqbollarini belgilab olish va ro‘yobga chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Akmeologiyadagi asosiy iboralardan biri «akmeologik moyillik» iborasi bolib, ushbu tushuncha shaxsning intiluvchanlik xossasini anglatadi. Akmeshaxs akmeologiyaning asosiy predmeti bolib, uning mazmun-mohiyati insonning har bir kasb-hunarni ilm-bilim orqali chuqur egallashi, uning jamiyat rivoji, millat ravnaqi, turmush farovonligi hamda ijtimoiy taraqqiyotning iqtisodiy, siyosiy, manaviy-huquqiy jihatlariga ijobiy tasirini kuchaytirishga xizmat qilishini chuqur anglashi, oz ijodiy faoliyatini, kasb-hunar sohasidagi burch va masuliyatini ado etishga sarflash maqsadida mukammallik va kamolotga erishishi jihatlarini fanlar bilan uygunlikda organishdan iborat.

Akmeologiyaning ilmiy muomalaga kirib kelishiga asos solgan psixolog B.G.Ananov, «Insonning ruhiy bilish rivoji markazida dastlabki va songgi ontogenez, «chetroqda» esa insonning koproq ijodiyroq, samaraliroq ijtimoiy-faol hayot fazasi bolishi mumkin», deydi. Albatta, bu jarayonlarning barchasi, shaxsning individual-ruhiy rivoji haqidagi yagona ilmiy-nazariy goyaning maxsus fundamental ishlab chiqarilgan, osmirlik va etuklikning yosh psixologiyasi qismisiz mavjud bo‘la olmaydi, degan nazariyalar ham yo‘q emas.

Demak, akmeologiyaning mazmun-mohiyati insonning har bir kasb-hunarni bilim orqali chuqur egallashi, uning jamiyat rivoji, millat ravnaqi, turmush farovonligi hamda ijtimoiy taraqqiyotning iqtisodiy, siyosiy, manaviy-huquqiy jihatlariga ijobiy tasirini kuchaytirishga xizmat qilishini chuqur anglashi, oz ijodiy faoliyatini, kasb-hunar sohasidagi burch va masuliyatini ado etishga sarflash maqsadida mukammallik va kamolotga erishishni organishdan iborat», deydi. Bizningcha esa, akmeologiya tabiiy, umumjamo'a va insoniy qoidalar asosida nafaqat kasbiy mahoratning yuksak muvaffaqiyatga erishishi, balki insonning etuklik bosqichida ham ruhan, ham ijtimoiy rivojlanish qonunlari va mexanizmlari, ijtimoiy, ruhiy yuksaklikka erishish darajalari fenomenologiyasini o‘rganish haqidagi fandır. [1,22]

Bo‘lajak o‘qituvchilarda professional mentalitet shaxsning ijtimoiy, huquqiy, siyosiy, tarixiy va kasbiy kenglikdagi qadriyatga oid yonalishi va kasbiy jihatdan o‘z-o‘zini anglash tizimini ifodalovchi kasbiy tafakkurning tarkibiy qismini shakllantirish zarur. O‘z-o‘zini kasbiy jihatdan anglash uni tashkil etuvchi

akmeologik, konseptual, texnologik, refleksiv, kommunikativ, axborotga oid darajalar bilan ifodalanadi.

Insonning individ, shaxs va ijodiy faoliyat subekti sifatidagi akme darajasiga chiqishi kopincha bir-biriga mos kelmaydi, yoki faqatgina nisbiy muvofiqlik haqida gapirish mumkin. Akmeologiya inson oz rivojlanishida bosib otadigan muhim palla etuklik pillapoyasini har tomonlama yoritib beradi.

Psixologik-akmeologik jihat mohiyati inson omilining davlat xizmatining qonuniy-meyoriy tizimidagi rolini organishdan iborat. Aynan akmeologiya oz etiborini kasbiy mahorat va ijodiy mohirlikning davlat xizmati tizimida inson omilining asosiy jihatlari sifatida o‘rganilishi va rivojlanishiga qaratadi.

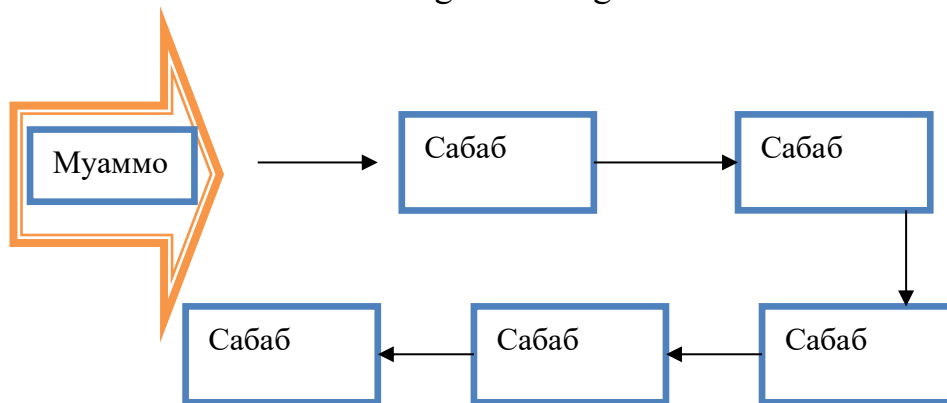
Akmeologiyadagi kompleks yondashuv nafaqat inson haqidagi fanlar, bilimlarning birligini, balki uning ontologik jihatdan turlicha bolgan xislatlari aloqalarining birligi va usullarini aniqlashga yo‘naltirilgan

Kompleks yondashuvning psixologiyadagi o‘ziga xosligini ochib berar ekan, B.F.Lomov, uni rivojlantirish tamoyili kompleks ravishda organishni talab etuvchi fundamental muhim muammolarni aniqlash bilan bog‘liq.

Akmeologiyada kompleks yondashuvning o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, u insonni organishdagi umumiylik va haqiqiy amaliy takomillashtirilishida yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi.[2,34]

Pedagogning akmeologik kompetentligini tuzilmasini «Nima uchun?» texnikasida tayyorlash zapyp, by:

«Nima uchun?» texnikasining sxemadagi ko‘rinishi

«Nima uchun?» texnikasi sxemasini tuzish qoidalari

1. Mulohazalarning sxematik ko‘rinishi qanday bo‘lishini o‘zingiz hal etasiz.
2. Har bir strelka fikr yo‘nalishini ko‘rsatishi lozim.

Demak, har qanday pedagog akmeologik yondashuv asosida prognozlash kompetentsiyasini rivojlantirish printsiplari qo‘yidagilardan iborat:

Faoliyat subekti prinsipi. Shaxs prinsipining aniq mohiyati va mazmuni akmeologiya uchun uning psixologiyada tushunilishi bilan qiyoslagan holda ochib beriladi.

Hayot faoliyati prinsipi. Hayot faoliyati prinipi akmeologiya uchun ham tarixiy, ham nazariy, ham mantiqiy jihatdan muayyan va asosiy jihat hisoblanadi. P.A.Florenskiy va N.A.Ribnikovlar tomonidan shakllantirilgan va B.G.Ananov tomonidan yanada mazmunan boyitilgan akme tushunchasi shaxsning hayot yoli bilan, uning hayot cho‘qillari bilan bog‘langan.

Yashirin va faol prinsipi. Akmeologik muammolar sirasiga S.L.Rubinshteyn va uning maktabi asarlarida rivojlantirilgan yashirin va faol, implitsit va eksplitsit prinsipini kiritish mumkin.

Modellashtirish prinsipi. Modellashtirish prinsipi otgan asrning ortalarida ijtimoiy, ishlab chiqarish va boshqa tizimlar sohalarida ishlab chiqildi va ularning har birida aniqlashtirildi va tasniflandi.

Determinizm prinsipi. Subektga oid paradigmaning hukmronligiga, subekt toifasi rolining tan olinishiga, asr boshida fizikada tanqidiy ravishda engib o‘tilgan, biroq, psixologiyada hukmronlik qilishda davom etib kelayotgan determinizm prinsipining mexanik chiziqli tushunilishini engib o‘tish kabi murakkab jarayon sabab bo‘lgan.

Rivojlanish prinsipi. Rivojlanish prinsipining turli tariflarida ayrim holatlarda uygunlashish asosi, boshqalarida esa insonning hayot yo‘lida rivojlanishning ayrim bosqichlarining ziddiyatlari va avvaldan yozib qoyilgan taqdir, yoshga bog‘liq bo‘lgan inqirozlar qonuniyatlari ustun bo‘lgan

O‘qituvchilarda prognozlash kompetentsiyasini rivojlantirish mexanizmlariga akmeologik yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular:

Majmuaviy yondashuv. XX asrda majmuaviy yondashuvning rivojlanishi polideterminatsiyalangan, murakkab tizimlashtirilgan obektlar va mavjudlik sohasining mavjudligi bilan bog‘liq bo‘lib qoldi.

Subektga oid yondashuv. Agar akmeologiyadagi kompleksning asosi avval aytib o‘tilganidek, shaxs bolsa, akmeologik tizimning tizim hosil qiluvchi omili (B.F.Lomov tarifiga kora) subekt, yani subekt sifatida namoyon bo‘luvchi shaxs hisoblanadi.

Psixoijtimoiy yondashuv mamlakatimiz fani uchun, garchi u chet el asarlarida ancha yildan buyon o‘rganib kelinayotgan bo‘lsa-da, etarli darajadagi yangi metodologik tabiatga ega. [3,87]

Akmeologiya rivojlanishining to‘rtta asosiy bosqichi mavjud. Birinchisi yashirin, ilmiy bilimlarda insoniyatning yangi sohasini tanlash uchun tarixiy, madaniy, ijtimoiy, falsafiy, ilmiy, amaliy, pedagogik zaruriyatlar shakllanganda.

Ikkinchi bosqich nominal bo‘lib, unda ushbu turdagi bilimlarga bolgan ijtimoiy ehtiyoj aniqlandi va N.Ribnikov tomonidan 1928 yilda akmeologiya maxsus atamasi kiritilishi bilan ko‘rsatildi. Uchinchi bosqich - inkubatsiya, uning boshlanishi N.Kuzminaning insoniyat fanining yangi sohasi sifatida akmeologik muammolar bo‘yicha tadqiqot turkumiga ehtiyoj haqida kontseptual g‘oyasi paydo bo‘lishidan boshlanadi. To‘rtinchi - institutsional bosqich bo‘lib, u bir qator ijtimoiy tuzilmalarni yaratish bilan bog‘liq: akmeologiya bo‘limi, universitetlardagi laboratoriyalar va h.k. Xulosa qilib aytganda, kelajakdagi mutaxassislarni tayyorlashning akmeologik asoslari bu jarayonni akmeologik usullar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqishni o‘z ichiga oladi. Akmeologiya uslubiy jihatdan fundamental va amaliy xarakterga ega bo‘lgan murakkab fan sifatida ta’riflanadi. Uning fundamentalligi voqelikning boshqa fanlarda hisobga olinmagan qonuniyatlarini tan olish orqali oydinlashadi. Akmeologiyaning amaliy tabiati amaliyotga yo‘naltirilgan akmeologik texnologiyalarda namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Деркач А.А. Педагогическая акмеология учебное пособие РАГС, 2002.
2. Деркач А.А ”Акмеология” РАГС, 2003.
3. Анисимов О.С.: – Педагогическая акмеология общая и правленческая Минск: Технопринт УП, 2002.

O‘QITUVCHI GENDER TOLERANTLIGINING TURLARI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI

Joldasbaeva Arzigul Muratbaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘qituvchi gender tolerantligining mazmun-mohiyati, namoyon bo‘lish shakllari, bo‘lajak o‘qituvchilarda gender tolerantlikni shakllantirish yo‘llari haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: gender tolerantlik, o‘qituvchi, o‘quvchi, anglangan gender intolerantlik, yashirin tarzda intolerantlik, passiv xarakterdagi gender tolerantlik, anglangan gender tolerantlik, faol tarzda gender tolerantlik.

Tolerantlik tushunchasi aksariyat fanlarning tadqiqot obyekti hisoblanadi. Biroq pedagogning tolerantligi alohida ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilarda gender yondashuv asosida tolerant dunyoqarashni shakllantirish ta’lim tizimini o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirish nuqtai nazaridan alohida dolzarblik kasb etadi.

Ilmiy pedagogik jamoatchilik uchun o‘qituvchining tolerantligi masalasi o‘z yechimini kutayotgan muammo hisoblanadi. Gender tolerantlik o‘z yechimini kutayotgan murakkab hodisalardan biridir. Bu muammo shaxslararo munosabatlar sohasiga tegishlidir. U o‘qituvchi hamda o‘quvchi shaxsining muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta’minlaydi. O‘qituvchilar kundalik faoliyati jarayonida o‘quvchilar bilan munosabatlarda yangi muammolar, an’analarga duch kelyaptilar. Ularni bartaraf etish yo‘llarini izlab topish uchun esa ayol hamda erkak o‘qituvchilarga o‘ziga xos tarzda tolerantlik zarur. Chunki o‘quvchilarning xulq-atvorida globallashtirish hamda ommaviy madaniyat ta’sirida ko‘plab o‘zgarishlarning vujudga kelayotganligi kuzatilmoqda. Bazi bir o‘qituvchilar o‘quvchilarni tez tushunib ularni qanday bo‘lsa shundayligicha qabul qiladilar. Boshqalari esa o‘quvchilar bilan bo‘ladigan munosabatlarga asta-sekin kirishadilar. Yana bir guruh pedagoglar kundalik muomala munosabat jarayonida o‘quvchilar bilan to‘qnashib, muammolarga duch keladilar. Erkak va ayollar orasidagi munosabatlardagi o‘zgarishlar, gender rollar transformatsiyasi shaxslararo munosabatlarda keskinlikni vujudga keltiradi.

Natijada, erkaklar, ayollar, o‘gil va qiz bolalar orasida shaxslararo munosabatlarning yangi shakllari vujudga kelmoqda. Boshqa bir tomondan, o‘gil va qiz bolalar o‘z yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda talab qilingan darajadagi zarur bilimlarga ega emaslar. Ular zamonaviy etno-muammolarning mazmun-mohiyatini yetarlicha tushunib yetmayaptilar.

An’analari, urf-odatlar bilan bog‘liq tadbirlarda umumiy madaniyat va psixologik tayyorgarlikka ega bo‘lmaganliklari tufayli ishtirok eta olmaydilar. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida gender yondashuv asosida shakllantiriladigan tolerantlikning o‘ziga xos jihatlari aniqlash zaruriyati kuchaymoqda. Buning uchun OTMlarda gender tolerantlik tushunchasini har tomonlama tahlil qilish, Umumiy o‘rta ta’lim maktablarda tolerantlikning asosiy xususiyatlarini xulq-atvor me’yorlari tizimi sifatida yondashgan holda o‘rganish, umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘qituvchilarining individual sifatleri yig‘indisi sifatida qarash lozim.

Gender tabaqalanishni hisobga olgan holda o‘quv jarayonini tashkil etish zamonaviy pedagogikaning yetakchi masalalaridan biri. Bo‘lajak o‘qituvchilarda gender mansublikni shakllantirish murakkab pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Bu muammoning yechimi shaxsning individual rivojlanishi doirasida amalga oshiriladi. Mazkur muammoning yechimi ko‘plab tashqi hamda ichki omillar bilan bog‘liq. Gender shakllanishning har bir yangi bosqichi shaxsda bir qator mustaqillik jihatlari vujudga kelishi bilan bog‘liq. Ayol o‘qituvchilarda empatiya darajasining yuqoriligi, erkaklarda esa bir qadar pastligini psixologlar

(Мехрабиена Н. Эпштейна) ta’kidlaganlar. Aksariyat o‘qituvchilarda empatiyaning o‘rtacha darajasi kuzatiladi.

O‘qituvchilarda gender tolerantlikning bir qancha shakllari kuzatiladi.

- anglangan gender intolerantlik. Bunday o‘qituvchilar o‘quvchilardagi gender farqlarga toqatsiz munosabatda bo‘ladilar. Bunday o‘qituvchilar ijtimoiy-madaniy sabablar va o‘z tajribasiga tayangan holda boshqa jinsga mansub o‘quvchilarga nisbatan muayyan e’tiqod va ustunlik bilan yondashadilar. Masalan, ba’zi bir o‘qituvchilar qizlarni qo‘llab-quvvatlasalar, boshqalari esa o‘g‘il bolalarga nisbatan o‘ziga xos tarzda ijobiy munosabatda bo‘ladilar.

- yashirin tarzidagi intolerantlik. Bunday o‘qituvchilarda gender toqatsizlik yashirin bo‘ladi, ular o‘z munosabatlarini yaqqol namoyon etmaydilar. Biroq ularning o‘g‘il yoki qiz bollalar haqidagi fikrlari, munosabatlari, hatti-harakatlarida namoyon bo‘ladi. Bu esa u yoki bu jinsga mansub o‘quvchilarga nisbatan ijtimoiy-pedagogik bosimning kuchayishiga sabab bo‘ladi.

- passiv xarakterdagi gender tolerantlik. Bunday o‘qituvchilar o‘quvchilar orasidagi gender tenglikni tan olishlarini yaqqol namoyon etmaydilar, biroq muayyan jinsga mansub o‘quvchilarni zarur vaziyatlarda qo‘llab-quvvatlamaydilar ham. Bu o‘qituvchining gender muammosi bilan bog‘liq nazariyalar, ilmiy yondashuvlardan yetarlicha xabardor emasligi bilan izohlanadi.

- anglangan gender tolerantlik. Mazkur ko‘nikma o‘quvchilar orasidagi gender kenglik va inklyuziyaga nisbatan munosabatda bo‘lish bilan ifodalandi. Bunday o‘qituvchilar stereotiplarni bartaraf etish, o‘quvchilar orasidagi gender tenglikni tan olish va ularning huquqlarini himoya qilish ko‘nikmalarining namoyon bo‘lishini ta’minlaydi.

- faol tarzidagi gender tolerantlik. Bunday o‘qituvchilar nafaqat o‘quvchilar orasidagi gender tenglikni mohiyatini anglab yetadilar, balki, ularning tashabbuskorligi, faoliyatidagi o‘ziga xoslikni qo‘llab-quvvatlaydilar. Ularning yutuqlaridan quvonib faollik ko‘rsatishga undaydilar. Mazkur o‘qituvchilar o‘z pedagogik faoliyatlarini gender haqiqatni himoya qilishga bag‘ishlaydilar.

O‘qituvchilar har doim o‘quvchilar, ota-onalar va pedagogik jamoa bilan o‘zaro munosabatda tolerant bo‘lishlari nihoyatda zarur. Birinchi navbatda, o‘z o‘quvchilari bilan to‘laqonli, teng huquqli dialog o‘rnata olishlari muhim hisoblanadi. Shundagina, tolerantlik o‘qituvchining muhim kasbiy sifati hamda kasbiy kompetentligi va ijtimoiylashganligining ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бендас Т.В. Гендерная психология /Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2005. – 431 с.

2. Гаспарян Ю.А. Институт семьи: Проблемы обновления, развития /Ю.А. Гаспарян. - СПб.: Наука, 2007. – 344 с.
3. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины /Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2012. – 322 с.
4. Вариации на тему Гендера: Материалы III межвузовской конференции молодых исследователей «Гендерные отношения в современном российском обществе» /Отв . ред. Т.А.Мелешко, М .В. Рабжаева. - СПб. : Алтейя, 2004.
5. Берн Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения / Шон Берн – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация. Учебное пособие/И.С. Клецина. – М.: Эксмо, 2011. – 258с.
7. Словарь гендерных терминов./Под ред. А. А. Денисовой. -М.: ВЛАДОС, 2012. – 308 с.
8. Ким Л. Влияние социальных факторов на понимание гендерных ролей /Л. Клим. - Будапешт, Ташкент, 2012. – 285 с.

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QAHRAMONLARGA OID GENDER MODELLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Masharipova Nasiba Ro‘zmatovna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
doktoranti

Annotasiya: ushbu maqolada o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, milliy qahramonlar faoliyatidagi tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalar tahlili, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda gender modellarning ta’siri haqida fikrlar bayon etilgan. Shu bilan bir qatorda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlarning gender modellari ko‘rsatadigan ta’limiy-tarbiyaviy, ahloqiy ta’sirning ahamiyati tahlil qilingan.

Tayanch so‘zlar: tanqidiy fikrlash, o‘quvchilar, ta’lim-tarbiya, gender munosabatlar, milliy qahramonlar, milliy qahramonlarning gender modellari, gender o‘ziga xoslik, munosabat bildirish.

O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish ular uchun muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga shaxslararo munosabatlarni o‘rnatishda, jamiyat hayotida, tengdoshlari jamoasida faol bo‘lishga va o‘z pozitsiyasini egallashiga komaklashadi. Shuning tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga o‘zi egallagan bilim, axborot va g‘oyalarini ko‘pchilikka ma’lum qila olish,

tarkiban murakkab bo‘lgan masalalarni tushunish, asosli va maqbul qarorlar qabul qilish, o‘z nuqtai nazarini bildirishning amaliy jarayonidir.

Tanqidiy fikrlash jarayonida o‘quvchilar intellektual imkoniyatlarini yangi bosqichga ko‘tarish bilan bir qatorda, o‘zlarida mavjud bilim, tushuncha, axborotlarni yangi ma’lumotlar bilan sintezlashga, umumlashtirishga muvaffaq bo‘ladilar. Bunda o‘quvchilarda refleksiylash, imitatsiyalash, o‘z immanentligi va nuqtai nazarini ifodalash, jamoa bilan muloqotga kirishish, diskussiyani amalga oshirish jarayonlari faollashadi.

O‘quvchilar o‘zini va boshqalarning faoliyatini, hatti-harakatlarini tanqidiy fikrlash asosida tahlil qilaolishlarida o‘zbek xalqi qahramonlari faoliyatini o‘rganish, ulardan ibrat olishga yo‘naltirish muhim ta’limiy vositalardan hisoblanadi. Ajdodlarimiz merosida pand-nasihat, yoshlarga murojaat alohida o‘rin egallagan. Shu maqsadda ular nasihat janridagi she’rlar, pandnomalar, murojaatnomalar yozganlar. Xalq dostonlarida esa xalqning o‘zligini anglagan, o‘z pozitsiyasiga ega, tanqidiy fikrlaydigan ideal shaxs haqidagi orzu-niyatlari o‘z ifodasini topgan. Shuni ta’kidlab aytish lozimki, Go‘ro‘g‘li, Alpomish, Avazxon, Oshiq G‘arib va Shoxsanam, Vomiq va Uzro, Farhod va Shirin kabi doston qahramonlari, shuningdek To‘maris, Shiroq, Najmiddin Kubro, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Pahlavon Mahmud, Amir Temur, Bibixonim, Gavharshodbegi, Zaxiriddin Muhammad Bobur, Zulfiyaxonim kabi milliy qahramonlarimiz faoliyati timsolida o‘quvchilarda o‘z nuqtai nazarlarini shakllantirish, o‘z qarashlarini va munosabatini bildirish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning alohida pedagogik imkoniyatlari mavjud. Milliy xalq qahramonlari yosh avlod uchun eng ulug‘ qadriyat va ibrat maktabi bo‘la oladi.

Milliy qahramonlar faoliyati vositasida uzluksiz ta’lim sub’yektlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ta’lim oluvchilarga tanlangan obrazlarning qahramonliklari, insonparvarligi, bunyodkorligi, ilmga intilishi kabi fazilatlarini turli afsona va rivoyatlar, hikmatlar shaklidaturli metod va texnologiyalarni qo‘llagan holda taqdim etilishi maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda shaxslararo gender munosabatlarni amalga oshirishning o‘zi xos ahamiyati mavjud. Gender masalasi pedagogikaning tadqiq etilishi muhim bo‘lgan muammolardan biri bo‘lib, ta’limni har bir yo‘nalishida gender munosabatlar, gender fikrlash, gender g‘oyalar talqini turlicha nomoyon bo‘ladi. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash jarayonini shakllantirishda milliy qahramonblarga oid gender modellar keng pedagogik imkoniyatlarga ega.

Jamiyatdagi har qanday munosabat, ayniqsa gender modellar ta’lim jarayonida ahamiyatli hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda o‘quvchilarda tanqidiy

fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlarning gender modellari ta’limiy-tarbiyaviy, ahloqiy ta’sir ko’rsatadi. Biz quyidagi jadvalda gender modellar, ularning tanqidiy fikrlashga oid g’oyalari va qarashlari hamda bunday pedagogik vositalarning o‘quvchilar tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda qo‘llash shakllari izohlangan.

Milliy qahramonlarga oid gender modellar va ularning tanqidiy fikrlashga oid g’oyalari

Gender modellar va ularning ta’limiy ahamiyati	Tanqidiy fikrlash jarayoni mazmuni	O‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga yo‘naltirish vositalari
Najmiddin Kubro – Kubroviya tariqatining asoschisi va juvonmardlik g‘oyasi targ‘ibotchisi. Butun dunyodan kelgan ko‘plab shogirdlarga ta’lim bergan va tasavvuf ilmini dunyoga tarqatgan. Mo‘g‘ullar istilosi davrida Vatani himoyasi uchun qattiq kurashib shahid bo‘lgan milliy qahramon.	Najmiddin Kubroning tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalari: ojiz va miskinlarga yordam berish; shariat va tariqat asosida halol va pok yashash; ilm olish uchun sidqi dildan harakat qilish; va’daga vafo qilish; Vatanga sodiq bo‘lish va uni jondan kechib bo‘lsa ham himoya qilish. Ayyollar va bolalarni himoya qilish;	Najmiddin Kubro faoliyatini yoritib beruvchi tarixiy manbalar, rivoyatlar, asarlar. “Vatan bayrog‘ini ko‘targan pir qo‘llari” audio matni.
Jaloliddin Manguberdi – Mo‘g‘illar bosqiniga qarshi kurashgan jasur Xorazmshoh. 10 yil maboynida Vatani ozodligi uchun tinimsiz jasorat va matonat bilan kurashgan milliy qahramon!	Jaloliddin Manguberding tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalari: Vatan himoyasida sodiq turish; Birdamlik; Mardlik va jasorat; Vaziyatga munosib qaror qabul qilish; Ishonch va do‘stlik;	Jaloliddin Manguberdi faoliyatini yoritib beruvchi tarixiy manbalar, rivoyatlar, asarlar, qo‘shiqlar, filmlar, kliplar. “Mening ham shunday jasoratli o‘g‘lim bo‘lsaydi!” Jaloliddin Manguberdiga Chingizxon

	Sabr va matonatli bo‘lish; Ayyollarga ham harbiy ta‘lim berish hamda hokimiyatda tan olish!	tomonidan aytilgan matnni audio yoki video shaklida tomosha qilish.
Amir Temur – yurtimizni mo‘gillar istilosida ozod qilgan o‘zbek davlatchiligining asoschisi, buyuk sarkarda va podshoh. Dunyoning ko‘plab hudularini o‘ziga bo‘ysundirgan va ilm-fanga yuksak e‘tibor qaratgan ulug‘ hukmdor!	Amir Temurning tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalari: Kuch adolatdadir! Hamisha maslahatli ish qilish; Hammadan fikr olish va maqbulini qo‘llash; Mukofot va jazo; Ilm va fanni rivojlantirish, olimlarni ulug‘lash, bilim olishga sharoit yaratish; Ayollarga ishoch bildirish, ular bilan maslahatlashish va ularning fikrlarini qo‘llab-quvvatlash, vakolat berish!	Amir Temur faoliyatini yoritib beruvchi tarixiy manbalar, rivoyatlar, asarlar, qo‘shiqlar, filmlar, kliplar, Amir Temur haqidagi jahon nomoyondalarining aytgan fikrlari va “Temur tuzuklari”dan audio namunalar.
Bibixonim – buyuk sarkarda Amir Temurning rafiqasi, ishonchini qozongan maslakdoshi, vakolatli mas’uli, zakovatli, dono, go‘zal, tadbirli, farosastli ayol!	Bibixonimning tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalari: Hamisha sergak bo‘lish; Ishonchni oqlash; So‘ralganda o‘z fikrini bildirish va kerak joyda gapirish; Turmush o‘rtog‘i bilan hamfikir bo‘lish; Ayollarning ta‘lim olishi va ta‘lim berishi; Bunyodkorlik ishlarini amalga oshirish; Ayyollarning oila va farzandlar oldidagi	Bibixonim faoliyatini yoritib beruvchi tarixiy manbalar, rivoyatlar, asarlar, qo‘shiqlar, filmlar, kliplar, Bibixonim haqidagi Amir Temurning va tarixchilarning fikrlari jamlanmasi.

	yuksak mas’uliyati, burch va huquqlarini qadrlash.	
Gavharshodbegim - Amir Temurning to‘rtinchi o‘g‘li Sulton Shohruh Mirzoning rafiqasi, maslahdoshi, Temuriy shahzodalarning nazoratchisi, ilm-fan, san’at homiysi.	Gavharshodbegimning tanqidiy fikrlashga oid g‘oyalari: Har ishda adolatli va mas’uliyatli bo‘lish; Temuriy malikalar va avom ayyollarining ta’lim olishi; ilm va san’at ahliga homiylik qilish, ijod uchun sharoit yaratish; saxovatli bo‘lish, xayru ehson qilish.	Gavharshodbegim faoliyatini yoritib beruvchi tarixiy manbalar, rivoyatlar, asarlar, Pirmqul Qodirovning “Ona lochin vidosi” badiiy romanining audio variantidan foydalanish.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi insonni muayyan voqea va hodisalarga nisbatan o‘z fikrini shakllantirish va bayon qilishga, kerakli xulosa va echimlarni topishga, o‘z munosabatini bildirish va baholashga ko‘maklashadi. O‘g‘il bola o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Zahiriddin Muhammad Boburning fikrlari, qarashlarida, faoliyatidan ibrat olsalar, qiz bola o‘quvchilar To‘maris, Bibixonim, Gavharshodbegim, Zulfiyaxonimning faoliyatidan motivatsiya hosil qilishlari va shu faoliyat namunasi vositasida o‘zlarining xulosaviy fikrlarini, tahlillarini qabul qilishlari mumkin.

Tanqidiy fikrlash bir so‘z bilan aytganda **“munosabat bildirish qobiliyati”** hisoblanadi. Shaxs muayyan jarayonga to‘g‘ri munosabat bildirishi uchun avvalo uning bilimi mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. U o‘zida mavjud bilimlar, tushunchalar asosida mavjud holatga nisbatan savol, munosabat, izohlarni shakllantira oladi. Shuning uchun ham tanqidiy fikrlash shaxsning bilimlari va egallagan tajribalari darajasini belgilab beradi. Shu bilan bir qatorda tanqidiy fikrlashni risvojlantirishda gender mansublik, gender xususiyat ham inobatga olinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.

4. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 486-b.
5. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo‘llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.
6. Савостенок П.М. Социально-этические ценности гендерного воспитания в современной культуре // Проблемы выхавання. —. 2002. — № 4.
7. Paul R. Critical thinking: what every person needs to survive in a Rapidly Changing World/ Sonoma State Uni. 1990
8. Шакирова Д.М “Формирование критического мышления учащихся и студентов: модел и технология”. Эдусатионал Течнологй Сосиетй 9(4)2006/ ИССН 1436-4522/ 2006
9. Ф.Ф.Манкина. Критическое мышление учащихся и педагогические способы его формирования. Диссертатсия на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Казан – 2000.

2-SHO‘BA

Gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkuri, o‘quvchilarning madaniy xulq-atvori hamda ota-onalarning o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasiga individual yondashuv madaniyatini rivojlantirish metodikasi

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING GENDER MODELLAR VOSITASIDA MADANIY XULQ-ATVORINI SIFATLI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

To‘rayeva Gulhayo Temirqul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish asoslari to‘g‘risida fikr yuritilgan va mualliflarning yondashuvlari taqdim qilingan.

Аннотация: в статье рассматриваются основы качественного формирования культурного поведения будущих учителей через гендерные модели и представлены подходы авторов.

Annotation: the article discusses the basics of qualitative formation of cultural behavior of future teachers through gender models and presents the approaches of the authors.

Tayanch so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchilar, gender modellar, madaniy xulq-atvor, sifatli shakllantirish, asos va tajriba.

Ключевые слова: будущие учителя, гендерные модели, культурное поведение, формирование качества, фундамент и опыт.

Key words: future teachers, gender models, cultural behavior, quality formation, foundation and experience.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturida boshlang‘ich ta‘limda har tomonlama sifatli o‘zlashtirish va o‘rganish ko‘rsatkichlarini yuksaltirish vazifalari qo‘yilgan[1]. Shu jihatdan oliy pedagogik ta‘lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish asoslarini belgilab olish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu o‘rinda ana shu masalaning tahliliga e‘tiboringizni tortamiz.

Gender modellar xususiyatlari. O‘zbekiston Respublikasi “Gender tenglik to‘g‘risida”gi Qonunida shaxslarning huquq, erkinlik va majburiyatlari belgilab qo‘yilgan[2]. Shu ma’noda ta’lim va tarbiyada gender modellar deganda ta’lim oluvchilarning jinsi va yoshidan qat’iy nazar teng huquqqa ega bo‘lishi nazarda tutiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish uchun mazkur masalaning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlab olish dolzarb bo‘lib turibdi. Bizning yondashuvimizga ko‘ra, gender modellar mazmuni quyidagilardan iborat:

- 1) bo‘lajak o‘qituvchilarning jins tarkibidan qat’iy nazar o‘zaro hurmatli munosabatda bo‘lishi;
- 2) bo‘lajak o‘qituvchilarning yagona maqsadga ega bo‘lishi;
- 3) bo‘lajak o‘qituvchilarning munosabatlar birligiga ega bo‘lishi.

Bunday yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning gender bo‘yicha kasbiy ko‘nikmalarining mazmunini tashkil qiladi. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar bo‘yicha ko‘nikmasini tarkib toptirish ham dolzarb bo‘lib turibdi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvori mazmuni. Mamlakatimizda bo‘lajak o‘qituvchilar va amaliy faoliyatdagi o‘qituvchilarga qo‘yiladigan talablar majmui mavjud[3]. Bunday majmuaning asosini davlat ta’lim standartlari va talablari tashkil qiladi. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarning asosiy madaniy xulq-atvori fazilatlarini quyidagilar tashkil qilishini eslatib o‘tish joiz:

- 1) jamoaviylik fazilati;
- 2) hamkorlik fazilati;
- 3) ahillik fazilati.

Bu fazilatlar bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvori negizini tashkil qiladi. Chunki gender modellar bo‘yicha erkak va ayol jinsiga mansub bo‘lajak o‘qituvchilar ta’lim va tarbiya jarayonida jamoaviylik fazilatini o‘zlashtirishi, o‘zaro hamkorlik fazilatlarini bilan qurollanishi va ahillik fazilati bilan munosabatda bo‘lishi taqozo etiladi. Aynan mana shu fazilatlarni egallagan bo‘lajak o‘qituvchilarda gender modellar vositasida tarkib topgan madaniy xulq-atvorni sifatli shakllantirish asoslari yuzaga keladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar bo‘yicha madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish masalasi va uning asoslarini ishlab chiqish pedagogik tadqiqotchilimizning yangi yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Shu sababli bu borada ilmiy, nazariy va metodik ishlanmalarni yaratish dolzarb bo‘lib turganligini ta’kidlab o‘tish lozim. Bunday yondashuv oliy pedagogik ta’lim jarayoni imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish vositalari. Oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvorini gender modellar vositasida shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Bunday shakllarning asosiylari quyidagilardan iborat:

- 1) kasbiy o‘quv fanlarini o‘qitish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning gender madaniyatini shakllantirish vositasi;
- 2) tarbiyaviy tadbirlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda madaniy xulq-atvor fazilatlarini shakllantirish vositasi;
- 3) haftalik pedagogik amaliyot jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida tarkib topgan madaniy xulq-atvor fazilatlarini amaliyotdan o‘tkazish vositasi.

Bunday amaliy vositalar natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘ziga xos madaniy xulq-atvorning sifatli shakllanishiga erishiladi.

Kezi kelganda eslatib o‘tish joizki, gender modellarga asoslanish erkak va ayol jinsiga mansub ayol o‘qituvchilarning anatomik imkoniyatlarini hisobga olishni ham taqozo etadi[4]. Shu jihatdan bu borada erkak bo‘lajak o‘qituvchilarning aqliy-ma’naviy imkoniyatlarini bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirish, ayol bo‘lajak o‘qituvchilarning hissiy-estetik imkoniyatlaridan kasbiy malakalarni o‘zlashtirishga yo‘naltirish asosida foydalanish kutilgan samarani beradi. Bunda hamkorlik madaniy xulq-atvor fazilatining bo‘lajak o‘qituvchilarda keng tarkib topishiga asosiy e’tiborni qaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shu jihatdan gender modellarning jismoniy va ma’naviy uyg‘unlik tamoyiliga tayangan holda bo‘lajak o‘qituvchilarda madaniy xulq-atvorni sifatli shakllantirish imkoniyatlariga ega bo‘lishini alohida ta’kidlab o‘tish kerak.

Bizning yondashuvimizga ko‘ra, gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirishda tomonlarning tenglik, hamkorlik va o‘zaro ahillik munosabatlarini tarkib toptirishga e’tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shu sababli bu borada yangi avlod ilmiy-metodik ishlanmalarini yaratish dolzarb bo‘lib turganligini eslatib o‘tish lozim.

Shunday qilib bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirishda gender ko‘nikmalik, axloqiy malakalik va munosabatlarda ahillik kabi yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Bu borada o‘qitish jarayoni, tarbiyaviy tadbirlar va haftalik pedagogik amaliyotning imkoniyatlaridan oqilona foydalanish dolzarb bo‘lib turganligini eslatib o‘tish joiz. Buning uchun mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalarida tashkiliy, o‘quv, tarbiyaviy va texnik imkoniyatlarning yetarli ekanligini eslatib o‘tish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturi. // www.ziynet.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi “Gender tenglik to‘g‘risida”gi Qonuni. // www.ziynet.uz
3. Коллективный автократ. Основы гендерского права. – Sankt-Peterburg, 2019.
4. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2021.

TALABA QIZLARNING ART DIZAYNGA OID BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV METODLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Doniyorova Shahnoza Erkin qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: dizaynga oid maxsus tayanch bilimlarni o‘rganish natijasida talabalarda ijodkorlik bilimlari rivojlanib boradi. Ta'lim jarayonida o‘zbek xalqining milliy madaniyatiga mansub bo‘lgan bilimlar talabalarga tizimli tarzda taqdim etiladi. Muayyan vaziyatlarda bunday amaliy topshiriqlar ijodiy hamda badiiy tarzda ifodalanadi. Bular o‘zbek xalqiga xos bo‘lgan asosiy madaniy bilimlarni qamrab oladi. Dizaynerlik g‘oyalarida o‘zbek xalqi madaniyatiga xos bo‘lgan bilimlar, qarashlar, yondashuvlar mujassamlashadi. Bo‘lajak dizayner-pedagoglarni tayyorlashda kreativ metodlardan foydalanishning zarurligi insonning yangiliklar yaratishga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqadi

Kalit so‘zlar: art-dizayn, bo‘lajak dizayner, assotsiatsiya, fokal ob’ektlar, analogiya, empetiya, analogiya, neologiya, bionika, karikatura, ergonomika, differensiatsiya, giperbolizatsiya.

Аннотация: в результате изучения специальных базовых знаний по дизайну развивается креативность учащихся. В процессе обучения систематически преподносятся знания, относящиеся к национальной культуре узбекского народа. В определенных ситуациях такие практические задачи выражаются творчески и художественно. К ним относятся базовые культурные знания, характерные для узбекского народа. Дизайнерские идеи воплощают в себе знания, взгляды и подходы, характерные для культуры узбекского народа. Необходимость использования творческих методов в подготовке будущих дизайнеров-педагогов вытекает из потребности человека в создании инноваций. Это, в свою очередь, стимулирует творческий подход к созданию дизайнерских продуктов.

Ключевые слова: арт-дизайн, будущий дизайнер, ассоциация, фокальные объекты, аналогия, эмпатия, аналогия, неология, бионика, карикатура, эргономика, дифференциация, гиперболизация.

Annotation: as a result of studying special basic knowledge of design, students' creativity develops. In the course of education, knowledge belonging to the national culture of the Uzbek people is presented to students in a systematic way. In certain situations, such practical tasks are expressed creatively and artistically. These include the basic cultural knowledge specific to the Uzbek people. Design ideas embody the knowledge, views, and approaches characteristic of the culture of the Uzbek people. The need to use creative methods in the training of future designer-pedagogues stems from the human need to create innovations.

Keywords: art design, future designer, association, focal objects, analogy, empathy, analogy, neology, bionics, caricature, ergonomics, differentiation, hyperbolization.

Dizaynerlik faoliyatida kreativlik nisbatan mustaqillikni talab qiladi. Bu mustaqillik aniq amalga oshirilgan funktsiyalar orqali namoyon bo‘ladi. Ijodiy mustaqillik kasbiy faoliyat sohasi va shaxsiy qiziqishlar sohasi bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Dizaynga oid maxsus tayanch bilimlarni o‘rganish natijasida talabalarda ijodkorlik bilimlari rivojlanib boradi. Ta'lim jarayonida o‘zbek xalqining milliy madaniyatiga mansub bo‘lgan bilimlar talabalarga tizimli tarzda taqdim etiladi.

Dizaynga oid o‘quv materiallarining o‘zlashtirishda quyidagi kreativ metodlardan foydalaniladi:

1. Assotsiatsiya metodi. Bunda dizayner-pedagogning tasavvurlari orasidagi aloqadorlik nazarda tutiladi. Assotsiatsiya metodida bir tasavvur ikkinchisini taqozo qiladi va eslatadi. Tasavvurlar orasida mantiqiy aloqadorlik vujudga keladi.

2. Fokal obyektlar metodi. Bu metod doirasida bo‘lajak dizayner pedagoglarning ijodiy tafakkuri faollashib, tasviriy faoliyat ko‘rsatish imkoniyati kengayadi. Bu metod yangi g‘oyalarni yaratishga turtki beradi. Nostandart nuqtai nazarlar ilgari suriladi. Mavjud ob’ektlar tasodifiy tanlangan ob’ektlar bilan uyg‘unlashadi.

3. Analogiya metodi. Anologiya metodida liboslar dizaynidagi xarakterli jihatlar anirqlanib, ular yangi ko‘rinishlarda loyihaga tadbiq etiladi. Anologiya metodiga asoslangan ko‘chirib o‘tkazish quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi. Dizayner materiallar, rasmlar, ranglar, texnologiyalar, konstruksiyalar, obrazlar, shakllar, tashqi bezaklarni o‘z fantaziyasi bilan boyitgan holda ko‘chirib qo‘llashi mumkin. Loyihalashtirilayotgan ob’ektga o‘xshash narsalarni ko‘chirib o‘tkazish uslubidan foydalaniladi.

4. Shaxsiy analogiya yoki empetiya metodi. Ushbu metodlar ham bo‘lajak dizayner-pedagoglarga yangi kasbiy bilimlarni taqdim etadi. Bu metod muayyan bir ob‘ektni sinab ko‘rilayotgan ob‘ektga aynan o‘xshatishni anglatadi. Shu bilan bir qatorda undan foydalanish imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi. Iste‘molchilar imkoniyatlarini hisobga olgan holda tayyorlanayotgan liboslarning andazasi yaratiladi.

5. Sahnalashtirish metodi. Bu metod buyumlarni tasavvur qilingan holatlarda loyihalashtirishni anglatadi. Ob‘ektni loyihalash uchun vertual sharoitlarda faoliyat ko‘rsatish uslublarini egallashi lozim. Sahnalashtirish metodi bo‘lajak dizaynerga atrof-muhit sharoitlariga singishga ko‘maklashadi.

6. Fantastik analogiya. Ushbu metod ham bo‘lajak-dizayner-pedagoglarda kasbiy ko‘nikshakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Ushbu metod liboslar dizaynini yaratish fantaziyaga alohida e‘tibor qaratilishini ta‘minlaydi. Liboslarning noodatiy shakllari yaratilishiga asos bo‘ladi.

7. O‘xshash ob‘ektlarni transformatsiyalash yoki neologiya metodi. Mazkur metod analogiya metodi tarkida rivojlangan. Bu metod yordamida dizayner o‘z g‘oyalarini butun hayoti davomida yaratadi.

8. Bionika metodi. Ob‘ektlarning an‘anaviy yechimlarini ifodalaydi. Bu metod ob‘ektlarning tahlilini o‘z ichiga olib, bionika bilan bog‘liq omillar, rasmlar, shakllar, konstruksiyalardan foydalanishni anglatadi.

9. Tarixiy analogiya metodi. Bu tarixiy manbalar bilan o‘zaro munosabatga kirishishni anglatadigan o‘xshashliklar hisoblanadi. Bunday o‘xshashliklar konstruksiya, dekoratsiya, texnologiyalarda o‘z ifodasini topadi. Tarixiy analogiya metodi ramziy analogiya metodidan farqlanib, unda tarixiy ob‘ektlar umumlashgan tarzda taqdim etiladi. Tarixiy shaxslarning liboslari tarixiy elementlarga boyligi bilan tavsiflanadi.

10. Karikatura metodi. Ushbu metod ham bo‘lajak dizayner pedagoglar uchun ham alohida ahamiyatga ega. Karikatura metodi yechimlarni obrazli ifodalash imkonini beradi. Natijada yangi, kutilmagan yechimlarga erishiladi va prodaksal assotsiatsiya vujudga kelib, atrofdegilarni hayratlantiradigan dizaynerlik namunalari vujudga keladi. Shuningdek bu metod nazarda tutilgan obrazlarda o‘yin shaklida ham namoyon bo‘ladi.

11. Ergonomika metodi. Ushbu metod ham talabalarning dizayner ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda dizaynerlik namunalari inson gavdasining turli qismiga qiyosan ishlab chiqiladi. Masalan ergochoynak, ergoguldonlar, ergosavat, ergoqalamdon, ergotuzdon, ergosumka kabilar shular jumlasidandir.

12. Jamoaviy faoliyat metodi. Bunda bo‘lajaak dizaynerlar-pedagoglar dizaynerlik namunalarini yaratishda “fikriy hujum” metodidan foydalanadilar. Bu metodda talabalar jamoasining g‘oyalarini qisqa generatsiyalash ya’ni qisqa muddatda o‘zaro muvofiqlashtirishni amalga oshirish imkonini beradi.

13. Individual fikriy hujum metodi ham dizaynerlik ko‘nikmalarini faollashtirishga xizmat qiladi. Har bir bo‘lajak dizayner-pedagog fantaziyaga shaxs, tanqidchi hamda amaliyotchi mavqeida namoyon bo‘ladi. yangi namunalarni loyihalashtirish jarayonida bo‘lajak mutaxassislar ko‘plab masalalarni yechishga harakat qiladilar. Shaxsning yangicha tafakkur tarzi aksariyat hollarda bir yoqlama namoyon bo‘ladi.

14. Modulli loyihalash metodi. Bo‘lajak dizayner-pedagoglar uchun modulli loyihalash metodini o‘zlashtirish alohida ahamiyatga ega. Bu metod yordamida talabalar ayni bir moduldan ko‘plab dizaynerlik namunalarini yaratishga muvaffaq bo‘ladilar. Turli detallar, naqshlar, shakllarni unifikatsiyalash yordamida ayni bir modelga xos konstruksiyani ikkinchisiga ham ko‘chirib qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

15. Differensiatsiya (tabaqalashtirish) metodi. Ushbu metod yordamida dizaynerlik namunalarini yaratish ham o‘ziga xos afzalliklarga ega. Bunda muayyan tizimning elementlari va funksiyalari aniq qismlarga ajratiladi. Dizaynerlik namunalarining turli qismlari orasidagi bog‘lanish funksiyalari zaiflashib, tarkibiy qismlarning mustaqillik darajasi ortadi. Bunda libosning muayyan qismi asosiysidan ajratib olinib, yangi mustaqil dizaynerlik namunasi sifatida taqdim etiladi.

16. Diqqatni boshqarish metodi ham bo‘lajak dizayner-pedagog uchun alohida ahamiyatga ega. Bu dizaynerning ijod namunalarini ongli tarzda, diqqatni bir nuqtaga qaratgan holda loyihalashtirish layoqatini rivojlantirishga ko‘maklashadi. Mazkur metod shaxs idrokining chegaranganligini hisobga olgan holda qo‘llaniladi.

17. Giperbolizatsiya metodi yordamida bo‘lajak dizayner-pedagog dizaynerlik namunalarining ayrim qismlarini yoki yahlit tarzda loyihaning o‘zini yiriklashtirishga muvaffaq bo‘ladi. natijada dizaynerlik namunasi yangi qiyofasi yoki funksiyalari kashf etiladi.

18. Universal ob’ektlar metodi ham bo‘lajak dizaynerlarning kreativ layoqatlarini rivojlantirish va namoyon etishga xizmat qiladi. Bunda dizayner pedagog universal xarakterdagi universal ijod namunalarini yaratadi.

Bo‘lajak dizayner-pedagog ijodiy tafakkuriga xos bo‘lgan tarkibiy qismlarni aniqlash hamda uning natijalaridan o‘quv jarayonida kreativ texnologiyalar sifatida foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Bo‘lajak dizayner-pedagogning yangi g‘oyalarini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladigan texnologiyalardan ta’lim

jarayonida foydalanish o‘quv jarayonini jadallashtirish bilan bir qatorda talabalarning kasbiy kompetentsiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Bo‘lajak dizayner-pedagog o‘zining ijodiy faoliyati jarayonida aniq metodlar va texnologiyalardan foydalanganda kasbiy bilimlarning mahsuldorligi ortadi. Bu bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilariga ta’lim jarayonini samarali tashkil etish kompetentsiyasini egallash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Crutchfield, Richard S., "Conformity and Character," American Psychologist, X (May, 1955), 191-198.
2. Арт-педагогическое сопровождение профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. ... докт. педаг. наук. – Чебоксары. 2010. – 43
3. Safonova V.V., Sysoyev P.V. US Culture and Society, textbook on us Cultural Studies (Profile Level), Moscow: Evroshkola, 2005.
4. Шербакова Е.Е. Педагогическая креативность как фактор профессионального развития студентов: дис. . д-ра пед. наук: 13.00.08. Чебоксары, 2006. - 548 с.
5. Шарипов Ш.С. Педагогические условиях формирования изобразительского творчества студентов (На примере факультетов Труда и профессионального образования): автореферат дис.... кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Ташкент, 2000. - 20 с.
6. Шатунова О.В. Артпедагогика как новое направление педагогической деятельности // Традиции и инновации в подготовке детей и молодежи к творческой деятельности в области декоративно-прикладного искусства и дизайна: материалы международной научно-практической конференции. Елабуга, 2016. С. 212-214.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING GENDER MODELLAR VOSITASIDA KASBIY-MADANIY TAFAKKURINI MUSTAQIL TA’LIM ASOSIDA SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Jabborova Onaxon Mannapovna

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Saparbayeva Dinoraxon Turg‘unboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida kasbiy-madaniy tafakkurini mustaqil ta’lim asosida shakllantirish imkoniyatlari to‘g‘risida fikr yuritilgan va mualliflarning yondashuvlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchilar, gender modellar, vosita, kasbiy-madaniy, tafakkur, mustaqil ta’lim, imkoniyat, tajriba.

Аннотация: в статье рассматриваются возможности формирования профессионально-культурного мышления будущих учителей на основе самостоятельного образования через гендерные модели, а также описываются подходы авторов.

Ключевые слова: будущие учителя, гендерные модели, средства, профессионально-культурное мышление, самостоятельное образование, возможности, опыт.

Annotation: the article discusses the possibilities of shaping the professional and cultural thinking of future teachers based on independent education through gender models, and the approaches of the authors are described.

Key words: future teachers, gender models, means, professional-cultural, thinking, independent education, opportunity, experience.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini bugungi kun talablari asosida tarkib toptirish va amaliy faoliyatdagi o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish vazifalari qo‘yilgan. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida kasbiy-madaniy tafakkurini mustaqil ta’lim vositasida shakllantirish imkoniyatlarini aniqlab olish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu o‘rinda e’tiboringizni ana shu masalaning tahliliga tortamiz.

Gender modellar xususiyatlari. Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender model bo‘yicha xususiyatlarini idrok etish muhim pedagogik masalalardan hisoblanadi[2]. Shu jihatdan bizning yondashuvimizga ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchilarning gender model bo‘yicha xususiyatlari asoslarini quyidagilar tashkil qiladi:

- 1) bo‘lajak o‘qituvchilarning imkoniyatlari birligi;
- 2) bo‘lajak o‘qituvchilarning maqsad yagonaligi;
- 3) bo‘lajak o‘qituvchilarning munosabatlar birligi.

Bu xususiyatlar bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar bo‘yicha ko‘nikmalari negizini tashkil qiladi. Shu jihatdan erkak va ayol jinsiga mansub bo‘lajak o‘qituvchilar imkoniyatlar birligi qoidasiga amal qilishi, maqsadning yagonaligi tamoyiliga rioya qilishi va munosabatlar birligi mexanizmlariga amal qilish ko‘nikmalarini o‘zlashtirishi muhim ahamiyatga egadir. Bunda inson vujudiga oid imkoniyatlarning tengligi va birligi qoidalariga amal qilish kelib chiqadi. Shu sababli mazkur masalalar bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan oliy pedagogik ta’lim jarayonida o‘zlashtirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkuri asoslari. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkuri asoslarini bir qator imkoniyatlar majmui tashkil qiladi[3]. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy-madaniy tafakkurining eng muhim asoslari sifatida quyidagilarni ko‘rsatib o‘tish mumkin bo‘ladi:

- 1) tenglik;
- 2) adolatlik;
- 3) o‘zaro ishonch.

Bu asoslar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkuri negizlarini tashkil qiladi. Unga ko‘ra, talabalar fikrlash jarayonida tenglik qoidalariga amal qilishi, adolat tamoyilini birlamchi bilishi va o‘zaro ishonch mexanizmlariga rioya qilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Buning natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy – madaniy tafakkur tarkib topadi. Kasbiy-madaniy tafakkurning ahamiyati ularning kelgusi faoliyatida muhim o‘rin tutib, ularning faoliyat samaradorligiga erishishiga asos bo‘ladi.

Kezi kelganda ta’kidlab o‘tish lozimki, mazkur fazilat, qoida va mexanizmlar bo‘lajak o‘qituvchilarda muayyan darajada shakllanganligini hisobga olish lozim. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim jarayonida ular rivojlantirilib kasbiy kompetensiya sifatida tarkib toptiriladi. Buning uchun har bir bo‘lajak o‘qituvchi o‘zi ustida ishlashi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar asosida kasbiy-madaniy tafakkurini mustaqil ta’lim vositasida shakllantirish. Mustaqil ta’lim – bu bo‘lajak o‘qituvchilarning individual faoliyat asosida kasb asoslarini o‘zlashtirish jarayonidir[4]. Shu jihatdan bu borada quyidagi asoslarga tayanish kutilgan samarani berishini eslatib o‘tish joiz:

- 1) individual o‘qib-o‘rganish vositasida kasbiy –madaniy tafakkur asoslarini o‘zlashtirish;
- 2) mustaqil topshiriqlar majmui ustida ishlash vositasida kasbiy-madaniy tafakkur ko‘nikmalarini o‘zlashtirish;
- 3) turli tadbirlar va tanlovlarda ishtirok etish vositasida kasbiy-madaniy tafakkur amaliyotini o‘zlashtirish;
- 4) kasbiy-madaniy tafakkur bo‘yicha o‘zlashtirganlarini individual metodikaga aylantirish.

Mustaqil ta’limning mazkur imkoniyatlari bo‘lajak o‘qituvchilar uchun muhim ahamiyatga egadir. Chunki bu shaklda talabalarga erkin izlanish, mustaqil fikrlash va ma’lumotlar bilan individual ishlash imkoniyatlarini beradi. Buning natijasida ular gender modellar ko‘nikmasini egallaydi va shu ko‘nikma asosida kasbiy-madaniy tafakkur bilan qurollanadi.

Kasbiy-madaniy tafakkurning amaliyoti har bir o‘qituvchi uchun jinsidan qat’iy nazar muhim mutaxassislik malakasi ekanligi bilan belgilanadi. Shu sababli xorijiy mamlakatlar, jumladan, Amerika Qo‘shma Shtatlari psixologlari tomonidan bo‘lajak o‘qituvchilarning gender ko‘nikmalarini takomillashtirish va uning vositasida kasbiy-madaniy tafakkurga ega bo‘lishi masalasida alohida hamda mustaqil mashg‘ulotlar imkoniyatlaridan keng foydalaniladi[5]. Shu jihatdan bunda professor-o‘qituvchilar qaysi manbalardan foydalanish, kitoblar majmuidan foydalanish asoslari, kutubxonalar to‘g‘risida ma’lumotlar va Internet global tarmog‘idagi ma’lumotlardan tahliliy foydalanish masalalari bo‘yicha muntazam maslahatlarni o‘tkazib turadi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqil ta’lim vositasida gender modellar asosida kasbiy-madaniy tafakkurning individual ko‘rinishlari tarkib topadi.

Shunday qilib bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar asosida kasbiy-madaniy tafakkurini tarkib toptirish jarayonida mustaqil ta’lim keng imkoniyatlarni beradi. Bunda mustaqil ta’limning bo‘lajak o‘qituvchilarga qiziqish, individual harakat va vaqt rejimidan unumli foydalanish imkoniyatlariga tayanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim vositasida gender malakalik va kasbiy-madaniy tafakkurlik malakalarini tarkib toptirish bo‘yicha ilmiy-metodik ishlanmalarga ehtiyoj mavjudligini eslatib o‘tish joiz. Chunki jamiyatimizning yangi taraqqiyoti sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirish zaruriyat bo‘lib turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturi. // www.ziynet.uz
2. Коллективный автократ. Основы гендерского права. – Санкт-Peterburg, 2019.
3. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2021.
4. Jabborova O., Saparbayeva D. Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etish metodikasi. – Chirchiq, 2023.
5. Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. – Санкт-Peterburg. 2001.

UMUMTA’LIM MAKTABLARINING 5-6-SINF ADABIYOT DARSLARIDA DISKUR TAHLIL METODI BO‘YICHA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA GENDER MADANIYATNING ZAMONAVIY SHAKLLARINI VUJUDGA KELTIRUVCHI IJTIMOIIY-PEDAGOGIK OMILLAR

P.f.n. M.Inoyatova

Prof. X. Tojiboyeva

O‘zPFITI “Olima ayollar” loyihasi ijrochilari

Annotatsiya: umumta’lim maktablarining 5-6-sinf adabiyot darslarida diskurtahlil metodi bo’yicha innovatsion texnologiyalar asosida gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar.

Kalit so‘zlar: zamonaviy, madaniyat, innovatsiya, metod, diskur, pedagogik.

Innovatsiya ta’limga oid yangi ilg‘or tajribalarni to‘plash va o‘quv amaliyotiga tatbiq etish ta’lim sohasida muayyan o‘zgarishlarga, uning sifati va mazmunini transformatsiyalashga olib keladi. Innovatsiyalar pedagogik faoliyatning istiqbolli shakl va vositalarini izlash, optimal metodika, usul va vositalarni sinovdan o‘tkazish natijasida vujudga keladigan ilg‘or tajribalardir. Ta’lim taraqqiyotining innovatsion mexanizmlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ta’lim muassasasida ijodiy-tadqiqotchilik muhitini yaratish, ilmiy-pedagogik jamoatchilikda tashabbus va yangiliklar joriy etishga motivatsiyani vujudga keltirish;

- yangi metod va metodikalarni qabul qilish va joriy etish uchun ijtimoiy-madaniy va moddiy shart-sharoit yaratish;

- ta’limda tadqiqotchilik tizimi tashabbuskori bo‘lish va uning mexanizmlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash;

- real faoliyat ko‘rsatayotgan ta’lim tizimiga eng istiqbolli yangilik va mahsuldor loyihalarni integratsiyalash hamda to‘plangan innovatsiyalarni doimiy faoliyatdagi tadqiqotchilik va eksperimental ta’lim tizimi rejimiga o‘tkazish.

Qayd etilganlarning natijasi sifatida innovatsion salohiyat: ta’lim subyektlarining o‘z-o‘zini rivojlantirish layoqati, madaniy-ta’lim muhiti va sharoiti, takomillashgan kommunikativ aloqalar shakllanadi.

Ta’limning innovatsion texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llanadigan yangi, zamonaviy ta’lim usul, shakl va vositalarining izchil aloqador tizimi demakdir. Bunda innovatsiya - yangi, yangilik, texnologiya esa mahorat mazmuniga ega bo‘lib, katta samaradorlikka ega ta’lim shart-sharoitlarini vujudga keltiruvchi negiz hisoblanadi.

“Pedagogik atamalar lug‘ati”da “innovatsiya”ga “yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib-qoidalar, texnologiyalar va yangiliklar”, “innovatsion texnologiya”ga “pedagogik taraqqiyotni ta’minlashga qaratilgan tashkiliy faollik jarayoni”; “innovatsion o‘qitish”ga “1) yangicha o‘qitish tizimi; 2) o‘quvchi va talabalarni yangi kiritilgan texnologiyalar asosida o‘qitish jarayoni”; innovatsion

ta’limga “1) ta’lim sohasiga kiritilgan va kiritilayotgan yangiliklar; 2) yangilangan, yangi texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni” kabi izohlar berilgan⁹.

Innovatsion ta’lim muhiti kichik yoshdagi o‘smir shaxsida ijodkorlik, kreativ tafakkurni shakllantiradi.

Shuningdek, kichik yoshdagi o‘smirga jamoaga tayanib ta’sir ko‘rsatish uning shaxs sifatida rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Uning o‘zidan ko‘ra aqlli va abjir sinfdoshlari bilan muloqotga intilishi, katta yoshdagilarning shunday fazilatlaridan ibrat olishini hisobga olib, adabiyot darslarida ana shunday adabiy qahramonlarning diskurs tahlilini tashkil etish lozim.

5-sinf adabiyot darslarida diskurs tahlil metodi qo‘llanilganda yozuvchi(shoir) tomonidan asar qahramoni xarakterini ochib berishda ishlatilgan epitet, asar qahramonlari o‘rtasidagi muloqot, dialoglar qahramonlar xarakterini ochib berishda katta ahamiyat kasb etadi. Diskurs tahlilning shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari tarkibidagi rolli va ishbilarmonlik o‘yinlari orqali amalga oshirilishi o‘quvchi nutqining rivojlanishiga, asar qahramonlari misolida ayollik latofati, erkaklarga xos matonat va jasoratni anglash o‘quvchilarda gender madaniyatning tarkib topishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Hamid Olimjon Baxtiyor xarakterini ochishda shunday epitetni qo‘llaydi:

Go‘zal edi va chinor

Qomatiga edi zor.

Ko‘kraklari butun bir

Oftobni yashirardi.

Tanlarida bir umr

O‘t lovillab turardi.

Chinorni ko‘rganmisiz? Azamat va purviqor... Hatto chinor qomatiga havas qilgan bu yigitning qanchalik kuchli va baquvvat ekanini bir tasavvur qiling.

Olovni ko‘z oldingizga keltiring. Yaqinlashsangiz tanangiz yayraydi, tomiringizga issiqlik yuguradi. Mazza qilasiz. Juda yaqin borsangiz, qaynoq tafti kuydirib yuborgudek bo‘ladi. Mana sizga haqiqiy yigit! Ham azamat, ham mehrga to‘la!

6-sinf adabiyot darsida G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asaridan parcha o‘rganilganda Sariboy bilan Shum bola o‘rtasidagi mashhur dialog asosida rolli o‘yinning tashkil etilishi o‘quvchining asar qahramonlari obrazini to‘laqonli tushunishiga sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, diskurs tahlil metodi bo‘yicha innovatsion texnologiyalar asosida gender madaniyatning zamonaviy shakllaridan

⁹ Педагогик атамалар луғати: тузувчи-муаллифлар- Р.Жўраев, Ў.Толипов, Х.Тўракулов, Р.Сафарова, М.Иноятowa, М.Диванова. – Т. Фан, - 1998. – 198 б. – 49-б.

foydalanilganda o‘quvchilarda bahs-munozaralarda ishtirok etish, o‘z nuqtayi nazarini shakllantirish va himoya qilish, turli manbalardan material yig‘ish, faollik, muammr yuzasidan savollar berish va javob qaytarish, o‘rganilayotgan materialga nisbatan o‘z fikrini bildirish kabi ko‘nikmalar shakllanadi, nutq boyligi ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Pedagogik atamalar lug‘ati: tuzuvchi-mualliflar - R.Jo‘rayev, O‘.Tolipov, X.To‘raqulov, R.Safarova, M.Inoyatova, M.Divanova. – T. Fan, - 1998. – 198 b. – 49-b.
2. Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: - 2023.
3. Safarova R.G. Oliy pedagogik ta’lim mazmunini modernizatsiyalash imkoniyatlari. Farg‘ona Davlat Universitetida o‘tkazilgan “Ta’limni modernizatsiyalash sharoitida malakali kadrlarni tayyorlashning dolzabr muammolari” mavzusida xalqaro ilmiy - amaliy anjuman. Farg‘ona – 2023. 8-13-betlar.

GENDER YONDASHUVI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA SINIF RAHBARLARINING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURIYATI

Baxitgul Arziyeva Imametdinovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada sinf rahbarlarining o‘quvchilarining huqukiy madaniyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyatning ijtimoiy va pedagogik asoslari haqida so‘z etilgan.

Kalit so‘zlar: konstitutsiya, jamiyat, strategiya, farmon, huquq, madaniyat, konsepsiya, qonun, ta’lim, odob, axloq, tarbiya, maktab.

Аннотация: в данной статье говорится о социально-педагогических основах деятельности, направленной на развитие правовой культуры классных руководителей.

Ключевые слова: конституция, общество, стратегия, декрет, закон, культура, концепция, закон, воспитание, нравы, воспитание, школа.

Summary: this article talks about the social and pedagogical foundations of activities aimed at the development of the legal culture of class leaders.

Key words: Constitution, society, strategy, decree, law, culture, concept, law, education, etiquette, ethics, upbringing, school.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasida quyidagilarni ta’kidlagan edi: “Biz

jamiyatimizda shunday huquqiy madaniyatni shakllantirishimiz kerakki, unga muvofiq Konstitutsiya va qonunlarga amal qilish, boshqalarning huquq va erkinliklari, sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish majburiyat emas, balki kundalik qoida va odatga aylanishi shart.

Bugun jahonda kechayotgan murakkab o‘zgarishlar inson huquqlarini himoya qilish hamda qonuniylilikni ta’minlashni taqozo etmoqda. Shunga ko‘ra rivojlangan mamlakatlar va O‘zbekiston Respublikasida xuquqiy ta’lim va tarbiyaning nazariy amaliy yo‘nalishlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Sinf rahbarlari o‘quvchilarning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirish jarayonida ularning huquqiy bilimlari va huquqiy madaniyatini rivojlantirishga ham alohida e’tibor qaratishlari talab qilinmoqda. Dunyoning rivojlangan davlatlari: G‘arbiy Yevropa, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Sharqiy Osiyo va O‘zbekiston Respublikasida ham so‘ngi yillarda inson huquqlarini ta’minlash sohasi eng ustuvor vazifaga aylandi.

Jamiyat a’zolari hayotining huquqiy sohasini, inson huquqiy ongi, huquqiy va siyosiy madaniyatini yuksaltirish muammolarini u yoki bu tarzda o‘rgangan mutaxassislar tomonidan ilgari surilayotgan turli yondashuvlar va nuqtayi nazarlarni har tomonlama tahlil qilish va sinf rahbarlarining o‘quvchi huquqiy madaniyatini rivojlantirish sohasidagi faoliyatini shunga muvofiq tarzda tashkil etishning ilmiy pedagogik asoslarini ishlab chiqish zaruriyati kuchaymoqda. Shaxsning huquqiy madaniyati muayyan jamoada yashovchi odamlarning huquqiy ongi va huquqiy-siyosiy madaniyati yuksakligi darajasi, yuridik normalar va yuridik faoliyatning rivojlanganligi bilan belgilanadi. Uning asosini huquqiy bilimlar, undan foydalanish va uni qo‘llashga yo‘naltirilgan harakatlar tashkil etadi. Ushbu harakatlar o‘quvchilarda maktab ta’limi jarayonida dars va darsdan tashqari pedagogik faoliyat davomida shakllanadi. Bunday bilimlar o‘quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ma’lumki, madaniyat – insonni yuksaltiruvchi asosiy omildir. Madaniyat tushunchasi o‘zida falsafiy, tarixiy, etnografik, pedagogik, psixologik, sotsiologik va boshqa sohadagi bilimlar va tajribalarni mujassamlashtiradi. Shuning uchun ham madaniyat pedagoglarni e’tiborini ham o‘ziga jalb qilib kelmoqda. Huquqiy madaniyat umumiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida ularni jamiyatdagi huquqiy ijtimoiy munosabatlarga tayyorlashga xizmat qiladi. “O‘zbek tili izohli lug‘ati”da madaniyatga quyidagicha ta’rif berilgan: 1. Sivilizatsiya jamiyatning ishlab chiqarish, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy hayotida qo‘lga kiritilgan yutuqlar majmui. 2. Biror ijtimoiy guruh, sinf yoki xalqning ma’lum davrda qo‘lga kiritilgan shunday yutuqlar darajasi. 3. O‘qimishlilik, ta’lim-tarbiya ko‘rganlik, ziyolilik, ma’rifat. 4. Madaniyatli shaxs talablariga javob beruvchi sharoit. [1;521].

Shaxs madaniyatini shakllantirish deganda unga aqliy, ma'naviy, ahloqiy ta'lim berish asosida hayot uchun zarur bo'lgan qimmatli sifatlarni shakllantirish nazarda tutiladi. Buni V.Dal o'z vaqtida qisman e'tirof etib, madaniyatni shakllantirishni aqliy-axloqiy ta'lim-tarbiya sifatida baholangan.

Huquqiy madaniyat esa shaxs madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanadi. “Pedagogika ensiklopediyasi”da huquqiy madaniyat haqida quyidagilar ta'kidlab ko'rsatilgan: kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabat, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishni ifodalovchi atama. O'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish uchun ularni huquqiy bilimlar bilan qurollantirish, siyosiy, huquqiy ongini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviyatini yuksaltirish muhim ahamiyatga ega [2;420].

Madaniyat haqida turli tuman qarashlar va ta'riflar mavjud bo'lib bugungi kunda ularning soni 250 dan ortiqligi haqida ma'lumotlar berilgan. Huquqiy madaniyatga oid yondashuvlarni uch guruhga bo'lish mumkin, ular antropologik, sotsiologik va falsafiy.

Antropologik yondashuv doirasida madaniyat tabiat yaratgan narsalardan farqli ravishda, inson tomonidan yaratilgan ne'matlarning yig'indisi sifatida tushuniladi.

Sotsiologik yondashuvda esa madaniyat ma'naviy qadriyatlar sifatida talqin etiladi. Bu o'rinda madaniyatga ijtimoiy hayotning tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Falsafiy yondashuv nuqtayi nazaridan esa madaniy hodisalarga sof tahliliy nuqtayi nazardan baho beriladi.

Ma'lumki, qadimgi Yunoniston va Rimda bolalikdan boshlab fuqarolarga qonunlar o'rgatilgan. Rim davlatida 14 yoshda bo'lgan bolalar qonunlarning 12 jadvalini yod olganlar va bu qonunlarga bo'ysungan holda yashashga intilganlar, shundagina ular huquqiy madaniyatga ega bo'lgan shaxs sifatida baholangan.

O'quvchilarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishga Fransiya, Italiya, Buyuk Britaniya, AQSH kabi mamlakatlarda alohida e'tibor qaratiladi. O'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirishga oid pedagogik vazifalarning yechimiga alohida e'tibor qaratiladi. Chunki huquqiy madaniyat shakllantirish orqali o'smir yoshdagi o'quvchilarning siyosiy ongi rivojlanib, qonunlarga nisbatan ongli munosabat tarkib topadi. Masalan, Fransiyada o'quvchilarga huquqiy bilimlar tizimli tarzda taqdim etilib birinchi navbatda «fuqaro», «mamlakat», «askar», «qonun», «jamiyat», «adolat» ular ongiga singdiriladi. Mazkur mamlakatda o'quvchilar 9-11 yoshida davlat qurilishi, shuningdek, harbiy xizmat, soliqlar to'lashning huquqiy asoslari hamda qonunchilikka oid dastlabki tasavvurlarga ega bo'ladilar [4;28]. Ko'rinib turibdiki, nafaqat pedagoglar balki huquqshunos, jamiyatshunos, psixologlar ham o'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish masalasiga murojaat qilganlar.

Ma’lumki, o‘tmishda ham huquqiy madaniyat inson va jamiyat munosabatlari masalasiga mutaxassislar tez-tez murojaat qilganlar. Masalan, Pifagor, Geraklit, Demokrit, Aflotun, Arastu, Konfutsiy, Avgustin, Gobbs, Foma Akvinskiy, Kant singari mumtoz mutafakkirlarning shaxsning huquqiy madaniyat, shaxs va davlat munosabatlari qarashlari alohida ahamiyatga ega. Mazkur olimlarning ilmiy yondashuvlari, shaxsda huquqiy madaniyatni shakllantirish muammosining vujudga kelishi va tarixiy rivojlanishi haqida muayyan darajada tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Bu o‘z navbatida vujudga kelgan nazariy qarashlar hamda ta’limotlarning shakllanish va rivojlanishini muayyan izchillikda o‘rganish imkonini beradi. Faylasuf Pifagor – Tangridan keyin ota-onani va qonunlarni hurmat qilishi lozimligini ta’kidlagan. Pifagor va unning izdoshlari anarxiya (hokimiyatsizlik)ni eng yomon illat deb hisoblaganlar. Ular anarxiyani tanqid qilish bilan birga, inson o‘z tabiatiga ko‘ra rahbarlarsiz, boshliqlarsiz va lozim darajadagi ta’lim-tarbiyasiz yashay olmasligini ham qayd etganlar.[3;4]

Mashhur faylasuf Aflotun o‘zining “Siyosat” nomli asarida qonunga asoslangan davlatlarni ajratib ko‘rsatgan. Uning fikricha, aristokratiya va demokratiya qonunga tayanadi, ayni chog‘da oligarxiya va aynigan demokratiya o‘zlarida mavjud qonun va urf-odatlarga zid ravishda boshqariladi. Aflotunning fikriga ko‘ra, “demokratiya hadsiz erkinlikdan sarmast bo‘ladi, natijada demokratiyaning davomi va aksi – tiraniya (mustabid hukmronlik) o‘sib chiqadi[5;40].

O‘zining “Qonunlar” asarida esa Aflotun qonun kuchiga ega bo‘lmagan va kimningdir izmi – ixtiyorida bo‘lgan davlat tez orada halokatga mahkum bo‘lishini oldindan ko‘rajagini qayd etgan. Qonun hukmdorlar ustidan hukmronlik qilgan, hukmdorlar qonunning quliga aylangan joyda, Aflotun, davlat najot topadi va Xudo davlatga ado etishi mumkin bo‘lgan barcha ezguliklar hukm suradi deb hisoblagan.

Avgustinning huquqiy madaniyatga oid tasavvurlari ko‘p hollarda, ayniqsa, “tabiiy huquq” borasida Rim stoiklari, huquqshunoslari va Sitseronning qarashlariga mos keladi. Butin olamning o‘zgarmas qonuniyatlaridan kelib chiqadigan “tabiiy huquq”ni shaxslararo munosabatlarining ideal me’yori va u muhim qonun sifatida qo‘ruvchi ta’limotdir.

Ma’lumki, Tomas Gobbs buyuk ingliz mutafakkiri, “Fuqaro to‘g‘risidagi ta’limotning falsafiy asosi” asarida asosan siyosiy va huquqiy qarashlarning taraqqiyotiga munosib hissasini qo‘shgan olim hisoblanadi. Uning huquqiy qarashlari negizida inson tabiati bilan bog‘liq masalalar yotadi. Uning fikricha, insonlar o‘zlarining aqliy va jismoniy imkoniyatlariga ko‘ra tengdirlar. Ammo ulardagi qator salbiy jihatlar, xususan, shuxratparastlik, ochko‘zlik, manmanlik kabilar insonlarning bir-birlari bilan inoq-ittifoqlikda yashashlariga to‘sqinlik qiladi.

Rim huquqshunoslari izidan borgan Akvinskiy adolat har kimga o‘z ajrini berish deb hisoblagan. «Har kimga o‘z haqqini berish» yo‘lida birlashtirgan va boshqa bir harakat bilan muvofiqlashgai harakat huquqiy madaniyatdir. Bu xatti harakatni muvofiqlashtiruvchi omil insonniy tabiiy huquqlaridir. Agar muvofiqlashuv shaxs irodasining maxsuli bo‘lsa u tabiiy huquq ya’ni huquqiy madaniyat irodasidir. Umuman, inson irodasi pozitiv-huquqiy madaniyat doriasida bo‘lishi uchun u mavjud huquqiy me’yorlarga zid bo‘lmasligi kerak.

Shaxsning huquqiy madaniyati haqida fikr yuritar ekanmiz mazkur xodisaga bo‘lgan munosabat yevropa mamlakatlarida o‘ziga xos tarzda rivojlanganligini ko‘ramiz. Shaxs huquqiy madaniyatining taraqqiyotiga munosib xissa qo‘shgan olimlar sifatida XV-XVI asrlarda yashab o‘tgan Fransisko de Viktoriya, Alberiko Jentili, Per Beyl, Baltazar Ayyala kabi olimlarni ko‘ratish mumkin. 1625 yilda chop etilgan «Urush va tinchlik huquqi to‘g‘risida» (De Jure Belli ac Pacis) asari bilan shuhrat qozongan niderlandiyalik ilohiyotchi va huquqshunos Gugo Grotsiy (Hugo Grotius, 1583-1645) aksariyat milliy va xorijiy adabiyotlarda «halqaro huquq otasi» huquqiy madaniyatning yirik tadqiqotchisi sifatida tavsiflangan.

Huquqshunoslar ham huquqiy madaniyat masalasida o‘z ilmiy yondashuvlarini bayon qilganlar. fan doktorlari A.P.Smitko «Huquqiy madaniyatning rivojlanishi huquqiy taraqqiyot sifatida», N.M. Tapchanyan «Yangilanish sharoitida shaxsning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati», I.A.Krigina «Zamonaviy rus jamiyatida huquqiy madaniyat, huquqiy ta’lim va huquqiy ta’lim jarayonini boshqarish» mavzusida doktorlik dissertatsiyalarini, V.I. Zubitskiy «Huquqiy madaniyat va uning siyosiy huquq va erkinliklarini amalga oshirishdagi roli», S.V. Navlniy «Saylov huquqiy madaniyati, nazariyasi va amaliyoti», V.S.Grachev «Huquqiy madaniyat huquqni amalga oshirishning subyektiv omili sifatida», N.N. Lebedova «Shaxsning huquqiy madaniyati va internet», O.B.Shubina «Huquqiy madaniyat jamiyat madaniyatining elementi sifatida» P.A.Shashin «Jamiyat huquqiy tizimida huquqiy madaniyat» mavzularida nomzodlik dissertatsiyalarini himoya qilishga muvofaq bo‘lganlar.

Xulosa: Yuqoridagi tahlillarga kelib chiqqan holda, o‘quvchi yoshlarning huquqiy ongi va madaniyati ta’lim jarayonida huquqiy bilimlarni tizimli tarzda taqdim etish, sinf rahbarlarning sinfdan tashqari pedagogik jarayonda ularning zamonaviy huquqiy me’yorlar bilan tanishtirish, sifatiga bevosita bog‘liq. Chunki, o‘quvchilar istiqbolda jamiyatning faol fuqarosi sifatida huquqiy madaniyatga ega bo‘lishlari mamlakatda hayot tajribasining ortishi, qonun ustivorligining ta’minlanishi shaxslararo munosabatlarning huquqiy me’yorlar doirasida amalga oshishi, eng oliy qadriyat sifatida inson huquqlarining kafolatlanishini ta’minlaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati ikkinchi jildi “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 yil, 512 v
2. Pedagogika ensiklopediyasi 3 jild; 420v.
3. Toshqulov J.O‘zbekiston xalqlar siyosiy – huquqiy fikrlari tarixidan. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.- B.4.
4. U. Tadjixanov .A.Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi T-1998y
5. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Изд. 2-е./Под общ.ред. В.С. Нерсесянца – М.: 1999. – С.40.

GENDER YONDOSHUV ASOSIDA O‘QUVCHI-YOSHLARDA MILLIY MADANIY XULQ-ATVORNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLAR

Amanova Onarxol Choriyevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti kafedrasii
o‘qituvchisi

E-mail: O.amanova@dtpi.uz

Islomov Ilyosjon Isroiljon o‘g‘li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o‘qituvchisi

E-mail: i.islomov@dtpi.uz

Annotatsiya: ushbu maqolada ta’lim-tarbiya berish jarayoni orqali milliy madaniy xulq-atvorni rivojlanish uchun zarurdir, chunki har bir o‘lka o‘zining asriy va umrboqiy qadriyatlarga ega ularga mos keladigan innovatsion yondoshuvlarni topish imkoniyatga ega bo‘ladi. Maqolada keltiriladigan bazi misollar yordamida batafsil yoritishga e’tibor qaratiladi. Jumladan, har bir usul bosqichma-bosqich oddiydan murakkabga qarab, yosh darajasi hisobga olingan holda amaliyotga tadbqiq etilishi kerakligi haqida fikr yuritildi. Hozirgi kunda zamonaviy taraqqiyot bilan hamnafas yashash bilan birga milliy va umrboqiy qadriyatlarimizga amal qilish o‘zbekona hayo,iffat qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: gender, har bir usul (metodlar), innovatsion(yangi loyiha), bosqichma-bosqich, zamonaviy, hamnafas milliy va umrboqiy, hayo, iffat.

Annotation: in this article, it is necessary to develop national cultural behavior through the process of education, because each country has its own age-old and eternal values that correspond to them will have the opportunity to find innovative approaches. The article focuses on detailed coverage with the help of some examples. In particular, it was thought that each method should be put into practice step by step, from simple to complex, taking into account the age level.

Nowadays, it is very important to develop Uzbek modesty and chastity skills, as well as following our national and lifelong values, which are similar to modern development

Keywords: gender, each method (methods), innovative (new project), step by step, modern, harmonious, national and eternal, modesty, chastity

Аннотация: в данной статье необходимо развивать национально-культурное поведение через процесс воспитания, ведь каждая страна имеет свои исконные и вечные ценности, соответствующие им. В статье основное внимание уделяется подробному объяснению с помощью некоторых примеров. В частности, считалось, что каждый метод должен реализовываться поэтапно, от простого к сложному, с учетом возрастного уровня. Сегодня это соответствует современному развитию. Очень важно следовать нашим национальным и жизненным ценностям, развивать способности узбекской скромности и целомудрия.

Ключевые слова: пол, методы (методы обучения), инновации (новые проекты), самостоятельное образование, общение, компетентность.

Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo‘lgan masala hisoblanadi.

Shavkat Mirziyoyev

Ushbu maqolada yoshlar hayot yo‘llarida saboq,gender yondashuv o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi munosabatlarda xulq-atvor va ijtimoiy tenglikni rag‘batlantirishimiz kerak.

Ma’lumot bo‘la oladigan talaygina hikoyat, rivoyat, ertak va masallar jamlangan. Turkiy xalq donishmandlarining hikmatiga yo‘g‘rilgan o‘git-nasihatlar, ishoralariga boy masallari,xalqning uzoq asrlik turmush tajribasining qaymog‘i-maqollar xususida ibratlar keltirilgan. Bular esa yoshlarga ma’naviy-ma’rifiy hayot yo‘lini yorituvchi nurli kelajak beradi.

Farzandlarimizga bolaligidan bog‘cha va boshlang‘ich sinflaridan boshlab tarbiyalash jarayonida,qo‘g‘irchoq teatri tomoshalari orqali milliy qadriyatlarimizni bolajonlar ongiga singdirish va shakllantirish ishlarini olib borish mumkin.Maktabgacha ta’lim muassalarining yuqori guruhlar va boshlangich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, u chet tili o‘qitishda asriy va umrboqiy qadiryatlarni ham o‘rgatib boradi. Bu bilan shaxsni o‘z fikriga ega etib tarbiyalash mumkin. Kommunikativ yondashuv asosida o‘qitishning afzalliklari haqida batafsil ma’lumotga ega bo‘lishi va o‘rganishga mo‘ljallangan materiallarni o‘z ichiga oladi.Quyida shunday ertaklardan na’munalar keltirilgan.

5 ta non

Aftor-Bir bor ekan, bir yo‘q ekan bizga yaqin novvoyxonada shunday voqea bo‘lgan ekan kunlardan bir kun novvoy yigit so‘rabdi

Non oluvchi yigit - Assalomu alaykum menga 5 ta non berib yuboring?

Novvoy - vaalaykum assalom kechirasiz nega siz doim 5 ta non sotib olasiz?
Non oluvchi yigit - 2 tasini qarzimga beraman, yana 2 tasini esa qarizga beraman 1 tasi esa o‘zimizga.

Novvoy - tushuntirib gapiring, 2 tasini ota-onam meni boqqanlari ucun qarizimni to‘layman, 2 tasini esa bolalarim kelajakda bizni boqishlari uchun qarzga beraman, 1 tasi esa xotinim bilan menga.

Novvoy - ha endi tushundim.

Aftor- ana ko‘rdingizmi bolajonlarim, qanday ajoyib yigit ekan.

Boshlovchi - Ota-onang yo‘lingni yoritguvchi sham

Qo‘lingda shaming bo‘lsa sen uchun ne g‘am.

Qissadan hissa shuki; qiyosi yo‘q eng aziz inson bu ota-ona ekanligini yana bir bor eslatish.

Bugun hayotimizning hal etuvchi muhim masalalari qatorida ta‘lim-tarbiya mazmunini tubdan o‘zgartirish, uni zamon talabi darajasiga ko‘tarish asosiy o‘rinni egallaydi. Innovatsion ta‘lim (ingl. “innovation”- yangilik kiritish, ixtiro) ta‘lim oluvchida yangi g‘oya, me‘yor, qoidalarni yaratish, o‘zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg‘or g‘oyalar, me‘yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar ko‘satilgan.

Odamlar dunyoni turlicha ta‘riflashadi

Kimlar uni “darsxona” desa, kimdir” g‘amxona” deydi. Yana birov “dunyo-oyna” desa, yana allakim “dunyo-yolg‘onchi” deydi. Chunki dunyo bunday turli-tuman ta‘riflarning barchasiga loyiq turadi. U muttasil o‘zgaradi: Unda bir-biriga qarama-qarshi kecha-kunduz, nur-soya, issiq-sovuq, oq-qora bor. Borliq ana shunday o‘zaro zid narsa-hodisalarga to‘laligi bois unda ezgulik va yovuzlik to‘xtovsiz kurashadi. Bu murosasiz kurash nabobat dunyosida ham, hayvonot olamida ham, odamlar orasida ham kuzatiladi. Ana shu muttasil olishuv tufayli borliq to‘xtovsiz harakatlanadi. Bu jarayonni ko‘rish, kuzatish orqali mushohada qilishga o‘rgatadi.

Bo‘ri va it

Aftor-Yaqin o‘tgan zamonda, katta qo‘rgon tomonda bir Bo‘ri yashar edi holi juda tor edi; Kunlardan bir kuni o‘rmon chetida baqoloq it bilan uchrashib qolishibdi.

IT-Assalomu-aleykum yaxshimisiz-nega hafa ko‘rinasiz?

Bo‘ri- Va aleykum assalom nimasini aytay rosa ovqat izlab charchadim, lekin hech narsa topa olmadim yegani.

IT-keling Bo‘rivoy do‘st bo‘lamiz va birga yashaymiz meni egam juda sahiy kishi bizga yaxshi ovqatlar beradi.

Aftor –Bori rozi bo‘lib ITni orqasidan keta boshladi.

Bo‘ri- iya o‘rtoq bo‘yningizdagi nima u?

IT-bo‘ynimdagi tasma vazifamni bajarayotganimda zanjirga bog‘lab qo‘yish uchun. O‘rtoqjon mehnat qilib topganing-qandu asal totganing deb bekorga aytishmaganda.

Bo‘ri-e, e o‘rtoqjon tutqin bo‘lib to‘q yashaganimdan ko‘ra och bo‘lsam ham erkin bo‘lish men uchun avzal

Aftor-yovoyi hayvonlar erkinlikni juda yaxshi ko‘radilar.

Chet tilini o‘qitishda ta’lim texnologiyalaridan foydalanish juda ko‘p narsalarni taklif qiladi ham o‘qituvchilar, ham o‘quvchilar uchun imtiyozlar. Bu erda integratsiyaning asosiy sabablaridan ba’zilari ta’lim texnologiyalari muhim ahamiyatga ega:

Kengaytirilgan faollik: Ta’lim texnologiyalari interaktiv va multimediyaga boy o‘quvchilarning e’tiborini tortadigan va faol ishtirok etishga yordam beradigan o‘rganish tajribasi. Interaktiv tadbirlar, o‘yinlar va simulyatsiyalar til o‘rganishni yanada qiziqarli va rag‘batlantiruvchi, xususiyatlarni yuzaga keltiradi.

Moslashuvchan ta’lim platformalar, aqlli repetitorlik tizimlari va moslashtirilgan qayta aloqa mexanizmlari o‘rganishni optimallashtiradi.

Maqolada o‘zbekona hayo, iffat, nomus yo‘llarini ko‘rsatibgina qolmay, yaxshi natijalarga erishishga doimiy yordam bo‘la oladi, deb o‘ylaymiz.

Tarix millatning haqiqiy tarbiyachisiga aylanishi, ya’ni biz tarixda gender borasidagi xatolardan to‘g‘ri xulosa chiqarmog‘imiz lozim. Bu yondashuv asosida o‘quvchi-yoshlarni ta’lim jarayonidagi qat’iy gender stereotiplaridan holi qilishimiz, ta’lim maydonini kengaytirish funksiyalarini yaratishimiz, barcha o‘quvchilar o‘zini anglaydigan shaxsini shakllantirish darkor. Biz bu gender yondashuv asosida o‘quvchilarga o‘z taqdirlarining chinakam egasi ekanligini ko‘rsatamiz.

Bilamizki, milliy madaniy xulq-atvorni oilada mahallada, jamiyatimizda rivojlantirish eng zarurdir. Ingliz tili nafaqat ta’lim sohasida odatiy turmushda ham kerak. Ingliz tilini ta’lim jarayonida yaxshi o‘rganish zarur. Shu bilan birgalikda milliy madaniy xulq-atvorni rivojlantirish va saqlab qolish zarur. Vatanga muhabbat va sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash borasidagi ulkan ahamiyatini inobatga olgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shavkatova Shohida Shavkat qizi “PEDAGOGS” international research journal ISSN: 2181-4027 SJIF: 4.995
2. Muhammad Kamol “Hikmatlar va ibratlar” Toshkent, “Istiqlol” 2005.
3. Egamberdiyeva Nodira Meliboyevna, Xonturayev Bobur “Oila, xotin-qizlar va ijtimoiy hayot” jurnali 2023-yil 3-soni.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДСТВАМИ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Хусейнова Умедахон Умаровна

Преподаватель государственного образовательного учреждения

«Ходжандский государственный университет

имени академика Бабажана Гафурова»

Аннотация: в статье речь идёт о развитии профессионализма у будущих учителей на основе гендерных моделей.

Ключевые слова: гендерный подход, будущий учитель, профессионализм, студент, преподаватель, развитие, модель.

Annotatsiya: maqolada gender modellari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: gender yondashuvi, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy mahorat, talaba, o‘qituvchi, rivojlanish, model.

Abstract: the article deals with the development of professionalism among future teachers based on gender models.

Key words: gender approach, future teacher, professionalism, student, teacher, development, model.

Гендерная проблематика в педагогической науке имеет особую важность. Гендер как научная категория рассматривается в социологии, юриспруденции, психологии и педагогике. Очевидным является то, что гендер как социально-психологический конструкт связан с личностью на протяжении всей его жизни, определяя его социальный статус, особенности общения и взаимодействия между мужчинами и женщинами разного уровня образования, материального положения, принадлежности к сфере профессиональной деятельности, должности и национальности.

Анализируя периодизацию развития гендерной психологии и педагогики, напомним, что гендерные измерения как научное направление сформировались в 1975 году. С 2000 годов наблюдался активный всплеск гендерных исследований. В 2000 году был проведен Всемирный конгресс по гендерным вопросам [1], где были обсуждены результаты кросс-культурных исследований гендерных особенностей личности, факторов и условий их формирования; рассматривались проблемы концептуализации полового и гендерного воспитания, конструирования гендера через СМИ, законодательство и образование; раскрывались разнообразные аспекты влияния гендера на профессиональную успешность мужчин и женщин, межличностные отношения в коллективах.

Практически все исследования содержали результаты констатации изучаемых феноменов. В научных работах раскрывались механизмы развития гендерных характеристик личности посредством формирования общественного мнения средствами массовой информации, трансляции семейных ценностей и национальных традиций.

Научный интерес для нас представляют исследования учёных В.С.Агеева, В.Е.Каган, Х.М.Тожибоевой о гендерных установках и полоролевых стереотипах, гендерной социализации и самоактуализации.

Данная тенденция позволяет предположить, что гендерные исследования способствуют развитию профессионализма у будущих учителей, выстраиванию концептуальной базы гендерного подхода, четких различий полоролевого и гендерного подхода, отсутствия доказанной валидности и надежности диагностического инструментария.

На сегодняшний момент насчитывается от 50 до 300 видов пола, официально на Западе уже определено три пола: мужской, женский и «Х» (недифференцированный или небинарный). В Америке в 2021 году интерсексуал, бывший моряк, по имени Дана Ззиим получил паспорт, в котором указан «Х» пол [2]. Гиперболизированные проявления гендерного равенства, а главное – его некорректное понимание, усугубляет и закрепляет гендерные стереотипы и установки, которые, в свою очередь, могут негативно повлиять на самоактуализацию и самореализацию мужчин, женщин в различных сферах жизнедеятельности. Очевидно то, что педагог как один из значимых субъектов социализации подрастающего поколения, либо способствует формированию и закреплению гендерных стереотипов своих воспитанников, либо активизирует потребность к саморефлексии гендерных характеристик личности.

Гендерная экспертиза в образовании студентов предполагает решение следующих задач профессионального образования будущих учителей: гендерное просвещение в области теории и методологии гендерного подхода в образовании; формирование целостного представления студентов о принципиальных различиях между полоролевым и гендерным подходом; формирование готовности будущих педагогов осуществлять оценку учебно-воспитательного процесса на предмет гендерной и половой дискриминации; развитие способности к саморефлексии гендерных характеристик личности для развития индивидуального стиля педагогической деятельности по организации процесса обучения в образовательных учреждениях на основе гендерного подхода.

В процессе обучения студентов можно предложить задания, направленные на самодиагностику гендерных особенностей личности. К

примеру, методика «Полоролевой опросник» С.Бема, которая поможет студентам проанализировать культурологические и социальные факторы, влияющие на их субъективное восприятие фемининности-маскулинности, актуализации идеи об одинаковой привлекательности традиционно мужских и женских качеств, которые можно сочетать для успешного решения различных задач и ситуаций.

Опросник «Кто я» М.Куна и Т.Макпартленда можно предложить студентам для дальнейшей рефлексии субъективного восприятия самого себя, гендерного образа «Я», социального статуса и гендерной идентичности.

Опросник «Я – женщина (мужчина)» Л.Н.Ожиговой можно предложить для самодиагностики «осознаваемых и неосознаваемых гендерных установок личности, степени соответствия или несоответствия личности существующим гендерным стереотипам.

Студентам для развития готовности к гендерной экспертизе учебно-методических материалов, учебно-воспитательного процесса можно предложить следующие практические задания:

1. Провести гендерный анализ учебного материала в предложенных учебниках и учебных пособиях, используя схему Т.Барчуновой, выбрать учебные пособия, исходя из специфики и содержания направления обучения.

2. Осуществить гендерный анализ предложенных воспитательных мероприятий. Студенты смогут работать в группах и проводить анализ классных часов в соответствии с предложенными критериями и показателями: отношение учителей к девочкам и мальчикам (поощрение к разным видам деятельности; демонстрация ожидания различного нормативного поведения от мальчиков и девочек; объяснение затруднений и успехов в деятельности девочек и мальчиков разными причинами, например, девочек – старанием, а мальчиков – способностями); характеристики стиля общения педагога (поощрение умения воспитанников «переключаться» на разные роли и стратегии поведения в течение групповой/коллективной работы; уровень легкости вступления в новые социальные контакты как с мальчиками, так и с девочками; сочетание инструментальной (маскулинной) направленности деятельности – направленность на достижение цели, и экспрессивной (фемининной) направленности деятельности – направленность на достижение хороших взаимоотношений; демонстрация андрогинных стратегий во взаимодействии); гендерная стереотипизация воспитательных мероприятий в форме праздников (соотношение мужских и женских персонажей, ролей; качества, проявление которых у участников мероприятия разного пола поощряется или корректируется под общепринятую гендерному стереотипу;

виды деятельности (учебной, профессиональной, досуговой), которые выполняют воспитанники); гендерно окрашенные послания-реплики. В результате необходимо сформулировать выводы о гендерном типе занятия (гендерно-нейтральное, гендерно-чувствительное, гендерно-асимметричное).

3. Осуществить гендерный анализ содержания предложенного конспекта воспитательного мероприятия на предмет проявления эгалитарного мировоззрения разработчика конспекта (педагога, ведущего мероприятие), гендерной толерантности в содержании мероприятия.

4. Осуществить гендерный анализ видео учебного занятия по «Карте для проведения гендерной экспертизы урока», разработанной Л.В.Штылевой.

Использование такого рода практических заданий будет способствовать достижению поставленной учителем цели и студенты начнут понимать, что им надо узнать о себе много нового (например, гендерный тип личности), поразмышлять о собственных гендерных стереотипах и установках и их влиянии на выбор профессии будущего учителя, содержании семейных ролей и распределении семейных обязанностей), научатся осуществлять гендерный анализ учебной литературы, что пригодится в профессии в ситуации отбора содержания обучения, уметь определять речевую деятельность субъектов образования; выявлять гендерный режим образовательного учреждения, что пригодится для выбора места работы или образовательного учреждения. В целом отметим, что необходимо лучше понимать себя и осознавать, какие стереотипы мешают стать успешным и счастливым человеком.

Гендерные модели в образовании направлены на приобщение будущих учителей к исследованиям гендерных проблем в образовании и саморазвитии гендерной чувствительности. Обеспечение законодательной и инфраструктурной поддержки должно носить системный характер. В ряде стран внедрена практика, позволяющая делать поправки в отношении материнства (например, Европейский исследовательский совет выделяет гранты молодым ученым, к которым относит получивших степень PhD от 2 до 7 лет, добавляя 18 месяцев на каждого рожденного в этот период ребенка ERC Work Programme).

Многополярность мира в полной мере проявилась в институализации гендерных исследований на Востоке, в странах Средней Азии, Восточной Европы, России. Национально-культурная специфика определила характерные проблемы женщин разных стран, степень активности женщин в их решении.

Главное достижение женского движения – право на образование – дало возможность половине человечества самостоятельно определять смысл и содержание собственной жизни.

Перспективные направления по развитию гендерных исследований связаны с развитием женского лидерства в системе высшего образования; поддержкой молодых ученых; формированием гендерной культуры и культуры гендерного сотрудничества; развитием гендерного образования; гендерными трансформациями в цифровую эпоху.

Таким образом, международное сотрудничество в развитии гендерной культуры является важным инструментом, позволяющим чувствовать уверенность в своих действиях, видеть их практический смысл, развивать образование в перспективе социального благополучия, которые существенно влияют на жизнь женщин и их самосознание.

ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://www.un.org/ru/conferences/women>
2. https://lenta.ru/news/2021/10/28/gender_x/

GENDER TENGLIK VA O‘SMIRLAR TARBIYASI MUAMMOLARI

Madjidova Dildora Abduxamidovna

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),

katta ilmiy xodim

O‘zPFITI bo‘lim mudiri

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘smir yoshdagi o‘quvchilar orasidagi gender tenglik masalasi hamda mazkur yoshdagi o‘quvchilarning tarbiyasida kuzatiladigan muammolar va ularning yechimlari haqida fikr yuritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: hamjamiyat, xalqaro, ta‘lim, gender, o‘smir, ilmiy, o‘g‘il va qiz.

Bugungi kunda qator davlatlar va xalqaro hamjamiyatning ko‘p yillik harakatlari ta‘lim sohasidagi gender masalalarini o‘rganishning yangi istiqbollarini shakllantirildi. Jahonda gender masalalari kontekstida kuzatilayotgan ijobiy o‘zgarishlarga qaramay, Osiyo va Tinch okeani mintaqasida ta‘lim sohasida hali amalga oshirish zarur bo‘lgan muammolar talaygina. Ushbu mintaqaning ko‘plab davlatlarida qizlarning ta‘lim olishiga ruxsat berilganiga qaramay, boshlang‘ich va o‘rta maktablarga borish jarayonida maktab, oila va jamiyatda hali hamon shaxsini kamsituvchi ko‘plab to‘siqlarga uchrayotganlariga turli axborot va xabarlar orqali guvoh bo‘lmoqdamiz.

Mamlakatimizda qizlar va o‘g‘il bolalar gender tenglikda ta‘lim va tarbiya oladilar. Ming shukurki, jamiyatimizda qizlarga o‘g‘il bolalar bilan teng huquq va imkoniyatlar berilgan. Faqat milliy mintalitetimizga xos bo‘lgan ayrim odob-axloq, o‘zini tutish, xulq-atvor masalalarida qiz bolalar va o‘g‘il bolalar o‘rtasida farqlar ko‘zda tutilishi mumkin. Bu farqlar mavjud bo‘lishiga o‘smirlik davridagi bolalar tarbiyasi jarayonida, ayniqsa, muhim e‘tibor qaratish harur. Sababi o‘g‘il bolalarga

nisbatan qiz bolalar aynan shu davrda millatimizga xos hayo, ibo, axloq-odob xislatlarini o‘zlarida shakllantirishlari, o‘smir bolalar esa, or-nomus, mardlik, mxalollik kabi fazilatlarini o‘zlarida mujassamlantirib borishlari zarur. Bu xislatlar qadimdan bizning milliy va ma’naviy tarbiyamiz, an’analarimiz zaminida shakllanib kelgan va shunday bo‘lishi zarur. Sababi xalqimiz aynan ana shu o‘ziga xos mintaliteti bilan ham jahon xalqlari orasida ajralib turadi.

Biroq jahondagi ko‘plab mamlakatlarda avj olayotgan ommaviy madaniyat bizning ayrim yoshlarimizga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. OAV va Internet tarmog‘i orqali ommaviy madaniyatning bizning ayrim o‘sib kelayotgan yosh avlodlarimiz orasida tarqalib borayotganini ham kuzatish mumkin. Bu voqelikning salbiy oqibati sifatida bugungi kunda voyaga yetmagan yoshlar, hatto o‘quvchi yoshlar o‘rtasida homiladorlik holatlari ham sodir bo‘layotganligi ayachli holat. Aslida, voyaga yetmagan qiz bola nikohsiz homilador bo‘lib qolsa, bu o‘zi va tug‘ilajak chaqalog‘ining salomatligi uchun falokat, oilasi uchun esa sharmandalikdir. Bunday voyaga yetmaganlik davrida va nikohsiz homiladorlik oqibatida dunyoga kelayotgan chaqaloqlardan voz kechish, hattoki, o‘z go‘dagini arziyas pul mablag‘lari evaziga begona insonlarga sotish holatlari uchrayotganligi ham juda achinarli.

Ko‘pincha shunday muammoga duch kelgan voyaga yetmagan o‘quvchi qiz atrofdagilarning salbiy munosabatidan qo‘rqib, hatto o‘z ota-onasidan homiladorligini yashirishi yoki voyaga yetmagan farzandining nikohsiz homiladorligi tufayli ota-onasi uni qabul qilmasliklari oqibatida yosh ona o‘z muammolari bilan yuzma-yuz yolg‘iz qolishi, qanday tashkilotlarga yoki kimga murojaat etish va kimdan ko‘mak hamda maslahat olishni bilmasligi, farzandi dunyoga kelgandan so‘ng u bilan qayerda yashashi, mablag‘ topish bilan bog‘liq qiyin vaziyatda qolganligi tufayli yangi tug‘ilgan go‘dak farzandini tug‘ruqxona yoki ko‘cha-kuylarda tashlab ketishdan boshqa chorasi yo‘q deb hisoblaydi.

Biroq bunday vaziyatlarda yosh onalarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik ko‘mak ko‘rsatish maqsadida qator davlatlarda “Kichik ona” (“Malenkaya mama”, Rossiya), Ona va bola (Sotsialnie sentri materi i rebenka, Ukraina) ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash markazlarining ish tajribasi e’tiborlidir. Mazkur markazlarning maqsadi yangi tug‘ilgan go‘dakdan voz kechishning oldini olish va reabilitatsion ko‘mak ko‘rsatish, yetim va ota-onasiz qolgan yoki ijtimoiy xavfli vaziyatda qolgan yolg‘iz onalarga tez yordam ko‘rsatish, ijtimoiy himoyaga muhtoj homilador yoki yangi tug‘ilgandan to 1,5 yoshgacha farzandi bo‘lgan onalarga farzandini tarbiyalash va ta’minlashida ko‘mak ko‘rsatishdan iborat. Ona va bola ijtimoiy markazlarida [2] 7-9 oydagi homilador ayollar hamda yangi tug‘ilgan (18 oylikkacha) farzandi bo‘lgan ayollar vaqtincha yashashlari mumkin. Markazda

mijozlar uchun psixologik-pedagogik va maishiy-xo‘jalik sharoitlari yaratilgan, oziq-ovqat bilan ta‘minlanadilar, ta‘lim olishlari, mutaxassislik, farzandi bilan mustaqil hayot ko‘nikmalarini egallashlarida yordam ko‘rsatiladi.

O‘tkazilgan tadqiqot ishlari natijalarining ko‘rsatishicha, bolalardan voz kechish holatlari sabablaridan biri voyaga yetmagan qizlarning homiladorlik holatlari va nikohsiz farzand tug‘ilishidir. Ko‘pincha ular o‘z ota-onalaridan ham homiladorliklarini yashiradilar hamda bola dunyoga kelishi bilanoq akusherlik komplekslarida o‘z farzandidan voz kechadilar.

Shuning uchun ham, bugungi kunda ta‘lim muassasalarida ijtimoiy ish xodimi (yoki ijtimoiy pedagog) shtatlarini joriy etish va istalmagan homiladorlikning oldini olish, ularda ota-onalik mas‘uliyatini tarbiyalash bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

1. Jumladan, ko‘pgina rivojlangan mamlakatlarda, shuningdek, Rossiyada bolalar ta‘lim-tarbiya muassasalarida ijtimoiy pedagoglar bolalarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoyalash bo‘yicha faoliyat yuritadilar. Mazkur muassasalarda ijtimoiy pedagog quyidagi vazifalarni amalga oshiradi [1]:

2. O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ning ta‘lim-tarbiya berish, rivojlanishi va ijtimoiy himoyalash bo‘yicha tadbirlar majmuasini amalga oshirish.

3. O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar) shaxs xususiyatlari psixologik-tibbiy-pedagogik xususiyatlarini va uning mikromuhitii, yashash sharoitlarini o‘rganadi.

4. O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ning qiziqishlari va ehtiyojlari, qiyinchilik va muammolari, nizoli vaziyatlari, xulqdagi og‘ish holatlarini aniqlaydi va o‘z vaqtida ularga ijtimoiy yordam ko‘rsatadi.

5. O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar) shaxsi va muassasa, oila, muhit, turli ijtimoiy xizmatlar mutaxassislari, tashkilotlar va hokimiyat organlari o‘rtasida vositachi sifatida ishtirok etadi.

6. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat vazifalari, shakli, metodlari, shaxsiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish usullarini belgilaydi, o‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ni ijtimoiy himoyalash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va erkinliklarini amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni tashkillashtiradi.

7. O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ning psixologik xotirjam va xavfsiz muhitini yaratishga ko‘maklashadi, ularning hayoti va sog‘lig‘ini saqlashni ta‘minlaydi.

9. Yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan o‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ni patronat, uy-joy, nafaqa bilan ta‘minlash, ishga joylashishlari kabi ishlarni amalga oshiradi.

10. Vasiylik va homiylik belgilanishiga muhtoj, imkoniyati cheklangan, xulqi og‘ishgan, og‘ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan o‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar, bolalar)ga yordam ko‘rsatishda ota-onalar (ularni o‘rmini bosuvchi shaxslar), ijtimoiy xizmatlar mutaxassislari, o‘qituvchilar, hayriya jamg‘armalari, o‘z-o‘zini boshqarish organlari bilan hamkorlik qiladi.

11. Ota-onalar, tarbiyachi-pedagoglar, boshqa muassasa xodimlariga maslahatli ijtimoiy-pedagogik yordam ko‘rsatadi.

Shuningdek, ta’lim muassasalarida qarindoshlik asosidagi nikohlarning bo‘lajak avlod salomatligiga ta’siri, yoshlarda oila qurishga ongli munosabat, ota-onalik mas’uliyatini tarbiyalash kabi masalalar bo‘yicha tibbiyot xodimlari, huquq-tartibot organlari bilan uchrashuvlar, seminarlarni ko‘prok tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Yoshlarda ota-onalik mas’uliyatini oshirish – bu shaxsning bolalarni qadriyatlar asosida tarbiyalashga ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy ehtiyojlari, ularni oilada ijobiy, ongli, emotsional, ma’naviy-axloqiy munosabatlarga tayyorlash, bo‘lajak oila qurishga ongli munosabatni shakllantirishdir. Ota-ona bo‘lishga ongli munosabat quyidagilarni qamrab oladi: oilaviy qadriyatlar, ota-onaning umidlari, ota-onalik hissiyotlari, munosabatlari, ota-ona mas’uliyati, tarbiyalash uslubi; o‘zini anglash, o‘z ota-onalik motivlarini anglash, o‘z shaxsidagi ota-onalik hissinin anglash, turmush o‘rtog‘ini tushunish, o‘zi va turmush o‘rtog‘ining ota-ona sifatida birligini tushunish.

Ota-onalik tarkibiga kiruvchi komponentlar quyidagilarni tashkil qiladi: oilaviy qadriyatlar, ota-ona hissiyotlari, ota-ona mehri – eng ahamiyatli hissiyotlar guruhidir, bu hissiyot ahamiyati bo‘yicha inson hayotida boshqa emotsional aloqalar orasida alohida o‘ringa ega; farzand bilan o‘zaro munosabatga yo‘naltirilgan ota-ona dunyoqarashi, oilaviy tarbiya uslubi.

Ongli ravishda ota-onalikka tayyorlash, ota-onalik mas’uliyatini oshirishda ta’lim muassasalari uchun oilashunoslik bo‘yicha dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, “Ijtimoiy ish” mutaxassisligi bo‘yicha “Oilashunoslik” kursini kiritishning zarurati mavjud. Chunki jamiyatdagi barcha ijtimoiy muammolar oilaga, uning hayot faoliyatiga aloqador bo‘ladi. Talabalar egallagan bilimlarini ijtimoiy sohadagi oilaning ijtimoiy, axloqiy muammolarini hal qilishda o‘z faoliyatlarida samarali qo‘llay oladilar. Bugungi kunda ta’lim muassasalarida o‘tib kelayotgan yosh avlodni oila qurish, ongli ravisha ota-onalik rolini bajarish va oilaviy ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga tayyorlash masalalariga genderlik nuqtayi nazaridan yondoshish, ayniqsa, muhim hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillarga asosan bugungi kunda mazkur muammolarni hal etishda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish muhim hisoblanadi:

1. Uzluksiz ta’lim tizimida gender tarbiyasi masalalarini tushuntirib borish hamda yoshlarni ijtimoiy himoyasini ta’minlash, ularning jamiyatga ijtimoiylashuvi samaradorligini oshirish maqsadida ijtimoiy pedagog-psixolog shtatini kiritish.

2. Voyaga yetmaganlarning turli axloq-odobga zid bo‘lgan saytlarga kirishlarining oldini olish maqsadida izlash tizimlarida ota-onalar nazorati xizmatini hamda yosh cheklovlarini joriy etish.

3. Ta’lim muassasalarida erta nikohsiz homiladorlik, ... masalalari bo‘yicha tarqatma materiallarni (buklet, ijtimoiy reklama) hamda seminar-trening, mutaxassislar bilan uchrashuvlar kabi tadbirlarni o‘tkazish orqali yoshlarning mazkur muammo bo‘yicha xabardorliklarini oshirish.

4. Voyaga yetmagan homilador qizlar va nikohsiz homilador ayollarning farzandidan voz kechishining oldini olish maqsadida ijtimoiy xizmatlarni hamda vaqtinchalik boshpana joylarda sinovdan o‘tkazish va ommalashtirish.

5. Ta’lim muassasalari, mahallalarda voyaga yetmaganlarning ijtimoiy patronajini tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-sonli Farmoni/ <https://lex.uz/docs/5841063>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli “«O‘zbekiston - 2030» strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni / <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

3. Демченко В.И. Социальная помощь и поддержка семьи и детей в кризисной ситуации (зарубежный опыт) // Журнал Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. Выпуск № 14 / том 6. 2006, стр. 51-59.

4. Интегрированные социальные службы: теория, практика, инновации/Учебно-метод. комплекс /Автор-сост.: О. В. Безпалько, И. Д. Зверева, З. П. Кияница / Перевод с укр., под ред. И. Д. Зверевой, В. А. Кузьминский. 2-е изд., доп. – Киев, 2010. – 528с.

5. Кибирев А.А. Педагогическое обеспечение социально-психологической адаптации детей из дисфункциональных семей в условиях социальной гостиной. Автор. дисс...канд. пед.наук. Хабаровск. – 2012.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA TARIXIY-MUSIQIY MEROSNI TALABALARGA TAQDIM ETISH USULLARI

Shomurodov Jamshid Olimboy o‘g‘li

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zMMSI dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: ushbu maqolada tarixiy-musiqiy meroslarimizni gender yondashuv asosida o‘rganishning o‘ziga xosligi, ushbu yondashuv asosida musiqiy meros namunalariga xos bilimlarning bugungi kungacha yetib kelishida, uning ommaga keng targ‘ib qilinishida jamiyatimiz ayollarining o‘rni va ahamiyati haqida bilimlar yoritilgan. Shuningdek, Ta’lim-tarbiya jarayonlarida gender yondashuv asosida tarixiy-musiqiy merosimizga xos bilimlarni o‘quvchi-yoshlarga taqdim qilish natijasida ularda shaxslararo munosabat, badiiy-estetik did hamda tafakkur duyoqarashining rivojlanishiga xizmat qilishi haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘z: badiiy-estetik, gender yondashuv, gender tenglik, faoliyat, musiqa, san’at, tarixiy, musiqiy, meros, estetik tarbiya, madaniy dunyoqarash, ta’lim, tarbiya.

Аннотация: в этой статье подчеркивается уникальность изучения нашего историко-музыкального наследия на основе гендерного подхода, знаний о роли и значении женщин в нашем обществе в доведении до наших дней знаний, характерных для образцов музыкального наследия, и распространения их среди общественности. Также считалось, что в результате преподнесения студентам-молодёжи знаний, характерных для нашего историко-музыкального наследия, на основе гендерного подхода в учебно-воспитательных процессах, это служит развитию межличностных отношений, художественно-эстетического вкуса и двойственности. думать в них.

Ключевые слова: художественно-эстетический, гендерный подход, гендерное равенство, деятельность, музыка, искусство, историко-музыкальное наследие, эстетическое воспитание, культурологическое мировоззрение, образование, воспитание

Bugungi kunda Yangi O‘zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylandi. Ushbu islohotlar ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta’lim tizimida ham amalga oshrilmogda. Respublikamizda ta’lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish hamda uning natijadorligini sifat jihatidan yuqori bosqichlarga olib chiqishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan o‘quvchi yoshlarni estetik tarbiyalashda, ularning madaniy dunyoqarashini rivojlantirishga xizmat qiladigan, bugungi kunda ilm-fan sohaslarining tarkibiy qismi sanalgan tarixiy-musiqiy meros namunalarini yetarlicha o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o‘z nutqida “Adabiyot, san’at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi”¹⁰ deya ta’kidlaydi. Prezidentimizning ushbu fikrida katta ma’no bor. San’at va badiiy ijod namunalari tarkibida uzoq o‘tmishga ega mavjud xalqning etnik turmush taraqqiyoti, madaniy dunyoqoarashi, boy qadriyat va an’analari hamda urf-odatlarini aks ettiruvchi bilimlar bisyordir. Ushbu san’at va badiiy ijodiyotning inson hayotida tutgan o‘rni va ahamiyati haqida Sharqning buyuk faylasufi, qomusiy olim, Arastudan keyin sharqda ikkinchi muallim Abu Nasr Al-Farobiy shunday deydi:

«Bu fan (ya’ni musiqa) shu ma’noda foydaliki, kimning fe’l atvori muvozanatni yo’qotgan bo’lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo’lganlarning muvozanatini saqlaydi. Musiqiy bilimlar tanning sog’ligi uchun ham foydalidir»¹¹ Abu Nasr Al-Farobiyning arab tilida yozilgan, musiqaga bag’ishlangan “Katta musiqa kitobi” asari cholg’u ijrochiligiga xos tarixiy bilimlarning o’qilmagan zarvaraqlarini keng ma’noda oydinlashtirish imkonini beradi. Alloma “Katta musiqa kitobi” asarida musiqaning tarbiyaviy imkoniyatlarini yoritishdan tashqari o’rta asr sharq musiqa madaniyatining ravnaq topishida ham a’lohida ahamiyatga egadir. Ana shunday bilimlarni o’zida aks ettirgan tarixiy-musiqiy meros namunalarini gender yondashuv asosida o’rganish a’lohida ahamiyat kasb etadi.

Gender lotincha genus (inglizchada gender) so’zidan kelib chiqqan bo’lib, o’zbek tilida jins ma’nosini beradi. Fanga genderlik tadqiqotlari tushunchasi XX asr o’rtalarida kirib kela boshladi.

Gender, bu avvalo erkak va ayol, o’g’il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiy psixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oluvchi tushuncha. Ushbu tushuncha yangi ijtimoiy qarashlar va madaniyatga bog’liq holda rivojlanib boradi.

Mamlakatimizda so’nggi yillarda o’zbek xalqining boy madaniyati, qadriyati, an’ana va urf-odatlari qayta tiklana boshladi. Shuning bilan bir qatorda jamiyatimizning barcha sohalarida, shu jumladan musiqa san’ati sohalarida ham keskin o’zgarishlar va bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Bu o’zgarishlarni, islohotlarni amalga oshirishdan asosiy maqsad kelajagimiz vorislari bo’lmish yosh avlodni san’at vositalari yordamida milliy-ma’naviy ruhda tarbiyalash, ularda xalqimizning tarixi, milliy madaniyati, o’zbek milliy an’ana va qadriyatlariga hurmat, vatanni sevish, milliy g’urur va iftixor his-tuyg’ularini tarkib toptirishdir.

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev «O‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o‘rganish va targ‘ib qilishning dolzarb masalalari» mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga tabrigi

¹¹ Матякубов О. Фараби об основах музыки Востока. -Т.: Фан, 1986. -С.19

Buning uchun ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida yosh avlodni xalqimizning azaliy milliy urf-odatlariga, an’analariga, san’atiga ongli munosabatini tarkib toptirish talab etiladi. Shu maqsadda ta’limning mazmunini milliy asosda barpo etish eng asosiy vazifa qilib belgilandi. O‘quvchilarning estetik tafakkurini kengaytirishda ma’naviy merosimizning tarkibiy qismi bo‘lgan tarixiy musiqiy meroslarimizdan milliy mumtoz musiqa asarlari yetakchi o‘rinni egallaydi. O‘zbek xalqining milliy mumtoz musiqa merosi ko‘p asrlar davomida yosh avlodning badiiy didini rivojlantirishga xizmat qilib kelmoqda. Milliy mumtoz musiqa namunalarida o‘zbek xalqining milliy madaniyati, ruhiyati, mentalitetiga oid ma’lumotlar o‘z ifodasini topadi. Milliy mumtoz musiqa asarlari o‘zining ritmik xususiyatlari, usullari hamda musiqiy bezaklari bilan boshqa musiqa san’ati janrlari namunalaridan ajralib turadi. Xususan, tarixiy-musiqiy merosimizning yaralishida jonbozlik ko‘rsatgan sharq olimlaridan: Abu Nasr Al-Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Muso Al-Xorazmiy, Jaloliddin Rumiy, Alisher Navoiy va shu kabi ko‘plab olimlarimizning musiqiy risolalari negizida milliy musiqiy merosimizga oid namunalar yaratilgan.

Turli davrlarda istiqomad qilib kelgan xalqning turmush tarzi, orzu-umidi, boy an’ana va qadriyatlarini ifoda etadigan musiqiy meros namunalarini to‘plash va notaga tushirish ishlari dastlab XIX asrning ikkinchi yarimida Avgust Fyodorovich Eyxgorn hamda Frantishek Vatslav Leyseklar tomonidan amalga oshirilgan. Keyinchalik esa bu XX asrda izchil amalga oshirilib, 1919-yili Turkiston Respublikasi Xalq Maorif Kommisariyatining San’at bo‘limi huzurida tashkil etilgan Badiiy-Etnografik komissiyasi (G‘ulom Zafariy, Viktor Uspenskiy, Nikolay Mironovlar) keng ko‘lamli faoliyat olib borgan. O‘zbek milliy musiqa asarlarini to‘plash va uni nota tasmalariga yozib olishda Akademik Yunus Rajabiyning hissasi kattadir! Tarixiy-musiqiy meroslarimizning bugungi kungacha yetib kelishida, ularni o‘rganish hamda keng ommaga targ‘ib qilinishida Ayol olima san’atkorlarning ham hissasi kattadir. Ikkinchi jahon sovuq urush davrida maxsus tashkil qilingan “Front-konsert brigada” jamoalarining tashkil qilinishi va bu safda o‘zbek ayollarining ham xizmat qilishi yuksak matonat va mardonavorlik desak mubolag‘a bo‘lmaydi. O‘sha olovli yillarda yurtimizdan 15 talar “front- konsert brigadalar” faoliyat ko‘rsatdi. Bu tarkibdagi har bir ayolning faoliyati katta doston, deyish mumkin. Urush davrining qiyinchiliklariga mardonavor chidab, o‘zbek musiqa san’atining ma’naviy qiyofasini jangchilar orasida aks ettirishga muvaffaq bo‘lgan olima ayol san’atkorlardan: Komuna Ismoilova, Tamaraxonim, Halima Nosirova, Mukarrama Turg‘unboyeva, Lutfixonim Sarimsoqova, Gavhar Rahimova, Mehri Abdullayeva, Roziya Karimova, Yelizavetta Petrosova, Qumrixon Qodirova, Sora Samandarova, Xadicha Hakimova, Saida Safarova,

Poshsho Matchonova, Anjelika Maskalyova, Sayyora Arzumanovalar o‘zbek milliy musiqa san’ati vositasida jangchilarning ruhiga ruh, kuchiga-kuch qo‘shish maqsadida mardonavor jasorat ko‘rsatganlar. Ushbu san’atkor ayollar o‘sha davrda ham barchaning vatan oldidagi burch va huquqlari teng ekanligini isbotlab qahramonlarcha vatanga munosib xizmat qilganlar. Shular qatori ko‘plab san’atkor olimlardan: Usta Olim Komilov, Yusuf qiziq Shakarjonov, Abduqodir Ismoilov, Ahmadjon Umrzoqov, Saidjon Kalonov, Po‘lat Rahimov, Nabijon Hasanov, Doni Zokirov, Said Aliyev, Xayri Izomov, Fahriddin Sodiqov, Matyusuf Xarratov, Muhiddin Qoriyoqubov, Domla Halim Ibodov, Mulla To‘ychi Toshmuhamedov kabi ko‘plab musiqa san’ati namoyondalari milliy musiqiy meros namunalarining o‘rganilishida, uni keng targ‘ib qilishda hissalarini kattadir.

Bugungi kunda jamiyatimizda “gender tengligi” masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan. Xususan oxirgi to‘rt yillikda gender tenglik bo‘yicha xotin qizlar va erkaklar uchun teng huquqlilik, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirokini ta‘minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ta‘ziyq va zo‘ravonliklardan himoya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Aholining yarmini tashkil etuvchi xotin-qizlarning turmush-tarzi, umuman olganda ularning rivojlanishi insoniyat taraqqiyotining aniq ko‘rsatkichi hisoblanadi. Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT) 1996-yildan boshlab insoniylik mezonlarining yana bir indeksini joriy etgani ham bejiz emas. Ushbu indeks ayollar va erkaklar o‘rtasidagi aniq teng huquqlilikni ta‘minlash hamda ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, gender notengligini bartaraf etish bilan bog‘liqdir. Bugungi kunda ayollar va erkaklarning chinakam teng huquqliligini qaror toptirishga ijtimoiy taraqqiyot, shu jumladan jamiyatni barqaror rivojlantirishning asosi sifatida qaralmoqda. Shuningdek, ta‘lim-tarbiya jarayonlarida ham gender tenglikni ta‘minlash, ayollarning barcha sohalarda kabi musiqa san’ati sohasida ham ijtimoiy mavqei oshirishga a‘lohida e‘tibor qaratilmoqda. Tarixiy-musiqiy meros namunalarini o‘rganish, uning imkoniyatlaridanto‘laqonli foydalanish orqali yoshlarni estetik tarbiyalashda, ularning ma‘naviy qiyofasini shakllantirishda keng foydalanilmoqda. Xususan keying yillarda tarixiy –musiqiy meros namunalarini keng targ‘ib qilish, ushbu meros ilmidan yoshlarga saboq berishda: Munojot yo‘lchiyeva, Zamira Suyunova, Muyassar Razzoqova kabi bir qancha olima ayollar respublikamizning turli ta‘lim muassasalarida faoliyat yuritib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda tarixiy-musiqiy meroslarimizni gender yondashuv asosida o‘rganish musiqiy meroslarimizni yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi. Ushbu yondashuv asosida musiqiy meros namunalariga xos bilimlarning bugungi kungacha yetib kelishida, uning ommaga keng targ‘ib qilinishida

jamiyatimiz ayollarining o‘rni alohida ahamiyatga egadir. Ta’lim-tarbiya jarayonlarida gender yondashuv asosida tarixiy-musiqiy merosimizga xos bilimlarni o‘quvchi-yoshlarga taqdim qilish natijasida ularda shaxslararo munosabat, badiiy-estetik did hamda tafakkur duyoqarashining rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o‘rganish va targ‘ib qilishning dolzarb masalalari» mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga tabrigi.
2. Матякубов О. Фараби об основах музыки Востока. -Т.: Фан, 1986. - С.19
3. Gender i kultura. – Dushanbe: Aziya-plyus, 1999. – 96 s.

TALABA-QIZLARDA TA’LIM VA MILLIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA GENDER BYUDJETLASHTIRISHNING O‘RNI

M.S.Salayeve

Urganch davlat universiteti professori

N.Akimova

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: maqolada talaba qizlarni ham ma’naviy ham moddiy qo‘llab-quvvatlash orqali ta’lim tizimida yangicha mexanizmning tartib qoidalaridan foydalanildi. Aniqroq aytganda, talaba-qizlar uchun gender byudjetlashtirishni joriy etilishi va qanday tartib va imtiyozlarga ega bo‘lishlari ko‘rsatib o‘tilgan. Ularning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishda turli xil tanlovlar tashkil etish orqali qo‘llash va yoshlarni ham ta’lim ham kasb egasi bo‘lishiga vaqtning to‘g‘ri taqsimlanishi haqida bayon etilgan. Umuman olganda yoshlarning qiziqishi va talablaridan kelib chiqib, bo‘sh vaqtlarini qiziqarli va daromadli bo‘lishini ta’minlash. Undan tashqari gender byudjetlashtirish tushunchasiga alohida urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar: talabalar, talaba-qizlar, gender yondashuv, ta’lim, milliy madaniyat, gender byudjetlashtirish, tarbiya.

Gender byudjetlashtirish - ayollar va erkaklarning jamiyatdagi turli ehtiyojlari, qiziqishlari va voqeliklarini hamda ulardan kelib chiqadigan asosiy tengsizliklarni tan oladi va ularni hal qilish uchun resurslarni taqdim etadi. Erkaklar va ayollarning tovar va xizmatlar ishlab chiqarishda, shuningdek ishda tabaqalashtirilgan hissa qo‘shadigan haq to‘lanadigan yoki olinmagan badallarni tan oladi va resurslarni safarbar qilish va taqsimlashda ularni hisobga oladi.

Gender strategiyasi doirasida gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq,

madaniyat, ta’lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi.

Genderga muvofiq byudjetlashtirishning xususiyatlari:

- o‘z rivojlanishining barcha jabhalarida va barcha byudjet darajalarida (respublika va mahalliy) gender istiqbolini o‘z ichiga oladi.

- fuqarolarning faol majburiyatlari va ishtirokini rag‘batlantiradi, bu ularga o‘z manfaatlarini va erkaklar va ayollarning o‘ziga xos talablarini turlicha belgilashga imkon beradi.

- davlat xarajatlari va daromadlarining erkaklar va ayollarga ta’sirini kuzatish va baholash imkonini beradi;

- gender tengligi va inson taraqqiyotiga erishish uchun resurslardan eng samarali foydalanishga yordam beradi;

- xarajatlarning ustuvor yo‘nalishlarini qayta ishlashga intiladi va umuman davlat xarajatlarini ko‘paytirmaydi;

- muayyan sektorlarga ajratilgan umumiy miqdorlarni o‘zgartirishga urinishdan ko‘ra, dasturlarni sektorlar ichida qayta qurishga intiladi.

Birlashgan millatlar tashkiloti tashabbusi bilan 11ta maqsad belgilab berilgan hozirda O‘zbekistonda 4-maqsad bu sifatli ta’lim va 5- maqsad esa gender tenglik deb belgilab qo‘yilgan. Bu bekorga emas, biz va siz uchun imkoniyatlar eshigi demakdir. Bir misol tariqasida hozirda ta’limda xotin -qizlarga berilayotgan imkoniyatlardir bu kun kelib o‘z mevasini beradi albatta.¹²

O‘zbekistonda xotin-qizlarning ta’lim olishi uchun bir qancha imtiyozlar berilgan. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, respublikadagi jami OTMda tahsil olayotgan talabalar milliondan oshiq va xotin-qiz talabalarning ulushi yuqoriroq.

1 mln 312 ming talabaning 650 ming nafari erkaklar, 662 ming nafari esa xotin-qizlardir. Magistraturada tahsil olayotgan 24 ming talabaning 60 foizini xotin-qizlar tashkil qiladi. Talaba qizlar ulushi yuqoriligida ularga berilgan imtiyozlar ham yordam berayotgan bo‘lishi mumkin.

2 mingta grant: xotin-qizlar uchun o‘qishga kirishdagi asosiy imkoniyatlardan biri — ehtiyojmand oilalardagi xotin-qizlarga ajratiluvchi umumiy kvotaning 4 foizi miqdoridagi (2 mingta o‘rin) grant hisoblanadi. Unga talabgorlar ham tavsiyanomani Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasidan oladi.

Tavsiyanomani kam ta’minlangan, to‘liqsiz oilada tarbiyalanayotgan, nogironligi bo‘lgan ota-onaning farzandlari kabi bir qator toifalarga mansub xotin-qizlar olishi mumkin va ular alohida tanlov doirasida kirish imtihonlarida

¹² <https://uzbekistan.un.org/>

qatnashadi, eng yuqori ball olgan 2 ming xotin-qiz tavsiyanoma asosida grantga o‘qishga qabul qilinadi.

5 yillik stajlilar uchun 500 ta kvota: Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tomonidan 5 yillik stajga ega, oliy ma‘lumotli bo‘lmagan xotin-qizlarga tavsiyanomalar beriladi. Biroq tavsiyanomaning o‘zi o‘qishga kirishni kafolatlamaydi. Uni olgan xotin-qizlar ham hamma abituriyentlar kabi imtihon topshiradi, faqat ularning balli alohida kvota doirasida hisoblanadi. Eng yuqori ball to‘plagan 500 abituriyent esa talabalikka to‘lov-kontrakt asosida qabul qilinadi.

Faqat qizlar uchun beriladigan imtiyozlar

Zulfiya mukofoti: umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarining Zulfiya nomidagi davlat mukofoti sovrindori bo‘lgan o‘quvchilari OTMlar bakalavriatiga, bakalavriat talabalari bo‘lgan laureatlar esa magistraturaga tegishli yo‘nalish va ixtisoslik bo‘yicha sinovlarsiz qo‘shimcha davlat granti asosida qabul qilinadi.

"Hamshira" ko‘rik-tanlovi: bu tanlov g‘oliblari davlat komissiyasi qarori bilan tegishli OTMlar mos yo‘nalishiga tanlovdan tashqari kirish imtihonisiz qo‘shimcha grant asosida qabul qilinadi.

"To‘maris izdoshlari" jamoaviy guruhlari a‘zolari uchun imtiyoz: ichki ishlar organlari xotin-qizlar masalalari bo‘yicha bo‘linmalari huzurida shakllantiriladigan bu bo‘limning a‘zolari bir yil davomida o‘qish va ish jarayoniga salbiy ta‘sir etmagan holda umumiy 360 soat vaqt mobaynida faoliyat olib boradi.

Va ular Ichki ishlar vazirligi Jamoat xavfsizligi departamenti boshlig‘ining tavsiyanomasiga asosan huquq-tartibot organlarining oliy ta‘lim muassasalariga saralashning barcha bosqichlaridan muvaffaqiyatli o‘tganidan so‘ng yakka tartibdagi suhbat (test sinovlarisiz) kvota asosida o‘qishga kirishi mumkin.

Tekin o‘qish imkoni:

Magistratura: magistratura bosqichiga kirgan barcha xotin-qizlarning to‘lov-kontrakt puli davlat tomonidan qoplab beriladi. Buning uchun ular belgilangan sanadan kechiktirmay rektor nomiga ariza yozishlarining o‘zi yetarli.

Kollej, texnikumdagi tekin yo‘nalishlar: Shu o‘quv yilidan boshlab kollej va texnikumlarda qurilish, transport, kommunal, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalaridagi kasb (mutaxassislik)lar bo‘yicha o‘qishga kiradigan xotin-qizlar to‘liq grant asosida qabul qilinadigan bo‘ldi.

Yangi soliq imtiyozlari:

Prezidentlik saylovlaridan oldin Shavkat Mirziyoyev xotin-qizlar ta‘limi uchun yangi soliq imtiyozi joriy etilishini ma‘lum qilgandi. Unga ko‘ra, oliygohda o‘qiyotgan xotin-qizlar uchun, kim to‘lashidan qat‘i nazar, kontrakt to‘lovi daromad solig‘idan ozod qilinadi.

Ish haqidagi tafovutlar:

Ta’limda imtiyozlar bo’lishiga qaramay mehnat bozorida erkaklar va ayol xodimlarning topayotgan daromadlarida farq kattaligicha saqlanib qolmoqda.

Global miqyosida ayollarning maoshi erkaklar ish haqining o‘rtacha 80 foizini tashkil qiladi. O‘zbekistonda esa bu farq yanada katta: ayollar erkaklar ish haqining 61 foizi miqdorida maosh oladi. O‘zbekistonda ish bilan band bo‘lgan ayollar va erkaklar o‘rtacha ish haqidagi gender tafovutini bartaraf etish 700 mingdan ortiq odamni qashshoqlikdan chiqarishga yordam beradi.

Quyidagi imkoniyatlarning barchasi moddiylikni taqosa etadi albatta bu esa gender byudjetlashtirishning bir qismidir.

Adabiyotlar tahlili:

Birlashgan Millatlar Tashkilotining gender tengligi va ayollar huquqlarini kengaytirish bo‘yicha tashkilotining 2002-yilda o‘tkazilgan bayonnomasida “Gender budgeting” ya’ni gender byudjetlashtirish terminidan foydalanilgan.[1]

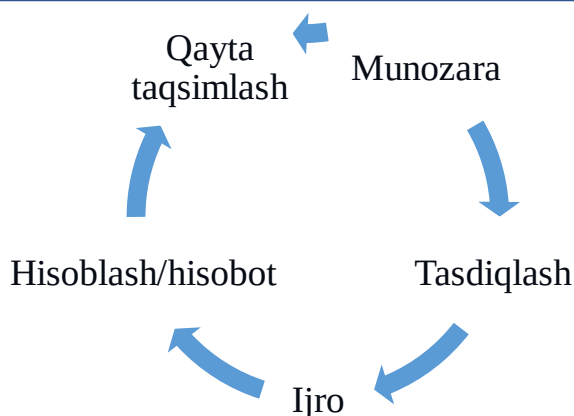
Shu tashkilotning 2020-yilda “Gender budgeting step-by-step toolkit” nomli jurnali chiqqan va unda qadam va qadam byudjetlashtirishning indexlari va ko‘rsatgichlari berilgan.[2] Birlashgan Millatlar Tashkilotining gender tengligi va ayollar huquqlarini kengaytirish bo‘yicha tashkiloti Gender byudjetlashtirish: 2030 yilgacha rejasi va O‘zbekistonda gender byudjetlashtirishni o‘rganishda “ Gender budgeting” ya’ni gender byudjetlashtirish terminidan foydalanilgan. [3] Genderni hisobga olgan holda rejalashtirish va byudjetlashtirish bo‘yicha tajriba va yutuqlar 2030 yilgacha reja tartibini milliy rejalashtirish jarayonlariga integratsiyalashga, gender tengligi bilan bog‘liq majburiyatlarga javob berishga va Barqaror rivojlanish maqsadlarni ayollar va qizlarga foyda keltiradigan rivojlanish strategiyalariga va moliyaviy rejalarga aylantirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi:

Hozirgi kunda jahon tajribasida huquqiy islohotlar bo‘yicha global taraqqiyotda 173 davlat onalik ta’tilini kafolatlaydi, 143 konstitutsiya gender tengligini kafolatlaydi, 125 davlat oiladagi zo‘ravonlikni taqiqlaydi, 117 davlat jinsiy zo‘ravonlikni taqiqlaydi, 117 davlatda teng ish haqi to‘g‘risidagi qonunlar mavjud, 115 davlat ayollarning mulk huquqini kafolatlaydi.¹³

Gender byudjetlashtirishning quyidagicha sikli mavjud:

¹³ Manba: Dunyo ayollari taraqqiyoti. Adolat izlashda. 2011 yil

Gender byudjetlashtirish borasida mamlakatimizd ham salmog‘li ishlar olib borilmoqda. Jumladan xotin-qizlarga bo‘lgan imkoniyatlar va ularning jamiyatdagi ro‘lini oshirish borasida bir qancha ishlar amalga oshirildi.

Xulosa va taliflar.

Bugungi kunda jamiyatimizda ijtimoiy sohaga ko‘rsatilayotgan e’tibor va sarflanayotgan mablag‘lar yetarlicha ammo bu mablag‘lar maqsadli va manzilli yetkazilishiga ahamiyat berish lozim. Shu o‘rinda aytish mumkinki xotin-qizlarga ajratilayotgan mablag‘lar byudjet mablag‘ va bu ertaga albatta samarasini beradi.

Bo‘sh vaqt bu imkoniyat, undan samarali foydalanish lozim Tashkil etilayotgan loyihalar yoshlarning jismoniy, ijodiy, psixologik, ilmiy va aqliy jihatdan yetuk bo‘lishlariga zamin yaratmoqda.

Xulosa o‘rinida ta’kidlash mumkinki, gender byudjetlashtirish O‘zbekistonning barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsadlarga erishishga bo‘lgan intilishining navbatdagi tasdig‘i desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “Gender budgeting make cents. Understandings Gender Responsive Budgets” 2002 Budlender, Debbie, Elson Diane, Guy., Commonwealth secretariat.
2. European Union (2020), Official Journal of the European Union, Vol. 63, L 344, Publications Office of the European Union. Available at:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN>
3. EIGE, Economic Benefits of Gender Equality in the European Union (2017)https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy_areas/economic-and-financialaffairs/economic-benefits-gender-equality
4. EIGE, Gender budgeting, Mainstreaming gender into the EU budget and macroeconomic policy framework (2019)
5. <https://www.undp.org/uzbekistan/sustainable-development-goals/quality-education>.
6. <https://www.undp.org/uzbekistan/sustainable-development-goals/gender-equality>.

O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MADANIYATIDAGI GENDER YONDASHUV ASOSIDA TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VAZIFALARI

Utemuratov Bayrambay Kulmurovich

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Maktabgacha, boshlang‘ch va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasini mudiri f.f.n. dotsent

Annotasiya: ushbu maqolada o‘qituvchining pedagogik jarayondagi gender, unda shaxs ijtimoiy-madaniy me’yorlar va kasbiy xulq-atvorning stereotiplarini talqin qilish asosida ijtimoiy-madaniy identifikatsiyani amalga oshirishi va kasbiy va o‘ziga xos xususiyatlar to‘plamini rivojlantirish vazifalari so‘z etiladi.

Kalt so‘zlar: maktab, pedagog, gender, o‘quvchi, nazariya, metodologiy, erkak, ayol, oila, fiziologik.

Аннотация: в данной статье говорится о гендере в педагогическом процессе, в котором человек осуществляет социокультурную идентификацию, основанную на интерпретации социокультурных норм и стереотипов профессионального поведения, и задачах формирования совокупности профессиональных и уникальных характеристик.

Ключевые слова: школа, педагог, пол, ученик, теория, методический, мужской, женский, семейный, физиологический.

Annotation: this article talks about gender in the pedagogical process, in which a person performs socio-cultural identification based on the interpretation of socio-cultural norms and stereotypes of professional behavior, and the tasks of developing a set of professional and unique characteristics.

Keywords: school, pedagogue, gender, student, theory, methodological, male, female, family, physiological.

Hozirgi vaqtda zamonaviy jamiyat o‘z-o‘zini takomillashtirish, o‘zini rivojlantirish va voqelikni ijodiy o‘zgartirishga qodir shaxsga muhtoj. Agar maktab o‘quvchilarida turli fanlarni o‘rganishda intellektual va kognitiv motivatsiya shakllanmasa, jamiyatning bu ehtiyojini qondirish mumkin emas, shuning uchun pedagogik nazariya va amaliyotda o‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasini shakllantirish muammosi dolzarbdir. O‘quvchilarning ta’lim faoliyatida chinakam ishtirok etishi uchun o‘quv faoliyati jarayonida uning oldiga qo‘yilgan vazifalar nafaqat tushunarli, balki u tomonidan o‘zlari qabul qiladigan bo‘lishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi «Xalq ta’limi sohasida ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzuluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4963-sonli qarori qabul qilindi. Qarorda umumiy o‘rta ta’limni tashkil qilishning ilmiy-

uslubiy va amaliy-texnologik asalarini yaratish, milliy ta’lim standartlari, o‘quv reja va dasturlarini ishlab chiqish va tajriba sinovdan o‘tkazish vazifalari berilgan. O‘qituvchi o‘z fanini o‘qitishda o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish kerak. Ularning kreativ fikrlashga yo‘naltirish talab etiladi. Dars jarayonida egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘z shaxsiy ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olishi zarur.

Maktab o‘quvchilari shaxsiyatining gender xususiyatlarini o‘rganishga oid ko‘proq asarlar nashr etilmoqda. Ma’lumki, o‘g‘il bolalar va qizlarning gender sotsializatsiyasining modellari va ustuvorliklari farqlanadi. Gender sotsializatsiyasi natijasida o‘g‘il bolalar va qizlar turli xil gender o‘ziga xosligini shakllantiradigan ma’lum fazilatlarga ega bo‘ladilar. O‘zlarini ma’lum bir jins vakili sifatida ko‘rish, xatti-harakatlarning tegishli shakllarini o‘zlashtirish va shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishdan iborat.

Gender tafovutlarining asoslari genetik jihatdan qo‘yiladi va keyinchalik erta bolalikdan oilada va boshqa odamlar bilan muloqotda rivojlanadi, buning natijasida maktab o‘quvchilari o‘zlarining jinsiga, gender stereotipiga muvofiq harakat qilishni o‘rganadilar va ularda jinsga mos xulq-atvor shakllanadi. Turli jinsdagi bolalarda gormonlar va miyaning tuzilishi sezilarli farqlarga ega, bu ularning qobiliyatlari, xatti-harakatlari, afzalliklari va atrofdagi dunyoga munosabatiga ta’sir qiladi. Shu sababli, maktab o‘quvchilarining ta’lim jarayonini tahlil qilishda gender omilini hisobga olish o‘quv jarayonini takomillashtirishning eng muhim tamoyili bo‘lib tuyuladi.

Maktab yoshi - bu insonning o‘zini o‘zi anglash davri va shunga mos ravishda uning jinsini aniqlashga bo‘lgan munosabatini shakllantirish davri. Muayyan gender rolini o‘z zimmasiga olish o‘z-o‘zini tartibga solish jarayonini va gender roli matritsasiga muvofiq o‘z xatti-harakatlarini va boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatishni o‘z ichiga oladi. Ta’lim mazmunini yangilash, maktab o‘quvchilarida bilim va kognitiv qiziqishlarni mustaqil egallash usullarini shakllantirish, ularda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish bo‘yicha vazifalarni belgilash kerak. Ta’limni o‘rganish uchun yangi imkoniyatlar gender yondashuvi orqali ochiladi, bu hodisaga "jinsiy qarash" bo‘lmagan haqiqatni tushunish usulini nazarda tutadi. Ta’lim jarayonini tahlil qilishda gender omilini hisobga olish o‘smirlarning ta’lim jarayonini takomillashtirishning eng muhim tamoyili bo‘lib hisoblanadi.

Madaniyatshunoslik va akmeologik yondashuvlar doirasida, birinchi navbatda, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy tafakkur rivojlantiriladi. Chunki kasbiy taffakkur pedagogning barcha harakatlari, g‘oyalari, bilimlarini rivojlantiruvchi, tartibga soluvchi va kompetensiyasi sifatida namoyon qiluvchi, madaniy pedagogik

faoliyatga turtki beruvchi xodisadir [Saparova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar, 29 bet].

O‘qituvchining pedagogik madaniyatidagi gender - bu jarayon bo‘lib, unda shaxs ijtimoiy-madaniy me‘yrlar va kasbiy xulq-atvorning stereotiplarini talqin qilish asosida ijtimoiy-madaniy identifikatsiyani amalga oshiradi va kasbiy va o‘ziga xos xususiyatlar to‘plamini rivojlantiradi. Shaxsiy vakolatlar, shaxsiy xususiyatlar, xulq-atvorning axloqiy va axloqiy xususiyatlari, uning individual madaniyati sifatini belgilaydi.

O‘qituvchining ko‘p qirrali va murakkab faoliyati zahirida yosh avlodni odobli, axloqli qilib tarbiyalash, ularni bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi [Mavlonova R., To‘raeva O., Xoliqberdiyev K. “Pedagogika” 27 bet]. Mamalakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan bir qatorda bugungi kunda ta‘lim tizimining rivojlanib borishi zamon talabiga mos ta‘lim-tarbiyaga qaratilganligida. O‘qituvchining o‘z ustida ishlashi, muntazam malakasini oshirib borishi, tinmay izlanish olib borishi hamda, o‘quv jarayonini zamon talablari darajasida, ilmiy asosda tashkil etish uchun zaruriy sharoitlarni yaratib berish bilan bir qatorda, kommunikativ kompetentsiyaga da ega bo‘lishi lozim.

Pedagogik madaniyat tarkibiga ushbu kompetentsiyaning kiritilishi irsiy, fiziologik va ijtimoiy-madaniy omillar bilan bir qatorda gender xususiyatlari o‘qituvchining xulq-atvori va faoliyatini belgilab berishi bilan izohlanadi. Ushbu xususiyatlarni bilish o‘qituvchiga o‘z qobiliyatlaridan samarali foydalanishga yordam beradi va zamonaviy pedagogik muammolarni hal qilish va o‘qituvchining turli pedagogik rollarini amalga oshirishga eng mos keladigan erkak, ayol va androgin fazilatlarining muvozanatiga erishishga yordam beradi.

Gender pedagogikasi bolalarning maktabda o‘zlarini qulay his qilishlari va ijtimoiylashuv muammolarini engishlariga yordam berishga qaratilgan yondashuvlar to‘plami bo‘lib, ularning muhim qismi bolaning o‘zini o‘g‘il yoki qiz sifatida identifikatsiya qilishdir. Gender pedagogikasining maqsadi gender stereotiplarining ta‘sirini shaxsning shaxsiy moyilliklarining namoyon bo‘lishi va rivojlanishi foydasiga tuzatishdir.

"Gender pedagogikasi" tushunchasining ahamiyati maktablar va boshqa ta‘lim muassasalarining bolaning gender ijtimoiylashuvi jarayonida o‘ynagan katta roli bilan belgilanadi. Maktab qizlar va o‘g‘il bolalar uchun o‘z qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun turli xil imkoniyatlarni taqdim etadi: kimdir uchun - ustaxonadagi darslar, boshqalar uchun - uy iqtisodiyoti darslari. Kelajak kasbiga yo‘naltirish oliy o‘quv yurtlarida davom etmoqda: pedagogika oliy o‘quv yurtlarida talabalarining aksariyati qizlar, texnik oliy o‘quv yurtlari talabalarining aksariyati o‘g‘il bolalardir.

Gender nuqtai nazaridan o‘qituvchilarning fazilatlari bo‘yicha alohida tadqiqotlar mavjud. Keyingi tadqiqotlarda o‘qituvchilarining pedagogik faoliyatini o‘rganib chiqilganda ayol o‘qituvchilar erkaklarnikiga qaraganda ko‘proq o‘quvchilarga savol berishadi, yangi materialni iloji boricha to‘g‘ri tushuntirishga va ko‘rsatishga harakat qiladilar va o‘quvchilarni tez-tez baholaydilar degan xulosaga kelgan. Erkak o‘qituvchilar ta’lim faoliyatini tashkil etishda ko‘proq buyruqlar, buyruqlar va ko‘rsatmalardan foydalanishini ma’lum bo‘lgan. Ayol o‘qituvchilar shaxslararo va og‘zaki muloqotni afzal ko‘radilar, erkak o‘qituvchilar esa guruh va og‘zaki bo‘lmagan muloqotni afzal ko‘radilar.

O‘qituvchi jinsi o‘quvchilarning o‘qish xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Muhokamani erkak o‘qituvchi olib boradigan darslarda ko‘proq gaplashgan va o‘quvchilarning aksariyati erkaklar ayol o‘qituvchilarning mavjudligi, aksincha, o‘quvchi qizlarga ilhomlantiruvchi ta’sir ko‘rsatadi. Ular erkaklar rahbarligidagi darslarga qaraganda deyarli uch baravar ko‘proq gaplashishi aniqlangan.

Gender yondashuvining maqsadi - bilish jarayoniga ta’sir ko‘rsatadigan va o‘rganish samaradorligini oshiradigan ko‘p qirrali jins omilini hisobga olgan holda har bir o‘quvchining o‘ziga xos individualligini shakllantirish va saqlashga yordam berishdir. Gender yondashuvi bolaning o‘zini o‘zi anglashi va o‘zligini namoyon qilishi, ta’lim jarayonida uning subyektivligini rivojlantirish va abadiy ma’naviy qadriyatlar bilan tanishish uchun sharoit yaratadi. Gender yondashuvi shaxsni shakllantirishga individual, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning zamonaviy talablariga javob beradi, uni ta’lim jarayonining gender xususiyatlarini hisobga olmasdan amalga oshirish mumkin emas. Doimiy o‘zgaruvchan dunyoda tez harakat qila oladigan, talab qilinadigan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan zamonaviy ta’lim muqarrar ravishda yangi gender yondashuvlarini joriy qilishini talab etadi. Shaxsning har tomonlama va uyg‘un rivojlanishi murakkab jarayon bo‘lib, unda universal va individual, erkak va ayolning rivojlanishi birgalikda uyg‘unlashadi. Shuning uchun nafaqat bilish, balki bu xususiyatlarni hisobga olish ham muhimdir.

Ta’limda gender roli yondashuvi - bu erkaklar va ayollarning biologik xususiyatlariga muvofiq jamiyatdagi maqsadlari to‘g‘risidagi an’anaviy qarashlar tizimi. Jinsiy rol yondashuvi erkaklar va ayollar o‘rtasidagi fiziologik farqlarni hisobga oladi. Gender-rol yondashuvi doirasida qizlar yumshoq, itoatkor, ayollik, o‘g‘il bolalar esa jasur va jasur bo‘lishga da’vat etiladi. Shunday qilib, maktab bolalarni jamiyatda o‘zlariga yuklangan rollarni bajarishga tayyorlaydi: qizlar - onalar va uy bekalari, o‘g‘il bolalar - oilaning himoyachisi va boquvchisi. Shu bilan birga, gender-rol yondashuvi umumiy qabul qilinishda davom etmoqda va

jamoatchilik ongida mustahkamlangan stereotiplar asosida ta’lim mazmunini tanlashga ta’sir qiladi. Ta’lim jarayonida o‘g‘il bolalar faol, qat’iyatli, mustaqil bo‘lishga, qizlar esa ozoda, itoatkor, tashabbussiz bo‘lishga qaratilgan. Gender stereotiplari o‘quvchilar ongiga va maktab darsliklari mazmuniga singib ketgan.

Gender nazariyasi va metodologiyasini o‘rganmasdan turib gumanitar va ijtimoiy bilimlar sohasida zamonaviy tadqiqotchi yoki o‘qituvchini tayyorlash mumkin emas, chunki ularni ijtimoiy bilishda qo‘llash rivojlangan mamlakatlarda azaldan kasbiy normaga aylangan. Zamonaviy ijtimoiy bilimlar ijtimoiy yoki madaniy hodisalarni barcha ijtimoiy institutlar, madaniy me’yorlar va qadriyatlarga singib ketgan gender omilini hisobga olmasdan ko‘rib chiqish uslubiy jihatdan noto‘g‘ri degan fikrni qabul qiladi. Hozirgi vaqtda pedagoglar oldida o‘quvchilarni o‘rganishning butun jarayonini tashkil etish uchun yangi talablar mazmunini tushunish bilan bog‘liq muhim vazifalar turibdi.

Gender mavzularining asosiy mazmuni, jinsidan qat’i nazar, insonning o‘zini o‘zi anglash huquqi va imkoniyatlarini ta’minlash g‘oyasi bilan bog‘liq. Gender ijtimoiy tuzumning tizimli xarakteristikasi sifatida qaralishi mumkin, u doimo ijtimoiy institutlarda, ong tuzilmalarida va muloqot jarayonida takrorlanadi. Gender tushunchasi mohiyatan jamiyat tomonidan erkak va ayol rollari, xulq-atvori, aqliy va hissiy xususiyatlaridagi farqlarni shakllantirishning murakkab ijtimoiy-madaniy jarayonini anglatadi. Gender yo‘nalishi doirasida asosiy vazifa nafaqat ma’lum bir jins vakili sifatida shaxsiyat xususiyatlarini shakllantirish va rivojlantirish qonuniyatlarini o‘rganish, balki gender tengligiga erishish yo‘llari va vositalarini aniqlashdir.

Pedagogikada boshqa ijtimoiy fanlarda bo‘lgani kabi, gender yondashuvining rivojlanishiga ijtimoiy fanlar sohasidagi ko‘pchilik mutaxassislariga xos bo‘lgan muhimlik va biologik determinizmning intellektual an’analari to‘sqinlik qiladi. O‘qituvchilarning essensializmi va biodeterminizmi ularning ta’limga gender-rol yondashuviga sodiqligida ifodalanadi. Ixtisoslashtirilgan treningni tashkil qilishda o‘qituvchilar o‘g‘il bolalarni yangi texnologiyalarga, qizlarga esa xizmat ko‘rsatish faoliyatiga ixtisoslashtirishni tavsiya qiladilar. O‘qituvchilar gumanitar fanlar bo‘yicha qizlardan, o‘g‘il bolalardan esa aniq va tabiiy fanlar bo‘yicha muvaffaqiyat kutadilar, ko‘pincha ikkalasining individual farqlari va qobiliyatlarini hisobga olmaydilar.

Demak, pedagogika fani gender kontseptsiyasini o‘zlashtirish yo‘lining eng boshida turibdi. Pedagogika gender paradigmasini o‘zlashtirish va qayta ishlash, yangi tilni yaratish bo‘yicha boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar kabi tadqiqi qilmoqda, bu unga nafaqat eski ta’lim tushunchalarini qayta qurish, balki yangi tartibni tasvirlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 25 yanvardagi «Xalq ta’limi sohasida ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzuluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4963-sonli qarori.
2. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar, Monografiya. – Toshkent: Science and innovation, 2024. -186 bet.
3. Mavlonova R., To‘raeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. O‘qituvchi, Toshkent 2010 yil, 495 bet.

O‘QUVCHILARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA GENDERLIK YONDASHUV

Sultanova V.K.

Qoraqalpog‘iston tibbiyot instituti

Tillar, ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta’lim muassasalarida o‘quvchilar orasida muloqot madaniyatining shakllanishida gender yondashuvning o‘ziga xos jihatlari haqida fikr bildirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: madaniyat, muloqot, inson, ruhiyat, yondashuv, madaniyat, gender, o‘quvchi, muloqot, tajriba, gender.

Faoliyatning turli sohalarida madaniyat muayyan bilimlar va ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish orqali tarkib topadi. Muloqot madaniyati esa, ijtimoiy voqelikni o‘zlashtirish orqali inson ruhiyati ichki tuzilishining shakllanishi natijasida vujudga keladi.

Muloqot madaniyati tushunchasi ostida boshqalar bilan zarur aloqani o‘rnatish va muntazam saqlash xulq-atvori tushuniladi. Muloqot madaniyati tarkibiga samarali munosabatni ta’minlovchi bilimlar, ko‘nikmalar, malakalar mujassamlashgan bo‘ladi. Bu esa, muloqot madaniyatining chuqurligi va keng ko‘lamliligini taqozo qiladi. Bu jarayonda muloqotdoshini tushunish va unga tushunarli bo‘lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muloqot madaniyati bevosita inson bajaradigan ijtimoiy rollar bilan bog‘liqdir. Muloqot madaniyati muloqotning verbal va noverbal vositalarini egallash va erkin qo‘llashga moslashishni taqozo qiladi.

Muloqot madaniy kategoriya sifatida insonning o‘z-o‘zi, tabiat, ijtimoiy muhit bilan munosabatlarini boshqaradigan hodisadir. Shunga ko‘ra, individual-shaxsiy sifatlar, ijtimoiy-madaniy, tarixiy tajribalar o‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantiruvchi omillardir.

O‘quvchi madaniyatini shakllantirishda ularning genderlik xususiyatlarini hisobga olmaslik dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, hozirgi globallashuv sharoitida zamonaviy dunyoda erkaklar va ayollarning roli, o‘rni va funktsiyalari haqidagi tushuncha tubdan o‘zgarib bormoqda, eski an’anaviy munosabat yo‘qolib bormoqda”¹⁴, shunigdek “Birinchidan, bu qizlarning aniq va tobora kuchayib borayotgan erkaklashuvi va o‘g‘il bolalarning feminizatsiyasi. Ikkinchidan, yoshlarning haddan tashqari noo‘rin xatti-harakatlarining (tajovuzkor va depressiv) namoyon bo‘lishi. Uchinchidan, bolalikdan yolg‘izlik muammosining sezilarli darajada kuchayishi va oilaviy munosabatlarning beqarorligi”¹⁵. Muammoning bir tomoni bolaning balog‘at yoshiga bog‘liq. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, maktabning V-IV sinflarida qizlar jismoniy, intellektual va ijtimoiy jihatdan ustunlik qiladi, bu ularga yetakchi tashkiliy rollarni egallashga imkon beradi. Boshlang‘ich maktab davri bilan taqqoslaganda, qizlar o‘qishda o‘g‘il bolalardan ancha oldinda bo‘lishni boshlaydilar.

Shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish holda ta’lim jarayonini tashkil etish psixologlar va pedagoglar (L. S. Vygotskiy, V. S. Ageyeva, I. V. Grosheva, M. Y. Bujigeyeva, A. V. Beloshista, I. S. Kona va h.k.) tomonidan o‘rganilgan. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish usullaridan biri gender yondashuvi hisoblanadi. Gender yondashuvning maqsadi har bir o‘quvchi shaxsiyatining o‘ziga xos individualligini saqlab qolishdir.

Psixologlar va psixolingvistlar B. C. Ageyev, B. G. Ananyev, L. Y. Balonov, G. M. Breslav, A. A. Veylert, N. V. Volf, E. I. Goroshko, V. L. Deglin, V. D. Yeremeyeva, E. A. Zemskaya, V. E. Kagan, A. V. Kirilina, M. A. Kitaygorodskaya, S.N. Seytlin, A. A. Chekalina, T. V. Chernigovskaya, A. M. Shahmaykin, T. I. Yuferova ishlarida o‘g‘il va qiz bolalar tomonidan materialni idrok etish va o‘zlashtirishdagi xususiyatlari qayd etilgan. Ularning ta’kidlashicha, insonning shaxsiyati faqat turli jins vakillarining ijtimoiy rollari va verbal farqlariga asoslangan ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritilgan faoliyatdagina shakllana oladi. Gender idrok etish muammolarini yetarlicha batafsil yoritishga qaramay, o‘qitishda ushbu yondashuvni qanday amalga oshirish, o‘qitishda o‘g‘il va qizlarni idrok etishning barcha xususiyatlarini qanday hisobga olish bo‘yicha hali ham fundamental ishlar mavjud emas.

Har bir inson bir butun tarzda muayyan ijtimoiy mavqega ega bo‘ladi.

¹⁴ Сандыбаева К.Ж. Гендер в культуре и языке. Молодой ученый. 2016. №27(131). с.831

¹⁵ Бреслав Г.М., Хасан Б.И. Половые различия и современное школьное образование // Вопросы психологии. – 1990. – № 2. – С. 118-121

Bu esa uning mavqelari majmuini belgilaydi. Ayni bir inson muayyan kishilarga nisbatan o‘qituvchi, o‘rtoq, ota, aka, hamkasb mavqeini egallashi mumkin. Insonning jamiyatda yoki muayyan kishilar orasida tutgan mavqei o‘rganilar ekan, u bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa nuqtai nazarlar inobatga olinadi. Xuddi mana joyda odamlar orasidagi o‘zaro aloqadorlik namoyon bo‘ladi. Bunda mavqelar va nuqtai nazarlarning o‘zaro uyg‘unligi inobatga olinadi. Masalan, o‘qituvchining mavqei o‘quvchi mavqeini taqozo qiladi.

Ijtimoiy mavqelarning bir qator tavsiflari mavjud. Ularning o‘ziga xosligidan kelib chiqqan holda belgilash qo‘yilgan va erishilgan mavqelarga bo‘linadi. Masalan, birinchi guruhga insonlarning jinsiga ko‘ra bo‘linishi, ya’ni gender xosligiga ko‘ra egallaydigan mavqelarini ko‘rsatish mumkin. O‘g‘il va qiz bolalarga ham farqli, ham bir xildagi mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Chunki, o‘g‘il bolalar turli asbob-uskunalar va texnik vositalar bilan bog‘liq holda faoliyat bajarsalar, qizlar liboslar tikish, ovqat pishirish kabi ishlarni bajaradilar.

Insonlar o‘rtasidagi muloqot Sharqda o‘ziga xos xosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa o‘g‘il va qiz bolalar o‘rtasidagi munosabatlar o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Mamlakatimizda ham turli jins vakillarining o‘zaro tengliklariga qaramasdan gender xulq-atvorning o‘ziga xos jihatlari mavjud. Shu jumladan, o‘zaro muomala va muloqot madaniyatining o‘zi ham milliy mentalitetimiz bilan bog‘liq tarzda farqli xususiyatlarga ega. Bu ijtimoiy munosabatlar doirasida yaqqol namoyon bo‘ladi. Bizning ijtimoiy axloqimiz o‘quvchi yoshlarga nisbatan bardoshli munosabatni taqozo qiladi. Agar o‘g‘il bola ko‘chada o‘ziga yoqqan qiz bilan tanishishga harakat qilsa, buning uchun u muloqotning o‘ziga xos ko‘rsatkichlarini egallashi lozim. Agar bunday harakat qiz bola tomonidan amalga oshirilsa, bu axloq me’yorlariga zid holat sifatida baholanadi. Gender o‘ziga xosliklar muayyan harakat va maomala tarzi, imo-ishoralar, nutqiy birliklar, ust-boshni taqozo qiladi.

Har bir davrda bolalarda muloqotning shakllanishi o‘ziga xos xususiyatga ega. Shu bois shaxs muloqotini shakllantirishda uning yoshi, jinsi, dunyoqarashini hisobga olgan holda ish olib borish lozim.

Erta bolalik jinsiy temperament tuzilishida farqlar kuzatilmaydi. Biroq, yoshi bilan o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi farqlar aniqroq bo‘ladi, masalan, o‘g‘il bolalar yanada faol va tajovuzkor.

O‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi yoshidagi farqlar qarab olimlar quyidagilarni aniqladilar, ya’ni maktab yoshida o‘g‘il bolalarda eshitish nutqining xotira ko‘rsatkichlari bu qizlarga qaraganda yomonroq va vizual xotira ko‘rsatkichlari, aksincha, yaxshiroq.

Qarama-qarshi jins vakillari bilan muloqot qilish juda yoshligidan boshlab odamlar uchun qiyinchilik tug‘diradi. Yosh bolalar o‘g‘il bola qiz bola yoki aksincha

qiz bolalar o‘g‘il bola kabi gaplashmasligini tushunishadi. Bu ikki jins o‘rtasidagi muloqotda muammolarga olib keladigan juda muhim obyektiv sabablar mavjud. Ushbu sabablar, birinchi navbatda, inson evolyutsiyasi jarayonida shakllangan va ularning xatti harakatlari va muloqotlarida aks ettirilgan ikki jins o‘rtasidagi “tabiiy” farqlar bog‘liq.

Bizning mentalitetimiz doirasida gender mavqelar alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ayniqsa muloqot madaniyati orqali o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Bu ayni paytda muayyan kasbiy faoliyat jarayonida muhim ahamiyatga ega. Muloqot madaniyatining namoyon bo‘lishida ijtimoiy shart-sharoitlar, shaxs yashaydigan mikro hamda makro muhit muhim o‘rin egallaydi. Ba’zi bir odamlar uchun bu imkoniyatlar nisbatan keng bo‘lsa, boshqalari uchun cheklangan darajada namoyon bo‘ladi.

Agar atrofdagilarga shaxsning ijtimoiy mavqei ma’lum bo‘lsa, ular mazkur shaxsning xulq-atvoridan muayyan holatlarni kutadilar. Bu holatlar o‘zida muayyan cheklanishlar va bir qator ma’lum ko‘rsatkichlarga amal qilishni taqozo qiladi. Muayyan ijtimoiy mavqega xos bo‘lgan shaxsning xulq-atvori aniq talablarga mos kelsa mazkur faoliyat muvaffaqiyatli tarzda amalga oshadi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, inson maqeiga xos bo‘lgan talablarda muayyan shaxs va guruhlar faoliyatidan kelib chiqqan holda, ularning ijtimoiy-psixologik o‘ziga xosliklari ham namoyon bo‘ladi.

Maktabda o‘qish davridayoq, ijtimoiylashish jarayonida o‘quvchilar o‘qituvchilar, atrofdagilar hamda ta’lim jarayonida muayyan mavqelar, vazifalar, kasblar haqidagi rasmiy va norasmiy bilimlarni o‘zlashtiradilar. Maktabda o‘quvchilarga jamoa joylarida va kishilar orasida o‘zini qanday tutish lozimligi o‘rgatiladi. U ta’lim jarayonida va atrofdagilarni kuzatish asosida ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarini egallaydi. O‘quvchi ta’lim muassasasiga qadam qo‘yar ekan, u erdagi tartib-qoidalar bilan tanisha boshlaydi. Bu uning yangi mavqeini egallashiga imkon beradigan talablar hisoblanadi. Bu talablar umumiy tarzda va qismlarga bo‘lingan holda butun ta’lim jarayonida o‘quvchilarga taqdim etiladi. Bu jarayonda ular muayyan kasb-hunarga yo‘naltiriladilar va shu kasbga oid dastlabki bilimlardan xabardor bo‘ladilar.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, faqatgina bilimlarning o‘zi o‘quvchining ijtimoiy me’yorlarni egallashi uchun etarli bo‘lolmaydi.

Muloqot ko‘phadli va ko‘p vazifali hodisa bo‘lib, u har bir insonning shaxs sifatida shakllanishining muhim sharti, shaxsiy maqsadlarning hosil bo‘lishi, muhim ehtiyojlarning qondirilishiga imkon beradigan kishilar orasidagi hamkorlikning ichki mexanizmini tashkil etadigan, inson uchun muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qiladigan ijtimoiy-pedagogik hodisadir.

Ko‘pgina tadqiqotchilar insonning kelajagini munosabatlar va o‘zaro munosabatlarning hamkorlik uslubi bilan bog‘lashadi. Shaxslararo ziddiyatlar jamiyatning inqiroziga olib kelishi mumkin. Gender yondashuvi ilg‘or fikrlaydigan pedagoglarga o‘quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirishda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бреслав Г.М., Хасан Б.И. Половые различия и современное школьное образование // Вопросы психологии. – 1990. – № 2. – С. 118-121.

2. Клецина И.С. Гендерный подход и равноправие в межличностных отношениях // Российские женщины и европейская культура. / Материалы V конференции, посвящённой теории и истории женского движения / Сост. и отв.ред. Г.А. Тишкин Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. С.249-255.

3. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. - T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006.- 119 b.

4. Сандыбаева К.Ж. Гендер в культуре и языке. Молодой ученый. 2016. №27(131). с.831-834.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALIM OLUVCHILARDA MILLIY QADRIYATLARGA ASOSLANGAN ODOB-AXLOQ MEYORLARINI SINGDIRISH

Muxayyo Umaraliyeva

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, katta ilmiy xodim.

O‘zPFITI bo‘lim mudiri

Annotatsiya: ta’lim muassasalari tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish va muvaffaqiyatli davom ettirish uchun zarur bo‘lgan tarbiyaviy ishlar uslublari, bilimlar, malaka va mahoratlar tizimi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni tarbiyaviy ishlar amaliyotida qo‘llash masalalari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: milliy tarbiya, gender tenglik, kadriyat, odob-ahloq normalari, tarbiya uslublari.

Tarixchi Gerodot o‘zining Sharqqa qilgan safarlari chog‘ida Misr ehromlaridagi bir bitik uni ajablantirgan: “Yoshlarning tarbiyasi buzilib ketyapti. Nima qilmoq kerak?!”

Muharrir bu yozuvni o‘qiganiga ham ikki ming yildan oshib ketdi. Yozuvning bitilganiga esa, kim bilsin qancha vaqt bo‘lgan? Demak, yoshlar masalasi hamisha ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, bunga hamma davrlarda ham turli darajada munosabat bildirilgan ekan-da.

Ulug‘ ma’rifatparvar alloma Mahmudxo‘ja Behbudiy yoshlarga murojaatnomasida, jumladan, bunday yozadi: “...Ushbu taraqqiy etgan zamonda

ilmsiz, ma’rifatsiz, quruq taassub bilan yashab bo‘lmaydi. Hozirgi zamonaviy taraqqiyot va rivojlanish shunday kuchli bo‘lmoqdaki, ozgina fursat o‘tar-o‘tmas quruq va chirigan taassublarimizni ildizi bilan qo‘porib tashlaydi. Shuning uchun barcha yoshlarimiz bu borada bir narsaga tayanishlari mumkin. Bu narsa ilmu ma’rifatdir”. Bu satrlar bugun ham dolzarbligini yo‘qotmagan!

Bugungi kunda yoshlar masalasi – ilmiy tahlilning asosiy va dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Yoshlarning qiziqishlari va orzu-umidlari, ularning o‘z kelajagiga qarashlari, jamiyatda ular qanday o‘rinni egallashni xohlashi to‘g‘risidaga axborotga ega bo‘lish nihoyatda muhim masalalardan biridir.

Sotsiologlar, jamiyatshunoslar orasida birinchilardan bo‘lib yoshlarga faqat ularga xos bo‘lgan madaniy xususiyatlar, o‘ziga xos qiziqishlar, qadriyatlarga va o‘zini tutish normalariga ega bo‘lgan ijtimoiy guruh sifatida qaradilar, birinchi navbatda, ijtimoiy ildizlarga ega bo‘lgan yoshlarning o‘ziga xos muammolari haqida fikr yuritganlar.

Adabiyotlar tahlili shu narsani taqozo etadiki, alohida ijtimoiy guruh sifatida yoshlar muammolarini ilmiy tadqiq qilishning asosiy metodologik prinsipi bo‘lib hisoblanadi. Yoshlar jamiyatning tarkibiy qismi, uning o‘ziga xos guruhi sifatida namoyon bo‘ladi. Aynan shu sababli ularning shakllanishini va holatini uning tuzilishi xususiyatlaridan kelib chiqqan xolda aniq bir jamiyat doirasida tahlil qilish zarurdir.

Milliy mafkura vazifalari tarbiyaviy jarayonda maxsus tashkil etilgan ma’naviy-ma’rifiy ishlar orqali amalga oshiriladi. Tarbiyaviy jarayon ta’lim muassasalarida o‘ziga xos ma’no kasb etadi. Ilg‘or milliy, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o‘yinlar va boshqalar ta’lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish asosiga qo‘yilishi kerak.

Ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari milliy istiqloq g‘oyasi bilan qurollangan bo‘lib, uni har bir o‘quvchi ongiga yetkazish malakalariga ega bo‘lishlari lozim. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo‘lib kelgan.

Ta’lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonni tashkili asosiga ilg‘or milliy, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o‘yinlar va boshqalar qo‘yilishi kerak. Ularni tashkil etishda va o‘tkazishda tarbiya texnologiyalaridan yoki interfaol uslublardan foydalanish o‘quvchida o‘z yurtiga mehr-muhabbat, oilaparvarlik, kasbiy fidoiyligni shakllantirishga yordam beradi. Tarbiyaviy jarayon umumiy o‘rta, o‘rta-maxsus va kasb-hunar, oliy ta’lim muassasalarida o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Pedagog-o‘qituvchilar va guruh rahbarlari milliy istiqlool g‘oyasi bilan qurollangan bo‘lib, uni har bir o‘quvchi ongiga yetkazish malakalariga ega bo‘lishlari ularning tarbiya jarayoni, tarbiyaviy ishlar va ularning uslubiyoti haqidagi ko‘nikma va malakalariga, pedagogik mahoratlariga ko‘p jihatdan bog‘likdir. Tarbiya jarayoni – shaxsni shakllantirishga maqsadli yo‘naltirilgan, o‘qituvchi va o‘quvchilar hamkorligi uchun maxsus tashkil etilgan, boshqariladigan va nazorat qilinadigan, o‘zining pirovard maqsadi sifatida shaxsni shakllantiradigan jarayondir. Tarbiya jarayonining eng asosiy natijasi har tomonlama va uyg‘un kamol topgan yuksak ma‘naviyatli shaxsni shakllantirishdir.

Ta‘lim muassasalari tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish va muvaffaqiyatli davom ettirish uchun zarur bo‘lgan tarbiyaviy ishlar uslublari, bilimlar, malaka va mahoratlar tizimi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni tarbiyaviy ishlar amaliyotida qo‘llash masalalari pedagogik jamoalariing eng muhim muammosi bo‘lib qolmoqda. Ta‘lim muassasalarida o‘quvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish tarbiyaviy ishlar texnologiyasini to‘g‘ri tashkil qilish va qo‘llashga bog‘liq.

Bu esa, o‘z navbatida ta‘lim muassasalari uchun tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish uslubiyoti zamonaviy pedagogik texnologiyalar ishlanmalari asosida yaratishni talab etadi. Ta‘lim muassasalarining tarbiyaviy ishlar texnologiyasi ijodiy faollik, mustaqil fikrlash va mohirona harakatlarga yo‘naltirilgan bo‘lishi va o‘qituvchi hamda o‘quvchilar tomonidan minimal kuch sarflagan holda tarbiyaviy ishlar bo‘yicha quyilgan maqsadlarni egallashda eng faol shakl, usul va uslublardan foydalanish, tarbiyaviy jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etuvchilarning doimiy va majmuaviy faoliyatining asosiy qismidan iborat bo‘lishi kerak. Ta‘lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar uslubiyotini amalga oshirishning pedagogik texnologiyasi: loyihalashtirish, amalga oshirish nazorat va tahlil qilish kabi ish harakatlari ketma-ketligidan iboratdir.

Boshqa tomondan, inson qatnashishi lozim bo‘lgan mehnat va ijtimoiy-siyosiy faoliyatning murakkablashishi hayotga tayyorlashning ijtimoiy muhim davri, xususan ijtimoiy maqomning ma‘lum notaligi bog‘liq bo‘lgan ta‘lim olish davri uzayishiga olib keladi.

Ta‘lim-tarbiya sohasida islohotlar o‘tkazish va ularning asosiy yo‘nalishlari, talablari va maqsadlarini aniqlash hamda tegishli xulosalarni chiqarishda, bugungi muhokama qilinadigan hujjatlarda keng jamoatchiligimizning fikr-mulohazalari, tavsiya va izohlari ifoda topgan desak, hech qanday mubolag‘a bo‘lmaydi. Nega deganda, bu muammoning yechimini topish, bu masalada aniq rejalarimizni belgilab olish, hech shubxasiz, bugungi va ertangi hayotimiz va istiqbolimizning garovi ekanini aksariyat halqimiz anglab olmoqda. Shuning uchun ham amaldagi ta‘lim-

tarbiya tizimining zaif tomonlarini zamon talablari, jamiyatimiz kelajagi va maqsadlariga javob bermaydigan jihatlarini chuqur tasavvur qilish, erkin, badavlat yashayotgan mamlakatlar tajribasini o‘rganish, o‘z o‘lkamizda yuksak malakali, har jihatdan yetuk kadrlar tayyorlashning asosiy sharti bo‘lmog‘i lozim.

Xulosa qilib aytganda, yuksak ma’naviyatli, sog‘lom va baquvvat yoshlar O‘zbekistonimiz kelajagidir. Bunday avlodni tarbiyalab yetishtirish esa pedagog-o‘qituvchi zimmasida. Buning mas’uliyatli tomoni shundaki, ustozlar yoshlarni yuksak ma’naviyatli, komil insonlar etib tarbiyalashdan tashqari, ularni dunyoviy bilimlar bilan qurollantiradi, ularni hayotga tayyorlaydi. Demak, Vatan kelajagi, uning ravnaqi o‘qituvchi-ustozlar berayotgan bilimlar miqyosi, mazmun-mohiyati va hayotiyiligiga bog‘liq ekan. Shu kun talablaridan kelib chiqib ularda zamonaviy yangi bilim va malakalarni shakllantirishimiz kerak ekan. Bilamizki, davlatimiz siyosati yoshlarni ma’nan va jismonan baquvvat qilish, irodasini mustaxkamlashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Pedagogical conditions of forming professional competence of teachers Umaralieva, M. (2017). Pedagogical conditions of forming professional competence of teachers. Eastern European Scientific (ISSN 2199-7977). Journal.–Dusseldorf-Germany.

2. The Development of Professional Competencies of Teachers on the Basis of an Innovative Approach Turgunov, S., & Umaralieva, M. (2016). The Development of Professional Competencies of Teachers on the Basis of an Innovative Approach. Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics, (2), 119-125.

3. THE ROLE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF GENERAL SECONDARY PUPILS IN COLLABORATIVE PEDAGOGY ABDUGAPPAROVNA, U. M. (2019). THE ROLE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF GENERAL SECONDARY PUPILS IN COLLABORATIVE PEDAGOGY. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(5).

4. Pedagogical Conditions of Forming Professional Competence of Teachers Based on Innovative Approach Umaraliyeva, M. A. (2017). Pedagogical Conditions of Forming Professional Competence of Teachers Based on Innovative Approach. Eastern European Scientific Journal, (4), 65-68.

BADHIY TA’LIMDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING MADANIY XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Jumatova Luiza Tozaboy qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

tayanch doktranti

Annotatsiya: mazkur maqolada badiiy ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvorini shakllantirish masalalarining mazmun-mohiyati to‘g‘risida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: madaniy xulq-atvor, badiiy ta’lim, kasbiy faoliyat, kompozitsiya, axloqiy xarakter, semantik, dominantlar, spektr, ma’naviyat, madaniyat, ta’lim-tarbiya.

Аннотация: в данной статье раскрыта сущность вопросов формирования культурно-нравственного поведения будущих учителей художественного образования.

Ключевые слова: культурное поведение, художественное образование, профессиональная деятельность, состав, моральный облик, семантика, доминанты, спектр, духовность, культура, образование, воспитание.

So‘nggi yillarda oliy o‘quv yurtlarining o‘quv dasturlariga madaniyatshunoslik sikli fanlari kiritildi. Ko‘rib chiqilayotgan fanning asosiy maqsadi – umumiy gumanitar madaniyatni rivojlantirish, insoniyatning eng yuqori yutuqlari bilan tanishish, tarixiy rivojlanish, turli davrlar madaniy hayotining murakkab va xilma-xil hodisalarini mustaqil tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘tmishdagi va hozirgi davrdagi inson faoliyatining aksariyat tomonlarini birlashtirgan butun madaniyat haqida integratsiyalashgan tushunchani rivojlantirish. Bizningcha, barcha mavzular o‘rganilayotgan sifatni shakllantirishga qaratilgandek, uslubiy pozitsiyalar belgilab berilgani, bo‘lajak o‘qituvchilarning jahon madaniyati durdonalari bilan “muloqot qilishi” uchun shart-sharoit yaratilgani, talabalarning ma’naviy dunyosi boyitilgandek tuyuladi. Madaniy bilimlar his-tuyg‘ularni tarbiyalaydi va avlodlar tajribasi bilan qurollanib, bo‘lajak o‘qituvchilarga "insonni o‘zida kashf etishga" yordam beradi[1].

Shu bilan birga badiiy ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy-xulq atvorini shakllantirish masalalari dolzarbligi bilan ajralib turadi. Badiiy ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy-xulq atvorini shakllantirishda talabalarga darslar davomida universitet tartib qoidalariga rioya qilgan xolda darslarga qatnashishi, o‘zini va atrofdagilarni hurmat qilishi, ustoz-shogird an‘analariga rioya qilishi, ta’lim-tarbiyani atrofdagilarga bo‘lgan munosabatlari orqali olishi nazarda tutiladi.

Pitirim Sorokin madaniyatga umumiy ma’noda “Ikki yoki undan ortiq kishining bir-biri bilan o‘zaro aloqada bo‘lishi yoki bir-biriga o‘zlarining xatti-

harakatlari bilan ta’sir qilishi, ongli yoki ongsiz faoliyat natijasida hosil bo‘ladigan yoki o‘zgartirilgan yig‘indining bir turi” deb ta’rif beradi [2]. Bu talqin bizga madaniyatni uning genezisi va yakuniy natijasini mahsulot ko‘rinishida ko‘rib chiqishga imkon beradi.

Biz madaniyatni tarixan shakllangan maxsus ijtimoiy qadriyatlar tizimi, me’yorlar, bilimlar va xulq-atvor shakllari tizimi sifatida tushunamiz. Ular odamlarning birgalikda yashash farovonligini oshirishga, ularning o‘zini o‘zi anglashini ta’minlashga hamda shaxs va jamiyatning ijodiy salohiyatini ochishga qaratilgan. [3]

Akademik X.I.Ibragimov bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘z kasbiy faoliyatlari davomida amal qiladigan bir qator qoidalarni o‘zlashtirishlari kerakligi to‘grisida bir qator vazifalarni takidlagan. Ular:

- o‘quvchilarda ongli intizomni tarkib toptirish;
- bolalarga nisbatan adolatli munosabatda bo‘lish;
- guruhdagi faol o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va ularga yordam ko‘rsatish;
- o‘quvchilarning mustaqil faoliyatlarini munosib rag‘batlantirish;
- o‘quvchilar bilan topshiriqlar ustida tizimli ishlash va bu jarayonda ularni faollashtirish;
- guruh o‘quvchilari orasida tarbiyaviy tadbirlarni tizimli tarzda tashkil etish.

Shu bilan bir qatorda bo‘lajak o‘qituvchilarni madaniyatshunoslik asosida innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashda ma’ruzalar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari davomida dialogga kirishish, fanga oid yangi ma’lumotlar ustida ishlash, mustaqil bilim olish, manbalar ustida ishlash hamda o‘rgangan tajribalarini tahlil qilish muhim o‘rin egallaydi [1].

Bo‘lajak o‘qituvchilar tasviri va amaliy san’at darslaridagi mavzular yordamida ham o‘zlarida vatanparvarlik ruhini shakllantirishadi. Bo‘lajak o‘qituvchilar amaliy ishlaridagi tasviri faoliyati davomida rasm chizish yoki amaliy ish bajarish bilan bir qatorda madaniy-marifiy yodgorliklar haida , tarixiy -ma’naviy asarlar to‘g‘risida bir qancha ma’lumotlarga ega bo‘lishadi. Badiiy ta’limda talaba kompozitsiya yaratish davrida bir qator vazifalarga duch keladi:

- kompozitsiya mavzusini to‘g‘ri tanlashi;
- madaniy- xulq atvorga javob berishi;
- ma’naviy ta’lim-tarbiya haqida targ‘ib qilishi;
- tarixiy ma’lumotlarga ega bo‘lishi;
- yaratmoqchi bo‘lgan shox asarining g‘o‘yasini ommaga to‘g‘ri yetqazishi.

Yuqorida keltirilgan vazifalar yordamida tayyorlangan kompozitsiya talabalarda madaniy - xulq atvorni shakllanishiga, ta’lim-tarbiya va manaviyatni rivojlanishiga yordamlashadi deb xisoblaymiz.

Tadqiqotchi S.O.Abdurayimov bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy xulq-atvorini shakllantirish oliy maktabda o‘qish jarayonida boshlanishi kerak deb xisoblaydi. Aynan shu davrda talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorligi shakllanadi, bu unga ijobiy munosabatni, kasbiy fikrlashni rivojlantirishni, o‘zini o‘zi boshqarish va xatti-harakatlarini boshqarishni, tanlangan faoliyatning funktsional imkoniyatlarini amalga oshirishga tayyorligini o‘z-o‘zini baholashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, kasbiy pozitsiya talabaning kelajakdagi faoliyatga, shaxs va professional sifatida o‘ziga bo‘lgan qadriyat munosabatlarining kombinatsiyasi sifatida shakllanadi, ya’ni kelajakdagi mutaxassisning axloqiy xarakterining mazmunli va semantik dominantlari spektri o‘zgaradi degan xulosaga kelgan [4].

Oliy ta’lim bo‘lajak o‘qituvchilarning axloqiy tarbiya tizimini yaratish oliy o‘quv yurtida amalga oshirilayotgan barcha tarbiyaviy ishlarning mazmuni va yo‘nalishini belgilashga ko‘maklashadi. Tarbiyaviy ishlar tizimi turli kurslarning (I, II, III, IV, V) talabalar bilan o‘tkaziladigan tadbirlarda izchillik va ketma-ketlikni saqlashga yordam beradi.

Oliy ta’lim talabalarida axloqiy sifatlar qandaydir biror universal shakl, vosita yoki usul yordamida emas, balki xilma-xil shakllar, vositalar va metodlar, ya’ni axloqiy tarbiya tizimi natijasida shakllanadi. Tarbiyaviy ishlar tizimi ma’lum vazifani bajaradigan, tuzilish jihatidan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ko‘plab qismlarni o‘z ichiga oladi. Tarbiya tizimi barkamol avlodni, yuksak axloqiy fazilatli mutaxassislarni shakllantirish maqsadiga bo‘ysundirilgan, o‘zaro bir-biriga bog‘liq va mos keladigan shakl, usul va vositalarning yaxlit birligidan iborat. Masalan, ta’lim jarayonida faqat axloqiy tarbiyagina emas, balki aqliy, xuquqiy, iqtisodiy, ekologik, estetik va mehnat tarbiyasi ham amalga oshiriladi.

Har qanday tarbiya tizimining asosiy belgilaridan biri izchillik, ketma-ketlikdir. Oliy maktabda amalga oshiriladigan axloqiy tarbiya tizimi ham ana shu qonuniyatga asoslanadi. Axloqiy tarbiya tizimi bir necha tizimchalardan tuziladi. Umumiy tizimning har bir qismi o‘zining ichki tizimiga ham ega bo‘ladi. Masalan, oliy maktabda talabalarga beriladigan kasbiy ta’lim ma’lum bir tizim asosida tuzilgan bo‘lib, u yoshlarga ijtimoiy-gumanitar, psixo-pedagogik, ixtisosiy bilimlar va axloqiy tarbiya berishga xizmat qiladi.

Axloqiy tarbiya guruh murabbiylari, jamoat tashkilotlari, talabalar va professor-o‘qituvchilar jamoalari ishida ham tizim bo‘lishini talab etadi. Axloqiy tarbiya tizimi talabalarning oliy maktabda ta’lim olish yillari davomida deyarli

o‘zgarmaydi. Faqat uning mazmunigina yangilanadi. Tarbiyaning maqsad va vazifalari hamda bu vazifalarni hal etishga yordam beradigan faoliyat turlari, tarbiyaning shakllari va metodlari, turli ichki va tashqi ta’sirlar natijasida shaxsning kamolga erishish bosqichlari va darajalari axloqiy tarbiya tizimining asosiy qismlari hisoblanadi[5].

Xulosa qilib aytadigan bo ‘lsak yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy-xulq atvorini shakllantirishda badiiy ta’limning ahamiyati dolzarb ekanligini bildik. Talabalar badiiy ta’lim orqali madaniy-xulq atvor kompetensiyasi shakllantirishi, madaniy-xulq atvor parametrlari yaxshiroq rivojlanishlari mumkin degan xulosaga keldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Xolboy Ibragimovich Ibraimov Bo‘lajak o‘qituvchilarni madaniyatshunoslik yondashuvi asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik psixologik xususiyatlari
2. Сорокин П.А Социальная и культурная динамика / П.А. Сорокин / пер. с англ., В.В. Сапова. – Москва: Астрель, 2006. – 1176 с.
3. F.B.Bayjonov Gender madaniyat tushunchasini ijtimoiy hodisa sifatida o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish. 2022./ <https://ijtimoiy.uz/>
4. S. O. Abdurayimov (2023). Bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy xulq-atvorini shakllantirish. Educational Research in Universal Sciences, 2(4 SPECIAL),666/669.Retrieved/from/http://erus.uz/index.php/er/article/view/2916
5. Sharqona ta’lim tarbiya/<https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/12599>

TA’LIM-TARBIYA JARAYONLARINI GENDER TENGLIK ASOSIDA TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Musurmonov R.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Maktab menejmenti” kafedrasida dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Musurmonova M.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: maqolada yoshlarga ta’lim-tarbiya berish jarayonida gender tenglikning ahamiyati, jinslar o‘rtasida farqning o‘ziga xos xususiyatlari, ta’lim-tarbiya samaradorligiga erishish imkoniyatlari va jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: ta’lim-tarbiya, gender tenglik, jinslar o‘rtasidagi farq, ta’lim samaradorligi, ahloqiy tarbiya, xalqaro tajriba, ijtimoiy tenglik.

Аннотация: в статье рассматривается значение гендерного равенства в процессе образования молодежи, особенности различия полов, возможности достижения эффективности образования и воспитания, его роль в развитии общества.

Ключевые слова и фразы: образование, гендерное равенство, гендерное различие, эффективность образования, нравственное воспитание, международный опыт, социальное равенство.

Abstract: the article examines the importance of gender equality in the process of youth education, the peculiarities of gender differences, the possibility of achieving the effectiveness of education and upbringing, its role in the development of society.

Key words and phrases: education, gender equality, gender difference, effectiveness of education, moral education, international experience, social equality.

Ma’lumki, YuNESKOning 1998 yil 9 oktyabrdagi anjumanida oliy ta’lim tizimining maqsadi zo‘ravonlik va zulmdan xoli bo‘lgan jamiyatni barpo etish ekanligi e’tirof etilgan edi. Bu maqsadni amalga oshirish uchun yangi pedagogik texnologiyalar va zamonaviy usullarni qo‘llagan holda o‘quv dasturlarini qayta ishlab chikish zarurligi qayd etilgan. Yangidan ishlab chiqilgan o‘quv dasturlarida erkak va ayollar tengligi, qolaversa, barcha fanlarning gender omillari hisobga olingan. Jahon amaliyotiga asoslangan mazkur dastlabki urinishlar BMTning «Taraqqiyot» dasturi, YuNESKO, «Ochiq jamiyat» «Ko‘mak» jamg‘armasi instituti tomonidan qo‘llab-quvvatlangan edi. Natijada gender tadqiqotlari kursi Moskva davlat universiteti, Xarkov universiteti va MDH davlatlarining qator oliy ta’lim muassasalari dasturlariga joriy etildi.

BMT Bosh Assambleyasining 2000 yildagi «Xotin-qizlar – 2000: Gender tenglik, taraqqiyot va tinchlik» mavzusidagi maxsus sessiyasi materiallari, Jahon banki tomonidan tayyorlangan so‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, iktisodiy rivojlanish bilan gender tenglik o‘rtasida uzviy bog‘lanish mavjud. Mazkur muammoning jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutishini so‘nggi yillarda Germaniya va boshqa Yevropa mamlakatlarida ushbu sohaga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotganligi misolida ham yaqqol kuzatish mumkin.

O‘zbekistonda ham oliy ta’lim muassasalarida 2001-2002 o‘quv yilidan boshlab, ayrim professor-o‘qituvchilar tomonidan maxsus kurslar shaklida gender tadqiqotlarining u yoki bu jihatlarini yorituvchi ma’ruzalar o‘qilib, ta’lim-tarbiya jarayonlarida o‘g‘il va qiz bolalarning o‘ziga xoslik jihatlariga e’tibor berishning

ahamiyati uqtirila boshlandi. E’tirof etish kerakki, yigit va qizlarning bitta auditoriyada tahsil olishidan qat’iy nazar har bir jins vakiliga o‘ziga xos munosabatda bo‘lish, gender farqning ham jismoniy, ham ruhiy ta’sir doirasi turlicha ekanligini aslo unutmaslik kerak.

Olib borilgan tadqiqot ishlari, o‘tkazilgan tajribalarga asoslanib aytish mumkinki, talabalar o‘rtasida gender tadqiqotlariga qiziqish kuchli ekanligi ma’lum bo‘ldi. Shu nuqtai nazardan Respublikamiz oliy ta’lim muassasalarida gender tadqiqotlarining o‘rganilishi bo‘lg‘usi mutaxassislarda nafaqat tafakkurining dunyodagi eng yangi tahliliy yutuqlar asosida shakllanishiga, balki mazkur sohaning respublikamiz ilm-fani rivojiga katta hissa bo‘lishi, shubhasiz.

Gender farqlar hamda o‘xshashliklar ta’lim jarayonida qiz va o‘g‘il bolalar o‘quv faoliyatidagi o‘xshashliklar va farqlarni hisobga olishga asoslanadi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘quv jarayoni samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. U yoki bu jinsga mansublik o‘quvchi shaxsining im-koniyatlarini belgilaydi. Qiz va o‘g‘il bolalar orasidagi gender farqlar va o‘xshashliklarni hisobga olishga qaratilgan tadqiqotlar amalda gender pedagogikasi hamda psixologiyasi rivojiga qo‘shilgan yangi nazariy va amaliy bilimlarni kengaytiradi. Bunda asosan, jinsiy tarbiya hamda bu jarayonda har bir jins vakilining psixologik imkoniyatlarga e’tibor berish zarurati paydo bo‘ladi. Jinslar farqiga asoslangan ta’lim-tarbiya – o‘quvchi-talabalarni mustaqil hayotga tayyorlashda har tomonlama ta’sir ko‘rsatadigan aqliy, axloqiy, ijtimoiy madaniyat me’yorlariga amal qilishni ta’minlaydi.

Modernizatsiyalashgan ta’lim sharoitida ta’lim-tarbiya jarayonida gender farqlar va o‘ziga xosliklarni hisobga olish tabiiy pedagogik hodisa sifatida qaralmog‘i lozim. Biroq, didaktikada ushbu hodisaning ilmiy talqini hozircha mavjud emas. Ta’lim-tarbiya jarayonida gender farqlarga oid o‘ziga xosliklarni hisobga olmasdan turib, ta’lim natijasining samaradorligini ta’minlash mumkin emasligi haqiqatga aylandi. Ayniqsa, psixologlarning bu sohada erishgan yutuqlari ahamiyatlidir.

«Gender» atamasini 1968 yilda amerikalik psixolog olim Stoller tomonidan ilmiy iste’molga kiritilgan bo‘lib, tarjimasi «jins» ma’nosini bildiradi. Jinsiy munosabatlar psixologiyada ilgari ham faol o‘rganilgan bo‘lsa-da, yangi atamaning paydo bo‘lishi ijtimoiy fanlarda yangi oqimlarni yuzaga keltirdi. «Gender tarixi», «Gender psixologiyasi», «Falsafaning gender tomonlari», «Gender antropologiyasi», «Gender sotsiologiyasi», keyinchalik esa «Gender pedagogikasi» kabi fan tarmoqlari shakllanib ulgurdi. «Gender» tushunchasi, avvalo, erkak va ayol, o‘g‘il va qiz bolalar munosabatlarining pedagogik hamda ijtimoiy-psixologik tomonlarini qamrab oladi. Mazkur tushuncha aholining yangi ijtimoiy qarashlari va madaniy-ma’rifiy saviyasini to‘ldiradi.

Jinslar o‘rtasidagi farq (gender) muammosi faylasuflar, jamiyatshunoslar, antropologlar, tilshunoslar, adabiyotshunoslar, psixolog hamda pedagoglarning e‘tiborini o‘ziga jalb qilmoqda. Genderning psixologik jihatlari taniqli ruhshunoslar Z.Freyd, T.Parsons, R.Stoller, Sh.Bern, A.Bandura, Simona de Beauvoir, A.Klima, S.Kon, A.Usmanova, I.S.Klesina, E.Foziev, O.Abdusattorova, X.R.Haydarova, sotsiologiyaga oid qirralari E.Goffman, R.Xof, A.Kolstkorova, A.Zdravomyslova, A.A.Tyomkina, G.K.Zaysev va A.G.Zaysev, G.B.Urazalieva, falsafaga oid tomonlari Keyt Uest, D.Zimmerman, S.G.Ayvazova, I.Jerebkinalar, antropologiya bilan bog‘lik jihatlari Ye.R.Yarskaya-Smirnova, pedagogikaga oid ayrim qirralari L.Shustova, P.Repkina, R.Safarova, G.Akramovalarning ishlarida yoritilgan.

Ta‘lim tizimi jamiyatda nafaqat texnologik va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot omili, balki ma‘naviy va iqtisodiy rivojlanishning muhim strategik vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois uzluksiz ta‘lim tizimida yil sayin katta e‘tibor qaratilmoqda.

Ushbu yondashuvga muvofiq ravishda gender muayyan jamiyatda qaror topgan ijtimoiy munosabatlarning o‘lchovi sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning oliy ta‘lim tizimida talabalar tomonidan o‘rganilishi gender yondashuv asosida talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga ko‘mak beradi. Oliy ta‘lim tizimida o‘qitiladigan milliy istiqlol g‘oyasi, ma‘naviyat asoslari, jamiyatshunoslik, madaniyatshunoslik, O‘zbekiston tarixi, pedagogika tarixi, dinshunoslik kabi fanlar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga imkoniyat yaratib, jamiyatga adaptatsiya jarayonini mukammalashtiradi. Gender nazariyasi ta‘lim jarayonida o‘g‘il bolalar va qizlarga xos xususiyatlarni farqlash masalasiga turli nuktai nazardan yondashadi. Bu yondashuvda jinslar o‘rtasidagi asosiy farqlar ijtimoiy o‘ziga xosligida namoyon bo‘ladi. Ushbu farqlar jamiyatda ijtimoiy institutlar, me‘yorlar va madaniy qarashlar vositasida shakllangan. Bunda gender farqlarning ijtimoiy jihatlari muhim ahamiyatga egadir. Gender tabaqalashtirish jamiyat va ta‘lim tizimida ijtimoiy-pedagogik jihatdan insonparvarlik tizimini rivojlantirishga asos bo‘ladi. Hozirgi davrda oila, ta‘lim, din, madaniyat kabi jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning o‘quvchi va talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishdagi tarbiyaviy ahamiyati mazkur jarayon samaradorligini yanada oshiradi.

Tajriba sifatida e‘tirof etish o‘rinliki, Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Maktab menejmenti” kafedrası professor-o‘qituvchilarining talabalar bilan shu sohadagi ishlari diqqatga sazavordir. Jins o‘rtasida farqqa asoslangan holda talaba qizlar va yigitlar bilan olib borilayotgan o‘zaro muloqotlarda talabalarning nafaqat qiziqishlari ortishi, balki o‘zaro hurmat, qizlarga nisbatan muomala madaniyati,

axloqiy tarbiya, ijtimoiy jamiyatda insonning qadr-qimmati kabi xislatlar tarkib topayotganligi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 25 maydagi «O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-3434-son Farmoni. // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2004 y., 21-son, 251-modda; 2014 y., 29-son, 356-modda.
2. Хоф Р. Возникновение и развитие гендерных исследований. / Пол, тендер, культура. // Под ред. Э.Шоре и К. Хайдер. - М.: 1999. -С. 23-53.
3. Бок Г. История, история женщин, история полов. / THESIS: Женщина, семья. 1994, №6. -С. 170-200.
4. Доклад по целям развития тысячелетия. Узбекистан 2006. Представительство ООН в Узбекистане. Ташкент.
5. O‘zbekiston - Pekin Platformasi va harakat Dasturi (PPXD), BMTning «Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida» Konvensiyasi (SEEDSh), Mingyillik rivojlanish maqsadlariga erishish (MDGs) asosida gender tengligiga erishish yo‘lida. Fuqarolik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash markazi. Toshkent.
6. Qurbonova G.M. ZAMONAVIY TA’LIM / SOVREMENNOE OBRAZOVANIE J. T.: 2015, 12.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY-AXLOQIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI.

Mamatqulova Ozoda Xikmat qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish mexanizmlari bayon etilgan, shuningdek, mazkur mavzu yuzasidan tegishli xulosa va tavsiyalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: gender, gender yondashuv, gender tenglik g‘oyasi, gender madaniyat, gender tarbiya, gender nazariya, ta’lim, tarbiya, yoshlar, o‘smir, o‘quvchi, shaxs, barkamol shaxs, ma’naviyat, axloq, mexanizm.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ПОДРОСТКОВ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

Маматкулова Озода

Докторант НИИ педагогических наук Узбекистана имени Т. Н. Кори
Ниёзи

Аннотация: в данной статье описаны механизмы развития духовно-нравственных качеств школьников-подростков на основе гендерного подхода, а также сделаны соответствующие выводы и рекомендации по данной теме.

Ключевые слова: гендер, гендерный подход, идея гендерного равенства, гендерная культура, гендерное образование, гендерная теория, образование, воспитание, молодежь, подросток, студент, личность, всесторонне развитая личность, духовность, мораль, механизм.

**DEVELOPMENT MECHANISMS OF SPIRITUAL AND MORAL
QUALITIES OF ADOLESCENT STUDENTS ON THE BASE OF GENDER
APPROACH.**

Mamatkulova Ozoda

Doctoral student of the scientific research institute of pedagogical sciences of
Uzbekistan named after T. N. Kori Niyoz

Abstract: This article describes the mechanisms of developing the spiritual and moral qualities of adolescent students based on the gender approach, as well as the relevant conclusions and recommendations on this topic.

Key words: gender, gender approach, the idea of gender equality, gender culture, gender education, gender theory, education, education, youth, teenager, student, person, well-rounded person, spirituality, morality, mechanism.

Bugungi kunda butun dunyo miqyosida gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish, ular o‘rtasida turli xil axloqiy buzuvchiliklarning oldini olish hamda milliy va ma’naviy qadriyatlarga nisbatan cheksiz hurmat va sadoqat tuyg‘ularini shakllantirish kundan kunga dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki “o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda o‘zlarining gender rollarini farqlash va gender rollarni o‘zlashtirish ko‘nikmasini jadal rivojlantirish, madaniy immunitetni tarkib toptirish”[1] muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish, ularning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, gender ijtimoiylashuvni ta’minlashga qaratilgan tizimli ishlarning olib borilishi mamlakat taraqqiyotini ta’minlovchi omillardan biri hisoblanadi.

Respublikamizda so‘nggi yillarda umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan pedagogik merosdan samarali foydalanish, gender yondashuv asosida shaxs imkoniyatlarini intellektual, ma’naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirishning tegishli huquqiy-me’yoriy asoslari yaratilmoqda. Zero,

“...Jismonan sog‘lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat’iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash...”[2] mamlakat ravnaqini ta’minlaydi

Ayni shuning uchun ham Vatan kelajagi bo‘lmish yoshlarni har tomonlama yetuk etib tarbiyalashda ularning yosh davrlarining o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashish muhim ahamiyatga egadir. Chunki, shaxsning har bir yosh davri o‘ziga xoslikka ega bo‘lib, rivojlanishning muayyan qonuniyatlariga tayanadi. Bu asosiy yutuqlar, shakllanish va qayta shakllanish imkonini beradigan holatlar, ruhiy rivojlanishning muayyan bosqichlariga xos sifatlarning namoyon bo‘lishi, o‘zini anglash layoqatining o‘ziga xos jihatlarining ifodalanishida ko‘rinadi. Bu borada, ayniqsa, o‘smirlik davrining ham alohida ahamiyati bo‘lib, bola bu davrida “lider” bo‘lishga kuchli intilish, sinfdoshlarining uni tan olishiga erishishi gender madaniyatiga ta’sir qiladi. Ilk o‘smirlik davri 10 yoshdan boshlanib, 14 yoshgacha davom etadi. Katta o‘smirlik yoshi esa 14-16 yosh davriga to‘g‘ri keladi. Aksariyat psixologlar o‘z tadqiqotlarida o‘smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligini ta’kidlaganlar. O‘smirlik davri uchun xarakterli xususiyatlardan biri o‘zini kattalardek his etishidir. Bu davrda o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini baholash rivojlanadi. O‘smir o‘ziga shaxs sifatida qiziqish bildirib, layoqatlari va imkoniyatlarini yuqori baholaydi[3].

Gender tushunchasi o‘g‘il va qiz bolalarning ruhiy hamda biologik o‘ziga xosligini ifodalaydi. Gender konsepsiyasida qiz va o‘g‘il bolalarning o‘ziga xosligi asoslab berilgan. O‘g‘il va qiz bolalarning jinsiy belgilari ijtimoiy holatiga qanday ta’sir ko‘rsatishini ham asoslash lozim. Shaxsning gender xususiyatlari shaxslararo ijtimoiy munosabatlarga qay tarzda ta’sir ko‘rsatishini ham aniqlab olish talab etiladi [4]. O‘g‘il va qiz bolalar orasidagi farqlarni aniqlashda qanday ijtimoiy madaniy o‘ziga xosliklar ifodalanishini aniq ilg‘ab olish lozim. Gender hamda jinslar orasidagi psixologik farqlar ular bajaradigan rollarda ham o‘ziga xos tarzda ifodalanadi. Bu, ayniqsa, shaxslararo ijtimoiy-madaniy munosabatlarda yorqinroq ifodalanadi[5]. Bu insonning shaxsiy xulq-atvor modelini yaratishi bilan ham bog‘liq. Gender o‘z-o‘zini anglash ijtimoiy o‘z-o‘zini anglashning o‘ziga xos ko‘rinishidir. A.V.Krillinaning ta’biri bilan aytganda, gender – jamiyat va madaniyat rivojlanishining mahsuli bo‘lib, u institutsional hamda konvensiya bilan qat’iylashtirilgan an’anaviy xarakterga ega tushunchadir[6].

Gender tenglik g‘oyasi XX asrning oxirgi o‘n yilliklarida to‘liq shakllandi, u turli davr va ijtimoiy-madaniy sharoitda har xil ma’naviy-axloqiy talablar asosida o‘zgarib turgan ijtimoiy-madaniy jarayon ekanligi anglandi. Gender madaniyatini shakllantirishda eng muhim pedagogik xulosalardan biri, yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalash ishlarida oila, maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot

vositalarining roli ahamiyatlidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning inson huquqlari, erkinliklarini ta’minlashga qaratilgan siyosati ana shu ijtimoiy farqlarni yumshatishga, iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalarida ularga teng imkoniyatlar yaratishga gender tenglik g‘oyasini shakllantirishga qaratilgandir.

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”[7]gi Qonunining ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga bag‘ishlangan 4-moddasida ta’lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi muhim tamoyillardan biri sifatida belgilangan. Shundan kelib chiqqan holda yoshlarni gender tenglik, tolerantlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash hozirgi davrning dolzarb pedagogik muammosidir. U davlat ahamiyatiga molik ma’naviy-axloqiy, huquqiy-siyosiy tarbiya asosidir. Yoshlarni gender tengligi g‘oyasi asosida tarbiyalash, uning mazmun-mohiyati, vazifalarini ilmiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalashning eng muhim ahamiyati ularni, birinchi navbatda, qiz bolalarni o‘zligini anglashiga, ijtimoiy muhitni, ijtimoiy ruhiyatni, ichki uyushtiruvchi, harakatga keltiruvchi va yetaklovchi, inson qadr-qimmatining jinsiga qarab belgilanmasligini isbotlovchi kuchga aylanishiga xizmat qilishidir. Bu holda gender tenglik g‘oyasi (o‘g‘il va qiz bolalarga teng huquq hamda teng imkoniyatlar yaratish) shaxsning ham, jamiyatning ham ma’naviy yuksalishiga ta’sir qiladi, ijtimoiy tafakkurning o‘zgarishiga olib keladi. Gender tenglik g‘oyasi jamiyatda yoshlarning siyosiy ongini shakllantirishga, mustaqil fikrlashga, ma’naviy-ruhiy jihatdan tenglik tamoyillarini o‘ziga singdirishga undovchi va uni harakatga keltiruvchi bunyodkor g‘oyadir. Gender tenglikni ta’minlashga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya yoshlar xulq-atvorining, dunyoqarashining ijtimoiy foydali, adolatli, insonparvar, demokratik sifatlarini shakllantirish ishiga yordam berishi shubhasiz. Chunki gender tenglik g‘oyalari bilan sug‘orilgan ta’lim-tarbiya yoshlarda gender bilimlarni hosil qilishi, ularning dunyoqarashiga va e’tiqodiga aylanib borishi, ruhiyatiga ta’sir etishi mumkin. Bu, ayniqsa, qiz bolalarning mas’uliyat va qat’iyatlik, qiziqish bilan o‘zlari istagan sohalarni o‘rganishlariga intilishlarini shakllantirishning psixologik xususiyatlarini o‘rganib, ular ongida jamiyat taraqqiyotining barcha sohalarida faoliyat ko‘rsata olishlariga ishonch hosil qilish mumkin. Bu esa ularda tegishli ma’naviy-axloqiy sifatlar bilan bir qatorda, Vatanga muhabbat, uning yuksakligini ta’minlashga o‘z hissasini qo‘shishga ishonch tuyg‘usini shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida gender tarbiyaning imkoniyatlaridan izchil foydalanish yoshlarni barkamol shaxs sifatida kamol toptirishda katta rol o‘ynaydi.

Maktab bolaning jamiyat bilan munosabatlarini tiklaydigan, uning o‘zligini tushunib yetishiga yordam beradigan asosiy ijtimoiy muhit hisoblanadi. Bu yerda

bolaning dunyoqarashi kengayadi va gender haqidagi tushunchaga ega bo‘ladi. O‘quvchilar 1-sinfga qabul qilingan paytlaridayoq o‘g‘il va qiz bolalarning har birida ularning jinsiga xos bo‘lgan gender xususiyatlar namoyon bo‘la boshlaydi. Ta’lim oldida turgan muhim masalalardan biri ularning har biriga xos bo‘lgan gender xususiyatlarni rivojlantirish va barqarorlashtirishga ko‘maklashishdan iboratdir. Bunga ta’limi va tarbiya yordamida erishish, ayniqsa, samaralidir.

O‘quv jarayonida o‘quvchining gender farqlari va o‘ziga xosligini ta’minlash uchun, avvalo, har bir bolaning individualligini e’tiborga olish va hurmat qilish zarur. Shundagina har bir jinsga mansub o‘quvchining mantiqiy fikrlashi, o‘zligi, intellektual taraqqiyotini ta’minlash mumkin. Maktab hududida o‘quvchilarning gender farqlarini hisobga olgan holda alohida-alohida jismoniy, ruhiy jihatdan dam oladigan maxsus joylar, raqs maydonchalari, estafeta o‘yinlari, tanlovlar, musobaqalar, shuningdek, o‘g‘il va qiz bolalar birga bajaradigan sahna ko‘rinishlari, uy-ro‘zg‘or darslarini tashkil etish zarur. Bularning barchasi o‘quvchilardagi gender farqlarni samarali rivojlantirish hamda gender o‘xshashliklarni mukammallashtirishga yordam beradi. Gender farqlarni inobatga olish o‘quvchilarning fiziologik jihatdan barkamol bo‘lib voyaga yetishlariga ham zamin yaratadi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 2 sentabrdagi O‘RQ-562-son “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”[8]gi Qonuni bu borada juda katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Xususan, mazkur qonunda Davlat xotin-qizlar va erkaklarga shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni amalga oshirish chog‘ida teng huquqlilikni kafolatlashi, davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, saylov jarayonida teng ishtirok etishni, sog‘liqni saqlash, ta’lim, fan, madaniyat, mehnat va ijtimoiy himoya sohalarida, shuningdek davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarida teng huquq hamda imkoniyatlar ta’minlanishini kafolatlashi ta’kidlangan. So‘nggi o‘n yillikda jahon hamjamiyati gender tengligiga erishishni dunyodagi boshqa dolzarb global vazifalar, xususan, barqaror rivojlanish maqsadini amalga oshirishda muhim yo‘nalish sifatida ko‘rilmoqda. 2000 yil sentyabr oyida BMTga a‘zo davlatlar sammitida qabul qilingan Ming yillik deklaratsiyasida gender tengligini ta’minlash nafaqat qashshoqlik va ochlikni kamaytirish va taraqqiyotning muhim sharti ekanligi aniq ta’kidlandi. Bu tamoyil O‘zbekiston tomonidan ham qo‘llab-quvvatlangan xalqaro hujjatlarda mustahkamlangan.

Xulosa qilib aytganda, bugungi zamonaviy tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, jinsidan qat’i nazar inson salohiyatidan va imkoniyatdaridan sifatli va samarali foydalanish mamlakatni taraqqiyot sari yetaklaydi, chunki ayollar ham, erkaklar

ham imtiyozlar, diniy e’tiqodlar, terining rangi, yoshi va jinsidan qat’i nazar har bir inson amalga oshishi mumkin bo‘lgan rivojlangan jamiyat qurishning tengdosh a’zolaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-4947-son Farmoni. - O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y, 6-son, 70-modda. 38bet

2. Shaamirova Yu.K. Noto‘liq oilalarda o‘smirlarni milliy-ma’naviy tarbiyalash. Ped. fan. nomz. ... diss. – T.: 2006. –139 b.

3. Tojiboyeva X.M. “Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari” // Monografiya. – Toshkent: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2021. – 208 bet.

4. Gender mainstreaming of employment policies – A comparative review of 30 European countries. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008 – p. 44.

5. Кирилина А.В. Исследование гендера в лингвистических научных дисциплинах / А.В. Кирилина // Гендерное образование в системе высшей школы: состояние и перспективы : мат-лы междунар. науч. -практ. конф. - Иваново, 2003. - С. 132-136.

6. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son). O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonuni. – 2019 yil 2 sentabr. <https://lex.uz/docs/-4494849> Xotin-qizlar teng huquq kafolatlari to‘g‘risidagi O‘RQ-562 02.09.2019.

7. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137_rus a.
<https://www.art-talant.org/publikacii/31348-dghon-lokk-teoriya> vospitaniya-dghentlymena.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF TARBIYA FANI DARSLARIDA 4K KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi

Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv, uning shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyati, gender problematikasining rivojlanish bosqichlari, bu yondashuv asosida boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida 4K modeli kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, tarbiya, muloqot, hamkorlik, 4K, boshlang‘ich sinf, tanqidiy fikrlash, usul.

Abstract: this article analyzes the gender approach, its importance in personal development, the stages of development of gender problems, the development of 4K model competencies in primary education classes based on this approach.

Key words: gender approach, education, communication, cooperation, 4K, elementary school, critical thinking, method.

Аннотация: в данной статье анализируется гендерный подход, его значение в развитии личности, этапы развития гендерных проблем, развитие компетенций модели 4К в классах начального образования на основе этого подхода.

Ключевые слова: Гендерный подход, образование, общение, сотрудничество, 4К, начальная школа, критическое мышление, метод.

Gender yondashuv – gender bilan bog‘liq masalalar tahlil qilinadigan va hal qilinadigan muammolarga samarali yechimlarni o‘z ichiga oladi. Gender problematikasi eng qadimgi zamonlardan oq qizg‘in bahslarga sabab bo‘lgan tabiat barchani teng qilib yaratgani to‘g‘risidagi g‘oyalar qadimgi yunon faylasufi **Antifont** asarlarida bayon qilingan fikrlardan tortib tarixiy evrilishlarni boshidan kechirdi. Yunon faylasufi, matematik **Pifagor** o‘zining ilmiy qarashlarida ayol va erkakning teng qilib yaratilgani haqida bahs yuritadi. Bunday g‘oyalar **Suqrot** ta’limotida ham uchraydi. Suqrot shaxs erkinligi va ozodligi, inson va fuqarolar huquqi haqidagi g‘oyalari bilan yoshlar ongini zaharlashda ayblanib o‘limga mahkum etilgan. Falsafaning otasi **Platon** ham o‘z buyuk safdoshlari g‘oyalariga sodiqligini namoyish etgan holda “**Ideal davlat**” asarida bu qarashlarni yoqlab chiqqan. **Platon** erkak va ayol tabiati o‘rtasidagi farq nisbiy va faqat reproduktiv sohaga taalluqli degan xulosaga keladi. **Platon** o‘z davrida an’ana, urf-odatlarining kuchli va uzoq muddatli ta’siri natijasida “sho‘rva pishirish” va “enagalik qilish” ga mahkum bo‘lgan xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rniga oid ushbu haqiqatni tasvirlab, muammoning ijtimoiy ildizlarini ochib beradi. Buyuk faylasuf **ayollarning tarbiyasi va ta’limiga yondashuvni o‘zgartirish zarurligini ta’kidlaydi, shunda sun’iy ravishda shakllangan assimetriya nafaqat erkaklarning, balki jamiyatning barcha a’zolarini to‘liq rivojlanishiga yo‘l ochadi.** Nemis psixologi, sotsiolog, neofreydizm asoschilaridan biri, gumanistik psixoanaliz vakili **Erix Zeligmann Fromm** (Erich Seligmann Fromm) “**Erkak va ayol**” nomli

asarida ikki jins vakillarining tabiati va xususiyatlari, gender tengligi muammosini tahlil qilish asnosida quyidagi xulosalarga keladi: **“Tenglik o‘zlikni anglatadi. Tenglik talabi tabiatan qutblidir: har xil farqlarga qaramay, hech kim bir-birini o‘z maqsadiga erishish vositasi sifatida ishlatmasligi kerak, chunki har bir inson o‘zi uchun maqsaddir. Va bu shuni anglatadiki, har bir inson o‘z turining va millatining vakili sifatida individual xususiyatlarini, o‘ziga xosligini rivojlantirish erkinligiga ega bo‘lishi kerak. Tenglik farqlarni inkor etishni emas, balki ularni to‘liq amalga oshirish imkoniyatini nazarda tutadi.**

Bugungi kunda jamiyatda tenglik tamoyilini singdirish va erishishdagi harakatlar faqatgina xotin-qizlarning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash uchungina “Gender tenglik” tushunchasi kiritilgan degan qarashlar mavjud. Vaholanki, bu borada Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015-yil sentabr oyida bo‘lib o‘tgan Barqaror rivojlanish bo‘yicha sammitida qabul qilingan 70-sonli rezolyutsiyasiga muvofiq hamda BMTning 2030-yilgacha mo‘ljallangan Global kun tartibi Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish bo‘yicha 2018-yilning 20-oktabrida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan 2030-yilgacha bo‘lgan davrga mo‘ljallangan Barqaror rivojlanish sohasidagi 16 ta milliy maqsad va ular bilan bog‘liq bo‘lgan 127 ta vazifa tasdiqlangan. Shu bilan birga, jamiyat hayotidagi turli jabhalarda ayollarning o‘rni va mavqeyini oshirish, yosh olimlarning ta’lim va ilm-fan sohasida istiqbolli loyihalarini rag‘batlantirish O‘zbekiston ichki siyosiy konsepsiyasining ustuvor yo‘nalishlari qatoriga kiradi. Qolaversa, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasining 25-maqsadida: xotin-qizlarni qo‘llabquvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta’minlash vazifasi belgilab qo‘yilgan. Bugungi kunda ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish butun dunyoda gender tengligi va teng huquqlilik masalalariga nisbatan e’tibor kuchayib borayotgani bilan ifodalanadi. Har bir jamiyatning o‘z andozasi, ya’ni erkak va ayollarning tutgan o‘rni, imkoniyatlari, o‘ziga xos xususiyatlar asosida tushuncha mavjud. Ayni paytda ko‘pgina davlatlarda hali hamon saqlanib kelinayotgan erkak va ayol munosabati o‘rtasidagi tafovut, ya’ni gender tengsizligi asosiy muammolardan biri hisobladi. Bu esa odamlar salohiyatidan foydalanishni cheklaydi. Ayniqsa, 366 bola yoshligidanoq bunday tengsizlik ta’sirida ulg‘ayadi. Shundan, 3 158 277 nafarini o‘g‘il bolalar, 3 178 656 nafarini qizlar tashkil etadi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida amaldagi o‘quv dasturlari doirasida gender tarbiyani o‘quvchi-yoshlar ongiga singdirish borasida umumta’lim maktablarida “Tarbiya” faniga o‘quvchi-yoshlar ongida sog‘lom oilani shakllantirish maqsadida 1-4-sinflar uchun “Sog‘ tanda – sog‘lom aql”, “Salomatlik ulkan boylik”,

“Sog‘lig‘imiz boyligimiz”, “Ozodalik inson ko‘rki”, 5-11-sinf uchun “Oila qadriyatlar beshigi”, “Farzand – oila ko‘zgusi”, “Muomala uchun zarur odoblar”, “Tushkunlik va besaranjomlikni boshqarish”, “Oila – Vatan ichra Vatan”, “Oila – baxt qo‘rg‘oni”, “Oiladagi burch va mas‘uliyat”, “Baxt hayot poydevori”, “Oila mas‘uliyati, sha‘ni va qadri” kabi mavzular kiritildi. Bunda o‘quvchi-yoshlarga “Gender tenglik” inson huquqlarining erkaklar va ayollarga teng imkoniyatlar beruvchi, jamiyatda ulardan birining kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslikni ta‘minlovchi hamda jamiyatlardagi urf-odat, qadriyatlarga qarab mazmunan farq qiluvchi ajralmas tamoyili ekanligi tushuntiriladi.

Bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo‘lgan ehtiyoj yoshlar uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lishdek hayotiy talablarni qo‘ymoqda. Shu bois, O‘zbekiston Respublikasida “Tarbiya” fani konsepsiyasi mazkur fanni davlatning ta‘lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo‘lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo‘naltiriladi. Konsepsiya yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo‘nalishlarni belgilab beradi. Shuningdek, konsepsiyada belgilangan yo‘nalishlar mamlakat yoshlarini ma‘nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo‘llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Mazkur konsepsiya O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi, “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonunlari, xalqaro huquqning umum e‘tirof etilgan hujjatlari, xususan “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi konvensiyalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Yoshlar-2030” strategiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga asoslanadi. Konsepsiyada belgilangan vazifalar O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi talablari, Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi, milliy va jahondagi ilg‘or tajribalar, mamlakatimizdagi ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda amalga oshiriladi. Konsepsiya umumiy o‘rta ta‘lim tizimida o‘quvchilarning yoshiga mos ma‘naviy rivojlanishini ta‘minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘qitilayotgan “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” turkumiga kiruvchi fanlar “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va

ma’naviyat asoslari”, “Ma’naviyat asoslari”, “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi. Shu maqsadda, Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarning tajribalari o‘rganildi, amaldagi fanlarning o‘quv dasturlari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindi. Konsepsiya asosida yaratilgan dastur amaldagi Sog‘lom avlod asoslari, Salomatlik, Yo‘l harakati qoidalari, Hayot xavfsizligi asoslari, Salomatlik darslari, Huquqiy tarbiya, Ekologik tarbiya, Media madaniyati, Iqtisod va soliq saboqlari kabi bir qancha fakultativ o‘quv kurslari dasturlarini birlashtiradi. Konsepsiya umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlarida belgilangan talablarning (keyingi o‘rinlarda — Malaka talablari) negizi hisoblanadi. Konsepsiya “Tarbiya” fanini o‘rganish bosqichlari, o‘quv fani bo‘yicha ta’lim mazmuni va malaka talablarining tuzilishini belgilaydi. Konsepsiyada belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlashdagi asosiy prinsiplar quyidagilar hisoblanadi:

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi;
- ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;
- sohadagi zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish;
- ochiqlik va shaffoflik;
- tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish;

Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida ko‘riladigan chora tadbirlar yig‘indisi. Tarbiya insonning insonligini ta’minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyat hisoblanadi. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo‘la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta’minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o‘tadi.¹⁶ Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim tizimida tarbiya fani orqali 4K kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega: Boshlang‘ich ta’limda gender yondashuv asosida tarbiya fani orqali 4K modeli kompetensiyalarini (Muloqot, hamkorlik, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik) sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Muloqot: O‘quvchilarni axloqiy ikkilanishlarni muhokama qilishga, o‘z nuqtai nazarlarini hurmat bilan ifodalashga va axloqiy masalalar bo‘yicha bahs-munozaralarga kirishishga undash orqali axloqiy tarbiya muloqot faoliyatiga kiritilishi mumkin. Muloqot mashqlari orqali o‘quvchilar o‘z qadriyatlarini ifoda etishni, boshqalarning nuqtai nazariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni va turli muammolarni muhokama qilishni o‘rganadilar.

¹⁶ <https://uz.wikipedia.org/wiki>

Hamkorlik: Boshlang‘ich sinf darslarida tarbiya darslarida hamkorlikda bajariladigan topshiriqlar orqali o‘quvchilarda empatiya va o‘zaro hurmat muhimligini o‘rgatish mumkin. Samarali hamkorlik qilish orqali o‘quvchilar xilma-xillikni qadrlashni, nizolarni konstruktiv tarzda hal qilishni va o‘z jamoalariga ijobiy hissa qo‘shishni o‘rganadilar.

Tanqidiy fikrlash: tarbiyaviy ta’lim o‘quvchilarni axloqiy masalalarni tahlil qilishga, turli nuqtai nazarlarni baholashga va asosli xulosalar chiqarishga undash orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O‘qituvchilar o‘quvchilarni tanqidiy jihatdan ko‘rib chiqishlari uchun amaliy tadqiqotlar, axloqiy normalar yoki real hayot ssenariylarini taqdim etishlari mumkin, bu ularni o‘z harakatlarining oqibatlarini ko‘rib chiqishga va asosiy tarbiyaviy tamoyillar haqida fikr yuritishga undaydi. Bunday mashqlar orqali o‘quvchilarda axloqiy masalalar bo‘yicha tanqidiy fikrlash, mustaqil ravishda axloqiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Ijodkorlik: Tarbiya fani orqali o‘quvchilarni axloqiy muammolarga innovatsion yechimlarni izlashga va badiiy ifoda orqali o‘z qadriyatlarini ifoda etishga undash orqali ijodkorlikni rivojlantirilishi mumkin. Axloqiy mavzularda rol o‘ynash, hikoya qilish yoki multimedia taqdimotlarini yaratish kabi tadbirlar o‘quvchilarga o‘z tasavvurlarini jalb qilish va axloqiy tushunchalar haqida ijodiy fikr yuritish imkonini beradi. Tarbiya darslarida ijodkorlikni tarbiyalash orqali o‘quvchilar axloqiy muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish va tarbiyaviy tamoyillarga asoslangan original yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. M.Pardayeva “Talim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishning produktiv yechimlari”, “Xalq ta’limi” jurnali 6-son, 2023-y.
2. M. Norqo‘ziyeva “Maktab darsliklari zamon talabiga moslashtirilmoqda”, “Boshlang‘ich ta’lim” jurnali, 9-son, 2023-y.
3. E. G‘apparov, Tarbiya fanidan ma’ruzalar matni. Toshkent, 2023
4. “Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification” is authored by Christopher Peterson and Martin Seligman, 2004 by Oxford University Press.
5. “The Schools Our Children Deserve: Moving Beyond Traditional Classrooms and Tougher Standards” is authored by Alfi Kon, in 2022 by by Houghton Mifflin Harcourt
6. “UnSelfie: Why Empathetic Kids Succeed in Our All-About-Me World” is written by Dr. Michele Borba, published by Touchstone in 2016.
7. Designing Education: Shaping Learning Systems Around the World." edited by Dennis Shirley and Valerie L. Ubbes, 2022.

8. "Collaborative Learning for the Digital Age" by Brigid Barron and Linda Darling-Hammond was published 2019.

9. “Creative Schools: A Powerful Revolution Transforming Education” by Sir Ken Robinson was published in April 2015.

10. Семина Е.А. (2010). Компетентностная модель выпускника педагогического вуза - будущего учителя математики. Альманах современной науки и образования. - № 5 (36). - С. 133-135.

11. Ахметов Л.Г. Интегрированная информационная среда профессиональной деятельности учителя технологии. Автореф. дисс. докт.пед.наук. - Казань.2009. - С.48.

12. Care E., Kim H., Vista A., Anderson K. Education System Alignment for 21st century skills: Focus On Assessment. — Brookings institution, 2018.

13. <https://uz.wikipedia.org/wiki>

GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA QADRIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOSLIGI

Shukurullo Mardonov

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston PFITI b/b., p.f.d., prof.

Saida Qodirova

O‘zPFITI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv asosida qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: gender, shaxs, ma’naviy, o‘quvchi, tarbiya, olam.

Shaxs ma’naviy olamining tashkil topishi atrof borliqni anglash-bilishdan boshlanadi.

Bu bosqich orientir olish boshlang‘ich fazasi, har bir individning insoniy madaniyatning ma’naviy olamiga kirish jarayoni sifatida xarakterlanishi mumkin.

Inson hayotning boshlang‘ich bosqichida atrof borliq bilan qadriyatli munosabatni o‘rnatishi zarur.

Bu o‘quvchilarning ijtimoiy mohiyatli qadriyatlar asosida orientir olishini taqozo qiladi.

Narsalar, insonlar va g‘oyalar olamida qadriyatli munosabat – bu to‘plangan tasavvurlar majmui bo‘lib, tashqi olam hodisalarini fikrlash va ta’riflash natijasi sifatida ko‘rish, insonlar o‘zaro munosabatlari, shaxs tomonidan qadriyatlarning qabul qilinishi yoki qabul qilinmasligi hamda ularning shaxs uchun mohiyati nuqtai nazardan qarshdir.

Orientir olishning ushbu fazasida olam obrazining shakllanishi boshlanadi, bu ma’lumotlarga mantiqiy ishlov berish bilan asoslanmaydi, balki hayot-faoliyatning emotsional-motivasion aspekti (tomoni) bilan bog‘liq.

“Olam obrazi” tushunchasida yaxlitlik g‘oyasi hamda shaxs anglash sohasidagi vorisiylikning rivojlanishi va mavjudligi mujassamlangan. Olam obrazining sintezi va maqsadi, unga qadriyatli munosabat – bu orientir olish jarayoni birinchi natijasi bo‘lib, u anglashga asoslanadi.

Olamga qadriyatli munosabat bu olingan tasavvrlarning aks etishi va mushohada qilinishi hamda unda inson qalbi va emotsiyalari mujassamlangan.

Bir vaqtning o‘zida bu olam to‘g‘risida hamda boshqa insonlarning atrof borliq to‘g‘risidagi o‘z tasavvurlari proeksiyasidir.

Olam obrazi – bu undagi ob’ektiv borliq va inson faoliyatining tizimli xarakteri birligidir.

Ma’lumki, inson ongida borliqning ifodalanishi uning aniq izi (fotosur’ati), degani emas, albatta.

“Obraz” (timsol) – predmetning aksi. Obrazda predmet huddi real hayotiy munosabatlardagi kabi aks etadi, sub’ekt ular bilan shunday munosabatga kirishadi.

Bu obrazda sub’ektiv-shaxsiy g‘arazgo‘ylik lahzasi ham mavjud: bunda nafaqat hodisalar yoki predmet munosabatlari, balki inson hayoti va ehtiyojlari uchun mohiyati ifodalanadi.

Tashqi olamni idrok qilishga hamrohlik qiluvchi emotsional reaksiya quyidagi munosabatlarni paydo qiladi “yaxshi ko‘raman”, “xohlayman” yoki “yaxshi ko‘rmayman”, “xohlamayman” kabilar bola psixikasi va munosababtlarining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi (V. N. Myasinnov).

Qadriyatli munosabatlar inson faoliyatining barcha jabhalariga kirib bormoqda. Har qanday ob’ekt, hodisa, muomala, ish va insonlar fikrlari ham katta yoki kichik sub’ektiv mohiyat kasb etib bormoqda va u hamisha ob’ektiv ijtimoiy mohiyatga ega.

Psixolog olimlar (A.N. Leontev, N.N. Chesnokova) ta’limotiga tayangan holda aytish mumkinki, inson ongi atrof borliqning aksi sifatida xayvonlar psixikasidagi tasvirdan sifat jihatdan farqlanadi va o‘zida mohiyat va mazmunni ifodalaydi.

Aynan atrof hodisalariga qadriyatli munosabatni shakllantirish individual ongda motivasion va boshqaruv funksiyalarini asoslaydi.

Shuning uchun hodisalarning “o‘zi uchun mohiyatni ochish” qadriyatli munosabatlarni shakllantirishda tizimlashtirish fursatini ko‘rsatadi.

Ma’lumki, ong orientir olish jarayoni tuzuvchisi sifatida qanchalar faol ishlasa, atrof borliqqa qadriyatli munosabat shunchalar tez shakllanadi.

Orientir olish boshlang‘ich fazasi xarakteristikasida emotsional va rasional komponentlari hamisha qatnashadi, hamisha ob‘ektiv reallikni anglashda muttasil, qo‘shilib ketgan bo‘ladi.

Psixologiya avvaldan idrok qilish, tasavvur qilish, tafakkurning “insonga nima kerak”dan – uning ehtiyojlari, motivlari, ustanovkalari, emotsiyalaridan tobeligini ta’riflaganlar va o‘rganganlar.

Muhimi, ta’kidlaydi A.N. Leontev [4], bunday g‘arazgo‘ylik o‘z-o‘zicha ob‘ektiv qonuniylashgan va u obraz (timsol) noadekvatligida ifodalanadi, u shuningdek, reallikka faol kirish imkonini beradi.

Boshqacha aytganda, subyektivlikni sezgi tasviri darajasini sub‘ektivizm sifatida emas, balki uni “subyektivlik”da, ya’ni uning faoliyatli sub‘ektga taalluqligida tushunish kerak.

Borliqni o‘zlashtirish jarayonida shakllanadigan shaxsiy ma’no (mazmun) – bu individual ongning muhim dvrajasi sanaladi, u inson tomonidan dunyo sur’atining sub‘ektiv xususiyatlarini ta’kidlaydi

Shaxsiy ma’no, individual tajriba va inson niyatlari bilan o‘zaro munosabatlarga kirishib, ongning yangi birliklarini tashkil qiladi – individuallashgan, sub‘ektiv ma’nolar shaxsiy mazmunlarga bog‘liq tizimi hamda borliqqa yaxlit qadriyatli teng qimmatli munosabatni shakllantiradi.

Ma’nolar qanday paydo bo‘ladi, degan savolga qisqacha javob bersak, u barcha holatlarda bir xil bo‘lgan asosiy ichki qonuniyat – psixologik ma’no tizimlari kichikdan kattaga murakkab, ko‘pqirrali o‘zaro munosabatlarida paydo bo‘ladi.

Shuningdek, muhim – hayot mazmuni, muhabbat, yaxshilik, yomonlik - to‘g‘risidagi savollarga javob insondan katta ichki kuchni talab qiladi, boshqa tomondan esa, topilgan javoblar unga noaniq, ahamiyatsiz, noaniq bo‘lib ko‘rinadi.

Demak bunda, muhimi izlanish jarayoni, kechinma jarayoni mavjud.

Tadqiqotchi B.S. Bratus [1] fikricha, ma’nolar paydo bo‘lishini u yoki bu shaklda tushunib yetish, ichidan his qilish to‘g‘risida gap ketganda, bunda shaxs qadriyatlari yoki shaxsiy qadriyatlar to‘g‘risida gapirish to‘g‘riroq bo‘ladi hamda ularni shaxsiy ma’nolardan farqlash kerak.

Demak, shaxsiy qadriyatlar – bu insonning hayot mazmunini anglab yetishi va boshdan kechirishidir.

Qadriyatli munosabatni shakllantirishning o‘ziga xosligi shundaki, unda atrof olamni anglash (bilish) ulg‘ayib borayotgan kishida boshqalar ishtirokida sodir bo‘ladi, demakki, bilimlarni boshqalar orqali qabul qilib olish, ikki marotaba emotsional tusga ega: o‘qituvchi shaxsiy emotsional bahosi hamda bolaning o‘z tuyg‘usi.

Bunda “bilaman” – “bilmayman” axloqiy tus oladi “yaxshi”, “yomon”.

Olam obrazi (timsoli) olamning yaxlit, ko‘pdarajali sur‘ati (kartinasi) sifatida, o‘zida o‘zini sub’ekt sifatida va boshqa kishilarni mujasamlaydi hamda makon va zamon hodisalari o‘quvchi ongida o‘quv-tarbiya jarayonida sintezlanadi, unda tashqi olamni anglash bevosita “o‘qituvchi – o‘quvchi” o‘zaro harakatida sodir bo‘ladi.

Aynan shuning uchun qadriyatli munosabatlarni anglanayotgan va anglash jarayonida rivojlantirishda o‘quv jarayonida o‘qituvchi o‘quvchi hamkorligida tanlangan pedagogik strategiya katta mazmunga ega.

O‘qituvchi pedagogik strategiyasidan o‘quv jarayonida izlash diapazoni, baholash, proeksiyasini tanlashda, faoliyat mustaqilligi darajasi, individual va jamoaviy dolzarblashuvi, emotsional motivasiyasini muvofaqqiyatni tashkillashtirish vositasida mustahkamlash, shuningdek, qaniqarliligini faoliyat natijalari yordamida ta’minlashga bog‘liq.

Shu munosabat bilan qadriyatli kategoriyalarning yetakchi g‘oyalarini ajratib olishda o‘quv predmetlarining integrativ g‘oyalari ham xizmat qilishi mumkin.

O‘quv predmetlarini integrasiyalash o‘quvchilarning bilimlarini jamlashiga tayanadi hamda nazariyaning ilmiy bilimdagi rolini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Братусь Б.С. Нравственное сознание личности: (Психологическое исследование). - М.: Знание, 1985. - 64 с.
2. Бургин М.С., Кузнецов В.И. Аксиологические аспекты научных теорий. -Киев: Наукова думка, 1991. -179 с.
3. Дюркгейм Э. Ценностные и "реальные" суждения. - М.: Канон, 1995. - 352 с.
4. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции //Вопросы философии. 1996. № 4. С. 15-26.
5. Mardonov Sh.Q. Yangi ta’limiy qadriyatlar asosida pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish. T.:Fan, 2006. - 232 b.
6. Розов Н.С. Культура, ценность и развитие образования.-М., 1992.
7. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi.- T.: O‘zbekiston, 1998.
8. Чижакова Г.И., Потапова Н.А. Ценности в образовании и образование как ценность. - Красноярск: КГПИ, 1996. - 339 с.
9. Shayxova X., Nazarov Q. Umuminsoniy qadriyatlar va ma’naviy kamolat. –T.:O‘zbekiston, 1992.

PEDAGOGIK TA’LIM TIZIMIDA GENDER YONDASHUV

Sharifzoda Sardorbek O‘razboy tabib o‘g‘li

Ma’mun universiteti Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

Annotatsiya: mazkur tezisda zamonaviy pedagogika fanlari va ta’lim tizimida gender yondashuvining xususiyatlari va uning dolzarbligi haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida gender yondashuvining ahamiyati haqida munozara yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, pedagogik faoliyat, gender yondashuvi, ijtimoiylashuv, kasbiy ta’lim, tadqiqot, gender.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy ta’lim sezilarli o‘zgarishlarga duch kelmoqda, bu ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradigan sharoitlarni izlashning ob’ektiv zarurligini belgilaydi, maktabda ham, oliy ta’limda ham ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarni tashkil etishning maxsus shakli sifatida ta’lim jarayoniga yondashuvlarni o‘zgartirishni talab qiladi.

Shu sababli, ta’limni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri uning maqsadlarini yangi istiqbolli texnologiyalarni o‘zlashtirishga tayyor bo‘lgan bir qator professional ahamiyatga ega fazilatlarga ega mutaxassislarni tayyorlashga yo‘naltirishdir.

Madaniyatning asosiy hodisasiga aylanib, ta’lim tobora ko‘proq odamda muhim shaxsiy tamoyillarni tasdiqlashga qaratilgan. Ta’limni isloh qilish jarayonida, uning talabaga aylanishi bilan bog‘liq bo‘lgan bilimga yo‘naltirilgan paradigmadan, shaxsga yo‘naltirilgan paradigmaga o‘tish zarurligini ko‘rsatadi. Bunday ta’limni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi, bunda talaba butun o‘quv jarayonining asosiy faol ishtirokchisi, faoliyatning faol sub’ekti sifatida tan olinadi va o‘ziga xos individual imkoniyatlarga muvofiq o‘zini namoyon qilishi mumkin. O‘quv jarayoni talabaning o‘ziga xosligini saqlashga, uning o‘zini o‘zi bilish va o‘zini o‘zi anglash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga yordam berishi kerak.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muammosi pedagoglar va psixologlar E. V. Bondarevskaya¹⁷, V. V. Davydov, I. A. Kolesnikova, M. I. Lukyanova, V. V. Serikov¹⁸, A. V. Petrovskiy¹⁹, D. B. Elkonin, I. S. Yakimanskaya²⁰ va boshqalar. Shu bilan birga, shuni ta’kidlash kerakki, o‘quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari, moyilligi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda shaxsiy ko‘rsatkichlarni rivojlantirishga hissa qo‘shishi kerak bo‘lgan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muammosini hal qilish bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqishda tadqiqotchilar talabalarning jinsi xususiyatlariga deyarli ta’sir qilmaydi. Buning sabablaridan biri

¹⁷ Бондаревская, Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания [Текст] / Е. В. Бондаревская // Педагогика. - 2001. - № 1. - С. 17-24. - ISSN 0869-561X.

¹⁸ Сериков, В. В. Образование и личность : Теория и практика проектирования педагогических систем [Текст] / В. В. Сериков. — М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. - 272 с. - ISBN 5-88439-018-1.

¹⁹ Петровский, А. В. Психология : учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений [Текст] / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. - М. : Академия, 2005. - 500 с. - ISBN 5-7695-1945-2.

²⁰ Якиманская, И. С. Личностно ориентированное обучение в современной школе [Текст] / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 2000. - 111 с. - ISBN 5-88753-007-3.

shundaki, o‘quv jarayonida shaxsning shaxsiy, ijtimoiy va huquqiy maqomini ta'minlaydigan ijtimoiy-madaniy va gender xulq-atvor xususiyatlari yetarli darajada hisobga olinmaydi.

Falsafa, tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, tibbiyot, psixologiya kabi bilim sohalarida gender yondashuvi paradigmasi XIX asr oxirida rivojlangan, ammo pedagogika uchun bu yo‘nalish juda yangi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, insonning shaxsiyati faqat turli jins vakillarining ijtimoiy rollarining xususiyatlariga asoslangan ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritilgan faoliyatda shakllanadi, shuningdek, o‘g‘il va qizlarning bilish qobiliyatlarining mavjud farqlanishi, shuningdek, o‘quv jarayonida ijtimoiy xulq-atvorning sub'ektiv tajribasini egallashdagi farqlar tasdiqlanadi.

Gender yondashuvini pedagogika faniga joriy etish muhim ahamiyatga ega, chunki o‘quv jarayonida maktab o‘quvchilarining jinsini e'tiborsiz qoldirish erkak va ayolning o‘ziga xosligini, har bir qiz, har bir yigitning ichki dunyosining o‘ziga xosligini, maktab o‘quvchilarining o‘zini o‘zi qadrlamasligini, jinsiy munosabatlar madaniyatining yetishmasligini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga ta'lim tizimi jamiyat gender va ijtimoiy munosabatlarni takrorlaydigan kuchli vosita ekanligini tan olishadi.

Pedagogika fanining hozirgi rivojlanish bosqichida gender pedagogikasi o‘quvchilarning jinsiy o‘ziga xosligini ta'minlash va shaxsning shaxsiy moyilligini rivojlantirish uchun o‘quv jarayoniga gender yondashuvini keng miqyosda joriy etish shartlarini o‘rganadi. Zamonaviy gender pedagogik tadqiqotlar ob'ektlari:

- pedagogikada gender yondashuvining uslubiy jihatlari;
- ta'limdagi gender ijtimoiylashuvi;
- o‘rta sinf o‘quvchilarining gender bag‘rikengligi;
- ta'lim muassasasining gender o‘ziga xosligini anglash, gender-ijtimoiy rollarni bilish imkoniyatlari;
- qiz va o‘g‘il bolalarni o‘qitishdagi gender farqlari;
- o‘quv dasturlari, kurslari va qo‘llanmalarining gender tahlili;
- gender stereotiplarining ta'limga ta'siri;
- oliy ta'limda o‘qitishning gender jihatlari;
- erkak o‘qituvchi va ayol o‘qituvchining kasbiy faoliyatining gender xususiyatlari va boshqalar.

Ammo, olingan tadqiqot natijalarining ahamiyatiga qaramay, o‘quv jarayonida gender yondashuvini amalga oshirish bo‘yicha ko‘rsatmalar bilan bog‘liq masalalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishda muhim rol o‘qituvchilarga, shu jumladan bo‘lajak o‘qituvchilarga beriladi, ular

nafaqat o‘qitish sifati uchun, balki jinsga qarab shaxsning potentsialini rivojlantirishning an’anaviy cheklovlarini dekonstruksiya qilish uchun ham javobgardir. O‘g‘il va qizlarning qobiliyatlarini maksimal darajada anglash va ochib berish uchun sharoit yaratish zarur. Bugungi kunda bo‘lajak o‘qituvchi (yigit yoki qiz), o‘zining uslubiy tayyorgarligida bitta (jinsi bo‘yicha) maktab o‘quvchilari guruhi bilan fan bilimlari va ishlash usullarini o‘zlashtirishga qaratilgan bo‘lib, har doim ham butun sinf bilan pedagogik faoliyatga tayyor emas, o‘quv jarayonini tashkil etishda qiyinchiliklarga duch keladi (mazmuni, usullari va vositalari o‘qitish, dars davomida e’tibor, xotira, fikrlash va o‘g‘il va qiz bolalardagi boshqa farqlarni hisobga olish va h. k.), bu maktab o‘quvchilariga ularning individualligini to‘liq ochib berishga imkon bermaydi, mustaqillik, faollik, tashabbuskorlik, o‘quv ishlarining individual va jamoaviy uslubining izchilligiga bo‘lgan ehtiyojni qondirish.

Shu munosabat bilan bir qator qarama-qarshiliklar yuzaga keladi:

- o‘qituvchini o‘qitish jarayonida talabalarning gender xususiyatlarini hisobga olish zarurati va o‘qituvchilarning aksariyati maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyor emasligi o‘rtasida;

- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyoj va bo‘lajak o‘qituvchilarning ushbu sharoitlarda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligining muhim va tarkibiy-mazmunli xususiyatlari, mezonlari va darajalari yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi o‘rtasida;

- pedagogika institutlarida o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishga qaratilgan o‘quv jarayonini qurish zarurati va ilmiy asoslangan modelning yo‘qligi, ushbu tayyorgarlikni shakllantirish uchun pedagogik sharoitlarning noaniqligi o‘rtasida.

Shunday qilib, turli xil tadqiqotlarda "gender yondashuvi" tushunchasining ma'lum bir rivojlanishiga qaramay, bo‘lajak o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish muammosi hali maxsus o‘rganish mavzusiga aylanmagan.

Xulosa. Shunday qilib, tadqiqotning dolzarbligi, bir tomondan, zamonaviy ta’lim tizimining maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyor bo‘lgan o‘qituvchiga bo‘lgan ehtiyoji va boshqa tomondan, bo‘lajak o‘qituvchilarning maktab o‘quvchilarini o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishning maqsadga muvofiq ishlab chiqilmaganligi bilan bog‘liq.

Aniqlangan qarama-qarshiliklarni hal qilish bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘qitishning o‘quvchilarni o‘qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga

tayyorligini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy usullarini aniqlashni talab qiladi, bu tadqiqot muammosini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бондаревская, Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания [Текст] / Е. В. Бондаревская // Педагогика. - 2001. - № 1. - С. 17-24. - ISSN 0869-561X.
2. Сериков, В. В. Образование и личность : Теория и практика проектирования педагогических систем [Текст] / В. В. Сериков. — М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. - 272 с. - ISBN 5-88439-018-1.
3. Петровский, А. В. Психология : учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений [Текст] / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. - М. : Академия, 2005. - 500 с. - ISBN 5-7695-1945-2.
4. Якиманская, И. С. Личностно ориентированное обучение в современной школе [Текст] / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 2000. - 111 с. - ISBN 5-88753-007-3.
5. Sharifzoda, S. O. Pedagogical conditions for the organization of gender based training Innovative research in modern education. Hosted from Toronto, Canada30, 4.
6. Ugli, S. S. O. R. T. (2023). Theoretical principles of preparing future teachers for the professional-pedagogical activity directed to the socialization of students on the base of a gender approach. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11), 162-166.
7. Sharifzoda, S. (2023). Pedagogical and psychological directions of preparing professional activities for the socialization of future teachers on the basis of a gender approach. Development and innovations in science, 2(11), 22-28.
8. Sharifzoda, S. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarni gender yondashuv asosida ijtimoiylashtirishga yo‘naltirilgan kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashga oid nazariy yondashuvlar. Молодые ученые, 1 (18), 10-15.

JADIDCHILIK HARAKATI NOMOYONDALARINING GENDER TA'LIMIGA OID QARASHLARI

Raxmonov Azamat Ruzvonovich

ChDPU “Umumiy pedagogika”

kafedra pedagogika fanlari bo'yicha (PhD) falsafa doktori

Tel: +998(94)5145579,

E-mail: a.raxmonov@cspi.uz

Annotatsiya: maqolada o‘tgan tarixiy davrda yashab ijod etgan milliy ma’rifatparvarlarning jadidchilik harakatlari, hamda ma’naviy me’roslarini ilmiy jixatdan o‘rganish yuzasidan ilmiy asoslar keltirildi.

Tayanch iboralar: jadidchilik harakati, kosmolitik g‘oya, ittihad-taraqqiy, sayha, yangi usuldagi maktablar, hurfikrlik.

So‘zboshi o‘rnida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida, [1] “Biz jadidchilik harakati, ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o‘rganishimiz kerak. Bu ma’naviy xazinani qancha ko‘p o‘rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko‘p savollarga to‘g‘ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ‘ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini shuncha ko‘p anglab yetadi. Mazkur iboralardan shuni anglash mumkin ilm asosan tarixiy o‘tmish bilan bog‘liq. Uni qanchalar o‘rganish avvalo biz yosh avlodlarning imdodiga bog‘liqligini unutmaslik kerak. Bugungi kunda aynan qadim Turkiston milliy jamiyatini o‘rganishga qiziqish toboro ortayotgani eng quvonarli xoldir. Jumladan xozirda ilmiy-pedagogik jixatdan o‘rganilayotgan jadidchilik, o‘zida kuchli milliy g‘ururni mujassamlashtirgan. Ma’lumki markaziy Osiyoda jadidchilik dastlab [3]**XIX-asrning 80-yillarida Turkistonda Ismoilbek** Gasprinskiy rahbarligida qrimtatarlar orasida kuzatildi. Jadidchilik harakati namoyandalari ko‘pincha o‘zlarini taraqqiyparvarlar sifatida gavdalandi, keyinchalik jadidlar nomini keng yoyilishiga sabab bo‘lgan. Dastaval [4]“Jadid” atamasi Turkiyada ilk marta Sulton Salim hukmronligi(1739-1802) davrida paydo bo‘ldi. Avstriyaga elchi qilib yuborilgan Abubakr Ratib afandi shoxga yozgan bildirishnomalarida u yerda ko‘rgan idora tizimini “Nizomi jadid,” ma’nosida tushuntiradi. 1789 yilgi Fransuz inqilobidan keyin qurilgan yangi tizimni esa “Fransiya nizomi jadidi” sifatida nomlandi. Mazkur davrni “Turkiston uyg‘onishi,” tushunchasida talqin etilishi pedagogika sohasida jadidchilik mafkurasini ilmiy asosini yaratdi. Demak, jadid atamasi yangilik tarafdorlarini, yangilik g‘oyalarini ifoda etuvchi tushuncha sifatida qo‘llanilgan.

XIX asrning oxirlarida dunyo tamaddunida bo‘layotgan ulkan madaniy - ma’rifiy, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar, yangi munosabatlar u yoki bu tarzda sekinlik bilan bo‘lsada, Turkiston o‘lkalariga kirib keladi. [4]Jadidlar e’tibor bergan yana muhim masalalardan biri Turkistonda xotin-qizlarning savodxonlik darajasini ko‘tarish, otinoyilar o‘z uylarida ochgan, uy maktablarida cheklanmasliklari zarur hisoblandi. O‘qish davomida diniy-ma’rifiy ta’limotlarni o‘rgatish, uy ishlari bilan shug‘ullanish, chevarlik, tikish-bichish, keyin esa jamiyatda qattiq qonun-qoidaga aylangan erta oila qurish majburiyatini bajarish talab etilgan. Shu bilan bir umr to‘rt devor ichida yashashlarini qattiq tanqid qilindi. [3] Jamiyatda erkak va ayollar teng

haq-huquqga ega bo‘ishi zarurati masalalari ko‘rildi. Jumladan quyidagilar misolida Abdurauf Fitratning oila haqidagi kitobidagi ayrim satrlarni talqin qilish lozim. Mazkur kitobda “Qiz bolalar o‘qishi kerakmi?”, jumlasini keltirib o‘tiladi. Muallifga ko‘ra, insonning intellektual holati, oladigan ta‘limi ko‘p jihatdan ayollarga, onalarga bog‘liq. Yozishicha, erkak tirikchilik uchun yegulik-ichgulik topish bilan band, ayol esa erkakdan ko‘ra ma‘lumotliroq bo‘lishi shart, chunki u, asosan, bolalar bilan shug‘ullanadi. [5]Darhaqiqat, shunday ekan ayollar ta‘limi rivojlantirish va ayollar maktabini ko‘lamini kengaytirish muhim belgilandi. O‘sha davrda sharq mumtoz adabiyotining pedagogik tushunchalari ayollar ta‘limotlarini keng talqin qildi. To‘g‘ri, bu davrda texnikaga oid fanlar haqida gapirilmadi, lekin shunday bo‘lsada, ayollar ta‘lim islohatida o‘zining yuksak mavqeyiga ega hisoblandi. Umuman, bu nafaqat O‘zbekistonning, qolaversa, barcha xalqlarning milliy merosi, chunki bu intellektual muhit mavjudligini, ongi va intilishlari qanday o‘tganini tarixiy ifodasida ko‘rsatdi. Keyinchalik Turkiston, Buxoro va Xiva hududida bu davrlar XVII-XIX asrlarni ham o‘z ichiga oladi. Ziyolilar dastlab chorizmga qarshi kurashni xalqni asriy qoloqlikdan uyg‘otishni maqsad qildi. Jadidchilik harakati ana shunday tarixiy bir sharoitda Turkiston mintaqasida rivojlanish uchun o‘ziga qulay sharoit yaratdi. Ayniqsa jadidlar orasidan chiqqan yetuk olimlar, Maxmudxo‘ja Bexbudi, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdiquodir Shakuriy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Saidahmad Siddiqiy, Fayzulla Xo‘jayev, Said Axmad Vasliy kabi sanoat va ziroatchilik sohalarining zamonaviy bilimdon mutaxassislari, yurtni obod va o‘z vatanlarini mustaqil ko‘rishni orzu qildilar hamda kurashdilar. Bu kurash esa, Turkiston jadidlarini birlashtirishda “O‘rta Osiyo jadidlarining otasi” sifatida tan olingan Mahmudxo‘ja Behbudiyning xizmatini ravnaqi hisoblandi. Behbudi O‘rta Osiyo jadidchilik harakatining asoschisi va peshqadam yo‘lboshchisi hisoblandi. Turkistonda ma‘rifatparvarlik harakatining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan shaxs hisoblandi. Behbudiyning tashabbusi bilan o‘z davrida otasining sharafiga “Behbudiya kutubxonasi” tashkil qilingan. Jadidlar Turkistonda azaldan mavjud bo‘lgan, ya‘ni Alisher Navoiy, Mirzo Bedil va Boborahim Mashrabdan qolgan merosdan foydalangan holda Turkistonda demokratik va taraqqiyparvar g‘oyalarni davom ettirdilar. **Turkiston mintaqasidagi barqaror harakatlar** jadidchilik faoliyatida yuksalishini **Mahmudxo‘ja Behbudi, Abduqodir Shukuriy, Ajziy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Majid Qori Qodiriy, Ubaydullaxo‘ja, Asadullaxo‘jayev, Ubaydulla Xo‘jayev, Toshpo‘latbek Norbo‘tabekov, Abdurauf Fitrat, Fayzulla Xo‘jayev, Usmonxo‘ja Po‘latxo‘jayev, Abdulvohid Burhonov, Sadridin Ayniy, Abdulqodir Muhiddinov, Obidjon Mahmudov, Cho‘lpon, Is‘hoqxon Ibrat, Muhammadsharif So‘fizoda, Boltihoji Sultonov, Rahmonberdi, Madazimov, Fozilbek Qosimbekov,**

Polvonniyoz hoji Yusupov, Boboovun Salimovlar o‘z milliy yondashuvlarida ta’minladilar.

Turkiston ilg‘or ziyolilari erishgan yutuqlari orasida eng salmoqlisi hukmron mafkuradan mustaqil bo‘lgan xalq ta’limi tizimining yaratilishi alohida diqqatga sazovor belgilanadi. [4]Jadidchilik harakatining ijtimoiy – siyosiy qarashlari, milliy mustaqillik va davlatchilik g‘oyalari (Munavvarqori, Behbudiy, Polvonniyoz Yusupov, Fitratning o‘quv dasturlari), bu boradagi amaliy harakatlari ulkan baholanadi. Jadidchilik harakati namoyondalarining asosiy maqsadi o‘g‘il-qizlarni dunyoviy ta’limni egallashga erishishi, o‘z vazifasini yangi ovropacha usullarda amalga oshirishni maqsad qildi . [4]Maktab va maorifda haqiqiy inqilob yasab “usuli jadid” nomi bilan tarixga kiritildi. Maktab faoliyatida esa “Usuli savtiya”ni boshlab berildi. Shu singari yangi usul maktablari quyidagilarga amal qilinishi belgilab olingan:

- sinfda bolalar soni 30 tadan oshmasligi;
- bolalar yoz va qish boshlaridagina maktabga qabul qilinishi;
- har bir qabul nechta bo‘lishidan qat’i nazar bir sinfdan oshmasligi;
- har bir muallimda 3-4 sinf bo‘lishi;
- 7-9 yoshli bolalar uchun 5 soatdan oshmasligi, har darsdan so‘ng 10 daqiqa tanaffus bo‘lishi;
- juma va bayram kunlari dam olish;
- o‘n oy o‘qishdan so‘ng ta’til bo‘lishi;
- darsda zeriktirmaslik;
- bolalarni urish va so‘kish befoydaligi ko‘rsatilgan. Jumladan “Usuli jadid” qoidalrini o‘qitishning quyidagicha ishlab chiqilgan;
- butun alifboni birdan o‘rgatish og‘ir, boshda uch, besh harf o‘rgatib borish yengil;
- birinchi darsdan shogirdlarni yozishni boshlamasliklari kerak;
- darslar soatlarga, qismlarga ajratib o‘rgatilishi;
- o‘quvchi bir darsni o‘zlashtirmaguncha ikkinchisiga o‘tilmasligi kerak;
- harflar bilan tanishtirganda ular haqida kengroq ma’lumot berilishi kerak.

Mazkur faoliyat davomida o‘qitish ishlari ravnaq topdi. Bundan tashqari aholining ijtimoiy hayot tarzini zamonaviy hayotga moslashtirishga harkat qilganligi yuqoridagi mulohazalardan ayon bo‘ladi. Jadidlar islohotlarining ijobiy ta’sirida ta’lim tizimini yuksak baholash va jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishga moslashtirish lozimligini yaqqol ko‘rsatdi. Eng asosiysi jadidlarning say-harakatlari tufayligina xotin-qizlarimiz erkinlikka chiqa oldi, nafaqat boshlang‘ich ta’lim balki oliy ta’lim olishga ham xaqli hisoblandi. Yanada yaqqolroq aytganda bugungi kunda xotin-qizlar uchun amalga oshirilayotgan barcha

islohotlar va ularga berilgan barcha imkoniyatlarning asosi, poydevori bu jadidlarning harakatlarida o‘rin tutdi. Bu esa jadidlar ta’limotlarini Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimini shakllantirishda, qadimiylik va zamonaviylik o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan yo‘riqnoma sifatida izoxlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. T.: O‘zbekiston, 2017. «Gazeta.uz».
2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son
3. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. Toshkent: Ma’naviyat, 2002. — B. 128.
4. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. I-jild. Abulfayzxon. - T.: “Ma’naviyat”, 2000. - B. 183
5. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent: Ma’naviyat, 1998. B. 50.

GENDER MODELLAR ASOSIDA TALABLARDA MADANIY XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISH

Isabayeva Dilfuza Komiljonovna

BuxDPI “Pedagogika” kafedrası o‘qituvchisi,

tayanch doktoranti (PhD)

<https://orcid.org/0009-0008-7284-8509>

Annotatsiya: mazkur maqolada gender tushunchasi, gender tenglik, bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talaba-yoshlar orasida gender modeli orqali madaniy xulq-atvorning shakllanishi, gender tenglik munosabatlarning siyosiy-ijtimoiy holati tahlil qilingan. Shuningdek, oliy ta’lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etishning o‘ziga xos jihatlari, oliy ta’lim talabalari orasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratilishi masalalari ilmiy nuqtai nazardan talqin etilgan. Oliy ta’lim olishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarining ta’minlanishini o‘rganishga doir o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari tahlil qilingan.

Tayanch iboralar: gender tenglik, gender yondashuv, huquq, imkoniyat, kafolat, xotin-qizlar, erkaklar, oliy ta’lim, talaba, tarbiya, bilimli, iqtidorli, iste’dodli.

XXI asrda ta’lim-tarbiya masalalari genderlik yondashuvi orqali tadqiqot olib borishni talab qilyapti. Shu munosabat bilan talabalar tarbiyasida gender tushunchasi va genderlik vakolatlarni shakllantirish zaruriyati vujudga keldi. Bu esa ayniqsa

bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talabalarning madaniy xulq-atvorining to‘g‘ri shakllanishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda genderlik tarbiyasi deganda zamonaviy tarbiyaning identifikatsiyaga xizmat qiladigan yo‘nalishini tushunamiz.

Genderlik tarbiyasi asosida madaniy va pedagogik asoslar ham mavjud bo‘lib, u qobiliyatli va iqtidorli talabalarning madaniy xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatmay qolmaydi.

Genderlik madaniyati insonda erkak va ayollarning hayotiy maqsadlari, ularning oila va sotsiumdagi roli to‘g‘risidagi an’anaviy jamiyat uchun an’anaviy ta’sirlarni shakllantirish mezonlarini anglatadi. Bundan tashqari, mazkur asos turli xalqlarning genderlik madaniyatlari modellari, normalari, stereotiplari bilishni o‘z ichiga oladi va o‘zgarishlarni tushuntiradi.

Genderlik pedagogika sohasida shaxsning jinsiy madaniy dunyoqarashi va munosabatlari tizimini shakllantirishga, jinsiy tarbiyani shakllantirishga qaratilgan. B uning asosiy maqsadi esa gender assimetriyasi va genderlik stereotiplarning yosh avlodga salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘lib hisoblanadi.

Genderlik tarbiyasining dolzarb holatini aniqlash maqsadida talabalar orasida so‘rovnoma o‘tkazildi, bu so‘rovnoma Belarus davlat universiteti negizida o‘tkazildi. 18 yoshdan 20 yoshgacha bo‘lgan talabalar orasida 60 nafari qatnashdi. O‘tkazilgan suhbat natijalari orqali genderlik vakolatligi haqidagi tushuncha yetarlicha shakllantirilmaganligini bilish imkonini beradi. 60 nafar respondentdan “gender ” tushunchasi haqida 50% talabalar to‘g‘ri belgilab bersa,“ genderlik vakolatlilik ” tushunchasi ko‘pchilik talabalar orasida qiyinchilik tug‘diradi, ular orasidan faqatgina bilimli va qobiliyatli talabalargina to‘g‘ri javob berishganini kuzatish mumkin.

Suhbat jarayonidagi aksariyat talabalarning faqat 25%i genderlik stereotiplariga to‘qnashishganini qayd etdi. Shuningdek, refleksiv holatning yetarli darajada shakllanmaganligini tasdiqlaydi. Respondentlar ta’lim jarayonida jinsiy kamsitish, shaxsni xo‘rlash kabilarni amalga oshirishmaydi, chunki ular tegishlicha ma’lumotga ega bo‘lib olishdi.

O‘tkazilgan tadqiqot ma’lumotlarning o‘rtacha ekanligini ko‘rsatdi. Chunki uning asosiy komponentlari genderlik vakolati darajasi (kognitiv, refleksiv, harakatchilik) yetarlicha shakllantirilmagan. Lekin shunday bo‘lsada, bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talabalarda genderlik to‘g‘risidagi bilimlar shakllangan bo‘lib,ular o‘z guruhdoshlariga treninglar asosida ma’lumotlarni yetkazishyapti. Bu oliy ta’lim muassasalari va boshqa ta’lim muassasalarining ta’lim jarayonida gender tarbiyasi bo‘yicha maqsadli ishlarni amalga oshirishning dolzarb va ahamiyatga ega ekanidan dalolat beradi. Bugungi kunda genderlik tarbiyasi oliy ta’lim muassasasi,

shuningdek, innovatsion ta’lim jarayoni salohiyatiga pedagogik va madaniy jihatdan ulkan hissa qo‘shmog‘i lozim.

Oliy ta’lim tizimida gender tafovutlar va gender stratifikatsiyasi ijtimoiy va pedagogik nuqtai nazardan o‘z ahamiyatiga egadir. Gender tafovutlarga nisbatan ilmiy nazariyani J.Stenli ilgari suradi. Genderdagi differentsiatsiya shunday jarayonki, unda erkaklar va ayollar o‘rtasidagi biologik farqlar ijtimoiy mazmunga ega bo‘ladi va ijtimoiy tasniflash vositasi sifatida qo‘llaniladi. Hozirgi davrda har tomonlama rivojlangan, keng dunyoqarashga ega bo‘lgan bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talaba-yoshlarni mutaxassis qilib tayyorlash va ular yordamida mamlakatimiz salohiyatini ko‘tarish orqali jamiyatimiz ma’naviyati va moddiy farovonligini yanada oshirishning falsafiy-ijtimoiy xususiyatlari hamda pedagogik-psixologik o‘ziga xosliklari mavjuddir.

Oliy ta’limda tahsil olayotgan bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talaba-yoshlar orasida genderlik tarbiyasi shakllangan bo‘lib, ular erkaklar va xotin-qizlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, ularning jamiyatdagi ijtimoiy rollarini to‘g‘ri qabul qilish, shuningdek, genderlik muammolariga ta’sir ko‘rsatadigan to‘siqlarni olib tashlash kabi tushunchalarga to‘liq ega bo‘lishgan. Turli ijtimoiy-kommunikativ treninglar, o‘yinlar, mashg‘ulotlar talabalarning dunyoqarashi va o‘zini samarali tarbiyalash, talabalarning genderlik xususiyatlariga ta’sir ko‘rsatadigan amaliy yo‘naltirilgan usullarni ishlab chiqish genderlik faoliyatini shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratib beradi.

Ta’lim muassasasida asosiy shaxs bo‘lgan pedagog jamiyatning genderlik madaniyati va o‘zining genderlik fikrlarini yurituvchi sifatida tarbiyalanuvchilarning genderlik vakolatiga ta’sir ko‘rsatadi. Talabalar kelgusida o‘z faoliyati davomida ayrim genderlik stereotiplariga uchramasliklari uchun talabalar orasida genderlik tarbiyasiga alohida ahamiyat qaratiladi.

Genderlik universalialari (lot. universalis — umumiy, tenglik) – erkak va xotin-qizlar uchun umumiy qadriyatlar va rollar o‘rtasidagi farqlarning an’anaviy emas, balki ularni birlashtiradigan nufuzda ko‘rib chiqilishi mumkin bo‘lgan normalar bo‘lib hisoblanadi.

Genderlik universalialari: oilada, ta’lim sohasida, mehnatda, jamoat faoliyati va hokimiyati (ijtimoiy-siyosiy soha), shuningdek, jamiyatdagi axloqiy sohalarda namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy genderlik madaniyatini rivojlantirishning umumiy asoslari, ikki tomonlama standartlarni inobatga olib, ularning dinamikasini tahlil qilish haqida so‘z yuritish imkonini beradi. Bunda jamiyatdagi genderlik tuzilmasidagi o‘zgarishlarni prognozlash usuli sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin.

Zamonaviy bilimli, qobiliyatli va iste’dodli talabalarning genderlik madaniyati genderlik universalialari yordamida tasvirlanishi mumkin, chunki ularda oilaviy hamkorlik amaliyotida (ota-onalar va talabalar oilasi doirasida, nikohlik niyati, reproduktiv harakat), o‘quv va mehnat (rejalashtirilgan yoki amalga oshiriladigan), shaxsning faoliyati, ijtimoiy ambitsiyalari va jamoatchilik faoliyatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda gender siyosatining muhim strategik maqsadi jamiyat orasida erkak va xotin-qizlarning o‘rni, ularning moliyaviy ahvolini va ijtimoiy farovonligini yaxshilashga qaratilgan. Shuningdek, oiladagi zo‘ravonlikni bartaraf etish, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini yaratish muammolari kabilarga e’tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizning gender strategiyasiga muvofiq genderlik madaniyatini rivojlantirish orqali fuqarolarning genderlik madaniyatini oshirish ta’lim jarayonining ijtimoiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonuni. – 2019 yil 2 sentyabr
2. Нарбаева Т. Ўзбекистонда хотин-қизларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг инновацион модели. Монография- Т., 2020.
3. Захарова С. Н., Чечет В. В. Гендерное воспитание детей и учащейся молодежи учеб.-метод. пособие // Минск. БГУ. 2011. 119 с.
4. Бутовская М. Л. Антропология пола // М. 2013. 256 с.
5. Гендерная педагогика и психология : учеб. пособие / Под ред. О. И. Ключко. /М. Берлин: Директ-Медиа. 2015. 115 с.
6. Швецова, А.В. Гендерные универсалии как средство изучения гендерной культуры / А.В. Швецова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – №31 (212). Философия. Социология. Культура (Вып. 19). – С. 39-45 (0,7 п.л.).
7. Швецова, А.В. Развитие гендерной культуры в системе образования / А.В. Швецова // Образование и наука. Известия Уральского отделения Российской академии образования. – 2011. – №2(81). – С. 63-72 (0,6 п.л.).
8. Швецова, А.В. Возможности развития гендерной культуры в контексте компетентностного подхода к образованию / А.В.19 Швецова // Педагогическое образование в России. – 2011. – №3.– С. 64-71 (0,5 п.л.).

**GENDER MODELLAR VOSITASIDA BOSHLANG‘ICH SINF
O‘QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH**
O‘ktamova Mehriyoyo A‘zamovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti

Tayanch doktranti

E-mail: mexrigiyouktamova@buxdu.uz

Annotatsiya: ushbu maqolada Gender modellar vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, vatanni sevish, uni ardoqlash, unga bo‘lgan mehr-muhabbat, sadoqat kabi tuyg‘ular va ularni qanday qilib shakllantirishimiz to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, gender modellar, mustaqil ish, mustaqil ta’lim, vatanparvarlik, tarbiyaning individual shakli, axloqiy-psixologik xarakter, pedagogik va kasbiy mahorat.

PATRIOTIC EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS THROUGH GENDER MODELS

Annotation: in this article, education of elementary school students in the spirit of patriotism by means of gender models, to love the country, honor it, love and loyalty to it, and how to form these feelings.

Key words: elementary school, independent work, gender models independent education, patriotism, individual form of education, moral and psychological character, pedagogical and professional skills.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ ГЕНДЕРНЫЕ МОДЕЛИ

Аннотация: в данной статье воспитание младших школьников в духе патриотизма средствами гендерных моделей, как воспитывать у учащихся начальных классов в духе патриотизма, любить свою страну, чтить ее, любить и преданно относиться к ней и как формировать эти чувства.

Ключевые слова: начальная школа, самостоятельная работа, гендерных моделей, самостоятельное образование, патриотизм, индивидуальная форма воспитания, морально-психологический облик, педагогическое и профессиональное мастерство.

Kirish qismi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub zamirida inson qadri va manfaatlarini himoya qilish, har qanday holatda ham uning huquq va erkinliklarini ta’minlash masalasi yotibdi. Xususan, xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning jamiyat hayotining barcha jabhalarida o‘z imkoniyatlari hamda qobiliyatlarini erkin namoyon qilishlari uchun sharoit yaratish, xotin-qizlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, bir so‘z bilan aytganda, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida gender tengligiga erishish davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Bugungi o‘tkazilayotgan konferensiya ham O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlashning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, ushbu konferensiyada

gender tengligini ta’minlash borasidagi dolzarb masalalarni muhokama qilish, bu borada faoliyat olib borayotgan amaliyotchi mutaxassis hamda ekspertlarning fikr-mulohazalarini o‘rganish asosiy maqsad etib belgilangan. O‘z navbatida, gender tengligining buzilishiga olib kelayotgan erta turmush va erta nikoh, oilaviy-maishiy tazyiq hamda zo‘ravonlik, ayollarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirish kabi mavjud muammolarni o‘rganish va ularga maqbul yechimlar topish ham dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Shu tufayli mazkur konferensiyada ishtirok etayotgan har bir ekspert va amaliyotchi mutaxassislarning gender tengligini ta’minlash bo‘yicha bildirayotgan fikrlari, berayotgan takliflari, ilgari surayotgan g‘oyalari biz uchun muhim hisoblanadi. Shuni ta’kidlash lozimki, so‘nggi besh yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta’minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, sohaga oid 30 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Hozirda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan, barcha islohotlarning mazmun-mohiyati bir narsaga, ya’ni ta’limning sifatini oshirish, dars jarayonida kam kuch sarflab, ko‘proq samaradorlikka erishishga qaratilgan. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ma’naviy sohalarida katta islohotlarning sodir bo‘lishi kelajak avlod tarbiyasi oldiga muhim vazifalarni qo‘ymoqda. Bu, avvalo, kelajak avlodning ana shu o‘zgarishlarga dadil moslasha oladigan yuksak bilim, mahorat, keng dunyoqarash va e’tiqodga ega bo‘lishini talab etadi. Vatan insonning ruhiyati, turmush tarzi, ongi va tafakkuri, o‘tmishi, buguni va kelajagi mujassam bo‘lgan tushunchadir. Vatan ostonadan, o‘zi tug‘ilib o‘sgan go‘shadan boshlanadi. Shuning uchun bola o‘zi yashab, nafas olib turgan xonadonida ulg‘ayib voyaga yetishishida muhtasham va qudratli makon bo‘lgan ona zaminiga mehr-muhabbat va sadoqati abadiy bo‘lmog‘i zarur. Har bir insonning vataniga bo‘lgan muhabbati ona suti, ona allasi va ota-onasining mehri bilan uning vujudiga singib boradi, ota-onasini avlod-ajdodlari, ularning an’analari, urf-odatlarini, kasb-korlarini sevuvchi farzand o‘zgalarni ham sevadi. Millati, xalqi, adabiyoti, san’ati, dini va madaniyatidan g‘ururlanib, o‘zi o‘sgan yurt tabiatidan ilhomlanib, uning muqaddas tuprog‘i qadrini anglaydi. Insondagi eng oliy tuyg‘u-Vatan tuyg‘usidir. O‘zi tug‘ilib-o‘sgan ona yurtini jon qadar sevadigan, o‘zga yurt tabiatidan o‘z yurti tabiatichalik zavq ololmaydigan, diyoridagi katta-kichik yutuqlardan faxrlanadigan, hatto mitti chumoli harakatidan zavqlanadigan butun aql-zakovati, qalb qo‘ri, kuch va imkoniyatini shu jamiyat va tabiat go‘zalligi, rivojiga bahshida eta olgan insondagina bu tuyg‘u namoyon bo‘ladi.

Yurtboshimizning vatanparvarligi, millatparvarligi evaziga 1991 yilning 31-avgustida O‘zbekistonning davlat mustaqilligi e‘lon qilingach, o‘zbek millatining qaddi tiklandi, Vatan qadri ortdi, zo‘ravonlik yo‘li bilan yo‘q qilingan milliy qadriyatlarimiz, dinimiz («Navro‘z» bayrami, Ramazon va Qurbon hayitlari va hokozo) xalqqa yana qaytarildi. Mazmun va mohiyatan tamomila yangi davlatimizning asosiy Qomusi-O‘zbekistan davlatining Konstitutsiyasi qabul qilindi. Darhaqiqat, davlatimiz ramzlarida o‘zbek xalqi mentaliteti, g‘ururi, hissiyoti, tarixiy xotirasi, porloq turmushga intilishi mujassam bo‘lgan. Vatan, xalq bor joyda vatanparvarlik tuyg‘usi paydo bo‘ladi. Bu tuyg‘u insonni jasoratga, ezgulikka halol mehnatga da‘vat etadi. Millatni millat bo‘lib shakllanishida turli hayot to‘fonlaridan omon saqlab qoladigan ham vatanparvarlik tuyg‘usidir. Vatanparvarlik - kishining o‘zi tug‘ilib o‘sgan, kamol topgan joy, zamin, o‘lkaga bo‘lgan mehr-muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va ma‘naviy ahloqiy xislatlari, fazilatlaridir. Vatanparvarlik-inson ma‘naviy yetukligining yuksak mezonlaridan istiqloq mafkurasining negizini tashkil etuvchi qadriyatli va his-tuyg‘ularidan biridir.

Tadqiqot obyekti va qo‘llanilgan metodlar. Vatanparvarlik hissini o‘z farzandi qalbiga singdira olgan ota-onaning, shunday ruh, bilan yashaydigan xalqning kelajagi porloqdir. Vatanparvarlik-Vatan osoyishtaligi, ota-ona, El-yurt, jigar go‘shalar tinchligini saqlash, himoya qilish uchun jismoniy va ma‘naviy tayyor bo‘lish, harbiy vatanparvarlik sir-asrori bilan puxta qurollanish, bilim, malaka va ko‘nikmaga ega bo‘lishdir. Vatanparvarlik-halol mehnat qilish zahirida mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga munosib ulush qo‘shish, el-yurt manfaatlarini o‘z manfaatlaridan yuqori qo‘yish demakdir. Bolalarimiz qalbida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishni bolaning maktabgacha yosh davridan boshlash ota-onaning, tarbiyachi-murabbiylarning, jamoatchilikning Vatan oldidagi burchlaridir. Endilikda hayotimizning barcha sohalarida respublikaning milliy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, avlod ajdodlarimizning azaliy turmush tarzi, an‘analari, urf odatlari va ko‘nikmalarini hisobga olib, bolalarimizda xalqimizga, o‘z vataniga mehr, samimiylik, his-tuyg‘ularini shakllantirish, ularni rivojlantirish, tarbiya nazariyasi va amaliyotiga tadbiiq etish muhim dolzarb muammoga aylanmoqda. Vatanparvarlik, insonparvarlik va mehr-muruvvatlilikni shakllantirish tarbiyaning eng muhim qismlaridan biridir. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida eng avvalo ularning ruhiy jarayonlarini o‘stirish, rivojlantirish va takomillashtirib borishga yordam beruvchi omillarni hisobga olish katta ahamiyatga ega. Shunday ekan, bolalar tarbiyasida oliy his-tuyg‘ularini shakllantirib, o‘stirib borish–ularni ijtimoiy turmushning murakkab

vaziyatlariga moslashtirib boruvchi kelajakdagi barkamol shaxs tarbiyasi uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatini beradi.

O‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda uyushtiriladigan sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar ma’lum talablarga javob berishi lozim.

Ya’ni;

- tarbiyaviy tadbirning rejali, maqsadli, izchil, sistemali o‘tkazilishi;
- tarbiyaviy tadbirni hamkorlik pedagogikasi asosida tashkil etish;
- o‘quvchi yoshlarni, psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiyaviy tadbirlarning o‘quvchilarning qiziqishi, mayli, intilishlariga javob berishi;

- hayotiy muammolarning yechimini topishga yo‘naltirilganligi;
- ta’lim jarayonida olingan ahloqiy-ma’naviy bilim, malaka va ko‘nikmalarni mustahkamlash, to‘ldirish va rivojlantirish;

- Vatan himoyachisi, oila boshlig‘i, jamiyatning faol fuqarosi bo‘lishga tayyor turish. O‘zbek xalq maqollarida farzand masalasida gender farqlar ko‘rsatilmagan o‘rinlarga ham duch kelinadi. Jumladan, bola tarbiyasi xususidagi maqollarda o‘g‘il yoki qiz deya farqlanmagan holda umumiy tarzda “bola” so‘zi orqali farzand atamasi ifodalangan. Bu holatni shu millatga xos bo‘lgan, o‘g‘il yoki qiz bo‘lishidan qat’i nazar, uning ne’mat ekanligini his qilib, qadrlab, tarbiyasiga mas’ullikni his qilish natijasi deya baholash mumkin.

Bu kabi maqollar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

“Bolalining beli chinor, bolasizning beli sinar”,

“Bolasi ko‘p bo‘lar boy, bolasi yo‘q quruq soy”.

Ammo o‘g‘il va qiz bolaga beriladigan xos tarbiya borasidagi maqollar ham ko‘zga tashlanadi:

“Er bolasi er, sher bolasi sher”.

“Erka o‘g‘il yovga yaramas, erka qiz – ishga”.

“Eshigi yomonning uyiga borma, onasi yomonning qizini olma”.

“O‘g‘lingni sevsang, quldek ishlat”.

“Yomon o‘g‘il boqquncha, etagingni qoq, yomon qizni boqquncha, do‘ppingni qoq”.

“Yolg‘iz o‘g‘il yovdan qattiq, xotini qahnoqdan qattiq”.

Ushbu maqolning muqobili sifatida esa “Yolg‘iz qiz – yalama tuz” maqoli keltiriladi. Bu ifoda oraqli oilada yolg‘iz o‘sgan farzandning erka bo‘lishiga ishora qilinmoqda. Shuningdek, oilada, jamiyatda, farzand tarbiyasida ayol va erkakning o‘z o‘rni, alohida vazifasi borligini ifodalovchi maqollar ham ko‘zga tashlanadi. Masalan, “Terakka qarab tol o‘sar, onaga qarab qiz o‘sar”, “Charxni buzgan parrasi, qizni buzgan onasi”, “Qiz bersang, otasiga qarab ber”, “Qiz olsang, onasiga qarab

ol”, “Qizni onasi tiysin, o‘g‘ilni otasi”, “Qo‘zi qo‘chqordan nishon, o‘g‘il otadan”, “Otadan o‘gil, onadan qiz” maqolida o‘g‘il otadan, qiz onadan o‘rnak, andoza olishi ifodalangan. “Otasi buzuqning biri buzuq, Onasi buzuqning bari buzuq”. “Otasi tentakning birisi tentak, Onasi tentakning barisi tentak” maqollarida esa ota va onaning, ya’ni ayol va erkakning oiladagi o‘rni ifoda etilgan bo‘lib, ayol kishining bola tarbiyasidagi ahamiyati erkaknikiga nisbatan ustunroqligi, ayolning farzand tarbiyasida alohida o‘rni borligi bayon etiladi. Bu maqollarni tahlil qilish jarayonida o‘zbek millatida farzand tarbiyasi faqat ayol kishining zimmasiga yuklangan deya talqin qilish noto‘g‘ridir. Bilamizki, maqollar millat xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi va o‘z mazmunida o‘ziga xos chuqur ma’nolarni ifodalaydi. Bu kabi maqollarda ayol kishining oiladagi mavqeyini ko‘rsatish bilan birga, farzand tarbiyasidek mas’uliyatli vazifani bajarish uchun ayol kishi ham zukko, ham chuqur ilmi, zehn-farosatli bo‘lishi lozimligi, yigit kishi o‘ziga umr yo‘ldosh tanlayotganda, qiz farzand voyaga yetkazilayotganda uning jamiyatdagi muhim o‘rnini inobatga olib, ilmi bo‘lishiga ham katta e’tibor berish lozimligi uqtiliradi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Mustaqil mamlakatimizda kechayotgan islohotlar samarasi o‘laroq, jamiyatimizning barcha jab-halarida munosib yutuqlar qo‘lga kiritilayapti. Aholining tinch, osuda va farovon hayot kechirishini ta’minlash ana shu sa’y-harakatlarning tub mohiyatini tashkil etadi. Tinchlik, osoyishtalik avvalo oiladan, mahalladan boshlanadi. Shu ma’noda, yurtimizdagi har bir aholi yashash joylarida ichki ishlar xodimlari, profilaktika inspektorlari, mahalla faollari, jamoat tashkilotlari vakillari ishtirokida fuqarolarni ogohlikka da’vat etuvchi tadbirlar o‘tkazib kelinayotir. Tabiiyki, inson qayerda dunyoga kelsa, ana shu yer uning uchun qadrlı Vatan hisoblanadi. Kindik qoni to‘kilgan joy inson uchun hech narsaga alishib bo‘lmaydigan, hamma narsadan ham qimmatli dargohdir. Rasululloh sallallohu alayhi vasallam hazrati Abu Bakr Siddiq raziyallohu anhu bilan Madinai munavvaraga hijrat qilib ketayotganlarida orqalariga o‘girilib, ya’ni Makkai mukarramaga qarab: «Agar qavmim meni Makkadan chiqib ketishga majbur qilmaganida, hecham o‘z ixtiyorim bilan uni tashlab ketmagan bo‘lar edim», – deganlar. Demak, vatanni sevish, uni sog‘inib yashash insoniyat fitratida mavjud bo‘lgan nozik hisdir. Biror sabab bilan vatanini tashlab, boshqa yurtlarga ketgan kimsa eng og‘ir damlarida uni qumsab, ko‘z oldiga keltirishi va tug‘ilib o‘sgan zamini haqida biror qayg‘uli xabar eshitganda qalban ezilishi, yutuqlaridan quvonishi ham vatanga bo‘lgan muhabbatning belgisidir. Tarixdan ma’lumki, birorta millat boshqa bir millatni tahqirlamoqchi yoki oyoqosti qilmoqchi bo‘lsa, avvalo, uning vatanini bosib olib, vayron qilgan yoki vatanidan quvib chiqargan. O‘z vatanining dushmanlar qo‘lida qolganini ko‘rgan millat uchun bundan ortiq xo‘rlik va azob bo‘lmasa kerak. Zero, Vatan, millat, din tushunchalari inson uchun

har narsadan aziz va muqaddasdir. Shuning uchun ham dinimiz ta’limotida ona Vatan himoyasi, millat farovonligi haqida qayg‘urish Payg‘ambarimiz sallallohu alayhi vasallam hadislarida ham keng yoritilgan. Xalqning boshiga og‘ir kun kelganda jonini saqlash uchun vatanni tashlab qochish insoniylikka to‘g‘ri kelmaydi. Xalqimizda «o‘zga yurtida shoh bo‘lganingcha o‘z yurtida gado bo‘l», degan hikmatli so‘z ham bor. O‘z huzur-halovatini o‘ylab, o‘zgalarni unutgan kishi hech qachon ona Vatanga, xalqiga nisbatan sadoqatli bo‘lolmaydi. Islomda Vatan tushunchasi keng qamrovli bo‘lib, avvalo u istiqomat maskani, ya’ni uy-joy ma’nosida ishlatiladi. Islom dini ta’limotida inson o‘zi yashab turgan Vatani, dinini, oila ahlini himoya qilishi eng ulug‘ amallardan ekanligi ta’kidlangan. Vatan himoyasi uchun harbiylar safida turish ham dinimizda ulkan savobli amal sanaladi. Payg‘ambarimiz sallallohu alayhi vasallam: «Bir kecha kunduz «ribot», (ya’ni dushman qarshisida turish) bir oy tutilgan nafl ro‘za va o‘qilgan tungi namozdan yaxshidir», – deb marhamat qilganlar (Imom Muslim rivoyati). Ulamolardan birlari aytgan edi: «Har bir kimsaga ma’lumdirki, hayot olamida insonning eng sevgan, qadrli, qimmatli to‘rt narsasi bordir. Bu to‘rt narsaga ega bo‘lmagan kishilar insonlik sharafigan mahrum bo‘lurlar. Ular: ozodlik va erkinlik, mehnat bilan topilgan molga o‘zi egalik qilmog‘i, tug‘ilib o‘sgan ona Vatani hamda asrlar bo‘yi asrab-avaylab kelayotgan muqaddas dini».

Hakimlar aytadilar: «Kishining vafodorligi uning o‘z vatani uchun qayg‘urishidan, birodarlarini sog‘inishidan va umrining zoye ketkazgan lahzalariga o‘kinib yashashidan bilinadi». Insonning o‘z xalqiga bo‘lgan sadoqati va fidoyiligi uni vatani himoya qilishiga, taraqqiy topib, har tomonlama mustahkam va qudratli bo‘lishiga hamda xalqining tinch va farovon hayot kechirishiga imkoniyat darajasida hissa qo‘shishga undashi lozim. Vatanni turli g‘arazli oqimlar va yovuz kuchlardan himoya qilish yo‘lida diniy ekstremizm va uning turli ko‘rinishlariga qarshi kurashish, fuqarolar xavfsizligini ta’minlash borasida olib borilgan tezkor-profilaktik tadbirlar o‘z samarasini berib, sezilarli darajada ijobiy ko‘rsatkichlarga erishildi. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan ilk kunlardan boshlab kelajagimiz egalari bo‘lgan yoshlarga e’tibor kuchaytirildi. Yurtimizda amalga oshirilgan keng qamrovli ishlar kelajagimiz egalarini Vatanga, milliy istiqlol g‘oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu davrda yuksak maqsad – muddaolarga erishish uchun yurtimizda qonunchilik va huquq-tartibotni mustahkamlashning muhim bo‘g‘ini bo‘lgan Qurolli Kuchlar xodimlariga yuksak e’tibor qaratildi, mazmun-mohiyatiga ko‘ra ulkan ishlar amalga oshirildi. Jonajon Vatanimiz tinchligi, osoyishtaligini ta’minlashdek mas’uliyatli, shu bilan birga, savobli ishlarni bajarishga posbonlarimiz kamarbasta. Ularda buning uchun matonat, mardlik va jasorat kabi fazilatlar yetarli. Zero, har bir oilada o‘g‘il farzand

tug‘ilganda ota-ona bilan bir qatorda yurt – Vatan ham suyunib, shodu xurram bo‘lar ekan. Chunki o‘g‘il farzand nafaqat ota-onasi, oilasini, balki butun xalqini, Vatanini himoya qiladigan o‘g‘lon hisoblanadi. Yurtimiz tinchligi va barqarorligini saqlashda, mamlakatimiz hududini himoya qilishda harbiy xizmatchilarning xizmatlari beqiyosdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilaridagi idrokning aniqligi, fahmning tezligi zukkolik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu xususiyat ularda atrofdagi voqea-hodisalarga faol munosabatda bo‘lish, idrok qilinadigan narsalarni his-tuyg‘u bilan, diqqat-e’tibor bilan qarash, taqlid qilish va tasavvur etish jarayonida shakllana boradi. Shuning uchun bu davrda bolalarning muloqotga bo‘lgan ehtiyojini ijtimoiy ehtiyojga aylantirish ijobiy natijalarni kafolatlaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida insonparvarlik his-tuyg‘ularini maqsadga muvofiq shakllantirishda o‘qituvchi o‘quvchilarning do‘stlashishi, bir-birini tushunishi, ijobiy xulq-atvorga kirishishlari uchun zamin hozirlashi kerak. O‘quvchilar o‘zaro baland ovozda gapirmasliklari, bir-biriga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishlari, zarur vaziyatlarda o‘zlarini tuta bilishlari va xatti-harakatlarini nazorat qilishni ta’minlashi muhim. O‘quvchilarda hayotiy tajribaning yetishmasligi tufayli ular orasida ishchan, do‘stona muloqot o‘rnatish murakkab kechadi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarni hamkorlikdagi faoliyatga jalb etish chora-tadbirlarini ishlab chiqishi va qo‘llashi, ularning individual xususiyatlarini chuqur tahlil qilishi va har tomonlama o‘rganish kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida insonparvarlik his-tuyg‘ularini shakllantirish orqali ularda insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishda har bir o‘quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg‘usini vujudga keltirish, o‘z kuchi va qobiliyatiga bo‘lgan ishonchni mustakamlash, o‘quvchilik ijtimoiy makomiga mas’uliyat bilan yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

Vatanparvarlik - bu ona-Vatan, mustaqil O‘zbekiston tushunchalarini o‘z ongiga singdirish va unga sodiq bo‘lishga erishish. Vatanparvarlik - bu Vatanimiz xalqiga, uning an’alariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmat bilan qarash hamda uni rivojlantirishga o‘z xissasini qo‘shish, uning haqiqiy jonkuyari bo‘lish. Vatanparvarlik – bu o‘zbek xalqining qadim- qadimlardan Turon, Turkiston deb atab kelingan ko‘xna zaminning tarixini bilishga erishish. Vatanparvarlik-bu o‘zbek xalqining madaniy meroslari hisoblangan madaniyat, san’at, me’morchilik yodgorliklarini asrab-avaylash va ularning tarixi hamda bugungi kundagi ahamiyatni bilish. Vatanparvarlik-bu o‘z millatiga, ona-yeriga, imoniga sodiqlikdir. Vatanparvarlik – bu sog‘lom kuchlar, sog‘lom tafakkur egalari, dini, imoni pokizalidir. Vatanparvarlik – bu Vatan oldidagi mas’uliyat, millat manfaati bilan yashash. Vatan taraqqiyoti, milliy obro‘sigacha hissa qo‘shish, foyda keltirish, fidoyilik, halollik bilan mehnat qilish, xalqning shon-shuxrati va manfaatini o‘ylash,

insonparvar bo‘lish demakdir. Vatanparvarlik - bu har bir kishining o‘z xalqiga bo‘lgan fidoyiliklari va xalq dardini o‘z dardlaridek o‘ylab yashash, O‘zbekistonning buyuk davlat bo‘lishiga hissa qo‘shishdir. Vatanparvarlik - shaxsni axloqiy shakllantirishning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham bolalarda vatanparvarlik tuyg‘usi go‘daklikdan boshlab shakllantirilsa, u so‘nggi nafasgacha boqiy bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘RQ-637-son 23. 09. 2020. Ta’lim to‘g‘risida (lex.uz)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash” to‘g‘risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli Farmoni.
3. Umarova Dilnoza Dilmurod qizi. Boshlang‘ich sinflarda vatanparvarlik hissini uyg‘otish.
4. Mukhtasar, M., Begyor, S., Aleksandr, K., Farrukh, D., Isroil, U., Sodiqjon, K., & Akbarjon, A. (2022). ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF THE GERMAN EDUCATION SYSTEM IN OUR COUNTRY. Journal of new century innovations, 18(1), 168-173.
5. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar> - mustaqil - ish - kurs-ishi/item/12106 – vatanparvarlik - fazilatlar
6. <https://fayllar.org/1> - vatanparvarlik tarbiyasini berishning pedagogik-asoslari.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNI MAKTAB MUHITIGA MOSLASHTIRISH

Jumanova Ozoda Eshpo‘lat qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti

tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘quvchi-yoshlarning maktabdagi o‘quv-tarbiya muhitiga moslashuv jarayonida gender madaniyatni shakllantirishning o‘rni va ahamiyati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, moslashuv, gender madaniyat, gender tenglik, xulq-atvor.

Bir muhitdan ikkinchi muhitga o‘tayotgan bolalarda turli pedagogik va psixologik kechinmalar yuz beradi. Moslashuv jarayoni oddiylikdan murakkablikka qarab yo‘naltirilsa oson kechadi. Bu sharoitda jarayonga ta’sir etuvchi ba’zi omillar

jarayonning oson yoki qiyin kechishini ta’minlaydi. Ushbu omillardan eng asosiysi o‘quvchilarning qaysi jins vakili ekanligi va o‘qituvchi-pedagoglarning gender tamoyillarga asoslangan holda ta’lim-tarbiya berishi hisoblanadi. O‘quvchilar qizlar va yigitlar jamoalaridan tashkil topadi. Ularni maktab emas ijtimoiy munosabatlar va turli vaziyatlar ikki guruhga bo‘ladi. Bu guruhlash jarayonining tub negizi esa maktabgacha va boshlang‘ich ta’limga borib taqaladi. Kichik guruh yoshidan boshlab o‘g‘il bolalar va qiz bolalar o‘z jinsiga mos bolgan yumushlar bilan band bo‘lishga va kelajakda erkak va ayol sifatida jamiyatdagi o‘rnini topishga o‘rgatiladi. Ammo, rivojlanib kelayotgan jamiyat bizdan boshqa avlodni talab etmoqda. Jamiyatda ayollar va erkaklarning teng huquqliligini ta’minlash davlat ahamiyatiga molek masala sifatida qaralmoqda. Qonun va farmonlarning amaldagi ijrosi sifatida jamiyatda xotin-qizlar obro’sini oshirish va teng huquqlilik masalalari ustuvor sanalmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 28.05.2021 SQ-297-IV-son “2030-yilga qadar O‘zbekiston respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida” qarorida jamiyatimizda gender tenglikda kuzatilayotgan kamchiliklar va ushbu muammolarning yechimlari batafsil keltirib o‘tilgan. Shuni ta’kidlash joizki, gender tenglik nafaqat xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rnini oshirish va shu bilan bir qatorda erkaklarning ulushi kam bo‘lgan sohalarda ham erkaklarning ayollar bilan ko‘rsatkichlarini tenglashtirish demakdir.

Avvalombor, Gender tenglik tushunchasiga oydinlik kiritamiz. Gender - bu “Jins” bo‘lib, lotinchada “genus” so‘zidan kelib chiqib, jamiyatda o‘g‘il yoki qiz qarashlarining tengligi bilan baholash mumkin. Boshqa bir manbalarda esa jins - bu subyektiv his-tuyg‘ularga ishora qiluvchi psixologik va madaniy erkaklik va ayollik haqidagi atamadir. Gender, shuningdek, xulq-atvorni erkaklik yoki ayollik deb baholashdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gender madaniyatni shakllantirishi natijasida o‘quvchilarda bir-birlariga nisbatan hurmat shakllana boshlaydi. Sinfdagi o‘g‘il bolalar qizlarni hurmat qilishi yaxshi tomonga shakllanadi. Teng yoshli o‘quvchilarda o‘g‘il bollar qizlarga qaraganda jismoniy jihatdan ancha kuchli bo‘lishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh bo‘lganligi sababli o‘g‘il bolalar qizlarga nisbatan qo‘pol muomalada, qo‘pol hatti-harakatda bo‘lishga harakat qilishi mumkin. Bu kabi holatlarni oldini olish uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gender madaniyatni shakllantirish muhim sanaladi. Gender madaniyatni bolalarga boshlang‘ich sinfdayoq shakllantirish o‘quvchilar o‘rtasida o‘zidan kuchsiz bo‘lganlarga nisbatan ham hurmatni yuksak darajada shakllanishiga turtki bo‘ladi. Bundan tashqari o‘quvchilar o‘z tengdoshlariga do‘stona munosabat shakllanadi. Gender madaniyatni o‘quvchi ongida rivojlantirishda 3 ta omilni keltirib o‘tamiz.

1. Maktab ustozlari. 2. Oila a‘zolari (Bobo-buvi, ota-ona va h) 3. Jamoa (O‘rtoqlar, do‘stlar, sinfdoshlar va h).

Gender madaniyatni boshlang‘ich sinflarda rivojlanishida o‘qituvchining o‘rni nihoyatda katta. O‘qituvchi to‘g‘ri tushunchalar berib, yosh qalb ongiga tenglik g‘oyalarini singdirib borishi mumkin. Sinfda gender madaniyatni shakllantirish uchun o‘quvchilarning o‘zaro ustun jihatlarini yuzaga chiqarish maqsadga muvofiqdir. Moslashuv jarayoni individual hodisa bo‘lganligi sababli pedagogdan kuchli mahorat talab etiladi. Sinf rahbari o‘z o‘quvchilarini bilmasa, u o‘quvchilarga yondashishda, pedagogik ta’sir ko‘rsatish metodikalarini tanlashda katta xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Shu sababdan ham sinf rahbari o‘quvchilar shaxsini balki jamoani ichki muhitini ham bilishi zarur. Bunda, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hamisha va hamma holda hisobga olmoq zarur, o‘quvchilarga individual yondashish bu har qaysi o‘quvchining xususiyatiga individual moslashish emas. Bu eng avvalo har qaysi o‘quvchining individual xususiyatini, uning shaxsiy tajribasini hisobga olgan holda unga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishning yanada samarali yo‘lini faol qidirib topish. O‘quvchilarga tarbiya berish jarayonida ularga individual yondashish har qaysi o‘quvchini o‘z nazar-e’tiborida tutishdan, uning xususiyatlarini bilishdan, uning ijobiy xislatlariga tayanishdan, unga o‘g‘ir vaziyatlarda muntazam yordam ko‘rsatib borishdan va uni yaxshi xatti-harakatlari uchun rag‘batlantirib borishdan iboratdir. O‘quvchi xulq-atvoridagi yakka-yarim uchraydigan va tasodifiy voqealarni emas, balki uning shaxsida juda ko‘p uchraydigan tipik xususiyatlarni o‘rganish kerak. Shuni hisobga olish kerakki, o‘quvchilar har doim o‘sib-rivojlanib boradi va shu bilan birga ularning qiziqishlari ham domiy o‘zgarib turadi. Shuning uchun ham o‘quvchilarni faqat rivojlanishga o‘rganish zarur. Har bir o‘quvchi shaxsiga individual yondashish va uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash birlamchi ish hisoblanadi. Jamoada o‘quvchi o‘rnini oshirish uchun uning ustun jihatlarini tengdoshlariga namoyon qilish lozim. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning fanlarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari qizlarda o‘g‘il bolalarga nisbatan yuqoriroq bo‘ladi. Bu o‘quvchilarda layoqat va shaxsiy qobiliyatlarga bog‘liqdir. Moslashish va o‘zlashtirish jarayonida bog‘liqlik mavjud bo‘lib, moslashuv jarayoni yaxshi darajada kechayotgan o‘quvchining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari ham yuqori bo‘ladi. E.Pankoning so‘zlariga ko‘ra, o‘quvchilarning moslashuvchanligi quyidagi mezonlar bilan belgilanadi: bilim, ko‘nikma, asosiy fanlardan ko‘nikmalarni o‘zlashtirish muvaffaqiyati, o‘qishga munosabat.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gender tenglik va farqlar asosida shakllantiriladigan umummehnat ko‘nikmalari ularning ijodkorlik, loyihalash, konstruksiyalash, faraz qilish, nafosatga intilish, orastalik, tikish, bichish, bezash

kabi ko‘nikmalarini tabaqalashtirgan holda bosqichma-bosqich izchil rivojlantirib borishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gender tenglik va farqlar asosida umummehnat ko‘nikmalarini shakllantirishda, ularning jinsiy, ruhiy, fiziologik xususiyatlarini hisobga olish alohida pedagogik ahamiyatga ega. Maktab hududida o‘quvchilarning gender farqlarini hisobga olgan holda alohida-alohida jismoniy, ruhiy jihatdan dam oladigan maxsus joylar, raqs maydonchalari, estafeta o‘yinlari, tanlovlar, musobaqalar, shuningdek, o‘g‘il va qiz bolalar birga bajaradigan sahna ko‘rinishlari, uy-ro‘zg‘or darslarini tashkil etish zarur. Bularning barchasi o‘quvchilardagi gender farqlarni samarali rivojlantirish hamda gender o‘xshashliklarni mukammallashtirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, maktab o‘quvchilarining moslashuviga turli omillar ta’sir etadi, bular oiladagi o‘zaro muhit, farzand tarbiyasida duch keladigan kamchiliklar, tengdoshlarning ta’siri, shaxs xususiyatlari, individual xususiyatlar, pedagoglarning ta’siri, o‘quv motivlari, temperament tiplari ta’sir etishini aytishimiz mumkin. Bolalarni maktab sharoitiga moslashtirish jarayoni shaxsiyatning rivojlanishi va shakllanishiga ta’sir qiladi. Bu jarayonning borishi, asosan, moslashish jarayonida o‘zgaradigan bolaning shaxsiy fazilatlariga bog‘liq. Aynan boshlang‘ich maktab yoshida ijtimoiy xulq-atvor jadal shakllanadi, o‘zini-o‘zi qadrlash shakllanadi, unga boshqalar bilan munosabatlar, tanqidiylik, talabchanlik, muvaffaqiyat va yo‘qotishlarga munosabat bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 28.05.2021 SQ-297-IV-son “2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida” Qarori
2. Abdullayeva Barno Sayfutdinovna, Tursunova Malika Baxtiyor qizi, Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya fani. Darslik. Toshkent – 2022
3. Tillayeva, N. (2024). Maktab O‘quvchilarining Ijtimoiy Moslashuvining Psixologik Xususiyatlari. Modern Science and Research, 3(1), 1–5. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28142>
4. G‘oyimov U. Boshlang‘ich ta’limda gender madaniyati ko‘nikmasini shakllantirishning ahamiyati. "Экономика и социум" №10(89) 2021

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Muminova Gulnozaxon Sulton qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodkorlik qobiliyati va uni gender yondashuvi asosida rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijodkorlik, gender yondashuvi, divergent fikrlash, komponentlar.

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы творчества учащихся начальных классов и его развития на основе гендерного подхода.

Ключевые слова: креативность, гендерный подход, дивергентное мышление, компоненты.

Annotation: this article discusses the issues of creativity of primary school students and its development based on a gender approach.

Key settings: creativity, gender approach, divergent thinking, components.

Ijodiy rivojlanish muammosi insoniyat jadal rivojlanayotgan texnologiyalar olamiga tobora ko‘proq sho‘ng‘ib borayotgan zamonaviy dunyoda juda dolzarbdir, ammo ijodkorlikni rivojlantirishga juda oz darajada e‘tibor qaratiladi. San‘at hamma davrlarda ham yuksak baholangan. Yangi narsalarni yaratishda, ijodiy rivojlangan erkaklar va ayollar o‘zlari yashayotgan va ishlayotgan mamlakat madaniyatining bir qismini yaratadilar, bu ko‘pincha davlatning madaniy rivojlanish darajasiga bog‘liq. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, kreativ, ijodiy rivojlangan odamlar taraqqiyotning dvigatelidir, chunki kreativlik va ijodkorlik yangi va g‘ayrioddiy narsalarni yaratishdir. Shaxsda ijodkorlikni singdirish bolalikdan ya‘ni bolaning bo‘sh vaqti tasavvur va fantaziyasi ko‘proq rivojlangan mashg‘ulotlar bilan boyitilishi kerak.

O‘z ijodiy faoliyat tajribasini o‘zgartirish va ijodiy obrazlarda o‘z-o‘zini rivojlantirish va shaxsiy o‘sishning muhim manbalaridan biri sifatida o‘zlashtirish uchun qulay shart-sharoitlar allaqachon boshlang‘ich maktab yoshida shakllangan.

Ko‘pgina tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, boshlang‘ich maktab yoshi ijodkorlikni rivojlantirish uchun eng samarali davr hisoblanadi, chunki aynan shu davrda kattalarning ijodiy muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi, ko‘p jihatdan yangi go‘yalarining shakllanishi boshlanadi.

Ijodkorlik - bu ijodkorlik va intellektual o‘zgarishlar qobiliyati; ma’no jihatidan "ijodiy fikrlash" tushunchasiga o‘xshash. Ijodkorlik inson yoki odamlar guruhining ilgari mavjud bo‘lmagan narsalarni yaratish jarayonining o‘tmishdagi, hozirgi va keyingi xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Ijodkorlikni tushunish fikrlarning keng doirasi bilan tavsiflanadi: bu muammo mavjud tajribani aks ettiruvchi dominantni keltirib chiqaradigan vaziyatda yangi, nostandart narsalarni yaratish; bu ham mavjud bilimlar chegarasidan tashqariga chiqadi; rivojlanishga olib keladigan o‘zaro ta’sir hamdir [1].

Ijodkorlik - bu har bir insonga xos bo‘lgan, lekin atrofdagi voqelik ta'sirida ko‘pchilik tomonidan yo‘qolgan ijodiy yo‘nalishdir [2].

Gender yondashuvi - bu gender tabaqalanishining psixologik xususiyatlarini o‘rganish, jinsni fiziologik va morfologik xususiyatlar to‘plami sifatida biologik tushunishdan farqli o‘laroq, ijtimoiy jinsning rolini aniqlash.

Bolalikdagi ijodkorlik turli yoshda notekis ravishda o‘zgaradi va rivojlanadi. Ijodkorlikni rivojlantirish uchun samarali davr maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidir, lekin ayni paytda uning rivojlanishining eng yuqori nuqtasi sakkiz yoshga to‘g‘ri keladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining ijodkorligi va ijodiy tafakkurining namoyon bo‘lishi va rivojlanishini chizmalarda, o‘yinlarda, maqsadli badiiy yoki o‘yin g‘oyasida konkretlashtirilgan holda juda aniq kuzatish mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim jihati - bu murakkablik, to‘g‘rirog‘i, bir vaqtning o‘zida bir-birini to‘ldiradigan bir nechta qobiliyatlarning takomillashtirilishi, shu bilan birga boshlang‘ich sinf o‘quvchisi bir vaqtning o‘zida ishtirok etadigan ijodiy faoliyatning "xilma-xilligi va ko‘p qirraliligi" ta'sir qiladi. [3].

Divergent fikrlash operatsiyalarini shakllantirish, ijodkorlikni rivojlantirish, tarbiyaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarning yuqori tarbiyaviy motivatsiyasini shakllantirish va pedagogik ta'sirlarni eng ko‘p qabul qilishning muhim bosqichlaridan biri boshlang‘ich maktab ta'limidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillarni ko‘rib chiqaylik:

1. Bolalar ijodiyotining rivojlanishiga, birinchi navbatda, oilaviy munosabatlar, xususan:

- oila a‘zolari o‘rtasidagi uyg‘un munosabatlar: ota-onalar, shuningdek, ota-onalar va bolalar o‘rtasida;

- har ikkala yoki ota-onadan birining ijodiy shaxsi na‘muna va identifikatsiya predmeti sifatida;

- barcha oila a‘zolarining umumiy ijodiy manfaatlari;

- ota-onalarning har qanday yoshdagi farzandiga nisbatan adekvat, oshirib yuborilmagan umidlari: biror narsaga erishish, mustaqillik va h.k.

2. Boshlang‘ich maktab yoshida ijodkorlikning rivojlanishiga ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy-pedagogik sharoitlar:

- bolalar ijodiyotini rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy ta'lim dasturlari, metod va uslublari;

- o‘qituvchi va sinfdoshlar bilan do‘stona va ishonchli munosabatlar;

- talabalarning ijodiy xulq-atvorini ijtimoiy va pedagogik jihatdan mustahkamlash;

- qiyinchiliklarni yengish va qiyin muammolarga yechim topishga undash;
- asosiy e’tibor kuzatishlar, umumlashtirish, taqqoslash va mustaqil ishlanmalarga qaratiladi [4].

Psixologik-pedagogik fan va amaliyot bolaning eng muhim xususiyatlaridan biri sifatida jins toifasini hisobga olmaydi. Gender kategoriya sifatida ikkita juda muhim komponentdan iborat: ijtimoiy jins va biologik jins. Gender tafovutlari genetik jihatdan aniqlanadi va keyinchalik ijtimoiy-madaniy muhitda shakllanishini davom ettiradi.

Ta’kidlanishicha, qizlar va o‘g‘il bolalarda nutqni nazorat qilish bir xil darajada amalga oshiriladi, lekin turli funktsional tizimlarni birlashtirish orqali ta’minlanadi. Ma’lum bo‘lishicha, 6-7 yoshli o‘g‘il bolalarda yarim sharlarning mnemonik funktsiyalari o‘rtasidagi farqlar kamroq aniqlanadi va qisqa muddatli xotira hajmi qizlarnikiga qaraganda kamroqdir [5].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirishning gender-yosh xususiyatlarini shakllantirishda biologik omillar bilan bir qatorda jamiyatdagi gender-rol stereotiplari, turli jinsdagi bolalarni maqsadli tarbiyalash va ijtimoiy umidlar katta ahamiyatga ega.

Aniqlanishicha, o‘g‘il bolalar uchun o‘yinlar ko‘proq ijodkorlikni rivojlantirish va qiyin, nostandart muammolarni hal qilishda tadqiqot yondashuvini va fazoviy munosabatlarni tushunishni yaxshilashga yordam beradi. Qizlardan ko‘pincha intizomli bo‘lishlari va belgilangan qoidalar va me’yorlarga rioya qilishlari talab qilinadi. Ular ko‘pincha ota-onalari bilan giperprotektiv munosabatlarga ega, bu esa qiziqishning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. O‘g‘il bolalar ota-onalardan uzoqroq masofada bo‘lganligi sababli, ularning kognitiv faolligini rag‘batlantiradigan ko‘proq hayotiy vaziyatlar va hodisalarga duch kelishlari kerak [6].

Yagona dasturlar bo‘yicha o‘qitishda turli metodik usullarni ishlab chiqish kerak. Keling, ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan va kuzatish mumkin bo‘lgan farqlarni ko‘rib chiqaylik:

- kognitiv qobiliyat va kognitiv jarayonlardagi farqlar;
- atrofdagi dunyoni tasavvur qilish va idrok etishdagi farqlar;
- sur’atda, olingan axborotni o‘zlashtirish va qayta ishlash usullarida: qizlar tinch sur’atda unumliroq ishlaydi, o‘g‘il bolalar esa tezroq ma’lumotni idrok qiladi va qayta ishlaydi;
- o‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasida ijodkorlikning rivojlanish darajasidagi farqlar;
- diqqatni tashkil etishda, chunki turli jinsdagi bolalarning diqqati turli darajada. O‘g‘il bolalarda u qizlarga qaraganda ko‘proq harakatchan va beqaror.

Hatto boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ham rivojlanish davrining davomiyligi o‘g‘il bolalar uchun uzoqroq, aksincha, qisqa; Samarali mehnat davrlari bir-biriga nisbatan siljiydi, qizlar uchun bu davr ertaroq, o‘g‘il bolalar uchun mos ravishda kechroq boshlanadi;

- ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida hissiyotlarning faollashuv darajasidagi farqlar. O‘g‘il bolalar uchun butun dars davomida hissiy bosqichdan informatsion bosqichga doimiy o‘tish kerak, qizlar uchun esa ma'lumot hissiy jihatdan ranglanganda e'tibor va tushunish kuchayadi;

- kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining organizmi va psixikasining moslashuv qobiliyatlari darajasidagi farqlar ham muhim emas: qizlar o‘g‘il bolalarga qaraganda ko‘proq moslashadilar, ular o‘z ruhiyatiga mos kelmaydigan pedagogik ta’sirlarga ko‘proq moyil bo‘ladilar;

- tabiiy tajovuzkorlik darajasidagi farqlar: qizlar uchun o‘zaro yordamga urg‘u berilgan guruhli ish shaklidan foydalanish tavsiya etiladi, o‘g‘il bolalar uchun esa raqobat faolligi elementlari bilan guruhli ish shaklini taklif qilish yaxshiroqdir;

- kattalar tomonidan o‘z-o‘zini hurmat qilish va faoliyatni baholashdagi farqlar: boshlang‘ich maktab yoshidagi qizlar har doim, nima bo‘lishidan qat’i nazar, o‘z ishlarini baholashni kutishadi, o‘g‘il bolalar esa, aksincha, faqat katta ahamiyatga ega bo‘lgan ishni baholashdan manfaatdor. ularga ijobiy baho, shuningdek, boshlang‘ich maktab yoshidagi o‘g‘il bolalarni keyingi faoliyatga undaydi;

Alohida sharoitlarda boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish jarayonini individuallashtirish yanada mumkin va qulayroq ko‘rinadi[7].

Shunday qilib, boshlang‘ich maktabning boshlanishi bilan har ikki jinsdagi bolalar turli xil kelib chiqishi bir qator gender xususiyatlari bilan ajralib turadi va bu ta'lim jarayonida hisobga olinishi kerak.

Yuqorida aytilganlarning barchasidan xulosa qilishimiz mumkinki, har qanday sohada gender yondashuvi turli jinsdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining xulq-atvori, tarbiyasi va ta'limidagi farqlar ularning biologik va fiziologik xususiyatlari bilan emas, balki ijtimoiy-madaniy omillar bilan belgilanadi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning gender xususiyatlarini ijodkorlikni rivojlantirish bo‘yicha o‘rganish nafaqat nazariy, balki oila va turli ta'lim muassasalari kabi sohalar uchun ham katta amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Обухова, Л. Ф. Развитие дивергентного мышления в детском возрасте [Текст] / Л. Ф. Обухова, С. М. Чурбанова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 79 с.

2. Алиева, К. Р. Психология формирования творческого потенциала личности [Текст] / К. Р. Алиева. – СПб. : Питер, 2009. – 145 с.
3. Кулагина, И. Ю. Личность школьника от задержки психологического развития до одаренности [Текст] : учеб. пособие для студентов и преподавателей / И. Ю. Кулагина. – М. : Сфера, 2001. – 192 с.
4. Венгер, Л. А. Психологическое обследование младших школьников [Текст] / Л. А. Венгер, Г. А. Цукерман. – М. : ВЛАДОС, 2005. – 159 с.
5. Введение в гендерные исследования [Текст] : учеб. пособие для вузов / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова ; под ред. И. В. Костиковой. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 255 с.
6. Гуревич, К. М. Индивидуально-психологические особенности школьников [Текст] / К. М. Гуревич. – М. : Знание, 1988. – 80 с.
7. Клецина, И. С. Гендерная социализация [Текст] : учеб. пособие для вузов / И. С. Клецина. – СПб. : Изд-во РГПУ, 1998. – 92 с.

O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARNING GENDER MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA IJODKORLIK O‘YINLARIDAN FOYDALANISH

Baxranova Dilnoza Axmedovna

Buxoro davlat pedagogika instituti stajor-tadqiqotchisi

Tabiiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: noza-0203@mail.ru

Azimova Nafisa Mirturobovna

Buxoro davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada O‘zbekistonda gender tenglik, o‘smir yoshlardagi maktab davridagi gender muammolari va bu muammolarni bartaraf etishga ko‘maklashuvchi shaxslar, gender madaniyatini rivojlantiruvchi o‘yinlarning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: O‘zbekistonda gender tenglik, o‘smirlik davri, gender madaniyati, kreativ, kommunikativ yondashuvlar, gender muammolari, didaktik o‘yinlar.

O‘zbekistonda gender tenglikni ta‘minlash va xotin-qizlarning huquq-manfaatlarini ta‘minlash yuzasidan qator sa‘y-harakatlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Harakatlar strategiyasi doirasida har yili qabul qilinayotgan Davlat dasturlarida ayollar huquqlari to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish, ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini mustahkamlash hamda aholining gender tenglik to‘g‘risidagi xabardorligini oshirishga qaratilgan ustuvor chora-tadbirlar belgilanib, izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Bugungi kunda yangilanayotgan O‘zbekiston islohotlari inson manfaatlarini ustunligini ta’minlash barobarida jamiyatda xotin-qizlar mavqeini oshirish, ularning huquq hamda imkoniyatlarini ustuvor qadriyatlardan biri sifatida himoya qilishga qaratilgan. Bunda, ayniqsa, ayollarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy faolligini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ro‘yobga chiqarilmoqda.

Inson huquqlarining poymol etilishiga qarshi yana bir muhim qadam sifatida davlat rahbarining 2019-yil 7-martdagi “Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiqlar va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilindi. Mazkur hujjat bilan jamiyatda ayollarni xo‘rlash va qadrsizlanishlariga qarshi murosasizlik muhitini yaratish vazifasi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Ma’lumki, qizlarga aslida ta’lim olishning teng bo‘lmaganligi - yaxshi tasdiqlangan haqiqat. Biroq, kelajak o‘qituvchilari sifatida biz buni maktabda, tengdoshlar orasida, o‘quv dasturlar, darsliklar yaratayotganda gender tengligini ham muhokoma qilishimiz lozim. Gender bo‘yicha adolatli ta’lim olish xavotirlari nainki maktabda balki, undan tashqarida uy, jamiyatdagi kuchlar orasida ham kuzatish mumkin. Eng avvalo kichik xavotirni maktabdagi tartib-intizom jarayonlarida ko‘rsa bo‘ladi. Odatda bu intizom o‘g‘illarda alohida, qizlarda alohida joriy etiladi. Misol tariqasidahattoki maktab formasi bu ikki jins vakiliga ikki xilda taqsimlanadi. Keyingisida qizlar ko‘proq jamoaviy tadbirlarda ishtirok etishsa, o‘g‘il bolalar yakka tartibda ham jalb qilinadi. O‘smir yoshlarimizda o‘quvchilar o‘rtasida gender madaniyatni rivojlantirish hozirgi kunning asosiy talablaridan bo‘lmog‘i lozim. Sababi, o‘smirlik bolalikdan kattalikka o‘tish davri bo‘lib, fiziologik va psixologik jismoniy jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Ayni shu o‘smirlik bosqichida bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma’naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O‘smir yoshlarda gender madaniyatni shakllantirishi natijasida o‘quvchilarda bir birlariga nisbatan hurmat shakllana boshlaydi. Sinfdagi o‘g‘il bolalar qizlarni hurmat qilishi yaxshi tomonga shakllanadi. Teng yoshli o‘quvchilarda o‘g‘il bolalar qizlarga qaraganda jismoniy jihatdan ancha kuchli bo‘lishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yosh bo‘lganligi sababli o‘g‘il bolalar qizlarga nisbatan qo‘pol muomalada, qo‘pol hatti-harakatda bo‘lishga harakat qilishi mumkin. O‘smir yoshda esa bu holat shakllanishda davom etadi. Bu kabi holatlarni oldini olish uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gender madaniyatni shakllantirish va o‘smirlik davriga qadar ulardagi bu muammolarni bartaraf etish, bu

holatni yumshatish muhim sanaladi. Gender madaniyatni bolalarga boshlang‘ich sinfdayoq shakllantirish o‘quvchilar o‘rtasida o‘zidan kuchsiz bo‘lganlarga nisbatan ham hurmatni yuksak darajada shakllanishiga turtki bo‘ladi. Bundan tashqari o‘quvchilar o‘z tengdoshlariga do‘stona munosabat shakllanadi. O‘smirlik davri haqida qisqacha yoritadigan bo‘lsam, bu davr 11-12 yoshdan, 14-15 yoshgacha bo‘lan davrni o‘z ichiga oladi. Aksariyat o‘quvchilarda o‘smirlik yoshiga o‘tish, asosan, 5-sinfdan boshlanadi. «Endi o‘smir bola emas, biroq katta ham emas» - ayni shu ta’rif o‘smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. O‘smirlik balog‘atga yetish davri bo‘lib, yangi xislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo‘lishi bilan ham xarakterlanadi. Bular ta’sirida o‘smirning xarakteri, atrofdagi kishilar bilan muomalasi, jamiyatda sodir bo‘layotgan voqealarga munosabati tez o‘zgarib boradi. Ba’zan ijtimoiy masalalar to‘g‘risida noto‘g‘ri tassavvur va yanglish fikrlar hosil bo‘lishi tufayli u muayyan tartib qoidalarga tanqidiy ko‘z bilan qaraydi.

Gender muammolarini maktabda bartaraf etish xususida gap borar ekan, bunda maktab o‘quvchilari bilan ixtiyoriy ravishda ochiq so‘zlashuv sessiyalari tashkil qilish, muzokaralarda do‘stona ishtirok etish, guruh ishi, aqliy xujum, audio-vizual topshiriqlar tashkil etish zarur. Yoshlarni bu suhbatlarga qiziqtirish maktabda o‘qituvchilar, psixologlar, maslahatchilar tomonidan, uyda esa ota-ona, qarindosh, aka-ukalar, jamiyatda – NNT (Nodavlat notijorat tashkilotlar), qo‘ni-qo‘shnilar, mahalla oqsoqollari o‘rtasida olib borilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Bola kamolotining bu davrini ko‘pincha «qiyin», «murakkab», «muhim» davr deyiladi. Bular, avvalo, ta’lim jarayonida ro‘y beradi: yangi axborot, ma’lumotlarni bayon qilish shakli va uslublari o‘smirni qoniqtirmay qo‘yadi. Ko‘pgina o‘smirlarda o‘zidan qoniqmaslik holati kuzatiladi. Shuningdek, o‘zi haqidagi mavjud fikrlarining bugun unda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarga to‘g‘ri kelmayotganligi o‘smirni asabiylashishiga olib keladi. Bu esa o‘smirda o‘zi haqida salbiy fikr va qo‘rquvni yuzaga keltirishi mumkin. Ana shunga o‘xshash o‘zgarishlar ko‘pincha o‘smir ruhiyatiga o‘z ta’sirini o‘tkazadi. U tajangroq, ba’zida huda-behudaga injiqlik qiladigan, serzarda, gap ko‘tarmas bo‘lib qoladi. O‘smirlik davrida yetakchi faoliyat- bu o‘qish, muloqot hamda mehnat faoliyatidir. O‘smirlik davrida qo‘zg‘alish jarayoni tormozlanishga nisbatan kuchliroq bo‘ladi. O‘smirlarning o‘zini idora qila olmasligi, muddatliligi, ta’sirlanuvchanligi, qiziqish va havaslarining beqarorligi, faolligi va faoliyatdan birdaniga passivlikka tushishining boyisi ham ko‘p jihatdan ana shunda. O‘smirning jismoniy jihatdan o‘sishida jinsiy balog‘atga yetish katta rol o‘ynaydi, jinsiy balog‘atga yetish o‘smir organizmi faoliyatida jiddiy o‘zgarishlar yasaydi. Jinsiy balog‘at natijasida o‘smirlarda o‘ziga xos psixik holat vujudga keladi. Shuning uchun bu davrda maktab va oilada ta’lim-

tarbiya ishlari to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmasa, o‘smirning yosh fiziologik xususiyatlari hisobga olinmasa, uning xulq atvoridagi salbiy sifatlar ortib borib, bola xarakterining tarkib topishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi va keyingi hayoti davomida ham o‘zgartirish qiyin bo‘lgan chuqur iz qoldirishi mumkin. O‘qituvchilar, tarbiyachilar, sinf rahbarlari dastavval shuni chuqur anglashlari lozimki, o‘smirlik davri qarama-qarshiliklarga boy davrdir. Uni ba‘zi olimlar « krizislar » « tanazzullar » davri ham deb ataydilar. Sababi o‘smir ruhiyatida shunday inqiroziy holatlar ro‘y beradiki, u bu inqirozni bir tomondan o‘zi hal qilgisi keladi, ammo ikkinchi tomondan, o‘zi hal qilishga imkoniyati, kuchi va aqli yetmaydi.

Gender madaniyatni o‘quvchi ongida rivojlantirishda 3 ta omilni keltirib o‘tamiz.

1. Maktab ustozlari;
2. Oila a‘zolari (bobo-buvi, ota-ona va h);
3. Jamoa (o‘rtoqlar, do‘stlar, sinfdoshlar va h).

Gender madaniyatni boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘smirlarda kuzatiladigan muammolarga qarshi rivojlanishida o‘qituvchining o‘rni nihoyatda katta. O‘qituvchi to‘g‘ri tushunchalar berib, yosh qalb ongiga tenglik g‘oyalarini singdirib borishi mumkin.

Gender ijtimoiy hayotni tashkil etish uchun muhim xususiyatdir. Jamiyatda o‘g‘il-qiz psixologik, fiziologik bir-birlaridan farqlanar ekan o‘rtalarida hamisha jinsiy jo‘ravonlik, kamsitish kabi salbiy oqibatlar kelib chiqishi tayin. Bunda avvalo, maktabda, oliy ta‘limda kerak bo‘lsa maktabgacha ta‘limda gender tengliklari asosida o‘quv adabiyotlar turini ko‘paytirish, dars jadvallari, o‘quv mag‘ulotlarida qo‘shimcha mavzular kiritish nur ustiga a‘lo nur bo‘larmidi? Ularning xavfsizligi ta‘minlanardi. Gender ma‘daniyatni boshlang‘ich ta‘limdan, kerak bo‘lsa maktabgacha ta‘limdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Chunki maktab va maktabgacha ta‘limda insonlarga nisbatan pedagogik yondashish, ularning hatti harakatlari (o‘yin, o‘qish, mehnat) faoliyatiga nisbatan motivatsion, integratsion, kreativ, kommunikativ yondashuvlar yuzaga keladi. Bu esa davlatimiz kelajagi bo‘lmish yoshlarni teng huquqli va intellektual qilib tarbiyalash imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda qonun ijrosi ta‘minlanadi, davlatimiz poydevori mustahkamlanadi.

Xulosa o‘rnida o‘smirlarda gender madaniyatni shakllantirishda dars jarayonida o‘quvchilar o‘rtasida didaktik o‘yinlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq. Didaktik o‘yinda bolada yaxshi xulqiy sifatlar shakllanadi. Masalan, o‘qish, jismoniy tarbiya, texnologiya va boshqa darslarda o‘yinlar orqali ham o‘quvchilar o‘rtasida gender madaniyatni shakllantirish mumkin. Didaktik o‘yinlar gender tengligi ta‘limini yaxshilash uchun katta salohiyatga ega bo‘lgan interfaol

vosita sifatida aniqlangan, ayniqsa tafakkur shakllanayotgan va stereotiplar shakllanayotgan o‘smirlik davrida bu ayni muddao. O‘zining innovatsion yondashuvi orqali didaktik o‘yinlar gender xilma-xilligini tushunish va bag‘rikenglikni targ‘ib qiladi. Bunday o‘yinlardan foydalanganda yoshlarga turli nuqtai nazar va tajribalarni o‘rganishga imkon berish orqali o‘yin boshqalarga nisbatan hamdardlik va hamdardlikni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitda rozilik, o‘zaro hurmat va gender tengligi kabi mavzularni ko‘rib chiqish orqali mavjud stereotiplarni buzishga va ijtimoiy me‘yorlarga qarshi chiqishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston. 2023.
2. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T., 2004
3. Ibragimov A.X. “O‘smirlik davrining fiziologik-psixologik va jismoniy jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari” Scientific progress volume 2 | issue 8 | 2021 issn: 2181-1601.
4. G‘oyimov U. Boshlang‘ich ta’limda gender madaniyati ko‘nikmasini shakllantirishning ahamiyati. "Экономика и социум" №10(89) 2021.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MUOMALA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Tadjieva Nodira Yusupjanovna

Urganch davlar universiteti tayanch doktoranti

Annotasiya: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda muayyan jinsga mansub shaxslarning o‘z fikrini ifodalash jarayonini tahlil qilinadi. Nutq mexanizmlari yordamida gender munosabatlarni to‘g‘ri shakllantirish shart-sharoitlari, gender modellar mikrosotsiumi, gender tabaqalanish, gender stereotiplar haqida ma’lumotlar berilgan.

Tayanch so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, gender nutq, gender me‘yorlar, gender pedagogika, gender munosabatlar, gender modellar, nutqiy munosabat.

Gender nutqi muayyan jinsga mansub shaxslarning o‘z fikrini ifodalash jarayonini tahlil qiladi. O‘g‘il va qiz bolalar o‘z fikrlarni kommunikativ kompetensiyalari yordamida namoyon etadilar. Bu jarayonda shaxsning muomala madaniyati yaqqol ifodalanadi. Nutq mexanizmlari yordamida gender munosabatlar aniqlanadi. Natijada, inson nutqi va jamiyatda ro‘y beradigan hodisalar o‘z aksini topadi. Gender tabaqalanish universal hodisalardan biri hisoblanadi. Mazkur hodisani lingvistika, psixologiya, sotsiologiya hamda pedagogika fanlari o‘rganadi. Genderga xos muomila madaniyati inson bilimi va madaniyatining barcha

sohalariga aloqador hisoblanadi. Bir guruh mutaxassislar gender tabaqalanish inson nutqiga hech qanday ta’sir ko‘rsatmaydi deb hisoblagan bo‘lsalar, so‘nggi yillarda ayol va erkak gender modellariga xos bo‘lgan nutq modeli mavjudligini tilshunoslar ham, madaniyatshunoslar ham nazariy jihatdan asoslashga muvaffaq bo‘ldilar. Shu bilan bir qatorda gender nutqi modellariga xos bo‘lgan ko‘plab masalalar munozarali bo‘lib, o‘zining obyektiv yechimini kutmoqda. Gender mavzusidagi tadqiqotlarning dolzarbligi atamalarning yangiligidagina emas, balki yangi yo‘nalishlarni asoslash zaruriyati mavjudligidadir. Bunda gender hodisasining bo‘lajak o‘qituvchi faoliyati uchun qanday ahamiyatga egaligiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Chunki gender modellar mikrosotsiumning muhim o‘lchovlaridan biri hisoblanadi. Gender ijtimoiy institutning tarkibiy qismi hisoblanadi, shuning uchun ham fundamentallik hamda muntazamlik xarakteriga ega. Gender shaxsning bolalik davridayoq uning ongida mustahkamlanadi. Chunki unda gender tasavvurlar va gender stereotiplar shakllanadi. Bolalar yoshlik davrlaridan boshlab gender modellarga xos bo‘lgan me’yorlar, qonun-qoidalar, hamda gender madaniyatga xos qadriyatlarni o‘zlashtiradilar. Ular ayollar va erkaklar orasida ijtimoiy rollarning taqsimlanishi, uning shaxs ijtimoiy mavqeiga ko‘rsatadigan ta’siri haqidagi bilimlarga maktabgacha ta’lim hamda umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarida ega bo‘ladilar. Barcha yoshda shaxs gender tasavvurlar va gender stereotiplarga ega bo‘ladi. Shuning uchun ham ta’lim muassasalarida o‘quvchi hamda talaba yoshlarda gender tasavvurlar, gender stereotiplar, gender rollar haqidagi tahliliy tafakkurni shakllantirish, buning uchun zarur bilimlarni taqdim qilish zaruriyati kuchaymoqda.

Biz bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda bo‘lajak o‘qituvchiga xos so‘z boyligi, gender stereotiplar, ularning muomala madaniyatidagi gednerga xos komponentlar haqida fikr yuritish zaruriyati vujudga kelmoqda. Chunki o‘qituvchining muomala madaniyati o‘quvchilarga psixologik-pedagogik ta’sir ko‘rsatishning muhim omili hisoblanadi. Muomala madaniyati gender nuqtai nazardan gednerning funksional nutqi orqali borliqni ifodalash imkonini beradi. Bu jarayonda gender birliklarining faoliyat ko‘rsatishini qiyosiy tahlil qilish talab etiladi. O‘zbek tilida so‘zalshuvchi ayol va erkak pedagoglarning nutqi orasidagi farqlarni kuzatish orqali ularning o‘ziga xosligini aniqlash nazarda tutiladi. Bizning asosiy maqsadimiz bo‘lajak o‘qituvchilarda genderga xos muomala madaniyatini shakllantirishdan iborat. Bunda quyidagilarni amalga oshirish nazarda tutiladi:

1. Talabalarda genderga xos bo‘lgan muomila, muloqot madaniyatini namoyon qiluvchi so‘z boyligini shakllantirish;

2. Gender stereotip tushunchasining tarkibiy qismlarini o‘rganish, uning bo‘lajak o‘qituvchining muomila madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatish;

3. Bo‘lajak o‘qituvchilar nutqida ularning muomila madaniyatini shakllantirish imkonini beradigan metaforalar va so‘z birikmalarining ifodalanishiga e‘tibor qaratish.

Gender birinchi navbatda madaniy hodisalarni o‘zida mujassamlashtirgan subyektdir. Nutq orqali erkak va ayol pedagoglarning xulq-atvori aniqlanadi. Erkak va ayol pedagoglarning o‘zaro munosabati ham ular nutqida o‘z ifodasini topadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda genderga xos muomila madaniyatini shakllantirishning asosini madaniy hamda ijtimoiy-lingvistik omillar tashkil etadi. Madaniy-lingvistik omillar bo‘lajak o‘qituvchi shaxsining u yoki bu jinsga mansubligini ko‘rsatadi. Shu bilan bir qatorda, madaniy, ijtimoiy-lingvistik omillar erkak va ayol pedagoglarning shaxsiy sifatlarini ko‘rsatishga xizmat qiladi. Chunki bo‘lajak o‘qituvchilarda genderga xos muomila madaniyatini shakllantirish ijtimoiy-madaniy hamda ijtimoiy-pedagogik hodisa hisoblanadi. U pedagogik madaniyatning tarkibiy qismini tashkil etadi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, gender tushunchasi lingvo-pedagogika uchun nisbatan yangi hodisa hisoblanadi. U o‘qituvchi kommunikativ madaniyatining o‘ziga xos ifodasidir. Bo‘lajak o‘qituvchida muomila madaniyatini shakllantirishda sotsiolingvistik, kommunikativ, pragmatik, psixolingvistik, diskurs nazxariyasiga oid yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunga kelib pragmatik kommunikatsiyaga bo‘lgan e‘tibor tobora kuchaymoqda. Bu tizimda bo‘lajak o‘qituvchining kommunikatsiyasini rivojlantirish unda genderga xos muomila madaniyatini shakllantirish texnologiyalari doirasida didaktik vositalar, metodik instrumentariylarni tanlash alohida ahamiyatga ega. Inson nutqiga uning gender mansubligi, psixo-fiziologik xususiyatlari, yoshi, egallayotgan kasbi sezilarli jihatdan ta’sir ko‘rsatadi. Erkak va ayollarning muomila madaniyati quyidagi ikki darajada namoyon bo‘ladi. Ular nutq odobi va kommunikativ madaniyat darajasida. Masalan, erkaklarning muomila madaniyatiga xos holat o‘z suhbatdoshining nutqini tez-tez bo‘lish, dialog mavzusini boshqarishga intilish, imkon qadar qisqa javob qaytarishda namoyon bo‘lsa, ayol pedagoglar muomila odobi qoidalariga amal qilishlari, suhbatdoshlariga imkon qadar yumshoq so‘zlar bilan murojaat qilishlari, dialog jarayonida suhbatdoshini batafsil tinglashga harakat qilishi, ularga tezda yo‘naltiruvchi savollar bilan murojaat qilib turishi bilan o‘ziga xos xarakter kasb etadi. Erkak jinsga mansub o‘qituvchilar ayollarga nisbatan uzoqroq gapiradilar, ular tuzgan jumlar ayol pedagoglarnikiga nisbatan qisqa bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda erkak o‘qituvchilar abstrakt jumalarni ko‘proq qo‘llaydilar, ayollar esa o‘z fikrlarini aniq, lo‘nda bayon qiladilar. Erkak o‘qituvchilar o‘z nutqlarida ot va sifat so‘z turkumiga oid so‘zlardan foydalansalar, ayollar fe‘l turkumiga oid so‘zlarni ko‘proq qo‘llaydilar.

Erkak o‘qituvchilar ko‘proq to‘g‘ridan-to‘g‘ri iboralarni qo‘llasalar, ayollar sifatli, tartibli tuzilgan iboralarni qo‘llashga moyil bo‘ladilar. Ayol o‘qituvchilarning nutqi o‘zida ko‘p miqdordagi hissiy bo‘yoqdorlikka ega bo‘lgan so‘zlarni mujassamlashtiradi. Erkak pedagoglarning baholovchi nutqi esa uslubiy jihatdan betaraf, ya’ni umumiy xarakterga ega bo‘ladi. Ayol pedagoglar ijobiy baho berishga qaratilgan nutqlarini jadal tarzda bayon qiladilar. Erkak o‘qituvchilar esa ko‘proq salbiy baho beruvchi fikrlarni ifodalashga intiladilar. Ular o‘z nutqlarida o‘zlashma, shevaga xos, do‘q-popisa ma’nosini ifodalovchi, cho‘chituvchi, adabiy jihatdan noto‘g‘ri, me’yorlashmagan so‘zlardan ko‘proq foydalanishlari kuzatiladi. Erkak va ayol yozma nutqlarida ham bir qator farqlar kuzatiladi.

Erkaklarning yozma nutqida jargonlar, xarbiy so‘zlar, izohlovchi so‘zlar ko‘proq uchraydi. Ular abstrakt otlar, hissiy bo‘yoqdorlik darajasi past bo‘lgan so‘z va iboralar, rasmiy hamda hissiy bo‘yoqdorlikka ega bo‘lgan so‘zlarni uyg‘unlashtirgan holda foydalanishlari kuzatiladi. Ular ommaviy-axborot vositalarida qo‘llanilgan so‘zlardan ko‘proq foydalanishga moyil bo‘ladilar. Ayol o‘qituvchilarning yozma nutqi juda ko‘plab aniqlovchi, holatni ifodalovchi kirish so‘zlar, modal konstruksiyalar: taxminlar, noaniqliklarni ifodalovchi so‘zlarni o‘z ichiga oladi. Ko‘rinib turibdiki, bo‘lajak o‘qituvchilarning muaomala madaniyatini shakllantirishda gender hamda lingvo-madaniy yondashuvdan foydalanish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarning muomala madaniyatini shakllantirish natijasida o‘qituvchilar, o‘quvchilar, ota-onalar hamda pedagogik jamoa a’zolari orasida shaxslararo madaniy munosabatlarni rivojlantirish imkoniyatlari kengaytiriladi.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston. 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo‘llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.
4. Шатон Г.И. Гендерные аспекты образования // Гендерные аспекты образования: Сб. науч. докладов преподавателей и студентов жен. негос. ин-та «Энвила». – Мн., 1998.
5. Safarova R.G. Oliy pedagogik ta’lim mazmunini modernizatsiyalash imkoniyatlari. Farg‘ona Davlat Universitetida o‘tkazilgan “Ta’limni modernizatsiyalash sharoitida malakali kadrlarni tayyorlashning dolzabr muammolari” mavzusida xalqaro ilmiy - amaliy anjuman. Farg‘ona – 2023. 8-13-betlar.

TALABALARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING GENDER XUSUSIYATLARI

Nishanova Mastura Xafizovna

Nizomiy nomidagi TDPU o‘qituvchisi

Ibragimova Sabrina Olim qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada pedagoglarning jamiyatdagi o‘rni, ularning kommunikativ qobiliyati, kommunikativ kompetentligi va bo‘lajak o‘qituvchining kommunikativ kompetentligining gender xususiyatlarining o‘ziga xosligi tahlil etib o‘tilgan.

Аннотация: в статье анализируется роль педагогов в обществе, их коммуникативные способности, коммуникативная компетентность, а также специфика гендерных характеристик коммуникативной компетентности будущего учителя.

Abstract: the article analyzes the role of teachers in society, their communication abilities, communicative competence, as well as the specific gender characteristics of the communicative competence of a future teacher.

Tayanch so‘zlar: kommunikatsiya, kommunikativ qobiliyat, kommunikativ kompetentlik, gender xususiyatlar.

Hamma davrlarda ham rivojlanishning asosini ta’lim tizimiga bo‘lgan e’tibor tashkil etgan. Aynan shuni hisobga olgan holda mamlakatimizda uchinchi Renessans davrida ta’lim sohasida samarali islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta’limni samarali amalga oshirishda o‘qituvchi eng asosiy rolni o‘ynaydi, oxirigi modeldagi zamonaviy texnika, texnologiya, so‘ngi shakldagi darsliklar, har tomonlama zamonaviy qilib barpo etilgan maktab ham o‘qituvchining o‘rnini bosa olmaydi. Shuning uchun ham jamiyatda o‘qituvchini obro‘sinini oshirish, uni mehnatini osonlashtirish va asosiy faoliyati bo‘lmish ta’lim berish ishini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun barcha sharoitlar yaratilib berilmoqda.

Mamlakatimiz tarixida ilk bora “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi[1] qonun qabul qilindi, unda o‘qituvchining huquqlari majburiyatlariga nisbatan ko‘p ekanligini o‘zi jamiyatimizda o‘qituvchilarga bo‘lgan yuksak e’tibordan darak beradi. Qonuni qabul qilinishi o‘qituvchilar zimmasiga o‘ziga xos mas’uliyatni ham yuklaydi albatta. Zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablardan biri uning kommunikativ kompetentligidir.

Kommunikativ kompetensiya atamasini yaxlitlikda ko‘rib chiqishdan oldin kommunikatsiya va kommunikativ qobiliyat tushunchalarini izohlab o‘tamiz. Kommunikatsiya – kishilarning o‘zaro muloqotlarida axborotlar almashish tavsifi. Kommunikativ qobiliyatlar esa – muomala va muloqot o‘rnata olish, bolalarga

aralashish qobiliyati, o‘quvchilarga to‘g‘ri yondashish yo‘lini topa olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan samarali o‘zaro munosabatlar o‘rnata bilish, pedagogik nazokatning mavjudligi hisoblanadi [7].

Kommunikativ kompetensiya – ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o‘zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Bu atama ilmiy adabiyotlarga D.Xayms tomonidan 1972-yilda kiritilgan[4].

Pedagogika fanlari nomzodi E.I.Litnevskaya “kommunikativ kompetensiya” atamasiga “nutq faoliyatining barcha turlarini hamda og‘zaki va yozma nutq madaniyati elementlarini, ma’lum bir yosh uchun hayotiy ahamiyatga ega bo‘lgan muloqot sohalari va vaziyatlarida tildan foydalanishning asosiy ko‘nikmalari va malakalarini egallash» deb ta’rif beradi [2].

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda gender xususiyatlarni hisobga olish juda muhim hisoblanadi. Muloqotga kirishish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchiga individual tajribasi, ichki ijodiy o‘zgarishlari va albatta gender xususiyatlari ta’sir qiladi. Gender fenomeni ko‘p qirrali bo‘lib, bu gender shaxslarining muammolarini hal qilish talabini ta’minlaydi, uning asosiy xususiyati talabalarning ma’naviy-axloqiy dunyosini hisobga olish va ularning ma’lum bir jins vakili sifatida o‘ziga xosligini tushunishdir. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning asosiy xususiyatlaridan biri ta’lim tizimini insonparvarlashtirish, shaxsiy qobiliyatlarni ochish, jinsiy xususiyatlarni hisobga olish, individual yondashish, til, muloqot va boshqalarni rivojlantirishdan iboratdir[3].

O‘g‘il va qiz bolalar kommunikativ kompetentligi borasida olib borilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilar chet til darslarida bir xil kommunikativ dialoglarni turlicha qabul qilishadi va ularga har xil qiziqish bildirishadi, qizlar har doim muloqot qilishga tayyor bo‘ladilar, o‘g‘il bolalar esa muloqotga kirishishdan ko‘ra ko‘proq mavzu mazmuniga e’tibor qaratishadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda mana shu xususiyatlarni hisobga olish juda muhim hisoblanadi.

Jamiyatimizda o‘zgarib borayotgan gender tenglik sharoitida turli jinsdagi talabalarga ta’lim berishda kommunikativ va gender kompetentsiyasiga ega mutaxassislariga bo‘lgan ehtiyoji tobora ortib bormoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilardan bugungi kunda o‘g‘il bolalar va qizlarning noverbal signallaridan ularning muloqotga kirishishga tayyorligini va bir-biriga nisbatan bo‘lgan ijobiy munosabatlarni aniqlash, hisobga olish, gender stereotiplarini o‘zgartirish, gender o‘zaro ta’sirida erkak va ayolning polarizatsiyasini yumshatish,

kommunikantlarning jinsidan qat’i nazar individualligiga e’tibor qaratish, qizlar va o‘g‘il bolalar uchun qiziqarli bo‘lgan o‘quv materialini tanlash talab etiladi.

Xulq-atvor ko‘rsatkichlariga binoan gender xususiyatlarni hisobga oladigan bo‘lsak erkak o‘qituvchilarda jiddiylik, o‘ziga ishonch, talabchanlik bor, ayol o‘qituvchilarda esa xayrixohlik va ta’sirchanlik kuchliroq bo‘ladi, erkak o‘qituvchining muloqotdagi munosabatlarida o‘g‘il bolalarning faoliyatini baholash, qizlarning shaxsiy fazilatlarini maqtash xususiyati mavjud bo‘ladi, ayol o‘qituvchilarda esa o‘quvchilarning jinsidan qat’iy nazar do‘stona munosabat bo‘lishi ko‘zga tashlanadi[6].

Tadqiqotchi A.S.Suxorukov pedagogik oliy ta’lim universitetlarda bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ-gender kompetentligini shakllantirishning to‘rtta bosqichdan iborat modelini yaratdi. Modelning birinchi bosqichi tashkiliy-faoliyatli bosqich bo‘lib, bu bosqich aniqlash mexanizmiga asoslanadi (boshqa insonni o‘zi bilan solishtirish orqali tushunish) bo‘lajak o‘qituvchilarni ta’lim jarayonida boshqa jins vakili bilan qulay sharoitda muloqotga kirishishi uchun qarama-qarshi jins vakilining psixofiziologik xususiyatlari bilan tanishtirish amalga oshiriladi. Ikkinchi bosqich kasbiy-texnologik bosqich deb nomlanadi va bu bosqich desentratsiya mexanizmiga asoslanadi (boshqaning pozitsiyasini tan olish orqali muloqotda egosentrizmni yengish) talabalarning madaniy gender xususiyatlari orqali kasbiy texnologiyalari haqidagi tasavvurlarini boyitish. Ingliz tili yoki nemis tili fanlarida dialog uchun material tanlashda o‘g‘il va qiz bolalarning qiziqishlarini hisobga olish Uchinchi bosqich konstruktiv-prognostik bosqich va u interiorizatsiya mexanizmiga asoslanadi (dialogik muloqotda suhbatdoshining ichki olamini tushinishga harakat qilish) va u gender xususiyatlarni hisobga olgan holda muloqot uslubini tanlashdan iborat bo‘ladi. Modelning to‘rtinchi bosqichi ekspert maslahatiga asoslangan bosqich bo‘lib, bunda pedagog bo‘lajak o‘qituvchilarning muloqotga kirishishida gender xususiyatlarini, psixofiziologik o‘ziga xosliklarini, madaniy va pedagogik jihatdan bu masaladagi bilimlarni egallaganligini aniqlaydi va ularga kamchiliklarini bartaraf etish uchun maslahatlar berib boradi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra har bir bosqichda talabalar yangi bilimlarga ega bo‘ladilar[6].

Xulosa qilib aytganda, ta’lim berish jarayonida talabalarning gender xususiyatlarini hisobga olish, har bir jinsni o‘ziga xosligidan kelib chiqib ularning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish va kelajakda kasbiy faoliyatida ular ham gender xususiyatlarni hisobga olgan holda muloqotga kirishishi, hamda bolalarga ta’lim berishda ushbu xususiyatlarga asoslanishi uchun ularda ushbu masala yuzasidan bilim, malaka va kompetensiyalarini takomillashtirib borish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni O‘RQ-901-son 01.02.2024 yil.

2. Гильманова С.А. Педагогические условия развития иноязычной коммуникативной компетенции студентов неязыковых факультетов. – Челябинск, 2019. 147 с.

3. Коммуникативная компетенция гендерной личности: опыт и фактор успеха. www.ulagat.com. 2020 г.

4. Olloqova O‘.M. Kommunikativ kompetensiya - o‘quvchining muloqot madaniyatini rivojlantirish omili// Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. № 8, 2023 й.

5. Петровская Л.А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи // Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О. В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1999. – С. 150-166.

6. Сухоруков А.С. Формирование коммуникативно-гендерной компетентности будущего педагога. – В.: 2015 г.

7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi amaliyoti. – T.: Sano-standart, 2017 y.

EKOLOGIK TAFAKKUR ORQALI GENDER MUNOSABATLARINI ILMIY O‘RGANISH YO‘NALISHLARI

Rahimova Mahliyo Akramovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada iqlim inqirozi va tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish sharoitida gender tengligini targ‘ib qilish masalalari tahlil qilingan bo‘lib, shuningdek, ekologik tafakkur orqali gender munosabatlarini ilmiy o‘rganish yo‘nalishlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik ta’lim-tarbiya, ekologik tafakkur, tabiiy resurslar, gender tarbiya, dunyoqarash.

Аннотация: в этой статье анализируются вопросы содействия гендерному равенству в условиях климатического кризиса и снижения риска стихийных бедствий, а также освещаются направления научного изучения гендерных отношений с помощью экологического мышления.

Ключевые слова: экологическое образование-воспитание, экологическое мышление, природные ресурсы, гендерное воспитание, мировоззрение.

Annotation: this article analyzes the issues of promoting gender equality in the context of the climate crisis and reducing the risk of natural disasters, as well as

highlights the directions of scientific study of gender relations through environmental thinking.

Keywords: environmental education, environmental thinking, natural resources, gender education, worldview.

Yangi O‘zbekiston sharoitida jamiyatni tubdan isloh qilish kishilar tafakkuri, dunyoqarashi, turmush tarzida sifat jahatdan yangilanishga erishish, sog‘lom, ekologik tafakkuri hozirgi kunda dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Shaxsning dunyoqarashi, e‘tiqod va tafakkurida demokratik tamoyillar va qarashlarning kengayishi va mustahkam o‘rin topishi, avvalambor, ularning moddiy turmush darajasi va madaniy saviyasi tobora rivojlanishi va yuksalishi bilan chambarchas bog‘liq ekanini hayotning o‘zi taqozo etadi. Ekologik tafakkurni oshirishga yunaltilgan obyektiv omillar tizimida milliy qadriyatlarga alohida e‘tibor qaratilayotganligining boisi ham ana shu hayotiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq.

Bugungi kunda respublikamizda vujudga kelgan keskin ekologik vaziyatni sog‘lomlashtirishda, ekologik tafakkurning ijtimoiy-tarixiy asoslari, uning milliy qadriyatlar bilan bog‘liqlik masalasi, uning shaxs ma’naviy hayoti bilan tarixiy aloqadorligi va rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganish, jumladan, xalqimiz madaniy-ma’rifiy taraqqiyotida, xususan shaxs ekologik tafakkurini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o‘rni bilan bog‘liq xususiyatlarning tarixiy, ilmiy-falsafiy hamda nazariy asoslari va amaliy-uslubiy yo‘nalishlarini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsning ekologik tafakkuri u yashab turgan mintakaning geografik iqlimi, shart-sharoitiga, u mansub bo‘lgan muhit yoki xalqning mentalitetiga, turmush maromiga, tarixi, urf-odati, e‘tiqodi hamda turmush munosabatlari bilan uzviy bog‘liq.

Ekologik tafakkurning asosi hamda mazmuni faqatgina “inson bilan inson”, “inson bilan tabiat”, “jamiyat bilan tabiat” o‘rtasidagi bog‘lanishlarning oddiy kundalik amaliy faoliyat doirasidagi munosabatlarning ifodasidagina iborat emas, balki umumiy ma’naviy qadriyatlarni insoniyat isiqbollari, manfaatlari asosida nazariy mushtaraklanish ehtiyoji tashkil etadi.

Bugun taraqqiyparvar dunyo ham xotin-qizlarning siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishdagi tengligi va to‘laqonli ishtirokini ta’minlash mamlakatlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishi, jamiyatlar demokratlashuvi va yer yuzida tinchlik-osoyishtalikni saqlashda eng muhim omillardan biri ekanini tobora chuqur anglamoqda. Qolaversa, global miqyosda davom etayotgan ekologik va iqtisodiy inqiroz, davlatlar, dinlar hamda millatlararo o‘zaro mojarolar aholi turmush darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatayotgan, bundan ayollar va bolalar ko‘proq aziyat chekayotgan bir davrda ushbu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil etadigan

ayollarning qonuniy huquq va manfaatlarini ta'minlash, oilalarni mustahkamlash, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish, iste'dodi hamda qobiliyatini yuzaga chiqarish, gender tenglikka erishish milliy siyosatimizda ustuvor vazifa sifatida belgilanib, izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Mamlakatimizda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosatining o'ziga xosligi bu borada amalga oshiriladigan vazifalarning asosiy yo'nalishlari Prezidentimiz tomonidan aniq belgilab berilgani hamda "...birorta xotin-qiz davlat va jamiyat e'tiboridan chetda qolmaydi", degan qat'iy tamoyil asosida, keng qamrovda samarali yo'lga qo'yilganidadir. Mazkur masalaga doir qabul qilingan dasturlar, loyihalar va belgilangan chora-tadbirlar natijalari tez orada xotin-qizlarimizning bevosita hayotida aks etib, ularning turmushi farovonligini ta'minlashga, qadrini oshirishga xizmat qilayotgani quvonarli.

Zamonaviy sharoitda jamiyatda xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini shakllantirishga doir ilmiy-tadqiqot ishlari falsafiy, ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy yo'nalishlarda amalga oshirilayotganligi ko'zga tashlanadi. Ularning falsafiy-metodologik jihatlarini Simona de Buvuar, R.Xov, J.Lorber, K.Uest va D.Zimmermann, YE.Kuchkina, V.Fesenko, ijtimoiy yo'nalishda V.M.Xvostov, O.Voronina, B.Fridan, YE.Zdravomislova, gumanitar yondashuv asosida N.Vulf, K.Mishar-Marshal, K.Riberi, G.Mur kabi olimlarning ilmiy ishlari, monografiya va o'quv qo'llanmalarida chuqur tahlil etilgan.

Iqlim inqirozi va tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish sharoitida gender tengligini targ'ib qilish XXI asrning eng katta global muammolaridan biridir. Iqlim o'zgarishi va ekologik barqarorlik muammolari atrof-muhitimizga, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishimizga jiddiy va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatda ayollar iqlim o'zgarishi ta'siriga erkaklarnikiga qaraganda ko'proq moyil ekanligi tan olingan, chunki ular dunyodagi kambag'al aholining aksariyat qismini tashkil qiladi va iqlim o'zgarishi eng ko'p tahdid soladigan tabiiy resurslarga ko'proq bog'liqdir.

Shu bilan birga, ayollar iqlim o'zgarishlariga moslashish va ularning oqibatlarini yumshatish jarayonida samarali o'zgarishlarni yaratuvchilaridir. Ayollar butun dunyo bo'ylab ekologik barqarorlik tashabbuslarini amalga oshirishda ishtirok etadilar va ularning ishtiroki va yetakchiligi iqlim o'zgarishiga qarshi harakatlar samaradorligini oshirishga yordam beradi. Barqarorlik va ko'proq gender tengligini ta'minlash uchun ayollar va qizlarning o'z fikrlarini bildirishlari va iqlim o'zgarishi va barqarorlik bilan bog'liq qarorlar qabul qilish jarayonining teng huquqli ishtirokchilari bo'lishlari uchun imkoniyatlarni kengaytirishdagi to'siqlarni o'rganishni davom ettirish juda muhimdir.

Gender tushunchasi kundalik hayotimizga kirib kelganiga ko'p bo'lmagan bo'lsada, lekin uni ijtimoiy hayotda, ilmiy munozaralarda va ommaviy axborot

vositalarida keng ko‘lamda qo‘llangani jamoatchilikda sodir bo‘layotgan hodisa, jarayon va voqealarga nisbatan yangicha yondashuv - gender ko‘zi bilan qarash, uni tahlil qilishda erkak va ayolning o‘rni hamda tengligini e‘tiborga olish va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash, hatto biror-bir qaror qabul qilishda qarama-qarshi jins vakillarining manfaatlarini himoya qilish masalasi zaruriyat sifatida belgilanishi kerak, degan tasavvurni keltirib chiqarmoqda. Jumladan, jamiyatda yechilishi kerak bo‘lgan barcha ijtimoiy, iqtisodiy va ta‘lim-tarbiyaga oid dolzarb muammolar zahirida gender tenglik va teng imkoniyatlar tamoyili buzilganligi bilan bog‘laydigan qarashlar ham mavjud. Biroq ekologik nuqtayi nazardan erkaklar va ayollarni biologik jins sifatida yosh bilan bog‘liq holatlar obektiv ko‘rsatkichlar sifatida tahlil qilinganda, bu ikki jins vakillari o‘rtasida muayyan tafovutlarni va ustunlik ayollar hisobiga to‘g‘ri kelganligiga amin bo‘lish mumkin.

Fan nuqtayi nazaridan ayol obrazi, eng avvalo, go‘zallikning timsoli sifatida gavdalantiriladi, bunda ham botiniy, ham zohiriy go‘zallik nazarda tutiladi. Insonning, xususan, ayol kishining tashqi va ichki dunyosi, jismoniy va ma‘naviy xususiyatlarining uyg‘unligi asosida namoyon bo‘ladigan go‘zal qiyofasi, uning ham jismoniy, ham ma‘naviy barkamolligi bilan belgilanadi va ushbu masala qadimdan estetik va ekologik tafakkur tarixida o‘z aksini topib kelgan. Insonning tashqi qiyofasi bu uning anatomik, funksional, ijtimoiy, estetik xususiyatlarning uyg‘unligidan iborat.

Genderga ijtimoiy jihatdan bo‘lgan yondashuv quyidagilardan iborat bo‘ladi: biologik nuqtayi nazardan jins muayyan jamiyatda qaror topgan jinsga xos bo‘lgan vazifalar va o‘g‘il hamda qiz bolalarning o‘ziga xos xatti-harakatlari, o‘zaro hamkorligining ijtimoiy me‘yorlari bilan bog‘liq bo‘lgan turli-tuman ko‘rinishlari. O‘g‘il va qiz bolalarning o‘zaro hamkorligi tushunchasi R.Xof tomonidan kiritilgan bo‘lib, o‘g‘il va qiz bolalarning ma‘naviy-madaniy qiyofalarini ifodalaydi. Ushbu yondashuvga muvofiq ravishda gender muayyan jamiyatda qaror topgan ijtimoiy munosabatlarning o‘lchovi sifatida namoyon bo‘ladi.

Gender stereotipi, shuningdek, quyidagilarni qamrab oladi;

- muayyan jamiyatning tarixiy-madaniy tajribasi;
- ijtimoiy institutlar (nikoh, oila, ish) doirasida ijtimoiy rollar;
- ma‘lum bir ruhiy-emotsional obraz;
- har bir jins uchun majburiy me‘yorlar va asoslar;
- erkaklar va ayollarning ijtimoiy rollarini tartibga solish.

Gender tushunchasi shaxs ijtimoiylashuvi bilan uzviy bog‘liq. Yuqoridagi tahlillardan xulosa qilib aytish mumkinki, jamiyatimizda xotin-qizlar manfaatlarini himoya etishning huquqiy asoslari yaratilgan va tobora takomillashib bormoqda.

Shunday ekan, gender tengligini ta’minlash borasida olib borilayotgan islohotlar, yaratilayotgan sharoitlar xotin-qizlardan jamiyatdagi o‘z o‘rniga yanada mas’uliyat bilan qarash, o‘z ustida ishlash, o‘z iste’dodini, qobiliyatini, intellektual salohiyatini yanada oshirish uchun faollashishga chorlaydi. Bu jarayonlar esa, o‘z o‘rnida haqli ravishda Uchinchi Renessans uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Munavvarov A.K. “Oila pedagogikasi”. – T.: O‘qituvchi, 1994.
2. Rasulov A. “Maktab oiladan boshlanadi” Toshkent.Yangi asr avlodi, 2013. – 240b.
3. Самиева Ш. Х., Маджидова М. Х. Эстетическое мировоззрение как один из компонентов образования и воспитания. – 2020.
4. Safarov O, Maxmudov M. “Oila ma’naviyati”. T., “Ma’naviyat”, 1998 .
5. Samiyeva S. Yangi O‘zbekistonilm-fan taraqqiyotida ayollarning o‘rni va roli // Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.
6. Quronov M. “Milliy tarbiya”. T., “Ma’naviyat”, 2008.

STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CULTURAL THINKING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS BY USING GENDER MODELS

Nilufar Sharipova

Doctoral student of the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after T. N. Kori Niyoz

Abstract: this article explores the pivotal role of gender models in the development of professional cultural thinking among future biology teachers. With the evolving educational landscape, incorporating an understanding of gender and cultural diversity is increasingly recognized as essential in teacher education. The article outlines strategies to integrate gender-aware perspectives and cultural responsiveness into biology teaching, including curriculum reform, pedagogical adjustments, and reflective practice. By utilizing gender models, the article proposes methods for future teachers to critically examine educational materials, classroom dynamics, and their own biases. The goal is to equip biology educators with the tools needed to foster inclusive learning environments and to approach biological concepts with sensitivity to gender and cultural diversity. The significance of ongoing professional development and collaborative learning experiences is also highlighted as vital in supporting teachers' growth in this area.

Keywords: gender models, biology education, teacher education, cultural thinking, professional development, inclusive teaching, gender bias, cultural diversity.

Аннотация: в данной статье исследуется ведущая роль гендерных моделей в развитии профессионального культурного мышления будущих учителей биологии. С развитием образовательной среды, включение понимания гендерного и культурного разнообразия все чаще признается важным в педагогическом образовании. В статье излагаются стратегии по интеграции гендерных аспектов и культурного реагирования в преподавание биологии, включая реформу учебной программы, педагогические корректировки и рефлексивную практику. Используя гендерные модели, в статье предлагаются методы, позволяющие будущим учителям критически анализировать учебные материалы, динамику занятий в классе и свои собственные предубеждения. Цель состоит в том, чтобы снабдить преподавателей биологии инструментами, необходимыми для создания инклюзивной среды обучения и подхода к биологическим концепциям с учетом гендерного и культурного разнообразия. Важность постоянного профессионального развития и опыта совместного обучения также подчеркивается как жизненно важная для поддержки роста учителей в этой области.

Ключевые слова: гендерные модели, биологическое образование, педагогическое образование, культурное мышление, профессиональное развитие, инклюзивное обучение, гендерные предвзятости, культурное разнообразие.

Annotatsiya: ushbu maqolada bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarida professional madaniy fikrlashni rivojlantirishda gender modellarining hal qiluvchi roli haqida fikr yuritilgan.. Rivojlanayotgan ta'lim sharoiti bilan gender va madaniy xilma-xillikni tushunish o‘qituvchilar ta'limida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada biologiya o‘qitishda gender nuqtai nazari va madaniy sezgirlikni, jumladan, o‘quv dasturlarini isloh qilish, pedagogik tuzatishlar va reflektiv amaliyotni integratsiyalash strategiyalari ko‘rsatilgan. Gender modellaridan foydalangan holda, maqola bo‘lajak o‘qituvchilar uchun o‘quv materiallarini, sinf dinamikasini va o‘zlarining noto‘g‘ri qarashlarini tanqidiy tekshirish usullarini taklif qiladi. Maqsad bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini inklyuziv ta'lim muhitini rivojlantirish va biologik tushunchalarga gender va madaniy xilma-xillikka sezgirlik bilan yondashish uchun zarur vositalar bilan jihozlashdir. O‘qituvchilarning ushbu sohadagi o‘rishini qo‘llab-quvvatlashda doimiy kasbiy rivojlanish va hamkorlikda o‘rganish tajribasining ahamiyati ham ta'kidlangan.

Kalit so‘zlar: gender modellari, biologiya fani ta’limi, pedagogik ta’lim, madaniy fikrlash, kasbiy rivojlanish, inklyuziv o‘qitish, gender tarafkashligi, madaniy xilma-xillik.

In the rapidly evolving educational landscape, the integration of professional cultural thinking into the pedagogical preparation of future biology teachers has gained paramount importance. This aspect of teacher education is pivotal in equipping educators with the ability to navigate the complex web of cultural, social, and gender-sensitive issues inherent in the modern classroom. The cultivation of such competencies is especially relevant in the context of biology education, where gender perspectives and cultural diversity can significantly impact both teaching and learning processes. Utilizing gender models as a framework, this article proposes strategies aimed at developing professional cultural thinking among future biology teachers.

Understanding Gender models in educational contexts. Gender models refer to theoretical frameworks that explain the roles, behaviors, and expectations associated with gender within society. These models can be instrumental in revealing hidden biases and stereotypes that exist within educational materials and pedagogical practices. By incorporating gender models, teacher education programs can foster an environment that encourages critical thinking about gender and culture, prepares teachers to recognize and challenge gender biases, and promotes inclusive teaching strategies. Gender models play a critical role in shaping the perceptions, attitudes, and behaviors of individuals regarding gender roles and norms in society. Within educational contexts, these models can be valuable tools in unveiling and addressing the often subtle and entrenched gender biases and stereotypes that pervade teaching materials, classroom interactions, and broader educational practices.

The Role of Gender Models. Gender models serve as theoretical lenses through which the complexities of gender as a social construct can be examined and understood. They elucidate how gender expectations and stereotypes are formulated, perpetuated, and manifested in various social institutions, including schools. In the context of biology education, gender models can help educators recognize and critically evaluate the representation of genders in scientific discourses, curriculum content, teaching methodologies, and student engagement practices.

Implications for Biology Teaching. In biology teaching, the integration of gender models can have far-reaching implications. Biology, as a discipline, touches upon various topics that are intimately linked with gender and sexuality, such as human anatomy, reproduction, genetics, and evolutionary theories. Traditional approaches to teaching these topics may inadvertently reinforce stereotypical

notions about gender roles and capabilities or overlook the contributions of scientists from diverse gender backgrounds.

Moreover, biology classrooms are microcosms of the larger societal context, reflecting and sometimes amplifying gender biases and cultural norms. Without a gender-aware perspective, biology educators might unknowingly propagate stereotypes (e.g., about males being more predisposed to excel in sciences) or fail to create an inclusive learning environment that accommodates and respects gender diversity among students.

Strategies for Incorporating Gender Models.

1. Curriculum Design and Evaluation: Developing and employing curricula that consciously include and highlight the contributions of female scientists and researchers from underrepresented genders. This also involves scrutinizing existing curricula for gender bias and making necessary adjustments.

2. Pedagogical Approaches: Adopting teaching methods that challenge traditional gender norms and encourage all students, regardless of gender, to engage actively with biology content. This might include diverse group work, gender-neutral language, and addressing gender-related topics openly.

3. Teacher Training: Future biology teachers need training that explicitly addresses how to integrate gender models into teaching practices. This training should foster self-awareness about one's own gender biases and how these biases can impact teaching and student engagement.

4. Classroom Dynamics: Creating classroom environments that are safe and supportive for discussions about gender, allowing for the exploration of how biological concepts intersect with social constructs of gender. This includes establishing norms that respect all students' genders and encourage critical questioning of stereotypes.

By understanding and applying gender models, future biology teachers can become catalysts for change, promoting not only gender equity in education but also empowering students with a more nuanced and critical understanding of biology and its relevance to societal issues related to gender. This enables the educational journey in biology to be more inclusive, reflective, and enriched by a diversity of perspectives and experiences.

Strategies for Development.

1. Incorporating Gender and Cultural Studies into Teacher Education Curricula. Integrating courses that focus on gender, cultural studies, and diversity into teacher education programs is fundamental. These courses should not only address theoretical aspects but also provide practical examples of how gender and culture intersect with biology teaching. This will help future teachers recognize the

significance of culturally responsive teaching and the role of gender in shaping biological knowledge and student experiences.

2. Utilizing Gender-Sensitive Teaching Materials. Future biology teachers should be trained to evaluate and select teaching materials that are gender-sensitive and culturally inclusive. This involves using textbooks and resources that present diverse perspectives, showcase scientists from various backgrounds, and avoid perpetuating stereotypes. Encouraging the creation and sharing of such materials among educators can also foster a community of practice that values diversity.

3. Promoting Reflective Practice. Encouraging reflective practice among teacher candidates can aid in developing professional cultural thinking. This involves reflecting on their own biases, experiences, and the impact of their teaching on students of different genders and cultural backgrounds. Reflective journals, peer discussions, and feedback sessions can be effective tools in this process.

4. Engaging in Collaborative Learning and Teaching Experiences. Experiential learning opportunities, such as collaborative teaching projects with schools in diverse communities, can provide invaluable insights into how cultural and gender dynamics operate within real classroom settings. These experiences should be critically analyzed and discussed within the teacher education program to highlight best practices and areas for improvement.

5. Implementing Professional Development Workshops. Ongoing professional development workshops that focus on cultural responsiveness and gender inclusivity are crucial for both pre-service and in-service teachers. These workshops can provide current research findings, innovative teaching strategies, and a platform for teachers to share experiences and learn from each other.

Conclusion. The development of professional cultural thinking in future biology teachers is essential for creating an inclusive educational environment that respects and celebrates diversity. By employing gender models as a strategic framework, teacher education programs can equip educators with the tools needed to navigate the complexities of gender and culture in biology teaching. It is a collective responsibility that requires commitment from educational institutions, teachers, and the community to foster an environment where every student has the opportunity to thrive.

REFERENCES:

1. Banks, J. A. (2015). *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching*. Pearson.

2. Bian, L., Leslie, S. J., & Cimpian, A. (2017). Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests. *Science*, 355(6323), 389-391.

3. Harding, S. (2011). The Postcolonial Science and Technology Studies Reader.
4. Moss-Racusin, C. A., Dovidio, J. F., Brescoll, V. L., Graham, M. J., & Handelsman, J. (2012). Science faculty’s subtle gender biases favor male students. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(41), 16474-16479.
5. Subramaniam, B. (2014). *Ghost Stories for Darwin: The Science of Variation and the Politics of Diversity*. University of Illinois Press.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA TEXNOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH USULLARI

Muxidova Olima Nurilloevna

T.N.Qori Niyoziy nomli

O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti

tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada gender yondashuvining mohiyati, texnologiya darslariga gender yondashuvining qo‘llanilishi ya’ni har bir o‘quvchi uchun inklyuziv va teng huquqli ta’lim muhitini yaratish zaruriyati muhokama qilinadi. Shuningdek, texnologiya darslarida gender-inklyuziv yondashuvning asosiy xususiyatlari va afzalliklariga ham diqqat qaratiladi.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, ta’lim, texnologiya, o‘qituvchi, ijodkorlik.

Аннотация: в статье рассматривается сущность гендерного подхода, применение гендерного подхода на уроках технологии, необходимость создания инклюзивной и равной образовательной среды для каждого ученика. В нем также основное внимание уделяется основным особенностям и преимуществам гендерно-инклюзивного подхода на уроках технологий.

Ключевые слова: гендерный подход, образование, технологии, педагог, творчество.

Abstract: the article considers the essence of gender approach, the application of gender approach in technology lessons, the need to create an inclusive and equal educational environment for each student. It also focuses on the main features and advantages of gender-inclusive approach in technology lessons.

Key words: gender approach, education, technology, teacher, creativity.

Kirish. Hozirgi pedagogika fanini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri turli jinsdagi bolalarni o‘qitish va tarbiyalash xususiyatlarini o‘rganuvchi ilmiy bilimlarning yangi tarmog‘i - gender pedagogikasining shakllanishi hisoblanadi.

Gender ta'limini rivojlantirish davlatning milliy xavfsizligini ta'minlash uchun zarurdir: hayotning barcha jabhalarida har qanday jinsning salohiyati e'tiborsiz qolmasligi kerak. Shu bois ta'limda jamiyatning har ikki ijtimoiy-gender guruhlari

manfaatlarini har tomonlama hisobga olishga asoslangan gender yondashuvini ishlab chiqish va joriy etish hayotiy va muhim ahamiyat kasb etadi.

Jinsga qarab shaxsning potentsialini rivojlantirish bo‘yicha an’anaviy madaniy cheklovlarni yo‘q qilish, pedagogik o‘zaro ta’sir jarayonida o‘g‘il va qizlarning maksimal darajada rivojlanishi uchun sharoit yaratish gender ta’limining eng muhim maqsadlari hisoblanadi. Uning rivojlanishi bizga gender hayotning biron bir sohasida kamsitish uchun asos emasligi haqidagi g‘oyani shakllantirishga imkon beradi va maktab bitiruvchilariga o‘z-o‘zini anglash yo‘llari va shakllarini erkin tanlash imkoniyatini beradi.

Maktabda gender yondashuvining maqsadi bolaning, o‘g‘il yoki qizning shaxsiyatini muvaffaqiyatli rivojlanishiga to‘sqinlik qiladigan gender stereotiplarini bartaraf etishdan iborat bo‘lishi kerak. L.N. Nadolinskaya maktabda gender yondashuvlarini joriy etish jinslar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga yordam berishini va ularni bag‘rikenglik ruhida tarbiyalashini ta’kidlaydi [14].

Ta’limga gender yondashuvining mohiyati bolaning gender o‘ziga xosligini namoyon qilishiga individual yondashishdan iborat. Ushbu yondashuv insonga tanlash va o‘zini o‘zi anglashda ko‘proq erkinlik beradi, yetarlicha moslashuvchan bo‘lishga va turli xulq-atvor imkoniyatlaridan foydalanishga yordam beradi.

Zamonaviy sharoitda yosh avlodni kelajakda bunyodkorlik, tashabbuskorlik va mustaqillikka to‘la mehnat faoliyati bilan bog‘liq holda mustaqil hayotga tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Texnologiya darslari bu muammoni hal qilishga yordam beradi. Texnologiya fani o‘qituvchisi kasbiy faoliyatining maqsadi mustaqil ishlashga tayyor, bilimli, madaniy, ijodiy va faol shaxsni rivojlantirish va tarbiyalashdan iborat.

Texnologiya darslari barcha jinslar uchun ijodkorlik va o‘zini namoyon qilish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Biroq, an’anaviy gender rollari ko‘pincha o‘quvchilarning texnologiya darslariga bo‘lgan qiziqishiga ta’sir qiladi. Ushbu darslarda gender yondashuvini qo‘llash orqali o‘qituvchilar inklyuzivlikni rag‘batlantirish, stereotiplarga qarshi kurashish va jinsidan qat’i nazar barcha talabalarning ishtirokini rag‘batlantirishlari teng huquqli ta’lim imkoniyatlarini ta’minlash uchun juda muhimdir.

Gender - rol yondashuvi texnologiya darslari misolida eng aniq namoyon bo‘ladi. An’anaga ko‘ra, texnologiya darslari jinsga bog‘liq bo‘lib, ba’zi mehnat turlari o‘g‘il bolalar yoki qizlar bilan an’anaviy tarzda bog‘langan. Masalan, yog‘ochga ishlov berish va metallga ishlov berish o‘g‘il bolalarga xos, pazandachilik, tikuvchilik va kashta tikish esa qizlarga xosdir. Ushbu segmentatsiya o‘quvchilarni ushbu an’anaviy chegaralardan tashqarida bo‘lgan qiziqishlarga intilishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shunday qilib, bolalar jamiyatdagi an’anaviy

kasbiy va oilaviy rollarni bajarishga tayyorlanadi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, har ikki jinsdagi bolalarga tugma tikish va mix qoqishni o‘rgatish, shubhasiz, ularning zamonaviy hayotga yaxshi moslashishiga yordam beradi.

Texnologiya darslari jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muhim ahamiyatga ega. Chunki u o‘qituvchining o‘quvchi shaxsiga ongli ravishda yo‘naltirilishini nazarda tutadi, bu uning rivojlanishining shartidir:

- bolaga va uning kelajagiga optimistik yondashish, o‘qituvchining o‘quvchi shaxsiy salohiyatini rivojlantirish istiqbollari ko‘rish istagi va bu rivojlanishni o‘zi maksimal darajada oshirish qobiliyati;

- bolaga o‘z ta’lim faoliyati sub’ekti sifatida, majburlash ostida emas (ko‘pincha shunday bo‘ladi), balki ixtiyoriy ravishda, o‘z xohishiga ko‘ra va shu bilan birga faollik ko‘rsatishga qodir bo‘lgan shaxs sifatida munosabat;

- o‘rganishda har bir bolaning shaxsiy ma’nosi va qiziqishlariga (ijtimoiy va kognitiv) tayanish, ularni o‘zlashtirish va rivojlantirishga yordam berish.

Aynan “Texnologiya” fani bolalarga jamiyatda o‘z o‘rnini to‘la topishga va ahamiyatini tushunishga yordam beradi. O‘qituvchi oldiga o‘g‘il bolada o‘z yaqinlari uchun mas’uliyat tuyg‘usini singdirish, uni ma’lum bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishga o‘rgatish, kasb tanlashga zamin yaratish, o‘z yurtining vatanparvarini tarbiyalash, qizlarga uy ishlari qoidalarini o‘rgatish, ayollarning oila va jamiyatdagi ahamiyatini tushuntirish, estetik didni rivojlantirish vazifasi turadi.

Menimcha birgalikda texnologiya darslari hech qanday tarzda shaxsiy tenglikning huquqiy qadriyatlarini buzmaydi, balki shaxsiy moyilliklarni eng yaxshi tarzda amalga oshirishga yordam beradi.

Texnologiya darslarida gender-inklyuziv yondashuv quyidagi afzalliklardan iborat:

1. Kengaytirilgan ijodkorlik va innovatsiyalar: Talabalarga gender me’yorlaridan qat’i nazar, turli faoliyat turlaridan tanlash imkonini berish orqali o‘qituvchilar yanada ijodiy va innovatsion o‘quv muhitini yaratishi mumkin. Talabalar an’anaviy gender rollari bilan bog‘lanmagan bo‘lsa, ko‘proq tajriba o‘tkazishlari va o‘z ishlariga turli xil istiqbollarni olib kelishlari mumkin.

2. Ko‘nikmalarni diversifikatsiya qilish: Genderni o‘z ichiga olgan o‘quv dasturi talabalarga kengroq ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Turli xil hunarmandchilik bilan shug‘ullanish o‘quvchilarga ko‘proq ko‘p qirrali shaxs bo‘lishga imkon beradi va ularni kelajakda yanada kengroq martaba yo‘llari yoki sevimli mashg‘ulotlariga tayyorlaydi.

3. Sinfdagi ijtimoiy dinamikaning yaxshilanishi: Talabalar texnologiya darslari genderga bog‘liq bo‘lmagan holda tashkil etilganini ko‘rganlarida, bu tengdoshlar o‘rtasida hurmat va tushunishni rivojlantiradi. Ushbu yondashuv

zamonaviy dunyoda muhim ijtimoiy ko‘nikmalar bo‘lgan xilma-xillik va inklyuzivlikni qadrlaydigan sinf madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

4. Shaxsiy izlanishni rag‘batlantirish: Ko‘pgina o‘quvchilar jamiyatning jinsga oid talablari tufayli ma‘lum bir hunarmandchilikka qiziqish bildirmasligi mumkin. Gender-neytral yondashuv talabalarga o‘zlarining haqiqiy manfaatlarini o‘rganish erkinligini beradi, bu esa ko‘proq shaxsiy qoniqish va ishonchga olib keladi.

5. Gender stereotiplarining qisqarishi: yosh o‘quvchilarni texnologiya darslarida gender-neytral muhit bilan tanishtirish uzoq vaqtdan beri mavjud bo‘lgan stereotiplarni asta-sekin yo‘q qilishga yordam beradi. Vaqt o‘tishi bilan bu ta‘lim muassasalari ichida ham, tashqarisida ham gender tengligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa. Texnologiya darslarida gender yondashuvini qo‘llash bu jinsdan qat‘iy nazar, nafaqat ta‘lim madaniyatini hurmat qilish, balki o‘rganish tajribasini ham boyitadi, yoshlarning atrofdagi dunyoni tushunishi va o‘zaro munosabatini shakllantirishda ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bunday o‘zgarishlar sinfdan boshlab adolatli jamiyat uchun poydevor yaratishga yordam beradi. Gender to‘siqlarini yo‘q qilish orqali o‘qituvchilar xilma-xillikni qadrlaydigan, teng imkoniyatlarni targ‘ib qiluvchi va barcha talabalar orasida ijodkorlikni ilhomlantiradigan muhitni rivojlantirishi mumkin. Ushbu ilg‘or yondashuv nafaqat ta‘lim landshaftini yaxshilaydi, balki yanada inklyuziv jamiyatga hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. М.Л.Субочева, Е.А.Вахтомина, И.П.Сапего, И.В.Максимкина. Теория и методика обучения технологии с практикумом: учебно-методическое пособие, электронное издание сетевого распространения. – М.: МПГУ, «КДУ», 2018.

2. O. Qo‘ysinov. Texnologiya fani bo‘yicha “O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim milliy o‘quv dasturlari” T-2021.

3. N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo‘ysinov. Mehnat ta‘limi o‘qitish metodikasi. Kasb tanlashga yo‘llash. Darslik. T.: -2014.

4. Muxidova O. N. (2023). O‘qituvchi innovatsion pedagogik faoliyatining xususiyatlari. “Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida madaniy muhitni yaratishning pedagogik texnologiyalari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami. 274-276.

5. Muxidova O. N. (2023). Ta‘lim tizimida transversal kompetensiyaning ahamiyati. Pedagogik mahorat 3-son, 38-41.

6. Muxidova O. N. (2023). O‘qituvchining transversal kompetensiyasi - uning kasbiy va shaxsiy sifatlarining namoyandasi sifatida. “Ta’lim, fan va innovatsiya” jurnali 3-son, 300-302.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINI GENDER MODELLAR ASOSIDA TABIAT BILAN TANISHTIRISH METODIKASI

To‘ymurodova Dilnoza Dilmurodovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti

tayanch doktoranti

E-mail: Sarvarsamadov2017@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Gender modellar vositasida maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarda tabiat haqidagi tushunchalarini shakllantirish orqali ularda axloqiy sifatlarni tarbiyalashning ahamiyati, tabiat bilan tanishtirish ish shakllari va metodlari to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: gender modellar, mustaqil ish, mustaqil ta’lim, bolalar, ta’lim, maktabgacha ta’lim tashkiloti, tabiat, axloqiy, tushuncha, ekologik qadriyat, ekologik bilim, tabiatga muhabbat..

METHODOLOGY OF INTRODUCING PRESCHOOL EDUCATIONAL STUDENTS TO NATURE BASED ON GENDER MODELS

Annotation: in this article, the importance of educating moral qualities in preschoolers through the formation of their understanding of nature by means of gender models, the work forms and methods of introducing them to nature is discussed.

Key words: gender models, independent work, independent education, children, education, preschool education organization, nature, moral, understanding, ecological value, ecological knowledge, love for nature..

МЕТОДОЛОГИЯ ПРИВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ К ПРИРОДЕ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ

Аннотация: в данной статье рассматривается важность воспитания нравственных качеств у дошкольников через формирование у них понимания природы посредством гендерных моделей, форм работы и методов приобщения их к природе.

Ключевые слова: гендерные модели, самостоятельная работа, самостоятельное обучение, дети, образование, организация дошкольного образования, природа, мораль, понимание, экологическая ценность, экологические знания, любовь к природе.

Kirish qismi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub zamirida inson qadri va manfaatlarini himoya qilish, har qanday holatda ham uning huquq va erkinliklarini ta‘minlash masalasi yotibdi. Xususan, xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning jamiyat hayotining barcha jabhalarida o‘z imkoniyatlari hamda qobiliyatlarini erkin namoyon qilishlari uchun sharoit yaratish, xotin-qizlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, bir so‘z bilan aytganda, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida gender tengligiga erishish davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. O‘z navbatida, gender tengligining buzilishiga olib kelayotgan erta turmush va erta nikoh, oilaviy-maishiy tazyiq hamda zo‘ravonlik, ayollarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirish kabi mavjud muammolarni o‘rganish va ularga maqbul yechimlar topish ham dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Shu tufayli mazkur konferensiyada ishtirok etayotgan har bir ekspert va amaliyotchi mutaxassislarning gender tengligini ta‘minlash bo‘yicha bildirayotgan fikrlari, berayotgan takliflari, ilgari surayotgan g‘oyalari biz uchun muhim hisoblanadi. Shuni ta‘kidlash lozimki, so‘nggi besh yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta‘minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llabquvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, sohaga oid 30 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Hozirda ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan, barcha islohotlarning mazmun-mohiyati bir narsaga, ya‘ni ta‘limning sifatini oshirish, dars jarayonida kam kuch sarflab, ko‘proq samaradorlikka erishishga qaratilgan. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ma‘naviy sohalarida katta islohotlarning sodir bo‘lishi kelajak avlod tarbiyasi oldiga muhim vazifalarni qo‘ymoqda. Bu, avvalo, kelajak avlodning ana shu o‘zgarishlarga dadil moslashaoladigan yuksak bilim, mahorat, keng dunyoqarash va e‘tiqodga ega bo‘lishini talabetadi.

Tadqiqot obyekti va qo‘llanilgan metodlar. Maktabgacha ta‘lim uzluksiz ta‘limning boshlang‘ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog‘lom va rivojlangan shaxs bo‘lib shakllanishini ta‘minlab, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini uyg‘otib, tizimli o‘qitishga tayyorlab boradi. 6-7 yoshgacha bo‘lgan maktabgacha ta‘lim davlat va nodavlat bolalar maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida va oilada amalga oshiriladi. Maktabgacha ta‘limning maqsadi - bolalarni maktabdagi o‘qishga tayyorlash, bolani sog‘lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo‘lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o‘qishga, tizimli ta‘limga bo‘lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarning hayoti va sog‘lig‘ini muhofaza qilish maktabgacha

ta’lim tashkiloti hamda shtatdagi tibbiyot xodimlari, shuningdek maktabgacha ta’lim tashkilotiga biriktirilgan sog‘liqni saqlash organlarining tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning hayoti va sog‘lig‘ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi va qoidalari, maktabgacha ta’lim tashkilotiga bolalarni olib kelish va olib ketish qoidalari, maktabgacha ta’lim tashkiloti binolarida xavfsizlikni tashkil etishga oid talablar, maktabgacha ta’lim tashkilotida yong‘in xavfsizligini tashkil etishga oid talablar, hudud xavfsizligiga bo‘lgan talablar huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari – O‘zbekiston Respublikasidagi ta’lim tashkilotlarining turi bo‘lib, turli yo‘nalishdagi maktabgacha bo‘lgan davrdagi umumta’lim dasturlarini amalga oshiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalarni tarbiyalashni, o‘qitishni, nazorat qilishni, parvarishlashni va sog‘lomlashtirishni ta’minlaydi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tashkil etish tartibi, faoliyatini tashkil etish va butlash, hamda maktabgacha ta’lim tashkilotlari- ning mol-mulki va pul mablag‘lari, javobgarligi, boshqaruvi va ta’lim jarayoni qatnashchilari to‘g‘risidagi kerakli ma’lumotlar huquqiy hujjatlarda o‘z aksini topadi.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tashkilotlarining zamonaviy tizimi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari, faoliyat yo‘nalishiga ko‘ra, quyidagi turlarga bo‘linadi:

- bolalar yaslisi, bolalar yasli bog‘chasi, bolalar bog‘chasi, uydagi bolalar bog‘chasi (mustaqil tashkilot yoki filial sifatida);
- maktabgacha tarbiya va boshlang‘ich ta’lim mussasasi (bolalar bog‘chasi-maktab);
- tarbiyalanuvchilarni bir yoki bir nechta yo‘nalishda (til, badiiy estetik, sport va boshqalar) tarbiyalovchi maktabgacha ta’lim tashkilotlari;
- tarbiya jismoniy va ruhiy rivojlanishdagi og‘ishlarni kvalifikatsion yaxshilovchi tiklovchi turdagi bolalar bog‘chasi;
- tibbiyot gigiena, profilaktika va sog‘lomlashtirish, tadbir va proseduralarini amalga oshiruvchi zaiflashgan bolalarni nazorat qilish va sog‘lomlashtirish bog‘chasi;
- birlashtirilgan turdagi bolalar bog‘chasi (birlashtirilgan turdagi bolalar bog‘chasiga rivojlantiruvchi, tiklovchi va sog‘lomlashtiruvchi guruhlar umumlashtirilgan ko‘rinishda kiradi).

Maktabgacha ta’lim tashkilotining ish tartibi va u yerda bolalarning bo‘lish davomiyligi davlatning maktabgacha ta’lim sifat va darajasiga bo‘lgan talablari, nizom, maktabgacha ta’lim tashkiloti va ota-onalar orasida tuzilgan shartnoma, hamda ta’lischilar tomonidan belgilanadi. Imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun maxsus maktabgacha ta’lim tashkilotlari tashkil qilingan bo‘lib, u yerga bolalar

davlatning joylardagi vakolatli ta’limni boshqarish va sog‘liqni saqlash organlari tarafidan tashkil qilingan ruhiy-tibbiy pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan qabul qilinadi. Maxsus maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tashkil etish tartibi, mol-mulki va pul mablag‘lari, maxsus maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘quv-ta’lim va sog‘lomlashtirish jarayonini tashkil qilish, ta’lim jarayoni ishtirokchilari va maxsus maktabgacha ta’lim tashkilotining boshqaruvi haqidagi to‘liq ma’lumotlar “Maxsus davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari to‘g‘risidagi Nizom” da ko‘rsatilgan. Maktabgacha ta’lim maqsad va vazifalarni amalga oshirishda ijtimoiy va xayriya tashkilotlari, mahalla, xalqaro fondlar faol ishtirok etadilar. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim davlat tilida hamda qoraqalpoq, rus, tojik, qirg‘iz, qozoq va turkman tillarida olib boriladi. Mustaqil O‘zbekistonimizda maktabgacha ta’lim tizimining islox kilinishi, ta’lim va tarbiya jarayonini qayta tashkil etishga kirishilgan hozirgi kunda tarbiyachi faoliyatiga, uning pedagogik mahoratiga aloxida e’tibor berilmokda. Fikrimizcha, ta’lim-tarbiya tizimini o‘zgashtirishdagi asosiy muammo ham mana shu yerda. Tarbiyachi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo, zamonaviy bilim berish uchun avvalo, tarbiyachining o‘zi ana shunday bilimga ega bo‘lishi kerak. Xususan, farmonda “Maktabgacha ta’lim tizimida variativ dasturlar joriy etilmagan, bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha muqobil, moslashuvchan modellar yetarli darajada rivojlanmagan hamda taraqqiy etgan mamlakatlar singari ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, matematik, jismoniy va ijodiy rivojlantirish, atrof muhit bilan tanishuvga yo‘naltirilgan maxsus davlat ta’lim dasturlari tatbiq qilinmagan. Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarilarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati o‘rta maxsus ma’lumotga ega bo‘lib, bolalarni maktab ta’limiga talab darajasida tayyorlash imkonini bermaydi”, degan asosli fikrlarni o‘qishimiz mumkin.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tabiat bilan inson o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlashda ekologik ta’lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta’lim va tarbiya insoniyatni tabiatiga, qolaversa, o‘ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo egadi. Bu o‘z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg‘otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqmizning an‘analariga xurmat ruxida tarbiyalashga: yuksak ma’naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

Biosfera yerda hayot paydo bo‘lgandan boshlab, uzoq tarixiy davrlar davomida rivojlanib kelmoqda. Yerning tirik organizmlar va biogen cho‘kindi tog‘ jinslari tarqalgan qismini rus olimi akademik V.I. Vernadskiy biosfera (yunoncha

«bios» — hayot: «sfera» — shar) deb nomlagan. Biosfera sayyoramizning «hayot qobig‘i» hisoblanib, tirik organizmlarning o‘zaro chambarchas aloqa, munosabatlaridan iborat murakkab ekotsisternalar majmuini tashkil etadi.

V.I.Vernadskiy tushunchasiga ko‘ra hozirgi vaqtda biosferaning tarkibiga faqatgina yerning qobig‘ida tarqalgan tirik organizmlar kirib balki qadimgin davrlarda organizmlar ishtirokiga hosil bulgan litosfera qismi ham kiradi. Shuning uchun ham biosfera neobnosfera va polebiosfera kabi tarkibiy qismlarga ajratiladi.

Biosfera murakkab harakatdagi tizim ekan, unda moddalar almashinuvi natijasida energiyaning qabul qilinishi, to‘planishi va o‘tkazilishi kabi jarayonlar boradi. Biosfera funksional nuqtai nazardan bir necha qatlamlardan tashkil topgan.

Biosfera yer sharidagi eng yirik ekotizim bo‘lib, u quyi darajalardagi kichik tizimlarga bo‘linib ketadi. Bular quruqlik va suv xavzalari, okeanlar, metosferaning yuqori qatlami, atmosferaning quyi qatlamlari, bundan tashqari quruqlikda evolyutsion-tarixiy tizimlar sifatida biogeografik tabiiy mintaqalar, biomlar, landshaft zonalar: ayrim landshaftlar va hokazolarga ajraladi.

Biosferaga katta doiradagi biotik moddalarning aylanishi xarakterlidir. Biosferaning umumiy vazni $Z \cdot 10^{24}$ bo‘lganda, tirik modda $1,8-2,5 \cdot 10^{18}$ £(urug‘ vazni)ga teng bo‘ladi.

Biosfera tushunchasi fanga 1875 yilda avstraliyalik zoolog E.Zyuss tomonidan kiritilgan. Biosfera dalidagi ta’limot esa akademik V.I. Vernadskiy tomonidan yaratilgan. Sayyoramizdagi barcha tirik organizmlar yig‘indisini V.I. Vernadskiy «tirik modda» deb atadi. «Tirik modda»ning eng muhim xususiyatlari uning umumiy vazni, kimyoviy tarkibi va energiyesi hisoblanadi. Biosferaning ikkinchi tarkibiy qismi to‘liq modda bo‘lib, V.I. Vernadskiyning aytishi bo‘yicha tirik organizmlar qatnashadigan biosferadagi moddalar yig‘indisidan hosil bo‘ladi. Biosferada «oraliq moddalar» ham mavjud bo‘lib, ular o‘lik va tirik moddalarning birgalikdagi faoliyatidan hosil bo‘ladi.

Ekologiya. Bugungi kunda ekologiya fani tushunchasi har bir kishining ongiga singib bormoqda. Deyarli har kuni gazeta sahifaparida, radio va oynaijaxon ko‘rsatuvlarida hozirgi sharoitdagi ekologik muammolar hamda ularni hal etish borasida olib borilayotgan sa’y-harakatlar haqida ma’lumotlar beriladi. Ekologiya tushunchasi yunoncha so‘z bo‘lib, «eko» - uy, makon va «logos» fan degan ma’noni bildiradi. Tabiiy uyimizni o‘rganish deganda, albatta, undagi barcha tirik organizmlar va jarayonlarni o‘rganish, ya’ni ushbu uyni yoki maskanni hayot uchun yaroqli holda saqlash kabi masalalar tushunilishi kerak. Ekologiya fani ham biologiya, geografiya fanlari singari mustaqil fan hisoblanadi. U tirik organizmlarning yashash sharoiti va ularni o‘zi yashab turgan muhit bilan o‘zaro murakkab munosabatlari hamda shu asosda vujudga keladigan qonuniyatlarni

o‘rganadi. Ekologiya tushunchasi fanga birinchi bulib 1866 yilda nemis biologi E. Gekkel tomonidan kiritilgan.

Populyatsiyalar: turlar, biotsenozlar: biogeotsenozlar va biosfera kabi tushunchalar ekologiya fanining manbai hisoblanadi. Shuning uchun umumiy ekologiya to‘rt bo‘limga bo‘lib o‘rganiladi: auteologiya, populyatsiyalar ekologiyasi, sinekologiya va biosfera.

1. Autekologiya («autos» — yunoncha so‘z bo‘lib: «o‘zi» degan ma‘noni bildiradi) ayrim turlarning ular yashab turgan muhit bilan o‘zaro munosabatini, ularning qanday muhitga ko‘proq va uzviy moslashganligini o‘rganadi.

2. Populyasiyalar ekologiyasi («populyasion» — fransuzcha so‘z bo‘lib, «aholi» degan ma‘noni bildiradi) populyasiyalar tuzilmasi va dinamikasini, ma‘lum sharoitda turli organizmlar sonining o‘zgarish (biomassa dinamikasi) sabablarini tekshiradi.

3. Sinekologiya («sin» yunoncha so‘z bo‘lib, uning ma‘nosi «birlikda» demakdir) biogeosenozlarning tuzilipsh va hossalarni, ayrim o‘simlik va hayvon turlarini o‘zaro aloqasini hamda ularni tashqi muhit bilan munosabatini o‘rganadi

4. Ekotizimlarning tadqiq qilishning rivojlanishi biosfera haqidagi ta‘limotni vujudga keltiradi.

Bugungi kunga kelib ekologiya fani aniq biologik fanlar tizimidan chiqib, atrof-muhitga zamonaviy fan va texnika taraqqiyotining ta’siri o‘ta kengayib ketdi. Fanga «inson ekologiyasi» degan atama ham kirib keldi.

Insonning tashqi muhitga munosabati boshqa tirik organizmlardan tubdan farq qiladi. 1921 yilda amerikiik olimlar Borta va Park tomonidan «Inson ekologiyasi» degan yangi fan kiritildi.

Dastlab, inson ekologiyasiga tabiiy soha bo‘limi sifatida qaralib, keyinchalik uning ijtimoiy, texnik, me‘moriy-iqtisodiy va huquqiy tomonlari ham o‘rganildi. Inson ekologiyasi insonning atrof-muhitga va aksincha, atrof-muhitning insonga ta’sirini o‘rganadi. Inson ekologiyasini o‘rganish natijasida ijtimoiy ekologiya vujudga keladi Unga birinchi bo‘lib Raderik Mak Kenzil ta’rif bergan.

Ijtimoiy ekologiya ijtimoiy fanlardan biri hisoblanib, uning maqsadi inson bilan atrof-muhit o‘rtasidagi xususiy bog‘lanishlarni o‘rganishdan iborat. Shunday qilib, ekologiya bugungi kunda tabiiy va ijtimoiy fanlar jumlasiga kirib, o‘rganilayotgan ob’ekt yoki tizimning atrof-muhit bilan munosabagini keng miqyosda tadqiq etadi. Biosfera va inson ekologiyasi fanining ob’ekti bo‘lib bir hujayrali sodda tuzilishdagi bakteriyalar, zamburuglar, o‘simlik va hayvonlar hamda ularning jamoalari xizmat qiladi. Ekologiya fani tabiat bilan tirik organizmlarning uzviy bog‘lanishini ifoda etar ekan, u shubxasiz tabiatni muxofaza qilishning ilmiy asosini tashkil etadi. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan

tanishtirish metodikasining ana shunday o‘ziga xos shakllari bilan chegaralanmasdan, mavjud o‘zgartirish, yangi ish shakllarini ishlab chikish, haet tajribalarini umumlashtirib har bir tarbiyachi uzining yashaydigan muhiti, sharoitiga moe usullarni topib amalda qo‘llashlari kerak. Har bir tarbiyachi ijodiy izlanuvchan, kuzatuvchan, tabiatdan ilhom oladigan. hayotda dadil qadam tashlaydigan bo‘lmogi kerak Bugungi talaba ertangi mutaxassis. Shunday ekan hozirgi talabalarga qoyilayotgan talab yanada kattadir. Chunki hayotimiz doimo rivojlanishda, fan- texnika, ta’lim-tarbiya sohasida yangi-yangi qirralar ochilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonuni. O‘RQ-637-son 23. 09. 2020. Ta’lim to‘g‘risida (lex.uz).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash” to‘g‘risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli Farmoni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi.– T: O‘zbekiston, 2016.
4. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017.
5. Avazov SH. Ekologik pedagogika – yangi ilmiy soha sifatida / «O‘zbekiston mustaqilligi – uning fani va texnologiyalarini rivojlantirish kafolati» mavzuidagi ikkinchi Respublika ilmiy kollokviumi ma’ruzalar to‘plami. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Fan va texnika Davlat komiteti, 1998.- B. 82-85.
6. Ziyomuhamedov B. Ekologiya va ma’naviyat. – T.: «Mehnat», 1997.
7. www.tdpu.uz, www.pedagog.uz, www.ziynet.uz, www.i-gnom.ru.
8. [https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha - ta’lim – tashkilotlarida - bolalarni – tabiat – bilan – tanishtirish – orqali – tarbiyalash](https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha_-_ta%27lim_-_tashkilotlarida_-_bolalarni_-_tabiat_-_bilan_-_tanishtirish_-_orqali_-_tarbiyalash).

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARDA O‘QUV INTIZOMINI RIVOJLANTIRISH

Mamatov Jasur Asatullayevich

O‘zPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada ta’lim va tarbiya yo‘nalishidagi o‘quv darsliklar, metodik qo‘llanmalar, monografiya, dars ishlanmalar va test topshiriqlarining yangi zamonaviy usullari va ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatini yaxshilash, o‘quvchilardagi salbiy xususiyatlarni bartaraf etish masalalari haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuv, o‘smir bola, o‘quv intizomi, zamonaviy uslub, innovatsiya, metodik yordam, munosabat.

Hozirgi kunda olimlar tomonidan ta’lim va tarbiya yo‘nalishidagi o‘quv darsliklar, metodik qo‘llanmalar, monografiya, dars ishlanmalar va test topshiriqlarining yangi zamonaviy usullari yaratilib, mazkur metodik ta’minot ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatini yaxshilash, o‘quvchilardagi salbiy xususiyatlarni bartaraf etishda qo‘l kelmoqda va maktab psixologlari va sinf rahbarlari uchun metodik yordam bo‘lib hizmat qilmoqda.

Yoshlar bilan olib boriladigan ta’lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olishga bog‘liqdir. Bu holat burilish hisoblangan o‘smirlik davrining alohida xususiyati bo‘lib, u ko‘proq shu davrga taalluqlidir. O‘smirlik davrini o‘tish davri deb yuritadilar, chunki ana shu davrda bolalikdan kattalik holatiga o‘ziga xos o‘tish davri yuzaga keladi. U psixik jarayonlarning, o‘quvchi faoliyatlarining jiddiy ravishda qayta qurilishi bilan bog‘liqdir. Shuning uchun o‘smirlik yoshi o‘zaro munosabat shakllarida, faoliyatni tashkil qilishda qat’iy o‘zgarishlarni talab qiladi.

O‘smirlarni ta’lim-tarbiya berish ishlarida goho uchraydigan qiyinchiliklar bu yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi qonuniyatlari va xususiyatlarini ba’zan yetarli darajada bilmaslik yoki inkor qilish natijasida paydo bo‘ladi. Bu davr tarbiya uchun ancha qiyin davr hisoblanadi. Chunki bolaning katta odamga aylanish jarayonining o‘zi qiyin, bu jarayon psixikaning, odamlar bilan bo‘lgan munosabat shakllarining jiddiy ravishda qayta o‘zgarishi hamda xayot sharoiti va faoliyatining o‘zgarishi bilan bog‘liqdir.

Agar o‘smir yoshdagi o‘g‘il va qizlarni bolalik chog‘ida unga odob-ahloq o‘rgatishni an’anaviy shakl va usullaridan foydalanilgan bo‘lsa, endi ular o‘smir uchun yaroqsiz bo‘lib qoladi. Avval o‘smirlar ota-onalari, tarbiyachilarning ahloq-odob haqidagi gaplarini bajonidil eshitgan bo‘lsalar, endilikda bunday ta’sir bolani zeriktiradi yoki yoqmay qoladi. Natijada, undan kattalarning fikrlariga qarshi chiqish yoki rad etish kabi xislatlar paydo bo‘la boshlaydi. Bular esa bu davrning «qiyin», «murakkab» davr bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

O‘smirlarga ta’lim-tarbiya berishdagi qiyinchiliklar shundan iboratki, bunda o‘smir bilan bo‘ladigan munosabatlarda uning hayoti va faoliyatini nazorat qilish shakllarini o‘zgartirish muhimdir. Ularga ta’sir qilishning qandaydir yangi usullari va vositalarini topish lozim bo‘ladi. Bunda albatta, xar bir yosh bilan alohida munosabatda bo‘lish maqsadga muvofiqdir.

O‘smirlarning psixik taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuchlar ularning faoliyatlari tug‘dirgan yangi ehtiyojlar bilan bu ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarning yuzaga kelishi va bartaraf qilinishidan iboratdir.

Bu qarama-qarshiliklar o‘smirlarning ortib borayotgan jismoniy, intellektual va ahloqiy imkoniyatlari bilan ularning eski, ilgari tarkib topgan olam bilan o‘zaro munosabat shakllari, ular faoliyatining eski qarama-qarshiliklar, jamiyat, kattalar va jamoa tomonidan o‘smirga nisbatan ortib borayotgan talablar bilan o‘smirlar real xatti-harakatlarning shakllari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklardir.

Bu qarama-qarshiliklar ancha yuksak darajadagi psixik taraqqiyotni, ancha murakkab shakldagi faoliyat turlarini va shaxsning kator yangi psixologik sifatlarini tarkib toptirish orqali bartaraf qilinadi. Buning natijasida o‘smirning psixik taraqqiyotining yanada yuksakroq bosqichga o‘tishi amalga oshiriladi.

O‘smirning hayot sharoiti unga beriladigan ta’lim-tarbiya va uning faoliyatini to‘g‘ri tashkil qilish orqali ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish orqali qiyinchiliklar bartaraf qilinadi.

Bu o‘rinda o‘smir yoshdagi o‘g‘il va qiz bolalarning g‘oyaviy maslagini hisobga olish ham nihoyatda muhimdir. O‘smir shaxsi individualligini shaxs mazmuniga, avvalo uning g‘oyaviy maslagi, ya’ni uning qiziqishlari, ideallarini bilish kerak. Yoshlarga individual munosabatda bo‘lishda ijtimoiy maslak sifatida ularning ijtimoiy qiziqishlarini bilish ayniqsa muhimdir.

Yoshlarni emotsional-irodaviy xususiyatlarini bilish ham ularni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar bilan individual munosabatda bo‘lishda uning qanchalik tinch, mo‘minligi yoki emotsionalligi, hissiyotga beriluvchanligini, ya’ni tevarak-atrofdagilardan farq etish yoki farq etmasligini, effektga moyil yoki moyil emasligini, o‘z hissiyotini tuta olish-olmasligini va shuningdek, unda qanday xislar ustun ekanligini bilish juda muhim.

Yoshlarning ahloqiy xislatini hisobga olish ham muhim. Chunki yoshlarning g‘oyaviy maslagi uning ahloqiy xislatida ko‘rinadi. Ammo, ba’zan ahloqiy maslak bilan yoshlarning hulqi to‘liq ravishda munosib kelmay qoladi. Kattalar har bir yoshlarning qanchalik vatanparvarligini, mehnatsevarligini, qanchalik hurmat qilishini, qanchalik to‘g‘riligini va vijdonligini, o‘rtoqlik va hamkorlikni qanchalik xis qilishini kuzatib, bilib borish zarur.

Salbiy axloqiy sifatlarga ega bo‘lgan yoshlarda qo‘pollik, yolg‘onchilik, bezorilik, egoizm, qaysarlik, o‘jarlik, intizomsizlik, qoidalarga rioya qilmaslik, o‘zbilarmonchilik kabilar kiradi va bunday xislatlarga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalashda (jamoalar orasida tarbiyalanganda ham) faqat ularga yakkama-yakka yondashish lozim. Chunki ular jamoa yoki ko‘pchilik orasida o‘zlarining ayblarini oshkor bo‘lishligini yoki tarbiya, tanbeh berayotgan kishining nasixat yoki ko‘rsatmalariga bo‘ysunishni yoqtirmaydilar, ular bilan muomalada nihoyatda extiyotkorlik, samimiylilik, do‘stona munosabatda bo‘lishlik talab qilinadi. Tarbiyasi qiyin bolalar, yoshlar bilan ishlashda uning xarakteri, qiziqishlariga xos

xususiyatlarini e’tiborga olish lozim. Ko‘p nasixat qilmaslik, urishmaslik, ovozini baland ko‘tarmaslik, ko‘p gapirmaslik maqsadga muvofiq. O‘zaro samimiy munosabat, shaxsiy namuna (mehnat, o‘qish jarayonida) oila va maktabdagi kishilarning ishga ijobiy munosabatigina yoshlarda shunday bo‘lishiga xavas tug‘diradi.

Tarbiyasi qiyin o‘smirlar xatti-xarakatlarini ijobiy yo‘nalishga burib yuborish uchun ularda mas’uliyat, g‘urur, javobgarlik, ishonch kabi yuksak xislarni tarkib toptirish lozim. Buning uchun ularga yoshi, kuchi, qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olib, topshiriqlar berish ayni muddaodir. Ularga kichik jamoani, sport seksiyasini, «tirik burchak»ni boshqarish vazifasini ishonib topshirish natijasida salbiy fe’l-atvorlarni kamaytirish mumkin.

Ularni o‘zlari qiziqqan to‘garaklarga jalb qilish orqali o‘qishga salbiy munosabatlari asta-sekin yo‘qolib boradi. Yana eng muhimi shundaki, o‘smir yoshdagi o‘quvchi shaxsiga ishonish kerak. Ularni qo‘lidan keladigan ishlarga e’tiborni berib, uni bajarganidan keyin rag‘batlantirish, uni ishni yana ham yaxshi bajarishda o‘z fikrlarini bayon qilish ham muhimdir.

Intizomli bo‘lish motivining shakllanishi – bu belgilangan qoidalarga va xulq-atvorning ma’lum bir modeliga rioya qilishdan iborat. Lekin bu model xulq-atvorning barcha jihatlarini qamrab olmaganligini inobatga olgan holda shaxs o‘zi uchun xayolan uni yaratadi. Bu model o‘quvchi uchun tanish bo‘lgan sharoitlarga hamda unda avvaldan shakllangan tasavvurlarga mos bo‘ladi.

O‘quvchilarning xulq-atvori turli motivlarga asoslangan bo‘lishi mumkin. Bu motivlarni 4 guruhga va bu guruhlash asosida intizomlilikning to‘rtta tipini ajratish mumkin.

Haqiqiy yoki ongli intizomlilik. U ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan motivlar: burch hissi, o‘z bilimlarini amaliyotga tatbiq etishga intilish va umumiy maqsadga erishishga o‘z hissasini qo‘shish bilan belgilanadi. Yetuk motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘qituvchining talablarini jamoaviy zarurligi va shaxsiy ahamiyatligini anglaydi. Intizomli inson deb, har qanday sharoitda jamiyat uchun foydali bo‘lgan xulq-atvorga ega bo‘lgan va har qanday qiyinchiliklar va noxushliklarga qaramay qat’iyat bilan bu intizomga rioya qilgan insonni atash mumkin.

Konform (taqlidiy) intizom belgilangan talablarga qanday munosabatda bo‘lishni anglay olmagan va ko‘p hollarda sinfdoshlariga taqlid qiladigan o‘quvchilar uchun xarakterlidir. Ularning xulq-atvori barqaror bo‘lmay ijtimoiy-psixologik omillar ta’siriga moyildir. Ba’zi o‘quvchilarda intizom konform reaksiyalar ta’sirida, boshqalar uchun esa boshqa o‘quvchilarning intizomga rioya qilish elementlarini o‘z xulq-atvorida qaytarish orqali, uchinchilari esa ongli ravishda axloqiy qoidalarga rioya qiladilar.

Pragmatik intizom o‘zining xulq-atvori orqali imtiyozlarga, ustunlik va afzalliklarga ega bo‘lishga intilishdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pragmatik intizom o‘quvchilarda ko‘p hollarda kattalar tomonidan ularning xatti-harakatlariga munosib baho berilmaganda namoyon bo‘ladi.

Keskin intizomlilik shaxsni jazolanishdan yoki belgilangan talablarga rioya qilmaslik kabi negativ oqibatlardan qo‘rqish natijasida namoyon bo‘ladi. Buning sababi talablarning ijtimoiy ahamiyatini anglamasligidir va bu motivatsiya o‘z navbatida intizomsizlik shakllanishiga olib keladi. Bunday intizom shaxsning shaxsiy sifatlari va rahbarlarning ishlash usuli xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi. Bunday yondashuvda xodim tomonidan belgilangan talablar noto‘g‘ri qabul qilinadi yoki umuman qabul qilinmaydi. U doimiy holda o‘z xatti-harakatini oqlamoqchi bo‘ladi, agar bu intizomsizlik unga foydadan ko‘ra zarar bo‘lsa ham u talablarga rioya qilishga harakat qiladi.

Intizomlilikning yuqorida sanab o‘tilgan ikkinchi, uchinchi va to‘rtinchi tiplari bu sifat rivojlanishining past darajasini belgilaydi, chunki «jazolanishdan qo‘rqish, manfaatni ko‘zlash kabi vaziyatlarda intizomga ongli ravishda rioya qilinmaydi».

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Umarov B. Bolalar tarbiyasi buzilishi va uning oldini olish yuzasidan ota-onalarga maslahatlar /Uslubiy qo‘llanma/. – Toshkent, 2012. –76-b.
2. Tojiboyeva X.M. “Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari” // Monografiya. – Toshkent: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2021. – 208 bet.
3. Gender muammolar va rivojlanish. Gender tengligi orqali huquqlar, resurslarni olish va o‘z manfaatlarini izhor qilish imkoniyatlarni rivojlantirishni rag‘batlantirish / Ingliz tilidan tarjima. – M., 2002.
4. Aripov Sh.O. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘g‘il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning pedagogik tizimi// pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)... dis. – Farg‘ona, 2023. 133 bet.

GENDER TENGLIK ASOSIDA LABORATORIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH

Z.Sh. Uchqurova

O‘zPFITI 2-bosqich tayanch doktoranti

H.O. Tursinboyeva

O‘zPFITI 1-bosqich tayanch doktoranti

Annatotsiya: ushbu maqolada pedagogika oliy ta’lim yurtlarida laboratoriya darslarining tashkil etilishida gender tenglik asosida talabalarga ta’lim-tarbiya berish va baholay olish to‘g‘risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: laboratoriya, gender tenglik, ijtimoiy-kasbiy ma’suliyat, bilim, ko‘nikma.

Gender tengligi va jinsiy tenglik, aniqrog‘i: erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik - bu oilada va jamiyatda erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlar. Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, gender tengligi - bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi. Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganish va yo‘q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat.

O‘zbekistonda 2019-yil 2-sentabrda 562-sonli O‘zbekiston Respublikasi „Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilingan. O‘zbekistonda Gender tenglik bo‘yicha Komissiya 2019-yildan boshlab ish yuritib keladi. Oliy Majlis Senati Raisi Tanzila Narbaeva O‘zbekiston Respublikasi Gender tenglikni ta’minlash masalalari bo‘yicha komissiyasining raisi hisoblanadi.

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida psixologiyada talabalar o‘quv faoliyatini o‘rganishga yo‘naltirilgan qator izlanishlar olib borilgan. Aynan ijtimoiy va kasbiy ma’suliyatning o‘zaro bog‘liqligi masalalari yuzasidan alohida tadqiqotlar o‘rganilgan.

Bu borada olib borilayotgan tadqiqotlar talabalarining ta’lim jarayonida bilim va ko‘nikmalarini o‘zlashtirishini aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalar o‘quv faoliyatida mas’uliyatning gender xususiyatlari masalalarini o‘rganish ularning kelajakda yetuk mutaxassis bo‘lib yetishishiga alohida e’tibor qaratishni taqozo etadi.

O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-intelektual hayotida tub o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan hozirgi kumda o‘quv jarayonini shaxsning gender tengligi va farqlari asosida tashkil etish masalasi ham pedagogik jarayon va tadqiqotlarning tarkibiy qismiga aylanishi kerak. Zero, qizlar va o‘g‘il bolalar o‘rtasidagi ijtimoiy hamda o‘quv munosabatlarini tartibga solish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki o‘quv jarayonlari orqali istiqbolda jamiyatning erkak hamda ayol a’zolari orasidagi ijtimoiy munosabatlar qaror topadi.

Ta’lim-tarbiya tizimida “gender” tushunchasi faqat qizlarga taalluqli emas, chunki u o‘z xususiyatiga ko‘ra o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi munosabatlarni

tavsiflab beradi. Mazkur tushuncha ta’lim jarayonida o‘g‘il va qiz bolalarning jinsiy mansubligiga asoslanib taqsimlagan o‘quv faoliyatining bajarilishini ifodalaydi. Pedagogikada bunday yondashuvning qaror topishi o‘g‘il va qiz bolalarga istiqbolda ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy-axloqiy jihatdan o‘zligini namoyon qilish imkonini beradigan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.

Bugungi kunda pedagogika fanida erishilayotgan eng muhim yutuqlardan biri gender tenglik va farqlar asosida ta’lim berish imkoniyatlarining ochilayotganligidir. Bu hodisa ta’limni gumanitarlashtirish nuqtai nazaridan ham alohida qimmatga ega.

Aynan laboratoriya mashg‘ulotlarida talabalarning o‘quv faoliyatidagi mas’uliyat boshqa ma’ruza, seminar darslariga nisbatan yuqoqiroq, talabalar o‘rtasida laboratoriya mashg‘ulotlarida gender xususiyatlarini o‘z-o‘ziga ishonch hamda o‘quv motivatsiyalarining o‘g‘il bolalar bilan qiz bolalalar o‘rtasida farqi seziladi. Ya’ni o‘g‘il bola talabalarga nisbatan qiz bola talabalarda laboratoriya darslarida e’tiborlilik, nazorat qilish, odob-axloq me’yorlariga tayanib ish qilish kuchliroq rivojlangan bo‘ladi. O‘quv jarayoniga ham motivatsiya qiz bola talabalarda juda kuchliroq bo‘ladi. Buning asosiy sababi pedagogika oliy ta’lim yurtlarida o‘g‘il bola talabalar soni sanoqli ya’ni bir guruhda 5 tagacha bo‘lishi mumkin. Bu holat aynan biologiya ta’lim yo‘nalishi talabalari orasidagi ko‘rsatkich hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida ko‘pincha o‘g‘il bola talabalar qisman darajada dangasaroq bo‘lishadi, ularni o‘quv jarayoniga jalb qilish uchun har xil metodikalardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Buning uchun o‘qituvchi o‘z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari, zamonaviy pedagogika texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanib talabalarni mashg‘ulotlarga jalb qila olishi kerak bo‘ladi. O‘g‘il bola talabalarni darsga qiziqtirish uchun ularda mas’uliyatni ko‘paytirish kerak. Masalan darsga kerakli jihozlarni tayyorlashni ularga topshirish usuli ham foyda beradi. Aksincha, bu ishlarni ko‘proq qiz bola talabalar bajaradi buning oqibatida o‘g‘il bola talabalar dangasa bo‘lib qoladi. Laboratoriya mashg‘ulotlari davomida hamma obyektlarni o‘g‘il bola talabalar tayyor holatga keltirib qo‘ysa, darsga bo‘lgan qiziqishi ham ortib boradi. Laboratoriya mashg‘ulotlari oddiy darslardan farqli ravishda barcha talabalarni mehnat ma’daniyatiga orgatadi, bundan tashqari intizomni tarbiyalaydi, qilingan mehnatni muayyan natijaga olib kelishini ko‘rsatib bera oladi. Shunday ekan laboratoriya darslari o‘g‘il bola talabalarning ham tarbiyasiga chuqur ma’noda ta’sir qila oladi. Laboratoriya mashg‘ulotlarida o‘g‘il bola talabalar tashabbuskorlik qobiliyatini ko‘proq nomoyon qila olsa o‘qituvchi ularni to‘g‘ri rag‘batlantirish oqibatida ham bunga erisha olishi mumkin.

Aynan pedagogika sohasida kam o‘g‘il bollarning o‘qishiga asosiy sabab hozirgi kunda erkak kishiga oladigan maoshining kamligidir, ya’ni oliy ta’limni tugatgan o‘g‘il bola talaba maktabda kam oylik hisobiga ishlay olmaydi. Magistratura va daktaranturada o‘qib olsa ham uning oylik ish haqqi o‘zining oilasini boqishga kamlik qiladi. Aynan shu muommalardan o‘g‘il bolalar ichida pedagogika sohasini bitirayotgan o‘g‘il bola talabalar soni kamaygan.

Bunday muommalarni hal qilish uchun asosan laboratoriya darslarida o‘g‘il bola talabalarga nisbatan e’tiborni kuchaytirish, kichik guruhlar tashkil qilish, bu kichik guruhlar orasida o‘g‘il bolalarga nisbatan hurmatni oshirish, ularni darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishga talaba qizlar va o‘qituvchining yordamida amalga oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kalabixina Irina Yevgenevna kandidat ekonomicheskix nauk, dotsent kafedri narodonaseleniya ekonomicheskogo fakulteta MGU.
2. Kalabixina I. Ye. Kratkiy ponyatiyniy slovar po gendernim issledovaniyam // Sotsialniy pol: ekonomicheskoe i demograficheskoe povedenie Uchebno-metodicheskie materialy po kursu. M., 1998.
3. Gender tenglik bo‘yicha butunjahon statistikasi.
4. Gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxati (PDF).
5. Tilavova M.M. o‘qituvchilarda gender tenglik va farqlar aosisda umummehnat ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari (boshlang‘ich sinf mehnat darslari misolida)

GENDER CHARACTERISTICS IN MUSIC PEDAGOGY

Azizov Ravshanbek Komilovich

Urgench State Pedagogical Institute Teacher of the Department of Art,

Rajabov Shakhzodbek Bakhrom Ugli

Urgench State Pedagogical Institute Teacher of the Department of Art Studies

Abstract: in this article, one of the current problems of music pedagogy as theoretical concepts and foundations of gender characteristics are discussed.

Key words: music education, gender characteristics, pedagogy, psychological approach, classical music.

Аннотация: в данной статье рассматривается одна из актуальных проблем музыкальной педагогики: теоретические представления и основы гендерных характеристик.

Ключевые слова: музыкальное образование, гендерные особенности, педагогика, психологический подход, классическая музыка.

Annotatsiya: ushbu maqolada musiqa pedagogikasining dolzarb muammolaridan biri gender xususiyatlarining nazariy tushunchalari va asoslari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: musiqa ta'limi, gender xususiyatlari, pedagogika, psixologik yondashuv, klassik musiqa.

Introduction. Gender issues occupy a very important place in modern socio-humanitarian knowledge. The relevance of such research in the field of musical education is related to the need to take into account gender differences in the educational process and the need for effective methods of increasing the educational effectiveness of teachers. At the same time, a very narrow range of specialists interested in these issues have knowledge in the field of gender psychology, and representatives of the musical and pedagogical environment often rely on unsystematized empirical observations, traditional approaches and lack flexible, scientifically supported methods.

The modern interpretation of the term "gender" (Eng. gender, lat. Gens "sex") primarily indicates social expectations about intergender differences in psychophysiological characteristics and behavior patterns of a person.

Gender is constructed through a certain system of socialization, division of labor and cultural norms, roles and stereotypes accepted in society, which to a certain extent determine psychological qualities (encouraging some and negatively evaluating others), people's abilities, activities, determines their occupations according to their biological sex. Thus, gender appears not as a fixed and universal construct, but as a complex interplay of relationships and processes.

Through the educational influence, the family, the educational system, the culture as a whole impose certain norms and rules on the minds of children, historically reinforced gender stereotypes

- generally accepted attitudes about the behavior of women and men formed in this society, and introduces ideas.

Pedagogical science confirms that gender differences - mental, physiological, intellectual, behavioral, etc. are very important and should be taken into account in education and training, including musical training.

The researchers proved that the genetic codes of boys and girls are different from each other: clear physiological differences were found in vision, hearing, touch, the course of cognitive and emotional processes, etc. thus, when studying the dynamics of brain formation in boys and girls of primary school age, psych physiologists found different rates of maturation of the hemispheres: girls develop significantly faster. the functions of the left hemisphere responsible for conscious voluntary actions, verbal-logical form of memory, rational thinking. In boys, the

right hemisphere matures faster and takes the leading place in the implementation of involuntary, intuitive reactions, irrational mental activity, figurative memory.

The nature of the activity of the brain sections also determines the emotional asymmetry. The left hemisphere is mainly associated with positive and pleasant feelings, an optimistic attitude. Appraisal of unpleasant and disturbing things in information, with right-negative emotions. As a result, girls are better aware of their behavior and know how to control it, often openly happy. In the manifestation of boys, negative emotions, some aggression are more easily and clearly manifested. Therefore, men's curricula should be more rational, strict and concise than women's, and the education of boys and girls should be structured in different ways.

It is especially important to understand the characteristics of gender for the musical education of boys and young men. Teachers and parents often punish them for activities that are reasonable in nature, and as a result, psychologists note that school neuroses are observed in boys in 90% of cases.

According to the results of long-term observations of D. K. Kirnarskaya, due to the great mobility of boys from 7 to 12 years old, as well as the wide range of their interests, it is more difficult to get children interested in musical activities: forcing a child to learn music requires several there are more difficult: and because of social customs - music is not one of the traditional male hobbies and difficulties in objective learning. A boy who is uninterested and difficult to study, prefers to give up a lesson that burdens him, rather than a girl.

If you are distracted from the great talents who love music and think about future music lovers and amateur musicians, then sometimes they have to take coercive measures. Courtesy and wisdom are the only restrictions on the actions of the teacher and the student's parents. Therefore, the teacher should find special ways to attract children and teenagers to music.

Using the positive aspects specific to this gender and smoothing out problematic moments should allow the teacher to create a comfortable learning environment and achieve effective teaching. Among the pedagogical conditions that increase the effectiveness of the implementation of the gender approach to the professional education of young musicians, the most important is taking into account the psychophysiological characteristics of the male gender, which are manifested in the degree of severity of interhemispheric asymmetry; to know the specific characteristics of youth periods; careful treatment of the game apparatus and the voice of the teenager, especially during the mutation. Thus, according to M. I. Belousenko and I. F. Starodubtseva, if the violation of the voice is painful, it is better to stop vocal training for the entire mutational period. Sound hearing, rhythmic feeling, memory and other musical abilities and parameters of musicality,

components of musical ability, flexibility of creative thinking, manifestation of verbal and non-verbal creativity, perception, cognitive properties, mobility of the nervous system a comparative study of the indicators of the education of gifted children and adolescents should be carried out not only taking into account the age characteristics, but also in accordance with the logic of the formation of their gender identity. Thus, for example, the conclusions of psych physiologists are important for musical pedagogy in the field of instrumental performance. Boys up to 7 years of age have higher psychomotor (game) indicators than girls. Later, little by little, boys begin to give in, and up to the age of 25, girls are significantly ahead of boys, but after this age they lose their advantage

In adolescence, gifted boys achieve high productivity of musical activity in different ways: either due to the emotional side of musicality (intonation hearing, empathic ability) or cognitive musical ability (musical memory and thinking). In addition, the musicality of a gifted child includes creative activity, the actualization of a creative source, and for gifted girls, the role of creativity in the composition of talent is small, but the intensity of non-verbal intelligence and musical memory is important. The originality and rhythmic ability of creative ideas in adolescent boys is determined by the strength and mobility of the nervous system. In girls, the strength of nervous processes is important for emotional intonation (melodic) hearing, a sense of meter, as well as the level of diversity of creative ideas (flexibility of creative thinking), while indicators of musical thinking are associated with low mobility (inertia) of nervous processes.

These qualities mainly determine success in certain types of musical and creative activities. It is known that among the famous composers, the number of women representatives is relatively small, and even more so the authors of large-scale works (mainly chamber music created in the dominant artistic tradition).

The researchers noted that girls have an advantage in the conductor-choir specialization: they are more hardworking and successfully complete the large amount of training programs required for this specialty. They are more plastic and anatomically mature than their younger peers, acquire motor skills faster and are more open in emotional feedback to a certain extent.

According to the observations of teachers, young people are often angular, less hardworking and capable of work, but show a wide distribution of achievements. This is confirmed by the results of one of the permanent conductor student competitions in Moscow: among the participants, young men usually make up 20-25%, prize places are occupied by approximately the same number of boys and girls, but the first places, as a rule, are taken by boys. perform actions. Teenage girls are impressionable and very worried about grades," and it is more difficult for

them to mobilize their subconscious. They are shy in the manifestation of emotions, especially the external line that is necessary in conducting. And in general, their work Although they look attractive, they stop in their professional development. Considering the gender aspects of music education is an important condition for increasing its effectiveness, and students' emotional response, interest and love of music, aesthetic taste and artistic helps to form needs. The skill of a teacher-musician includes knowing the psychophysiological characteristics of children and adolescents and carefully treating their performing apparatus. When constructing the educational process based on the gender approach, it should be remembered that with the same teaching methods, under the guidance of the same teacher, boys and girls use different thinking strategies and have different ways to knowledge and skills. they come with

Currently, the issue of advantages and disadvantages of teaching boys and girls together or separately in the general education school is being actively discussed. It is also relevant from the point of view of musical education, based on modern data on the existing psychophysiological differences in the characteristics of gifted schoolchildren of different genders and ages. Perhaps an increased focus on gendered aspects of education will provide a scientific basis for strengthening practice-oriented research on male and female musical talent.

REFERENCES:

1. Gender // Thesaurus of gender research terminology. – URL:
http://www.owl.ru/gender/Lexsim_files/0023.htm (access date: 09.29.2015).
2. Kirnarskaya D.K. Psychology of special abilities. Musical abilities. – M.: Talents – XXI century, 2004. – 496 p.
3. Sharifzoda, S. U. (2021). Pedagogical aspects of the process of formation of basic competencies using integrated learning materials. ISJ Theoretical & Applied Science, 06(98), 760-763.
4. SHARIFZODA, S. (2023). Strategies for preparing future teachers for pedagogical activity on the basis of a gender approach. International bulletin of engineering and technology, 3(4), 173-176.
5. Sardorbek, O., Sharifzoda, L., & Karimov, H. Q. (2022). GENDER YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHI-QIZLARDA IJTIMOIYMADANIY KOMPITENTLIKNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI. Academic research in educational sciences, 3(7), 371-375.
6. “Possibilities of using an integrative approach in the formation of key competences of pupils” S.O. Sharifzoda - European Journal of Research and Reflection in ...,44-47., 2019.

7. Sharifzoda, S. O. Strategies for forming competencies in students based on an integrative approach. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies/ISSN, 2750-8587.

8. Xorazm suvoralarining janr, uslub va ijrochilik anʼanalari Rajabov Shaxzodbek Baxrom Oʻgʻli Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Musiqiy taʼlim kafedrası oʻqituvchisi <https://doi.org/10.5281/zenodo.7980536> 9.

9. THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF KHORAZM FOLK MUSIC IN THE FORMATION OF STUDENTS'MORAL CULTURE. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 3(01), 42-46.

HUQUQBUZARLIK SODIR ETISHGA MOYILLIGI BOʻLGAN OʻGʻIL VA QIZ BOLALAR TARBIYASIGA INDIVIDUAL YONDASHUV

Pardayev Xurshid Olimovich

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

Oʻzbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi boʻlgan oʻgʻil va qiz bolalar tarbiyasiga individual yondashish haqida fikr yuritilgan.

Tayanch soʻz va iboralar: huquqbuzarlikka moyil oʻquvchi, oʻsmir, oʻquvchi, pedagogik diagnostika, pedagogik usullar, milliy tarbiya, tarbiyalanganlik darajasi, maqsadli yoshlar, suhbat, pedagogik masʼuliyat.

Абстрактный: в данной статье рассматривается индивидуальный подход к воспитанию мальчиков и девочек со склонностью к совершению преступлений.

Ключевые слова и фразы: делинквентный ученик, подросток, студент, педагогический диагноз, педагогические методы, национальное образование, уровень образования, целевая молодежь, беседа, педагогическая ответственность.

Abstract: this article discusses the individual approach to the upbringing of boys and girls with a tendency to commit crimes.

Key words and phrases: delinquent student, teenager, student, pedagogical diagnosis, pedagogical methods, national education, education level, target youth, conversation, pedagogical responsibility.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar har tomonlama uygʻun, barkamol shaxsni shakllantirishga va bu borada taʼsirchan mexanizmlarni, yangicha tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini yaratishga qaratilgan. Bu eʼtibor ularning erkinliklari va qonuniy manfaatlarini taʼminlash borasida mustahkam poydevor yaratilganligidan dalolat beradi. Aynan shu sohada milliy qonunchiligimiz

xalqaro huquqning umume’tirof etgan tamoyillarini tan olgan holda 5 ta xalqaro konvensiyani ratifikatsiya qildi va o‘ndan ortiq qonunlarni amalga joriy etdi.

O‘zbekiston Respublikasida oilalarni huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish hamda qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish, jismonan sog‘lom, ma’naviy yetuk, har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan va ta’lim muassasalarining ichki nazorat ro‘yxatiga olingan o‘quvchilar bilan yakka tartibdagi profilaktik va tarbiyaviy tadbirlar, jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalari va qoidalarini singdirish ishlari sifatli olib borilishini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, quyidagi toifadagi o‘quvchilar ta’lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga olinadi:

- o‘rnatilgan tartibda ichki ishlar organlarining profilaktik hisobiga olingan (nazoratsiz yoki qarovsiz qolgan;

- g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlar sodir etganlar;

- ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalarida yoki ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatish markazlarida saqlanayotgan;

- ta’lim muassasalaridagi mashg‘ulotlarga uzrli sabablarsiz kelmayotgan yoki muntazam ravishda qatnashmayotgan; ma’muriy huquqbuzarliklar sodir etgan;

- amnistiya akti asosida yoki qilmish yoxud shaxs ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo‘qotganligi sababli yoki aybdor o‘z qilmishiga chin ko‘ngildan pushaymon bo‘lganligi yoxud yarashilganligi munosabati bilan, shuningdek voyaga yetmaganni jazo qo‘llamasdan turib tuzatish mumkin deb e’tirof etilgan hollarda jinoiy javobgarlikdan ozod qilingan;

- ijtimoiy xavfli qilmishlar sodir etgan, lekin jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo‘lgan yoshga to‘lmaganlar yoxud ruhiy kasallik bilan bog‘liq bo‘lmagan holda rivojlanishda o‘z yoshiga nisbatan ancha orqada qolishi oqibatida sodir etgan qilmishining ahamiyatini to‘la ravishda anglab yetishga qodir bo‘lmagan;

- jinoyat sodir etganlikda ayblanib, qamoqqa olish bilan bog‘liq bo‘lmagan ehtiyot chorasi qo‘llangan;

- majburlov choralari qo‘llangan holda jinoiy jazodan ozod qilingan; jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilingan, shaxs ijtimoiy xavflilik xususiyatini yo‘qotganligi sababli yoki aybdor o‘z qilmishiga chin ko‘ngildan pushaymon bo‘lganligi munosabati bilan yoxud amnistiya akti yoki afv etish asosida jazodan ozod qilingan;

- hukmning ijrosi kechiktirilgan;

- shartli hukm qilinganlar, axloq tuzatish ishlariga yoki ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan boshqa jazo turlariga hukm qilingan;

- jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan yoki ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalaridan qaytib kelgan;
- ruhiy kasallik tufayli sog‘liqni saqlash muassasalarida hisobda turgan va huquqbuzarliklar sodir etishga moyil bo‘lgan) o‘quvchilar;
- tarbiyasi og‘ir, janjalkash, guruhbozlikni targ‘ib qiluvchi o‘quvchilar;
- maktabning ichki tartib va odob-axloq qoidalarini muntazam ravishda buzuvchi o‘quvchilar;
- dars jarayoniga sababsiz kelmayotgan, muntazam dars qoldiruvchi, darslardan qochib ketuvchi va chet elga noqonuniy chiqib ketgan o‘quvchilar;
- notinch oilalar farzandlari;
- huquqbuzarlik va g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarni sodir etishga moyil bo‘lgan o‘quvchilar;
- ta‘lim muassasalariga taqiqlangan buyumlar (o‘tkir tig‘li jismlar, o‘yin kartasi, turli zararli kimyoviy moddalar va pirotexnik vositalar, maxsus gaz sachratuvchi moslamalar, ma‘naviyat va xulqqa salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi boshqa predmetlar)ni olib kirgan yoki olib kirishga uringan o‘quvchilar;
- “O‘quvchi” reydi davomida aniqlangan o‘quvchilar; o‘quvchilar orasida o‘tkazilgan psixologik so‘rovnomalar natijasida ruhiy holatida salbiy o‘zgarishlar aniqlangan o‘quvchilar.

O‘quvchilar ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga 3-bandda qayd etilgan qilmishlarni sodir etgan vaqtdan e‘tiboran qilmishining xavflilik va og‘irlik darajasiga qarab uch, olti, to‘qqiz oy va bir yil muddatga nazoratga olinadi. Ushbu muddat o‘quvchining xulqida ijobiy o‘zgarishlar kuzatilgunga qadar uzaytirilishi mumkin. Sir emaski, ichki ishlar profilaktik hisobiga olingan o‘quvchilar mazkur hisobda turgan muddatda ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga ham olinadi.

O‘quvchilarni ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga olish sinf rahbari, ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosarining bildirishnomasi yoki ichki ishlar organining profilaktik hisobga olganligi haqidagi qarori asosida ta‘lim muassasasi direktorining buyrug‘i bilan rasmiylashtiriladi. O‘quvchini ichki nazorat ro‘yxatiga olish haqidagi buyruqda o‘quvchi bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni olib boruvchi mas‘ul xodim(lar) haqidagi ma‘lumotlar ham ko‘rsatilishi shart.

Deviant xulqli o‘quvchilar bilan ishlashni jonlantirish, voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarlikning oldini olish masalalariga e‘tiborni kuchaytirish, pedagogik va psixologik korreksiya metodlariga murojaat etishni talab etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda o‘rnatilgan tartibda ichki ishlar organlarining profilaktik hisobiga olingan, nazoratsiz yoki qarovsiz qolgan;

g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlar sodir etgan, ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalarida yoki ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatish markazlarida saqlanayotgan o‘quvchilar ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga olinadi.

O‘quvchilar bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni olib boruvchi mas‘ul xodim sifatida sinf rahbari, maktab psixologi, yoshlar yetakchisi yoki tajribali pedagoglardan bir nafari (zarur hollarda bir necha mas‘ul) biriktiriladi. O‘quvchilarni ichki nazorat ro‘yxatidan chiqarish ularning xulqida ijobiy o‘zgarishlar kuzatilganda ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari, tegishli sinf rahbari va o‘quvchiga biriktirilgan mas‘ul xodimning birgalikdagi bildirishnomasi yoki ichki ishlar organining profilaktik hisobdan chiqarish haqidagi qarori (shunday hisobda turganlar uchun) asosida ta‘lim muassasasi direktorining buyrug‘i bilan rasmiylashtiriladi. Bildirishnomada o‘quvchi bilan olib borilgan yakka tartibdagi profilaktik, tarbiyaviy ishlar va ularning natijalari asoslangan holda ko‘rsatilgan bo‘lishi lozim.

Ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatida turgan o‘quvchi o‘qishini boshqa ta‘lim muassasasiga ko‘chirgan taqdirda, uning “ijtimoiy pasporti” (u bilan yakka tartibda olib borilgan ishlar haqidagi ma‘lumot ilova qilingan holda) boshqa hujjatlari bilan birgalikda tegishli ta‘lim muassasasiga yuboriladi.

Ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga olingan o‘quvchilar bilan yakka tartibda shug‘ullanishni tashkil etish metodlari muhim ahamiyatga ega. Bunda: ta‘lim muassasasining ichki nazorat ro‘yxatiga olingan o‘quvchilarga biriktirilgan mas‘ul xodimlar o‘quvchilar bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni amalga oshiradi; mas‘ul xodim tegishli o‘quvchi(lar) bilan yakka tartibda shug‘ullanish bo‘yicha o‘z ish rejalarini tuzadi. Ish rejalar ta‘lim muassasasi direktori tomonidan tasdiqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Asadov Yu.M., Musurmanov R. O‘smirlar deviant xatti-harakatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari O‘quv-metodik qo‘llanma // T.: «Sano standart» 2011.
2. Rashidov H., Musurmonov R., Alimxodjaeva S. O‘qituvchilarni dars intizomiga salbiy munosabatdagi o‘smirlar bilan ishlashga tayyorlash // Maktab va hayot. – Toshkent, 2014. - № 6. - 8-13 betlar.
3. Umarov B. Bolalar tarbiyasi buzilishi va uning oldini olish yuzasidan otalarga maslahatlar /Uslubiy qo‘llanma/ – Toshkent, 2012. –76 b.

Farg‘ona viloyati Marg‘ilon shahar 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabining
defektologi, “Do‘stlik” ordeni sohibasi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘smirlarning madaniy takomillashuvida gender yondashuvning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan bo‘lib, unda o‘smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligi, bu davrda o‘g‘il va qiz bolalarda o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini baholashning rivojlanishi haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: o‘smir, qiz bolalar, o‘g‘il bolalar, ijtimoiy rollar, pedagogik omillar, gender yondashuv, gender ziddiyatlar, xulq-atvor me‘yorlari, qadriyatli yo‘nalishlar, rivojlanish bosqichlari.

Аннотация: в статье анализируются педагогические возможности гендерного подхода в культурном развитии подростков, считающих подростковый период сложным, конфликтным периодом, в течение которого происходит развитие самосознания и самооценки у мальчиков и девочек.

Ключевые слова: подросток, девочки, мальчики, социальные роли, педагогические факторы, гендерный подход, гендерные конфликты, поведенческие нормы, ценностные ориентации, этапы развития.

Annotation: this article analyzes the pedagogical possibilities of the gender approach in the cultural development of adolescents, thinking that adolescence is a complex, conflict-ridden period, during which the development of self-awareness and self-esteem in boys and girls.

Keywords: adolescent, girls, boys, social roles, pedagogical factors, gender approach, gender conflicts, behavioral norms, value orientations, developmental stages.

Shaxsning shakllanishida o‘smirlik davri alohida ahamiyatga ega. O‘smirlik davrining chegarasi psixologlar tomonidan aniq belgilab berilmagan. U o‘smirning rivojlanish darajasi va ontogenez bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Ilk o‘smirlik davri 10 yoshdan boshlanib, 14 yoshgacha davom etadi. Katta o‘smirlik yoshi esa 14-16 yosh davriga to‘g‘ri keladi. Aksariyat psixologlar o‘z tadqiqotlarida o‘smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligini ta’kidlaganlar. O‘smirlik davri uchun xarakterli xususiyatlardan biri o‘zini kattalardek xis etishidadir. Bu davrda o‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini baholash rivojlanadi. O‘smir o‘ziga shaxs sifatida qiziqish bildirib, layoqatlari va imkoniyatlarini yuqori baholaydi.

Otaning yo‘qligi o‘smir qizlar ruxiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Namunali otalar o‘z qizlariga o‘g‘il bolalar bilan samarali muloqot va munosabatga kirishishlariga ko‘maklashadilar. Psixologlarning ta’kidlashiga ko‘ra, qizlarga nisbatan o‘g‘il bolalarning jinsiy identifikatsiyasi murakkab kechadi. Bunga asosan

o‘smirlarning otaga nisbatan ona bilan ko‘proq munosabatga kirishishlari sabab bo‘ladi. Bundan ko‘rinadiki, o‘g‘il va qiz bolalarning yetuklikka intilishida otaning o‘rni muhim bo‘lib, ular uchun otalari bilan muloqotga kirishish jozibali hisoblanadi.

O‘smir yoshdagi ayrim qizlar bog‘lanib qolish, bo‘ysunish, passivlikka moyil bo‘ladilar. O‘smirlarning shaxsiyatlaridagi yetishmasliklariga e‘tibor qaratishlari natijasida sustkashlik ko‘rsatishga moyillik vujudga keladi. O‘smirlardagi o‘zlikni anglash hissi atrofdagilarning yetukligini tan olish natijasida vujudga keladi. O‘smirlarning o‘z-o‘zlarini boshqarishlarida ideal darajasidagi gender obrazlar ham muhim rol o‘ynaydi. O‘smir o‘g‘il bolalar uchun “haqiqiy erkak” timsolidagi ideal o‘zida kuchlilik, jasorat, mardlik, sadoqatlilik, do‘stlikni qadrlaydigan sifatlarni mujassamlashtiradi.

O‘smir yoshdagi qizlar uchun esa his-xayajon, boshqalarning nigox tashlashi, o‘zini katta ayollardek his qilish, dugonalariga sadoqat ko‘rsatish, kattalar bilan muloqot qilish, jozibador bo‘lish, o‘zini yuqori mavqega ega bo‘lgan ayollardek tutishga intilish xosdir. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar o‘zlarining jismoniy rivojlanishiga e‘tibor bilan qaraydilar. Ular 5-6-sinflardan boshlab, ijtimoiy, jismoniy mashqlarni bajarishga kirishadilar. Bunday mashqlar o‘zining kuch-quvvatini ko‘paytirish, baquvvat bo‘lishga qaratilgandir. O‘smir qizlar esa o‘zining tashqi qiyofasiga ko‘proq e‘tibor qaratib, kattalarning pardozi buyumlari, kiyim-kechaklariga qiziq boshlaydilar.

A.V.Libin²¹, Y.A.Tyumeneva, B.I.Xasan²² kabi mutaxassislar o‘smirlarning axloqiy xatti-harakatlarida gender farqlarning yaqqol namoyon bo‘lishini ta’kidlaganlar. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalarda axloqiy ideallar ko‘proq umumlashgan xarakterga ega. U ratsional tafakkurda o‘z ifodasini topib, axloqiy ideal sifatida namoyon bo‘ladi. O‘smir yoshdagi qiz bolalar esa o‘z ideallarini atrofdagilar timsolida ko‘radilar. Ular birinchi navbatda his-tuyg‘ulariga tayanadilar. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar esa uni keng ko‘lamda tasavvur qilib, ratsional fikrlarga tayanadilar. O‘smir yoshdagi qizlarda ziddiyatlar ularning o‘zligi bilan ta’lim muasasasidagi qat’iylashgan me’yorlar orasida vujudga keladi. O‘smir qizlar maktab ta’limining nisbatan oxirgi yillarida qat’iylashgan me’yorlardan uzoqlashib, tabiiylikka ko‘proq intiladilar. Ularning ongi rivojlanib, egotsentrizmga xos xatti-harakatlar vujudga keladi.

O‘smirlarning rang-barang nuqtayi nazarlari o‘zgarib, ular birgina dalil – betakror mavjudlik dalili tomon intiladilar. Natijada ular shaxsiy nuqtayi nazarlarini

²¹ Либин А. В. Половые различия: Биологическая эволюция и социальные традиции // Дифференциальная психология. – М.: Смысл, 1999.

²² Хасан Б. И., Тюменева Ю. А. Особенности присвоения социальных норм детьми разного пола // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 32-39.

yuqori qo‘yishga harakat qiladilar. Ular o‘zlarining xatti-harakatlarini tahlil qilib baholaydilar va balandparvoz xayollar ta’sirida, atrofdagilar ham ularni baholayaptilar deb hisoblaydilar. Shuning uchun ham o‘smir yoshdagi qizlar soatlab ko‘zgu oldida turib, sochlarini turlicha shaklda turmaklashga harakat qiladilar.

Shuning uchun ham ular atrofidagilar, bir xil nuqtayi nazarga ega bo‘lgan tengdoshlari bilan ko‘proq muloqot qilishga intiladilar. O‘smirlarda kuzatiladigan shaxsiy egotsentrizmning ko‘rinishlaridan yana biri betakrorliklarini tan olishdir. Ular o‘zlari haqida xayollar suradilar, o‘z-o‘zlari bilan gaplashadilar va kundaliklariga kechinmalarini yozib boradilar. O‘smirlar xayolan o‘zlarini eng oliy o‘ringa qo‘yadilar va har gal “men yagonaman” degan fikrni takrorlaydilar. Ular barcha ko‘ngilsizliklar boshqalar bilan sodir bo‘ladi, deb ularni tanqid qilishga интиладилар²³.

O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalarda atrofdagilarni tanqid qilish qizlarga nisbatan kuchliroq bo‘ladi. Ular ko‘proq qiz bolalarni tanqid qiladilar. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalarda yosh erkaklik, qizlarda esa ayollik belgilari kuchayib boradi. O‘smirlarda vujudga kelgan o‘z-o‘zini anglash va baholash aksariyat hollarda o‘zaro muvofiq kelmaydi.

V.T.Kondrashenko²⁴ning fikricha, o‘smirlar o‘z imkoniyatlarini juda yuqori yoki juda past qo‘yadilar. O‘z imkoniyatlarini yuqori qo‘yadigan o‘smirlar allaqachon barcha ijobiy sifatlar va layoqatlarni egallaganman deb hisoblaydilar. O‘z imkoniyatlarini past deb hisoblaydiganlar esa zarur layoqatlar va sifatlar o‘zlarida mavjud emas deb o‘ylaydilar. O‘z-o‘zini baholash shaxsning intellektual rivojlanish darajasi bilan bog‘liq. O‘smirlar o‘z oldilariga aniq maqsadlar qo‘yib, unga erishish uchun harakat qilganlarida, o‘z imkoniyatlarini munosib baholash ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

Ilk o‘smirlik davrida bolalar o‘zlariga nisbatan obrazli munosabatda bo‘ladilar, o‘zlarini shunday qabul qiladilar. Ko‘pchilik o‘g‘il bolalar va qizlar o‘zlariga nisbatan salbiy munosabatda bo‘lib, imkoniyatlarini past baholaydilar. Bunday bolalar o‘zlarini tan olmaydilar, imkoniyatlarini yetarlicha baholamaydilar. Bir guruh o‘smirlar esa o‘zlarida salbiy sifatlar bilan bir qatorda ijobiy sifatlar ham mavjud deb hisoblaydilar. Ularning o‘zlariga nisbatan bergan baholarida salbiy hulq-atvor ko‘rinishlariga egaliklari yaqqol namoyon bo‘ladi. Aksariyat o‘smirlar o‘zlarida kamchiliklar mavjudligini tan oladilar, ayniqsa kichik o‘smir yoshidagilarning bergan tavsiflarida salbiy hissiy fon ustunlik qiladi.

²³ Тожибоева Х.М. Ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ... дисс. – Т., 2018. – 152 б.

²⁴ Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков: Социал.-псих. и психиатр. Аспекты. – Мн.: Беларусь, 1988. – 207 с.

Bunday vaziyatlarda o‘smirlarda o‘z-o‘zini baholashga bo‘lgan ehtiyoj kuchayib, o‘zlarini munosib baholay olmasliklaridan ranjishlari kuzatiladi. O‘smirlik davrining ikkinchi bosqichida vaziyat bilan bog‘liq holda bolaning o‘ziga nisbatan salbiy bahosi namoyon bo‘ladi. Bunda ular atrofdagilar ayniqsa, tengdoshlarining bergan baholaridan o‘zlari uchun muhim bo‘lgan jihatlarni izlaydilar. Shu bilan bir qatorda o‘smirlarning o‘ziga nisbatan salbiy bahosi ularning o‘z-o‘zini hurmat qilish, o‘ziga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lish ehtiyojini kuchaytiradi.

O‘smirlikning uchinchi bosqichida (14-15 yosh) o‘z-o‘zini tezkor baholash, o‘ziga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular o‘zlarining shaxsiy xususiyatlarini atrofdagilarniki bilan qiyoslaydilar. Muayyan me‘yorlarga asoslangan xulq-atvor shakllari shaxsiyatining ideal ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘smirlarda shakllangan tasavvurlar o‘z-o‘zini baholash mezonlari asosiy faoliyat jarayonida o‘zlashtiriladi. O‘z-o‘zini bilishning asosiy shakli tengdoshlari va atrofdagilar bilan o‘zini qiyoslash natijasida hosil bo‘ladi.

Muloqot jarayonida turli tuman kishilar bilan o‘zaro munosabat shakllari vujudga keladi. O‘z-o‘zini baholash o‘smirlarning kattalar va tengdoshlari bilan muloqotini boshqarish imkonini beradi. Ota-onalarning ta’siri pasayib, tengdoshlariniki kuchaya boshlaydi. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar o‘z tengdoshlari bo‘lgan qizlar bilan ko‘proq muloqotga kirisha boshlaydilar. Bu esa ularning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta’minlaydi. O‘z-o‘zini anglashning muhim tarkibiy qismi o‘z-o‘zini hurmat qilishdir.

O‘z-o‘zini hurmat qilish ma’qullash yoki ma’qullamaslikning asosiy shakli bo‘lib, o‘smir o‘zini qaysi vaziyatlarda layoqatli, ahamiyatli, ulguruvchi va munosib deb hisoblashini ko‘rsatadi. 12-14 yoshli qizlarda o‘z-o‘zini hurmat qilish hissi pasayib boardi.

O‘z-o‘zini anglashning muhim belgilaridan yana biri yolg‘izlikni cheklash va ixtiyoriy tarzda yolg‘iz qolishga intilishdir. O‘smirlar bu xodisani yetarlicha baholay olmaganliklari uchun ham yolg‘iz qolishni atrofda biror kimsaning bo‘lmasligi sifatida baholaydilar. Natijada o‘smirlarda ichki bo‘shliq va uni to‘ldirishga bo‘lgan intilish kayfiyati vujudga keladi. Bu esa, vujudga kelgan bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida sokinlik, osoyishtalikka intilishni rag‘batlantiradi²⁵.

Yosh o‘tgan sari yakkalik va yolg‘iz qolishga ingtilish kayfiyati ham kuchayib boradi. O‘smir yoshdagi qizlar yolg‘iz qolishning mohiyatini anglab yetsalar-da ko‘proq yakka qolishga intiladilar. Qizlar yolg‘izlikdan ko‘proq ranjiydilar, uning zararini tushunib yetadilar, shunga qaramay, ba’zi hollarda yolg‘iz qolishni

²⁵ Сафарова Р.Г. ва б. Ўқувчи-ёшларда “оммавий маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик механизмлари. - Монография. – Т.: “Tafakkur qanoti” нашриёти, 2018 йил, 192 бет.

xohlaydilar. O‘g‘il bolalarda bu osonroq kechadi. O‘smir yoshdagi o‘g‘il bolalar yolg‘izlikdan qiynalsalar-da, bu haqida hech kimga sir-boy bermaydilar. Chunki ularning fikricha, bu erkakning ishi emas.

Yolg‘izlik – erkin tanlov yoki kommunikativ qiyinchiliklar natijasidir. Uyatchanlik haqida ham shunday fikrni bildirish mumkin..

O‘smir yoshdagi qizlar o‘zlarining uyatchanliklaridan tez-tez shikoyat qiladilar. O‘g‘il bolalarda esa bu erkaklik sifatlarining yetarlicha shakllanmaganligidan dalolat beradi. Ushbu masalada o‘g‘il bolalar bilan qiz bolalar orasida kuzatiladigan farq guruh a‘zolari orasida kuzatiladagin farqlardan ko‘ra ko‘proq namoyon bo‘ladi. O‘smirlar uchun hissiy beqarorlik xosdir. Shunga ko‘ra ularning kayfiyati ham tez-tez o‘zgarib turadi. Bu ularning xulq-atvorida o‘z ifodasini topib, o‘z kafiylatlari o‘zgarganligini tez-tez namoyish qiladilar:

- maqsadga intiluvchanlik va qat‘iyatlilik impulsivlik bilan uyg‘unlashadi;
- muyaayyan ishni bajarish xoxish-istagining yo‘qolganligi;
- o‘z-o‘ziga ishonchning ortishi va ishonchsizlik bilan tezgina o‘rin almashinishi;
- xulq-atvor ko‘rinishlarining uyatchanlik bilan uyg‘unlashuvi;
- romantikaga xos kayfiyatning ehtiyotkorlik, uyatchanlik bilan tez-tez almashinuvi;
- noziklik, erkalikning bolalik uchun xos bo‘lmagan toshbag‘irlik bilan birga kechishi;

-muloqotga bo‘lgan ehtiyojning yolg‘izlikni qo‘msash ehtiyoji bilan uyg‘unlashuvi.

O‘smirlarning o‘z-o‘zini sevishiga atrofdagilardan kimdir zarar yetkazmoqchi bo‘lsa affektiv xarakterdagi keskin norozilik kayfiyati vujudga keladi. Emotsional qat‘iylik o‘g‘il bolalarda 11-13 yoshda, qiz bolalarda esa 13-15 yoshda vujudga keladi.

O‘smirlarda ko‘plab o‘zgarishlarga nisbatan xavotirlilik vujudga keladi. O‘smirning ichki meni bilan tashqi xulq-atvor ko‘rinishlari uyg‘unlashganda o‘z-o‘zini nazorat qilish shakllanadi. O‘smirlardagi o‘z-o‘zini tanqidning eng zaif ko‘rinishi irodaning kuchsizligi bilan izohlanadi. Bunday jarayonlar o‘smir yoshidagi o‘g‘il va qiz bolalarda mazmuni va muddatiga ko‘ra turlicha kechadi. Birinchidan, o‘smirlarning gender xususiyatlaridan kelib chiqqan holda kognitiv va emotsional rivojlanishi muvofiqlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Libin A.V. Polovie razlichiya: Biologicheskaya evolyutsiya i sotsialnie traditsii // Differentsialnaya psixologiya. – M.: Smisl, 1999.

2. Xasan B. I., Tyumeneva Yu.A. Osobennosti prisyoyeniya sotsialnix norm detmi raznogo pola // Voprosi psixologii. – 1997. – № 3. – S. 32-39.
3. Tojiboyeva X.M. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. – T., 2018. – 152 b.
4. Kondrashenko V.T. Deviantnoye povedeniye u podrostkov: Sotsial.-psix. i psixiatr. Aspekti. – Mn.: Belarus, 1988. – 207 s.
5. Safarova R.G. va b. O‘quvchi-yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi kurashchanlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari. - Monografiya. – T.: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2018 yil, 192 bet.

O‘G‘IL VA QIZ BOLALAR TARBIYASIDA OTA-ONALARNING TUTGAN O‘RNI

Karimov Komiljon Abduraximovich

Pedagogika fanlari doktori (DSc) dotsent

T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti

“Texnologiya ta’limi nazariyasi va metodikasi” bo‘limi boshlig‘i.

Annotatsiya: ushbu maqola farzand tarbiyasi va unda ota-onaning o‘rni, ma’suliyati hamda vazifa va burchlari masalalariga bag‘ishlanadi. Shuningdek ushbu maqolada farzand tarbiyasi bu shunchaki tajriba, oddiy ko‘rsatma va bilimlar jamlanmasi emas, balki o‘z ichiga diniy-axloqiy bilimlar, tibbiyot, etika, psixologiya, pedagogika kabi sohalariga oid bilimlarni ham qamrab oladigan murakkab jarayon ekanligi ta’kidlangan. Shu boisdan bu kichik tadqiqot tarbiyachilar, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: oila, jamiyat, ota-ona, farzand, burch, tarbiya, xulq-atvor, ma’naviy yetuklik, sog‘lom avlod, psixologiya.

Yangilanayotgan O‘zbekiston sharoitida oila qadriyatlarining tiklanishi va qarindoshlik munosabatlari, har bir oilaning iqtisodiy, madaniy, kasb-kor jihatdan ravnaq topishini anglatadi. Oila va oila muammolari hamisha davlatning diqqat-e’tibori va himoyasida bo‘lib kelmoqda. Jamiyat taraqqiyotini harakatga keltiruvchi hujjat bo‘lgan Qomusimiz – Konstitutsiyamizda oila masalasiga ham alohida urg‘u berilgan. Konstitutsiyamizda: “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega”, deb belgilab qo‘yilgan. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Avlodlar davomiyligini ta’minlaydigan ma’naviyat qo‘rg‘oni bu – oiladir”. Bugungi kunda barchamizning nainki asosiy vazifamiz, balki insoniy burchimiz barkamol avlodni tarbiyalashdir. Shu bois ham mamlakatimizda barcha xayrli ishlar avvalo oilalarni mustahkamlash va yosh avlodning yorug‘ kelajagini ta’minlash maqsadida amalga oshirilmoqda.

Zero, oila sog‘lom ekan, jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan, mamlakat barqarordir. Bolalar tarbiasiga nafaqat oila, ta‘lim-tarbiya muassasalari balki mahalla ham ma’suldir. Chunki, farzand tarbiyasi ko‘p omillarga, avvalo, axloqiy-m’naviy muhitga ham bog‘liq. Ta‘lim-tarbiya muassasalari bilan oila hamkorligi bunda muhim ahamiyatga ega.

Kishining jamiyatda tutgan mavqeiga bog‘liq bo‘lmagan bir kasb borki, u onalik va otalik kasbidar. Ota-onalar o‘z bolalarining tarbiyasi uchun jamiyat oldida javobgardirlar. Oila mustahkamligi, ma’naviy va jismoniy barkamol farzand jamiyat mustahkamligi va ma’naviy yetuklikning garovidir. Sohibqiron bobomiz Amir Temur ham o‘g‘il uylantirish, kelin tanlash, farzand tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko‘targanligi ham bejiz emas. Davlatning qudrati sog‘lom fikrli, bilimli, axloq –odobli, xalq millat, Vatan taqdiri uchun jonini tikkan insonlar qo‘lida. Bunday insonlar ilk bor oilada tarbiyalanadilar.

Bolalarning xulq atvoridagi xatolar ota-onalarning xatolaridir. Oila, oila a‘zolarining, ayniqsa ota-onaning axloqiy-ma’naviy yetukligi va ma’rifiy qarashlari farzand tarbiyasi va kamolida eng zarur va muhim omillaridan biri hisoblanadi. Oila bolalarni kelajakdagi er-xotinlik, shuningdek oilaviy hayotiga tayyorlovchi maktabdir. Har bir ota-ona farzand tarbiyasida o‘zlarining burch va ma’suliyatlarini chuqur anglashlari lozim. Oilada ruhiy xotirjamlik, samimiy munosabat, ota-ona obro‘sining yuqori bo‘lishi, bolalarga talab qo‘yishda oila kattalari o‘rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsiyatini tarbiyalashga alohida e’tibor berish, bolani sevish va izzatini joyiga qo‘yish, oilada qat’iy rejim va kun tartibini o‘rnatish, bolaning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, boladagi o‘zgarishlarni kuzatib borish, undagi mustaqillikka intilish va tashabbuskorlik sifatlarini qo‘llab-quvvatlash ota-onalarning pedagogik bilimlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Oila tarbiyasi ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo‘lsagina, kutilgan natijalarga erishish mumkin. Bu borada ota-onalarning oilada farzand tarbiyasi va ma’naviy -axloqiy, ruhiy hamda jismoniy kamoloti uchun zarur bo‘lgan ijobiy ota-onalik ko‘nikmalarini o‘zlashtirib borilishi katta ahamiyatga ega. Har bir ota-ona o‘z farzandini dunyodagi eng toleyi baland, ma’rifatli va saodatli bo‘lishini istaydi hamda bunga erishish yo‘lida harakat qiladi. Shunday ekan, biz maktabgacha ta‘lim tizimi xodimlari, ota-onalar mahalla bilan hamkorlikda bolalar tarbiyasiga hech qachon befarq bo‘lmaylik. Farzandlarimiz ta‘lim-tarbiyasiga bo‘lgan e’tiborni o‘zligimiz va kelajakka bo‘lgan e’tibor deb bilib, yosh avlodga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, ularning sog‘lom o‘sishi, to‘g‘ri tarbiya hamda ta‘lim olishini ta’minlash barchamizning burchimizdir.

Oila-jamiyatning tayanchi. Farzandlarimiz ongida elu yurtga, Vatanga muhabbat tuyg‘ulari oilada, yashab turgan mahallada shakllanadi. Mamlakatning

ertangi kuni, tinch va obod bo‘lishi eng oldin mana shu kichik jamiyatda o‘tib-unayotgan bolalarimizga bog‘liq. Qaysi oilada, qaysi mahallada tarbiya yaxshi yo‘lga qo‘yilar ekan, o‘sha oila, o‘sha mahalla gullabyashnaydi.

Farzand tarbiasini qachondan boshlamoq kerak, degan savol ko‘pchilikni o‘ylantiradi. Ko‘pchilik olimlar unga turlicha javob berib kelganlar. Xususan, Ibn Sino bola tarbiasi bilan uning tug‘ilishidan avvalroq, ona qornidan boshlaboq shug‘ullanish lozim, deb javob bergan. Oila, odob-axloq va ta‘lim-tarbiaga e‘tibor qon-qonimizga singib ketgan burchlarimizdandir. «Bir bolaga etti qo‘shni ota-ona» degan ibratli maqol ham aynan xalqimizga xos. Mana shu maqolning o‘zi ham farzand tarbiasi, oilaparvarlik biz uchun nechog‘lik muhim ekanini bildiradi. Mahalla ahli, ayniqsa keksalar ko‘chada nobop ish qilayotgan bola oldidan hech qachon beparvo o‘tib ketmagan, shu zahotiyoq tanbeh berib to‘g‘ri yo‘lga chaqirgan. Zero, har tomonlama chiroyli, odobli, go‘zal xulqli bo‘lish, nafsni poklashga buyuruvchi muqaddas dinimiz oilaga katta ahamiyat beradi. Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o‘zaro munosabatida oliyjanob fazilatlarni namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo‘ladi. Shuning uchun uning atrofdagilari o‘z odatlari bilan ba‘zan o‘zlari sezmagan holda ularga ta‘sir qiladilar. Oiladagi qo‘pol munosabatlar, ko‘p yolg‘on gapirish, yoqimsiz xatti- harakat bola tarbiasiga salbiy ta‘sir qiladigan nosog‘lom muhitni keltirib chiqaradi.

Farzand tarbisida ota-onaning muomalasi muhim o‘rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo‘pol, dag‘al so‘zlar eshitib, kaltak yeb katta bo‘lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta‘sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida oiladagi nosog‘lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan «ma‘naviy kasal» insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma‘naviyatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Albatta bola tarbiyasi o‘ta murakkab va ma‘suliyatlidir. Bu har bir ota-onadan o‘z ustida muntazam ishlashni, bolalar tarbiyasiga oid barcha ma‘lumotlardan baxobar bo‘lib borishni talab etadi. Farzand tarbiyasi bu shunchaki tajriba, oddiy ko‘rsatma va bilimlar jamlanmasi emas, balki o‘z ichiga diniy-axloqiy bilimlar, tibbiyot, etika, psixologiya, pedagogika kabi sohalariga oid bilimlarni ham qamrab oladigan murakkab jarayondir.

Farzand tarbiya qilganda odatda o‘g‘il bolalar tarbiyasi bilan ko‘proq ota, qiz bola tarbiyasi bilan esa ona shug‘ullanadi. Albatta bunda farzandning saviyasini inobatga olish muhim. Bolani biror-bir yutuqqa erishishida, natijani ko‘rishga shoshmaslik kerak. Masalan ikki yoshgacha faqat shirin so‘z bilan, erkalash orqali tarbiya qilinadi. Besh yoshgacha bola atrofni o‘rganadi, asosiy ma‘lumotni shu yosh oralig‘ida egallaydi. Bu davrda biz ko‘proq amaliy jihatdan namuna bo‘lishga urinishimiz, sog‘lom oilaviy muhitni yaratishimiz zarur bo‘ladi. Oilada otaning

bolalariga loqayd bo‘lishi oxiri xunuk oqibatlarga sabab bo‘ladi. Loqaydlik yomon illat bo‘lib, u bola tarbiyasining buzilishiga katta yo‘l ochadi. Keyingi davr esa bir oz talabchanlik va intizomni talab etadi. Bu davr o‘smirlik payti bo‘lib, bola oq-qorani ayni shu davrda ajratadi. Yaxshilikka mukofot, yomonlikka jazo muqarrarligini shu bosqichda o‘rganadi. Bu davrda farzand to‘g‘ri yo‘lga solinsa, tarbiyali do‘stlarga hamroh qilinsa, uning odobli bo‘lib, yaxshi inson bo‘lishi uchun muhim qadam qo‘yiladi. Odatda onalar o‘z bolalarining xato va kamchiliklarini otasidan yashirishga harakat qiladilar. Aytsam urishadi, bolamga qattiq tegadi deb, yo‘l qo‘ygan xatolari, qo‘l urgan yomon ishlarini otaga aytmaydilar. Oqibatda bola o‘z vaqtida tanbeh olmaganidan keyin bora-bora kattaroq jinoyatlarni ham qo‘rqmasdan qilaverishi mumkin.

Mehr-muhabbat berishda ham me‘yorni saqlay bilish kerak. bolaning barcha aytganlarini qilish, barcha to‘g‘ri-noto‘g‘ri xatti-harakatlarini ma’qullash yoki xatto indamaslik farzandning umuman tarbiyasiz bo‘lib o‘sishiga olib keladi. Ortiqcha taltaytirib erkalash bolani har jihatdan sustlashtirib qo‘yadi, mehr ko‘rsatish esa uni yanada faol bo‘lishga undaydi. Erka o‘sgan bola faqatgina shaxsiy manfaatlarini ko‘zlaydigan, ma’suliyatsiz bo‘lib voyaga yetadi. Shuning uchun farzandning barkamol inson bo‘lib yetishida onaning xizmati juda zarur va muhimdir.

Tarbiyada eng muhim vosita bu mehr va shirinso‘zlik bilan tarbiyalashdir. Bu ikki vosita bir bo‘lib, bolani shakllantiradi. Shu jumladan, ta’limni ham g‘azab va jazolash bilan amalga oshirmagan ma’qul. Zero, zo‘rlab berilgan ta’lim bola xotirasidan tezda o‘chib ketadi. Oqibatda uning shu sohaga nisbatan qiziqishi so‘nishi mumkin. Bundan ko‘rinadiki, ta’limning avvali ham yaxshi tarbiyadan boshlanadi.

Tarbiyadan tashqaridan bo‘ladigan salbiy ta’sir bu, eng katta xatardir. Chunki farzandga oilada bu boradagi erkinlikka yo‘l qo‘yilmagach, u o‘z qiziqish va rag‘batlarini qondiradigan sabablarni tashqaridan izlay boshlaydi. Demak, ota-ona farzandining tashqi hayotiga ham katta e’tibor qaratishi talab etiladi. Ya’ni, ular farzandi maktabdan keyin qayerga borishi, nima bilan shug‘ullanishini nazorat qilish lozim.

Farzandiga bilim olish uchun sharoit yaratish ham ota-onaning vazifasidir. Ota-ona farzandiga vaqtni unumli o‘tkazishni o‘rgatishida vosita sifatida foydalanishi mumkin bo‘lgan usullardan yana biri zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Ushbu zamonaviy kommunikatsiya vositalari muhim aloqa vositalari bo‘lishi bilan birga ba’zi ma’naviyati to‘liq shakllanmagan yoshlarga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoq ta’siriga tushib qolgan yoshlarga ota-onalar, o‘quv muassasalari bilan birgalikda aloqa vositalarining asl mohiyatini tushuntirib berishlari lozim.

Ota-ona bolada estetik tarbiya, go‘zal manzaralardan zavq olish hissini shakllantirish uchun uni o‘zi bilan birga tabiatdagi manzarali joylarga, muzeylarga olib borishi va shu bilan birga uning qalbida go‘zallik latofatini singdirishi juda muhim.

O‘zbekiston Respublikasi Oila qonunchiligida voyaga yetmagan bolalarning bir qator shaxsiy nomulkiy huquqlari ko‘rsatilgan, ya’ni har bir bola oilada yashash va tarbiyalanish, o‘z ota-onasini bilish, ularning g‘amho‘rligidan foydalanish, ular bilan birga yashash huquqiga ega. Bola o‘z ota-onasi tomonidan tarbiyalanishi, o‘z manfaatlari ta’minlanishi, har taraflama kamol topishi insoniy qadr-qimmatlari hurmat qilinishi huquqiga ega. Shuningdek, ota-ona o‘z bolalariga nisbatan teng huquq va majburiyatlarga egadirlar. Ota-onaning bola oldidagi teng huquqlilari unga g‘amho‘rlik qilish, ta’lim tarbiya berish, uni parvarish qilish va h.k. iboratdir. Bolaning oldida o‘z huquqlarini bajarish ota-ona uchun faqat axloqiy qoida bo‘lib qolmay, balki konstitutsiyaviy huquq va burchlaridan biridir.

Insonlar farzandli bo‘lishdek baxtga erishish bilan birga ota-onalik vazifasini va mas’uliyatini ham to‘la anglab yetishlari lozim deb o‘ylayman. Chunki jamiyatimizning baxtli kelajagi uchun barchamiz mas’ulmiz.

“Odobli bilimdon, aqlli, mehnatsevar, iymon e’tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir”. Bolalar oila va jamiyatning ko‘zgusidir. Bolalarning yosh qalbiga hamma narsadan ko‘ra o‘rnak ko‘rsatish kuchli ta’sir etadi, ota-onalarning ko‘rsatadigan o‘rnagi (ibrati) esa ularning qalbida boshqa hamma kishilarning o‘rnagiga qaraganda chuqurroq va mustahkamrok iz qoldiradi.

Oilaviy tarbiya doimo mavjudligi, ko‘rsatmaliligi va serjiloligi bilan ajralib turadi. Unda odobga doir tadbirlarni bolaga to‘g‘ri o‘rgatish, maslahat berish, kattalar tajribasigina emas, balki oilaning yashash tarzi, muhiti, ota-onalarning kasb hunari, oila a’zolarining ma’naviy- ruhiy munosabatlari katta rol o‘ynaydi.

Chinakam fidoyi ota-onalardir. Farzandlarimiz bor ekan, ana shunday fidoyi ota-ona bo‘lish har birimizning burchimizdir.

Ma’naviy immunitetli, o‘zining fikrlarini ravon ayta oladigan, yuqori marralarga erishuvchan avlodni tarbiyalash uchun ota-ona, oila muhiti juda katta ahamiyat kasb etadi. Insonlarning qalbi va ongini egallash, ayniqsa, yoshlarning ma’naviy dunyosini zaharlashga qaratilgani turli xavf-xatarlar kuchayib borayotgani bugungi kunda o‘zining kimligini, kimlarning vorislari ekanini teran anglab, ona yurtga muhabbat va sadoqat hissi bilan yashaydigan, imon-e’tiqodi mustahkam yosh avlodgina muqaddas zaminimizni yot va begona ta’sirlardan, baloqazolardan saqlashga, Vatanimizni har tomonlama ravnaq toptirishga qodir bo‘ladi.

Farzanlarimizga shunday tarbiya beraylik, ular o‘z ota-bobolariga, o‘z tarixi, Vatani, ona tiliga, millati, diniga va an‘nalariga sodiq bo‘lib kamol topishsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ta’lim to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: O‘zbekiston, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.:O‘zbekiston, 2017.
3. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha harakatlar strategiyasi// <https://www.lex.Uz>
4. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi// <https://www.lex.Uz>
5. G‘oziyev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002. 1-2 kitob.
6. Drujinina V.. “Psixologiya “. Uchebnik. “Piter”, 2003.
7. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi. “Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya va uning fakultativ protokollari”. Toshkent-2009.

O‘G‘IL VA QIZ BOLALARNI TARBIYALASHDA UMUMINSONIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari
ilmiy tadqiqot instituti

Ilmiy kotibi p.f.b.f.f.d.(PhD), dots.nt O.T.Abdug‘aniyev

Annotatsiya: mazkur maqolada o‘quvchilarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish mazmun-mohiyati, jamiyat hayotining ma’naviy-ma’rifiy faoliyati, intellektual salohiyatli barkamol yosh-avlodni tarbiyalash, uzluksiz ta’lim tizimida milliy g‘oyaga doir bilim va tafakkurini yuksaltirish shuningdek, ularning umuminsoniy qadriyatlar, mehr-muruvvat, bag‘rikenglik, vatanparvarlik, sadoqat kabi yuksak insoniy fazilatlarni rivojlantirishning pedagogik ta’sir vositalari orqali yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: milliy o‘zlikni anglash, tashabbuskorlik, ijtimoiy – professionallik, barkamollik, x, kompetentlik, islohot, ma’naviy-ahloqiy fazilatlar.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 1-fevral kuni Andijon viloyatiga tashrifi chog‘ida yoshlar masalasiga to‘xtalar ekan, “kasb egallamay o‘qishni bitirganlar hayotda qiynaladi, ish topolmaydi. Kimning qo‘lida hunari bo‘lib, chet tilini bilsa, yo‘li ochiq. Sizlarda shunday imkoniyat bor. O‘zingizni qiynab, qunt bilan bilim oling, hunar o‘rganing. Qarorlar, sa’y – harakatlar qachon natija beradi? Mutaxassis zo‘r bo‘lsa. Mamlakatimizning eng katta-boyliqi – yoshlar” degan edi, ushbu tashabbuslarining mazmunida ham oliy

ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan yosh-avlodni ma’naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalash hamda kelajak avlodning yetuk kadralari bo‘lib raqobat maydoniga chiqishi pedagoglar oldida turgan eng muhim muammodir.

Ota – ona oilaning asosi bo‘lsa farzand uning ustunidir, shuning uchun ham oila haqida to‘xtalganda avvalo, oilada hayotning davomiyligini taminlashda farzand degan ulug‘ ne’mat borligini unutmaslik lozim. Oila shunday makonki, unda etnik madaniyat, urf-odat, axloqiy-ma’naviy qadriyatlar saqlanadi va rivojlantiriladi, jamiyat taraqqiyotini belgilovchi iqtisodiy va ma’naviy hayot poydevori qo‘yiladi hamda mustahkamlanadi. Oilaning jamiyatda tutgan o‘rni nihaoyatda muximdir. Farzandlar dastlabki tarbiyani oilada oladilar, ularning odob-axloqi, dunyoqarashioilada shakllanadi. Ota-ona o‘z farzandining kelajakda komil inson bo‘lib voyaga yetishini hohlaydi, shuning uchun ham ular tarbiyada avvalo ularning tarbiyasiga alohida yondashuv talab etadi.

Jumladan, oilada farzanda tarbiyasi haqida gap ketganda, Abu Lays Samarqandiy “Bo‘ston ul-orifiyn” asarida tarbiya va tarbiyalashning ma’nosini ta’riflab: “Ey o‘g‘il, farzandlaringni tarbiyalashdan oldin o‘zingni tarbiyala, tarbiya ko‘rgan oilada baodob, yaxshi fazilatli, bilimli odam voyaga yetadi”, - degan edi. Sharq allomalarining qarashalarida ma’naviy-barkamol insonni tarbiyalash uchun tarbiya naqadar zarurligini, uning mohiyati va mazmunini asoslab berganlar. Masalan, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”, Yusuf Xos Xojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Xibat ul xaqoyiq”, Abu Rayhon Beruniyning hikmatlari, ibn Sinoning “Tadbir-al-manozil”, Alisher Navoiyning “Maxbub ul-qulub”, Xusayn Voiz Koshifiyning “Axloqi muxsiniy” va boshqa asarlarida farzand ota-onaning baxti, uning to‘g‘ri tarbiyalanishi jamiyatning, balki, millatning ham tayanchi va suyanchiga aylanishi muhim o‘irin egallaydi.

Respublikamiz olimlari ushbu masalaning asosiy jihatlariga to‘xtalar ekan, Akademik X.Ibraimov muallifligida yozilgan ota-ona murabbiy nomli uslubiy qo‘llanmada “besh daqiqanming bahosi” degan mazmunda bola tarbiyasiga to‘xtalar ekan, shunday takidlaydi: “Bunga besh daqiqa vaqt ketadi. Bu besh daqiqa juda qimmat turadi. Mana shu besh daqiqa balki qanchalar farzandlarimizni jinoyatdan, xiyonatdan saqlab qolar? Tarbiya usullarini bilmaydigan nodon ona bir umr javrab, bolasini o‘zidan begonalashtirib, natijaga erishmay o‘tadi. Bir umr “Bolam qayerda, nima qilayapti ekan-a?”, degan xavotirda yashaydi. Chunki bolasidan ko‘ngli to‘q emas. Chunki o‘rgatmagan. Oqila ona esa ana shu besh daqiqani oltin daqiqalarga aylantiradi. Kafolatli natijaga erishib, bir umr xotirjam yashaydi. Chunki hech bir bola yomon bo‘lib tug‘ilmaydi. Yomon bo‘lishiga biz – kattalar aybdormiz. Aniqrog‘i - bizning tarbiya usullarini bilmasligimiz va qo‘llamaganimiz sabab” deb keltirib o‘tilgani ham bejiz emas. Chunki, farzand

tarbiyasida har bir daqiqaning ahamiyati juda yuqoriligini barchamiz bilishimiz lozim.

N.A.Muslimov²⁶ yosh-avlodning ta’lim va tarbiyasida “individuallashtirish va tabaqalashtirish asosida alohida ishlab, iqtidorli yoshlarning qobiliyati va iste’dodini to‘laqonli ro‘yobga chiqarishga e’tibor qaratish” to‘g‘risida to‘xtalar ekan:

- ta’lim va tarbiyani uyg‘un olib borish, yoshlarni nafaqat bilimli, balki, ma’naviy, ahloqiy hamda kasbiy tayyorlangan yetuk shaxs sifatida voyaga yetkazish bo‘yicha ta’sirchan pedagogik choralarni belgilash, buning uchun yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini belgilovchi mezonlarni ishlab chiqib, joriy etish;

- ta’lim muassasalarida sog‘lom ijodiy muhitni yaratish, ta’lim va tarbiya jarayoniga ilg‘or innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish orqali o‘qitish sifatini yangi bosqichga ko‘tarish, yoshlarning dunyoqarashi, tafakkuri, mustaqil mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirish;

- iqtidorli yoshlarning qobiliyati va iste’dodini aniqlash, tarbiyalash, ular iste’dodini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish-ning yagona umummilliy tizimini shakllantirish, o‘quv-tarbiya jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish ilmiy asoslarini yaratish to‘g‘risida keltirib o‘tilgan bo‘lib, shuning uchun umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetiyentlikni rivojlantirishda individuall ta’limning o‘rni beqiyosdir.

Ushbu kompetentlar o‘z-o‘zida kelayotgan yosh-avlodning milliy madaniyat, millat va davlat bilan aloqalarini bog‘lay olishga tushuniladi. Ammo, obyektiv xarakterga ega bo‘lgan bilimlar bilan faoliyat usullari, qadriyatlar, bir insonning muayyan qobiliyatlarisiz idrok etish orqali amalga oshirila olmaydi, ular “o‘zligini oshirish uchun ma’lumot” sifatida xizmat qiladi, insonning individual sifatlarini shakllanishi orqali rivojlantiriladi.

X.M.Tojiboyevaning tadqiqotlarida yoshlarda ijtimoiy faollik – shaxsning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati bo‘lib, ijtimoiy voqelikka nisbatan individual munosabati va tizimli xatti-harakatlarining yuksak ko‘rinishini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etgan. Ijtimoiy faollik me’yoriy va odatdagiga nisbatan kuchli faoliyatdir. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolliklarini oshirish ular o‘rtasidagi ta’lim-tarbiyani tashkil etish jarayoni deb ta’kidlab o‘tgan.

N.M.Egamberdiyeva²⁷ ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish masalalariga to‘xtalar ekan: “ta’limni insonparvarlashtirish uning yetakchi tendensiyasi sifatida ta’limni insonga qaratish, uning individualligini namoyon bo‘lishi va rivojlanishi uchun sharoit yaratishni ifodalaydi. U insonni yuqori ehtiyojlari: o‘z-o‘zini

²⁶ Muslimov N. “Kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy shakllantirish-ning nazariy-metodik asoslari.: dis..ped. fan. dok. – T., 2007 y. 313 bet

²⁷ Egamberdiyeva N. Madaniy-insonparvarlik endashuv asosida xalqning shaxsiy va kasbiy ijtimoilashtirish nazariyasi va amaliyoti (Pedagogika oliy ta’lim muassasalari misoli): Dis..ped.fan.dok.–To‘shkent, 2010. – 85-151 b.

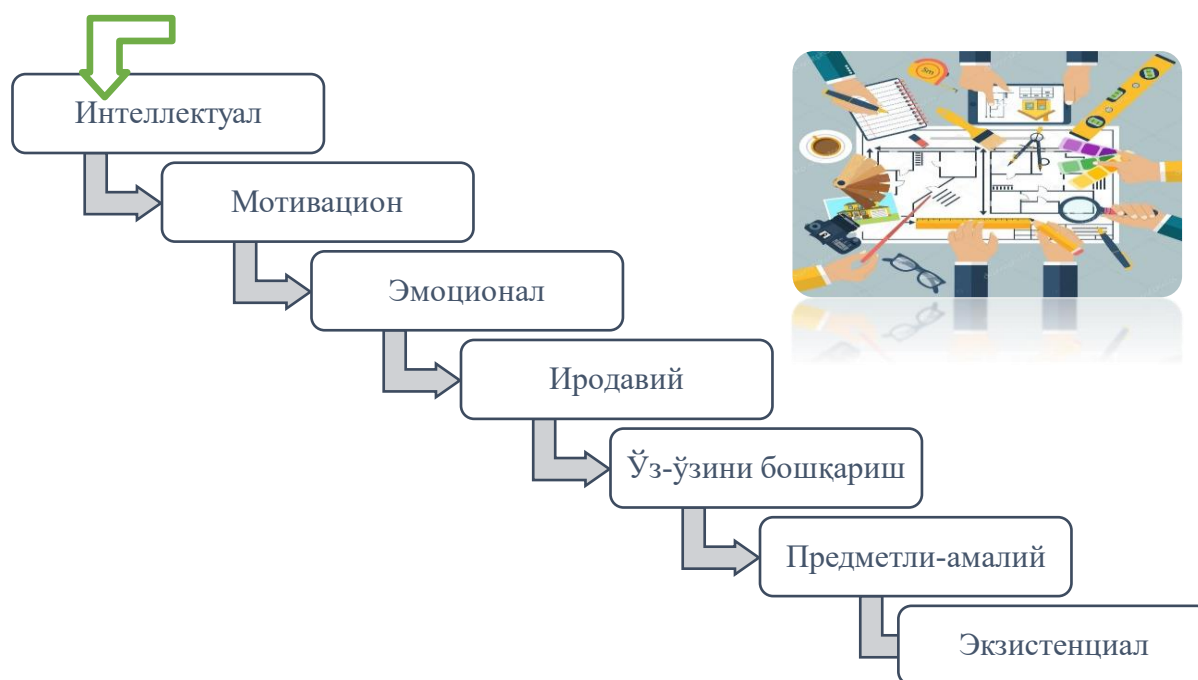
namoyon etish, o‘z-o‘zini realizatsiyalash, ma’naviy ijtimoiy va kasbiy shakllanishida maksimal darajada qoniqishga yo‘naltirilgan o‘z noyobligini yo‘qotish, hayot, tabiat dunyosi va madaniyatdan begonalashib ketish xavfidan himoyalashga undash” kabi masalalarni tadqiq qilgan.

Demak, bola shaxsining tarbiyasida subyektiv sifat ta’sir sifatlarini rivojlanishi ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentligini rivojlantirishda bilimlarni sof individual o‘zlashtirishni hisobga olish, ta’lim jarayonida o‘qitishning subyektiv motivlari, o‘qitish predmetiga munosabat, ta’lim oluvchining qobiliyatlari, shaxsiy sifatleri va tajribasiga bog‘liq bo‘lgan ko‘nikma va malakalarni ishlab chiqish zarurati umuminsoniy kompetentligini rivojlantirishda individual yondashuvga murojaat etishni talab etadi.

Xorijiy mamlakatlarda olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda «kompetensiya» kategoriyasi kiritilganidan boshlab, kompetentlik va kompetensiya tushunchalarini ajratish ustida asoslar yaratildi. Mashhur britaniyalik psixolog Dj.Raven nomi bilan bog‘laydilar, u o‘zining «Zamonaviy jamiyatda kompetentlik» nomli ishida kompetentlik va kompetensiya tushunchalarining pedagogik-psixologik jihatlariga to‘xtalib o‘tgan. Mazkur tushuncha “ko‘p sonli komponentlardan tashkil topgan bo‘lib, ulardan ko‘pchiligi bir-biriga nisbatan mustaqil, ayrim komponentlar ko‘proq kognitiv sohaga, boshqalari esa – emotsional sohaga taalluqli, mazkur komponentlar samarali xulqni tashkil qiluvchilar sifatida bir-birini to‘ldirishi mumkin” deb ta’kidlagan. Ushbu tushunchaga Dj.Raven “kompetentlik ko‘rinishlari” «motivga ega qobiliyatlarning» mohiyati deb ta’kidlaydi. Shu tariqa, Dj. Raven tomonidan kompetentlikning psixologik nazariyasi yaratilgan bo‘lib, unga ko‘ra kompetentlik biologik irsiyatga, qobiliyatlar va boshqa individual xususiyatlarga bog‘liq bo‘lgan inson psixikasining mahsuli hisoblanadi, uning rivojlanishi esa yashash muhitiga bog‘liqdir (ota-ona, maktab, oila, ishchi jamoa, do‘stlar va h.k.) deb ta’kidlab o‘tgan. Olimning tadqiqotlarida bola tarbiyasida individual yondashuvning mazmun-mohiyatini tadqiq etar ekan, «motivatsiya», «maqsadni belgilash», «xulq» tushunchalariga tayanadi va ular o‘z navbatida inson qadri, uning axloqiy majburiyatlariga bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun ham yosh avlod tarbiyasining obektiv komponenti pedagogik-psixologik rivojlanishning muayyan darajasini o‘zlashtirilishini tushunish kerak, chunki ularning tarbiyalashda individual sifatlarining barcha sohalarini rivojlantirish orqali erishish mumkin.

Olimlar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarga individual sifatlariga ta’sir etuvchi omillar shaxsning umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentligini rivojlantirishda qanday ifodalanishini ko‘rib chiqamiz.

**Ёш-авлод тарбиясида умуминсоний қадриятларга оид
компетентликни ривожлантиришга таъсир этувчи педагогик-
психологик омиллар**

Intellectual sohada, tafakkur turlari va uslubi, aql sifati, bilish jarayonlari va ko‘nikmalar, fikrlash operatsiyalari, shuningdek fan va fan oldi bilim, ko‘nikma va malakalar tizimini tashkil etadi. Kompetentlik shaxs fikrlashining mahsuldor turi sifatida alohida rol o‘ynaydi, chunki kompetensiya birinchi navbatda turli sohalarda bilimlarni qo‘llashni, turli nostandart vaziyatlardan chiqish usullarini topish ko‘nikmasini, odatiy, stereotip yechimlarga qarshi chiqish, turli algoritmlashtirilgan murakkab vazifalarni yechish qobiliyatini nazarda tutadi [84, 208-b].

Motivatsion soha, insonning butun hayoti davomida shakllanadigan va rivojlanadigan ehtiyojlar, motivlar va maqsadlar majmuini qamrab oladi. Inson o‘zining fuqarolik nuqtayi nazarini aniqlash zaruratini anglashi muhim o‘rin tutadi, unda fuqarolik faoliyati motivlari shakllangan bo‘lishi, maqsad qo‘yish va ularga erishish ko‘nikmasini rivojlantirish bilan erishiladi.

Emotsional soha tarkibiga emotsiyalar, his-tuyg‘ular, o‘zini-o‘zi baholash, xavotirlanuvchanlik kiradi. Emotsiyalar²⁸ ehtiyojlarni qondirish yoki qondirmaslik bilan bog‘liq va bevosita kechinmalar shaklida namoyon bo‘ladi. Ijobiy emotsiyalar ehtiyojlarni qondirishda, faoliyat maqsadiga muvaffaqiyatli erishishda yuzaga keladi va ularni yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi. Insonning ehtiyojlari va motivlariga aloqador borliq hodisalari ahamiyatini aks ettiruvchi uning barqaror emotsional munosabatlari his-tuyg‘ular deb ataladi. Bu munosabat bilan, ko‘pgina tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan fuqarolik hissi, vatanparvarlik,

²⁸ Бурлакова Т. Индивидуализация профессиональной подготовки студентов в современном педагогическом вузе.:автор дисс....д.п.н. // Т.Бурлакова – Ярославль., 2012 г. - 43 с.

fuqarolik mas’uliyat hissi ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. O‘zining jamiyat, xalq, davlat taqdiri uchun, fuqarolik burchi va majburiyatini bajarishga mas’uliyatni his etish juda muhimdir.

Yosh - avlodning individual sifatlari motivatsion va emotsional sohalar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning rivojlanishi insonning Umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish uchun muhim o‘rin tutadi. Tashabbuskorlik, maqsadga intiluvchanlik, o‘ziga ishonch, qat’iyatlilik kabi irodaviy holatlar insonga bosim o‘tkazish, iqtisodiy va siyosiy mansabdor shaxslar, korporatsiyalar, ommaviy axborot vositalari va boshqalarning ta’siri sharoitlarida kasbiy va shaxsiy o‘z-o‘zini amalga oshirish juda muhim hisoblanadi²⁹.

Shuning uchun, inson o‘z faoliyatida instinktiv-ehtiyojli sohasini ijtimoiy-ahamiatligiga bo‘ysundira olish, jamiyat manfaatlari asosida bo‘ljak hatti-harakatlarga o‘zini-o‘zi mobillashtirishni bilishi ham kerak. O‘z fuqarolik huquqlarini himoyalash irodaviy o‘z-o‘zini nazorat qilishni, ijtimoiy-ahamiatli vaziyatni egallash va himoyalash, fuqarolik jamiyati va demokratik davlatni barpo etish va mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. Chunki, inson o‘zida mas’uliyatni xis qilish, zarurat bo‘lganida nafaqat o‘zining, balki boshqa fuqarolarning fuqarolik huquq va manfaatlarini himoyalash qobiliyatini rivojlantirishni talab etadi. Umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish inson davlat va jamiyat mafkurasi uchun qarshi ta’sirlar, yani jamiyat rivojiga qarshi qaratilgan har qanday xatti-xarakatlarga qarshi kurasha oladigan yoshlarni tarbiyalash muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga u o‘zini davlat va hokimiyat tuzilmalari faoliyati nazoratini amalga oshiruvchi fuqarolik jamiyati institutlari, jamoat tashkilotlar bilan faol hamkorlikda bo‘lishi kerak.

Yoshlarni insof, halollik, poklik, vijdonlilik tushunchalariga asoslanib, o‘z maqsad va intilishlarini tanlashga ongli yondashishi, tanqidiy va har tomonlama fikrlashni bilish, o‘z xulqini boshqa insonlarning hatti-harakatlari bilan bog‘lash, o‘z mustaqil fikr va hatti-harakatlarini to‘g‘ri baholashni bilishi kerak. Bu ko‘p jihatdan refleksiv ko‘nikmalarga, o‘zini-o‘zi nazorat qilishga bog‘liq bo‘ladi, chunki muvaffaqiyatsizliklarning sabablarini tashqi sharoitlardan emas, balki avvalo o‘z xulqlarida yoki sifatlarida izlaydigan insonlar muvaffaqiyatga erishadilar. Predmetli-amaliy soha o‘z ichiga inson faoliyati va muloqotning turli ko‘rinishlaridagi qobiliyatlar, hatti-harakatlar, ko‘nikmalarni o‘z ichiga qamrab oladi.

Umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish pedagogik tarbiya, insonparvarlik tamoyillari asosida quriladi - jamiyat a’zolarini ijtimoiy

²⁹ Асмолов А. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа : учебник // . - М.: Изд-во МГУ, 1990 г. -367 с.

munosabatlarga kirishish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, vijdon erkinligi, millatlararo totuvlik, dinlararo bag‘rikenglikni ta’minlashda inson tanlovi erkinligini tan olish. Aynan mazkur yo‘nalganliklar xlar individual sifatlarining ekzistensial sohasi mohiyatini belgilab beradi. Tadqiqotda olimlar tomonidan ta’kidlangan fikr-mulohazalarni umumlashtirish orqali, ijtimoiy hamkorlikda ta’lim-tarbiya, faol faoliyat usuli professor-o‘qituvchi bilan yosh-avlod o‘rtasidagi hatti-harakatlari tizimiga aytiladi.

Psixologiya³⁰ fanida yosh-avlod shaxsining sifatleri rivojlanishida ijtimoiy-hamkorlikning quyidagi sifatlerini alohida keltirib o‘tilgan:

- pedagogik-psixologik hamkorlik faoliyatiga kirishish;
- shaxsning o‘qituvchi bilan o‘zaro hamkorlikda bajaradigan individual sifatleri orqali amalga oshirish;
- o‘qituvchi shaxs sifatida harakatni boshlab beradi va unga yoshlarni jalb etadi;
- yosh-avlod tarbiyasida o‘qituvchidan ibrat olgan holda namuna asosida o‘z harakatini bajaradi;
- o‘qituvchi yoshlarni o‘zini-o‘zi boshqarishda faol individual harakatlari nazoratida ishtirok etadi;
- yosh-avlodning o‘zini-o‘zi faollashtiruvchi, o‘zini-o‘zi uyushtirish reflektiv harakatlarini amalga oshiradi.

Shu tariqa, umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish mazmunli ko‘rsatkichlari individuallik sohalari orqali yangi islohotlar, o‘zgarishlar, shaxsning umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentligini rivojlantirilishi, o‘zlashtirishning zaruriy sharti bo‘lib xizmat qiladi (yuqorida keltirilganlarni umumlashtirgan holda mazkur ko‘rsatkichlar 1-jadvalda ifodalangan).

Demak, Yangi O‘zbekiston sharoitida ularda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirishning asosiy maqsadi yoshlarda bunyodkor g‘oyalarning mazmun-mohiyatan sog‘lom yoki nosog‘lom, ezgu yoki yovuz, bunyodkor yoki buzg‘unchi g‘oyalarning bo‘lishi mumkinligini yoritish hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalanishi muhim ahamiyat kasb etmog‘i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Xalq so‘zi. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023 yil 1 fevral kuni Andijon viloyatiga tashrifi chog‘idagi nutqi. 2023 y. 2 fevral. №-22-son.

³⁰ Гозиев Э. Психология. Ёш даврлар психологияси. – Т.: Ўқитувчи, 1994. – 223 б.

2. X.Ibraimov, M.Quronov, J.Fozilov, F.Zaripov. “Ota – ona – murabbiy”., uslubiy-metodik qo‘llanma. G‘afur-G‘ulom nashriyoti. 2024 y. 220-b.
3. Muslimov N. “Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari.: dis..ped. fan. dok. – T., 2007 y. 313 bet
4. Tojiboyeva X.M. “O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogik tizimi” diss. 2018 y.
5. Egamberdiyeva N. Madaniy-insonparvarlik yondashuv asosida xlarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish nazariyasi va amaliyoti (Pedagogika oliy ta’lim muassasalari misolida): Dis..ped.fan.dok.–Toshkent, 2010. – 85-151 b. 6. Piaje Jan. Psixologiya intellekta. Logika i psixologiya. – SPb.: Piter.: 2003 g. – 192 s.
7. Bojovich L. Izbrannie psixologicheskiye trudi: Problema formirovaniya lichnosti./ L.I. Bojovich; pod red. D.I. Feldshteyna. - M.: Mejdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1995. - 208 s.
8. Burlakova T. Individualizatsiya professionalnoy podgotovki studentov v sovremennom pedagogicheskom vuze.:avtor....diss...d.p.n. // T.Burlakova – Yaroslavl., 2012 g. - 43 s.
9. Asmolov A. Psixologiya lichnosti: Prinsipi obshepsixologicheskogo analiza : uchebnik //. - M.: Izd-vo MGU, 1990 g. -367 s.
10. G‘oziyev E. Psixologiya. Yosh davrlar psixologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 1994. – 223 b.
11. Musurmonova O. O‘quvchilarning ma’naviy madaniyatini shakllantirish. –T.: Fan, 1993. – 28 b.
12. Jo‘rayeva S.N. X shaxsiga kasbiy shakllanish ta’sirining psixologik jihatlar.: Avtoreferat. Dis...ped.fan.nom. – T., 2010 y.
13. Begmatov A. Ma’naviyat falsafasi yoxud Islom Karimov asarlarida yangi falsafiy tizimning yaratilishi. – Toshkent.: Sharq, 2000 y. – 64-65 b.
14. Rumiy J. Ma’naviy masnaviy. Muhammad tarjimasi. Tehron, 2001 yil, 7-b. Forscha-o‘zbekcha lug‘at.
15. Ma’naviyat asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. O‘zbekiston faylasuflari jamiyati.: T-2010 y. 188-b.
16. Milliy istiqlol g‘oyasini shakllantirishda tashkiliy-uslubiy yondashuvlar.. (kadrlar tayyorlash milliy dasturi vazifalari doirasida). T.: 2002.-19 b
17. Abdug‘Aniyev O. T. XLARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA OID KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH MOHIYATI VA MANTIQUIY JIHATDAN TAHLILI //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 10. – S. 434-438.
18. Abdug‘aniyev O. T. YANGI O ‘ZBEKISTON SHAROITIDA XLARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA OID KOMPETENTLIKNI

RIVOJLANTIRISHGA TA’SIR ETUVCHI PEDAGOGIK HAMKORLIK OMILLARI //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 12. – S. 52-56.

19. Abdug‘aniyev O. T. XLARDA IJTIMOY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI //Yevraziyskiy jurnal akademicheskix issledovaniy. – 2022. – T. 2. – №. 13. – S. 25-29.

20. Abduganiyev O. T. O‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kopetensiyalarini rivojlantirish : dis. – T.: : dissertatsiya, 2021.

21. Abduganiyev O. T. DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCIYES IN STUDENTS–AS A SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //prospects of development of sciylene and education. – 2022. – T. 1. – №. 5. – S. 78-83.

22. Abduganiyev O. T. DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCIYES IN STUDENTS–AS A SOCIAL PEDAGOGICAL NEED //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 5. – S. 78-83.

23. Tursunboyevich O. A. Pedagogical and psychological opportunitiyes for the development of social active civil competences in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – S. 1888-1897.

24. Abduganiyev O. Formation of legal training aimed at competitiveness in pupils of secondary schools //Yeuropean Journal of Research and Reflection in Educational Sciylene. – 2019. – T. 9. – №. 7.

25. Tursunboyevich O. A. Pedagogical and psychological opportunitiyes for the development of social active civil competences in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – S. 1888-1897.

26. Abduganiyev O. T. FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCE IN STUDENTS //Ye Conference Zone. – 2022. – S. 10-13.

27. Oglu A. O. T. Pedagogical Conditions And Mechanisms Of Development Of Social Active Civil Competence In Students //Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. – 2021. – T. 12. – №. 7. – S. 433-442.

**GENDER YONDOSHUV ASOSIDA TASVIRIY SAN’AT DARSLARINI
TAKOMILLASHTIRISH
XUDAYBERDIYEV MIROLIM ISKANDAR O‘G‘LI**

Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI

2-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya: zamonaviy jamiyatda gender tengligi masalalarini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Shundan kelib chiqib ushbu maqolada bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlashda gender munosabatlariga ham e’tibor qaratish lozimligi va bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarda gender xususiyatlari va munosabatlariga oid kompetensiyalarni shakllantirish kabi fikrlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, gender xususiyatlar, yondoshuv, rang, tasvir, idrok.

Abstract: issues of gender equality cannot be ignored in modern society. Based on this, this article describes the need to pay attention to gender relations in the training of future visual arts teachers and the formation of competencies related to gender characteristics and relations in future visual arts teachers.

Key words: teacher, gender characteristics, approach, color, image, perception.

Rasm chizish - bu bolalarning rivojlanishi uchun muhim bo‘lgan o‘ziga xos faoliyat. Bu idrok, xayoliy fikrlash, tasavvur kabi aqliy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, ushbu faoliyat turi, bir tomondan, bolalar uchun qulay va jozibador bo‘lsa, boshqa tomondan, u yosh xususiyatlari bilan belgilanadi. Chizish orqali bola ma'lum qobiliyatlarni, maxsus qobiliyatlarni va ko‘nikmalarni rivojlantiradi: Masalan: ko‘z-qo‘lni muvofiqlashtirish, qo‘lni nazorat qilish.

Zamonaviy jamiyatda gender tengligi masalalarini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Shundan kelib chiqib bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlashda gender munosabatlariga ham e’tibor qaratish lozim. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarda gender munosabatlariga oid kompetensiyalarni shakllantra olsa faoliyati davomida tarbiyalaydigan bolalar o‘zlashtirish foizlari yuqori bo‘ladi. Tasviriy san’at darslari bolalarga quvonch baxsh etadi va ijobiy munosabatni shakllantiradi. Barcha bolalar chizishni yaxshi ko‘radilar - bu ularning atrofidagi dunyodan zavqlanishlarini ranglar tili orqali ifodalash yoki undan voz kechishlarini ko‘rsatish uchun ajoyib imkoniyatdir. Bolaning rasmi - bu bolaning ruhi va kattalar dunyosi o‘rtasidagi o‘ziga xos bog‘lovchi aloqa maxfiy "suhbat" hisoblanadi. Chizishni bilish deganda go‘zallikni his qilish va eslay olish, shunchaki qarash emas, balki ko‘ra olish demakdir. Tasviriy san’at bolaning g‘ayrioddiy, estetik jihatdan rivojlangan shaxs bo‘lishiga yordam beradi va unga ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish imkonini beradi. Vizual faoliyat, boshqa hech kim kabi, maxsus shart-sharoitlarni yaratish va maxsus vositalardan foydalanishni talab qiladi.

Gender munosabatlaridan kelib chiqqan holda o‘g‘il bolalar va qizlar ikkita ajoyib dunyo bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos yondashuvni talab qiladi. Olimlar qizlarning estetik didi ko‘proq rivojlanganligini, ularda nutq va nozik

muvofiglashtirish, o‘g‘il bolalarda esa matematik va mexanik qobiliyatlar yaxshi ekanini aniqlashdi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, o‘g‘il bolalar va qizlar jismoniy va intellektual rivojlanishda sezilarli darajada farqlanadi va ular turli xil qiziqishlarga ega. Qizlar odamlarga va ularning atrof-muhitiga qiziqishadi: kiyim-kechak, idishlar, uy-ro‘zg‘or buyumlari. O‘g‘il bolalar transport vositalariga qiziqishadi: samolyotlar, poezdlar, avtomobillar. Ular sayohat qilishni, ixtiro qilishni va dizayn qilishni yaxshi ko‘radilar. Agar bolalar rasmlariga qarasak, ko‘ramiz: o‘g‘il bolalar ko‘pincha texnikani chizishadi, ularning rasmlari harakat bilan to‘ldirilgan. Atrofdagi hamma narsa harakat qiladi, yuguradi, shovqin qiladi. Qizlar esa odamlarni (ko‘pincha malika, shu jumladan o‘zlarini.) chizishadi. Esda tutish kerak bo‘lgan asosiy narsa shundaki, turli xil miyaga ega bo‘lgan o‘g‘il va qizlar o‘zlarini boshqacha tutishadi. Erkaklarda bir yarim sharning ustunligi aniqroq, ko‘pincha chap tomonda, ayollarda esa ikkala yarim sharning o‘zaro ta’siri yaxshi rivojlangan, bu esa o‘ng yarim sharning ustunligidan chapga o‘tishni osonlashtiradi. Shuni eslatib o‘tish kerakki, o‘ng yarim sharning hukmronligi xayoliy intellektual fikrlash bilan, chap yarim sharning hukmronligi esa ratsional-mantiqiy fikrlash bilan bog‘liq. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual faoliyati xususiyatlarining quyidagilari mavjud.

Rang afzalligi: o‘g‘il bolalar quyuq ranglarni (qora, jigarrang, yashil) afzal ko‘rishadi, lekin ba’zida ular yorqin ranglarni ham olishadi. Qizlar - deyarli har doim yorqin, toza ranglarni afzal ko‘rishadi. Tasvir ob’ektlari: o‘g‘il bolalar - transport vositalari, texnologiya (samolyotlar, poezdlar, avtomobillar) bilan qiziqadi. Qizlar - ko‘proq odam va uning atrof-muhitiga qiziqishadi (kiyim, idish-tovoq, uy-ro‘zg‘or buyumlari).

Rasmga munosabat bildirish: o‘g‘il bolalar – ob’ektni o‘zlarining vizual idrokiga asoslanib, unga munosabat bildirmasdan tasvirlaydilar. Qizlar - tasvirlangan narsaga o‘z munosabatini aks ettiradi (yoqtirmaydi) syujet dinamikasini aks ettirish: o‘g‘il bolalar - rasmda odatda juda ko‘p harakat mavjud. Qizlar - odatda statik ob’ektlar va tasvirlarni chizish (gullar, malikalar, qal’alar) Ish paytida o‘zini tutish: o‘g‘il bolalar - harakatni so‘zlar bilan hamroh qiladi vahokazolarni misol qilib bir biridan taqqoslasak bo‘ladi.

Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar uchun vizual faoliyatni tayyorlash va o‘tkazishda har bir bolaning shaxsiyatini rivojlantirishning gender asoslarini yanada to‘g‘ri hisobga olish uchun tasvirning xususiyatlarini, shuningdek, o‘zini idrok etish va uzatishni ta’kidlash kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini gender ijtimoiylashtirishda san’at katta ahamiyatga ega. Bu miyani yuqori hissiy fonda ishlashga majbur qiladi. San’at asarlari bolaning hissiy sohasini rivojlantirish vositasidir. Tasviriy san’at bilan

tanishish o‘zida borayotgan shaxsda ijodiy fikrlash, kuzatuvchanlik, vizual xotira, tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi, sizni his qilishga, hayratga tushishga va shuning uchun uni o‘rab turgan dunyoni bilishga o‘rgatadi. Bu fazilatlarning barchasi insonga o‘z faoliyatining istalgan sohasida foydali bo‘ladi. Bola bizning yordamimiz bilan o‘qishga jiddiy yondashishi juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abalakova N. Zamonaviyning gender jihati san'at. Er-xotin, guruh va erkaklar jamoasidagi ayol-rassom // Gender tadqiqotlari. 2007 yil. No 16. S. 38-49.
2. Usmonova A. Ayollar va san'at: siyosatchilar va vakolatxonalar // Gender tadqiqotlariga kirish. I qism / tahrir. I. Zharebkina. Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2001. S. 465-492.
3. Bekker H. S. San'at dunyolari. Berkeley universiteti Kaliforniya matbuoti. 2006.
4. Brooks K. Rassom Georg Baselitz Ayollar rassomlar Huffington Post, 21-may. (Kirish 07.03.2020)
5. Chadwick W. Ayollar, san'at va jamiyat. London. Temza va Gudson. 1990.

XOTIN QIZLARNING O‘ZBEKISTON JAMIYATIDAGI FAOLLIK DARAJASI VA YOSH AVLOD TARBIYASIDA TUTGAN O‘RNI

B.A. Olimov

Q.Niyoziy nomidagi O‘zPFITI f.-m.f.n. v.v. professor

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi taraqqiyot strategiyasi davrida xotin-qizlarning jamiyat rivojiga qo‘shayotgan hissasi haqida qisqacha fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, strategiya, gender, mamlakat, siyosat, iqtisod.

O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha Gender tenglikni oshirish strategik Konsepsiyasida ham ayollarning jamiyatdagi ishtirokini ta’minlash va rahbar lavozimlariga qo‘yish maqsadida Zaxira kadrlar tayyorlash masalalari ilgari surilgan. Oliy Majlis Senatida “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining xotin-qizlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda gender tenglikni ta’minlash bo‘yicha faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori asosida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo‘mitasi tashkil etildi. O‘zbekiston xotin-qizlari mamlakatimiz aholisining 51 foizidan ziyodini tashkil etgani holda ularning:

- yuqori parlament faoliyatida - 30 % senatorlar;
- deputat ayollar - 32 % ni;
- maxalliy Kengashlarda - 25 % deputat ayollar;
- Ichki ishlar vazirligida - 16 nafar rahbar ayollar;
- viloyat, tuman va shahar xokimlari - 7 nafar;

- undan tashqari har xil tashkilotlar kesimida (tadbirkorlik, qishloq xo‘jaligi va h.k.) 1500 nafar rahbar ayollar faoliyat olib bormoqdalar.

Bugungi kunda, gender tengligi sohasida davlat darajasida ko‘rsatilayotgan e‘tibor ma‘lum bir vaqtda emas balki, doimiy ravishda izchil davom ettirilishi natijasida jamiyatda xotin-qizlarning tutgan o‘rni yanada mustahkamlanishi, oilalarning totuvligi, sog‘lom va aqlan kamol topgan kelajak avlodni tarbiya qilish orqali mamlakatimizni rivojiga hissa qo‘shib, xalqimiz farovonligi va O‘zbekistonni xalqaro reyting va ko‘rsatkichlardagi ijobiy o‘rnini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Gender tenglik bu erkaklar va xotin-qizlar tengligi insonning asosiy huquqlaridan biri hisoblanadi. Respublikamizda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bu omil eng yuqori darajadagi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy taraqqiyotning ham negizidir. Chunki mutaxassislarning fikri va olib borilgan taxlillarga asosan, faqat erkaklardan iborat jamoaga nisbatan 50/50 foiz erkak va ayollardan iborat mehnat jamoalari, ayniqsa agar ular aqliy mehnat bilan band bo‘lsa, bir necha barobar yuqoriroq natija ko‘rsatar ekan. Qolaversa gender tenglik – bu mamlakatning demokratik taraqqiyot darajasini ko‘rsatuvchi indikator.

Respublikamizni rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo‘shilish, yurtimizga tobora ko‘proq investitsiyalar jalb qilish uchun ham shu indikatorga yetarlicha ahamiyat berishimiz kerak.

Bu borada doimiy, ko‘lamdor va salmoqli natijalarga erishish uchun esa umumiy reja ko‘rinishidagi hujjat, oddiy til bilan aytganda, dasturlar amalga oshirish asosida olib borish kerak. Shu nuqtayi nazardan, mamlakatimizda aynan shu hujjat – 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi loyihasi ishlab chiqildi.

Shuni ta‘kidlash kerakki, bugungi kunda davlat boshqaruvida xotin-qizlar ishtirokini oshirish maqsadida 6 mingdan ziyod faol xotin-qizlardan iborat kadrlar zaxirasi shakllantirildi. Hozirgi kunda ularni turli rahbarlik lavozimlariga tayyorlash bo‘yicha tizimli o‘quvlar tashkil etilmoqda. Jumladan ichki ishlar vazirligi tizimida 16 nafar ayol rahbarlik, 6 nafar ayol hokimlik lavozimini egalladi. Turli darajadagi davlat mukofoti sovrindorlari bo‘lgan xotin-qizlar soni 2 ming 224 nafarga yetdi. Shu bilan bir vaqtda 577 nafar ayol “Mo‘tabar ayol” ko‘krak nishoni bilan taqdirlandi.

O‘zbekiston tarixida birinchi marta milliy parlamentda xotin-qizlar soni Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetdi. Mamlakatimiz parlamenti xotin-qizlar soni bo‘yicha dunyodagi 190 ta milliy parlament o‘rtasida 37-o‘ringa ko‘tarildi. Mamlakatimizda tadbirkor va fermer

xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish va qo‘llab-quvvatlash borasida qo‘shimcha kafolatlar berildi.

O‘tkazilgan tahlil ishlari shuni kursatadiki katta kompaniyalar va nodavlat tashkilotlar xodimlarining umumiy sonidagi xotin-qizlar ulushida deyarli to‘liq gender tenglik ta‘minlangan bo‘lib, 2019 yilda ko‘rsatkichlar 49,5 foizga yetdi. Shuningdek, mamlakatimizda mavjud bo‘lgan tadbirkorlik subyektlarining 20 foizdan ortig‘iga xotin-qizlar rahbarlik qilmoqda.

Yuqoridagi ko‘rsatkichlarni asosi sifatida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta‘minlashning asosiy prinsiplari quyidagilardan iboratdir:

- qonuniylik;
- demokratizm;
- xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi;
- jins bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘yilmasligi;
- ochiqlik va shaffoflik

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash joizki, butun dunyoda ilm-fan-texnika va innovatsiyalar samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish xamda o‘quv jarayonini tashkil etish hamda yangiliklarni amalga oshirishda olima ayollarning ishtiroki beqiyosdir. Ya‘ni bugungi kunda ayollarimizning siyosiy va ijtimoiy sohalaridagi faoliyat ulushi yildan-yilga oshib bormoqda. Bularning barchasi mamlakatimizda ayollarimizga berilayotgan yuksak e‘tibor, ilm-fan sohasiga yaratilgan shart-sharoitlar va keng imkoniyatlar natijasidir. Yurtimizning ravnaqi yo‘lida o‘z hissasini qo‘shib kelayotgan olima ayollarimiz ko‘payaversin. Barcha, ya‘ni, qishloq xo‘jaligi, tadbirkorlik va bozor, texnika va texnologiyalar hamda ilm – fan sohalarini rivojlantirishda o‘z hissasini qo‘shishdan charchashmasin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida PF-60-son Farmoni. 2022-yil 28-yanvar. Toshkent.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojatnomasi 2020 yil 24 yanvar Toshkent. 12-13 betlar.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KASBIY IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Ibraimova Feruza Xolboyevna

T.N.Qori Niyoziy nomidagi

O‘zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti, (PhD)

Annotatsiya: ushbu maqolada gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish masalalari.

Kalit so‘zlar: tafakkur, ijodkorlik, gender, faoliyat, o‘qituvchi, bo‘lajak.

Inson xotirasi va tafakkurida bilimlarning saqlanishi va rivojlanishi gender faoliyat va kasbiy ijodkorlikning vujudga kelishiga asos bo‘ladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda shakllannadigan gender faoliyat kasbiy ijodkorlikning asosiy manbai hisoblanadi. Bugungi kunda butun dunyo miqiyosida gender pedagogikaga inson faoliyatiga xos bo‘lgan barcha bilimlarni o‘zida mujassamlashtirgan ilm sohasi sifatida yondashilmoqda. Bu esa o‘z navbatida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash, ularda kasbiy ijodkorlikni shakllantirishda gender pedagogikaning imkoniyatlaridan samarali foydalanish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Chunki kasbiy ijodkorlik ajdodlarimizga xos bo‘lib pedagogik faoliyatning mohiyatini belgilaydi. Mazkur g‘oyalar, ta’limotlar, konsepsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini belgilab berishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish insonning bilish jarayoni bilan bevosita bog‘liqdir. Insonning bilish jarayoni psixik jarayonlarning tizimli tarzda namoyon bo‘lishini ifodalaydi. Bular bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy bilimlarni idrok etishi, xotirasida saqlab qolishi, eslab qolishi, qayta ishlashi, interpretatsiyalashida o‘z ifodasini topadi. Ta’limda mazkur jarayonlarni faollashtiruvchi, mahsuldor usullar va metodlarni o‘tgan asrning oxirlaridayoq mutaxassislar tomonidan tizimli tarzda o‘rganila boshlangan. Bunda bo‘lajak o‘qituvchining bilish faoliyatini jadallashtirish orqali kasbiy ijodkorlik sifatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Oliy pedagogik ta’lim mazmunini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy rivojlantirish imkonini beradigan mavzular, o‘quv materiallari, gender texnologiyalari, o‘quv modullari tarkibiga yetarlicha singdirilmagan [2].

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish uchun o‘quv jarayoniga bo‘lajak mutaxassisni intellektual, ma’naviy, madaniy, axloqiy va kasbiy jihatdan rivojlantirishning gender tizimi sifatida namoyon bo‘lishini ta’minlash talab etilmoqda. Oliy pedagogik ta’limning mazmunini gender yondashuv asosida takomillashtirishda jarayon subyektlarining kasbiy tafakkurni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish kerak. Bu o‘z navbatida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorlik sifatlarini bosqichma-bosqich egallashlari, kreativ fikrlashlari va ijodiy xarakterdagi kasbiy faoliyatni amalga oshirish tajribasini egallashlari uchun asos yaratadi. Oliy pedagogik ta’lim jarayoni subyektlarining kasbiy ijodkorligini gender yondashuv asosida rivojlantirishda quyidagilarga e’tibor qaratish talab etiladi [3]:

- bo‘lajak o‘qituvchilar ijodiy pedagogik jarayon subyekti sifatida namoyon bo‘lishlari uchun qulay didaktik muhit yaratish;
- ularda ijodiy rivojlanish jarayonida muvaffaqiyat qozonish;
- intellektual, ijodiy imkoniyatlarini namoyon qilishlari uchun qulay vaziyatlarni vujudga keltirish;
- kasbiy rivojlanishga erishishlari uchun motivatsiya hosil qilish;
- kreativ faoliyat ko‘rsatishlari uchun qulay pedagogik muhit yaratish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish strategiyalarini qo‘llash;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy madaniyatini boyitishga alohida e‘tibor qaratish kabilar.

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish uchun bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni muntazam rivojlantirish talab etiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash oldiga ulkan vazifalar qo‘yilayotgan hozirgi davrda ushbu muammoning samarali yechimini ta‘minlash alohida ahamiyatga ega. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchilarda gender bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish va turli nostandart pedagogik vaziyatlarda ularni samarali qo‘llash kompetensiyasiga ega bo‘lish talab etiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish natijasida ular tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlar faollashadi, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlik madaniyati, ijodiy xarakteridagi pedagogik faoliyatni amalga oshirish motivatsiyasi kuchayadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish uchun o‘quv modullari tarkibiga kreativ texnologiyalarni singdirish maqadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilar bilan professor-o‘qituvchilar orasida ijodiy hamkorlik, o‘quv materiallarini birgalikda tahlil qilish, ishchan dialogga kirishish muhim ahamiyatga ega. Chunki dialog jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodkorlik sifatleri namoyon bo‘ladi. Oliy pedagogik ta‘lim jarayoniga gender yondashuvni tatbiq etish bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy fikrlash usullarini o‘zlashtirishlariga ko‘maklashadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida takidlash mumkinki, bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlik sifatlarini gender yondashuvga tayangan holda rivojlantirish jarayoni quyidagilarni amalga oshirishni taqozo etadi:

- oliy pedagogik ta‘lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish bilan bog‘liq vazifalarini muvaffaqiyatli yechish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ijodiy faoliyat motivlarini qo‘llab quvvatlash va rivojlantirish;

oliy pedagogik ta’lim jarayonini bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodiy sifatlarni rivojlantirish mazmunini takomillashtirish;

- gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni bilish motivlarini faollashtirish;

- kasbiy ijodkorlik sifatlarini egallashga intilishni bo‘lajak o‘qituvchilarning ichki ehtiyojiga aylantirish;

- oliy pedagogik ta’lim jarayoni subyektlarini obyektiv borliqni ijodiy tarzda qayta his etishga o‘rgatish, shu asosda ularning estetik didi va kreativ faoliyatini rivojlantirish kabilar.

Oliy pedagogik ta’lim tizimi uchun o‘quv dasturlari, ma’ruza matnlari, qo‘llanma va tavsiyanomlarni yaratishda ushbu yo‘nalishlarni alohida hisobga olish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ibragimov, X., Abdullayeva Sh. "Pedagogika nazariyasi (darslik)." – T.: Fan va texnologiya, 288 (2008).

2. Ibraimov Kh. I. Creativity as one of the characteristics of the personality of the future teacher // Science, education and culture. – 2018. – No. 3 (27). – P. 44-46.

3. Ibraimov X.I., Quronov M. Umumiy pedagogika (darslik). – T., “Shaffof”, 2023, 416-bet.

4. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi: Darslik. – T.: Shaffof, 2023. – 392-b.

5. Ibraimov X. va boshq. Ota-ona – murabbiy: Uslubiy qo‘llanma. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2024. – 220-b.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И КУЛЬТУРНОГО МЫШЛЕНИЯ ПЕДАГОГОВ В ГЕНДЕРНОМ ВОСПИТАНИИ НА ОСНОВЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКО-АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Ли Елена Робертовна

elenalee7801@gmail.com

Филиал МГУ им. М.В. Ломоносова в г. Ташкенте. Магистрант 1 курса, факультета «Психология».

Seoul National University, Russian Language and Literature PhD

Аннотация. Стратегия развития профессионального и культурного мышления будущих педагогов с использованием гендерных моделей представляет собой систему мер, направленные на осознание гендерных аспектов в образовательном процессе. Это включает в себя ознакомление с

концепциями гендера, обучение навыкам гендерной грамотности, интеграцию гендерных аспектов в учебные программы и методические материалы, а также проведение образовательных мероприятий и тренингов. Целью данных мер является обеспечение равных возможностей и прав для всех учащихся и формирование инклюзивной образовательной среды.

Стремление внедрить инновационные подходы и стратегии в образовательную среду по вопросам гендерного воспитания, требует необходимости придерживаться вдумчивого изучения и глубокого анализа гендерных моделей с использованием культурологическо- аксиологического подхода.

Ключевые слова: гендерные модели, гендерное воспитание, культурологическо-аксиологический подход.

Гендерная перспектива

Ссылаясь на источник «Обеспечение учета гендерных аспектов в статистике» Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН от 2016 г, принимаются во внимание глобальные интересы, также предпринимаются усилия для разработки полноценных программ по гендерной статистике. Это обусловлено необходимостью дополнительных методических указаний, направленных на улучшения доступности и точности данных, что гарантирует адекватного учета гендерных аспектов в различных областях официальной статистики.

Данный департамент ведет работу в трех основных взаимосвязанных областях: 1) собирает, вырабатывает и анализирует широкий круг экономических, социальных информаций. 2) содействует проведению переговоров между государствами-членами во многих межправительственных органах с целью выработки совместных планов действий по решению существующих или возникающих глобальных проблем. 3) консультирует заинтересованные правительства относительно путей и средств воплощения основ политики по гендерным аспектам.[1]

Для современного Узбекистана гендерное воспитание представляет собой важный шаг в направлении модернизации образовательной системы и развития гражданского общества на основе принципов равенства и справедливости. На официальном сайте Национального центра Республики Узбекистан по правам человека, опубликована статья «Гендерное равенство как одна из глобальных целей устойчивого развития» в рубрике «Учет гендерного вопроса как важнейший принцип в концепциях и стратегиях развития Узбекистана до 2030 года», где рассматриваются такие аспекты как «охрана здоровья матерей и детей на 2019-2025 годы», также «концепцию развития высшего образования до 2030 года», где уделяется отдельное внимание важности обучения девочек.[2] В настоящее время акцент в

контексте гендерных вопросов смещен в сторону их интеграций в стратегии развития социальной защиты, в то время как аспекты гендерного воспитания и культурной адаптации рассматриваются в меньшей степени.

Культурологическо-аксиологический подход на гендерные модели

Каждая культура, отталкиваясь от общекультурных архетипов, формирует свои гендерные модели, которые отличаются друг от друга и имеют свои социокультурные особенности.[3] Рассмотрение гендерных моделей с философской точки зрения необходимо для того, чтобы понять глубинные гендерные основания и принципы. Философский анализ позволяет исследовать вопросы о сущности гендера, его связи с понятиями идеального и реального, свободы и определенности, а также обосновать нравственные и этические аспекты гендерных отношений и практик. Изучение гендерных моделей с использованием культурологическо- аксиологического подхода позволят понять, какие гендерные роли, отношения и ожидания являются культурно значимыми в конкретной культуре, основываясь на культурно-исторические ценности, модернизируя под современные реалии и требования.

Гендерные модели охватывают аспекты гендерного опыта, помогают выявлять гендерные неравенства и дискриминацию, а также разрабатывать стратегию по их преодолению. Анализируя гендерные модели в культурологическо-аксиологическом контексте следует изучить: какие гендерные роли и отношения являются культурно значимыми в конкретной культуре, какие ценности лежат в их основе и как они повлияют на формирование гендерных идентичностей и отношений среди подрастающего поколения. Также важны вопросы о идеале мужественности и женственности значимые в определенной культуре, какие ролевые ожидания накладываются на мужчин и женщин, и какие ценности обуславливают эти ожидания. Данный подход позволит понять не только культурные особенности гендерных моделей конкретного народа, но и выявить возможности для изменения стереотипов и установок, которые ограничивают равноправие и свободу современного общества. Изучение гендерных моделей в контексте культурологическо-аксиологического подхода способствует более глубокому пониманию гендерной динамики в обществе и разработке эффективных стратегий по ее изменению.

Вопросы гендера также важны с точки зрения обеспечения прав человека, поскольку гендерное насилие, дискриминация и неравенство нарушают основные права и свободы личности. Гендерные модели играют немаловажную роль в анализе социокультурных динамик, что требуют внимания и усилий со стороны общества в целом.

Стратегии в педагогике по гендерному воспитанию

Понятие гендер не имеет четкого эквивалента, может быть понят по-разному из-за различий в социокультурном контексте и языковых

особенностях, поэтому «происходит неоднозначностью трактовки «пол sex» и «гендер gender».[4] В целях развития культурного и профессионального мышления педагогов в вопросе гендерного воспитания, необходимы следующие стратегические меры:

Анализ и изучение учебных материалов зарубежных авторов, сравнивая опыт разных стран.

Разработка гендерно-чувствительных методов оценки и обратной связи, которые помогут учителям оценивать успехи учащихся независимо от их гендерной идентичности и представлений о ролевых моделях.

Формирование инклюзивной образовательной среды, где каждый учащийся чувствует себя принятым независимо от гендера.

Проведение тренингов, конференций и семинаров по гендерной грамотности, для повышения осведомленности в вопросе гендерных неравенств и конфликтов в образовательной среде.

Содействие формированию партнерских отношений между учителями, родителями и обществом в целях просвещения, осведомленности и поддержки воспитательного процесса.

Создание механизмов мониторинга и обратной связи для оценки эффективности гендерных стратегий, а также поддержка исследовательской работы в данном направлении.

Важность стратегического развития профессионального и культурного мышления будущих педагогов заключается в способности осознавать и учитывать гендерные аспекты в образовательном процессе. Это включает в себя разработку гендерно чувствительных методов преподавания, поддержку разнообразия и инклюзии в учебной среде, а также преодоление гендерных стереотипов и предвзятости.

Список литературы:

1. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Статистические документы Серия F № 111. Организация Объединенных Наций Нью-Йорк, 2016 год с.296.
2. **Шухрат Рахманов, Фируза Хамдамова** статья «Учете гендерного вопроса как важнейший принцип в концепциях и стратегиях развития Узбекистана до 2030 года». Официальный сайт Национального центра Республики Узбекистан по правам человека.
<http://insonhuquqlari.uz/ru/news/m10252>
3. Демидова О. Р., Потехина Е. А. Д 30 Гендерные модели в культуре, или О философии мужского и женского. — СПб.: «Русская культура», 2022. — 174 с. с 14.

4. Бояркина М.В. Гендерное воспитание: Перспективы, Подходы, Решения. Международный научно-исследовательский журнал. Выпуск №5 (59), 2017. <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.59.029>

MUNDARIJA

T/r	Muallifning F.I.Sh	Maqolaning nomi	Bet
1	Umarova Xilola O‘ktamovna	Ta’lim oluvchilarda gender o‘ziga xoslikni shakllantirishning dolzarb muammolari	6
2	Kirgizbaev Abdugaffar Karimjonovna	Gender modellardan foydalangan holda talabalarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish strategiyasi	9
3	Коломиец Ольга Михайловна	Актуальные проблемы гендерного образования	12
4	Капалыгина Ирина Ивановна	Направления деятельности педагогов и родителей по сохранению безопасности обучающихся в информационно образовательном пространстве школы на основе гендерных моделей	18
5	Безносюк Александр Алексеевич	Формирование гендерной культуры студентов вуза как предмет и объект исследования	22
6	Ibragimov Xolboy Ibraimovich	Gender pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlarning istiqbolli yo‘nalishlari	29
7	Safarova Roxat Gaybulayevna	Madaniyatshunoslik yondashuvi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda “4 k” kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari	34
8	Атемова Қ.Т	Буллинг среди девочек: причины и решения	39
9	Азимова Машхурахон Ходжиевна	Совершенствование коммуникативной толерантности у студентов на основе гендерного подхода для обеспечения их стабильного будущего	44
10	А.Ш. Стыбаева	Гендерный подход к воспитанию в казахских семьях	48
11	Akramova Gulbahor Renatovna	Gender yondashuv asosida O‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirish	54

12	Кучкарова Наргиза Шарипжоновна	Развитие профессионального мышления будущих учителей иностранного языка на основе гендерного подхода	58
1-ShO‘BA GENDER MODELLAR VOSITASIDA O‘QUVCHI VA TALABA-YOSHLARDA MILLIY MADANIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISHGA OID TARIXIY VA XALQARO TAJRIBALAR TAHLILI HAMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR			
13	R.X.Djurayev	Talaba-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish shakllari	64
14	Г.М.Курбонова	Педагогические условия формирования гендерного равенства у студентов посредством социокультурной деятельности	68
15	Matyakubova Xolida Maksudovna	Fostering students' critical thinking skill, its elements and its gender issues	72
16	Irmuxamedova Navruza Abdullajonovna	Talabalar bilan ishlashda o‘qituvchining pedagogik mahorati va qobiliyatlari	77
17	Aripov Shokirjon Olimovich	O‘g‘il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash jarayoniga gender yondashuvni tadbiq etishning pedagogik imkoniyatlari	81
18	Gulyamova Nigina Azimovna	Approaches to enhance the creative skills of elementary school teachers	86
19	N.T.Jalilova	Mutaxassislarning gender yondashuv asosida madaniy muvofiqlikka oid qarashlari	91
20	Азимова Гулнозахон Муроджоновна	Международные подходы к формированию национально-культурного поведения студентов на основе гендерных моделей	94
21	Xudayqulov Xol Jumayevich	Gender yondashuv asosida yoshlarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashning o‘ziga xos ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari	99

22	Hasanova Gulnoz Qosimovna	Gender modellar vositasida gender-inklyuziv sinfni yaratish strategiyalari	107
23	Норбадалов Сорбон Соатмурадович	Формирование опыта социокультурной деятельности у студентов с помощью гендерных моделей	112
24	Xakimova Sanobar Samandarovna	Ta’lim berish jarayonida o‘qituvchilarning gender yondoshuvi	117
25	Махмудов Абдулхалим Хамидович	Методологические аспекты гендерного вопроса в сфере информационной безопасности	123
26	Adizov Baxtiyor Raxmonovich Umedjanova Malika Lukmanovna	Gender modellar vositasida talaba-yoshlarda milliy madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid tajribalar va xalqaro yondashuvlar	126
27	Алибаев Дониёржон Шухратжонович Матякубова Динара Азамат кизи	Механизмы духовного развития учащихся начальных классов через взаимодействие школы, семьи и махалли на основе гендерного подхода	132
28	Насимова Шахноза Ихтиёр кизи	Механизмы развития национально-культурного поведения учеников на основе гендерного подхода	134
29	Медетова Раушан Мамадияровна	Стратегия развития культуры толерантности у будущих учителей в основе гендерного подхода	137
30	X.Nurbayeva	Gender streotiplar gender madaniyatning tarkibiy qismi sifatida	141
31	Muhammadjon Quronov	O‘quvchi qizlar tarbiyasida gender differentsiatsiyasining ayrim jihatlar	147
32	Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna	Gender yondashuv asosida o‘quvchi-yoshlarda “ommaviy madaniyat”ga qarshi milliy madaniy xulq-atvorni rivojlantirish yo‘llari	151
33	B.M.Xakimova	Zamonaviy “gender” atamasi va o‘smirlarni mustaqil qaror qabul qilishiga yo‘naltirishning gender muammolari	154

34	Malikova Dilraboxon Maxmudovna	Gender yondashuvli o‘qitishni tashkil etishning bugungi kundagi holati va uning madaniy muhitga ta’siri	159
35	Xanberdiyeva Mumtoza Ruslanovna	Maktab o‘quvchilari o‘rtasida madaniy xulq-atvorni takomillashtirish orqali gender tengligini anglatish mexanizmini shakllantirish.	164
36	Сулейманова Рамзия Марсиловна	Подготовка педагогов к гендерному образованию и воспитанию детей	170
37	Xolbo‘tayeve Dilfuza Usmon qizi	Gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid tarixiy tajribalar	174
38	Tashpulatova Mufazzal Ravshanbekovna	Gender modellar vositasida o‘quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari	179
39	Raxmatova Mexrinov Majitovna	Gender yondashuv asosida tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirishga oid O‘zbekiston va xorij tajribalarining o‘ziga xos jihatlari	184
40	Mahmudov Yunusbek	Gender yondashuv asosida o‘quvchilarda shaxslararo munosabatlarni shakllantirish vositalari.	188
41	Haydarqulova Mahliyo Zafarovna	Gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkurini shakllantirish	192
42	Bakayeva Rayxon Izatovna	Gender yondashuv asosida o‘quvchilarda funksional savodxonlikni shakllantirish	197
43	Rustamov Nazir Choriyevich	O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda g‘oyalarni generatsiyalashning gender xususiyatlari	204
44	Jumayeva Feruza Faxriddinovna	Abdurauf Fitratning farzand axloqiy tarbiyasida gender yondoshuvga oid qarashlari	210
45	Ibraximov Sanjar Urunbayevich	Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi gender munosabatlarning dolzarbligi	214

46	Ikramova Aziza Aminovna	Talabalar o‘rtasida gender me’yorlarni baholash usullari	217
47	Gulyamova Aziza Otabek qizi	Talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda gender yondashuvning pedagogik ahamiyati	221
48	L.M.Qaraxonova	Gender yondashuv asosida o‘quvchilarni tadqiqotchilika yo‘naltirish	226
49	Namozova Madina Toyir qizi	Bo‘lajak o‘qituvchilarda gender hamda kasbiy-madaniy o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish texnologiyalari.	230
50	Shokirova Madinabonu Shomurod qizi	O‘quv jarayonini gender yondashuv asosida tashkil etishning ijtimoiy pedagogik ahamiyati	233
51	Jo‘rayeva Mahliyo Rashidovna	Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy madaniy ko‘nikmalarini rivojlantirishda gender modellaridan foydalanish	238
52	Bekmuratov Arziwbay Kojamuratovich	Gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda prognozlash kompetentsiyasini rivojlantirish	243
53	Joldasbaeva Arzigul Muratbaevna	O‘qituvchi gender tolerantligining turlari va pedagogik ahamiyati.	247
54	Masharipova Nasiba	O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlar faoliyatiga oid gender modellardan foydalanish imkoniyatlari	250
2-SHO‘BA Gender modellar vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-madaniy tafakkuri, o‘quvchilarning madaniy xulq-atvori hamda ota-onalarning o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasiga individual yondashuv madaniyatini rivojlantirish metodikasi			
55	Jabborova Onaxon Mannapovna To‘rayeva Gulhayo Temirqul qizi	Bo‘lajak o‘qituvchilarning gender modellar vositasida madaniy xulq-atvorini sifatli shakllantirish asoslari	256

56	Doniyorova Shahnoza Erkin qizi	Talaba qizlarning art dizaynga oid bilimlarini rivojlantirishda kreativ metodlardan foydalanish imkoniyatlari	259
57	Jabborova Onaxon Mannapovna Saparbayeva Dinoraxon Turg'unboy qizi.	Bo'lajak o'qituvchilarning gender modellar vositasida kasbiy-madaniy tafakkurini mustaqil ta'lim asosida shakllantirish imkoniyatlari	263
58	M.Inoyatova, p.f.n., prof. X. Tojiboyeva	Umumta'lim maktablarining 5-6-sinf adabiyot darslarida diskur tahlil metodi bo'yicha innovatsion texnologiyalar asosida gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar	266
59	Baxitgul Arziyeva Imametdinovna	Gender yondashuvi asosida o'quvchilarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishda sinf rahbarlarining faoliyatini takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati	269
60	Amanova Onarxol Choriyevna Islomov Ilyosjon Isroiljon o'g'li	Gender yondoshuv asosida o'quvchi-yoshlarda milliy madaniy xulq-atvorni rivojlantirish mexanzimlar	274
61	Хусейнова Умедахон Умаровна	Развитие профессионализма у будущих учителей средствами гендерных моделей	278
62	Madjidova Dildora Abduxamidovna	Gender tenglik va o'smirlar tarbiyasi muammolari	282
63	Shomurodov Jamshid Olimboy o'g'li	Gender yondashuv asosida tarixiy-musiqiy merosni talabalarga taqdim etish usullari	286
64	M.S.Salayeva N.Akimova	Talaba-qizlarda ta'lim va milliy madaniyatni rivojlantirishda gender byudjetlashtirishning o'rni	291
65	Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich	O'qituvchining pedagogik madaniyatidagi gender yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish vazifalari	296

66	Sultanova V.K.	O‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirishda genderlik yondashuv	301
67	Muxayyo Umaraliyeva	Gender yondashuv asosida talim oluvchilarda milliy qadriyatlarga asoslangan odob-axloq meyorlarini singdirish	305
68	Jumatova Luiza Tozaboy qizi	Badiiy ta’limda bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy xulq-atvorini shakllantirish masalalari	308
69	Musurmonov R. Musurmonova M.	Ta’lim-tarbiya jarayonlarini gender tenglik asosida tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari	312
70	Mamatqulova Ozoda Xikmat qizi	Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish mexanizmlari	316
71	Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi	Gender yondashuv asosida boshlang‘ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish	321
72	Shukurullo Mardonov Saida Qodirova	Gender yondashuv asosida talabalarni qadriyatli munosabatni shakllantirishning o‘ziga xosligi	327
73	Sharifzoda Sardorbek O‘razboy tabib o‘g‘li	Pedagogik ta’lim tizimida gender yondashuv	330
74	Raxmonov Azamat Ruzvonovich	Jadidchilik harakati nomoyondalarining gender ta’limiga oid qarashlari	334
75	Isabayeva Dilfuza Komiljonovna	Gender modellar asosida talablarda madaniy xulq-atvorini shakllantirish	338
76	O‘ktamova Mehriqiyo A‘zamovna	Gender modellar vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash	341
77	Jumanova Ozoda Eshpo‘lat qizi	Gender yondashuv asosida o‘quvchilarni maktab muhitiga moslashtirish	349
78	Muminova Gulnozaxon Sulton qizi	Gender yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish	352

79	Baxranova Dilnoza Axmedovna Azimova Nafisa Mirturobovna	O‘smir yoshdagi o‘quvchilarning gender madaniyatini rivojlantirishda ijodkorlik o‘yinlaridan foydalanish	357
80	Tadjieva Nodira Yusupjanovna	Gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda muomala madaniyatini shakllantirish	361
81	Nishanova Mastura Xafizovna Ibragimova Sabrina	Talabalarning kommunikativ kompetentligini shakllantirishning gender xususiyatlari	365
82	Rahimova Mahliyo Akramovna	Ekologik tafakkur orqali gender munosabatlarini ilmiy o‘rganish yo‘nalishlari	368
83	Nilufar Sharipova	Strategies for the development of professional cultural thinking of future biology teachers using gender models	372
84	Muxidova Olima Nurilloevna	Gender yondashuv asosida texnologiya darslarini tashkil etish usullari	377
85	To‘ymurodova Dilnoza Dilmurodovna	Maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini gender modellar asosida tabiat bilan tanishtirish metodikasi	381
86	Mamatov Jasur Asatullayevich	Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda o‘quv intizomini rivojlantirish	387
87	Z.Sh. Uchqurova H.O. Tursinboyeva	Gender tenglik asosida laboratoriya darslarini tashkil etish	391
87	Azizov Ravshanbek Komilovich Rajabov Shakhzodbek Bakhrom Ugli	Gender characteristics in music pedagogy	394
89	Pardayev Xurshid Olimovich	Huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo‘lgan o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasiga individual yondashuv	399
100	Yoqubova Ominaxon Anvarovna	O‘smirlarning madaniy takomillashuvida gender yondashuvning pedagogik imkoniyatlari	402

101	Karimov Komiljon Abduraximovich	O‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasida ota-onalarning tutgan o‘rni	408
102	O.T.Abdug‘aniyev	O‘g‘il va qiz bolalarni tarbiyalashda umuminsoniy qadriyatlardan foydalanish	413
103	Xudoyberdiyev Mirolim Iskandar o‘g‘li	Gender yondashuv asosida tasviriy san’at darslarini takomillashtirish	421
104	B.A.Olimov	Xotin-qizlarning O‘zbekiston jamiyatidagi faollik darajasi va yosh avlod tarbiyasida tutgan o‘rni	424
105	Ibraimova Feruza Xolboyevna	Gender yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish masalalari	426
106	Ли Елена Робертовна	Стратегия развития профессионального и культурного мышления педагогов в гендерном воспитании на основе культурологическо-аксиологического подхода	429

**2024-yil 21-22-may kunlari T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston
pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tomonidan o‘tkazilgan “Gender
modellar vositasida o‘quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni
shakllantirish mexanizmlari: muammolar, yechimlar” mavzusidagi xalqaro
ilmiy-amaliy anjumani**

MATERIALLAR TO‘PLAMI

Nashr etilgan sana: 21.05.2024.
“Times New Roman” garniturası. Adadi: 50 dona.

“Science and innovation” MCHJ
Litsenziya №:038864 15.09.2022
Manzil: 100155, Toshkent shahri, Sergeli tumani, Quruvchi dahasi, 22/43.
www.scientists.uz, info@scientists.uz, +998901259654